CÜNEYT ARCAYÜREK

açıklıyor - 6

ÇANKAYA'YA GİDEN YOL 1971-1973

2. Basım

İLGİ YAYINEVİ

BİLGİ YAYINLARI/BİLGİ DİZİSİ : 33
CÜNEYT ARCAYÜREK AÇIKLIYOR : 6

Birinci Basım
Mayıs 1985

İkinci Basım
Ekim 1985

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46/A
Telf : 31 81 22 — 31 16 65
Yenişehir - Ankara

Babıâli Cad. 19/2
Telf : 5 22 52 01
Cağaloğlu - İstanbul

CÜNEYT ARCAYÜREK

ÇANKAYA'YA GİDEN YOL

1971 - 1973

BİLGİ YAYINEVİ

kapak : fahri karagözoğlu

Cüneyt Arcayürek açıklıyor dizisinin yayın hakkı, yapılan özel anlaşma gereğince Bilgi Yayınevi'ne aittir. Bu dizide çıkan ve çıkacak olan eserlerin hiçbiri kaynakları gösterilmeden alınamaz.

olgaç basımevi — ankara

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ ... 13

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜNLÜĞÜN ANIMSATTIKLARI

Demokrasinin Ruhuna Fatiha!.. ... 23

İKİNCİ BÖLÜM

DARBE YÖRÜNGESİNE GİRİYOR

Demirel'in Günlüğü (12 Şubat - 12 Mart 1971) ... 65
Darbe Sonrası İlk Günler ... 67
«Icakitilop» ... 75
Biçimsellik ... 77
Bir Saatte «Tarafsızlaşma» ... 81
Ecevit 12 Mart'ı Anlatıyor ... 84
İstifanın İçeriği ... 87
Habersizlikten Yakınma ... 91
Paşanın Haber Kaynakları ... 93
Ecevit'in Duygusallığı ... 95
İsmet Paşa Gözüyle İsmet Paşa - Ecevit Savaşımı ... 97
Yenilmeyen İnsanın Yitişi ... 110
Tarihe Nokta ... 115
Demirel Cephesinde Durum ... 118
2359 Yıl ... 123
«... Haysiyetli Bir İşin İçinde Değilim» ... 129
Anarşik Olaylar Durmuyordu ... 132

Dışardan Bakış ... 134
Liste ... 139
Yorumsuz ... 143
Haşhaş ... 144
Erim'in Yaptığı Açıklamalar ... 152

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERİM HÜKÜMETİNDEN AP'YE İLK SALDIRI VE... «ÜÇ» ÖZAL — BİR BATUR

Bir Doğru - İki Yanlış mı? İki Doğru - Bir Yanlış mı? ... 157
Önemsenecek İki Konu ... 168
Metni Açıklanmayan 'İkinci Muhtıra' ... 175
«12 Mart'la CHP Fikirde Birdir» ... 183
Demirel'in Mektubu ... 194

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

«EKİM 1971 BUNALIMI»

Başlangıç ... 199
Bunalımın İlk Aşaması ... 203
Bunalımı Buhrana Dönüştürecek Ses ... 206
Kapışma ... 210
Komutanlar Konuşuyor ... 212
Karşı Saldırı ... 215

BEŞİNCİ BÖLÜM

EKİM BUNALIMINDA AÇIKLANMIŞ TUTANAKLARLA ÇANKAYA KÖŞKÜ TOPLANTILARI

'Vahim' Olaylar Bildirimi ... 219

ALTINCI BÖLÜM

AÇIKLANMAMIŞ TUTANAKLARLA BUNALIMIN DORUĞU

(Sunay - Demirel - Tağmaç Arasındaki Tartışma)
Erim Gidiyor ... 241
Yeni Boyutlar ... 246
Son Gülen ... 248
Açıktan Tartışma ... 250
Yeniden Düzlüğe Çıkış ... 252
Fal Gerçekleşiyor ... 254
4.5 Aylık Ömür ve Bir «Buyruk» ... 257
Bir Gülünç Öykü ... 260
Bitmeyen Senfoni —Tam Yetki— ... 263
Anımsanacak Olaylar ... 267
Nihat'sız ... 268
«En» Kısa Süreli Hükümet ... 270

YEDİNCİ BÖLÜM

MART 1972 BUNALIMI

Kalın Çizgiler ... 275
Erim'in Görüşü ... 277
Sunay, Hükümeti Savunuyor: «Nehir Geçerken At mı Değiştireceğiz?» ... 279
Sıkıyönetimin CHP'ye Yanıtı ... 291
Melen : «...Seçim Yapılamaz Gibi Bir Durum Hasıl Olursa, Ben Zaten Yokum...» ... 293
Kanıt ... 299

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MELEN DÖNEMİ —AÇIKLANMAYAN TUTANAKLARIYLA DEVLETLE İLGİLİ ÖNEMLİ TOPLANTILAR—

Erim'in Varisi : Melen ... 303

Açıklanmayan «Florya Köşkü» Tutanakları 305
Açıklanmayan «Çankaya Toplantısı» Tutanakları 314

DOKUZUNCU BÖLÜM

**ANAYASA ÜZERİNDE ESEN RÜZGÂR VE...
'ÖTEKİ' ÖNEMLİ KONULARA DEĞİNME**

Değişen Kim? 331
Özlenen Sözler - Bir Beyanname 335
Günlüğümdeki «İç Hizmet» Notu 338

ONUNCU BÖLÜM

12 MART ÜZERİNDE DEĞERLENDİRMELER

Ordunun Müdahalesi, Rejim Buhranı 345
«14 Yılda Fikirlerimde Bir Değişiklik Yok» 358
Görüşme 360
Gürler'in Mektubu 371
Filmin İkinci Yarısı 378

ON BİRİNCİ BÖLÜM

**ÇANKAYA'YA GİDEN YOL
—1973 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ—**

Demirel'in Günlüğü (2 Ocak 1973 - 27 Mart 1973) 385
Tek Yol 386
Ordunun İlk Kararı 393
Tutanağa Göre Melen - Demirel Görüşmesi 397
Birinci Raund 401
Buhran İçinde Buhran 410
Ordunun Yazıları 414

Cumhurbaşkanı Seçimine 'Çankaya' El Atıyor 417
Sunay'ın «Ordu, Gürler'i İstiyor» Girişimiyle İlgili Öykünün «Resmi» ve «Gayri Resmi» Anlatımı 420
Siyasal Çalkantılar İçinde 'Kurtarıcı' 434
Zamanın Yitirdiği İnsan 438
Son Durak 441
Ordu Bünyesinde İlk Dalgalanmalar ve Tansel 443
Gürler Yola Çıkıyor 449
Kararlı Çevreler 452
Kendi Aramızdaki Çatışma 457
İbrede Değişiklik 462
Kuşku Gitmiyor! 466
Ulusal İradenin Zaferi 470
Batur Desteğini Neden Çekti? 476
Bunalımın Yeni Boyutları 480
Adaylıktan Çekilen Gürler'e ve Öteki Öykülere Geçersek 485
«Münferiden» Bir Görüşme 489
Bir Kurşunla 492
Sunay Darbesi 498
Askı 504
Vize 505
«Bugün Değil, 3 - 4 Ay Sonra 'Bir Şey' Olabilir!» 510
Bir Yazgının Ağlarını Ördüğü Anlar 517
Anka Kuşu 521
Sonuca Doğru 523
Demokrasiye Yeniden Açılış 525
Yeni Cumhurbaşkanının İlk Sözleri 530
1973 Seçiminin Foto Finişi 536
12 Mart 1971 - 12 Mart 1985 541
Bağlantı 542

GİRİŞ

I

Telefonda bir iki saniyelik duraksama oldu.

Başbakan, telefonun kapandığını ya da kesildiğini sanıp sinirlendi.

Sırat köprüsü üzerindeydi.

Ya düşecek, ya da?... Bir çözüm bulacaklardı.

«Bu muhtıra» dedi Başbakan, «Demokratik rejim açısından son derece, olağanüstü yıkıcı olur Paşam.»

Derinden, gittikçe zayıflayan, neredeyse duyulamayacak ölçüde belirsizleşen ses, sonunda kesildi.

«Hükümet olarak hemen Meclise gideriz. Güvenoyu isteriz. Amaç hükümet değişikliği ise, çözümü bu yoldan getirebiliriz. Böylece demokratik rejim yara almaz, zedelenmez. Sizden ricam, muhtıranın radyolardan yayımlanmasını önlemeniz» dedi Başbakan, dirençle, on bir yıldır sürüp giden demokratik düzenin bir «ara rejime» dönüşmesini önlemek çabasıyla.

Karşısı susuyordu.

Başbakan, saatine baktı. Dakikalar hızla ilerliyordu. Ordu muhtırası radyoda ha okundu ha okunacak! Zaman kalmıyordu, rejimle ilgili sancılı dakikalar akıp gidiyordu.

Cumhurbaşkanının sesi, «Bilmiyorum, ne yapabilirim Süleyman Bey,» dedi sonunda. Bitkindi, ya da Cumhurbaşkanına olan iyimser duygularını yitirmek istemeyen Başbakana öyle geliyordu. Altı yıl boyunca devlet işlerinin yürütülmesinde Çankaya ile aralarında hiçbir sorun çıkmamıştı. Şimdi?.. Bu anda?.. Yazgının ayak seslerini hemen yanıbaşında duyduğu saatlerde «Altı yıldır uyumla çalıştıkları» Cumhurbaşkanından, «kurtarıcı bir rol» oynamasını istiyordu.

Ses, «Bilmiyorum, ne yapabilirim Süleyman Bey,» diyordu.

«Bir şeyler yap, o varolduğunu her zaman söylediğin gücünü göster komutanlar üzerinde. Durdur muhtırayı, çözümü hemen bulalım!» diye bağırmak geliyordu Demirel'in içinden.

Cumhurbaşkanı, ince sesiyle sonucu yazdı :

«Beni de devreden çıkardılar Süleyman Bey,» dedi.

Yapabileceği hiçbir şey olmadığını söylüyordu.

Başbakan telefonu kapadı, radyoyu açtı.

«...Parlamento ve hükümet süregelen tutum ve icraatıyla yurdumuzu...»

Ayak sesleri koşa koşa yaklaştı, yaklaştı...

Darbe indi.

İstifaya zorlanan Demirel hükümeti düşmüştü!..

2

«Devlet ve demokratik rejim bunalımlarında» Çankaya'dan kaynaklanan yanılgıların ilki 27 Mayıs 1960 ihtilalinden önce görüldü.

27 Mayıs ihtilalinden bir süre önce Ankara Valisi Dilaver Argun'un odasına bir astsubayın hanımı girip de ağlamaya başladığında, I. Ordu Komutanı Fahri Özdilek, 2. Ordu Komutanı Suat Kuyaş, 3. Ordu Komutanı ise Ragıp Gümüşpala'ydı.

Dilaver Argun, astsubayın hanımından, «Ordunun 'yakında' bir ihtilal yapıp, iktidarı düşüreceği haberini» aldı.

Başbakan Menderes'e gidip «bu istihbaratı» iletmeden önce, Ankara Garnizon Komutanı General Muammer Ülgen'i çağırdı, öğrendiklerini anlattı ve «Bilgi doğru olacak, git Başbakan Menderes'e durumu anlat» yanıtını aldı.

Menderes, dinledi : «Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a gidelim,» dedi.

Menderes'le Argun Çankaya'ya çıktılar.

Cumhurbaşkanı dinledi. 1, 2, 3. Ordu Komutanlarını arattı.

«Her üç komutan da Cumhurbaşkanının buyruğundaydılar».

Bayar, Başbakana ve Ankara Valisine döndü, «Görüyorsunuz, Ordu avucum içinde,» dedi.

Bayar, Ankara Valisine terslendi, «Böyle olur olmaz şeyleri getirme önüme!» diye çıkıştı.

27 Mayıs sabahı, «Olur olmaz şey» önüne geldi Bayar'ın.

«...Türk Silahlı Kuvvetleri kardeş kavgasını önlemek...»

Radyodan yayımlanan bu haberi dinlemeye vakti bile olmadı. Aldılar, götürdüler.

3

27 Aralık 1979 günü, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'le Komutanlar, Çankaya Köşküne çıktılar, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullarla, bu zorlu durumdan çıkışı sağlayacak görüşleri yansıtan bir «uyarı mektubu» verip ayrıldılar.

«Ordu uyarı mektubu» Cumhurbaşkanı Korutürk'e verildikten ancak altı gün sonra resmen kamuoyuna duyuruldu.

Cumhurbaşkanı, uyarı mektubunu almış, cebine koymuş, «bir çıkar yol bulabileceği» umuduyla açıklamamış, üzerinde düşünmüştü!.. İlk açıklamalar böyleydi.

Ordu uyarı mektubunu altı gün süreyle saklamak!..

Eğer bana Ecevit'in —alaylı bir gülümsemeyle— söylediği doğruysa, Cumhurbaşkanı Korutürk, 1980 yılına girilir, herkes iyimser demeçler verirken «vatandaşın huzurunu bozmayı» istememiş, bu nedenle devlet yaşamında önem taşıyan o mektubu altı gün süreyle gizlemişti!

Korutürk, bu tutumunu açıklığa kavuşturacak hiçbir açıklama yapmadığı için Ordu uyarı mektubunu gizlemesindeki «gerçek neden» hâlâ sis örtüsü altında.

4

Sunay bir gece önce öğrendiği 12 Mart darbesini Demirel'e iletseydi, durum değişebilir miydi?

Eğer, bir «anayasa devleti» olduğumuz yolundaki sav geçerliyse, eğer bir anayasa devletinde etkili anayasal kurumlar üzerinde bir ayrım gözetilmiyorsa, 12 Mart darbesi hazırlıklarıyla ilgili bilgiler alındığı zaman, elbette yapılacak bir «şey» vardı :

Bu girişime geçecek olanları —kim olursa olsun— derhal görevinden almak!

Bunu söylediğim zaman Demirel, «Evet, doğru!.. Ama, devletin başı yani Cumhurbaşkanı emekliye sevketmeyi istediklerimle birlikte olmuşsa, nasıl başaracaktım. Yarım saatte hazırlayıp önüne koyacağım kararnameyi Cumhurbaşkanına nasıl imzalatacaktım?..»

Bu nedenle gerçek demokrasilerde görülen kimi uygula-

maların Türkiye'de ne zaman geçerlik kazanacağı sorusu, canlılığını hiç yitirmedi.

Örneğin, ABD'ye Uzakdoğu savaşını kazandıran, General Mc. Arthur'u, Başkan Truman «azlettiği» zaman kopan gürültü, Amerikan Kongresinin, Başkan Truman için «bir kahramanı azletmesi» nedeniyle soruşturma açmasına değin uzanmıştı. Mc. Arthur gibi bir ordu otoritesini, büyük bir komutanı Truman, «sivil yönetimin başı olan cumhurbaşkanının buyruklarını dinlememek gibi eğilimleri sürdürmesinden» dolayı görevinden almıştı.

ABD'ye o sırada, «Bir ülkede silahlı kuvvetler, sivil yönetimin kesinkes buyruğunda değilse, o ülkede demokrasiden söz edilemeyeceği» yolundaki yargı egemendi.

1960'ta Celal Bayar, «Ordu avucumun içinde» dedi.

1971'de Cevdet Sunay, «Beni de devreden çıkardılar» dedi.

1980 başında Fahri Korutürk, Ordudan gelen uyarıya karşı tepkisini, mektubu cebine koyup, Ordunun sorumlu olduğu Başbakandan, parlamentoya karşı sorumlu bulunan siyasal iktidarın başından altı gün süreyle gizleyerek gösterdi.

Üç Cumhurbaşkanının verdiği bu örneklerin sonuçları ortada :

27 Mayıs ihtilali - 12 Mart darbesi - 12 Eylül harekâtı.

1961 Anayasasının Türk Cumhurbaşkanlarına sadece «protokol görevi» vermediğini 1980 öncesi söyleyip yazarken, demokratik rejimin korunması ve kollanmasında Cumhurbaşkanlarına düşen önemli görevi anımsatmak istiyorduk.

5

Batılılara göre, bizim demokrasi anlayışımız Dinar belediye bandosuyla New York filarmoni orkestrası arasındaki ayrım kadar büyüktü.

Bunalımların, sıkıntıların içine «ordu faktörü» girince, bizdeki «demokrasi havarileri» baş sallayıp olanları onaylamaya girişiyor, olaya hemen kılıf geçiriyorlardı.

İsmet Paşanın 1961 seçimlerinden sonra başbakan olduğu günlerde, hükümetin tutumu ve durumu üzerinde Çankaya Köşkünde yapılan bir dizi toplantıda, CHP'nin ünlü önderi, «hükümet sorunu burada değil, parlamentoda konuşulur» demişti.

Ama, 1971 darbesi geldiğinde, aynı İsmet Paşa «hükümetin parlamentoyla değil, muhtırayla gitmesine» ilk başta direnir gibi olmuş, karşı çıkmış, sonradan onaylayarak destek olmuştu.

Oysa, içinde bulunduğumuz koşullar ne olursa olsun «oldubitti» olarak gelen bir darbeye, anayasa ve parlemento açısından bakmayı sürdürseydi, ara rejim yazgılarında bir değişim olabilirdi.

Tabii, 1960'larda İsmet Paşa iktidardaydı, Ordunun hükümet sorununu parlamento dışında görüşmesine yanlı olamazdı. 1971'de ise, muhalefetteydi, gidesi hükümetin gitmemesinden yakınıyordu, bir güç gelip de «hükümetin gitmesini» sağlayınca, demokrasiyi yeniden onarma rolünü hemen üstlenivermişti.

Ordunun sivil yönetime müdahalelerinin ne zaman son bulacağını; İsmet Paşanın yöneticilikteki büyüklüğüne inananlara soracak olursanız, alacağınız yanıt, «hiçbir zaman» olacaktı. Çünkü, devleti «askerle birlikte ama, askersiz yönetme sanatının İsmet Paşa dışındaki öteki sivil yöneticilerin hiçbirinde» olmadığını söyleyeceklerdi.

Demek ki, aralıksız bir demokratik rejimi yaşatabilmek için anaların bir İsmet Paşa daha doğurmasını bekleyecektik!

Çünkü, devleti hep çıkmaza sokan, askeri yönetime elkoymaya zorlayan —İsmet Paşanın dışındaki— sivillerdi. Hiç mi başkalarının suçu yoktu!..

6

Cumhurbaşkanlarının anayasadan aldıkları gücün dışında başka bir gücün etkisiyle karar vermeleri, olayların önünü alabilme fırsatları da Türkiye'de heba edildi.

Erim'den sonra bulunan başbakan, bağımsız Suat Hayri Ürgüplü idi. Hükümet listesini Sunay'a götürdü, Çankaya'dan çıkarken Cumhurbaşkanının onayını aldığını söyledi, Bakanlar Kurulu radyonun 13.00 haberlerinde açıklandı.

... Aynı günün gecesi saat 20.45'te Cumhurbaşkanı Sunay'ın Ürgüplü hükümetini «onaylamadığı» bildirildi.

Sunay'ın o günlerin ardından söylediğine göre, «bir şey-

ler» olmuştu. Kısacası, üst düzeydeki Komutanlar, «Bu nasıl hükümet?» demişler, Sunay da «onayını çekivermişti.»

İş, bu denli basitti!

Örneğin, Sunay, gelen baskılara direnip verdiği onayını çekmeseydi, sonunda istifaya değin gidebilseydi...

Örneğin, Korutürk, devlet yönetiminde «manevi gücü» olduğunu yadsımayıp, uyarı mektubunu aldığı gün çekilebilseydi...

Yapabilseydi, yapabilselerdi...

Hepsi «yüksek sorumluluk duygularıyla ülkeyi bu ortamda bırakıp gidemeyecekleri» inancıyla bunalımın bütün sorumluluğunu siyasal partilere, anayasal kurumlara yükleyip bir köşeye çekilmişlerdi.

Görünüm bu.

Bütün bunlardan ortaya çıkan gerçek, bizdeki rejimin eklem yerlerinin oynaklığını kanıtlıyor, Cumhurbaşkanlarının demokratik rejimin yazgısı üzerindeki sorumluluklarını tartışmanın gerekliliğini dile getiriyordu.

7

Şubat 1962'de Talat Aydemir isyan ettiği zaman Başbakan olan İsmet Paşa, Millet Meclisinde «bir daha böyle olay» olmayacağını söylüyordu.

Bir süre geçti, Mayıs 1963'te ikinci Aydemir isyanı patladı.

Ordu bir kez, siyasete girmişti. Daha doğrusu aralıklarla siyasete giriyor, çıkıyordu.

Oysa, Şubat 1962 isyanından sonra İsmet Paşa, bir soru üzerine şöyle diyordu :

«...Şimdi cevap vereyim, sayın milletvekili, Meclis mi Orduya dayanır, Ordu mu Meclise dayanır. Bununla bir karşılıklı mesele bulunduğunu zannediyor. Böyle bir mesele yoktur. Ordu Genelkurmay Başkanının emrü kumandası altındadır. Genelkurmay Başkanı, Büyük Millet Meclisinden güvenoyu almış olan meşru hükümetin Başbakanının emrindedir. Vaziyet budur...»

1971 Mart darbesinden önce Genelkurmay Başkanı Mem-

duh Tağmaç, «Anayasayı muhafaza etmeye kararlı» olduklarını söylemişti.

1961 Anayasası, bir açıdan ordunun malıydı. 1960 ihtilalinden sonra gelmişti.

Bu Anayasayı 1971 darbesinden sonra büyük ölçüde değiştirdiler; değişim istekleri de yine ordudan geldi. 1961 Anayasasını yapan güçler, 1980'de bu Anayasanın «işe yaramadığı» savıyla 1982 Anayasasını hazırladılar.

Kısacası,

«Cumhurbaşkanı + hükümet + parlamento + ordu = devlet» dörtgenini uyum içinde çalıştırabildiğimiz zaman Amerika'yı yeniden keşfetmeyeceğiz.

Bu kitap, bu dörtgen içindeki uyumsuzlukların, kabaran isteklerin, savaşımların öyküsüdür.

1960'tan beri hiç eksik olmayan, uyumsuzlukların öyküsü...

Girişin sonu.
Öykünün başlangıcı...

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜNLÜĞÜN ANIMSATTIKLARI

DEMOKRASİNİN RUHUNA FATİHA!..

4 OCAK 1971

Yılbaşından sonra, Demirel'le 2 Ocak Cumartesi günü —kayınbiraderi— Ali'nin nişan töreninde karşılaştık. 3 Ocak 1971 günü, gece evinde görüştük.

Konu, Cumhurbaşkanı Sunay'ın parti önderlerini Çankaya'ya çağırması.

Siyasal hava, Demirel hükümetinin çekilmesi. Başta İsmet Paşa, «Demirel'siz, Çağlayangil'siz» bir hükümet istiyor. Genelde AP'ye egemen olan havayı bilenler için, Demirel'i ve yönetici kadronun eğilimlerini izleyenler için soru, «Bu, nasıl olacak?»

Muhalefet partilerinde de, bu amaca varabilmek için Sunay'a bel bağlamışlar gibi bir esinti var.

Demirel, gülerek karşıladı :

«...Sunay' 'bu hükümeti istemiyorum' diyemez. Bize, 'sizi istemiyorlar, çekilin, gidin' diyemez. Kararlaştırılan şu : Sunay, bu görüşmeleri yapacak ve aldığı sonuçları Milli Güvenlik Kuruluna getirecek. Bizim seçtiğimiz Cumhurbaşkanıdır, bugüne kadar daima babayiğit kalmıştır.

Sunay, muhalefetin bu hükümeti istemiyoruz diyeceğini biliyor, daha şimdiden. Esasen kimlerin neler söyleyeceği biliniyor.

Sunay soracak : 'Ne gibi önlemler düşünüyorsunuz bu kargaşa ortamından çıkmak için?..'

İnönü'nün kendi iktidarı döneminde 'gizli' Milli Devrim Ordusu, parti baskınları, iki ihtilal girişimi oldu. Bizim Gülcigil'in notlarında var. Zamanın İçişleri Bakanına Gümüşpala Paşa telefon ediyor, paralelde de Gülcigül; Paşa 'Partiyi basıyorlar' diyor. Bakan Hıfzı Oğuz Bekata, 'Ya öyle mi, bir icabına bakalım' diye yanıt veriyor. İkinci bir telefon, gene aynı yanıt. Milli Devrim Ordusu'nun 'kim olduğunu söylersem, avuçlarınız alkışlamaktan patlar' diyen de Feyzioğlu..»

Konu, tazeliğini koruyan AP'den ayrılıp Demokratik Partiyi kuranlara kaydı.

Esasen, şu sıralar, Demirel'i iç politikadaki öteki kaynaşmaların yanı sıra, hatta başında ilgilendiren konu, bu.

«DP'lilerin altı ay içinde ne hale geleceğini göreceğiz» dedi. «Birbirine girecekler. Daha şimdiden içlerinde çelişecekler. Seyfi Kurtbek, 'böyle idare heyeti olmaz' diye muhtırayı dayamış. Ben, Bilgiç'i sırtımda taşıdım, Bilgiç, Bozbeyli'yi taşımaz.»

«Fakat, muhalefet önlem isterken sizin gitmenizi isteyecek,» dedim.

«Gidelim seçime. Hem de Meclis'te ve Senato'da. Görelim hep birlikte sonucu.»

«Ama, koalisyon bekleniyor.»

«AP parçalanacak. Koalisyon gelecek. Bunu bekliyorlar. Ümitleri bunda,» dedi.

Meclis koridorlarında durmaksızın sorulan ve yanıtı aranan bir soruyu aktardım. «Eğer Cumhurbaşkanı 'çekilin' derse, Demirel ne yapar» sorusunu. İsmet Paşanın Komutanlara bir önderler toplantısında, Çankaya'da verdiği yanıtı anımsatarak, herhalde Demirel, Cumhurbaşkanına «Bu sizin işiniz değil, parlamentonun görevi diye yanıt verir» dediğimi ekledim.

Demirel, bu sözlerime yanıt vermedi, dokunduran bir şey de söylemedi, önüne baktı gülerek.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cihat Alpan Paşanın «hayli hareketli siyasal bir yaşam sürdürdüğünü» söyledim.

Cihat Paşaya danışmadan «hiçbir şeyin» Sunay'a ulaşamadığını biliyorduk.

Dedi ki : «22 Mayıs'ta Köşkte subaylar tarafından tutuklanan alay komutanı odur, bunu biliyor muydunuz?...»

Acaba, «olabilecek 'bir şeyin' korkusunu mu» taşıyor?...

«Mehmet Turgut, size niye kızıyor?» diye sordum.

Duraksamaksızın yanıtladı :

«...1969 seçimlerinden sonra kabineye almadım. 1969 seçimlerinden bir gün önce şuraya geldi. (Eliyle koltuğu gösterdi) 'Ağabey, ben Bursa'ya gidiyorum' dedi. Ona, 'Çağlayangil'e talimat verdim, senin adaylık işini Bursa'da ayarlıyor' dedim (Yüzüme baktı, başka yorum getirmedi. Oysa, biliyordum ki, Bursa örgütü Mehmet Turgut'a yanlı değildi. Nereden çıktı, geldi diyenlere rastlamıştım). Benimle teması olan mute-

met birisine o ve Bilgehan 'bizi kabineye alsın, ötesine boşversin' demişler. Almayınca da?..»

Bugün, Metin Toker'le konuştum. Paşa'nın, Çankaya'da «hükümetin istenmediğini, alınacak yasal önlemlerin Demirel hükümetinin eline verilemeyeceğini» söyleyeceğini anlattı. Sunay'ın, bunalımı görüşmek üzere Çankaya'ya çağırdığı parti önderleriyle yaptığı konuşmalardan sonra, bir demeç vermesini ya da bir bildiri çıkarmasını bekliyorlar. Öyle anladım. Bir 'erken seçim'den söz ettik. Toker, önseçim yöntemlerinin değişmesi koşuluyla 'evet' diyordu. Metin'e göre, bunca uğraşılara karşın, Demirel Başbakanlıktan uzaklaştırılamazsa, genel seçime gidiş sağlanabilirdi. Doğrusu, Metin de aynı doğrultuda : «Bütün sorunların kaynağı bugünkü parlamentonun içeriğinde yatıyor.»

Görebildiğim kadarıyla, Demirel de öyle düşünüyor.

İsmet Paşanın Köşkte söyleyeceklerine dayalı ayrıntılı bilgiler geldi. Paşa, «yasal önlemleri görmeden peşinen bir söz veremem» diyecek. Paşa, «bu hükümete güven kalmadı» diyecek. Ve, «Benim iktidarım zamanında MDO, iki ihtilal girişimi, sokak olayları, mevcut yasalar ve bu anayasa ile geçiştirildi ve tek damla kan dökülmedi» diyecek.

Gizli' MDO'yu «tarafların değerlendirmesi» işte böyle. İki ihtilal girişimini, sokak olaylarını...

Anayasa Mahkemesi, milletvekilleri maaşlarına yapılan zammı, «bozdu».

Demirel, Adana'ya gitti. Giderken, Çankaya'daki muhalefet önderleriyle yapılan konuşmalar için, «Bakalım, nasıl gelişecek» diyordu.

6 OCAK 1971

Demirel, Adana'dan döndü.

«Adana'da hava iyi. İnsanlar, iyi. 20 yıldır tanıdıklarım gene karşımdaydı, 6 yıldır yeniler gelmiş, onlar da karşımda idi (DP'ye karşın, AP'nin tabanda gücünü koruduğunu söylemek istiyordu). Bizim 'emanetimize' bu ihanet neydi, diyorlar. Halk, çok iyi. Peki, burada ne var, ne yok?.. (Oysa, De-

mirel'in 'burada' yani başkentte neler olup bittiğini ayrıntılarıyla bildiğinden kuşkum yok. Ama, ilk önce karşısındaki ne düşünüyor, ne biliyor araştırması yapıyor).»

«Burada Sunay'ın parti önderleriyle yaptığı ve yapacağı bir dizi konuşma önem taşıyor. Sunay'ın 'Çankaya'da hükümet sorununu görüşemeyiz, ama bunalıma karşı önlemleri ele alabiliriz' dediği yaygın» diye bir özet yaptım.

«Vaziyet, tamamen budur» dedi.

«CHP'de erken seçim havası giderek güçleniyor. Hatta nisanda yapalım gibi.»

«Seçim takvimi var, yasaya göre olamaz. Belirli sürelere bölünmüştür seçim zamanı. Peki, 'yukarda' seçim isteklerini söylemişler mi?»

«Bilmiyorum.»

«İşte, bu önemli!»

«DP önderi Bozbeyli, yukarıda 'hükümet sorununu burada görüşemeyiz, önlemlere gelince, bunları bir görelim' diye konuşacakmış. Paşa'nın koşutunda.»

«Sahi mi?.. Hükümet sorununu götürmeyecekler miymiş?.. Hayret!»

«Evet, partiden yansıyan bilgiler bu.»

«Köşkteki bu toplantılar iyi oldu.»

«Erken seçim işinde CHP şöyle bir davranış ortaya koyabilir mi?.. Hükümeti Mecliste düşüremedik, Sunay da bu konuda düşüncelerini pek belli etmiyor, askerler de hükümete karşı, öyleyse erken seçime gidelim gibi bir mantıkla davranabilir mi?..»

Demirel sustu; bu soruları yanıtsız bıraktı.

Acaba, bu konularda Demirel ne düşünüyor; kesinlikle anlayamıyorum. Geleceğe dönük stratejisini bir gazeteciye söyleyecek değil ya!

«Sizinle ne zaman bir görüşme yapacağım?..»

«Haftasonu» dedi. «Aklına gelebilecek ne istiyorsan sor, ne kadar soru varsa» diye de ekledi.

İyi!

Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in, «dış sorunları» anlatmak için İsmet Paşaya gidişinin nedenini sordum. Kısaca anlattı :

«İnönü, Anadolu Kulübünde briç oynuyor, İhsan Sabri Beye de tarizde bulunuyor, 'Dış konularda hiç bilgi vermiyorsun' diyormuş. Çağlayangil, 'Aman Paşam, bizi afaroz ettiniz, de-

miş (Karşılıklı gülüştük). Şimdi, İsmet Paşanın bu isteğini yerine getiriyor. Tabii, çeşitli yorumlar olacak şimdi. Çağlayangil'le İsmet Paşa konuştuğuna göre, afaroz olmayan bir ben kaldım (Gülüşmeler). Biz, kimseyle küs değiliz, ama bu küslük bir biçimde insanın işine yaramıyor da değil.»

Demirel, DP'ye «Taklit Demokrat Parti» diyor, gülüyor.

Gece, Ferit Melen ile konuştum. Çeşitli, fakat etkili çevrelerin 'havasını, suyunu' bilir.

«Demirel'in itibarı sıfıra inmiştir. Yeni hükümeti AP' den başka biri kurmalı ya da başka bir yol bulunmalı» diyor. Melen'e göre, Demirel hükümetinin İçişleri ve Adalet Bakanları olaylar olurken, evlerinde «kumar partileri» veriyorlarmış. «İşlerinin başında değiller»miş.

Besim Üstünel'in söylediğine bakılırsa, CHP, «önseçim, —kütük yasası— seçim yasası düzeltilirse, erken seçime gidermiş.»

Ona göre, Demirel'in erken seçim yapmaya niyeti yok. Bunu, AP grubuna «şantaj» için kullanıyormuş. Üstünel «Başbakanı bu hale kardeşleri getirdi» dedi. Bir de akla sığmaz, bir sav öne sürdü, «Okuluna girecek çocukların parası yoksa, onların ailelerine Ali Demirel, devlet dairelerinde iş buluyor, sonra okul parasını alıyor» dedi.

İşte ortamı belirgin çizgileriyle yansıtan, bir örnek.

Artık, avuç avuç karalar... peşipeşine piyasaya sürülüyor.

Demokrasinin erdemine inananlar için tiksinti duygusu!

Demirel'e, Güven Partisi'nin «Hükümetin istifasını» istemek için Köşke çıktığını, bir de erken seçim isteminin «şantaj» olarak nitelendirildiğini söyledim. Bağırdı :

«...Müneccim bunlar, müneccim! Hepsi başkalarının kafasındakini bilir!..»

7 OCAK 1971

Bugün Köşkte Cihat Alpan Paşa ile görüştüm. Başta İsmet Paşa ile öteki parti önderlerinin Sunay'a söyleyebileceklerini içeren yazımı, Cumhurbaşkanına gösterdiğini söyledi. Sunay'la bir 'görüşme' yapma isteğimi ilettim. Köşk, Alpan aracılığıyla 'küçük çapta bir basın toplantısı' yapmayı düşünüyor.

AP Genel Yönetim Kurulu —durumu— görüşmek üzere toplandı.

İsmet Paşa, Genel Sekreteri Ecevit'e bilgi vermiş. Köşkte 'açıkça' erken seçim sözü yok!

8 OCAK 1971

Muhalefet önderlerinden sonra da bugün, Demirel, Köşke çıktı. Basına, «Sabah bulduğunuz haberler, akşama eriyip gidiyor» dedi. Erken seçim olasılığını, «eğer kargaşa ortamı sürerse,» diye yanıtladı. Bir ara beni aramış, saat 19.30'da Başbakanlıkta idi, telefonda konuştuk.

«Nasılsınız» dedi. Sonra klasik soru geldi : «Ne var, ne yok?»

«Haber sizde!»

«Parti önderlerinin Çankaya'dan bir 'çıkış' aramasıyla ilgili istemleri, başta koyduğum teşhise uygun çıktı. Köşkü yanlarına almak manevrası bu.»

«Peki, genelde neler söylenilmiş?»

«Hiç, laf sadece.»

«Önlem yok!?»

«Önlem de öneri de yok!»

«Acaba İnönü, erken seçim istemiş mi?»

«Hayır, bu da yuvarlak laflar arasında.»

«Yani işin içinden çıkılamazsa seçime gidilir gibi mi?»

«Evet!»

10 OCAK 1971

Pazar. Yağmurlu bir gün.

Demirel'den soru - yanıtlı demeç isteğim hâlâ gerçekleşmedi. Bugün bastırdım. Verdiği sözü yadsımıyor, ama nedense bekletiyor, yapmıyor. Oysa, böyle bir demeç, son olayların ışığında siyasal gelişmelere aydınlık getirebileceği gibi, doğrusu, gazetecilik açısından da değerli. Biliyorum, basın piyasasında böyle bir demecin peşinde olanlar var. Öncelik sorunu!

Gece, 22'de konuşacağız, öyle dedi.

Turhan Bilgin geldi büroya. İnönü, Milliyet'e bir demeç

vermiş, üniversite de önleme 'evet' diyormuş. İsmet Paşanın koşulsuz bir demeç vermeyeceğini, altında siyasal ortama bir yön verme olabileceğini söyledim.

Gece, Demirel, gene demece yanaşmadı, sanki bu konuşmalarımız sırasında yüksek sesle düşünüyor...

Bir ara, «Askerlerin Anayasayı değiştirme isteklerinin yaygınlaştığını» söyleyip, sordum.

«... Fikirler ikiye ayrılmış. Bir kısmı istiyor, daha sert önlemlere gidilmesine yanlı. Ötekiler ise Anayasaya hiç dokunulmamasını savunuyorlar. Ben ise, hiç dokunamıyorum..» dedi.

Köşkün parti önderlerine, «Anayasa değişikliği isteklerinden söz edip etmediğini» sordum. «Bildiğim kadarıyla, hayır» dedi. İnönü'nün «işlerin içinden çıkılamazsa, seçime gidilebileceğini» söylediğini aktardı. Güven Partisi, koalisyon peşinde. Sunay, parti önderlerine sokak olaylarını, öldürme girişimlerini ve benzeri gelişmeleri anlatmış. Sonra, «Şimdi Anayasa ve demokratik düzen içinde alınabilecek önlemleri düşünelim» demiş. Eğer, daha önceki kararından vazgeçmezse, konuşmaları Milli Güvenlik Kuruluna getirecek.

MGK'nin hükümete «tavsiyelerde» bulunabileceğini söylüyor Demirel.

Muhalefetin, Sunay'ı «yanına alma manevrasının tutmadığını, başaramadıklarını» vurguluyor.

Şunları da söyledi :

«... İnönü'yü anlayamıyorum. Bana, öğretmenler sorunu için geldiğinde, konuşmamız içinde, 'bunlara, yasaları uygulamayın', demişti. Şimdi yasaları neden uygulamadığımı soruyor...»

«İnönü, bir açıklama yapıp Köşkü zorlayabilir» dedim.

«İşgal ile boykotun aynı şeyler olduğunu söyleyen İnönü, şimdi bunu 'tevil' etmeye çalışıyor.»

Bana söz verdiği demecin içeriğinde «devletin çöken kurumlarına el atma isteğine» değineceğini belirtti.

«Anayasa değişikliği sorununda, usule ve Meclis tıkanıklığını sağlayan maddelerine dair şikayetim var» dedi. «İngiltere parlamentosu yılda 180 gün çalışır. 110 gününü, hükümetin getirdiği tasarıları incelemekle geçirir. Biz, 1,5 aydır Meclisi çalıştıramıyoruz. Bu yöntemleri ve içtüzüğü değiştirmeli... Seçim mi?.. Benim durumum açık. Örgütüm bana, 'onursuz hiçbir şeyi, hele koalisyonu kabul etme' diyor. İhsan

Sabri Bey, İnönü'nün 1961'den bu yana söylediklerini incelemiş. 1961'deki bir basın toplantısında İsmet Paşa, 'olaylar olur, sonra önlem alırım' demiş. Şimdi ise?...»

Öteki konulara değindi. Mühendisler odası, Mühendis Demirel'i üyelikten çıkarma girişimindeydi ya! «Mühendislerle dün gece çekiştik. Onlara 'eğer size yararı varsa, teknik personel de direnşin, ama vatandaşın işi aksayacak, buna ne diyeceksiniz' dedim. Doktorlar boykotu da böyle.»

Politikadaki garip örnekleri dinliyoruz. Bilgin anlattı. Eski AP'li Nuri Eroğan dün gece, Demirel'le konuşmuş, ağlaşmış ve istifasını yırtmış. Orhan Alp ise «gidiyor»muş.

Demirel, heyecanlanıyor bu eylemler karşısında, inadı tutuyor, «giden gider» diyor.

12 OCAK 1971

Nevzat Ünlü telefon etti. İçel Milletvekili Celal Kargılı ile dövüşüyorlarmış!

Meğer Hürriyet'e evleneceğini söylediği kız, «telefon kızlar»danmış. «Beni yaktınız» diyormuş Nevzat'a. Kürsüde erdem, ya evdeki bu rezâlet!

13 OCAK 1971

Sabah, Demirel aradı. «Ne var, ne yok»tan sonra, «Her taraf karmakarışık» dedim. «Bir de 'idareciler direnişi' çıktı.»

Yani memurlar, valiler vb.

«Hepsi cezasını bulacak» dedi. «Kaç kişi olurlarsa olsunlar (herhalde İsmet Paşayı amaçlıyor) Meclisi karıştırmak istedi, olmadı. Şimdi ilgisi olduğu derneklere elini sokuyor, ama bu dönem de geçecek.»

ODTÜ'de «tanka kadar» her türlü silahın bulunduğunu söylüyor. Elbette «tank» abartma, ancak silahların çokluğunu vurgulamak için böyle konuşuyor.

17 OCAK 1971

Milliyet'in 7. sayfasında kısa bir haber AP milletvekili

Aydın Yalçın'ın Sunay ile görüştüğünü bildiriyor. Yalçın'la konuştum. Sunay ile iki saat görüştüğünü söyledi. Cihat Alpan ile konuşuyorlarmış. 'Cumhurbaşkanı ile bir görüşsenize' demiş. Görüşme günü ve saati böylece saptanmış. Bu görüşmeyi Aydın Yalçın şöyle anlattı :

«Sunay, 'Demirel yıpranmıştır, çekilmesi ferahlık getirir' dedi. Ancak 'bu, Demirel'in takdirine kalmıştır' diye ekledi. Sunay, Anayasa içindeki görevinin sadece 'uyarmak' olduğunu belirtmiş. Dediklerinde şu da var : 'Hükümeti güvenoyu yoluyla düşürme sorunu AP gruplarının bileceği iştir. Atatürk gelip geçmiştir. Türkiye'de hiç kimse ferağ edilmez, gayri kaabili içtinap —vazgeçilmez— değildir. Meseleyi parlamentoda çözmelisiniz. İnönü bana, 'Demirel'i tutuyorsunuz' demedi. Ulus gazetesinin kimi yayınlarına işaret edildi. TV'deki önderlerin konuşmalarını beğendim. 'Ordu, demokratik rejimden fedakârlık edilmesini istemiyor. Sorunun, demokratik düzen içinde çözülebileceğini ümid ediyor. Bu yolda, çıkış vardır. Herkesle konuştum, artık değerlendirme yapacağım,' dedi.»

Yalçın'a, Cumhurbaşkanının Demirel'den çekilmesini isteyip istemediğini birçok kez sordum. «Evet, Demirel'e söylediğini bana da söyledi,» diyor.

Sunay'ın bir başka yakınması şu —Yalçın'ın anlattığına göre— :

Komünist akımların günbegün güçlendiğinden söz etmiş. Yalçın da, fırsat bulmuşken Sunay'a, Demirel'in kardeşleri eliyle komünistlere önemli malzeme verdiğini anlatmış, Sunay, bir de sürekli 'polemik' konusu olmaktan yakınıyormuş.

Demirel'e, Sunay'ın «çekilmeniz ferahlık getirir» deyip demediğini sordum.

«Asla» dedi. Ama, Cumhurbaşkanının AP'ye «yakın çevrelerdeki kimi kişilere» Demirel'e böyle dediğini, bu savların kulislere yayıldığını söyledim.

«Anlaşılan yeni tertip bu,» dedi.

«Yarın gazeteler bu söylentilerle çalkanabilir» dedim. Nasılsa çıkacaktı ortaya. Aydın Yalçın'a Sunay'ın söylediklerini de ekledim.

«Evet, ama tümüyle tertip. Parti önderlerine söylemediğini, Cumhurbaşkanı neden Yalçın'a söylesin. Büyük Kongrede önder adayı olarak 15 oy alıp yuhalanmış bir adamla Cumhurbaşkanı, neden bunları konuşsun?..»

«Peki, ama Alpan Paşa neden bunları yapıyor?.. Cumhurbaşkanı, parti önderleri, devletin önde gidenleriyle bu görüşmeleri yaparken niye bir milletvekilini, hem de size karşı olan Aydın Yalçın'ı çağırıp iki saat görüşüyor, sakatlık bu noktada değil mi?»

«Eğer» dedi. «Bunlar yazılırsa, bu durum karşısında gereğini yerine getirmek bana değil, o makama —Cumhurbaşkanına— düşer. Yeni bir çalkantı, anlaşılan bundan doğacak. Daha iyi olur, yazılsın bakalım.»

Oysa, Yalçın'ın söylediğine göre, Cumhurbaşkanı erken seçimi bir seçenek olarak MGK'ye götürecek. Yahu, neler dönüyor?.. Sunay, bir yandan polemiklerden yakınıyor, sonra hemen polemik yaratacak yeni sözleri yayılıyor.

18 OCAK 1971

19 - 20 Ocak günleri yayımlanan demeç için, Demirel'le bugün, evinde çalıştık.

Abdi İpekçi de, bir demeç almış, ayrıntılı değil.

Demirel'in özde söylediği şu :

«Mecliste 226 çoğunluğunu bulup hükümeti düşürsünler, koltuğa yapışık değiliz.

Mecliste hükümeti ayakta tutan sayı gücünü yitirirse, erken seçim bir zorunluluk haline gelir.»

Özellikle, muhalefetin 226'yı bulup hükümeti düşürmesi gereğine değinen sözleri siyasal çevrelerde patırtı yapacak bence (Nitekim, sonradan bu sözü çok gürültü uyandırdı).

Demeç üzerinde çalışırken, zaman zaman kimi konularda söyleştik.

Demirel, «Yurdun her çevresiyle görüşüyorum, bir erken seçim olursa, alırız» diyor.

«Oy tabanında büyük çatlaklar olduğu, AP'nin yeni bir seçimi alamayacağı»nın öne sürüldüğünü söylüyorum.

«Tabanda bir şey olmaz» diye yanıtlıyor. «Buğday fiyatını 90 liradan 105'e çıkaracağım, öteki üretim mallarında da artışlar olacak. Örgüt seçim istiyor. (Gözlerimin içine bakarak) Örgütten gelsin bu kez adamlar. Örgütten gelenler, örgüte bağlı olanlar Ankara'da daha tutarlı oluyor» dedi.

Daha sonra, «Bize katılanlar da olacak. Güven Partisi'ni

grup olmaktan çıkaracağım» diye konuştu. Sadettin Hocaya, hatta Faruk Sükan'a «fazla kızmadığını» belirtti; eski ilişkileri, kendisine karşı kimi davranışları anımsadığı zaman, Mehmet Turgut'a karşı geniş bir kırgınlık içinde olduğu gözleniyor. Bursa'dan AP adayı olmasıyla ilgili bilgileri yinelediklten sonra, «'Gitsene Gaziantep'e' demiştim ona, 'gitmem' diye yanıt vermişti, 'her gün oradan kapıma gelip bir şeyler isteyecekler' diyordu.» Bu ve benzeri cümlelerle kırgınlığını açığa vuruyor.

AP içinden 41 milletvekilinin Demirel'in hazırladığı bütçeye kırmızı oy vererek, hem bütçenin yasallaşmamasına, hem de hükümetin istifasına yol açan olay, yüreğini ıstırapla sızlatıyor hâlâ. Menderes'i sevdiği, ilişki kurduğu için 27 Mayıs'ta kurulan Yassıada mahkemelerinde tanıklık yapan, ne var ki, mahkeme önünde kötülenen bir dönemin Başbakanını yermesi beklenirken, tam tersine o Başbakanı, Menderes'i savunup sevdiğini söyleyebilecek ölçüde yüreklilik gösteren opera sanatçısı Ayhan Aydan'dan «kırmızı oy» olayından sonra gelen bir mektuptan söz etti. Ayhan Aydan, Menderes'in kendisine «büyük oğlu Yüksel için, 'dengesiz' deyimi kullandığını» Demirel'e gönderdiği mektupta yazmış.

AP'den koptuktan sonra kurulan Demokratik Parti'nin uzun ömürlü olamayacağını vurguluyor gene. Sırtına «kara saplı bir bıçak» gibi vurulan bu siyasal devinimin sonuçsuz kalacağına âdeta «iman» etmiş. Kuşku yok ki, gelişecek olayları bütünüyle değerlendirdikten sonra DP'nin bozulup çözülmesini kışkırtacak. Kafasına taktığı bir sorunda sonuç alıncaya değin dirençle beklediğini kimi olaylar gösterdi, böyle yapacak on milletvekilinin kopup yeniden AP'ye döneceğinden söz ediyor. Bu da, DP'nin üzerine gitmekteki kararlılığına bir örnek.

Celal Bayar'ınsa, siyasal haklarının geri verilmesiyle ilgili olayda Demirel'in tutumunu asla affetmediği için, AP'nin içini karıştırıp, yeni doğan DP'ye önayak olacağından kuşkusu yok.

«Bayar'ı, Kayseri'de hapishanedeyken görmeye giderdim (O sırada Demirel, siyasette değil, Su İşleri Genel Müdürlüğünden 27 Mayıs'ta alınmış, askere gönderilmişti.) Siyasal ortam çok karışıktı. Kendisine 'Bu kargaşanın içinden nasıl çıkarız?' diye sormuştum. Bayar bana, 'Süleyman Bey, bu işlerin içinden nasıl çıkacağımızı bilse idik, burada olmazdık,' demişti. Şim-

di, 'hasmı biaman'ı İsmet Paşa ile beraber, anlaşma halinde» diyordu.

Bana kalırsa, İsmet Paşa, AP gibi güçlü bir partiyi parçalayarak, ilk başta Demirel'i siyasal yaşamdaki etkenliğinden uzaklaştırmayı planlıyordu. Sonra, DP'ye dönebilirdi. İsmet Paşa, başkentteki siyasal olaylarla oyunları o denli iyi bilirdi ki, partilere karşı bu tutumunu sergileyip onları güçsüz duruma soktuktan sonra, Anayasa Mahkemesi'ndeki, devlet yöneticileri üzerindeki, hatta yargı organlarındaki etkenliğiyle siyasette dilediği gibi «oynayabilirdi».

Demeci alıp bu söyleşiyi yaparken Nazmiye Hanım da bizi dinliyordu.

«Milli Güvenlik Kurulundan ne çıkar?..» diye sordum. «Hiç!» diye karşıladı.

Kendini bir seçime hazırlar gibiydi. «67 ilin 40'ını gezeceğim, Ankara'daki büyük oyunları olduğu gibi anlatacağım halka» derken, baktım ki, çok hırslı.

Siyasal çevreler ise, Demirel hükümetinin gitmesini, kurulacak karma hükümetle genel seçime gidilmesini istiyor.

20 OCAK 1971

Demirel, «Bu demece karşılık veremezler, yanıt bulamazlar» dedi. Ona göre, Millet Meclisinde 226'yı bulup hükümeti düşürmelerini öne sürmesine muhalefet partilerinin söyleyeceği ne var ki!..

Gelgelelim, örneğin Metin Toker, «siyaseti yalnızca matematik rakamlara bağlayan bu tutuma şiddetle karşı» çıkıyor. Toker demek, bir ölçüde İsmet Paşanın düşüncelerinin kamuoyuna yansıması demek olduğuna göre?...

Birkaç mantık dizisi siyasal odaklara egemen görünüyor. Başlıcası, Demirel'in hükümetten gitmesiyle «ülkede her şeyin bir anda düzeleceği»ni öne sürenler var. Anarşik olaylardan ekonomik göstergelere değin, hemen her şeyin!

Bir başka kesimse, Demirel'siz bir AP hükümetinin peşinde. Tabii, bunun sonucunda AP'de bugün akla gelmeyen kimi büyük olayların beklentisi içinde olanlar var.

«Başka bir olguya, örneğin Ordu müdahalesine yol açma-

dan» siyasal kurallarla giderek açmaza giren demokratik rejimi esenliğe çıkarmak. Bu da, sonuncu istek.

Elbette Demirel, sergilenen siyasal oyunların tümüyle bilincinde. Eğer ülkede bir Anayasa varsa, eğer ülkede siyasal gelenekler tutarlı biçimde yürüyorsa, bir hükümeti düşürmenin ya da onu çekilmeye zorlayıp sonuç almanın tek yeri, Millet Meclisidir. Bu direnme kimi oyunları boşa çıkardığı için eleştiriliyor, Demirel'i «koltuk tutkunu» bir adam olarak göstermeye değin uzanıyor.

Demirel, bugün şöyle dedi :

«... Eğer Mecliste 226'yı bulurlarsa şerefle çekiliriz. 'Buyrun, kurun hükümeti' deriz. Bugün, 'muhalefet istiyor' diye hükümet, aldığı sorumluluğu bırakamaz. Sokakta bağırıp çağırmakla olmaz bu...»

Bana verdiği demecin bir adım ötesindeydi bu sözler.

Banka soyguncularının kimler tarafından «himaye» edildiğini anlatıyor, onca sorumluluğuna karşın, olayları serinkanlılıkla izlemekte kararlı olduğunu gösteriyor. Arada sırada, kendine özgü şakaları da sıkıştırıyor sözlerinin arasına. «...Kent, Kazablanka'ya döndü,» diyor ve gülüyor. «Polis örgütünün 'hırslı'» olduğunu söylüyor, ama geçen gün polis, yaptığı baskınlar sırasında Maliye Bakanının evine de «uğramış!» (Gülüşmeler)

İktidara göre, ODTÜ'nün başında bulunan Rektör Erdal İnönü, «yetersiz ve öğrencilerle muvazalı»... Ülkü Ocakları Erdal İnönü'nün, üniversitede «sol öğrenci liderleri» ile toplantı yaptığını açıklıyor. Düne değin Deniz Gezmiş'i savunmayan Dev - Genç, artık tersine bir tutum içinde.

23 OCAK 1971

Dün MGK toplandı. Ilımlı bir bildiri yayımlandı. Anarşiyle ilgili durumun özeti yapılıyor ve önlemler öneriliyor.

İsmet Paşa, iki demeç verdi. «Seçimde AP'nin gitmesi, CHP'nin işbaşı etmesi yakın» diyor. Bir de Demirel'e, gene 'Saidi Nursi kafası' diye saldırıyor. Bu arada kimi «Nur okulları» basılıyor. İyi. Demirel bir gün, «sağladığımız şu özgürlük ortamında 'çember sakal' bile rahattı, sakal özgürlüğünü bile ben getirdim, bak şimdi, hepsi aleyhimde» demişti.

Demirel gece, «yasal önlemlerin Mart ayında Meclise gele-

ceğini» söyledi. Dilerim ki, getirilen önlemlerin içeriğinde kamuoyunun tepkiyle karşılamasına neden olmayacak hükümler bulunur. Bunu söyledim Demirel'e. Ses etmedi.

Fakat, şimdi siyasal odaklardan başka bir söylenti yaygınlaştırılmaya çalışılıyor. Muhalefet MGK'ye ters düştü çünkü. Muhalefet, yeni önlemlere gerek olmadığını, mevcut yasalarla «ortamın düzelebileceğini» savunuyordu. Askerler ise, «önlem» diyor.

Bu ikilemin karşıtı hemen bulundu : MGK'de Komutanlar, sivillere göre azınlıkta idiler. MGK'ye 10 Bakan katılıyordu, oysa askerler 5 kişiydi. Ne yapsınlardı?.. İstemeseler bile, oyçokluğu ile çıkacak olan bildiriyi kabul ediyorlardı!

Muhalefet, şimdi «Askerlerin iktidarın koşutunda olduğunu yaymaya» çalışıyor, bu temayı işliyor. Bu ise, Ordu'yu kışkırtmaktan başka bir işe yaramayacak. Hep biliriz, Ordu üst düzeyi, 27 Mayıs'tan beri «bir siyasal iktidarın yanında, hele 27 Mayıs'ın düşürdüğü DP kökenli AP'nin yanında görünmeyi» nedense pek istemez. Yaygınlaşan söylentilerin «Ordu alt düzeyini Komutanlara karşı kışkırttığı» yargısı yaygın.

Doğrusu, muhalefetin her türlüsü, bu izlenimi pekiştirmekte usta!..

24 OCAK 1971

İki yönlü önemli gelişmeler. Milli Nizam Partisi'nin Büyük Kongresinde Atatürk yok, tekbir sesleri var!.. Bir biçime şeriat istekleri. Polis, Siyasal Bilgiler Öğrenci Yurdunu bastı.

Demirel'i aradım, olayların gelişmesini sordum. «SBF yurdu, bir 'çete' yurdu» dedi. «Basıldı, telsizle izledim. Halk, polisi alkışlıyor. 300 - 400'ünü götürdüler. Büyük kısmını mahkemede bırakırlar. 30 - 40 kişi kalır. Aralarında hapishaneden yeni çıkan Dev - Genç Başkanı da var.»

Oysa, gazetecilerin bilgisi ters yönde. Söyledim. «Yalan, her şeyin başı orası!»

«Herkes 'nizam' veriyor. Bir de Nizam Partimiz var ya» dedi ve gülmeye başladı.

«Radyodan Nizam Partisi kongresini dinleyenler, 'Başbakan bu partiyi kapatsın' diyor.»

«Elimde olsa» dedi Demirel.

«Peki, ama Cumhuriyet Başsavcısı niye kapatmıyor bu partiyi?.. Dosyası verilmedi mi?»

«Verildi, hem de 6 - 7 ay önce. Yarın da, bügünkü kongreyle ilgili resmî bilgiler gider Bassavcılığa. Ama Başsavcı, illaki bir hükümet kararnamesi istiyor. Ben de, ya Anayasa Mahkemesi 'kapanmasın' diye karar verirse, o zaman 'başka çıkış yolu kalmaz' diyorum. Partiler yasası, Başsavcının res'en davranabileceğini söylüyor. Ahhh, herkes üstüne düşeni yapsa!»

«Her şeyin sorumlusu ve suçlusu sayılan Başbakan» olarak nitelenmenin sıkıntısını dile getirdi, «Şimdi bu tür gelişmeler olur, benim üzerime gelirler, suçu ve suçluyu bende ararlar,» dedi.

MNP kongresinde çok ilginç çizgiler gözlendi. Öteki partileri, bankaları hep 'dıştan gelen etkenler, başka ülkeler,' kurdurmuş? Samsun MNP İl Başkanının başına gelenler ise bir örnek. Baldızı ile 'dans' etti diye il başkanını kovmuşlar partiden.

Aşırı sol, aşırı sağ!

18 ŞUBAT 1971

Kimi kişisel ve genel nedenlerle bir aya yakın süredir yazamadım.

İki banka soygunu, bir Amerikalı çavuşun kaçırılması, dinamit lokumları, Milli Güvenlik Kurulu toplantıları gibi olaylar.

Son üç gündür Demirel'in söyledikleri ilginç :

«Soygunlar da öteki olaylar da belirli 'mihrakların' işi. Bunların içinde 27 Mayıs derneği bile bulunuyor. Soyguncular 3 - 4 yerde saklanıyor ve durmaksızın yer değiştiriyorlar. En çok bir haftada yakalanacaklar.

Bizim adamları kandırabilirsek... diyor, seçim!»

DP'den yakınıcı, fakat geçmişte olduğu gibi oy korkusuna dayalı bir yakınma değil bu. MNP'nin seçimde AP'ye büyük 'tehlike' olacağı yaygın. İnönü'nün CHP'si bildiğimiz parti.

Kasım Gülek'in evine gittim, çağırmıştı. Gülek, «... Bir 'bağımsız başbakan'dan söz ediyor...»

«Devrim», Ordu üst düzeyinin sivil iktidarca aldatıldığını yazıyor. Sol cepheden bir çeşitleme. Mehmet Ali Aybar'ın parti önderliğinden istifası. İlhami Soysal, Behice Boran ile Mihri Belli'ye yükleniyor.

23 ŞUBAT 1971

Demirel'i evinde gördüm, Uğur Reyhan'la beraberdik. Bakanlar Kuruluna gidecekti. Sabah. Bir pazartesi günü. Son konuşmalarında, Ordu'ya hakaret edildiğini söyleyerek, «Herkesin sabrı çok geniş olmaz» demişti. Hangi anlamda söyledi acaba?.. Aslında 'masum' bir görünüm içindeydi bu sözler. Ordu'nun 'hakareti' kabul etmeyeceğini işliyordu. Ama?.. Söyledim ve sordum. Özel deyimiyle «bıyık altından güldü» diyebilirim. Fakat, fazla açıklık getirmedi sözlerine.

Bomba olaylarının sonunun alındığını, anarşistlere dış ülkelerden silah ve bomba yardımı yapıldığını söyledi. Güneydoğu illerinde kaçakçıların «portörlük» yani taşıyıcılık yaptığını, polisin 'takviye' edilmesi gerektiğini anlattı.

«Fransa Büyükelçisi, Tekin Arıburun Paşaya, 'Demirel'in hukuk düzeni içindeki savaşımını hayranlıkla karşılıyoruz' demiş. Polise sağlam olanaklar verilmeli. Örneğin polis, olay çıkaranları sonradan saptayabilmek için boya sıkan tabancalarla donanmalı. Son olaylar, polisin yetersizliği yargısını güçlendirdi...»

Sonra, bir değerlendirme yaptı, günümüzün olaylarına değinen :

«... 1960 öncesini çekiştirmiyorum. Ama, bugünkü olaylar bir özgürlük savaşı için mi?.. Hayır, hayır!.. 1960 öncesine koşut günler içinde değiliz. Bugün Cumhuriyete kastedilmiştir. Bunu herkes biliyor...»

İstihbarat organlarının şu değerlendirmeyi yaptığını öğreniyoruz :

«İki yol var. Hukuk içinde kalmak, ortak hükümetlere gitmek, seçim yapmak. İkinci yol, bir halk ihtilali ya da askeri müdahale.»

Başbakanın «çekilmesi» söz konusu değil. Hükümetçe anarşiye karşı hazırlanan yeni yasal önlemlerin Meclisten geçip geçmeyeceği belli değil. Muhalefetin, bu önlemlere karşı direneceği kuşkusuz.

Yarın MGK toplanıyor. Geçen toplantıda bu konuda görüşmeler yapıldığı için bu kez MGK'den fazla bir «şey» beklenmiyor. Ama, çeşitli yöntemler öne sürülürken, bir «Ordu müdahalesi» olasılığı artık hemen hiç, ama hiç gözardı edilmiyor.

Ordunun belirli kesimlerine, özellikle üst düzey komutanlarına polisin olayları durdurabilecek güçte olmadığı yargısının egemen olduğu söyleniyor. Hükümet otoritesine «inançsızlık» her gün daha bir körükleniyor. Tabii, Demirel'in de söylediği gibi, halk somut bir sonuç görmeyince değerlendirmesini bu sonuca göre yapar ve yapacak. Varlıklı insanlarla yoksullar arasındaki gelir dengesizliği sürekli ön planda. Sol, olayları sağın ve polisin yaptığı kanısını yayıyor. İşin özünde başka bir gerçek var bence, hangi hükümet gelse, aynı olaylar olacak. Hatta artacak gibi. Olayların kökenlerindeki gerçekler insanı bu yargıya itiyor.

24 ŞUBAT 1971

Demirel'in özel kaleminden telefon ettiler, çağırtmış, gittim.

Bugün toplanan MGK kısa sürmüştü. Bir «askeri müdahale» olasılığının giderek güçlendiğini söyledim.

«... Neden yapacaklar ve ne yapacaklar?...» dedi.

Konuştu : «Bugün komutanlar iyi idiler. Gündemin kimi maddeleri Dışişleri Bakanı olmadığı için geçildi. Şimdi sıkıyönetim istediğimi yayıyorlar : Ben neden sıkıyönetim isteyeyim? Sıkıyönetimin hangi durumlarda ilan edileceğini Anayasa yazıyor. İsyan ve benzeri durumlarda. Kim çıkarıyor bu haberleri bilemiyorum.»

«Aramalar, baskınlar sırasında bir sıkıyönetimde daha rahat davranılır diye.»

«... Hayır, bu işi polisle sonuçlandıracağım. Bir uyanma var. Artık mahkemeler tutuklama yapıyor. SBF, Hacettepe ve Ziraat Fakültesi olaylarına karışanlardan kimileri tutuklandı.»

«Polisin 'ateş' etmesi gibi bir karar var mı?»

«... Polis dur diyecek, durmazsa vuracak. Yeni karar bu! Bugüne kadar kan dökülmesin istedik. Bu işin içinde 1400 eski

Harbiyeli var. 22 Şubat ve 21 Mayıs isyanlarına karışanlar, o olaylardan sonra emekli olanlar. Dündar Taşer'lere, Milli Birlik Komitesi'ne kadar geliyor. MBK üyeleri, yuvaları bunların. Hatta Cemal Tural. Bu olaylara karışmıyor, ama 'bir ihtilal olsa da, Cumhurbaşkanı olsam' diye beklenti içinde...»

«Ya, silahların dışardan gelişi?...»

«... Evet, geçen gün de söyledim. Silah, Şam'dan geliyor, Baas'ın işi bu. Baas'ı ise, Rusya besliyor. İki kaçakçı yakalandı güneyde.»

Aldığım son bilgileri soru olarak Demirel'e yönelttim :

«Son haber, gece geldi. AP'den kimi milletvekilleri Ordu ile ilişki içindeler. 'Siz karışmayın, şu bütçe geçsin, biz hükümeti bir gensoru ile düşüreceğiz' diyorlarmış?..»

«Hepsini partiden kovarız. Kim olduklarını biliyorum. 30 - 40 kişi değil bunlar. Aydın Yalçın'ın işi bu. Askerlerle ilişki içinde olan o. Beş kişiler. Orhan Alp da aralarında olabilir...»

Bir süre durdu, sonra sürdürdü :

«... Bizden 15 kişi kopar. Bizi Mecliste 'sayı' olarak güçten düşürmek istiyorlar. Muhalefet toplam 190 kişi. Bizden bu kadar giden olsa gene 210 kişi ile ayakta kalırız. Peki, ama düşürüp kimlerle birleşecekler?.. DP ile mi CHP ile mi?.. İsmet Paşa ile Demokratikler yanyana... Haa?. Yanyana?...

... DP, 40 ilde hemen örgüt kuracağım diye ortaya çıktı. Kuramadı. Kurduklarının bir bölümü ise 'muvazalı'.. Şike! Çoğu bizden... Üç ay geçsin, ben onları göreceğim. Biz, şimdilik bir şey yapmıyor ve bekliyoruz. OECD raporları olumlu. Mayıs'ı bir bulsak!.. Ekonomik durum iyi gelişiyor...»

«Ama, Adalet gazetesi BBC'nin bir yayınını aktardı. Türkkiye'de her şey karışık, Ordudan, Gürler ve Batur Paşalardan söz ediyormuş?.»

«Öyle değil. BBC yalanlayacaktı bu yayını.»

Kuşkumu dile getirdim : «Asker müdahalesi gelecek galiba?» dedim Demirel'e.

«... Neden?.. Gelecekler de ne yapacaklar?.. Demokratik Cumhuriyeti korumaya çalışıyoruz...» dedi.

«'Devrim' gazetesi, 'Devrim, namlunun ucundadır' diyor. Galiba doğru, Batur'un albayı kendini avda vurmuş!»

«... Bugün MGK'den sonra ayakta bundan söz edildi. Batur, bir gün önce oldu, diyor. Batur'a 'Şükredin' dedim. 'Batur Paşa, albayını vurdu' diye yazmamışlar. Gülüştük...»

«Av partilerine helikopterle gidiliyormuş?...»

«...Biz böyleyizdir işte. Dün gece bütçe görüşmeleri sırasında CHP'liler 'isyan çıktı' diye yaymışlar, bir kısmı İsmet Paşaya koşmuş. Ne isyan var, ne başka bir şey. Tabii Mecliste panik!..»

Bunun üzerine sordum : «Ordu'nun bugünkü tutumu nedir?»

Demirel, «Açıkça söyleyeyim. Ordu, kışlasında ve hiçbir şey yok. Yalnız içlerinde 'olumsuz düşünce sahibi' olanlar bulunabilir. Dün de vardı, bugün de» dedi.

«Yarın da olacak!» diye ekledim.

«...Evet, yarın da olacak. Emekli olanlar, bugün iş başında olanlarla sürekli ilişki ve görüşme içinde. Ve... Orduyu hep sorunun içinde gibi göstermenin amacı ve çabası neden?... Fevkalade vatanperverdirler, kışlasındadır Ordu...»

İşte, bu cümlelerin ardından «... Müdahale edip de ne yapacak?» diye yineledi.

«...Ordu'yu 'illaki olduğun yerden çık, müdahale et' diye kışkırtıyorlar...» diye bir eklentiden sonra, bir kararlılık göstergesi :

«...Bütün bu olayları polis ile bastıracağım, başka hiçbir kuvvetten yardım almayacağım...» dedi.

Orduyu şu ya da bu biçimde «işin içine» sokmamaya kararlı. Ordunun «demokratik cumhuriyeti» korumada üzerine düşeni —sıkıyönetim yoluyla— yapmasına yanlı değil. Belki de deneylerin verdiği bir ders, «gelirse, gitmez» kuralının işleyeceği kuşkusu. Bugünkü ortamı, özgürlük arayışı olarak değil, özgürlükleri kaldırmaya yönelik eylemler olarak niteliyor, değerlendiriyor ve... Bu nedenle sürekli olarak «demokratik cumhuriyeti koruma» olgusundan söz ediyor.

Bir ara Meclise uğradım. AP'den İskender Cenap Ege geldi yanıma, «Biz, sadece 'parmak kaldıran' insanlar mıyız» dedi. Toplaştık bir araya. AP milletvekillerinin bir bölümü hükümeti tutuyor, bir bölümü eleştiriyor. Hızlıları, İskender Cenap Ege. «Başbakan hakkındaki soruşturma raporunun görüşüldüğü gece kardeşi Şevket Demirel gelmiş Meclise, satranç oynuyordu, bizimle alay ediyor be» diyordu.

AP iç bünyesindeki yozlaşmaya bir örnek daha.

Gece, AP Gençlik Kolları Genel Merkezinde bomba patladı.

Ege'yi anımsadım. Herhalde, Demirel patlatmıştır bombayı! Siyasal mantık buralara değin uzanacak gibi.

25 ŞUBAT 1971

Daha önceki aylar yazdığım «Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye sokulan kaçak silahlar» yazılarını genişleterek, bu bilgilere güney sınırından girenleri ekleyerek bir dizi hazırlamayı önerdim. Gazetedeki «Elde belge yok» mantığı, öneriyi geri çevirdi.

Benim kuşkudan da öteye, yargım şu : Bizim büyük işadamlarımız öyle demokrasiye, özgürlükçü rejime, demokratik cumhuriyete pek bağlı kişiler değil. İşleri tıkırında gittiği sürece özgürlük türkülerini dinliyorlar, ama «mangır evreninde» kaygıları başladığı zaman, «ordu + iktidar» formülüne hemen yanlı, gönülden destekçi oluyorlar.

Bu olgu, hiç değişmeyecek! Bunlar 'rahata' aç!. Bunlar, mangıra doyumsuz!

Bu gece Toker, TV'de, ODTÜ yolunu kapayan öğrencilere bir subayın, «Amacınız beni ilgilendirmez, yaptığınız iş kanunsuz. Ben, bu yolu açarım» dediğini övgüyle aktardı. Ve, öğrencinin yolu kapayarak polisle çatışma ortamı aradığını söyledi.

Bir subayın, «amaçla» ilgilenmemesi, ne demek?.. «Koruyacağı kollayacağı» amaç, demokratik Cumhuriyet, değil mi?..

Oysa, o yolu açmaya polis gelse, bu sözleri söylese —ki söylemiyor da değil— her yerden taş, su, dinamit, tabanca ile «istikbal» edilirdi.

Ardından da Toker, «iktidarı, askeri arkasına alarak 'Yahya Han' formülünü uygulamaya koymakla» suçlardı.

Bir ülkede, askerlerle siviller ayrı güçler gibi dururlarsa, cumhuriyeti savunma görevinde birleşip bir araya gelemezlerse, bir kargaşa ortamında askerler, bir sivil iktidarın buyruğuna girmenin «bünyevi» kaygısı içinde olurlarsa, o ülkede Anayasal kurumların bütünleşme içinde olduğu nasıl söylenebilir?...

İlk başta, Türk demokrasisinin çözeceği sorun, sanırım bu.

Yazsan bunu, basan çıkmaz. Basan bulunsa, «antimiliter» diye bir günde 'tûûû kaka' olursun. Ama, günü gelir bir gün?..

26 ŞUBAT - 28 ŞUBAT - 1 MART 1971

Artık, yeni bir dönemin başındayız.

Belirtiler, istekler, kışkırtmalar, olaylar bu yöne akıyor.

«Kim kazanacak?»... Soru, bu. «Atatürk'e dönüşü» sağlayacak, «tek parti, tek iktidarı» isteyen gruplar mı?.. Yoksa, özgürlükçü demokrasi yanlıları mı?.. Ya da, bir ara rejim» getirerek partilerüstü bir dönemin siyasal nimetlerinden yararlanmak isteyen «tatlı sudaki demokrasi havarileri» mi?...

Sıkıyönetim gelse, ne olacak?.. Öteki soru, bu?.. Geldi, acaba, sivil iktidarın buyruğunda olmanın ana kuralına bağlı kalarak, olayları bastırıp temizleyebilecek mi?.. Yoksa, Mustafa Muğlalı gibi olmamak, 27 Mayıs'ta tutuklanan Genelkurmay Başkanı Erdelhun Paşanın durumuna düşmemek için olayların kökenine bütünüyle inmeyecek mi?..

Fakat, olaylar akıyor artık.

Yazılarda, müdahaleye gidişi dokunduruyoruz artık. Demirel'e, «Anayasayı çiğneyerek, Komutanlar size 'çekil' derse ve müdahaleyi gerçekleştirirse» dedim.

Dedi ki :

«...Adı geçenlere daha önce açıkça söyledim. İstifa etmem. Parlamento beni düşürür veya (gelir alırlar).. 'Gelip indirirler' diye kesin konuştum...» diye yanıt verdi.

Kısacası, 'ihtilali yaparlar, hükümeti indirirler' demeye getiriyordu.

Rafet Sezgin'i gördüm. «Beni de toplantıya çağırdılar, 15 - 18 kişi varmış» dedi.

Bütçe sonrası hükümeti düşürmek için AP içindeki toplantıların sonuncularıydı bunlar. «Düşürünce hükümeti, ne yapacaklarını, nasıl hükümet kuracaklarını söylesinler, eyvallah» dedim. «Doğrusu» dedi, ama Sezgin de yüreğiyle kopup gitmiş AP'den.

7 MART 1971

Olaylar hızla gelişiyor. Dört Amerikalının kaçırılması. Fidye istekleri. Bulunamamaları, yakalanamayışları.

Bir pazar günü.

Demirel'in evine gittim. Saat 17.00'ye doğruydu. Işıklar sönmüş, alakaranlık. Koltuğa uzanmış, başucundaki masada beyaz telefon ve telsiz alıcısı. Ayağa kalkarken, «Üç gündür polis müdürlüğü yapıyorum» dedi gülerek.

Artık olayların, gelişmelerin, geleceğin nirengi noktası Demirel'di. Duygularını, arayışlarını, eylem taslaklarını saptamayı becerebilirsem.

«İskelet belli oldu» diyordu. Onu ilgilendiren olayların içeriğindeki şema idi. Sürekli olarak bu şemayı çizmeye, kimin nerede, ne biçimde anarşik olayları tezgâhladığını, hazırlayıp sürdüğünü saptamaya çalışıyordu. Çeşitli nedenlerin içine güneyden akıp gelen Kürtçü komünistlerle milliyetçilerin eylemlerini katıyor, gene 22 Şubat ve 21 Mayıs isyancılarının Ordu içindeki «dostları» ile olan ilişkilerini sıralıyor. MBK'cilerin «İktidarı, sivillere bırakmakla ne denli hata ettiklerini» söylediklerini aktarıyordu.

«Ben ise, cumhuriyeti korumaya çalışıyorum» diyordu.

Kızgın, kırgın bir ruhsal ortamda, «Ben daha ne yapayım, söyleyin bana, ne yapayım?» diye sesini yükselterek konuşuyordu.

Sözü ODTÜ'ye getirdi :

«... Adım adım aranacak. Mütevelli Heyeti, Akademik Kurul feshedilecek. Erdal'ın istifası bekleniyor. ODTÜ'de temizlik yapılacak. Komünist profesör ve öğrenciler uzaklaştırılacak.»

Sert bir sesle;

«...Hükümete, artık üniversite kapatma yetkisi verilmeli. ODTÜ, bir yuva. Deniz Gezmiş'in orada odası var, 201 numaralı oda. Üstelik Kızlar bölümünde. Üniversiteyi, Gezmiş yönetiyor. Silahlı çarpışma geceye kalır diye korkuyordum. Allahtan saat 15'te bitti.

Gelelim CHP bildirisine. Memleketçi Bozbeyli ve Feyzioğlu'ndan ses yok. Ama, İnönü değişebilir. Amerikalılara, 'El - Fetih'in arkasında Rusya var' diye anlattığım zaman, inanmadılar. Eğer bu Amerikalılar vurulursa, memleket için çok kötü sonuçlar doğuracak. Zaten bizi sevmiyorlar, 'barbar' diyorlar. Din ayrımı üzerimizde. Bir de bu! Bu olayların büyük bölümüne katılanlar Kürtçü. Eziyet gördüklerini söylüyorlar, isyan etmeleri gerektiğini. Geçenlerde bir toplantıda şu dernek Kürtçü, şu Çerkez, şu Rumcu diye anlatıyorlardı,

dayanamadım, 'Hiç mi Türk yok yahu?' demiştim. 'Halklar' lafı bu...»

O sırada Altemur Kılıç, telefonla aradı. Basın - Yayın' dan. Dinledi, «Konuşmam yabancı gazetecilerle. Sert söylesem adamların hayatı tehlikeye girer, yumuşak olsa güçsüz derler» dedi, geri çevirdi batı basını ile görüşme önerisini.

«Biz, bu işin içinden çıkacağız. İskeleti anlıyor musunuz?.. Şimdi rahatladım. Polis, teknik servis sorunu, uzmanlık işi bu» dedi.

«İçişleri Bakanı zayıf, bu işi bilmiyor» diyecek oldum.

«...Evet, doğru. Ama hiç değilse cesur ve dürüst biri...» dedi.

Bir durgunluk anında, «ODTÜ'de yardım olmaksızın yaşayamazlar» diye söyleniyor.

Göz ucuyla bakıyorum, odanın bir köşesinde Nazmiye Demirel fasulye ayıklıyor. Her zamanki gibi, «eşinin işlerine karışmayan» tutumuyla. Suskun.

Radyoda 19.00 haberlerini dinliyoruz. İsmet Paşa anarşiye karşı çıkıyor. MBK olayları onaylamadığını bildiriyor. İmza, Mucip Ataklı. Muammer Aksoy da benzeri bir demeç vermiş.

Demirel'in değerlendirmesi : «Solcular arasında bölünme oldu. Şimdi zor bu adamları öldürmeleri, bir bölümü istemiyor, baksana.»

Çevresindeki bir Bakanın, gazetecilere başvurup, «sorunun çözümü için nasıl bir yol önereceklerini» saptamaya çalıştığını söyledim. Biraz da alayla. Kızdı.

«Eğer, Deniz Gezmiş ve arkadaşları bulunup yakalanabilirlerse, olaylar yatışabilir,» dedim.

Onayladı.

Sonra, acı acı güldü. «Geçen gün, arkadaşlara, 'Şu Deniz Gezmiş'i bulsam, Ankara'ya Emniyet Müdürü yapacağım' dedim de, arkadaşlar bu sözümün altındaki anlamı kavrayamadılar. Oysa, her işte uzmanlaşma gerekli» dedi.

Günün öteki gerçeklerine döndük yeniden :

«...Sıkıyönetim istemiyorum» dedi Demirel. «Sömürecekler. ODTÜ'de Jandarma albayı işi iyi yönetemedi, değiştirdiler. Ben, bu operasyon 40 - 50 ölümle biter diyordum. Bunu göze alırsanız yapın diyordum...» diye konuşuyordu Demirel.

Ben, Başbakana «Oysa öğrenciler, askerin geleceğini iki

saat öncesinden biliyorlardı» dedim. «Müthiş bir şey» diye yanıtladı.

Saat 19.30'da kalktık, Demirel İçişleri Bakanlığına gitti.

AYNI GÜN

Çin'e gitmek istiyordum, vize başvuruma yanıt geldi.

Ama olaylar... ODTÜ hallaç pamuğu gibi atılıyor. Dört Amerikalı'dan ses yok. İnönü, Küçük Kurultay'da cana kıyılmasına karşı çıkıyor.

Gece, Demirel'den öğrendim. «Gerillalardan ne ses, ne nefes. Ne basına, ne de resmi makamlara hiçbir girişim yok!»

Bana göre, Amerikalıları kaçıranlar çelişkili ortamda. Öldürseler tepki. Öldürmeseler Türkiye Kurtuluş Ordusu'nun sözü ne olacak?. Sıkıntıdalar. Demirel ise, «'Kaçır' demişlerdir ustaları, kaçırmışlardır» diyordu.

CHP ile İsmet Paşanın kan dökülmeye karşı çıkmasını «çok memleketsever» buluyordu.

8 - 10 MART 1971

Dört Amerikalı serbest bırakıldı.

Ancak, başka gelişmelerin öncesindeydik. «Bir şeyler» oluyordu, belli belirsiz haberlerle hükümetin olaylarla boğuştuğu sıralarda, «başka yerlerde» değişik düzenlemelerin yapıldığını işitiyorduk.

9 Mart'ta Komutanların «Genişletilmiş Komuta Heyeti» adı altında toplantıya girdiklerini duymuştuk. Oysa yasalarda «Genişletilmiş Komuta Heyeti» diye bir kuruluş yoktu ki... Bu toplantı ile ilgili olarak önemli gelişmeler duyuldu.

a) Hükümete 'çekil' denilecek.

b) Parlamentoya, hükümeti 'düşür' buyruğu verilecek.

Demirel'le konuştum. Soruna «ciddi biçimde» yanaştı. Ana temaları —kendi ölçütlerimde —söylüyordum. Bana doğru eğildi, yemekten kalkmıştık, kahve içiyorduk.

«... Ben size bir 'iskelet' vereyim. Bu işi karıştıran Faruk Gürler emekli olacak. Eğer, Tağmaç giderse Genelkurmay

Başkanlığına oturacak. Genelkurmay Başkanlığına bir otursun, sen o zaman gör, Gürler'in demokratik düzen yanlılığı nasıl olurmuş?!..»

«Tabii, Batur'un desteğinde?»

«...O değil sorun şimdi...»

«Peki 'yukarısı', Sunay ne yapıyor?»

«...Son gördüğümde çok iyi idi...» dedi, durdu, düşündü, her zamanki «ihtiyatlı insan» olma niteliği mi egemen oldu, neydi, anlayamadım, bir «ama?..» dedi, arkasını getirmedi.

«Sunay, çok iyi olabilir, ne var ki, Cihat Alpan Paşanın Başbakanlığından söz ediliyor. O da herkesle ilişkide, hatta İsmet Paşayla bile» dedim.

Sustu.

Herkes «bir şey» bekliyor, ama yazmıyor. Dolaylı biçimde kimi gelişmelerden söz ediliyordu. «En tehlikeli yol» başlığı altındaki yazım, 10 Mart'ta yayımlandı. İçeriğinde Komutanların hükümeti çekilmeye zorlayan bir muhtıra ya da mektubu Sunay'a vereceklerini bu yazıda açıkça belirttim. Ne var ki, «Komutanların bu yolu seçmeleri halinde Anayasa'yı çiğnemiş olacaklarını» uzunca yazdım.

Yazının çıktığı gün, Mecliste Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu, beni bir kenara çekip şöyle dedi :

«...Tağmaç Paşa, altından çekiniyor. Yapmak istediği, bu sorunları genişlemesine konuşmak, yatıştırmak. Bakanlık Müsteşarı Paşa ile haber gönderdim kendisine. 'Altı doyurmak için yapılan bu toplantılar daha çok huzursuzluk getirir' dedim. Faruk Gürler'le de konuştum. Durmaksızın terini siliyordu, 'yoktu gerek bu toplantılara' diyordu...»

Topaloğlu, güldü, 'isteyen de kendisi' der gibi.

Daha sonra, Komutanlar toplantısının içyüzünü öğrenebildim : Başbakanın kardeşleriyle ilgili durumun Ordunun her düzeyinde konuşulduğu, Kürt ve Nurcu sorunları, iktidarın olaylar karşısındaki sorumluluğu, ardından da... Anayasa'nın öngördüğü reformlar...

Bütün bu konuşmalarda Komutanlar, «hükümetin çekilmesini istememişlerdi», ama siyasal kulislere ve devinimlere malzeme olacak «her şeyi» söylemişlerdi.

Topaloğlu'na göre Komutanlar, «ülkeyi yönetme sorumluluğunu üzerimize almak istemiyoruz» demişlerdi.

İlk bilgiler buydu iktidarda. «Müdahale yok, demokratik cumhuriyete sahip çıkma.» Asıl olgu buymuş!

Böyle miydi acaba?.. Ben, inanmıyordum.

Demirel, «Bugüne değin demokratik cumhuriyete yanlı kalmışlardır. Asıl olan da budur. Biz, onlara cumhuriyetçi ve rejimci kalın, buna karşı olanları ezin, yeter, diyorduk. Şimdi kulis, bu toplantılar üzerine gene sallanacak...»

Kararlılığını bir başka biçimde açıkladı:

«...Eğer hükümeti Ordu sözü ile muhalefet içimizdekilerle birleşerek yıkarsa, bu, benim için şeref olur...» dedi.

Ben, bir hesaba dayanmaksızın Ordunun rejimi tehdit eden ve edecek olaylar karşısında, sivil iktidarla birlikte olmasının bir kural olarak yerleşmesine yanlıydım (Tabii, Türkiye'de her on yılda bir gelip giden olaylar karşısında bu düşünce, düşsel bir istekti).

Demirel'e, artık Ordu müdahalesinin rayına oturduğunu, yol alıp istenilen amaca doğru ilerlediğini açıkça söylüyordum. Onun düşünce biçimi değişik olabilirdi (Sonradan, hem de birkaç gün sonra öğrenecektik ki, Cumhurbaşkanı böylesine müdahalelere karşı olacağı güvencesini Başbakana vermişti).

Fakat ve heyhat!

Demirel, böyle bir oluşum karşısında saptadığı tutumunu üstü kapalı cümlelerle söylüyordu. «Bu biçimde hükümeti indirirlerse, Meclis gruplarımız başta olmak üzere her yerde karşısına çıkarım,» diyordu.

Gidişi önleminin öteki çaresi, belki de genel seçim kararıydı. Demirel, «Bu aşamada, bizim gruptan böyle bir kararın çıkması olanaksız» diye konuşuyordu. Evet, ama şimdi «artık Ordu da istemiyor» sloganı işleyecek, bu hükümetin gitmesi zorunluluğuna Ordunun inandığı yargısı yaygınlaşacaktı.

Bir muhtıra, bir mektup?... Hayır, o gün akla gelenler bu değildi.

Eğer, Sunay'a Ordunun görüşü iletilirse —ki iktidar kanalları bu görüşün bir bayram mesajı ya da bir demeçle gündeme geleceğine inanıyordu— «O zaman Demirel konuşacaktı...»

Radyonun 19.00 haberlerinde, komutanların toplantıları beşinci sıradaydı.

MNP'nin kapatılması için Yargıtay Başsavcılığı istemde bulunmuştu.

Pakistan'daki durum... gibi haberler.

GECE

Eşim Esin'le gece, sinemaya gittik.

23.30'da döndük. Turhan Bilgin beni Başbakanın arattığını söyledi.

Tağmaç'ın Sunay'a ya da Başbakana Ordunun «düşüncelerini» ileteceğini artık öğrenmiştik. Başbakanın titizlendiği şuydu: Eğer, demokratik cumhuriyete Ordunun müdahale kararı olsaydı, yaparlardı. Demirel, Tağmaç'ın Harp Okulunda yaptığı konuşmayı amaçlayarak, «içinde iyi unsurlar» olduğunu söyledi. Ordunun «yarattığı» 1961 Anayasasının korunmasından söz ettiğini özenle vurguluyordu.

«Ama» dedim. «Gerekenin, gerektiği zaman yapılacağını, olayları yakından izlediklerini de söylüyor. Biz, gazetede, 'aralarında toplanan Komutanlara Tağmaç, Ordu ihtilale itiliyor' dediğini verdik.»

Sıkıntılı bir hali vardı. İstediğinin tersine bir kamuoyu oluşturması başlamıştı. Olayların sürüp gitmesi karşısında Ordunun «hükümetçe gereken önlemlerin alınamadığını» söylemesinden yana olanların çoğunlukta bulunduğu ortamdaydık. Diyelim ki, Ordu, hükümetin gitmesini istemedi, önlemlerden söz etti, bu bile, «içerde - dışarda» olabildiğince sömürülecekti. Bana göre, Ordu, adım adım ilerliyordu. Sonuca doğru. Demirel ise, bu gidişin varacağı noktayı, mantığına «kondurmak» istemiyordu. Onun kaygısı, müdahalenin rejim açısından getireceği sakıncalara yönelikti.

Bu tür siyasal gelişmelerin «üstesinden gelebileceklerini» söylüyordu. Fakat önemli bir ek yaparak: «Sakın bu sözümden, olayı küçümsediğim anlamını çıkarmayınız!»

Üstüne üstlük —Demirel'i bilemezdim ama— benim bir başka kuşkum daha vardı :

«İster misiniz» diyordum. «Sunay, Ordunun mektubu mu, yoksa notu mu, her neyse onu aldıktan sonra, Demirel'e 'Beyefendi, siz AP içinde denge öğesi olmaktan çıkınız, çekiliniz' derse, seyreyleyin o zaman gürültüyü.»

Sunay'ın bu istemine Demirel'in tepkisi ne olabilirdi?..

Bu kargaşa içindeyken, Deniz Gezmiş'in yakalanmasını «an sorunu» olarak ilan eden İçişleri Bakanı Menteşeoğlu, 96 saattir Gezmiş'i arıyor ve... Bulamıyordu.

11 MART 1971

Polis, Deniz Gezmiş'i ev ev arıyor. Yok!

Sonradan öğrenecektim ki, İçişleri Bakanı Menteşeoğlu, Gezmiş'in saklandığı sokaktaki evin önünden üç kez geçip gitmiş. Herhalde Gezmiş de, pencereden Bakanı izliyordu!

Gerillaların bir Alman diplomatını kaçıracaklarına dair bir belge ortaya çıktı. 'Polis düzenlemesi' diye nitelendi. İçişleri Bakanı «Gezmiş, her an yakalanabilir» dediği için, kuliste alaya varan eleştirilere uğruyor.

Asker sorunu siyasal kulislerin içten içe işlediği ve konuştuğu tek konu.

Mecliste Orhan Birgit'i gördüm, «ne oluyordu?»

Birgit, «'Demirel çekilsin, başka birisi kursun' diyorlarmış» dedi.

Eski öykü!

Askeri Şûra toplandı, dağıldı. Demirel, «hükümete 'çekil' denilmezse, ya da bir 'darbe' olmazsa» diğer sorunların çözülebileceği yargısında.

GECE

Milli Savunma Bakanı Topaloğlu'nu evinden aradım. «Bakanlık Müsteşarı Paşa ile konuştum. Bir muhtıra veya daha ağır istekli 'bir şey' olmadığını söyledi. Sağ - sol durumunu görüşmüşler» dedi.

«Ama, hükümetin sorunlara gereken önlemleri getiremediğinden yakındıkları yaygın.»

«...Bana Deniz Kuvvetleri Komutanı 'ODTÜ'ye hareket daha önce yapılsaydı, bugün bunlar olmazdı, demişti. Hep söylüyorlar bunları...»

«Ama Tağmaç, toplantıda sürekli not almış?»

«...Evet, sanırım Sunay'a götürecek. 'Ordu görüşü' diye. Sonrası kolay...»

Cumhurbaşkanının «sağlam duracağından» kuşkuları yok! Sunay'ı, bir Cumhurbaşkanını Anayasanın koyduğu kurallar içinde yasal düzenin koruyucusu gören mantık açısından, elbette bu sözler doğru.

«Size göre, Sunay da bu görüşleri Demirel'e iletecek. Görüşlerde 'çekil' dileği olmasa bile 'içerde' çok çalkantı yapacak.»

«...Efendim, ben müsteşar Paşaya senin yazını gösterdim. 'Bakın söylentiler böyle, işte Cüneyt yazıyor' dedim. Bana, 'Bakanım, bunların hiçbirisi doğru değil' dedi. Toplantıda moral ve program sorunlarının görüşüldüğünün bir bildiri ile yayımlanmasını istedim, olmadı. 'Eğer, yazılar ve haberler, Ordu hükümetin çekilmesini istiyor diye çıkarsa, o zaman bir şeyler düşünürüz' diye yanıt aldım...»

«Fakat, yazılacak» dedim.

«...Yaygın düşünce bu. 'İçinizdekiler' de hani nerdeyse hazır ve ister gibi.»

«...Üç beş kişi var, faaliyet gösteriyorlar. Başlarında da Rafet Sezgin. Toplanalım, hükümeti değiştirelim diyormuş. Bir yatırım bakanlığı ister...»

«Bir de İçişleri Bakanlığının beceriksizliği?..»

«...İş, polisin elinden çıktı. Tümüyle rastlantılara kaldı. Amerikalıları bir rastlantı kurtardı. Ya maazallah öldürselerdi, felaket olacaktı...»

Baktım ki, Topaloğlu başka hava çalıyor. Topaloğlu'nun değerlendirmeleriyle benimkilerin aynı doğrultuda olması olanaksız.

«Pis bir döneme girdik» dedim, kapattım.

GECE SÜRÜYOR

25 gün önce Amerikalı Finley'in kaçırıldığı gün, yitip giden şoförün ölüsü bulundu. Kim yapmıştı, nerede, nasıl?.. Yanıtsız!

Deniz, efsaneleşip gidiyor. Ordu, Meclis, partiler, sokak... Karmakarışık!

Demirel'in bana söylediğini yazmalıyım :

«... Papadopulos, Türkiye'de her an ihtilal bekliyor. Buyruk vermiş, 'Türkiye'deki gelişmeler her yarım saatte bir ba-

na bildirilecek. Uyuyorsam, gelişmeler önem kazanınca uyandırılacağım' demiş...»

«Neden bu davranış?»

«...Haklı olduğunu kanıtlayacak. 'İşte, Türkiye'de de komünizm, anarşi askeri yönetimi getirdi' diyecek. Durmadan saldırıyorlar bize. Biz ise, demokratik rejimin aralıksız yaşaması savaşındayız. İşte, bunu kimseye anlatamıyorum. Ama, sonuna değin anlatmaya çalışacağım...»

Ordunun yüksek düzeyinden, «birinci elden» aldığım bilgilerse, Tağmaç - Gürler savaşımını doğruluyor. «Yukarı»nın, yani Sunay'ın durumu «idare ettiğini» söylüyorlar. Alt düzeyden —hangi hedefe doğru olduğunu anlayamadığımız— baskı, üst düzeye yansıyor. Bir de, üst düzeydeki bu tür çekişmeler!.. Uğur Reyhan söyledi, Almanya'da bulunan Kemal Ilıcak telefonla aramış, Frankfurter Allgemeine'nin «Türkiye'de ihtilal olacak» diye manşet attığını söyleyip, durumu öğrenmek istemiş. Bir de, oradaki işçilerin «Asker gelirse, döviz göndermemeye kararlı» olduklarını eklemiş.

«İşit de inanma» dedim Uğur'a.

Her kafadan bir ses çıkıyor. Tümüyle, fikir açısından eylem açısından, bir anarşi!

12 MART 1971

(Günlüğü aynen aktarıyorum.)

Bugün cuma.

Demokrasinin ruhuna fatiha!..

Kuşkular, aldığımız bilgiler, vardığımız yargılar gerçekleşti.

Demokrasi askıya alındı!

Ordunun 3 maddelik muhtırası, Türkiye radyolarının 13.00 haber bülteninde aynen okundu. TRT'ye giden bir subay ekibi —Musa Öğün Paşam'la birlikte— TRT Haber Müdürü Doğan Kasaroğlu'nun yanına girmişler, «okunacak metni» uzatmışlar, beklemişler ve «bu görevi» yerine getirdikten sonra çekip gitmişler.

Saat 13.10'da Demirel aradı ve «Çocuk oldu!..» dedi.

Ses etmedim. Konuştu Demirel :

«...Uğraştıkları noktaya, istedikleri noktaya geldiler. Bütün tertipler aynı sonucu elde etmek içindi, başardılar...» dedi.

Öğeden sonra Başbakanlığa gittim. İkinci katta, kırmızı yol halılarının, köşelere yerleştirilmiş çiçek saksılarının ortasında derin bir dinginlik yaşanıyordu. Hademeler bile birer köşeye çekilmiş, birbirine bakıyorlardı. Başbakanın makam odasıyla karşısına düşen Bakanlar Kurulu toplantı salonu arasında gidip gelenler...

Henüz güneş çekilmemişti, ama çevre karanlıktı. Elektrikler yanıyordu. Yüzler daha mı sararmıştı, yoksa bu ölgün ışıklar altında bana böyle bir izlenim mi veriyordu.

Cenazenin evden alınmadığı saatlerde, gidenin arkasında kalanlara egemen olan yazgıya boyun eğme, gelecek günlerde neler olabileceğini düşünmeye yönelik eziklik!.. Belki ben, olayı bu denli 'dramatize' ediyordum kafamda. Duygularım karmaşıktı. Demirel'in düşürülmesinden öteye giderek çıkabilecek sonuçlardı beni rahatsız eden. Belki de bir başka duygunun tutsağı olmuştum. Darbeyle gidiveren demokrasinin artık bir kez daha o anlamlı, alımlı, görkemli işleyişiyle Türkiye'ye geri dönmeyeceği sanısıydı beni saran, sarsan.

Özel Kalem Müdürü Muammer Ekonom'un odasına girdim. Başbakan, AP Başkanlık Divanı toplantısındaydı. Gazeteci Abdullah Uraz, Başbakanlık Müsteşar Muavini Muslih Fer, sonraki yıllarda Demirel'in özel kalem müdürlüğüne gelen Kemal Gücüyener oturup konuştuk. Fer, bir ara, «Bu muhtıra» dedi. «1960'tan da beter. Polisin başarısızlığını, siyasal iktidara yüklediler.» Bu değerlendirmeyi kulak ardı edemezdim (Acaba, Muslih Fer şimdi, bu sözlerini anımsıyor mu?).

Turhan Bilgin geldi. «Darbeden bir önceki gece...» diye başladı söze Bilgin, «Alt kademenin 'bir şeyler' yapacağı ihbarını almışlar. Bunun üzerine toplanıp harekete geçmeye karar vermişler.»

Oysa, bilinen üst düzey toplantılarından sonra, dün, Komutanlardan Ankara dışında görevde olanları uçaklarla görev yerlerine dönmüşlerdi. Ordu içinde tutuklamalar olduğu söyleniyordu. Bir de «direnme eylemleri»nden söz ediliyordu. Palavra!

Başbakan Demirel, koridora çıktı.

Koridorda kimi Bakanlar vardı. Maliye Bakanı Mesut Erez, Tarım Bakanı Ertem, Savunma Bakanı Topaloğlu.

«Ne yapmak gerektiği» üzerinde ayaküstü konuşmalar.

Topaloğlu, gülerek «Peki, ya sana göre?» dedi bana.

«Bekâra karı boşamak kolay».. Bir «formül» söyledim. İstifa yok, direnme!

Topaloğlu, güldü.

Bir hükümet, görevi aldığı yerde bırakırdı, güvenoyu aldığı Meclise gider, güvensizlikle düşerdi.

Çok gülünç geldi bu mantık ya da istek. Ve.. siyasetçilerin sık sık kullandığı deyimle, «defakto durum» karşısında geçersiz!

Eğer, siyasetçi olsaydım, dediğim gibi davranabilir miydim?..

«İstifa etmiyorum» diyebilir miydim?... Belki derdim, belki diyemezdim. Fakat, neden, evet acaba neden, Türkiye'de bir kez, birisi çıkıp, «istifa etmiyorum» diyemiyordu. Birinin, birilerinin böyle söylemesiyle «birçok şeyin kalıcı olması» sağlanabilirdi. Duygular, mantığa egemen olunca insan bunları düşünebiliyordu.

Mesut Erez, «Var mı istifa etmekten başka çare?» dedi.

Topaloğlu, buruktu. «Darbe»nin etkisi bir yana, Savunma Bakanı olarak darbenin gelişini sezip saptayamamış «ilgili Bakan» olarak sıkıntıdaydı.

Türkiye'deki darbelerde askerler, bu kararlarını «kendi üst düzeylerinden başka» hiç kimseye, hele sivillere duyurmamışlardı. 27 Mayıs'taki durumdan sonra, 12 Eylül 1980'de de «sıkı ağızlılık» ile ilgili öyküleri —sonradan— öğrenecektik.

Başbakan, yanımıza geldi. Yüzü kızarmıştı. Acıyla donmuş bir gülüş vardı yüzünde.

«İstifa ediyor musunuz?» diye sordum.

Odasına geçtik.

«Sen ne yapardın?»

«Bana bakmayın siz» dedim. Gazeteciydim, kimi özel nedenlerimden ötürü istifa etmezdim.

Başını eğdi. «Durun bakalım, daha konuşuyoruz» dedi.

Saat 16.00'ya geliyordu. Başbakanlığın önünde yüzlerce gazeteci toplanmıştı. İçlerinde Demirel'in bir darbede gitmesiyle her şeyin bir anda düzeleceğini sananlarla, inançları doğrultusunda yeni yönetim düzenlemelerinin geleceğine inananlar vardı. Biliyordum bunları. Batur ve Gürler gibi, dış dünyaya «reformist, ilerici Komutanlar» izlenimi veren yüksek rütbelilerin, diledikleri, özlemini çektikleri siyasal, ekonomik, sosyal ortamı gerçekleştireceğinden kuşku duymuyorlardı.

Örneğin; bankalar... Ticaret... devletleştirilecekti. Batur, muhtıralarında bunları istemiş miydi?

Toprak reformu yapılacak, köylü kentli üniversitelerde ücretsiz okuyabilecek, «eşitlik» kitlelere her açıdan uygulanacaktı.

Ya basın?.. Batur muhtırasının içeriği bilinse bile, muhtırada yazdıklarının tümü bilinmediği için... Basının 12 mart öncesi olduğu gibi «dilediğince, istediği gibi» at oynatamayacağından kimi kaygılar olabilirdi. Batur, muhtıralarında Ordunun, basını ve TRT'yi «çekidüzene» sokma kararlılığı içinde olduğunu belirtmişti.

Başbakanlıktan ayrıldım; bir süre sonra tekrar döndüm.

Turhan Bilgin'in Devlet Bakanlığı odasındaydık. Devlet görevindeyken ikinci kez ihtilal gören ender bürokratlardan Altemur Kılıç ile konuşuyorduk.

Koridora çıktık. Demirel, odasına gidiyordu.

Beraber girdim. Kapıda durdu, karşıladı, ellerini havaya açtı, «bir şey söyleme, anımsatma» der gibiydi.

Kucakladı, öptü. Oturduk. Yuvarlak bir masanın çevresindeydik. Ellerini başına götürdü :

«...Evet!..» dedi. «... 50 yıl geriye gittik. Ama, bu savaşım bitmez..»

İstifa etmeye karar verdiğini anladım. Bu algılamayı yüzümden anladı, «Eğer, istifa etmezsek, parlamentoyu kapayacaklarını duyurdular. Parlamentonun kapanmasına yanlı olamam,» dedi.

Parlamento açık kalırsa, demokratik düzen için yapılacak olan savaşımın bir alanı olurdu. Mantık geçerliydi. İstifa mektubunu kendisi götürüp vermeyecekti, Muslih Fer, Çankaya'ya götürüp Genel Sekreterliğe bırakıp dönecekti.

İsmet Paşanın darbe üzerinde ne söylediğini sordu. Paşanın «demokratik mekanizma içinde istifa» dediğini aktardım.

«Ya, hukukçularımız ne diyorlar?» diye sordu.

«Prof. Bülent Nuri Esen, darbenin 'Anayasa çizgisi içinde' olduğu fetvasını verdi» dedim.

«Versinler bakalım» diye içini çekti. «Daha sonra her şeyi konuşuruz, bozulmamak gerek. Zorunluyduk istifaya, başka yolu yoktu.»

Sunay'ı dokundurarak, «Şimdi 'yukarısı' düşünsün» dedi.

Kendi yazdığı ilk istifa mektubu Sunay'a gönderilenden daha ağırdı. Demirel'in kaleme aldığı metinde biraz değişiklik yapılmıştı. «Kadro» öyle istemişti. Ne var ki, istifada «muhtıra, anayasa ve hukuk düzenine aykırıdır» ifadesi kalmıştı.

Sokağa çıktım, doğrusu demokratik düzen savaşımında yeni olanakların doğacağı umudunu hâlâ taşıyordum.

GECE

Gece, Demirel'in evine gittik. Uğur Reyhan'la.

«...Yoksulun hakkı nasıl aranacak. Şimdi o 'Hocalar' çıksın bakalım, vaız versinler de görelim, Yüksel Menderes ve takımı her yeri dolaşsınlar bakalım, diledikleri gibi, söylesinler de görelim» diyordu.

Ev kalabalıktı. Herkes 'bir şeyler' söylüyordu. Şinasi Osma, partide 'temizlik' yapılması gerektiğini anlatıyordu.

Çıkıyorduk. Yanımıza geldi Demirel :

«...Bu mücadele bitmez» dedi. «...Ben gitsem bile, bizden sonrakiler özgürlük savaşımını sürdürür. Eğer yalnızca kişiliğim söz konusu olsaydı (sesini yükseltti), 'gelin alın', derdim. Fakat, muhtırayı öyle yazmışlar ki, direnseк el koyacak yönetime tümüyle, direnmekle sorumluluk bize ait olacaktı. İstifa sorumluluğunu üstlenmem gerekti, aksini yapamazdım. Şimdi 'Köşk' düşünsün. Biz, bir hükümete girmeyiz parti olarak. CHP, GP ve DP oturup kurarlar. Bakalım sözü edilen (Partilerüstü Başbakan formülü) nasıl olacak?.. Osma'nın hakkı var, içimizden 10 - 15 kişi temizlemek gerek. O zaman Mecliste 200 - 205 kişi kalırız. Ama 'evin içini' temizlemek fırsatını buluruz...»

İlk değerlendirmeleri, ilk yargılarıydı bunlar.

Uğur, Ilıcak'ın telefonla arayıp, batı basınının «Türkiye'nin 1960'a döndüğünü» yazdığını söyledi. Demirel, «Daha da beter» dedi.

Demirel, Sunay'a değindi : «Daha dört gün önce bana, hukuk devletinden söz ediyordu» dedi. «Sonra güçlünün yanına kaçmıştı. Artık askeri cuntanın 'şefi' Sunay'dı. Bu ortaya çıkmıştı artık. Böylece, kansız darbe gerçekleşmişti.»

«Demokrasi yengen!» dedim. Böyle deyimleri sevmezdi, kullanmazdı. Ses çıkarmadı.

Savcılar, hemen hızlanmıştı. TİP'in 15 önde gidenini acele mahkemeye göndermişlerdi. MNP artık kapanacaktı.

12 Mart'ın ilk değerlendirmesini şöyle yapıyorum :

Bir milli koalisyon —o nasıl bir şeyse— isteniliyor. Aslında istem şu : Paravananın önünde siviller, arkasında da askerler olacak!

Fakat, bu, hep böyle mi kalacaktı?

13 MART 1971

Yeni oluşmalara gebe günler.

Halk, durgun ve suskun. TV programında, radyo dinleyen, ama gülmeyen yüzler izledik. Şu satırları yazarken, saat 23.25. Çankaya'da Sunay, dört Kuvvet Komutanı ile beraber. Yarın parti önderlerini görecek. Genel kanı şu : Sunay, parti önderleriyle yapacağı görüşmede müzakere açmayacak. Ordu görüşünü anlatacak.

Tekin Arıburun, Senatoda Ordu muhtırası okunurken «karşı» çıktı.

Kimi CHP'liler de buna karşı çıkmışlar. Fakat, partinin Merkez Yönetim Kurulu üyelerinden kimileri, Orhan Birgit ve Turan Güneş, Arıburun'a hak verip arkadaşlarıyla tartışmışlar. İnönü'nün muhtıraya ve müdahaleye karşı çıkacağını söyleyenlere rastlanıyor.

Sunay'ın olayda oynadığı rol, tümüyle eleştiriliyor. Şimdi «Meclis dışında bir Başbakan» arayışları başladı. Milli Koalisyon sözü daha da geçerlilik kazanıyor.

Sol basında umutlu beklenti : Otyam, bankaları «şak» diye devletleştireceklerini söylüyor. Yani, sol'a açılan bir müdahale, bu beklentinin doğal gelişmeleri!

Basın kendine özgü davranışlar içinde.

Örneğin Abdi İpekçi, Ordu'nun «demokrasiyi güçlendirmek» için müdahale ettiğini yazıyor. Bedii Faik, müdahaleye bindirmiş, karşı çıkmış.

«İçinde bulunduğumuz koşullar» örtüsü altında, basının Ordu müdahalelerine karşı çıktığı ne zaman görüldü ki!.. 27 Mayıs'ta darbenin öğrenildiği sabah erken saatlerde gazetelerin, manşetler değiştirip, «Ordu müdahalesini onaylayan» başlıklarla yeniden basıldığını bilenler için...

AP'nin bir kesimi —örneğin Tekin Erer— kurulacak hükümete katılmaya yanlı. Bunu savunuyor.

Demirel'i aradım. Yeni hükümet oluşmasının hızlanabileceğini söyleyerek, AP'nin bu hükümete girip girmeyeceğini öğrenmek istedim :

«...Bey» dedi. «Bizi bulamazlar bu işin içinde. Görelim bakalım ne yapacaklar?...»

«Dört partili milli koalisyon» dedim. İstek bu!

«...Bu, 'güdümlü demokrasi' olur...» dedi.

Yarın, Köşkteki parti önderleri toplantısına gitmeyeceğini gösteren haberlerden söz ettim. Kim söylüyor» diye sordu. «Bizim Nevzat'tan haber» diye açıkladım.

«...Doğru, gitmiyorum. İstifa eden bir Başbakan olarak neden gideceğim ve orada neyi dinleyeceğim? Necmettin Molla (Erbakan) ile Behice Boran'ı da çağırıyorlar. Hafife almak demektir bu işi...»

«Ülkenin sağı da solu da Ordunun sesini dinlesin diye olacak.»

«...Neden gideyim?.. Tebligatı ne diye dinleyeyim. Şu ana kadar sırtımızda yumurta küfesi (hükümet) vardı. Attık bunu. Çekildik. Kim söyleyecek Ordu isteklerini. Devletin başı...»

«Herhalde işin içinde?..»

«Evet, devletin başı tebligat yapacak. Cumhuriyeti ve özgürlüğü savunduk biz. Özgürlükleri boğmadık. Bak bakalım, dışarıda —'sokakta' demek istiyor— yüzü gülen insan var mı?.. Kasvet var, kasvet!.. Bugün gittim Meclise. 'Gelin buraya' dedim bizim çocuklara. Toplandık. 'Bundan sonra alın elinize bir tespih, bol çay, kahve için' dedim. 'Yahu, altı yıldan beri bir saz salonuna bile gidemedik,' dedim. 'Bu gece gidelim' diye tutturdular. 'Daha çok geceler var, gideriz, dedim Genel Yönetim Kurulunda...

...Beni yumuşak adam bilirler. Fakat ben, fevkalade kavgacıyımdır. Şimdi görelim bakalım kavgayı...»

«AP'nin de katılacağı bir koalisyon?»

«...Bizi bulamazlar...»

«Dışarda Başbakan olarak Cihat Alpan'ın, Hasan Esat Işık'ın isimleri var.»

«...Görelim bakalım, ne çıkacak. Köşke bizden grup başkan vekilleri gidecek. Dinlerler ve gelirler, biz de onları dinleriz...»

Demirel'in Çankaya'ya gitmemesi, bakalım, nasıl bir tepki yapacak?.. AP grubunda, —Turhan Bilgin'in söylediğine gö-

re— toplu istifaya bozulanlar çoklukta imiş. İstifa edilmesine karşı çıkanlar varmış.

Nevzat'ın anlattığına göre, 4 Komutan bu gece Köşkte Jandarma Komutanını da aralarına alıp, Sunay'la fotoğraf çektirmişler. Bir söylentiye göre, Komutanlar yeni hükümetin kurulması için Sunay'a altı gün süre tanımışlar. Sunay, bozukmuş!..

Dün verdiğim haber, doğrulanıyor. Anayasa değişikilği istiyorlar.

Demirel, bu gece bana, «Pakistan'a bak» diyordu. «Bir buçuk yılda nereye geldi. Butto ile Rahman diye iki adam çıktı, tozunu kaldırdı Yahya Han'ın.»

Birgit ve kimi arkadaşları muhtıranın demokrasiye indirilen bir darbe olduğunu savunuyorlar. Birgit'e, İnönü'nün ne dediğini sordum, 'konuşmuyor,' dedi. TİP ise, bir bildiri yayımladı, «faşist yönetime geçiş» deyimini kullanmadı.

14 MART 1971

Önemli bir gün.

AP grubunda Demirel konuştu. «Şahıslarımıza zarar vererek memlekete yararlı olmak mümkün olsaydı, huzurunuzda bu kararla bulunmazdık» diyor. «Hukuka sadık olmaktan başka suçumuz yok» diyor.

Saat 17.00'de Çankaya Köşkünde toplanıldı. Sunay yirmi iki dakikada sorunu kökeninde çözüyor. Tabii fotoğraflarıyla bu «tarihi an» gazetelerin manşetlerinde yarın.

Gece yarısına doğru Demirel'e gittim. Yukarı yatmaya çıkmıştı, yarı soyunuk geldi. Neşesi yerinde. «İstifa mektubunuz, bugünkü grup konuşmanız ve Çankaya'ya gitmemeniz 'direniyor' havasını doğurdu» dedim.

«...Sunay, yukarda sormuş, 'Demirel hasta mı' diye. Bizimkiler 'hayır, hasta filan değil, mazereti vardı, gelmedi' diye yanıtlamışlar. Sonra konuşmuş. Komutanların 'yayınlardan, basından şikâyetçi' olduğunu, 'önlem isteklerini' söylemiş. Son saatte 'Başbakana istifasını vermesini' söyledim, demiş...»

«...Oysa...» dedi Demirel ve sürdürdü :

«...Öykü şu : Darbeden önceki çarşamba günü hiçbir şey yok. İki gün önce, Sunay bana, MİT müsteşarı aracılığıyla 'Ana-

yasa ve hukuk düzeni içinde kalacağını' bildirdi. Eşimle, Sunay' ın hanımı, Kuvvet Komutanlarının hanımları birlikte o gün yemek yediler. Eşim bana geldi, 'Hiçbir şey yok, görünmüyor' dedi. Askeri Şûra ve Komutanlar toplantısı hakkında bilgimiz var, fakat muhtıra yok ortada. Bir ihbar almışlar. Güya, alt kademeden bir bölüm, halkla ve Dev - Genç'le harekete geçeceklermiş diye. 'Onlar yapmadan, biz yapalım' demişler.

Perşembe gecesi —11 Mart gecesi— yazıp muhtırayı, Sunay'a vermişler.

Bana bildirilmiyor.

Cuma günü sabahı saat 11.30'da MİT müsteşarı Fuat Paşa bana telefon ediyor. Evdeyim. Sunay Paşa, haber gönderdi, 'Demirel istifa etse iyi olacak' diyor, dedi.

Ben, kendisiyle konuşurum, dedim ve bunu, neden doğrudan bana söylemiyor da, size söyletiyor, diye Fuat Doğu Paşaya terslendim. Başbakanlığa geliyorum. Saat 12.00. Sunay ile aramızda doğrudan bir telefon hattı var. Arıyorum. Tam 45 dakika giyiniyor, tıraş oluyor, aşağıya iniyor, indi gibi sözler. Saat 13.00'e on kala, Sunay bana muhtıradan söz ediyor, 'Bir hastalık bahane edip çekilseniz' diyor.

'Radyoyu durdurun, konuşalım, bir formül bulalım,' diyorum. Çok geç! Radyo, muhtırayı okuyor.

Dahası var. Sunay'la 5 Mart'ta yaptığım konuşmada bana, 'Meclisteki yeminine, hukuk ve Anayasa düzenine daima sadık kalacağını' söylemişti. Geçen ay, 24 Şubat'ta, Genelkurmay Başkanı, 'kim çıkarıyor bu ihtilal söylentilerini, yok ve olmaz böyle şey' diyordu.

Kendilerine her MGK toplantısında söylemişimdir, 'altınıza egemen olun, demokratik cumhuriyeti yaşatalım,' diye...

Bir Devlet Başkanı böyle davranırsa, bir Ordu Anayasa dışına çıkmaya karar verirse, ben ne yaparım?..

...Ben istifa mektubunda, '...Bağlı olduğu hükümeti aşarak, Ordu..' deyimini kullanmıştım, isyan halini belgelemiştim. Arkadaşlar çıkardılar. Ben, onlara, 15 Haziran olayları sırasında sıkıyönetime giderken 'Eğer siz, Disk'i, Dev - Genç'i temizleyemezseniz, Türkiye'nin yönetimi çok zor olur' demiştim. Ne yaptı askeri mahkemeler?.. Hâkim, duruşmadan kaçtı!..»

«Muhtıranın bir gerekçesi var mı?»

«...Yok!.. Muhsin Batur'un muhtıraları var ya!. Bunları

okursanız göreceksiniz, tam sol bir muhtıradır.. 'Devletleştirme' gibi unsurlarla..

...Biz, bu partide 15 kişi kalsak bu savaşımı yapacağız. Benim milletim Kenya'dan daha mı geri?. Daha az mı itibarlı?.. Bak, Hindistan'da gitti seçime, nasıl aldı. Şimdi bir 'İnönü formülü' dolaşıyor. Kimi askeri çevrelerde. İnönü, görev sonunda politikadan çekilmek koşuluyla Başbakan olmalıymış. Öyle diyorlar. CHP + DP + GP ve bizden koparacakcakları milletvekilleriyle...»

«Ya da sizinle birlikte?»

«...Buna girmeyiz. Girmemeliyiz. Bizim taban İnönü ile koalisyondan hazetmez. Adana'da DP'ye geçenler telefon etti, 'Biz, parti içi sorun sanıyorduk, yanılmışız, partiye dönüyoruz' dediler...

... Ben konuşmaya devam edeceğim. Sunay'ı da hedef alıp mahkûm edeceğim. Hürriyetleri savunacağım...»

Halkın gözünde siyasal partileri ve özellikle AP'yi değerinden düşürmek için, AP'nin hükümete girmeyişini «işte, partilerimiz de bunlar» diyebileceklerini anımsattım.

Sesini çıkarmadı, düşündü. Sonra :

«...Ah, bir hafta olsaydı elimde..» dedi.

«...Bunların tozunu kaldırırdım. Eğer Sunay, bize haber verseydi o gece, 4'ünü emekliye sevkedip, alttan demokrasiye bağlılıkları daha sağlam olanları getirirdik. Ama, Devletin Başı Komutanlarla birleşirse, habersiz bırakılırsak, ben ne yapabilirim, ne yapabilirdim...» diyordu.

İnsanı hayıflandıran nokta şuydu : Bütün partiler bir metinde birleşip, seçime gidiyoruz, bir seçim hükümeti de kuruyoruz diyememişlerdi. «Bu cephe karşısında kim durabilirdi ki...» Böyle düşünüyordum ben. Söyledim de Demirel'e. Hani böyle bir yolu araştırma olanağı var mıydı gibilerinden.

«Bırak bir metni, esasta ve hedeflerde anlaşsak yeter!» dedi.

«Mecliste bir tepki yok?»

«...Bizimkiler çok perişan. Şaşkın. Çok fazla dağılmalarını da istemiyorum...»

«Bakınız beyfendi» dedim Demirel'e.. «Halk, çeşitli görüşlerin etkisiyle, eh bunlar da parti mi yahu, baksana, böyle bir günde bile birleşemiyorlar demez mi?.. Der bence!.. Esasen istenilen de bu. Dava tümüyle yitirilir.»

Düşündü. «CHP ile alttan bir anlaşma ortamı arasanız?» diyecek oldum.

«Ama, İnönü susuyor,» dedi.

«Konuşabilir yarın. Merkez Yönetim Kurulu üyeleri karşı çıkıyor, 'hep birlikte hapse gireriz' diyor. Hepsi bu havada. Paşayı bilemiyorlar...»

Gazeteci aklıyla sorduğum bu soruya yanıt alamadım. Demirel, daha çok, Sunay tarafından ihanete uğradığını yineliyordu, üzerinde çok durduğu nokta buydu ve Sunay'ın davranışını içine sindiremiyordu. O güne değin «birlikte, uyum içinde» çalıştığını söylediği Sunay'ın, darbeyi bir gece önce haber alıp da kendisine haber vermemesini bir türlü sindiremiyordu.

Bu kızgınlık içinde, «...Bir tarihte Türk Silahlı Kuvvetler birilğine neden Sunay'ın imza atmadığını Talat Aydemir'e sormuşlar, o da 'Sunay güçlünün yanındadır' demiş» dedi.

«Bir habere göre, Faruk Gürler size telefon etmiş, 'hareket size karşı değil' demiş, diye yayılıyor.»

«...Yok böyle bir şey. Ben, bunlarla konuşmam!..»

Demirel, direniyor, muhtıra 'sol içerikte' diyor ve CHP koşutunda.

01.30'da Demirel'in evinden çıktım.

Eve geldim, bu notları yazdım.

İKİNCİ BÖLÜM

DARBE YÖRÜNGESİNE GİRİYOR

DEMİREL'in GÜNLÜĞÜ

(12 ŞUBAT 1971 — 12 MART 1971)

ŞUBAT 1971

12 Şubat 1971	: 12,00	: Bursa'da TOFAŞ Otomobil Fabrikası'nın açılması (Cumhurbaşkanı ve Kumandanlar hazır bulundu). (Askeri uçakla Karamürsel'e gidildi. Yalova'da Cumhurbaşkanı'na mülâki olundu.)
22 Şubat 1971	: 19,00-20,30	: MİT Müsteşarı.
23 Şubat 1971	: 10,00-11,15	: Cumhurbaşkanı.
24 Şubat 1971	: 10,00-15,00	: Millî Güvenlik Kurulu Toplantısı.
	18,30-20,30	: Bakanlar Kurulu Toplantısı.
28 Şubat 1971	: 09,00-17,00	: Mecliste Bütçe müzâkereleri ve Bütçe'nin kabulü.

MART 1971

1 Mart 1971 Pazartesi	: 10,00-15,00	: Evde çalışma.
	17,30-20,30	: Başkanlık Divanı. (Partide)
	20,30-23,00	: Başbakanlıkta kabûller.
2 Mart 1971 Salı	: 10,30-16,00	: Millet Meclisi Grubu.
	17,00-00,30	: Başbakanlıkta kabûller.
3 Mart 1971 Çarşamba	: 09,00-10,00	: Evde çalışma.

10,00-14,00 : Müşterek Grup Toplantısı.
17,00-01,00 : Başbakanlıkta çalışma.

4 Mart 1971
Perşembe : 10,00-16,00 : Adam kaçırma olayını tâkip.
18,00-24,00 : Başbakanlıkta çalışma.

5 Mart 1971
Cuma : 06,00-24,00 : ODTÜ'deki olayların tâkibi.
17,00-18,00 : Cumhurbaşkanı ile görüşme.
21,30-02,00 : Bakanlar Kurulu.

6 Mart 1971
Cumartesi : 11,00-16,00 : Başbakanlıkta çalışma.
19,00-24,00 : İçişleri Bakanlığında toplantı.

7 Mart 1971
Pazar : 11,00-13,30 : Ömer Sanaç'ın cenâzesi.
13,30-16,00 : Başbakanlıkta çalışma.
16,00-19,00 : Evde çalışma.

8 Mart 1971
Pazartesi : 10,00-13,30 : Genel İdare Kurulu.
16,30-20,00 : Genel İdare Kurulu.
20,00-24,00 : Başbakanlıkta çalışma.

9 Mart 1971
Salı : 10,30-14,30 : Millet Meclisi Grubu.
17,00-21,00 : Genel İdare Kurulu.
21,00-22,00 : Başbakanlıkta çalışma.

10 Mart 1971
Çarşamba : 10,30-14,00 : Başbakanlıkta çalışma.
16,00-16,45 : MİT Müsteşarı.
17,00-21,00 : Genel İdare Kurulu.

11 Mart 1971
Perşembe : 10,00-14,00 : Başbakanlıkta çalışma.
16,00-22,00 : Genel İdare Kurulu.

12 Mart 1971
Cuma 11,00-20,00 : Başbakanlıkta çalışma.
13,00-19,30 : Bakanlar Kurulu Toplantısı.
20,00-24,00 : Evde çalışma.
(Hükümetin istifası).

2

DARBE SONRASI İLK GÜNLER

13 Mart 1971 günü, çok yönlü yorumlarla siyasal çalkantıların doruk noktasına ulaştığı bir ortamdaydık.

Darbeyle hükümetin düşürülmesinden sevinç duyanlar vardı.

Hükümetin düşürülmesinden sonra ortaya çıkan yeni durumdan nasıl yararlanacaklarını hesaplayanlar vardı.

Hükümetin darbeyle indirilmesinden sonra, gönül verdikleri 'halkın, halk tarafından yönetilmesi' ilkesinin, daha doğrusu, demokratik yaşamın nereye varacağından kaygı duyanlar vardı.

Ordu içinde gözetilen iktidar arayışlarının üstüne bir örtü çekmek, darbenin hukuksal geçerliliğini savunabilmek için, eğer bu muhtıra verilmemiş olsaydı, «daha kanlı» bir iç savaşın çıkacağını söyleyenler vardı.

«Daha değişik türde» bir darbeyle Türkiye'nin komünizme sürükleneceği, bu girişimin önderlerinin Ordu içinde bulunduğu, olaya bu açıdan bakıldığı zaman Türkiye'nin bir «faciayı» ucuz atlattığı yaygınlaştırılıyordu.

Ama, ortaya şu soru çıkıyordu: Eğer Ordu'da ülkeyi komünist bir rejime sürükleyenler varsa, bunları bir 'ara rejime girmeden' bünyesinden söküp atmak Silahlı Kuvvetleri yönetenler için daha kolay ve daha geçerli bir yöntem değil miydi?

Eğer bu türden kişiler varsa ve bunlar biliniyorsa, her birinin Ordu üst düzeyindeki komutanların çok yakınlarında son dakikaya değin görev sürdürmelerine niçin göz yumulmuştu?

İlk günün yarattığı şaşkınlıktan sonra, sağduyulu insanlarda yavaş yavaş bu tür kaygılarla kuşkuları içeren bir değişim belirginleşiyordu. 12 Mart'ın arkasında ne tür olayların olduğu sorusu giderek canlılık kazanıyordu.

Katı gerçek : Türkiye'de demokratik rejimin —1960'dan sonra— ikinci kez askıya alındığıydı.

Darbenin ilk günü 12 Mart muhtırası üzerinde siyasal odakların açıktan demeç vermediği gözlendi. Hemen herkesin darbenin içeriği, amacı, daha ötesi Komutanların 'nereye varmayı' istediklerini saptamaya yönelik 'bilgi topladıkları' görülüyordu.

Bu arada, siyasal işlemler tamamlanıyor, hükümetin «...Türkiye radyolarının 13.00 haber bülteninde Türk kamuoyuna duyurulan muhtırayı, Anayasa ve hukuk devleti anlayışı ile bağdaştırmayı olanaksız gördüğünden istifa kararı aldığını...» içeren mektubuyla, Cumhurbaşkanı Sunay'ın buna verdiği yanıt, Resmi Gazetede yayımlanıyordu.

27 Mayıs ihtilalini yapan Milli Birlik Komitesi, hemen öne çıkıyor ve yargısını «TSK'nin tepkisi, onun Cumhuriyete karşı olan anayasal görevinin gereğidir» biçiminde bir bildiri ile açıklıyordu.

CHP toplantıdaydı; AP toplantıdaydı.

12 Mart günü, parlamento dağınıktı. Senatör ve milletvekilleri şaşkın şaşkın koridorlarda dolaşıyorlardı. Elbette, darbeyle asıl «çarpılanlar» AP'li parlamenterlerdi.

Tarihsel an geldi. Millet Meclisi saat 15.00'te toplandı.

Mecliste derin bir dinginlik vardı. Sıra aralarında gezip şakalaşmalar, birbirleriyle uzaktan selamlaşmalar... Hiçbiri görülmüyordu. Demokratik yöntemlerle kurulan bir hükümetin, bir darbeyle düşürülmesini sevinçle karşılayan bir parti grubu vardı. Demokratik Parti. CHP'nin bir bölümü de DP'lilere uymuştu.

Siyasal dileklerinin yerine getirilmemesinden sonra AP'den ayrılarak DP'yi kuranların ağızlarından bal akıyordu. Herhalde, İsmet Paşayla işbirliği yaparak bir türlü düşüremedikleri hükümetin, bir darbeyle gitmesinden doyasıya kıvanç duymuşlardı.

Nitekim, DP adına Hasan Korkmazcan, Meclisi yöneten Başkan Vekili Fikret Turangil'in «Ordu muhtırasını» okutmasına karşı çıktı :

«Muhtıraya parlamento değil, bizzat Başbakan muhataptır» diyordu.

Demek ki, demokratik rejim adına kaygıları yoktu. Onları ilgilendiren Demirel'in darbeyle gitmesiydi. Fikret Turangil, «Muhtıranın muhatabı Başbakan değil, parlamentodur» dedi ve 12 Mart muhtırasını okuttu.

Doğrusu, darbenin hedefi; parlamentoydu, hükümetti, Demirel'di. Bir başka açıdan bakılırsa, tümüyle demokratik rejimdi!

Parlamentoyu bir yana iten, bunun yanı sıra parlamentoya ne yapması gerektiği konusunda açıktan «buyruk» veren muhtıra, halkın oylarıyla kurulmuş Millet Meclisinde, işte, böylesine dingin bir havada okunuyor ve tutanaklara geçiyordu.

Senato'nun bir gün sonra açılan olağanüstü toplantısı ise, daha canlı ve tepkiler daha da açıktı. Senato Başkanı Arıburun, muhtıranın okunmasından sonra yaptığı kısa konuşmada, «...Anayasa esaslarına göre ve demokratik rejimin en geniş anlamıyla uygulanmakta olduğu kesinlikle belli olan parlamentomuzda ve bilhassa Yüce Senatomuzun 'başka rejimlere benzer' bir yöntemle yönetilemeyeceği açık bulunmaktadır...» dedi.

CHP sırasından bir bölüm senatör, bu konuşmaya, hele son cümleye tepki gösterdi. İhtilalciliği «meslek» edinmiş oldukları söylenen MGK grubundan «sizin görüşünüze katılmıyoruz» sesleri yükseldi. Kimileri ayağa kalktı. CHP'lilerin bir bölümü ise Arıburun'dan sözlerini düzeltmesini istiyorlardı.

Oysa Arıburun'un «Yüce Senatomuzun başka rejimlere benzer bir yöntemle yönetilemeyeceği» sözüne herkesten önce CHP'lilerin katılması gerekmez miydi?.. Her zaman kıvançla öne sürdükleri gibi, demokrasinin babası CHP ve bu partinin önderi İsmet Paşa değil miydi?

CHP'deki bu bölünüş, partide «demokrasi anlayışındaki ikilemi» sergiliyordu. Ordu - sivil karışımı bir yönetime gönül bağlayan bir bölüm CHP'liler, bu eğilimlerini darbenin ikinci günü ortaya koyuyorlardı. Ama, bir de susan, bekleyen ve araştıran CHP'liler vardı. Demokratik rejimin bu tür darbelerle kesintiye uğramasından kaygı duyuyorlardı.

Arıburun, istifasını isteyenlerin bağırıp çağırmaları arasında Senatonun 11 dakika süren olağanüstü oturumunu kapattı.

1980 harekâtından sonra da «işçi kesiminin temsilciliği görevini tek başına üstlenen» Türk - İş, bir bildiri yayımlayıp, darbeyi onayladığını açıkladı. Ardından siyasal kuruluşların dışında kalan kimi kurumların, derneklerin onaylayıcı bildirileri akmaya başladı.

Sunay, Komutanlarla Köşkte beş saat süren uzun bir toplantı yaptıktan sonra, parti önderleriyle yöneticilerin bir bölümünü Çankaya'ya çağırdı.

Demirel, bu toplantıya gitmedi.

İsmet Paşa ve öteki siyasal parti önderleriyle yöneticiler Sunay'ın başkanlığında toplandılar.

Sunay, AP adına toplantıya katılan Ahmet Nusret Tuna ile Orhan Dengiz'e dönerek,

«Süleyman Bey, galiba hasta» diyecek oldu. AP adına gelenler, Demirel'in hasta olmadığını, ama «gelmediğini» söylediler.

Sunay, cebinden bir kâğıt çıkardı ve okumaya başladı.

Ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında, parlamentonun 'seçkin' kişilerine kimi fikirlerini yansıtmak için «bu toplantıya gerek gördüğünü» söyleyen Sunay, darbe öncesi ülkede görülen anarşik olayların bir özetini yaptı. Bir ara, görevini gereği gibi yapamadığı duygusundan kaynaklanan bir dürtüyle olacak, «Silahlı Kuvvetlerin muhtırasının okunmasından önceki saatlerde, Başbakana çekilmesi yolunda bir 'aracı' ile 'telkinde' bulundum» dedi. «Aracı» MİT Müsteşarı Fuat Doğu'nun bu «mesajı» Başbakana ilettiği sırada iş işten geçmişti. Darbeyi bildiren muhtıra, radyolarda okunmak üzereydi.

Ayrıca, Başbakan Demirel'in darbe sabahı Cumhurbaşkanı Sunay'la görüşmek için yaptığı bütün girişimler sonuçsuz kalmış, son anda Sunay, Başbakana, «İstifa etseniz iyi olacak, beni de devreden çıkardılar» demişti.

Daha ötesi, muhtıranın verileceğini, Ordu'nun müdahale kararında olduğunu bir gece önce öğrenmesine karşın, üzerine düşen görevi yapmamış, Başbakanı Çankaya'ya çağırarak edindiği «ciddi» bilgileri aktarmamıştı. Bu gereği yerine getirmiş olsaydı, belki «darbeyi önleyecek» başka bir önlem bulunabilirdi.

Sonra, 12 Mart muhtırasının bu toplantıda da okunmasında yarar gördüğünü söyledi ve okudu :

«(1) Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

(2) Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partilerüstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek, mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kuralları içinde teşkili zaruri görülmektedir.

(3) Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır...»

Sunay, kurulacak yeni hükümet için partilerden düşüncelerini yazılı olarak göndermelerini istedi.

Toplantı 45 dakika sürmüştü.

Sunay, bunları söylediği sırada, AP grubunda Demirel şöyle diyordu :

«...Durum ve koşullar ne olursa olsun, Cumhuriyete, yüce milletimizin kayıtsız şartsız ülkenin yönetiminde egemenliğine, özgürlükçü, insan haklarına dayalı, demokrasiye olan inancımızı hiçbir zaman yitirmeyeceğimizi huzurunuzda ifade ediyorum...»

Bu sözler, elbette, bir darbeden sonra bulanıktı. Bir «inancı» doğrulayıcı ifadelerdi. Ama, bir gerilemenin, bir sinmenin belirtisi değildi.

Daha çok olayların bir düzene girmesini, akışının belirginleşmesini isteyen bir insanın ilk değerlendirmeleriydi. Demirel, «kozanın örülmesini» bekliyordu.

Sonra, ortaya çıkacaktı. Sonra, olaylara yeniden yön verebilecek... Ve günü geldiğinde 12 Mart darbesinin karşıtı

bir siyasal maça soyunacaktı. 12 Mart darbesi, 1973'te yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimiyle noktalanacaktı.

Sahnedeki, bellibaşlı kişilerden biri, kuşkusuz, İsmet Paşaydı.

«Demokrasimizin babası!»

O ne yapacak, ne söylecek, nasıl bir siyasal yöntem uygulayacaktı?..

Basın, darbeyle yere serildiği izlenimini veren AP'den çok, CHP'nin, doğaldır ki, İsmet Paşanın peşindeydi. İsmet Paşa ise, Pembe Köşkte, Meclisteki odasında sürekli toplantıdaydı. «Çevresi» ile konuşuyor, gelişmeleri saatbaşı izliyordu.

Meclis koridorunda Orhan Birgit'i yakaladım. Sanırım o sırada grup yöneticileri arasındaydı, adı henüz Ecevit'çiye çıkmamıştı.

«Kulislerde söylenti var, İsmet Paşaya 'partilerüstü anlayışla' bir hükümet kurması önerilirse, karşı çıkmayacakmış, doğru mu?» diye sordum.

Ülserine karşın, sigarasından bir nefes çekti :

«...Ne yapar bilemiyorum, ama toplantıda konuşurken, 'Paşam, artık size de görev düşecek' dediğinde, red etmedi, karşı çıkmadı, hani bekler gibi bir hali vardı...» dedi.

Yarabbi, ne günlerdi! Yaşı bir yüzyıla dayanmış insan, ülke ne zaman çıkmaza girse görev üstlenmeyi isteyebiliyordu. Genç kuşaklara yön vermeyi, yardım etmeyi yeğleyeceği yerde, bir kez daha «demokrasimizin babası» olmayı diliyordu. İsmet Paşa'ya yakın çevreler ülkeyi bu çıkmazdan esenliğe ancak İsmet Paşanın çıkarabileceğine inanıyordu. 1971 yılbaşı konuşmasında «...Her şeyden evvel ve her şeyden sonra üniversite işinde başlıca sorumluluğun bu 'tükenmiş siyasi iktidarda' olduğunun bilinmesi ve kabul edilmesi ve onun gereğinin demokratik parlamenter rejimin yöntemleri içinde yapılmasıdır...» diyen İsmet Paşa, ek olarak «...bugün demokratik parlamenter rejim içinde görevini idrak eden ve vatandaşın güvenine, inanına sahip bir siyasi iktidar kurulsa... Öğrenci meseleleri ve üniversite yaşamı 3 ay içinde intizam bulur...» dememiş miydi?

Her şeyi 3 ayda güllük gülistanlık yapacak «iktidar» ise, kuşkusuz, İsmet Paşanın başbakanlığıydı.

Metin Toker, o sıralarda yazdı, bugün de söylüyor : «Eğer 'budala' olmayanlar İsmet Paşanın siyasal iktidarını kabul etselerdi, her şey kısa zamanda rayına oturacaktı.»

Henüz bir Başbakan adı yoktu ortada. Muhtıra diline göre, «partilerüstü anlayışla» sorunlara eğilecek hükümet başkanı kim olacak, belli değildi.

CHP içinde İsmet Paşanın ağırlığına karşın, 12 Mart darbesini içine sindiremeyenler olduğunu görüyorduk. Bellibaşlıcası Genel Sekreter Bülent Ecevit'ti. Her ne kadar, «Bu muhtıra, bana karşıdır» diyecek ölçüde ileri kimi değerlendirmeler de yapmıştı, ama Ecevit'in 'partilerüstü anlayışla' kurulacak bir hükümete yanlı olmadığı ortadaydı.

Ne çare ki, ortada İsmet Paşa vardı. Demokrasiyi ülkede tam anlamıyla yerleştirmeyi isteyenlerle, demokrasiye gerçek anlamda gönül verenler İsmet Paşanın ilk değerlendirmelerinden umuda kapılmışlardı.

Çünkü, İsmet Paşa, CHP ortak grup toplantısında bu dilekte olanlara cesaret aşılayan konuşmalar yapıyordu. İsmet Paşa, «...Yüksek Ordu Komutanları bir hükümetin değişmesini ve yeni kurulacak hükümetlerin kısa süreli ve uzun süreli ne gibi işler yapmaları gerektiğini düşünür, takdir eder ve yapılması zorunlu bir önlem olarak önerir ve direnirse, artık parlamento yaşamının işlediği 'tasavvur' olunamaz...» diyordu. Bu sözler, 14 Mart gününün sözleriydi. Daha sonraki günler İsmet Paşanın değerlendirmeleri «yumuşayacaktı.»

Öteki partilerin değerlendirmeleri, sisliydi. Darbeden bir süre sonra —TİP gibi— kapatılan Milli Nizam Partisi, erken seçim öneriyordu. Milliyetçi Hareket Partisi, 'birlik ve beraberlik' içinde olmaktan söz ediyordu. Millet Partisi, «tarafsız zatın başkanlığında bir hükümet»ten dem vuruyordu. Senatodaki Cumhurbaşkanınca 'seçilmişler' grubu ise, «yeni hükümette 'deneyimli ve kuvvetli' kişilerin bir araya gelmesi»ni diliyordu. DP ise, muhtıranın Anayasa dışı bir tutumla, Anayasa içinde bir çözüm önerdiğini, bunun anlamsızlığını vurguluyordu. Hafifçe bir yan çizmeyle, Demirel hükümetinin gidişinin «mukadder» olduğunu söylüyor, ama «böyle gitmemeliydi» di-

yordu. TİP ise, erken seçime yanlıydı. AP, bir hükümetin nasıl kurulacağına dayalı hükümlerin Anayasada yer aldığını belirtiyordu.

15 Mart'ta Sunay yayımladığı bildiride, «...Millet huzurunu bozan anarşik olayların süratle yok edileceğini... bunların yinelenmeyeceğini... kesinlikle önleneceğini... güçlü bir Bakanlar Kurulunun... dinamik bir tutumla...» sorunların üstesinden geleceğini vurguluyordu.

Devletin bir numaralı yöneticisince söylenip halka açıklanan bu önemli kestirimlerin ne ölçüde gerçekleşeceğini hep birlikte görecektik.

Darbenin içeriğindeki isteklerle verilen bu sözler, kurulacak hükümetin ikinci ayında iflas' edecek, hele yapılması istenilen reformların bellibaşlıları hiç gerçekleşemeyecekti.

Tabii, 12 Mart'tan sonraki aylar bir soru kemikleşecekti: 12 Mart darbesi niye yapıldı?...

3

«ICAKİTİLOP»

Darbenin altıncı gününde 'partilerüstü anlayışla' kurulması istenilen hükümetin başına İsmet Paşanın gelmesini dileyen umutlar, yavaşça soldu.

Paşa, öyle bir döneme girmişti ki, «vazgeçilmeyen, ama istenmeyen adam» durumundaydı. Cumhurbaşkanının anlatımıyla, başbakanlığa 'dinamik' kişiliği ve başta anarşi olmak üzere bütün sorunların üstesinden kısa sürede gelebilecek nitelikleriyle «kim» gelecekti?

Bir yandan artık Demirel'in düştüğü yerden ayağa kalkamayacağına, AP'nin ülke düzeyinde silinip gideceğine dayanan yorumları, sevinçleri izliyorduk. Öte yandan ara rejime giren demokratik düzenin ileride ne biçim alacağını kimi kuşkularla, kaygılarla aramızda konuşuyorduk. Basın, 12 Mart darbesine karşı çıkmamıştı. 27 Mayıs sabahı, evlerinden fırlayıp çıkarak, bulabildikleri ilk araçla matbaalara gidip Menderes'in sözlerini manşetlerden indirip, yerine «Ordu müdahalesini» koyduktan sonra... Bu ihtilali olanca güçleriyle destekleyenlerden, 12 Mart'ta ayrımlı bir tutum izlemelerini bekleyemezdik.

Abdi İpekçi'den Ecvet Güresin'e değin, ortanın solunda sağında olan ılımlı kimi yazarların hepsi, darbeyi onaylamışlardı. Onlar için, demokrasiyi içine düştüğü açmazdan kurtaracak başka bir yol kalmamıştı.

Parlamentonun açık kalması, demokratik düzenin yeniden işlerliğe kavuşması umudunu taşıyanların tek avuntusuydu. Çünkü, akan zamanın darbenin getirdiği seli durduracağına inanıyorlardı. Selin getirdiği kumun sivil yönetimlerin işbaşına gelmesinden sonra temizleneceği kanısındaydılar. Bu nedenle, parlamentonun açık kalması güvenilir tek yoldu.

«Politikacı düşmanlığı» yapan kimi yazarların demokrasi ağacına kalemleriyle vurdukları darbeler insana hüzün veriyordu. Şimdi anımsandığında, tiksinti!

12 Mart'ı benimsetmeye yönelik çabalarla yazılan yazılar, herhalde «ulusal basına» onur kazandıracak nitelikte değildi. O gün de, bugün de.

Aslında, «politikacı düşmanlığı»nın altında «parlamento düşmanlığı» yatıyordu.

Örneğin, yazının başlığı şuydu :

«...Icakitilop...»

Bu başlıktan bir şey anlamayanlara yazar gerekli açıklamaları hemen yapıyordu :

«...Başlıktaki kelime 'politikacı'nın ters yazılışı. Ters, çünkü memleketimizde 'politikacı' çoğunlukla doğru dürüst hiçbir tarafı bulunmayan bir ucubedir. Duymaz, görmez, anlamaz, umursamaz. Halka hizmet anlayışından yoksundur... Memleket meselelerine aldırış etmez.. Küçücük çıkarları uğruna koskoca bir ulusu felakete sürükler.. 'Icakitilop' bu garip yaratık için yerinde bir isimdir, çünkü bugünün 'politikacı'sı terstir..

... Dürüstlüğün tersi, ilerlemenin düşmanı, kalkınmanın köstekleyicisi, politikacı... 'Milletimizin en kötü illeti, Icakitilop'...»

Bu örnekleri çoğaltabilirdik.

Bu ve benzeri yazıların, demokratik düzene bağlı olanlarca kaleme alındığı —herhalde— söylenemezdi. Bunlar, Türkiye'de demokratik yaşam yerine askeri bir yönetim kurulmasına yanlı olduklarını sergiliyorlardı.

Ne yazık ki, bu örnekteki yazı, yazın ve düşün yaşamımızda «demokrasiye yanlı» olmakla ün yapan Abdi İpekçi'nin genel yönetmenliğini üstlendiği gazetede yayımlanıyordu.

Yazarı Talat Halman'dı. Daha sonra ektiğini biçecek olan Halman, taâ Amerikalardan çağrılacak, Erim hükümetinde Kültür Bakanlığına oturtulacaktı. 12 Eylül'den sonra da bakanlığı söz konusu olacaktı.

'Ara rejimlerin' anımsadığı insanlar her darbeden sonra siyasal arenaya gireceklerdi. 12 Eylül'den sonra, 12 Mart hükümetlerinde görev alan İlhan Öztrak'ı, Zeyyat Baykara'yı gene bakan olarak görecektik.

Günü gelecek, bütün bunlar hiçbir değer taşımayacak, beğenilmeyen, horlanan politikacılar, parlamento dışındaki sağduyu ile birleşerek Türkiye'nin özgürlükçü demokrasiye geçmesini sağlayacaklardı.

4

BİÇİMSELLİK

İnönü, derinden gelen kalın sesiyle :

«...Kendisi istemiş, oldu...» dedi.

Mart'ın 19. günüydü. Çankaya Köşkü, araştırmalardan sonra, Prof. Nihat Erim'i «partilerüstü anlayışla» kurulacak hükümetin başkanlığına atamıştı.

Oysa, Nihat Erim'in başkanlığa atanacağı haberi 17 Mart günü Sunay'ın parti önderleriyle yaptığı bir dizi görüşmeden sonra, siyaset piyasasına yansımıştı.

Sunay, ayrı konuştuğu parti önderlerine «kurulacak hükümetle ilgili görüşlerini» açıklamıştı. Başbakanın adı açıktan ortaya sürülmemişti. Ne var ki, Demirel ile İnönü'nün yeni «başyöneticimizin» adını Sunay'dan öğrendikleri sanılıyordu. Anlaşılan Çankaya Köşkü, Ordu'nun istediği doğrultuda kurulacak hükümeti parlamentoda bütün partilerin desteklemesini, hatta bu hükümete üye vermelerini istemişti. Çünkü, ertesi gün de süren görüşmelerden sonra yapılan açıklamalarda her parti «Cumhurbaşkanının görüşlerini yetkili kurullarında görüşeceğini» bildirmişti.

Örneğin, İsmet Paşa, CHP üyesi Nihat Erim'in başbakanlığa getirileceğini resmi açıklamadan bir iki gün önce biliyordu.

Çünkü, Erim'in başbakanlığa gelebilmesi için bir önkoşulun yerine getirilmesi gerekiyordu. Nihat Erim'in, İsmet Paşanın güçlü desteğinden yoksun kalmaya hiç niyeti yoktu. Feyzioğlu'nun Güven Partisi dışında ötekilerin, hele AP'nin Erim'e ılımlı gözle bakacağı varsayılamazdı. Bu hükümetin «partilerüstü anlayışla» kurulduğu ve çalışacağı ne denli söylenirse söylensin şu gerçek değişmezdi: Başbakanlığa kim gelirse gelsin, bu hükümetin «askerin hükümeti» diye nitelenmesinden kaçınılamazdı. İsmet Paşanın kuracağı bir hükümete bir ölçüde, askerin değil, «Paşanın hükümeti» denilebilirdi. Bu da, Paşanın kişisel ağırlığından kaynaklanırdı.

O, İsmet Paşanın söylediği gibi, başbakanlığı istemiş ve... Olmuştu.

Köşkte parti önderleriyle kurulacak hükümet üzerine görüşmeler yapılırken, bir yandan Genel Sekreter Cihat Alpan Paşa, Ordu önderlerinin üzerinde birleştikleri Erim'le ilişki kuruyordu.

Rahmetli Topaloğlu'nun AP hükümetini «düşürmelerine» karşın, askersel kesimlerle düzenli kimi ilişkileri vardı. Bana, darbeden sonra, «Erim'i nasıl seçmişler biliyor musun?» diye sormuş, olumsuz yanıt alınca anlatmıştı: Ordu üst düzeyi parlamento albümünü almış, her kişiyi bu albümdeki fotoğrafı, kısa özgeçmişiyle incelemişti. Nihat Erim'i duruşu, konuşması, hele profesör unvanıyla başbakan olacak insan diye saptamıştı.

Topaloğlu'nun bu anlatımı belki de kara mizahtı.

Yıllardır özlemini çektiği bu görevi, Erim niye kabul etmesindi?

1950'den önce politikaya atılmıştı. Hırslı, bilgili, akıllıydı. 1950'den önce Başbakan Yardımcılığına değin gelmiş, eğer 1950 seçimlerini CHP kazanırsa başbakan olacağına kesin gözle bakmıştı. Ne çare, halk, CHP yerine, DP'yi iktidara getirmişti. Erim, bir dört yıl daha bekledi. 1954 seçimlerinde CHP yine yitirdi. Oysa, 1954 seçimlerinden çok umutlu olan Erim, gene başbakanlık düşü görüyordu.

Bu beklentilerinin hiçbirinin gerçekleşmediğini gören Erim, 1954'ten sonra CHP'den de halktan da umudunu kesen bir siyaset adamı olarak o dönemin güçlü Başbakanı Menderes'in danışmanlığını üstlendi. Bu arada, çıkardığı «Halkçı» gazetesinde DP koşutunda bir iç siyaset sürdürdüğü için İsmet Paşanın «himayesinden» çıktı, artık ortadaydı.

Hiç kuşku yok ki, İsmet Paşa da, uzun yıllar yanında bulundurduğu Erim'in siyasal yaşam çizgisindeki eğriyi biliyordu.

İsteklerini, tutkularını, hırslarını, bilgisini, öteki niteliklerini.. Elbet, biliyordu.

Fakat yıllanmış önderliğinin verdiği ustalıkla kimi nerede nasıl kullanacağını da çok iyi bilirdi. 1961 seçimlerinde İsmet Paşa, Erim'in Kocaeli CHP listesinden milletvekili olmasına kesinkes karşı çıkmıştı. Ne çare, hukukun üstünlüğü nedeniyle adaylığını kabul etmek zorunda kalmıştı. 1964'te muhalefetteki AP, Başbakan İsmet Paşayı Kıbrıs konusuyla Mecliste sı-

kıştırmaya yönelmişti. AP sözcüsünün konuşmasındaki ana öğeleri Erim'in yazdığı söyleniyordu.

Bir «Kıbrıs uzmanı» olarak söz alan Nihat Erim, bir ara parmağını İsmet Paşaya doğru uzattı, «Bu sorunu ancak İsmet Paşa çözebilir» dedi.

Paşa, bu konuşmadan sonra Erim'i «affetti.»

Metin Toker anlattı :

«...İsmet Paşa, bana, 'Nihat Erim'i yemeğe getireceğim, sence bir sakınca var mı?' diye sordu. 'Hayır' dedim. Erim geldi. Ne var ki, Özden o gün Erim'le aynı sofraya oturmadı...»

Özden Toker duygusal mıydı, yoksa haklı mı?..

Bir anne olarak, bir kadın olarak haklıydı: Yıllar sonra İsmet Paşanın sofrasına oturan Erim, eşi Metin Toker'i Akis'te yazdığı bir yazıdan dolayı dava etmiş, attırmıştı. Sanırım Özden Toker, eşi «içeri» girdiği sırada ikinci kızını bekliyordu.

İsmet Paşanın yönetimindeki CHP'de, artık başka adların ön plana çıktığını gören, bu partiden başbakan olmasının olanaksızlığını kestiren Nihat Erim'e, altın bir tabak içinde «iktidar» sunuluyordu. Bu iktidar, güçlü bir iktidar olacaktı. Demokratik kurallar içinde kurulacak, ama arkasında her zaman Ordu desteğini bulacaktı.

Meclislerde güçlü bir muhalefetle karşılaşması beklenemezdi.

Darbeyle gitmiş olan AP'nin karşı çıkması olanaksızdı. Öteki partiler mi ayağına bağ olacaklardı? Hayır, hiçbiri olamazdı. Erim, düşsel bir ortamdaydı. Ordu desteğiyle anarşiyi bir ayda söndürecek, Ordu'nun buyruğu olan reformları kısa sürede gerçekleştirecek, «atılımcı, dinamik, Türkiye'ye demokrasiyi yeniden 'bağışlayan' siyaset adamı» olacaktı.

Demokrasi alanında, İsmet Paşadan sonra, «ikinci adam.»

Bu koşullar içinde Erim, Köşkten gelen başbakanlık önerisini hemen kabul etti.

Ne var ki, İsmet Paşanın iznini, hatta desteğini almalıydı. Köşk bu sorunu çözebilirdi. Başbakanlığa atandığının açıklanmasından önce Köşkle Pembe Köşk arasındaki görüşmeler, Erim'in umudunu gerçekleştiriyordu. İsmet Paşaya göre, Nihat Erim başbakanlığı mademki istiyordu, varsın olsundu!..

İş kotarılmıştı. Erim'in resmen açıklanmasından önce İsmet Paşanın iznini almak için Pembe Köşke gidişi biçimsel bir işlemi yerine getirmek içindi.

Erim'in başbakanlığın peşine düştüğü sırada, İsmet Paşa bir Amerikan TV'ne «Ordunun müdahalesi ile Komutanlar kendi arzularını memlekete kabul ettirmişlerdir» diyor, Amerikalı gazeteci soruyordu :

«Türkiye'de parlamenter rejim işliyor mu?»

İsmet Paşa yanıtlıyordu :

«Biçimsel olarak!»

Bu yanıta göre, Nihat Erim'in başbakanlığı «biçimsel» olmuyor muydu?

5

BİR SAATTE «TARAFSIZLAŞMA»

Otuz yılı aşan bir süredir CHP üyesi olan Nihat Erim, bir saatte «bağımsızlaşıp, tarafsızlaşıyordu...»

Öğle saatlerinde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cihat Alpan, Sunay'ın yazısını Erim'e verdi.

Yazıda, «...İçinde bulunduğumuz anarşik durumu giderecek ve anayasanın kapsadığı reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve devrim kanunlarını uygulayacak 'kuvvetli ve inandırıcı' bir Bakanlar Kurulunun ... kurulması için görevlendirileceği... Ancak, hükümetin partilerüstü anlayış ve tutumla çalışabilmesini kolaylaştırmak ve sağlamak üzere CHP'den istifasının gerekli görüldüğü...» belirtiliyordu.

Bundan kolay ne vardı ki...

Erim, Pembe Köşke gitti, —sanki İsmet Paşa bilmiyormuş gibi— durumu anlattı, iznini alıp CHP'den istifa ediverdi.

Artık, bağımsızlaşmıştı!.. «Muamelenin tamamlandığını» Çankaya'ya bildirdi.

Köşk de, bu haberi bekliyordu.

Ardından ikinci açıklama geldi : Cumhurbaşkanı, Kocaeli 'bağımsız' milletvekili Nihat Erim'i Başbakanlığa atamıştı.

Bütün bu sahneler kamuoyunun önünde oynandı. Bir 'tarafsız, bağımsız' başbakan yaratıldı.

Bu Başbakanla da «partilerüstü bir hükümet.»

«Dinamik atılımlarla» kısa sürede anarşinin belini kıracak, Atatürkçü görüşlerle reformlar yapacak...

12 Mart darbesi kadar şaşırtıcı...

Bir Başbakan ve hükümet!

Çankaya Köşküne girdim.

Cumhurbaşkanı, Nihat Erim'in başbakanlığını açıklıyordu. Geniş salonda Sunay, bütün partilerin hükümeti desteklemelerini istiyor, basından da bir dilekte bulunuyordu :

«Gazetelerin Erim'e yardımcı olmalarını, gereksiz, gerçekle ilişkisi olmayan haberler yaymamalarını rica ederim,» diyordu.

Bu tür ricaları, 12 Eylül'den sonra da dinleyecektik. Yalnız, 12 Eylül'e oranla, 12 Mart'ın değişik bir yapısı vardı. 12 Mart'ta atanan başbakanın «dinamik atılımlarına» güven o denli büyüktü ki, Erim'in işe başlamasından bir ay sonra ne anarşi kalacaktı, ne terör görülecekti ve ne de hayat pahalılığı, sosyal sorunlar ... Bu inançla, anarşiyi önlemek için sıkıyönetim ilan edilmesine gerek bile görülmemişti.

Erim, uzun boyu, camlarında kristal avizelerden akan ışıkların yansıdığı gözlükleri, etli küçük dudakları, açık başı, şık giysileriyle önümüzdeydi.

Güveniyordu kendisine, kuşku yoktu. Davranışlarını, konuşmalarını daha önceki yıllar yakından izlediğim için Erim'in o sırada kendini çok güçlü, kararlı, ülke sorunlarını kısa sürede çözebilecek bir insanın ruhsal durumu içinde olduğunu seziyordum.

Erim, bu inançların dürtüsüyle kısa, vurucu, özlü konuşuyordu :

«...Türkiye'de bugün olağanüstü bir durum var. Olağanüstü durumun gerektirdiği koşullara göre, kuracağım hükümet 'milli hükümet' olacaktır. En kısa sürede hükümeti kuracağım. Bu hükümet, reformcu bir hükümet olacaktır ve reformlara hemen başlayacaktır. Seçim yasasında gerekli değişiklik yapıldıktan sonra da hemen seçime gidilecektir...»

Nihat Erim, en azından iki yıl sürecek bir hükümet kuracağını söylemek istiyordu.

Başaracağına o denli inanıyordu ki.

Sonradan gördük, Erim'in kurduğu hükümet sekiz ay zor dayandı.

Anarşi sorununu çözemedi.

'Reformlar' diye anılan atılımların hemen hiçbirini yapamadı.

Açıkladığının tersine, genel seçim Erim hükümetiyle yapılmadı.

Erim'in kavrayamadığı şuydu : Asker desteğindeki hükümete karşı parlamentoda ve siyasal odaklarda her şey dilediği gibi yürümeyecekti.

Erim, Başbakanlığının daha ilk gününde fırtınalı bir denize açılıyordu.

Nihat Erim'in başbakanlığa gelişi Türk siyasal yaşamına önemli aşamaların egemen olmasına yol açacaktı.

Erim'in başbakanlığa atandığı gün, her parti önderi kimi değerlendirmeler yaparken, 12 Mart gününden başlayarak suskunluğa giren Bülent Ecevit, «hiçbir şey söylemeyeceğini» bildiyordu.

Bu cümlenin içinde çok şey saklıydı.

Ecevit gibi doğasında acelecilik yatan bir insanın, hele ortanın solu gibi yeni ufuklar arayan, ortanın soluyla Türkiye'nin olağanüstü bir değişim göstereceğine inanan bir parti önderinin darbe olayına karşı bir çıkış yapmaması yadırganıyordu.

Bülent Ecevit'le 12 Mart darbesinden bir süre sonra —yayımlanmayan— uzun bir görüşme yaptım. Bu görüşmede parti içi sorunlardan başlayıp, 12 Mart'la ilgili bir dizi sorun üzerinde durduk.

Ecevit'in suskunluk döneminden sonraki eylemleri, İsmet Paşa gibi tarihsel bir kişinin, CHP önderliğinden ayrılmasına neden olacaktı, İsmet Paşa doğanın yazgısına teslim olacak, arkadan gelen genç bir insanın artık «çekilmesini isteyen baskılarından, siyasal eylemlerinden» kurtulamayacaktı.

Bu nedenlerden ötürü, Ecevit gibi bir önderin 12 Mart darbesinden sonra, bir haftaya yakın süre susması her çevrede yadırganmıştı.

Bu bölümde görüşmeyi yaptığımız sırada çiçeği burnunda bir parti önderi olan Ecevit'in «12 Mart günü» ile ilgili açıklamalarını, düşüncelerini, İsmet Paşayla ilişkilerini okuyacaksınız.

Bu görüşmenin «12 Mart'ın değerlendirilmesi» ile ilgili olan bölümünü daha sonra izleyeceksiniz.

6

ECEVİT 12 MART'I ANLATIYOR

Bahçelievlerde kayınpederi Namık Zeki Aral'ın konutunun alt katında, Bülent Ecevit, çevresini alan gazetecilere göz gezdirdikten sonra,

«... Yunanistan'daki askeri darbeye benzeyen bu müdahale, aslında hükümete karşı yapılmış değildir...» dedi.

12 Mart darbesi üzerinde ilk kez açıktan konuşuyordu.

Çevresinde Turan Güneş'le başlayıp Orhan Birgit'e değin uzanan 'kurmayları' vardı. Ecevit, «Çok önemli bir noktada çok saydığım Genel Başkanımla ters düşmüş bulunuyorum. O'na rağmen ve O'nunla karşı karşıya gelerek, partiyi yönetemem. Onun için Genel Sekreterlikten çekiliyorum...» diyordu.

Ecevit'le birlikte, CHP merkez yönetim kurulu üyeleri de, görevlerinden ayrılmışlardı.

Oysa, Ecevit'in istifasını açıkladığı dakikalarda, Mecliste toplanan CHP ortak grubunda, başta İsmet Paşa olmak üzere herkes, Genel Sekreterin gelmesini bekliyordu. CHP'nin önünde karara bağlaması gereken önemli bir sorun vardı; Erim hükümetini desteklemek, bu hükümete CHP'li üye verip vermemek.

İsmet Paşa, Ecevit'in gecikmesi nedeniyle sinirliydi. Yanında CHP ortak grup sözcüsü Ordu milletvekili Orhan Vural vardı. İsmet Paşa, durmaksızın Ecevit'in evine telefon edilmesini istiyor, Orhan Vural, Ecevit'i arıyor, ne çare ki, telefon yanıt vermiyordu.

Çünkü, Ecevit, basın toplantısına girerken telefon fişini çekmişti.

Paşanın çevresindeki sava göre, bir gece önce İsmet Paşayla Ecevit, bu konuları görüşmüşler, ne çare, Erim hükümeti konusunda fikir birliğine varamamışlardı. İsmet Paşa hükümete «yardımcı» olma ilkesini öne sürüyordu. Ecevit ise, böyle bir hükümete CHP'nin istenildiği biçimde yardımcı olmaması-

nı savunuyordu. Sonuçta İsmet Paşa, konunun CHP gruplarında tartışılıp oya başvurulmasına yanlı olmuştu. Ecevit kesin 'beraberlik taşımayan kararlılıkla İsmet Paşanın yanından ayrıldı. Ertesi günü, herkes CHP gruplarının ortak toplantısından çıkacak kararı beklerken, Ecevit'in istifası Millet Meclisi koridorlarında patladı.

Sürekli gelen çaylarımızı yudumladık. Ecevit, çok rahat görünüyordu. Her zamanki nezaketini gösteriyordu :

«Genel Sekreterlikten istifanıza kadar İsmet Paşayla fikri açıdan aynı koşutta mıydınız?..» diye başladım sorulara.

Koyu renk giysiler içindeydi Ecevit, «Sayın İnönü'nün Genel Başkanlığı sırasında» diye başladı, artık İsmet Paşanın CHP önderi olmadığını anımsatan bir cümleyle, «gerek Bakan gerek Genel Sekreter olarak kendisinden büyük yardım gördüm, bunu her zaman şükranla belirteceğim» dedi.

Sözcüklerin seçimine özen gösteriyordu ve şöyle sürdürdü :

«Düşünce planında, ekonomik sosyal konularda —kendi değerlendirmemi yapıyorum tabii— sayın İnönü ile bir düşünce ayrılığımız hiçbir zaman olmadı. Benim fark etmediğim ayrılıklar olabilir tabii, ama benim fark ettiğim ayrılıklar olmamıştır. Ancak, bazen küçük ayrıntılarda bazen de üslupta ayrılıklarımız olurdu. Bunları da aramızda çok rahat tartışırdık ve belli bir uzlaşma noktasına bağlamaya çalışırdık. Genellikle başarırdık.

Sayın İnönü, ilerici düşüncelere çok açık bir insandır. O bakımdan CHP'deki yeni düşünce hareketini geliştirmekte sayın İnönü'nün büyük katkısı olmuştur.

Gene benim düşünceme göre, 12 Mart'a doğru üslup ve parti yönetimi konusunda bazı görüş ayrılıklarımız olmuştur, ama genel düşünce planında değil. Önemli olan düşünce farklılıklarından çok, partinin büyük değişiklik geçirmekte olduğu idi. Bana göre, yönetim anlayışında değişim gerekiyordu.»

Tabii, bunları söyleyen Ecevit'e, İsmet Paşanın kendisi hakkında, hele son zamanlarında neler düşündüğünü bilip bilmediğini ya da kendisi için çevresine söylediklerini soramıyordum. Konumuz, İsmet Paşaya dayalı sözler değildi, Ecevit'in kendisiydi.

«12 Mart açıklandığı gün, sanırım Adana yolundaydınız?»

«Adana yolunda idim, tam 100. kilometrede Kulu kavşağında. Saat 13.00'te ajansı dinledik orada. 12 Mart muhtırasını öğrenince geriye döndük. Ertesi günü Adana'da 'topraksızlar kurultayı' olacaktı, ona katılmak üzere gidiyordum. Geriye dönüp doğru sayın İnönü'nün evine gittim.»

«İnönü'nün ilk değerlendirmesi nasıldı?»

«Sayın İnönü genellikle ihtiyatlı bir lider olarak her zaman yaptığı gibi olayların gelişmesini beklemek ve ona göre bir değerlendirme yapmak, bir yol çizmek düşüncesinde ve eğiliminde görünüyordu. Ben ilk anda bazı kaygılar beslemeye başlamıştım. Fakat öyle bir ortamda sayın İnönü gibi bir insanın Genel Başkan olduğu bir partide ilk sözün, ilk davranışların Genel Başkana, Sayın İnönü'ye düştüğü kanısındaydım. Onun için ihtilafımız, anlaşmazlığımız kesin hatlarıyla ortaya çıkıncaya kadar bekledim, sustum.»

Bir haftaya yakın süren suskunluğunu, Ecevit, bana böyle anlattı.

7

İSTİFANIN İÇERİĞİ

«... Ben, Türkiye'nin bir bunalım içinde, bir sıkıntı içinde olduğunu —şüphesiz— görmekle beraber, bu sıkıntılara demokratik rejim kesintisiz devam ederse, milletin kendiliğinden çok sağlıklı biçimde çözüm bulabileceği, tedavi yolları bulabileceği kanısındaydım..» dedi Ecevit.

Ona, kaygılarını sormuştum. Ecevit, kendi açısından, İsmet Paşayla ters düşmesinin nedenlerini açıklamaya başlamıştı:

«Çağımızdan 100 yıl öncesinin Avrupa'sında Türkiye'nin 1970 yılında gördüğünden çok daha ileri, yaygın ölçüde anarşik olaylar olurdu.»

«Galiba o ülkelerde hiç kimse de, anarşik olayların içinden çıkılması için Ordu'ya, 'gel' çağrısında bulunmadı» dedim.

«Evet» dedi Ecevit. «Şimdi yanlış hatırlamıyorsam, geçen yüzyılda Avrupa bu gibi olaylara aşağı yukarı 30 yıl kadar tahammül etmiştir. Ve, o olaylar karşısında demokrasinin gelişmesinden ödün vermediği içindir ki, demokrasi yolunda devamda tereddüde düşülmediği içindir ki, Batı Avrupa'da demokrasi bugün olduğu kadar kökleşebilmiştir.»

Ecevit, 12 Mart darbesine karşı çıkışının ana kökenini söyledikten sonra, artık yeni açıklamalara, görüşlerini söylemeye başlayabilirdi:

«...Ben, Türkiye'de öyle 30 yılda filan değil, çok daha kısa sürede milletin tepkisiyle bu olayların yatışabileceğine inanıyordum. Kaldı ki, olayların o noktaya varmasında, benim ve partimizin görüşüne göre, 12 Mart öncesi iktidarın tutumunun büyük etkisi olmuştu. 12 Mart araya girmeseydi Millet Meclisi kendi hür iradesiyle hükümeti değiştirmek üzereydi. Siz de bunu gazeteci olarak bilirdiniz...»

Oysa ben, bu kanıda değildim. Demirel hükümetini devirmek için Mecliste pek çok siyasal girişimler görülmüştü. AP'den kopan, siyasal yaşamlarında gözettikleri konu Demirel'in

başbakanlıktan gitmesi olan DP ile CHP'nin işbirliği içinde olduklarını biliyorduk. CHP - DP işbirliğiyle bağımsızları da içine alacak bir siyasal eylemden söz ediliyordu. Ne var ki, bu işbirliğiyle sonuç almak olanaksızdı. Bu işbirliğine 1965'ten beri AP içinde Demirel karşıtı olarak ün yapan Prof. Aydın Yalçın'ın ve kimi milletvekillerinin de katılması gerekiyordu. Aydın Yalçın, böyle bir siyasal eyleme hevesliydi, açıktı.

12 Mart'tan çok sonra Demirel bana, «Biz, bu hükümetin o koşullarda sürmeyeceğini anlamıştık. Mart ya da Nisan 1971'de bir neden yaratıp güvenoyu isteyecek ve gidecektik,» demişti. Ardından «erken seçim» istemesi doğaldı.

Ancak, yeterli sayıya ulaşmamasına karşın, muhalefet de Demirel hükümetini Mart, en geç Nisan ayında düşürmeyi planlıyordu.

Aydın Yalçın, hayli ilginç siyasal geçmişi olan profesörlerimizdendi. 1960'tan önce, iktidarda bulunan Demokrat Parti aleyhinde Amerika'da yürüyüşler düzenlemişti. 1960 ihtilalinden sonra ülkeye dönmüş, bu kez devirmeye çalıştığı DP oylarının mirasıyla ilgilenmiş, kuruluşuna katıldığı YTP'de, yönetici olmuştu. YTP'nin nereye vardığı ortada. 1965'teyse, AP listesinden milletvekiliydi.

1965'te AP tek başına iktidara gelince, Başbakan Demirel kuracağı hükümette Aydın Yalçın'a Devlet Bakanlığı önerdi.

Yalçın neler düşündü, hangi esintilerin etkisinde kaldı, elbette bilinemez, bakanlık önerisini kabul etmek istemedi. Yalnız, bakanlık önerisini kabul etmediğini Demirel'e bildirmesindeki yöntem bir acaipti.

Demirel'in bana o sırada anlattığına göre, bir sabah kapının altından atılan bir mektup getirmişlerdi.

Aydın Yalçın, bakanlığı kabul etmeyeceğini bildiriyordu. Oysa, Demirel'e gelebilir, öneriyi neden kabul etmediğini kısaca açıklar ve gidebilirdi. Belki de AP'de daha önemli görevlerde bulunmayı içeren nitelikleri olduğuna inanıyordu. Belki de Demirel'le yıldızları barışmamıştı.

Yalçın'ın AP iktidarı boyunca aldığı en önemli görev, Meclis grup başkan vekilliğiydi.

Ecevit, «Hatta» dedi. «Şubat 1971'deki bütçe görüşmelerinde hükümetin düşmesi mümkündü.»

«Peki, bunca isteğe karşın, neden düşürülememişti?..»

Ecevit, «Ancak, devalüasyonun getirdiği sıkıntılı bir ekonomik ortamda hükümet düşürmenin ve ülkeyi bir süre 'bütçesiz' bırakmanın sorumluluğunu yüklenmek istemediği içindir ki, Meclis çoğunluğu hükümetin değiştirilmesini Mart'a veya Nisan'a bırakmıştı.»

Oysa, bir yıl önce, aynı Meclis çoğunluğu, içinde CHP ve AP'den kimi milletvekilleri —ünlü Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Mehmet Turgutlar— olduğu halde, «ülkeyi bütçesiz bırakmak pahasına bütçeye kırmızı oy vererek» AP hükümetini düşürmüşlerdi.

Ülke, bir yıl önce bütçesiz ve hükümetsiz kalmış, ama hiçbir şey olmamıştı.

Yeni bir Demirel hükümeti gelmiş, üç aylık bir bütçe yapmış, sonra yaraları sarmaya çalışmıştı. Demek ki, 1971 darbesinden önce Demirel'in düşürülmesine yönelik hazırlıklar tamamlanmamış, istenilen kıvama erişmemişti. «Ülkeyi bütçesiz bırakmak, devalüasyonun getirdiği sonuçlardan sonra halkı çaresizliğe itmek» gibi sakıncalı nedenler pek geçerli değildi.

Bunlar bir yana :

Ecevit'in anarşi neden gösterilerek Ordu'nun demokratik düzene müdahale etmesine karşı çıkması ilginçti, önemliydi. 12 Mart'tan sonra Ordu müdahalesine karşı çıkacak, demokratik düzeni savunacak önderlere gereksiniyorduk.

Başlarda bu önderlerden biri Demirel ise, daha sonraki gelişmelerde yerini alacak olan öteki önder Ecevit'ti.

Biz, İsmet Paşanın 12 Mart'ın ilk günü aldığı tutumu, bir süre sonra yumuşatmasına bozulmuştuk. Bu nedenle, Ecevit'in «rejim üzerindeki kaygılarını öne sürerek» parti Genel Sekreterliğinden ayrılmasını olumlu karşılaşmıştık.

Sözü «biz» diye açmama bakmayınız :

Ecevit'in istifasından sonra oturup bir yazı yazdım. Ecevit'i övdüm, davranışını alkışladım.

Telefon çaldı, açtım. Düşüncelerimizde kimi zaman ters düşmemize karşın, arkadaşlığımızın, dostluğumuzun sürüp gittiği Metin Toker, «...Herkes Ecevit'in istifasını yeriyor, sen oturmuş övünüyorsun. Bak, Ecvet'e, bak Abdi'ye..» diye çıkıştı.

Ne diyebilirdim.

12 Mart darbesine kim karşı çıkıyorsa, onunla beraber olmayı yeğlediğimi söyleyemezdim ya!..

Ecevit'in 12 Mart darbesine karşı çıkışının nedenleri de vardı :

«Sonra, Türkiye'nin varmış olduğu ekonomik gelişme düzeyinde, Ordu ne kadar iyi niyetlerle ve ilerici, reformcu düşüncelerle müdahalede bulunursa bulunsun» diye başladı Ecevit, «Demokrasiden uzaklaştıkça reformcu atılımlar yapmanın güçleşeceğini seziyordum» diye sürdürdü.

«Çünkü» diyerek Ecevit açıklamalarına başladı :

«Türkiyenin varmış olduğu gelişmişlik düzeyinde yahutta gelişme yolunda varmış olduğu noktada, büyük sermaye çevrelerinin gücü çok artmıştı. Ancak halkın gücünün dengelemesiyle o güç belki bir noktada tutulabilirdi. Demokrasiye bir ölçüde ara verilip halkın etkisi terazinin bir kefesinde hafifleyince, öteki kefedeki ağırlık artacağı için ilerici atılımların, reformların yapılmasının çok güçleşmiş olacağını düşünüyordum.»

Koyu çay, sigaradan bir nefes... Sesalma aygıtının aralıksız çalışması... Dışardan korna sesleri...

Ecevit, «Daha sonra» dedi, durdu ve «Partimizle ilgili kaygı verici gelişmeler ortaya çıktı,» diye sürdürdü.

«12 Mart muhtırası partilerüstü hükümetten söz etmemişti. Kurulacak hükümetin 'partilerüstü anlayışla' çalışmasını istemişti. İkisi arasındaki nüansın gözden kaçırılması —bence— Türkiye için talihsizlik olmuştur. Bu belli bir amaçla mı gözden kaçırılmıştır, öyle bir amaç var idiyse bu amaç kimindi, o konularda tahminde bulunmak istemiyorum. Ancak, öyle sanıyorum ki, Ordumuzun niyetlerini aşan —uzun bir duraksama geçirip konuşmasını kesti, sonra 'eeee' dedi, sürdürdü— muhtemelen sorunlara yanlış teşhisler koymaktan ileri gelen bazı adımlar atıldı. Kurulan partilerüstü hükümet, bizde, açıkça CHP üzerinde birtakım düşünceler beslediği, birtakım tasarlamalar yapıldığı izlenimini bıraktı. Zaten Türkiye'de ilerici gelişme kesintiye uğramış oluyordu. Bir de CHP darbelendiği takdirde, Türkiye çok geri gitmiş olacaktı. Onun için CHP'deki ilericilik hareketinin yozlaşması tehlikesini içime sindiremedim ve çekilmeyi tercih ettim.»

8

HABERSİZLİKTEN YAKINMA

Doğrusu, beni hayret içinde bırakan bir dizi cümle söyledi Ecevit :

«... O aşamada, o dönemeç noktasından itibaren benim bilmediğim, bana haber verilmeyen gelişmeler olmuş olsa gerek. O günlerden itibaren birçok şeyler benim bilgim dışında cereyan etti..» diyordu.

12 Mart'ta «birçok şeyin bilgisi dışında» yürüdüğünü söyleyen Ecevit'in bu açıklamaları yapmasına, o günkü kimi olayları anımsatan kısa konuşmam neden olmuştu.

İsmet Paşanın davranışlarını özetlemiştim. İsmet Paşa, bu sonuca «aşırı uçların» neden olduğunu söylemiş, Cumhurbaşkanının «demokratik düzenin bir an geri gelmesine yanlı» olduğunu belirtmiş, Sunay'a «geçici bir hükümet» önereceğini açıklamıştı. Paşaya göre, böyle bir baskı altında kalan parlamentonun görevini yapması olanaksızdı.

İsmet Paşa, o denli hiddetliydi ki, «Komutanların takdir ve tenkit edeceği ölçüye göre, hükümetler kalacak veya kalmayacaktır. Böyle bir düzen demokratik düzen değildir» diyordu. Sonra... Ortak gruptaki bu konuşmasından sonra, İsmet Paşada bir değişim başlamıştı.

Ben, bunları anımsatırken Ecevit, «evet» diyor, onaylıyordu.

Bize verilen bilgilere göre, İsmet Paşa Merkez Yönetim Kurulunun hükümete katılıp katılmama konusunu görüşüp, bir karar almasını istemişti. Kurul, Erim hükümetine katılmaya karşı çıkmış, dörde karşı on oyla bu kararı bağlamıştı. Sonra... Ortak grup toplantısı yapılacaktı. Bu arada Ecevit, İsmet Paşayla Pembe Köşkte bir görüşme yapıyordu.

İsmet Paşa, Ecevit'ten ortak grup toplantısına gelmesini istemişti. Gene bizdeki bilgilere göre, Ecevit bu isteğe karşı çıkmamıştı. Ama, ortak gruba geleceği yerde, Genel Sekreterlikten istifa ediyordu. Ne var ki, sonradan İsmet Paşanın ağzından

düşmeyecek bir başka olayla Ecevit'in istifası aynı güne geliyordu : Nihat Erim'in Başbakanlığa atanması.

Ben, Ecevit'e, İsmet Paşanın eski Genel Sekreterine soruyordum :

İsmet Paşa 'neden' yumuşamıştı. Erim'in başbakanlığına niçin 'evet' demişti, 12 Mart'tan 12 Mart'a değin Pembe Köşkte acaba, Ecevit'in bilmediği, ona söylenmeyen bir 'şeyler' mi geçmişti, darbeye kafa tutan İsmet Paşadan sonra yumuşayan bir İsmet Paşa! Neden, neden, neden?

Anlattıklarımı dinledikten sonra Ecevit, bana, «O aşamada, o dönemeç noktasından itibaren —12 Mart ve daha sonraki günleri amaçlıyordu— benim bilmediğim, bana haber verilmeyen gelişmeler olmuş olsa gerek» diyordu.

Hayrete nasıl düşmezdim ki... İsmet Paşa, partinin önderi. Ecevit ise, partinin Genel Sekreteri. İki önder arasındaki ilişkiler hangi noktaya varmıştı ki, İsmet Paşa kimi görüşmelerini, edindiği bilgileri, ya da kendisine gelip söylenenleri partisinin Genel Sekreterinden saklıyordu?.

Hiçbir açıdan bağdaştıramadığım tatsız bir ikilemdi bu.

Oysa, İsmet Paşanın 12 Mart gününden başlayarak birkaç gün —aralıksız— darbeye karşı, hatta Komutanlara karşı davranış almasından sonra, Pembe Köşkü «kimi önemli kişilerin ziyaret ettiğini» sonradan öğrenecektik. Bellibaşlıları arasında MİT başkanı Doğu Paşanın da bulunduğu bu bilgilere eklenecekti. Komutanların İsmet Paşaya, demokrasiye dönüleceği sözünü kesinlikle verdikten başka, bu bunalımdan çıkabilmek için kendilerine yardımcı olunmasını istedikleri açık seçiktir. Cumhurbaşkanı Sunay'ın —İsmet Paşaya da söylemişti— Ecevit'in 'solculuğundan' kaygılı, kuşkulu olduğu biliniyordu. Örneğin, siyasal kulislerde, özellikle Feyzioğlu'nun Güven Partisi kaynaklarında, MİT tarafından saptanan Ecevit'in 'Bursa toplantısı' konuşması kanıt diye gösteriliyordu. GP'lilere göre, bu konuşmasıyla, Ecevit Türkiye'ye komünizmin gelmesine önayak oluyor, öncülük yapıyor, bu yolda olanları «himaye» ediyordu.

Kendisini ziyaret edenlere İsmet Paşanın, Ecevit'ten «yakınan» sözler söylediği parti kulislerine değin uzanmıştı.

Yoksa, partinin iki önderi arasında artık bir «güven sorunu» mu çıkmıştı?...

9

PAŞANIN HABER KAYNAKLARI

«O günlerden itibaren, birçok şeyler benim bilgim dışında cereyan etti» diyen Ecevit, sürdürdü :

«Örneğin, İsmet İnönü'nün de bulunduğu bir grup toplantısında ben az çok kesin vaziyet almıştım. O sırada, Sayın İnönü'nün Sayın Erim'in başbakanlığından haberi bulunduğunu daha sonra öğrendim. Öyle bir oldubittiyle karşılaşmıştım. Sonra, aramızdaki görüş ayrılığı kesin hale gelince, ben Sayın İnönü'yü evinde ziyaret ettim ve bütün düşüncelerimi, kaygılarımı belirttim. Fakat kendisine 'engel' çıkarmayacağımı ifade ettim. Şimdi kelimeleri tam anımsamıyorum, kendisine 'engel' olmayacağım, dedim. O manaya gelecek şekilde konuştum.

Daha önceden ihtimalleri, gelişmeleri göz önünde tutarak kesin karar verdiğim hareketime —manevi etkilerle tabii— engel olunmaması için, ayrılma kararımı sonradan açıklamayı düşündüm.»

«O konuşmanızda Paşaya söylemediniz mi?..»

«Hayır!. Fakat izlenecek politikayı benimsemediğimi çok açık olarak ifade ettim. Merkez Yönetim Kurulunda baktım ki, tartışma uzayacaktı, tabii arkadaşların endişeleri, kuşkuları vardı. Fakat, belli noktalarda insan, yapılması zorunluğuna inandığı bir şeyi, bütün sorumluluğu üstlenerek yapmak zorunluğunu duyuyor. Sözünü ettiğiniz grup toplantısından önce (İsmet Paşanın Ecevit'in gecikmesinden ötürü kızdığı, belki de kuşkulanıp durmaksızın evine telefon ettirdiği grup toplantısından önce), kararımı mutlaka açıklamak gerektiği kanısındaydım. Onun için Merkez Yönetim Kurulundaki müzakerelerin çok uzayacağını da görerek, onların bir sonuca varmasını beklemeden ayrıldım ve bildiğiniz basın toplantısını yaptım.»

«İsmet Paşayı etkileyen çevreler olması gerek, ya da kişiler?»

«Onları, ben bilemem.»

«Ya da; o sırada İsmet Paşanın çok yakınında olan Dr. Kemal Satır'ın Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ile geniş ilişkisi olduğu söyleniyordu. Hoş, Satır da bu ilişkiyi, görüşmeleri saklamayıp Meclis koridorlarında konuşuyordu ya!.. Herhalde Komutanlarla yaptığı konuşmaları İsmet Paşaya anlatmış olmalı?..»

«Hiç bilmiyorum. Sayın İnönü'nün daima 'muhtelif bilgi kaynakları' vardı. Bu, doğaldı. Genellikle önemli olaylardan ve ihtimallerden benim de haberim olurdu. Fakat, 12 Mart'ın üstünden birkaç gün geçtikten itibaren haberim olmamaya başladı.»

«Kendisine önerilecek başbakanlığa İsmet Paşanın karşı vaziyet almayacağı biliniyor ama...»

«Genel olarak, memleketin kritik dönemlerinde gözler daima sayın İnönü'ye çevrilmiştir.»

«O sırada?»

«Genel olarak.»

«İsmet Paşa başbakanlık görevini alsaydı, 'evet' der miydiniz?..»

«İzin verin (gülüyor) o konuda fazla bir şey söylemeyeyim. Şunu söyleyebilirim : Benim olumsuz vaziyet alışım Sayın Erim'in kişiliği ile ilgili yönü mahdut ölçüde vardır ancak. Asıl CHP'nin o türlü bir hükümette sorumluluk almaması gerektiği kanısındaydım. Sayın Erim olmasaydı da, bambaşka herhangi birisi olsaydı, CHP'nin o dönemde ve partilerüstü denen hükümet biçiminde görev almasının rejim bakımından da, CHP bakımından da doğru olmayacağı kanısındaydım.»

«Paşaya bunları söylediniz mi?»

«Evet!»

«Bundan çıkan anlam, İsmet Paşanın başbakanlığına da karşı çıkacaktınız?»

«(gülerek) İzin verin, artık yorum yapmayayım.»

10

ECEVİT'İN DUYGUSALLIĞI

Ecevit, Erim'in kişiliğine karşı olmadığını söylüyordu. Dirençli sorularım üzerine Erim'in başbakanlığına karşı çıkışının özünü anlatıyordu :

«Sayın Erim, CHP içinde yeni oluşmakta olan politikaya bir noktasından sonra, kesin karşı çıkmış insanlardan biriydi. Karşı çıkış hareketinin önderlerinden biriydi. Bunun mücadelesini yaptı ve partide yenilgiye uğradı. Parti içindeki yenilgiye uğramış olan bir kimsenin tarafsız ve partilerüstü bir başbakan olarak göreve getirilişi ve CHP'nin de o hükümette bir ölçüde vazife alma durumuna sokuluşu, benim görüşüme göre, CHP ile ilgili bazı hesaplara dayanıyordu. Bu konudaki endişelerimi ve itirazımı belirtmemi duygusal nedenlere bağlamak, bence, doğru değil.»

«İsmet Paşa kendi çizdiği politikanın parti tarafından kabul edilmesini istedi, demektir bu.»

«Tabii! Öyle de oldu.»

«Yani kendi görüşünü partiye 'dikte' ettirmek istedi?»

«Kendisinin lüzumuna kanaat getirdiği bir politikayı mutlaka parti politikası olarak uygulamak istedi.»

«İsmet Paşa sizi neden serbest bırakmadı?»

«Merkez Yönetim Kurulunun mütalaasını istedi, ne var ki, bu mütalaanın nasıl olacağı belli olduktan sonra gruplara getirilmesi istenilmedi.»

«İsmet Paşa tarafından?»

«Evet!»

«Yani sizden bir 'mütalaa' isterken, İsmet Paşa politikasını çizmişti, öyle mi?»

«Durumu, kendi liderliğine dayanarak kendi politikasını çizmeyi ve uygulamayı gerektirecek nitelikte görmüş olmalı.»

İsmet Paşa, yaşamının son siyasal bunalımında yıllardır tanıdığımız, bildiğimiz, eski İsmet Paşaydı. CHP'nin ve ülke-

nin «milli şefi». Değişmez, değiştirilmez, «bildiğim bildik.» diyen İsmet Paşa. Savunduğu görüşleri herkesin kabul edip onaylamasına alışmış olan İsmet Paşa!

Ecevit'in katılmadığı ortak grup toplantısında İsmet Paşa, Erim'e CHP desteğini» 45'e karşı, 100 oyla kabul ettirdi.

Yeni bir siyasal sürecin başlagıcıydı bu olay.

İsmet Paşayla Ecevit arasında başlayan çatışma giderek gelişecekti.

Ne çare, bu başlangıçtan sonra İsmet Paşa «siyasal yaşamının son durağına» doğru ilerleyecekti.

Buna karşın, İsmet Paşanın ezip geçeceğine inanılan Ecevit ise, tersine bu olaydan sonra önderliğe doğru tırmanacaktı.

12 Mart'ın partiler yaşamında önemi çok büyük olan bu «olayı» işte böyle başlamıştı.

11

İSMET PAŞA GÖZÜYLE İSMET PAŞA — ECEVİT SAVAŞIMI

Çatışmanın başlangıç tarihi, 12 Mart 1971 günüydü.

Yirmi ay sürdü.

5 Kasım 1972'de sona erdi.

Cumhuriyet tarihinin unutulmaz insanı, tarihsel kişiliği, politikacılıkta engin ustalığı ile her dönemde önemli yeri olan İsmet Paşa —İnönü— çatışmanın sona erdiği gün, artık CHP'li değildi.

Kurucusu olduğu, yıllar yılı «milli şef» olarak başından ayrılmadığı, 1946'dan sonra gelen demokratik rejimde Genel Başkanlığını sürdürdüğü CHP'den üç satırlık bir mektupla, 5 Kasım 1972 günü ayrılıyordu.

«Ben, sonunda yenik düştüğüm bir 'dava' anımsamıyorum» diyecek ölçüde kendine güveni büyük olan İsmet Paşa, 12 Mart darbesinden hemen sonra Ecevit'le başlayan savaşımı yitirdi.

İsmet Paşanın CHP'den ayrılması 12 Mart'ta başlayan «ara dönemin» başta gelen olaylarındandı. Bu savaşıma değin İnönü'yü CHP'nin başından ayıracak bir siyasal güç, bir siyaset adamı düşünülmüyordu bile.

12 Mart 1971, Ordu muhtırasının radyolardan okunduğu gün, saat 15.00 sıralarında, Çankaya'daki Pembe Köşkün ikinci katındaki kitaplıkta, üç kişi ortaya çıkan «yeni durumu» tartışıyorlardı.

İsmet Paşa, Ecevit ve Turan Güneş'i dinliyordu. Ordu muhtırasının metnini alıp hemen İsmet Paşa'nın yanına koşan Merkez Yürütme Kurulu üyesi Orhan Birgit'ten ilk bilgileri almış, «Demek, Demirel'in Komutanlarla arası açıldı» demekle yetinmişti.

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ise, 'Topraksızlar Ku-

rultay'ında bir konuşma yapmak için gitmekte olduğu Adana'dan geri dönüyordu.

Ecevit'e göre, hemen Parti Meclisini toplantıya çağırmak, 12 Mart darbesini görüşmek gerekirdi. Ecevit'in bu önerisini dinleyen İsmet Paşa, «Duruma ilk önce, biz bir 'teşhis' koyalım, üzerinde düşünelim, sonra toplanır konuşuruz, bunun için de 'biraz zamana' gereksinimimiz var» diye yanıt vermişti.

İsmet Paşa Pembe Köşkün kitaplığında kendi başına 'durum değerlendirmesi' yaptı.

O gün, basına geniş bir açıklama yapmadı. «Bütün dikkatim demokratik rejimin normal işlemesi üzerinedir» demekle yetindi.

13 Mart günü CHP Merkez Yönetim Kurulunun yayımladığı bildiri, İsmet Paşanın bir cümlelik değerlendirmesine koşuttu, partililere dikkatli davranmaları, aşırı davranışlarda bulunmamaları önerildikten sonra, «Başlıca dileğimiz demokratik rejimin normal işlemesidir» deniliyordu.

Ecevit'in yakın çalışma arkadaşlarından kurulan Merkez Yönetim Kurulunun bu bildirisinde CHP Genel Sekreterinin parti önderiyle ters düştüğünü gösteren bir belirti yoktu.

İsmet Paşanın, 12 Mart darbesini nasıl değerlendirdiği üç gün sonra belirlendi. O gün, CHP ortak gruplarının yaptığı toplantıda söz alan İsmet Paşa, «...Komutanların yeni kurulacak hükümetlerin kısa süreli ya da uzun süreli ne gibi işler yapmaları gerektiğini düşünmeleri durumunda... Parlamentonun artık işlediğinin düşlenemeyeceğini...» söylüyor ve muhtıraya ağır biçimde bindiriyordu :

«...Bir Meclise 'askeri kıta' gibi şunu şöyle, bunu böyle yapacaksın demeye olanak yoktur. İcranın —yani hükümetin— buyruğu altında bulunan Komutanların takdir edeceği ya da eleştireceği ölçüye göre, hükümetler kalacak veya kalmayacak, böyle bir düzen demokratik düzen değildir... Ordumuzun, Komutanlarımızın gözünde, son bildiride de gördüğümüz gibi ümit verecek, teselli verecek esaslı nokta... Demokratik rejim içinde devlet yönetimini esas tutmalarıdır... Böyle olunca... Durumu bir çözüm biçimine götürmek olanaklı görülüyor... Bu da süratle bir hükümet kurmaktır...»

Bir gün sonra, İsmet Paşaya göre, «çok önemli bir 24 saat geçirmiştik». Paşaya göre darbeyi yapan Komutanların tutumuna bu önemli çıkmazdan şerefle çıkmak isteği egemendi.

Komutanların «daha ileriye gitmelerini önlemek» için, tek yol vardır : Hızla bir hükümet kurmak!

İsmet Paşa bu sözleri CHP ortak gruplarında söylemişti.

17 Mart'ta İnönü, Çankaya Köşküne çıktı, yanına aldığı Bülent Ecevit'te bir karşı koyma sezilmiyordu.

Ne var ki, «olağanüstü dönemin Başbakanı» olarak açıklanan Nihat Erim'in göreve atandığı günden başlayarak, İsmet Paşa - Ecevit savaşımı yeni boyutlar alacaktı.

21 Mart 1971 günü kurulacak hükümete karşı CHP'nin takınacağı davranışın müzakere edilmesi için ortak gruplar toplantıya çağrıldığında, İsmet Paşa, ortalıkta görünmeyen Ecevit'i evinden telefonla arattı, sonradan telefonun fişten çekildiğini öğrendi. Ve.. Ecevit de bu sırada basına Genel Sekreterlikten çekildiğini açıklıyordu.

Ecevit'in ve Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin istifa ettiğini öğrendiği zaman —yanında bulunanların söylediğine göre— İsmet Paşa çok sarsıldı.

Eski Genel Sekreteri, «Müdahalenin, değil partilerüstü, hizipler üstü bile olmadığını» söylüyor, «darbenin 'kendisine karşı' olduğunda» direniyor, daha doğrusu, bu müdahalenin ortanın solu anlayışına karşı yapıldığını bildiriyordu.

İsmet Paşa, o gün bir demeç verdi :

«... Bu gelişmelerin sayın Ecevit'in söylediği gibi bizim ortanın solu politikasına karşı bir darbe mahiyetinde olması, abartılmış bir görüştür. Ortanın solu politikası benim tarafımdan açıklandığı zaman Bülent Ecevit, göreve bile başlamamıştı...» diyordu.

Artık, İsmet Paşa ile Ecevit arasındaki savaşım başlamıştı.

İsmet Paşa davranışının gerekçesini anlatarak Ecevit'in girişimini kınıyordu. «... Biz ne istiyoruz?» diye soruyordu. «..Geçiş dönemini tamamlayacak bir hükümet mi, yoksa askeri müdahalenin uzamasını mı?... Bülent Ecevit ve arkadaşları 'Hükümet kurulur ya da kurulmaz, bu bizi ilgilendirmez' diyorlar. Ben bu fikre katılmadım. Biz, bu hükümetin bir an önce kurulmasını istiyoruz...»

İsmet Paşa, 3 Nisan'da, Ecevit'i daha ileri ölçüde eleştirecek, «Ecevit'in bütün karşı koyması Nihat Erim'in kişiliğinedir. 'Erim başbakan olmasın da ülke ne olursa olsun' demiştir,» diyecekti.

İsmet Paşa, olaylar ve kişilerle ilgili saptamalarıyla ün kazanmıştı. Ne var ki, Ecevit'in bu çıkışıyla başlayan yeni döneme yanılgıya giriyordu. Paşaya göre Ecevit, bir «bunalım» geçiriyordu. Bu bunalım Ecevit'in «duyarlı olan doğasının bir 'zaafıydı'». Elbet, bu bunalım geçecek ve parti için beliren bu sorun kapanacaktı. Nitekim, Ecevit'in yerine atanan Genel Sekreter Şeref Bakışık'a örgüte yapacağı genelgede «parti içi bunalımın bitmiş olduğunu» bildirmesini öğütlemişti.

Oysa, bunalım başlamıştı, Ecevit'in istediği «başka bir şeydi» : CHP'nin patronluğu!..

3 Nisan'daki ortak grup toplantısı bunalımı bir kez daha ortaya koydu.

Erim hükümetine güvenoyu verilip verilmeyeceğinin tartışıldığı bu toplantıda, İsmet Paşanın hayret dolu bakışları altında Ecevit, «hükümetin 'kapitalist güçleri', egemen çevreleri, NATO'yu, Ortak Pazarı, sermaye sınıfını doyurmak» için kurulduğunu, bu öğeleri hükümet programının kanıtladığını söylüyor, güvenoyu verilmemesini savunuyordu.

Ecevit, İsmet Paşanın alışık olmadığı savaşım yöntemleri uyguluyordu. Grupta konuşmasına başlarken arkadaşları, Meclis koridorunda bu konuşmanın metnini basılı olarak gazetecilere dağıtmaktaydı. Bu davranışları öğrendiği zaman İsmet Paşa, kuliste dolaşan ve Ecevitçi tanınan milletvekillerini yanına çağırdı, kendisinden hiç beklenmeyen ve duyulmayan ölçüde ağır sözler söyledi.

Sonra, grupta söz aldı, Ecevit'e «Senin bana yaptıklarını Feyzioğlu yapmadı» diye haykırdı!

İsmet Paşa savaşımı bırakıp gidecek insanlardan değildi. O gün grupta Ecevit'in davranışındaki mantığı çürütmeye çalışan konuşmasında, «İnsaf ile düşününüz, bir geçici hükümet kuruldu, bunun nesine karşı çıkılıyor. Cumhurbaşkanı ilk gün bağımsız birinin başbakan olacağını söyledi, karşı çıkılmadı, ama Erim ortaya gelince karşı çıkma başlıyor» diyordu.

İsmet Paşanın söylediklerine göre, «devleti sokakta bulmamıştık. 'Erim olmasında ne olursa olsun' diyenlere fırsat mı verecekti?»

İkiye bölünmüş olan grupta olanca gücüyle konuşuyordu :

«... Bu kadar küçük hesaba ben kendimi bu yaşta kaptırırsam, ayıplamaz mısınız beni?...»

Ne çare ki, 12 Mart'a karşı çıkan aydın çevrelerle CHP örgütünün büyük bölümü, İsmet Paşanın yanında değildi. Ecevit, hemen her çevrede destekleniyordu.

Bakışık Genel Sekreterliğe gelmiş olmasına karşın, Ecevit parti içinde geziyor, demeç veriyordu.

İsmet Paşa, CHP önderliğinden ayrılıncaya değin, Ecevit'in bu davranışları sürdü. Partinin gerçek sahibi —Ecevit— parti genel merkezinde oturuyor, partinin 12 Mart politikasına egemen olan İsmet Paşa ise Çankaya'daki Pembe Köşkte yaşıyordu.

Eylül - Ekim aylarında artık İsmet Paşa için Ecevit'le kesin sonuç verecek bir savaşıma girmek zorunluydu. Yakınlarına göre İsmet Paşa da olayın gelişmesinden doğan bu ortamı görüyordu. Parti içi savaşımı örtbas edecek durumda da değildi. Kimi demeçlerinde partinin «ortanın solunda fakat sosyalist yolda» olmayan bir parti olduğunu vurguluyor, Ecevit'e ve amaçlarına yönelen dokundurmalar yapıyordu.

Belki de yaşlılığın verdiği ruhsal bir evrende, İsmet Paşa «Ecevit'e ve onunla beraber olanlara karşı» kesin bir savaş açmaya karar veremiyordu. Duraksamaları vardı, ikilemler içinde boğuşuyordu. Fakat zaman ilerliyor, İsmet Paşa merkez politikası ile uğraşırken Ecevit, bütün örgüte iyice egemen olmak için çalışıyor, çalışıyordu.

İsmet Paşanın, Ecevit'e karşı kesin darbeyi vurmak için zaman saptayamaması, harekete geçememesi nedenleriyle giderek eski gücü yitiyordu. Kamuoyundaki hava, aleyhineydi. Sağ dışındaki hemen her çevrede Ecevit'in 12 Mart'a karşı aldığı durum destekleniyordu.

Genel siyaset İsmet Paşaya bir ölçüde hak verse bile, 'sokak' Ecevit'e yanlı oluyordu. Bir ara, Ekim ayı ortalarında Ecevit'in dayanamadığı davranışlarına duyduğu öfkeyle çevresine, «Kurultay'ı çağıracağım, marifetlerin hepsini anlatacağım,» demişti.

Yapmadı.

Kurultay'ı toplamayı gerçekten istiyordu. Ama, genel politikayla ilgisi, hele o sırada Erim hükümetinin istifasıyla başlayan hükümet bunalımı elini tutuyordu. Bu bunalım, —Paşanın politika anlayışına göre— parti içi sorunlardan önce gelirdi.

Örgüte gönderdiği mesajlarda, «Anarşiden ve hükümet kurulmasındaki güçlüklerden hiçbir ders almamış gibi bir havanın memlekete ve CHP içinde yayılmak istendiğini anlamaktayım. Sorumsuz ve bilinçsiz dalgalara kendinizi kaptırmayacaksınız,» gibi ifadeler kullanıyordu.

Kamuoyuna, halka «kapalı gelen» bu ifadelerin, uyarı niteliğindeki bu sözlerin altında neler yattığını kestiremeyenlerle Ecevit'e karşı nasıl savaşım verecekti?.. Ama, İsmet Paşanın büyük sorunlarındaki «üslubu» buydu. Üstü kapalı, fakat «birisi çıkıp anlatırsa anlamlı» cümlelerle sorunlara yaklaşırdı. İsmet Paşanın söylediklerini basın, «açardı». Ama, artık basın Ecevit etkenini göz ardı etmiyordu.

Bu kez, savaş daha açıktı. Üstü örtülü cümlelerin CHP içinde alıp başını giden bir savaşımı, CHP önderliği sorununu çözeceği sanılmamalıydı.

Buna karşı Ecevit ve arkadaşları ilden ile, ilçeden ilçeye koşup örgütü ve kamuoyunu kendi yanlarına çekmeye çalışıyorlardı.

Kasım ortalarında parti genel merkezine egemen olamayan İsmet Paşanın önüne yeni bir sorun çıktı. İsmet Paşa'yla, arkadaşı Ecevit arasında bocalayan Şeref Bakışık, Genel Sekreterlikten çekildi. Bakışık, İsmet Paşayı sayıyor, seviyordu. Ecevit hem arkadaşı, hem de inandığı ortanın solu politikasının simgesiydi.

İsmet Paşa bu istifadan sonra eline geçen «fırsatı» kullanabilecek miydi?

Kullanamayacaktı.

Bakışık'tan boşalan Genel Sekreterliğe Kemal Demir'i getirebilirdi. Demir, İsmet Paşaya yalnızca saygıyla bağlı değildi. O zamanki deyimiyle, ortanın solunda olanlara karşı

olan «göbekçiler» kesiminden sayılıyordu. Bu atamayla İsmet Paşanın örgütteki Ecevit dalgasını kırabilmesi olanaksızdı.

Çevresinde toplanan kimi CHP'li politikacılar İsmet Paşayı, Kemal Demir'e zorluyorlardı. İsmet Paşa, bir ara Kemal Demir'i Genel Sekreterliğe getirmeyi düşündü, hatta kararlı gözüktü. Sonra, birden değişti, Demir'in yerine —çok inandığı ve güvendiği— Kâmil Kırıkoğlu'na bu görevi verdi.

İsmet Paşa yazgıyı bir kez daha çizmişti. Ecevit için «Sorumsuzlar», «karanlık maksatlılar», «devlet batarsa batsın diyebilenler» diye konuştuğu söylenen İsmet Paşanın çevresine göre, Kâmil Kırıkoğlu'nu ikinci adamlığa getirmekle İnönü, sonunu eliyle hazırlamıştı.

İsmet Paşanın bu savaşım sırasında en büyük düşmanı yaşlılıktı, sağlıktı.

Çevresi, Kırıkoğlu'yla birlikte başlayan parti içindeki yeni yaşamla ilgili kimi gelişmeleri anlatmaya çalıştığı zaman İsmet Paşa «yüksek yöneticiler arasında en çok Kâmil Kırıkoğlu'na güvendiğini» söylemişti.

Böylesine duyarlı bir dönemde partinin yönetim organlarıyla örgütünü Kırıkoğlu'nun buyruğuna veren İsmet Paşa, bir süre geçtikten sonra, yeni Genel Sekreterinin kendisinden çok, Ecevit'le işbirliği içinde olduğunu öğrenecekti.

Parti önderliği savaşımında Ecevit, İsmet Paşaya karşı parti içi tüm güçleri yanına almayı başarmıştı.

Siyasal yaşamının bu döneminde İsmet Paşa, insanlar ve olaylar üzerindeki saptamalarının ne denli yanlış çıkmakta olduğunu görecek, 'aldatıldığını' öne sürerek, olayların doruğa çıktığı Olağanüstü Kurultay öncesi bu kez, Kâmil Kırıkoğlu' ndan yakınacaktı.

Olağanüstü Kurultay hazırlıkları için üç kişilik bir komisyon görevlendirildi. Fakat gördü ki, bu üç kişiden biri, yanında değildi. Bu kişiye ağır sözler söyleyerek davranışını gösterdi. Çevresinde gezinen «Brütüs'lere» duyduğu öfkenin belirtisiydi bu.

Örgütte gözettiği başkalaşmayı gene kendine özgü biçimde dile getiriyordu. Kırıkoğlu'nun Genel Sekreterliğe seçildiği Parti Meclisi toplantısından önce, İzmir İl Başkanını yanına çağırmış, «Senin kabadayılar ne yapıyorlar, bana iyi küfrediyorlar mı?» diye sormuştu.

Kırıkoğlu ile ilgili kuşkuları, daha ilk günden belirginleşmişti.

Parti Meclisinde Genel Sekreterle birlikte Merkez Yönetim Kurulu seçimi yapılacaktı. İsmet Paşa, Kırıkoğlu'na bir liste yapmasını dokundurduğu zaman, yeni Genel Sekreter, «gereği yok Paşam. Ben yaparsam onlar da yaparlar» diye yanıt vermişti.

Kırıkoğlu liste yapmak isetemediğini söylerken, Ecevit yanlısı Ferda Güley cebinden bir liste çıkarıp okumuştu. İsmet Paşa kuşkulanmış, listenin «kişisel» olup olmadığını sormuş, olumlu yanıt alınca duraksamıştı.

Oysa, Güley'in okuduğu adayların tümü Ecevit'e «yakın» olanlardı.

Kırıkoğlu'ndan umudunu o anda kesmişti, ama artık yola çıkmıştı. Kırıkoğlu'nun Genel Sekreterliğinden geri dönemezdi.

Bir oyuna getirildiğini anlayan İsmet Paşa, Parti Meclisinde seçimler bitip, Güley'in listesinin kazandığını gördükten sonra, «Sonuca bakınca Güley'in listesinin kazandığını görüyorsunuz» demiş ve bir vurgulama yapmıştı :

«...Demek ki, bir avuç insan, bütün haklılıklara karşın organize olup diledikleri hedefe ulaşabiliyorlar. Bunun bir 'tertip' eseri olduğunu anlamamak için bir şaşkın olmak gerek. Yarın devlet yönetiminde görev gerektiği zaman, böyle 'kliklerin' yapmayacağı şey yoktur. Bu seçim bir düzmecedir...» demişti.

Sonra... Partide çalışanlara döndü, Parti Meclisi toplantısından ayrılıp Pembe Köşke gitmek üzereydi :

«Bu zarfları iyi saklayın» dedi, seçimleri dokundurarak sonra ekledi :

«Eşkıyanın ne yapacağı belli olmaz.»

Ecevit ve Ecevitçilerle İsmet Paşa arasındaki savaşım, artık bu noktaya gelmişti.

İsmet Paşanın bedensel gücü giderek düşüyordu. Gözlerinde katarakt vardı, iyi görmüyordu. Meclis görüşmelerini kulağı işitmediği için izleyemiyor, yanına oturan bir milletveki-

li büyük harflerle söylenenleri yazıp İsmet Paşaya veriyordu.

Gözlerini göstermek, daha iyi görmesini sağlayacak doktorlara görünmek için Paris'e giderken, ikinci Erim hükümetine güvenoyu verilmesi söz konusuydu.

Ecevit ve arkadaşları yeni bir gösteri daha yaptılar. Güvenoyunun tartışıldığı ortak grup toplantısına katılmadılar.

Grup toplantısını engellemek istiyorlardı. İsmet Paşaya karşı örgütte varolan duyguları hesaba katıyorlar, gruba girmemekle hem güvenoyunu açmaza sokmayı, hem de İsmet Paşanın kendilerine karşı yapacağı suçlayıcı konuşmayı engellemek istiyorlardı.

Ortak grup bu çabalara karşın, toplandı.

İsmet Paşa, konuşuyor, Ecevit'e karşı aldığı davranışı açıkça ortaya koyarak, «CHP, hiçbir zaman 'ne olursa olsun' diyerek ülkeyi boşluğa itmeyecektir. Sergüzeştler ülkeyi yönetemezler, yönetmemelidirler. Bunlara karşı canımla başımla karşı koyacağım. Bende bu enerjiyi bulacaksınız» diyordu.

Ecevit ve arkadaşlarının önyargıları doğrulandı.

İsmet Paşa, grupta Ecevit'in ortanın solu ekibine veryansın ediyordu.

«... Bir memleket ve devlet, hükümetsiz, anarşi içinde, başıboş bırakılırsa onun siyasetçileri hiçbir sorumluluk taşımaksızın, selamete götürmekle yükümlü oldukları milletin ve devletin yazgısını bilinmeyenlere kaptırmış olurlar... Bugün grubu toplamamak için çaba gösterdiler, bunların 'anarşik' çabalarına göz yummak fikrinde değilim...»

Savaşımı açıklıyordu artık :

«Bunları yola getiremezsem, 'bunları yola getiremiyoruz' diye ülkeye açıklamayı göze almışımdır.»

Partideki iki yan için savaş alanı belirmişti : Olağanüstü Kurultay!

İsmet Paşa da, Ecevit de Kurultay'a güveniyordu.

İsmet Paşa kişisel ve siyasal ağırlığı ile Kurultay'a egemen olacağını sanıyordu.

Ecevit ise, örgütü yanına aldığına inandığı için.

Bu aşamada ikisi de haklıydı.

İsmet Paşa, Paris'ten döndükten sonra parti içindeki savaşıma soyunanların artık kemikleşmiş olduğunu gördü.

O günlere değin ağzından çıkan her sözü tartışmasız benimseyenlerin Ecevit'in yanına geçtiğini görüyordu. Çevresinde ise, belirli kişiler kalmıştı. Ama, yılların verdiği savaşım gücüyle, boyun eğecek, Ecevit'e «teslim» olacak değildi.

O, İsmet Paşaydı. Nice büyük güçlere karşı, içerde ve dışarda savaşmıştı.

Kazanmıştı!

Bu kez?..

İsmet Paşa kazanacağına inanıyor muydu?.. Yoksa, CHP gibi büyük bir partide son kez —inançları doğrultusunda— görevini yapmayı mı düşünüyordu?...

Sonuç?..

«Ne olursa, olur» diyebilir miydi?

Bu ikilem içinde duraksamalar geçirdiği varsayılabilirdi. Bu duraksamaları, kararlarının sürekli değişim içinde olması, savaşı, savaş alanını —belki de— iyi düzenlemeden kabul etmesine neden olacaktı.

O, hâlâ uyarıyordu: «...CHP'yi bölmek çabaları sorumsuz sergüzeştlerin hareketleridir.. Sorumsuzluğu siyaset marifeti sananlara bu olanağı vermeyeceğim...» diyor, Ecevit'in amacını ilk kez açıktan sergiliyordu: «...Bütün bölücü hareketlerin ilk hedefi, partinin Genel Başkanıdır...»

Oysa, hedef sadece İsmet Paşa değildi.

Hedef, ortanın solu ekibiyle Ecevit'in CHP'den kopup gitmesi değildi.

Hedef, tarihsel kişiliği, kişiliğinin verdiği ağırlıkla çoğu kez her şeye egemen olan İsmet Paşadan kurtulmaktı!

Örgütün büyük bölümü hazırdı, genel merkez hazırdı, şimdi aradan çekilmesi gereken «büyük engel» İsmet Paşaydı.

Bütünüyle CHP Ecevit'in eline geçecekti. Meyvenin olgunlaştığını gören Ecevit, CHP'yi bölmeye neden çalışsındı. Bu değerde bir siyasal gücü bırakıp, sonu nereye varacağı belli olmayan yeni bir siyasal parti kurmaya neden girişsindi?

Saçma!

İsmet Paşanın çevresinde kalan üç beş önemli isimden biri, Dr. Kemal Satır'dı.

Satır, ortanın solu politikasının ortaya sürülmesinden sonra gelen dalgalanmada CHP'ye Ecevit'in Genel Sekreter olmasını isteyenlerin başındaydı. Ne var ki, Kemal Satır Parti Meclisinde Atatürk ve Atatürkçülük üzerindeki tartışmaları izledi, katıldı. Ardından Ecevit'e karşı davranışa geçti.

Herhangi bir olayda parti içinde istemediği türde fikirler ortaya çıkınca, bunlara bir yerde egemen olacağını, bildiğini yaptıracağına inanan, bu güveni kendisinde gören İsmet Paşa, Ecevit'i ilk başta isteyen, sonradan da yermeğe başlayan Satır'ın söylediklerini pek önemsemedi. Satır'ın bir savaşım açma isteklerine «Sen bu işe karışma, ben seni 'gelecek' için saklıyorum, Ecevit'in davranışları 'bana' karşıdır, ben gerekeni yaparım» diye karşı çıkıyordu.

Bu önemli nedenle Satır, Ecevit'e karşı açıktan bir savaşım açamıyordu.

Açsaydı ne olacaktı?

Basının büyük kesiminde «göbekçiler»e adı çıkmış «eski bir CHP'linin» başarı şansı ne olabilirdi?.. Elbet, Satır bu savaşımda İsmet Paşayı önemli destek olarak görüyor, İsmet Paşanın koruyucu şemsiyesi altında Ecevit'i yenebileceğini hesaplıyordu.

Oysa, Ecevitçiler için Satır'ın açacağı bir parti içi savaşım çok daha elverişliydi.

Çünkü, CHP'ye yıllarca can ve kan vermiş İsmet Paşayla doğrudan bir savaşıma girmek istemiyorlardı. Parti içi savaşımı Ecevit - Satır yörüngesine oturtarak «sayısız yararlar» sağlayabilirlerdi.

İsmet Paşayı karşılarına alırlarsa yanlarına çekmeyi istedikleri CHP örgütünün bir bölümünü karşıt bir kesim olmaya zorlayabilirlerdi, bunun anlamı yoktu.

Partideki savaşımı Ecevit'le İsmet Paşa arasında değilmiş gibi göstermekle Kurultay'da daha başarılı sonuç almaları olasıydı. Yaşlanan, güçten düşen bir «dev insanı» karşılarına almanın yararı değil, zararı çoktu.

Kamuoyunda CHP'deki bu 'genç' harekete yanlı olanların sayısı, İsmet Paşanın yaşlılığı ve güçten düştüğünü gösteren haberlerle giderek artıyordu. Partiye «yeni kan» sağlamak gerektiğini öne sürenler, tartışanlar çokluktaydı, Ecevit bu ortamda giderek güçleniyordu.

CHP yanlısı sol için «ülkenin hükümetsiz kalmasından» çok, önemli olan beklenti buydu.

Olağanüstü Kurultay öncesi, örgütün ibresinin hangi yana kaydığını gösteren iki önemli belirti izlendi. Adana il kongresine gönderdiği duyuruda İsmet Paşa, Ecevit için «Ters hareketi, parti kararına olduğu kadar, doğaldır ki Genel Başkanın politikasına da ters düşmektedir» demesine karşın, bu kongreyi ve ardından gelen Ankara kongresini yitirdi. Ecevitçiler önemli illere egemendi.

Turan Güneş Adana'da, —sonradan yaşamının büyük 'ayıbı' diye niteleyeceği— bir vurgulama yaptı :

«...Ben Ecevit'in neferiyim!..»

1980'den önceki yıllarda «nefer» Güneş'le, «komutan» Ecevit arasında parti yönetimiyle ülkenin içinde bulunduğu siyasal duruma bakış konusunda büyük ayrımlar başgösterecekti.

İnönü, Ecevit'in 'halk yönetimleri' deyiminden rahatsızdı.

«Halk yönetimleri»nin ne olduğunu Ankara kongresinde yaptığı konuşmada açıklıyordu :

«...Merkez Yönetim Kurulu, Ecevit'in isteğine göre kongreleri yönetir, bu yönetimin adı 'halk yönetimleridir'. Demokratik rejime fiilen karşı olan aşırı sağdan ve aşırı soldan bütün yönetimlerin adı da 'Halk yönetimleridir'. Halk yönetimi diye bir 'klik', kendi isteklerini ve egemenliğini kurar...

... Ortanın solu hiçbir biçimde CHP'nin Altı Ok'u dışında, onların etkisini değiştiren bir ilke biçiminde yorumlanamaz. Yeni bir fikir olarak uygulanamaz. CHP sosyalist bir parti değildir. Sosyalist partilerin temel ilkesi milliyetçi olmamasıdır, uluslararası olmasıdır. Bizim için milliyetçilik esastır..»

İsmet Paşa «sosyalist» derken komünist ilkelere sarılan partilere değiniyordu.

Ama, 1972'den önceki yıllarda CHP'nin hangi solun içinde olduğu konusu kamuoyunda o denli aşırı biçimde tartışılmıştı ki... Ayrıca, o yıllarda Türkiye'de, kamuoyunda bir «kavram kargaşası»ndan geçilmiyordu.

Ecevit'in solun neresinde olduğundan çok, genç, dinamik, hakça yaşamayı vaat eden «yeni» bir siyaset adamı olarak solun her çevresinden —şu ya da bu nedenlerle, hesaplarla— desteklendiği o denli açıktı ki...

İsmet Paşanın kimi açıklamaları —doğru olsa bile— kamuoyundaki kimi isteklerden doğan gürültüler arasında eriyip gidiyordu.

O kadar ki, Ecevit'e bağlı Gençlik ve Kadın Kollarının Ankara Kongresinde yaratılan gürültü, kongre seçimlerini Ecevit'e kazandırma çabaları arasında İsmet Paşanın o kısık, kalın, genizden gelen sesi istediği ölçüde etki yapmıyordu.

Fakat, İsmet Paşa yaşlılığına, bedensel güçsüzlüğüne karşın, eline aldığı savaşım bayrağını bırakmıyordu. O yaştaki insanın, doğanın bütün ilkelerine karşı çıkarak verdiği bu savaşımı yürekten alkışlamamak olanaksızdı. Bir ölçüde «tek başına» inançları doğrultusunda, Ecevit'e bağlı olanlara karşı dövüşüyordu.

«...Parti Meclisinde Ecevit tam bir çoğunluktadır. İstifa etmiş olmasına karşın, partiyi fiilen yönetmekten vazgeçmemiştir. Kongreleri kendi militanlarıyla yönetiyor, yönettiriyor. Bu yönetimlerin adı da Ecevit'e göre 'halk yönetimleridir'. Demokratik rejim aleyhindeki yönetimlerin başvurdukları yöntemlerdir bunlar... Ecevit'ten, 'bu ülkeye zarar' gelecektir. Size bildiklerimi söyledim, sözlerim anlayabildiğiniz kadar açıktır. Yarın teypleri dinleyin ve benim beyanatımı halka ve kamuoyuna duyurun...»

İsmet Paşanın bu sözleri her gazetenin ölçütlerine, eğilimlerine göre kamuoyuna yansıyordu.

İsmet Paşa, kişiliğinin verdiği güçle Ecevit'i yeneceğini sanıyordu.

Oysa, köprülerin altından çok sular akmıştı!

İsmet Paşalığına karşın doğaya egemen olması artık olanaksızdı.

12

YENİLMEYEN İNSANIN YİTİŞİ

İsmet Paşa, verdiği savaşımı eline geçen her olanağı kullanarak kamuoyuna, özellikle CHP örgütüne anlatıyordu.

Abdi İpekçi ile yaptığı söyleşide, artık Ecevit'in uyguladığına inandığı tüm yöntemleri sergilemişti :

«Kongreler usulünde cereyan etmiyor. İzleyicilerden, dolaşanlardan, gençlerden gelen türlü baskılarla, tertiplerle kongreler yapılıyor. Bu gençler seçilerek partiye alınan militanlardır. Bu konudaki yargım kesindir, bunları işitiyor ve görüyorum. Partiyi yetkili organlar değil, Ecevit, ahbapça bir arkadaş grubunun çokluğuyla yönetiyor. Ortanın solunu ben çıkardım, ancak şimdi bilmediğim mahiyette ayrı bir parti ilkesi halinde kullanılıyor. Ne çeşit baskılar yapılıyor, aklın alacağı şeyler değil. Dev - Genç örgütü kapatıldı. Ne marifet yapacakları belli değildi. Harıl harıl partiye kaydetmeye çalışıyorlar. Ve il başkanları onları militan olarak kullanıyor. Bunlar, yüksek okullarda serbest seçimleri yaptırmayan silahlı öğrencilerdir...

...Kim göbekçidir?.. Genel Başkanları başlarının üzerindedir, henüz idare edebiliyorlar. Genel Başkanlarının vaktinin dolduğuna karar verilirse, Onu da atacaklar, kim bilir ne kulp takacaklar... Her istidat var... Başımıza ne geleceğini ne bileyim ben. Herhalde başımıza gelecekleri engellemek için sonuna değin çalışacağım...

... Ecevit doğruyu söylemiyor, samimiyetsizdir. 'Genel Başkan başımızdadır, onunla ihtilafımız yoktur' diyorlar. Ben bar bar bağırıyorum. 'Anlaşmazlık benimledir, beraber değilim'. Onlar diyorlar ki 'hayır, beraberiz, siz bakmayın Onun sözüne.' Böylesine rastlamadım. Tam anlaşmazlık içinde bulunur benimle 'hayır, onunla hiç anlaşmazlığımız yoktur' diye direnir. Böylesine rastgelmedim...

...Kurultay'da bir sonuca varacağız, onlar 'haksızdır' diyecekler, ortanın solunu anlatacaklar, 'göbekçilerin eline geçti, diyecekler, parti başkanını kandırıyorlar' diyecekler...

...'Ona yanlış bilgi veriyorlar, işitmiyor, yanlış yazıyor, yaşı ilerledi, bunadı, ömrü belli değil, diyecekler...»

Bu cümlelerle içini döken İsmet Paşa, siyasal ve doğal yaşamının sanki falını açarak sözlerini tamamlıyordu :

«...Bir gün bakacaklar gerçekten ölmüş. Ne Genel Başkan kalmış, ne anlaşmazlık kalmış. Ama sonuna kadar ben görevi yapmış olacağım...»

Dediği gibi oldu.

Newyork'taydık. Ecevit, Başbakandı. Waşington'daki NATO toplantısına katılmış, onu izliyorduk.

Abdi İpekçi ile Newyork'taki «Türkevi»nde verilen bir yemeğe katıldık.

Saatler geçti, bir ara yanyana geldik İpekçi'yle. Hafif «keyifliydi». Hürriyet'e verdiğim haberleri Milliyet'in her gün kendisine okuduğunu, «hepsinin gerçekçi ve doğruyu yansıttığını» sanki biz, haberi saptırmaya özenirmişiz gibi söyleyiverdi.

Hayretle yüzüne baktım. Onca üne, onca gazeteciliğe karşın, İpekçi gibi bir yazı adamının, yöneticinin bu tür yargılarla konuşması garip bir şeydi.

Sonra, daha çok hayret ettim : İpekçi, Ecevit'e söz geldiği zaman, bana «On yıldır bu insanı Başbakan yapmak için neler çektiğimi bir bilsen!» dedi.

Benimle konuşan saygı ve sevgi duyduğumuz bir yazar - yönetici değildi sanki, bir Ecevitçi, Ecevit particisiydi.

İsmet Paşanın yaptığı konuşmayı özetlerken nereden aklıma takıldı bu anı?...

İsmet Paşa, daha sonra Ecevit'in kimi davranışlarından duyduğu ıstırabı dile getirdi. 12 Mart'tan sonraki ilk önemli grup toplantısına katılmasını beklerken Genel Sekreterlikten çekildiğini bir basın toplantısında açıkladığını, «asıl acıyı Ecevit'in bu davranışını ertesi günü kendisine açıklarken çektiğini» söyledi :

«...Böyle bir davranışa layık olmak için bütün arkadaşlığımız sırasında hiçbir yanlış davranışım olmadığı yargısında direniyorum. Bu nedenle çok ıstırap çektim. Ve asıl ıstırabı da Sayın Ecevit bu davranışını bana açıklarken duydum. Sayın Ecevit ertesi günü bana diyordu ki: İstifasını vermek için benimle görüşmekten sakınmış, çünkü görüşürsek, bana dayanamayacağından, çünkü kendisini ikna edeceğimden korkuyormuş, görüşmeksizin oldubitti yapmayı yeğlemiş.

...İnsaf etmez misiniz?.. Devlet ve milletin kaderi için en önemli bir kararın verilmesi konuşulurken, peşin hükümle, benimle mutabık olmayan arkadaşım, benimle konuşmaktan ve benim düşüncelerimi dinlemekten kaçmak için oldubittiyi yeğ tutmuştur...

...Bu ayrılığı şimdi söylediğim acı yönleriyle belirtip beslememek için 'ruhsal bunalım' geçirdiğini söylemem, aslında böyle bir ters tutumu, her insanın başına gelebilir bir kaza gibi görmeye meyletmemden ileri geliyordu...»

İsmet Paşa, o gün kalp krizi geçirdi.

Oğlunun bulunduğu uçak, teröristlerce Sofya'ya kaçırılmıştı.

Olağanüstü Kurultay 5 Mayıs 1972'de toplanacaktı, İsmet Paşanın hastalığı nedeniyle bir gün sonraya bırakıldı.

Tabii, bu da İsmet Paşanın artık yitip gittiğini açıktan söyleyenlere yeni bir koz oldu.

6 Mayısta Kurultay'a geldiği zaman İsmet Paşa yorgun ve bitkindi.

Daha sonra konuşabildi. O güne değin CHP'de olup bitenleri, Ecevit'in davranışlarını açıklayan bir konuşmaydı bu. Gereken etkiyi yaptı mı?.. Belirli kesimlerde belki. Fakat Kurultay havadaydı. Ecevit lehine yapılan gösterilerin ardı arkası kesilmiyordu. Bu gürültü arasında, İsmet Paşanın 'militanlar' diye nitelediği grupların gösterileriyle kaynaşan salonda, yaşlı, fakat dirençli bir insan, savaşımını sürdürüyordu.

İsmet Paşaya göre, «Ecevit'in hevesleri onu ve partiyi istenilmeyen akıbetlere sürükleyebilirdi». Parti tüzüğünde yapılması istenilen bir değişiklikle hükümetlere üye vermek, hükümet kurmak, hükümetten çekilmek gibi önemli olaylarda

parti genel merkezine daha etkili yetkiler verilmesine karşıydı. Bu yönelişin İttihat ve Terakki'nin geçmişiyle eşdeğer olduğunu savunuyordu.

Yapılan tüzük değişikliğinin nasıl uygulanacağını bekleyeceğini çevresine söyleyen İsmet Paşa, CHP'li Bakanların Melen hükümetinden çekilmesi kararının ardından, 5 Kasım 1972 günü, partisinden istifa etti :

«...12 Mart koşullarının nazik mahiyetini ciddiyetle muhafaza ettiği bir zamanda, parti politikasının memleket için sakıncalı gördüğüm şekil ve istikamette değiştirilmesi sebebiyle CHP'den ayrılmış olduğumu bilgilerinize saygılarımla sunarım...» diyordu İsmet Paşa, CHP Genel Başkanlığına gönderdiği mektupta.

«Yenilmeyen adam» ilk önce Kurultay'da sonra partiden yitip gitmişti.

Artık O, sade bir vatandaş, Anayasanın eski cumhurbaşkanlarına verdiği hakka dayanarak Cumhuriyet Senatosunun bir üyesiydi. Elinde çantası, ağır adımlarla Senato'daki görevine her gün ara vermeden geliyordu.

Ecevit'le savaşımı parti içinde sona ermişti. Fakat, İsmet Paşa 1973 genel seçimlerinden önce son bir kez kamuoyuna seslendi :

«...Türk solunun Marksist kanadı... Kendi partilerinden yoksun girdikleri seçimde... kendilerine en yakın ve elverişli buldukları bir sol parti —yani CHP— için oy kullanacaktır... Bu partiyi henüz tam kıvama gelmiş saymamaktadırlar. Ama onu kuvvetlendirmenin hem o parti içinde, hem seçimlerden sonra siyasal yaşamda kendilerinin faaliyet olanağını kolaylaştıracağı düşüncesindedirler. Partiyi bütün bütün kayıtsız şartsız teslim alabilirlerse, onu kendi partileri yapacaklardır. Bunu başarmadıkları takdirde bir yolu onun sırtından geçmiş olacaklardır. Bu hesaplar solun Marksist kanadında açıkça yapılmaktadır... Bu kadar kaba biçimde Marksistlerin kullanmaya elverişli gördükleri bir partinin, kendi inançlarını artık hangi oranda temsilde devam ettiğini seçmenlerin düşünmeleri gereken bir husustur...»

1973 seçimlerinde CHP büyük oy ilerlemesi gösterdi, Türkiye'nin birinci partisi oldu.

Bu seçimin değişik özellikleri olduğunu unutmamak gerekirdi. Evet, CHP, sosyal ve eknomik açıdan yeni açılımlardan söz ediyordu. Doğruydu. Yeni bir «ses», yeni bir «umut», hatta yeni bir «çehre» sergiliyordu.

Daha önce bölünen, üstüne bir de 12 Mart darbesini yiyen AP'nin durumuysa daha başkaydı. AP'den çıkan yeni DP'den başka, kapatılan Milli Nizam Partisi yerine Erbakan'ın Milli Selamet Partisini kurmasına izin verilmiş, yeşil ışık yakılmıştı.

DP'yi —siyasal yasaklı— Celal Bayar olanca gücüyle destekliyordu. Bayar, il il geziyor, AP'den oy koparıyordu. Bu seçimde, AP'nin karşısında birleşen güçler bir değil, birkaçtı.

Ne var ki, Ecevit'in başarılarından söz edenlere İsmet Paşa şu yanıtı veriyordu :

«...Bir macera başarılı sonuç verebilir. Bu, onu ancak başarıya ulaştırmış bir macera yapar. Ondaki macera, tabiatını ortadan kaldırmaz. Hele bir ilk başarıdan sonra maceraya devam etmek, tam sergüzeştçiliktir...»

13

TARİHE NOKTA

25 Aralık 1973 günü, öldü.

Son aylarda çökmüştü.

Çeşitli rahatsızlıkları düzenli, sıcak aile yaşantısı ve iradesiyle yenen İsmet İnönü'nün ölümü yurtta üzüntü yarattı.

CHP önderliğinden çekilmeye zorlandığı gün, Batı TV'leri olayı birinci haber olarak vermişlerdi.

Ulusal savaş kahramanlarından, Lozan Barış Andlaşmasını yapan, Türkiye'ye demokrasiyi getiren İsmet Paşanın, partisinin kongresinde genç bir politikacı tarafından yenilgiye uğratıldığını bildirmişler, sosyal demokrat bir içerik kazanan CHP'nin yeni önderini dünya kamuoyuna duyurmuşlardı : Bülent Ecevit.

Pembe Köşkün bütün ışıkları yanıyordu.

Birinci katta aileyi yakından tanıyanlar oturmuş, aralarında konuşuyorlardı.

Işıklar daha bir sönüktü. Ya da bana öyle geldi.

İsmet Paşa, ikinci kattaki yatak odasında ölmüş, öyle yatıyordu. Çenesini bağlamışlardı. Başında Kuran okunuyordu.

Mevhibe İnönü, ağlıyordu. O, «paşasından önce gitmeyi» isterdi. Paşası da eşinden önce.

Komaya girdikten sonra zaman zaman kendine geliyordu. Sorduğu tek şey, o sırada ülkenin içinde bulunduğu bunalımlarla, hükümet kuruluşlarıyla ilgiliydi. Kesintili sorular.

Yarım yüzyıldan fazla bir zaman diliminde yalnız siyasetle uğraşan bir beynin komaya girdiğinde bile sayıklar gibi siyasal olaylarla uğraşması yadırganabilir miydi?

Son savaşımındaki kimi zaman gözlenen devinim duraksamaları, kararsızlıklar nedendi?

Yaşlılığın getirdiği duygulardan, devinim noksanlığından mı?.. Yoksa, daha başka nedenlerden mi?

Metin Toker'den yıllar sonra bu soruların yanıtlarını aradım:

«Vücut bitmişti» dedi, sade bir yanıt verdi.

«Eğer sağlığı, bünyesi sağlamlığını yitirmeseydi, Kurultay öncesi yurdun on iline gidip konuşabilseydi, Kurultay'da kesin sonuç alır, kazanırdı. Ama, vücut bitmişti, doğa bu» diyordu Toker.

CHP önderliğini yitirişi üzerine bir şey söylemedi Toker, fakat bu fiziksel bitişe karşın, İsmet Paşa savaşımı sürdürmüştü. Çevresinde kalanlar da İsmet Paşanın savaşımı sürdürmesini istemişlerdi.

«O Kurultay sabahı İsmet Paşanın kitaplığına girdim. Baktım ki, Satır ve arkadaşları Parti Meclisi listesi hazırlıyorlar. Oysa, 'ötekiler' çoktan hazırdı. Bunlar ise Kurultay sabahı kolları sıvamışlardı.»

Toker'le, İsmet Paşanın Pembe Köşkteki kitaplığında konuşuyorduk. Çalışma masasına baktım. Bu masanın çevresinde toplananları, Kurultay'a gitmeye hazırlanan İsmet Paşayı düşleyerek.

İsmet Paşanın kimi resimleri asılıydı duvarda. Toker'den bu küçük anıları dinlerken, hele son anlattığına kulak verirken, İsmet Paşanın «Hadi canım sende!» sözü çınladı çevrede sanki.

Toker'le çay içiyorduk, ama İsmet Paşanın son günlerine değinen bu anıları konuşurken, bilmiyorum neden, Toker'e de bana da bir dinginlik geldi. Söyleşimiz sırasında değişik konulara değinirken kimi kez yükselen sesim alçalıyordu, sanki 'birisi' duyacakmış gibi.

«Paşanın yakınındaydın, yaşı nedeniyle bu savaşıma girmemesi gerektiğini hiç söylemedin mi?» diye sordum Toker'e.

«Birkaç kez konuştuk, söyledim tabii» dedi.

«Eeee?»

«Dinlemedi. Fazla bir şey söylemedi.»

Toker de fazla bir şey söylemek istemiyordu. Yüz çizgileri dingindi, ama İsmet Paşanın son savaşım için yola çıkmasına karşı olduğu belliydi. Uyarılarını İsmet Paşanın pek dinlemediğini üstü kapalı anlatmaya çalışıyordu. Üstelemedim.

Doğanın son oyunuydu bu, bir insana artık fiziksel güçsüzlük verdikten sonra yapılacak ne vardı ki... Toker, özellikle bu gerçeği vurguluyordu.

İsmet Paşanın Ecevit'e değil, doğaya yenik düştüğünü anımsatmak, vurgulamak istiyordu.

Doğaya yenik düşmenin bir ulusal kahramana ne denli acı geldiğini, ıstırap verdiğini anımsatmak isteyerek...

İsmet İnönü, ölümüyle tarihin bir bölümüne ve tarihsel yaşantısına son noktayı koyuyordu.

Ortanın solunu yaratmış, ortanın solundan gelen darbeyle ölmüştü.

14

DEMİREL CEPHESİNDE DURUM

Süleyman Demirel, evindeydi. 16 Mart 1971.

Bir albayın kendisini görmek istediğini söylediler.

Albayı içeri aldılar. «Efendim, emekli edilmesi gerekli görülen kimi komutanlar var, bu kararnameyi acaba imza eder misiniz?» diyordu albay.

Demirel, «Kimler?» diye sordu. Albay, saymaya başladı. Genelkurmay Genel Sekreteri General Mehmet Tuğcu, Plan ve Prensipler Dairesi Başkanı General Celil Gürkan...

«Peki, ama niçin emekli ediliyorlar?» diye yeniden sordu Demirel.

Albay, kısa bir yanıt verdi:

«Birtakım işlere, hareketlere karışmışlar.»

Ve, Demirel şöyle düşündü o sırada :

«Darbeciler, 'memleket uçuruma gidiyor' diyorlar, peki ama ülkeyi vahamete götüren kadro nerede ve kimler?... Bu kararnameye göre, kadro, Genelkurmay'da, Hava Kuvvetleri Komutanlığında. Ve şimdi 'suçlu' aranıyor.»

Kararnameyi imzaladı, «Yanı başında oturan adamların ne yaptığını 'sen' bilmezsen, hükümet nereden bilsin» dedi içinden.

DP dışındaki öteki partiler, Erim'in milletvekili ya da senatörlerden dilediğini bakan seçmesine izin verdiler.

AP, artık zamanın akıp gitmesini, olayların biçimlenip genel çizgileriyle ortaya çıkmasını bekleme sürecine girmişti. Dinginliğinin altında, bu bekleyişin kimi hesapları yatıyordu. Bu arada, Demirel'in konutuna gelenler gidenler artmıştı. Bunlardan birisi, 1960'da kapatılan Demokrat Partinin kurucularından ünlü Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu idi.

Roma'da zenginlerin gittiği Excelsior Otelinde Nihat Erim' le karşılaşmıştı.

Erim, 12 Mart'ın ufukta görünmediği o sırada, Karaosmanoğlu'na, «Monşer» demişti. «Bu nasıl iştir, anlamıyorum,

hükümetlerin gücü güvenoyudur, güvenoyunu alan bir hükümeti nasıl kınarsın.» Ardından tek parti döneminden herkesin anımsadığı bir öyküyü anlatmıştı :

Hasan Saka, başbakan iken CHP grubunda «çekil» istekleriyle karşılaşmıştı.

«Çekildim, 80 kiloyum» diye yanıt vermişti bu isteklere. Erim'den bir kahkaha!

'Nereden nereye' demek istiyordu Karaosmanoğlu. O Nihat Erim gitmiş, bu Nihat Erim gelmişti.

Başbakanlığa atanan Nihat Erim, ılıman bir yüz edinmişti. Örneğin, Demirel 'bana bir kez gelirse, ben ona on kez giderim' gibi sözler söylüyordu.

Oysa, Demirel Erim'le bu denli içlidışlı bir ilişki içinde olacak değildi. Onun başka hesapları vardı. Darbenin ilk günlerinde geçirdiği sarsıntıdan sıyrılıyordu. Siyasal alanda yapacağı işler vardı, bunların hesabıyla uğraşıyordu. İnsanları, gelişmeleri izliyor, tartışıyor, bir yeni strateji uygulamak için her gün geleceğe dönük hazırlıklar yapıyordu.

Darbeyle gidişini hiç unutmamıştı.

Gelecekte bir gün, 'tekrar' gelecekti. Ama, daha önceden kimi işlerin bir bilançosunu yaparak, kimi kişilere oldukça yüklü, pahalıya oturacak bir fatura çıkararak...

Millet Meclisinin ikinci katında Süleyman Demirel'in Genel Başkanlık odasında bir koltuğa oturan Nihat Erim, AP önderine :

«Başbakanlığa atadılar, hükümeti kurmaya beni görevlendirdiler. Arzum dışında bir şeydi. Oldu ama. Şimdi sizden destek istiyorum» dedi.

Başbakanlığa getirilişini, sade bir dilde özetlemişti Erim.

Demirel ise, kuşkuluydu. Askerler, diledikleri yönde davranıp istedikleri biçimde bir yönetim uygulayacak bir «kişi» aramışlardı. Partilerüstü anlayışla çalışabilecek başka kişiler de bulunabilirdi, hatta bu kişi ya da kişiler parlamentonun dışından da «tedarik» olunabilirdi. Erim'in, 12 Mart darbesinden önce CHP içindeki çatışmalarda, bir yandan Ecevit'e karşı bir durum takındığını, öte yandan kimi 'başka odaklarla' ilişkiyi sürdürmeye çalıştığını —elbette— Demirel de biliyordu. Nitekim, Ecevit'le yaptığımız «12 Mart değerlendirmesi»nde,

CHP önderi bana, Erim'in «tek parti rejimi isteyen» gruplarla ilişki içinde olduğunu söylemişti.

Gerçekte, Atatürk'ün tek parti dönemi gibi atılımcı, ilerici bir yönetimin Türkiye'ye gelmesini isteyenlerle, Erim'in tutumu arasında bir benzerlik olduğu söylenemezdi. Erim, daha çok siyasal iktidar kaygısı ve isteği içindeydi. «Ötekiler» ise, siyasal bir iktidar peşinde olmaktan çok, böyle bir iktidarın gelmesiyle ülkenin sorunlarına daha belirgin çözümler getirilebileceğini düşünüyorlardı. Hatta, içlerinden kimileri 12 Mart'tan sonra yapılan tartışmalarda, düşündükleri gibi bir ülke yönetimi geldiğinde, bu yönetimin önemli düzeylerinde görev almayı istemediklerini belirtmişlerdi.

İçlerinden kimileri, 12 Mart'tan yıllar sonra bana, özellikle CHP'nin sorumlu yüksek organı Parti Meclisindeki konuşmaları, devrimci kesimin haftalık dergisine Erim'in aktardığını söylemişlerdi.

Demirel, darbe döneminin başbakanı Erim'i dikkatle inceledi. Artık politika aşamasına gelinmişti. Herkes elindeki kartları kendi siyasal yargılarına göre ortaya açacak ve ilk günden başlayarak kurduğu bu politikanın gelişmelerini sürdürecek, ya başaracak ya da siyasal açıdan alta düşecekti.

Demirel, günlerdir kafasında oluşturduğu yeni stratejinin ilk hamlesini yaptı :

«Biz, bu çeşit yönetimlerin tümüyle karşısındayız» dedi.

Ardından kısa bir açıklama yaptı :

«... Ben, parlamentonun kurtarılmasını istiyorum, rejime yansıyan arızanın zaman içinde giderileceğine inanıyorum. Hükümetin kurulmasına zorluk çıkarmayacağım. Amacım, parlamenter ortamda ülkenin sorunlarını görüşmektir, görüşülmesini sağlamaktır. Şunu söylemek istiyorum ki; 'siz muhatabım değilsiniz'.. Adalet Partisi'nden dilediğinizi bakan yapabilirsiniz. Ancak, biz ülke sorunlarındaki görüşlerimizi söylemeye devam ederiz. 'Vahim' bir şey görmedikçe size zorluk çıkarmayız...»

Demirel'in anlatmak istediği açıktı. 'Muhatabım değilsiniz' demesi, Erim'i karşısına almadığı anlamındaydı. 'Karşısında'ki ise, Ordunun üst düzeyine egemen olanlardı. Hükümete dilediği AP'li parlamenteri alabilirdi Erim. Ama Bakanlar kurulunda AP'den kimi kişilerin bulunması, AP'nin 'görüşlerini' söyle-

mesine engel olmayacaktı. Erim, bu ince manevrayı sezmiş olmalıydı :

«Ama, sizin istemediğiniz kişileri ben bakan yapmak istemem» dedi.

Demirel, derhal başka havaya girdi :

«Bizim gruplarda 312 kişi var, hepsi benim arkadaşım. Hangisini isterseniz alabilirsiniz, birini istiyor, ötekini istemiyorum durumuna düşmek istemem.»

İlk söyledikleriyle, son söyledikleri arasında ince ayrımlar vardı elbette. Hükümeti, içinde AP'li parlamenterler de olsa sürekli desteklemeyeceğini dokunduran Demirel, direnme karşısında insancıl bir yaklaşım getiriyordu. «Arkadaşları arasında bir ayrım yapmaya» zorlanmayı istemiyor görünüyordu. Ama, Erim,

«Ben, bu arkadaşları tanımam, bu nedenle tavsiye ve telkinlerinize gereksinim var» dedi.

Demirel, gene iğneledi : «...Benim son hükümetimden hiçbir arkadaşımı size veremem. Nasıl vereyim ki, benim hükümetime 'süregelen davranışla ülkeyi uçuruma sürüklediği' gibi bir nedenle muhtıra verilmiş. Fakat, dilerseniz, hangi bakanlıklara AP'den parlamenter getireceğinizi söylerseniz, ben, bir değil birkaç isim vereyim her biri için, siz seçin,» dedi.

Erim, çok partili rejimi sindirme ya da sindirememe noktasına gelindiğinden söz ederek, «Bu hükümet, partilerüstü hükümet olacak» diye konuştu.

Ve, Hukuk Profesörü Erim ile Mühendis Demirel arasında bir tartışma başladı.

«...Çok partili rejimlerde, partileri kötüleyip 'partilerüstü hükümet' örneği var mı?...» diye sordu Demirel.

Erim, «Var» dedi. «Örneğin, İngiltere'de 1935'lerde Mac Donald hükümeti var.»

Demirel, hemen yanıtladı :

«...Sözünü ettiğiniz örnek, 'All parties goverment'tır, bütün partilerin hükümeti. Sizinki ise 'Above parties goverment' tır, yani partilerüstü hükümet. Sizinki partileri inkâr ediyor, öteki parlamenter demokrasiyi kucaklıyor. Sizinki, 'partiler şöyle bir kenarda dursun, ben bir hükümet kurayım' demektir...»

Tartışmanın daha uzayacağını, Demirel'in belki de daha ileri eleştiriler, hatta siyasal saldırılar yapacağını kavrayan

Erim, konuyu kapatabilmek için çareyi, «bir başka yere» sığınmakta buldu :

«Modeli, ortaya koyan 'ben' değilim» dedi.

Erim'in bakanlar kurulunu açıkladığı gün, hükümet listesine bakan Demirel, gülümsemekten kendini alamadı.

Başbakanın dirençli istemleriyle «tavsiye» ettiği AP'lilerden hiçbiri Erim hükümetinde yer almamıştı!

15

2359 YIL

Ne günlerdi!...

Hepimizin tek işi vardı. Nihat Erim'in peşine takılmış, günlerdir koşturuyorduk. Hükümeti kurmaya çalışan Erim'in öyle çalımlı bir duruşu, konuşması, davranışı vardı ki, hani neredeyse herkes, yeni hükümetin Türkiye'nin bellibaşlı sorunlarına sihirli değneği değdirir değdirmez «çare» bulacağına inanıyordu.

Ve, bütün basın «beyin» peşindeydi.

Çünkü Nihat Erim, öyle bir hava şırınga ediyordu ki kamuoyuna...

İnsan gücü belli ve bir ölçüde sınırlı olan Türkiye'de, Erim öyle bir hükümet kuracaktı ki, bu kabine «beyin kabinesi» olacaktı.

Biz ise soruyorduk : kurulacak hükümet acaba bir şeyler yapabilecek bir hükümet olacak mıydı?

Askeri yönetimlerin gelmesinden sonra basının odak noktalarına genellikle değişik ortam egemen olurdu. Koşullar elverdiğince eleştirel yazılar yazmak, bir çeşit çizmeyi aşmakla eşanlamda görüldüğü için, Erim'in başbakanlığa getirildiği günden başlayarak, «eski patronumu» hırpalayan yazılarıma çekingen gözle bakılıyordu.

Benim hesabım şuydu : Erim, ne yapacaktı?.. Yerebildiğince yerilsin, ama Türkiye'nin ekonomik göstergeleri, halkın yaşam düzeyi öne sürüldüğü kadar bozuk değildi. Türkiye, o sıralarda kendine özgü bir yöntem bulmuştu! Kalkınma hızı, istenilenin üzerindeydi. 1970 - 71 devalüasyonu fiyatların yükselmesine neden olmuştu, fakat gelir - gider düzeylerinde öne sürüldüğü gibi büyük ayrımlar gözetilmiyordu.

Sayısal tartışmaları bırakıp halka indiğinizde, bu gerçeği görebiliyordunuz.

Öyleyse?.. Erim, kurmaya çalıştığı «beyin takımı» ile ekonomide, sosyal yaşamda yapsa yapsa, o güne değin yapılanları ters yüz edebilirdi.

«Beyin takımı»nı içeren 1. Nihat Erim hükümeti açıklandığı zaman, kimi çevrelerden alkış sesleri yükseldi. İşte, hükümet dediğin böyle olurdu. Türkiye'nin «içte» ve «dışta» yetişmiş büyük değerleri bir araya gelir, ülkeyi içinde bulunduğu bunalımdan çıkarır, sorunlardan arındırabilirdi.

Her hükümetin olduğu gibi, Erim kabinesinin de «altın çocukları» vardı.

Ve de, «altın adamları...»

«Altın çocuklar»la, «altın adamları» biribirinden ayırmak gerekiyordu.

Örneğin, Erim'in «altın çocuğu» Attila Karaosmanoğlu idi.

Attila Karaosmanoğlu'nu, Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğretim görevlisi ve bilim adamı olmaya çalıştığı yıllarda tanımıştım.

Uzun boylu, çocuksu yüzü, güleç, sorunları dikkatle izleyen ve irdeleyen genç bir insandı. O sıralarda ben, Toker'in çıkardığı ünlü Akis dergisinde çalışıyordum. Akis, kendi yağıyla kavrulan, hele Menderes iktidarına karşı amansız bir savaşım yürüttüğü için maddi olanakları kısıtlı bir dergiydi. Ne var ki Akis, günü geldi, siyasal alanda hem büyük işler başarmaya, hem de satmaya başladı. Metin, bir gün bana, artık derginin belirli sayfalarının belirli kişilere karşılığında para ödenerek yazdırma zamanının geldiğini söyledi.

Dış sorunları yazması için —o sırada daha asistandı— Prof. Haluk Ülman önerildi. Sosyal içerikli yazıları, işçi sorunlarını Mehmet Selik yazıyordu. Mali ve ekonomik konularda da iki yazar adaydı. Bunlardan biri Attila Karaosmanoğlu'ydu. Daha çok ekonomik yazılar yazacaktı.

Akis'teki mesleki yazgım sona erdikten sonra, kısıtlı olanaklarla «Rapor» diye bir dergi çıkarmaya başladım. İçtenlikle söyleyeyim, adını verdiğim genç değerlerin hepsi, bu derginin yazarları oldular. Bana yardım ettiler.

Attila Karaosmanoğlu ile ötekileri, zaman geçtikçe yükseldiler, yükseldiler.

Türkiye'nin öyle bir dönemiydi ki, insan yaratma açısından bereketli günlerdi.

Daha sonra Karaosmanoğlu'nu DPT'de çalışırken buldum.

Karaosmanoğlu, hükümetle DPT arasında çıkan kimi anlaşmazlıklar yüzünden Dünya Bankasında görev alarak, Amerika'ya gitti.

Erim, bu genç adamı Amerika'dan getirtti ve sanırım, Waşington lokantasında bir akşam başbaşa yemek yediler, sonra bir de baktık ki, Beyin Kabinesinin «altın çocukları»nın başını Karaosmanoğlu çekiyor.

Hükümette, ekonomik işlerden sorumlu Başbakan Yardımcısı görevini üstlenmişti.

Erim'in bir öteki yardımcısı ise, CHP Konya Milletvekili Sadi Koçaş'tı. «Altın çocuklara» karşın, kabinenin «altın adamı» Koçaş'tı.

Koçaş, bilindiği kadarıyla, o sırada Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevinde olan Orgeneral Faruk Gürler'in «çok yakını» idi. Daha sonra adı siyasal sahnelerde sık sık görülecek olan Ferit Melen, Milli Savunmaya gelmişti. Adalet Bakanlığına CHP'li İsmail Arar oturmuştu. Milli Eğitim'e, DPT'nin İnönü iktidarlarında DPT müsteşarı olan ve sonradan Şam Büyükelçiliğine atanan Şinasi Orel yerleşmişti. Erim'in, Atatürkçü reformlarının öncüsü olarak müjdelediği atama ise, Sağlık Bakanlığına bir kadının, Prof. Türkan Akyol'un getirilmesiydi. Erim reformlarının, bir kadının bakanlığa atanmadan öteye geçemeyeceğini daha sonraları görecektik. 1983'ten sonra gelen partiler yaşamında SODEP'e giren Attila Sav, Çalışma Bakanlığına gelmişti. Sonradan göreceğiz, Erim'in Türkiye'ye büyük armağanlarının bir başkası, Enerji Bakanlığına İhsan Topaloğlu'nu atamasıydı. Türkiye'nin bugün neden enerji sıkıntısına girdiğini araştırmak isteyenler, bu çalışmalarına Topaloğlu'nun bakanlığından başlamalıdırlar. Turizm Bakanlığına, yakışıklı, genç, babası eski DP'nin Adalet Bakanlarından AP'li Erol Akçal getirildi. Gümrük Bakanlığına AP'li Haydar Özalp atandı.

«Beyin kabinesi»nin özünü bu adlar oluşturuyordu.

İstanbul'a gitmek üzere Esenboğa Havaalanına gittim.

Dış hatlar bölümünde kısa boylu, gür siyah saçlı, gözlüklü, şişman birisi kaygıyla dolaşıp duruyordu. Uzaktan baktım, kaygılı görünen bu insan, Demirel'in Devlet Planlama Teşkilatının başına getirdiği Mühendis Turgut Özal'dı.

Erim hükümeti iş başındaydı. Turgut Özal, DPT'den ayrılmıştı ya da ayırmışlardı.

Özal, Demirel tarafından DPT'nin başına getirildiği zaman, her çevrede eleştirilmişti. Bu eleştiriler, Özal'ın o sırada Türkiye'de yeni yeni yeşermeye başlayan dinsel politik akımların içinde belirli bir yeri olmasından kaynaklanıyordu.

Necmettin Erbakan'ın Odalar Birliği Genel Sekreterliği yaptığı sırada, —bugün hangi resmi devlet dairesinde yapılmadığı sorulan— mescit yaptırmasıyla başlayan tartışmalardan sonra, Özal'la birlikte dinsel politikacı tipler ortaya çıkmaya başlamıştı.

Doğrusu, Özal'ı biz de Hürriyet'te eleştiriyorduk. Ülke açısından sakıncalı olabilecek bir eğilimin gelişmesine yardımcı olanları sergiliyorduk. Demirel, bir gün bana, «Sürekli eleştiriyorsunuz, gidiniz, bir kez Özal'la konuşunuz» dedi.

Rahmetli Emin Karakuş'la birlikte gittik. Kızılay'da bir binada çalışıyordu. Sessiz, terbiyeli bir izlenim veren Özal, devlet yatırımları üzerinde bize uzun açıklamalar yaptı. Hepsi tutarlıydı, Özal bilgili insandı.

Ama, basında adı «nalıncı»ya çıkmıştı. Her öğle üzeri abdest almak için tuvalete nalınla gittikleri için, bu tür bürokratlar böyle niteleniyordu.

Sonra, bir gün üç gazeteciyi Karadeniz Demir Çelik fabrikalarını gezmeye davet ettiler. Kemal Aydar, İzzet Sedes ve ben, gittik Karadeniz Ereğlisi'ne, fabrikayı gezdik uzun uzun, sonra tesislerin plajında denize girdik. Ben, Ankara'daki görüşmemizden önce Özal'ı ilk kez bu plajda gördüm.

Genç, ama çok şişman bir adam, göbeği mayonun üzerine sarkmış bir insan, ilerimizde kumda yatıyordu. Duruşu bir garipti, birkaç alaycı cümle söylemiş olmalıyım ki, Kemal Aydar, bana «Kim o, biliyor musun?» diye sordu. Nereden bilecektim. Aydar, «O, Süleyman Demirel'in yıldızlarından Turgut Özal...»

Pekâlâ!.. Gece, küçük bir kokteyl parti vardı.

Elimizde kadehler konuşuyorduk. Baktım, Turgut Özal geldi. Meyve suyu içiyordu.

«Beyfendi, dinsel gereklerden ötürü mü içmiyorsunuz?» diye sordum Özal'a.

Tabii, sorunun dokundurduğu bir 'şey' vardı.

«Hem o nedenle, hem de başka nedenle» diye kısa bir yanıt veren Özal yanımızdan uzaklaştı.

Özal, havaalanındaydı ve gidemiyordu.

Amerika'da Dünya Bankasında görev almıştı. Ne çare ki, askeri rejim, Özal'ın yurt dışına çıkmasına izin vermiyordu. Daha sonra Özal gitti Amerika'ya; uzun süre de orada kaldı.

12 Mart'ın üzerine gittiği insanlardan biriydi ve askeri odaklar 1971'de Özal ve benzerlerine karşı kesin davranış içindeydiler.

12 Eylül sabahı evinden alınıp götürülen ve askeri yönetimce kendisine hükümetin «ekonomik işlerini» üstlenmesi önerilen Özal'la, 12 Mart'tan sonra yurt dışına çıkışına aynı kurumlarca izin verilmeyen insan, aynı Özal'dı.

Dokuz yıl önce istenmeyen bir insanın, 1980'de hangi nedenlerle 'istenir' olduğuna Türkiye'de yaşayanlar, çoğu zaman hayret edeceklerdi.. Ve, hayret etmeyi sürdürecekler.

Erim'in altın çocuklarla adamlardan kurulu «Beyin Kabinesi»nin ekonomik işleri yürütmekle görevli Başbakan Yardımcısı Attila Karaosmanoğlu, önündeki kâğıtlara bir göz attıktan sonra, «Türkiye'nin azgelişmişlikten kurtulabilmesi için daha 2359 yıla gereksinimi var» dedi.

Oysa, Erim hükümeti «dinamik yaklaşımlarla» bozuk giden her yönlü düzeni hızla ortadan kaldırmak için işbaşına gelmişti. Ne var ki, reformcu hükümetin baş sorumlularından biri, kalkınabilmek için 2359 yıla gereksindiğimizi söylüyordu.

2359 yıl...

Öyleyse, Türkiye'nin o sırada vardığı düzeyi kötüleyerek darbe neden yapılmış, içinde bulunduğumuz koşulları hızla düzeltebileceği öne sürülen Erim hükümetine neden gereksinim duyulmuştu?.. 2359 yıla gereksiniyorsak, 1971 yılının koşullarını kötülemeye gerek var mıydı?

Geçmiş bir hükümeti —2359 yıl gerçeği karşısında— eleştirip devirmenin gereği neydi?..

2359 yıl tartışmasına Erim de katıldı. Ağırlığını Karaosmanoğlu'nun yanına koydu.

Tabii, AP, Karaosmanoğlu'na yükleniyordu.

Demirel bana,

«Erim ve Karaosmanoğlu 2359 yıla gereksindiğimizi söyleyince daha o gün bizim için '12 Mart darbesi askıda' kaldı» demişti.

AP, artık Erim'e karşı eleştirilerinin hızını iyice arttırmıştı.

Erim hükümetinde erime başlamıştı.

Beyin kabinesinin yaptığı yanlışlardan önemlisi, Türkiye'nin yetişmiş teknik kadrolarını yanından uzaklaştırmaktı. Dar çerçeveli, sayısı 20 - 30 olan bir kadro ile çalışıp, proje üretmeye çalışıyorlardı. Bu dar kadroya bağlı olanların pek çoğu, Ankara dışına çıkmamıştı.

Ülkenin gerçeklerini yakından görmemişti, «masabaşı adamlarıydı.»

16

«...HAYSİYETLİ BİR İŞİN İÇİNDE DEĞİLİM»

Nitekim, 12 Mart muhtırasının gerekçesindeki 'boşluğun' bilincine varıldı.

Oysa, darbenin ikinci ayındaydık.

Her yeni gelen iktidar gibi, 12 Mart yönetimi de darbenin kamuoyunca 'ibra' edilmesini sağlamak için bir yöntem arayışı içine girdi.

Neydi bu yöntem?..

Geçmişi kötülemek!

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler'in, Başbakan Nihat Erim'e, darbenin ve getirdiği yönetimin kamuoyunda onaylanmasını sağlamak için «eğer, geçmişte kimi kötü işleyişler varsa, bunların üzerine gidilmesini» dileyen bir mektup gönderdiği söylentileri yaygınlaşmıştı.

Fakat, 12 Mart'ın ne için yapıldığı muhtıra metninde sıralanmıştı. Üstelik, devlete tümüyle el koyan yeni hükümet, dilediği gibi arşivleri araştırabilirdi. Her darbeden ya da iktidar değişikliğinden sonra görüldüğü gibi, 12 Mart'tan sonra da geçmişi kötülemek için yola çıkanların varmayı istedikleri amaca ulaşamayacakları bir süre sonra, gözlenecekti.

7 Nisan 1971 günü, Erim hükümeti Millet Meclisinde güvenoyu alırken, başta Komutanların, hele yeni Başbakanın güveni sarsılmamıştı.

AP, CHP ve CGP'nin verdiği 321 oyla hükümet Millet Meclisinin güvenine sahipti.

Nihat Erim, partilerle ılımlı ilişkisini yitirmemişti. Hükümet programını hazırlarken, hazırladıktan sonra parti önderleriyle bu konuda görüşmeler yapmış, düşüncelerini almıştı. Güvenoyu alan Başbakanı ilk olarak CHP önderi İsmet Paşa ziyaret etmiş, 30 Mart'ta yapılan bu görüşmeden sonra Erim,

«İnönü'yü otomobiline değin uğurlamasının nedeninin Türkiye Cumhuriyetini kuranlardan birine karşı saygıya bağlanmasını ve yadırganmamasını» istemişti.

İsmet Paşadan sonra Erim, AP önderiyle bir öğle yemeğinde buluştu.

31 Mart 1971'de, AP'nin ünlü Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Kavaklıdere'de Kennedy Caddesinde bir konutta oturuyordu.

Çağlayangil'in düzenlediği yemeğe, Erim ve Demirel'den başka, AP Genel Sekreteri Nizamettin Erkmen de katıldı. Çağlayangil, Başbakanla AP önderini yemeğe çağırdığını söylüyor, herhangi bir açıklama yapmaktan kaçınıyordu.

Yemekten sonra Erim de, «Siyasal sorunları görüştük. Ülke hepimizindir, gerektiği zaman öteki parti önderleriyle de bu biçimde görüşmeler yapacağım» diyerek içeriğe dönük tek bir söz söylemedi.

Demirel ise, sürekli yaptığı gibi, toplantıya hiçbir açıklık getirmedi, «siyasal fikir alışverişinde» bulunduklarını belirtti.

Oysa?...

Oysa, öğle yemeğini 1960 öncesinin ünlü günlük gazetesi Yeni Sabah'ın sahibi —sonradan Yeşilköy'de çiçek serleri açan— Safa Kılıçoğlu önermişti.

Kılıçoğlu, Erim'in yakın dostuydu. Demokrat Parti döneminde Nihat Erim'i Menderes'le buluşturan, konuşturan, Kılıçoğlu idi. Çeşitli ülke sorunlarının görüşüldüğü yer, Yeni Sabah'ın Cağaloğlu'ndaki binasıydı. Kılıçoğlu da, Menderes'e yakın olan gazete sahiplerinden biriydi. Gazeteciliği bıraktıktan sonra bir ansiklopedi yayımına girişen Kılıçoğlu'nun önerisi üzerine, Çağlayangil'in konutunda öğle yemeği düzenlenmişti.

Öğle yemeği buluşmasına gelmeden önce, Demirel'in kafasında Erim'le ilgili bir not yatıyordu. Şöyle diyordu Demirel: «Mademki, bizim önerdiğimiz insanları hükümete almayacaktı, neden isim sordu, bunda direndi ve sonra kabineye almadı. Benim gözümde Erim, 'itibarını' bu davranışıyla yitirdi. Hükümeti kurmadan önce, 'Demirel bir adım atarsa, ben on adım atarım' diyen bir başbakanın bu davranışını onaylamak nasıl mümkün olabilir?»

Çeşitli görüşlerin söylendiği yemekte, Demirel'le Erim arasında geçen konuşmanın ilginç sahnesini, AP önderi açtı :

«Bakınız Nihat Bey» dedi. «Bana geldiniz, 'hükümeti kuracağım' dediniz. 'Ne muhtırada imzam var, ne de bu tertibin içindeyim' dediniz. Ben de verdim bakan adaylarımızı. Aslında ben, 'rejimi kurtarmak için zaman kazanmak istiyorum.' Güvenoyu verdiysek, inanınız ki, bu sizin hükümetinize değil. Rejim için zaman kazanmak isteğimizden doğuyor. Bunalım bu, koşulları var, bugünkü koşullarda böyle davranış alıyorum. Hem sonra bizden neden adam istediniz, neden koymadınız bu adayları hükümete?...»

Nihat Erim, sofrada bulunan herkesi şaşırtan bir yanıt verdi :

«...Ben, zaten haysiyetli bir işin içinde değilim...» dedi.

Demirel, bu yanıt üzerine güldü :

«...Siz böyle söyledikten sonra, sorumu geri aldım...» dedi.

Demirel, not defterine şu cümleyi yazdı : «Erim, 'itibarının' üzerine gölge düştüğünü anlayınca, hele bakanlar konusunda AP ile arasındaki köprülerin atıldığını kavrayınca, bu öğle yemeğinin düzenlenmesini istemiş. Öyle anlaşılıyor.»

17

ANARŞİK OLAYLAR DURMUYORDU...

12 Mart darbesinin açıklandığı günün üzerinden üç gün geçmişti.

Anarşik olaylar, durmadı. Durmayacaktı da.

Oysa, «parlamentonun ve hükümetin süre gelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzun anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine» sokulduğu savıyla, darbe yapılmıştı.

Yakınıcı oldukları hükümet gitmişti, parlamento ise, İsmet Paşanın deyimiyle «biçimsel»di artık. Kudret sahipleri Türkiye'ye egemendi.

Ama, anarşi durmamıştı, durmuyordu.

15 Mart'ta İstanbul'da Türk Ticaret Bankası soyulduktan sonra, bir yığın olay arasında önemine göre sıralama yapılırsa, Dr. Rahmi Duman'ın oğlu kaçırıldı, 250 bin lira fidye ile bırakıldı, Mete Has ve Talip Aksoy gibi sermaye çevrelerinden ünlü adlar kaçırıldı, 400 bin lira fidye karşılığı salındı.

17 Mayıs'ta İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Elrom oturduğu apartmandan alındı, beş gün sonra sağkulağına sıkılan üç kurşunla ölü bulundu. Olayların doruğa ulaştığı yer, İstanbul'da Maltepe'ydi. Binbaşı Dinçer Erkan'ın kızı Sibel, 51 saat rehin tutulmuştu. Silahlı devlet güçleri, olayı bastırmak, kızı kurtarmak için âdeta bir alan savaşına giriştiler. Fakat Sibel'i alanlardan Hüseyin Cevahir öldürüldü, Mahir Çayan ise yaralı olarak ele geçirildi.

İzmir'de de kimi anarşik olaylar yaşanıyordu.

Türk halkının yazgısıydı.

Erim hükümeti, işbaşına gelir gelmez anarşik olayların

bitip söneceğini açıklamış, halkı da inandırmıştı. Hele Cumhurbaşkanı Sunay'ın daha hükümet kurulmadan önce söylediklerileyle bu olaylar nasıl bağdaşacaktı?.. Sunay, Erim'i öyle tanıtmıştı ki, bu «dinamik» ve «el atacağı sorunların hemen hepsini çözecek, başta anarşiyi hemen söndürecek hükümet» diye nitelediği hükümetin, daha çalışmaya başlarken, anarşik olaylar karşısında «âciz» kalmasına ne diyecekti?..

12 Mart'tan sonra gelişen anarşi, 12 Mart'tan önceki anarşiden nitelik ve nicelik açısından daha önemliydi.

26 Nisan'da Çankaya Köşkünde toplanan «yeni yönetimin sivil - asker şefleri» on bir ilde sıkıyönetim ilan ediyorlardı.

1978 - 79'larda, gene anarşik olaylar içindeydik.

İktidarda olan sağ partilerden oluşan karma hükümet gitti. Yerini, «Güneş Moteli serüvenleriyle» yeni bir hükümet aldı. Millet Meclisinde güvenoyu için yeterli olan 226 milletvekilini toparlayan Ecevit, hükümete gelir gelmez, «anarşinin üç ayda sönüp gideceğini» açıkladı. Her gelen, gideni uğurladıktan sonra «kerametin kendisinde» olduğunu varsayıyordu, elini değdirir değdirmez, sosyal ekonomik kimi önemli yenilikler getireceğini söyleyerek anarşinin çekip gideceğine inanıyordu.

Nitekim, 12 Eylül'den bir süre sonra Devlet Başkanı Kenan Evren, «Artık, anarşinin bütün odak noktalarının kurutulduğunu» halka açıklamıştı. Bütün ülkede sıkıyönetim ilan edildikten sonra anarşi «durmuştu». Ama, başı ezilmemişti. 12 Eylül'ün üzerinden beş yıl geçmesine karşın, halkımız hâlâ ülkenin çeşitli yörelerinde yakalanan anarşi grupları ya da bölücüleri TV'de izliyordu. 12 Eylül yönetiminin ana amacı, «anarşiyi yaratan her çeşit kaynağın tümüyle» kurutulmasıydı.

Özgürlükçü demokrasilerde sivil - asker işbirliği bütün kurallarıyla işlemedikçe, anarşi gibi uzun süreli savaşımlar isteyen sorunların üstesinden gelinemezdi.

18

DIŞARDAN BAKIŞ

Batı basını, 12 Mart darbesine büyük destek vermedi.

Haberler ve yorumlar, tarafsız gözle yazılıyordu. Agence France Press, «Ordu'nun dört ay süren duraksamasından sonra» Kemalist bir anlayışla ekonomik ve toplumsal reformları gerçekleştirmeye ve anarşiye son vermeye 'muktedir' güçlü bir hükümet kurulmasını sağlamak amacıyla darbeyi yaptığını bildiriyordu.

İlginç yorumlardan biri, B.B.C'de Türkiye'yi de yakından tanıyan Andrew Mango tarafından yapılmıştı :

«...Hiç kuşku yok ki, Demirel'in başlıca sorunu, hükümetin davranış özerkliğini son derece kısıtlayan 1961 Anayasasından kaynaklanmaktadır. Bu anayasa 1960 hükümet darbesinin bir sonucu olup o zamanki Başbakan Menderes gibi parlamentoda ezici bir çoğunluğu elde eden bir kişinin ülkeyi merkeziyetçi bir sistemle yönetmesini önlemek amacı göz önünde tutularak hazırlanmıştı...»

Reuter Ajansı ise şunları bildiriyordu :

«...Generallerin bu tutumu, aşırıcıların şiddet olaylarının gittikçe artmasından ve hükümetin bu tedhişçi durumu durdurmada gösterdiği beceriksizlikten sonra uygulanmıştır. Aşırı öğrencilerin çıkardıkları kargaşalıklar, son iki yıl içinde en az 18 kişinin ölümüne neden olmuştu...»

Figaro, 12 Mart günü şunları yazdı :

«... Yarın hangi güçlü adamın bu büyük sorunlara bir ölçüde çözüm getirebileceği bilinmiyor, kendisi de eski bir asker olan Cumhurbaşkanı Sunay, hiç kuşkusuz otoriter bir hükümet kurarak Orduyu doyurmaya çalışacaktır. Fakat, bu hükümetin 'derde deva' bulamayacağı da açıktır...»

Times'de Dennis Killey :

«... Kimi bozguncular, anayasa güvencesindeki özgürlüklere sığınarak hoşnutsuzluk yaratmayı son zamanlarda mes-

lek haline getirmişlerdir... Demirel, parlamenter demokrasinin sıkı koşullarına bağlılığının kurbanı olmuştur...»

Almanya'nın Sesi :

«...Batı dünyası, birçok iç ve dış güçlüklere karşın, çeyrek yüzyıldır çok partili parlamenter demokrasiyi saklı tutmuş olan bu dost ve müttefik ülkedeki gelişmeleri büyük bir sempati, fakat biraz da kuşkuyla izliyor...»

Avrupa Konseyi kaynakları, Strasbourg :

«...Gerçekten Avrupa Konseyi çevrelerinde Türk Ordusunun geçmişte demokrasi ilkelerine bağlı olduğunu gösterdiği belirtilmekte ve buhrana Avrupa Konseyi'nin statüsüne uygun bir çözümün hızla bulunması dilenmektedir... Türkiye, 1949' dan beri Avrupa Konseyi'nin üyesidir...»

Milliyet'in Ankara temsilciliğinden ayrılarak Avrupa Konseyi'nde sınavla kazandığı görevi sürdüren arkadaşım İzzet Sedes, her zamanki evecen davranışlarla odaya girdi, «Oliver Reverdin'le bir görüşme yapma olanağını sağladım, yarın sabah erkenden seni kabul edecek» dedi.

Oliver Reverdin, 12 Mart darbesi sırasında Avrupa Konseyi Başkanı idi. Bir Türk dostuydu. Ankara'ya çok sık gelmiş, burada devlet katında görüşmeler yapmıştı. İsviçreliydi. Galiba İtalyan asıllı.

Oliver Reverdin, beni sabah erken saatte kabul etti.

Reverdin'le aramızdaki görüşmenin çevirmenliğini gazeteci - dost Sedes yaptı.

Avrupa Konseyi Başkanı, Türkiye'ye karşı sıcak duygularını dile getirdikten sonra demokratik ülkelerin bir çeşit parlamentosu olan Avrupa Konseyi'nin Türkiye'deki darbeyi özenle izlediğini söyledi. Ne var ki, Oliver Reverdin, demokrasinin askıya alınmasının —bilinen koşullara karşın— Konsey'ce olumlu gözle karşılanamayacağını belirttikten sonra, «Eğer Türkiye, kısa sürede demokratik parlamenter yaşama dönmezse, Avrupa Konseyi'nin ilkeleri nedeniyle, bu Batılı kurumla ilişkisi kesilir» dedi.

Çıktık. Reverdin'in söylediklerini Sedes'le gözden geçirip, Hürriyet'e aktardım.

Hürriyet, Konsey Başkanı Reverdin'in bu ilginç sözlerini manşetten verdi.

Bir süre sonra, Sedes bana, «Senin yüzünden çekmediğim kalmadı» dedi, gülüyordu. Anlattı :

Reverdin'in Strasbourg'da bana verdiği demeç Hürriyet'te yayımlandığı gün, İstanbul'dan Abdi İpekçi aramıştı. Sedes'in söylediğine göre, İpekçi'nin yanında Toker de varmış.

Abdi soruşturuyormuş, ben Reverdin'le konuşmuş muyum?... Reverdin bu sözleri bana söylemiş miymiş?... Sedes, «Çocuk aldı demeci ya'vu» demiş. Sonra bakmış ki, araştırma Reverdin'in Türkiye'de bomba etkisi yapan demecinden kaynaklanıyor :

«Demeci alırken yanındaydım, ayrıca çevirmenliğini de ben yaptım. Reverdin, olduğu gibi söyledi bunları» diye kestirip atmış.

Çünkü o sırada, 12 Mart darbesinin demokrasiye bir «ara verdiğini» değil, bu darbenin Türk demokrasisini «güçlendirmek» için yapıldığını savunmak, bir tür modaydı.

Oldum bittim gerek giyside, gerekse gazetecilikte modaları pek özenle izleyemediğim için —sanırım— Babıâli'mizde, ulusal basınımızın odaklandığı «bizim yokuş»a, elbette, o yokuşun Ankara'da yeni siyasetçilerle çok iyi ilişkiler içinde olan kimi kişilerine ters düşmüştüm.

Arada sırada, acaba neden 'kimi kişilere' kendimi sevdiremiyorum diye sorup dururum.

Tuhaf bir soru!

Oliver Reverdin, Türk parlamentosu adına Konsey'de görev yapan Nihat Erim'i de yakından tanıyordu. Demeçten sonra, «Eğer Başbakanı görürseniz, lütfen Avrupa Konseyi'ne Türkçeden başka dil bilen milletvekillerini seçtirip göndermesini söyler misiniz?..» demişti.

Reverdin, Türkiye'deki partilerin bünyelerinde dil bilen, çok yetenekli insanlar olduğunu biliyordu. Feyzioğlu'ndan, Kırca'dan, Erim'den övgüyle söz ederek bu ricasına örnekler veriyordu.

Konşey'e giden çoğu milletvekillerinin Strasbourg'daki eski Avrupa Konseyi binasının küçük kahvesinde sabahtan akşama değin oturduklarını bizim kadar Reverdin de biliyordu. Bir ara —sanırım şimdi de— Avrupa Konseyi'ne gönderilmek, Türkiye'deki siyasetçilere bir «sus payı» idi. Hatta parti grup-

larındaki çekişmelerle inatlaşmalarla da «gereken milletvekilinin» Konsey'e gönderilmesi engellenirdi. CHP grubunda Nihat Erim'e «ortanın solu ekibi» tarafından duyulan kızgınlık, Konsey'e üye seçilmemesine, yerine dil bilmeyen bir başka milletvekilinin gitmesine yol açmıştı.

Bunları bildiğim için, Reverdin'e «olur, söylerim» dedim.

Başbakan Erim'e daha önemli gördüğüm kimi konuların yanı sıra, Reverdin'in ricasını ilettim.

Erim, Başbakanlığa geldikten sonra, bir iki dış gezi yaptı. Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret etti, Paris'e gitti.

Başbakanın, Amerika Birleşik Devletleri'ni resmen ziyareti, Başkan Nixon'un «kin» ölçüsüne varan Türkiye'deki haşhaş ekiminin yasaklanması isteklerine Erim hükümetinin boyun eğmesinden sonraya rastlar. Paris'e niçin gitmişti, pek anımsamıyorum, ama Galatasaray'da okumuş, Fransız kültürü ile yoğrulmuş Erim için herhalde bu gezinin kişisel anlamı olabilirdi.

Fransa'ya gider ve yurda dönerken uçağı Zürih'e uğradı. Yanında resmi memurlar, ayrıca Abdi İpekçi, Necati Zincirkıran gibi ünlü gazeteciler vardı.

12 Mart'tan sonra, kısa süre ayrıldığım ocağa, Hürriyet'e dönerken, darbeden sonra yazdığım yazılarda oldukça «yaramazlık» etmiştim. Gazetenin iç bünyesindeki dalgalanmalar bu yaramazlıklara eklenince Hürriyet'in Orta Avrupa muhabirliğine getirildim.

Gazetede benim dış muhabirliğe atanmam söz konusu olurken, hangi ülkeye gönderileceğime ilişkin birtakım görüşmeler olmuş. Bana sordular, «Nereye gitmek istersin?» diye. NATO ve AET merkezlerinin bulunduğu Brüksel'i yeğlediğimi söyledim.

«Patronlar patronu» Erol Simavi bu isteğimi duyunca, «Onu, Kasımpaşa'nın Batılısı olan Brüksel'e göndermem» diye karşı çıkmış. Kısmet!.. Zürih'e gönderildim. Benim Zürih'te geçirdiğim günleri «Avrupa'daki sürgün aylarım» diye nitelediğimi işitince Hasan Pulur, alaylı alaylı «Aman ne sürgün ya!..» diyecek, biliyorum. Ama Türkiye'de olayların içinde yaşayan bir gazeteci için dış dünyada gazetecilik zordur.

Zürih havaalanında, «önemli kişiler» için ayrılan salondaydık. Abdi ve Zincirkıran ile hasret gideriyorduk. Biri geldi. Başbakanın çağırdığını söyledi.

Hayret etmedim değil. Çünkü, Erim başbakan olduğu günden başlayarak yedi sekiz yazı yazmış, Erim'i geçmişiyle eleştirip, Türkiye'ye pek katkısı olamayacağını belirtmiştim.

Gittim, incelik gösterdi, oturttu yanına.

Merakını gidermek istiyordu, öyle anladım. «Ne söylüyorlar İsviçre'de benim için?» diye sordu.

Baktım yüzüne, bekliyordu yanıtımı :

«Efendim» dedim. «Buradaki gazeteler, gazete kaynakları sizden 'askerlerin Başbakanı' diye söz ediyorlar.»

Yüzünden bir esinti geçti. «Demek böyle» dedi. Hiçbir şey söylemedim. Erim'i yatıştıracak kimi eklentiler yapmadım. Bekledim öylece. Garip bir duyguydu belki, ama Erim'in bu sözü yalnızca benden değil, pek çok yerden duymaktan ötürü bir sıkıntı içinde olduğunu seziyordum. Başını hafifçe eğdi, «Gidelim de Türkiye'ye, bakalım» demekle yetindi.

Neye bakacaktı?..

Geleceğe bakması gereken gün, 19 Mart 1971 başbakanlığa atandığı gündü.

19

LİSTE

ABD'den gelen sürekli baskılar sonucu, daha önceki hükümetin kesinlikle geri çevirdiği haşhaş ekiminin yasaklanması kararını aldıktan sonra, Erim, Waşington'a gitti.

O sırada, basın bu geziye olağanüstü önem vermişti.

İki ülke arasındaki ilişkiler —Amerikan gençliğinin zehirlenmesine 'Türkler yol açıyor' kampanyası nedeniyle— bir hayli soğuktu. Erim, Waşington'dan gelen baskılara boyun eğip haşhaş ekimini yasakladıktan, Türkiye'nin dış siyasasını doğrudan Amerika'ya bağlamaya karar verdikten sonra yapılan bu gezi, nasıl geçmişti?..

Erim, 19 Mart 1972'de gittiği Newyork'ta bir protokol memuru tarafından karşılanıp kalacağı otele götürüldü. İki gün «turistik gezi» yapmıştı Newyork'ta. Kimi işadamlarıyla üstünkörü bir görüşme, Newyork Times yöneticileriyle buluşma... vs.

Oysa, Türkiye'de yatırım yapmalarını istediği Amerikalı işadamları Erim'e, daha çok «rejimle ilgili sorular» yöneltmişlerdi. Güvence açısından kuşkuları vardı işadamlarının. Bendeki resmi bilgilere göre, işadamları «Türkiye nereye gidiyor, parlamenter demokrasi ne olacak, seçimler ne zaman yapılacak» gibi sorularını durmaksızın yinelemişlerdi. Newyork Times gazetesinin yöneticileri ve yazarları da benzeri sorular sormuşlardı.

21 Mart'ta Waşington'a geçen Erim'i, Başkan Nixon, Beyaz Saray'ın merdivenlerinde karşılamış, bir süre görüşmüştü. Akşam Türk Başbakanının onuruna verilen resmi kabulden sonra, ilişki sona ermişti. Görüşmeler daha çok Dışişleri Bakanı Bayülken ile Amerikan Dışişleri Bakanı arasında yapılmıştı.

Erim'in resmi ziyaretiyle ilgili ortak bildirinin yayımlanmasına Amerikalılar karşı çıkmış, bir basın bildirisiyle yetinilmişti. Nixon, Türk sefaretinde verilen resmi kabule gelmemişti.

12 Mart ara rejimine dış dünyanın nasıl baktığını, Batı yayın organlarının darbeyi nasıl değerlendirdiğini şöyle kapatabiliriz :

21 Ocak 1972'de İngiltere'de yayımlanan The Daily Telegraph gazetesinde, Amerikan gizli servisi CIA'nın dünyadaki kimi marifetlerini irdeleyen bir yazı çıktı.

Bu yazıya ek, bir de liste yayımlandı. Bu listeyi olduğu gibi veriyorum :

WHERE THE CIA HAS WORKED

1947. Germany. Great expansion of *Bureau Gehlen;* establishment of spy schools training parachutists.
1948. Colombia. Intervention in *Bogotazos* rebellion.
1949. Syria. CIA agent Meade sets up Zaim dictatorship.
1950. Korea. CIA anticipates attack from the North, in rivalry with General McArthur's military intelligence.
1951. Egypt. First CIA team under Kermit Roosevelt.
1951/2. USSR. First air-drops of agents and saboteurs.
1952. Egypt. Roosevelt negotiates with Free Officers, planning revolution against King Farouk.
1953. Germany. CIA active in East Berlin uprising.
1953. Egypt. Pact with Nasser who accepts CIA b ibe of $3,000,000; CIA provides military and intelligence instructors from former Wehrmacht and SS officer corps.
1954. Guatemala. CIA revolt against President Arbenz.
1955. Vietnam. CIA sets up the Ngo Dinh Diem government with agent Richardson as adviser.
1956. Suez. CIA intervention in Anglo-French-Israeli operations.
1956. Hungary. CIA Special Forces and agents aid uprising.
1957. Indonesia. CIA assistance to anti-communist rebels against President Sukarno.
1958. Iraq. CIA renders help in General Kassem's *coup* against King Feisal.
1959. Indonesia. CIA supports setting up of rebel government in Ambon and the Moluccas.
1960. Congo. CIA assistance to Tshombe in Katanga.
1960. Turkey. CIA help in overthrow of Menderes government by General Gursel.
1960. USSR. U-2 overflights exposed by shooting down aircraft piloted by Gary Powers.
1960. Cuba. End of CIA-sponsored Batista regime.
1961. Algeria. CIA supports OAS rebels.
1961. Cuba. Abortive invasion at Bay of Pigs.
1962. Honduras. CIA masterminds revolution.
1962. Dominican Republic. CIA masterminded revolution ousting President Bosch.
1963. Guatemala. CIA ousting of President Ydigoras.
1964. Brazil. CIA assistance in military *coup* of General Branco.
1965. Dominican Republic. CIA Special Forces suppress civil war.
1966. Argentina. CIA assists military *coup* of General Ongania.
1967. Greece. CIA assists Colonels' Junta in military *coup* to prevent elections, tries to prevent King Constantine's counter-*coup*.
1968. Czechoslovakia. CIA agent in Prague during uprising.
1969. Haiti. CIA sponsors invasion attempt from Honduras.
1970. Guinea. CIA assists invasion attempt from Portuguese Guinea.
1971. Turkey. CIA agents active in enforced resignation of government following military action.

CIA'NIN EYLEMLERİ

1947. Almanya. «**Bureau Gehlen**» in büyük çapta genişletilmesi, paraşütçü yetiştiren casus okullarının kurulması.

1948. Kolombiya. Bogota - Zos ayaklanmasına karışma.

1949. Suriye. Ajan Meade'in Albay Zaim diktatörlüğünü kurması.

1950. Kore. General McArthur' un kendi ordusunun haberalma girişimlerine rekabet eden CIA' nın kuzey hücumunu erken başlatışı.

1951. Mısır. Kermit Roosevelt emrindeki ilk CIA grubunun kurulması.

1951/2. SSCB. Ajan ve sabotajcıların havadan indirilmelerine başlanması.

1952. Mısır. Roosevelt'in, Kral Faruk'u tahttan indirmeye hazırlanan «Özgür Subaylar»la görüşmelere başlaması.

1953. Almanya. CIA'nın, Doğu Berlin ayaklanmasında etkin rol oynaması.

1953. Mısır. CIA'nın, 3.000.000 dolarlık rüşveti kabul eden Albay Nasır'la anlaşması ve bu anlaşma uyarınca eski Wehrmacht ve SS üyelerinden oluşan askerî ve casusluk öğretmenleri sağlaması.

1954. Guatemala. CIA'nın, Başkan Arbenz'e karşı ayaklanma çıkarması.

1955. Vietnam. CIA'nın, Ngo Dinh Diem Hükümetini kurdurarak ajan Richardson'u Danışman yaptırması.

1956. Süveyş. İngiltere - Fransa ve İsrail arasındaki girişimlere CIA'nın da karışması.

1956. Macaristan. CIA'nın özel timleri ve ajanlarının ayaklanmayı desteklemeleri.

1957. Endonezya. Başkan Sukarno'ya karşı antikomünist ayaklanmaları CIA'nın desteklemesi.

1958. Irak. CIA'nın, Kral Faysal'a karşı ayaklanan General Kasım'ı desteklemesi.

1959. Endonezya. CIA'nın, Ambon ve Molluka'da kurulan isyancı hükümeti desteklemesi.

1960. Kongo. CIA'nın Katanga' da Çombe'ye yardımı.

1960. Türkiye. CIA'nın, General Gürsel'e, Menderes Hükümetini devirmesi için yardımı.

1960. SSCB. Gary Powers'in uçağının düşürülmesiyle, U-2 uçuşlarının ortaya çıkması.

1960. Küba. CIA'nın desteklediği Batista yönetiminin sona ermesi.

1961. Cezayir. CIA'nın, OAS İsyancılarını desteklemesi.

1961. Küba. «Domuzlar Körfezi»ne yapılan başarısız çıkarma girişimi.

1962. Honduras. CIA'nın, ülkedeki devrimi hazırlaması.

1962. Dominik Cumhuriyeti. CIA'nın, Başkan Bosch'u deviren devrimi düzenlemesi.

1963. Guatemala. CIA'nın, Başkan Ydigoras'ı devirmesi.

1964. Brezilya. CIA'nın, General Branco'nun yönetimindeki ordu devrimine yardımı.

1965. Dominik Cumhuriyeti. CIA'nın özel timlerinin iç savaşı bastırmaları.

1966. Arjantin. CIA'nın, General Ongania'nın yönetimindeki ordu devrimini desteklemesi.

1967. Yunanistan. Ülke'de yapılacak seçimleri engellemek için CIA'nın, Albaylar Cuntası'nın askeri ayaklanmasını desteklemesi, Kral Konstantin'in karşı koyma çabalarını engelleme girişimi.

1968. Çekoslovakya. Ayaklanma sırasında CIA ajanlarının Prag' daki varlıkları.

1969. Haiti. Honduras'tan yapılan işgal girişimini CIA'nın desteklemesi.

1970. Gine. Portekiz Gine'sinden yapılan işgal girişimini CIA'nın desteklemesi.

1971. Türkiye. Ordunun girişiminden hemen sonra, hükümetin zorunlu istifasında CIA ajanlarının eylemli katkıları.

20

YORUMSUZ

1976 - 1980 yılları arasında görev yapan ABD Başkanı Jimmy Carter'ın Milli Güvenlik Müşaviri Zbigniew Brezinski' nin «Power and Princıple» adlı kitabının 373. sayfasından :

«*...İran'la ilgili durum Başkan Carter'ın huzurunda tartışılırken ben, 'bir siyasal değişikliğin harekete geçmesi gerektiğini ifade ettikten sonra, Türkiye ve Brezilya'da olduğu gibi, bir askeri idarenin —ki, zamanla sivil idareye dönüşmektedir— en iyi çare' olduğunu savundum...*»

3 Temmuz 1974'te yabancı ajansların verdiği haber :

«*...Watergate skandalına adı karışan Beyaz Sarayın eski danışmanlarından Howard Hunt, Amerikan Merkezi Haberalma Örgütünde —CIA— çalıştığı sürece görevinin 'yabancı hükümetleri devirmek' olduğunu* söylemiştir.

Açılan davada verdiği ifadesinde 20 yıllık CIA görevi süresi içinde *'hep, yabancı hükümetlerle ve onları devirmekle'* ilgilendiğini açıklamıştır...»

21

HAŞHAŞ

Haşhaş ekimi alanlarının merkezi sayılan Afyon'da, 29 Temmuz 1971 günü, Başbakan Nihat Erim, halka,

«Hükümetimiz bir karar aldı. 1972 yılının ekim mevsiminde artık Türkiye'nin hiçbir yerinde afyon ekilmeyecektir» dedi.

Halk, suskundu. Afyon ekicisinin yüreği sızlıyordu.

Ama, Başbakanın halkın duygularıyla ilgisi yoktu. Haşhaş ekimini yasaklamasına karşılık ABD'nin Türkiye'ye, üreticiye ödeyeceği «tazminatı» ballandırarak anlatıyordu.

Oysa, onurumuz kırılmıştı.

Haşhaş ekimi nedeniyle, uzun süredir ABD ile Türkiye arasında kıyasıya bir savaşım sürüp gitmişti. 1970'de, iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşmiş, kopma aşamasına gelmişti. Waşington, haşhaş ekiminin «tümüyle yasaklanması» için Ankara'ya baskı yapıyordu. Demirel hükümeti sırasında baskı o noktaya gelmişti ki, ABD'nin Türkiye'ye yapmakta olduğu ekonomik ve askeri yardımı kesmesine ramak kalmıştı.

Fakat, Türk hükümeti, ABD'nin olanca gücüyle sürdürdüğü baskıları göğüslemiş, «yasaklama istemini» her kezinde geri çevirmişti.

Türkiye yönetimine «dinamizm» getireceğini öne süren Nihat Erim ise, iktidara geldikten dört ay sonra, 30 Haziran 1971'de yayımladığı bir kararnameyle haşhaş ekimini «tümüyle» yasakladı.

Haşhaş öyküsünü çok yakından izleyip bilen Türk kamuoyu, Erim'in aldığı karara inanmak istememişti.

Üstelik ABD'nin yasak kararı almamızı isterken öne sürdüğü nedenler haklı değildi.

Haziran 1971'e değin, Amerika direniyor, CIA direniyor, Türkiye direniyordu.

Darbeden sonra gelen askerlerin denetimindeki Türk hükümetinin, birden bu direnci kırılıverdi. Amerika'nın istediği

oldu. Fakat 'ara rejim' sona erdikten sonra gelen sivil hükümet, Erim'in aldığı kararı kaldırdı. Ne çare ABD, Türkiye'nin onurunu onaran bu yeni kararı hoş karşılamadı. Bekledi. Ne zaman ki, Türkiye andlaşmalara dayanarak Kıbrıs Barış Harekâtını yaptı, bu gerekçeye dayanarak ABD askeri ambargo koydu. Askeri ambargoyu «gizli yürütülen» ekonomik ambargo izledi. Amaç, Türkiye'yi dize getirmekti.

ABD, Türkiye'de her dönemde «uysal hükümet» bulamazdı.

Haşhaş ekiminin tümüyle yasaklanması Türk kamuoyunda şok etkisi yaptı.

Çünkü Türk kamuoyu, 1971'den önceki yıllarda bu konuda Ankara ile Waşington arasında sürüp giden savaşımı ayrıntılarıyla biliyordu.

Yıllarca direndikten sonra Türkiye'nin, Amerika karşısında bu denli uysallaşmasını kimse onaylamıyordu. Amerika, haşhaş ekimi konusunda anlaşılması güç bir tutum içindeydi. Darbeden bir hafta önce, 4 Mart 1971'de Amerikalı Senatör Vance Hartke, Başkan Nixon'a çağrıda bulunmuştu. Amerikalı senatör, «Bu nasıl iştir» diyordu. «Biz, Türkiye'ye şimdiye değin milyarlarca dolar değerinde askeri ve ekonomik yardım yaptık. Oysa, Türkiye'de yetiştirilmekte olan afyondan elde edilen eroin, gerisin geriye tepki yaratıyor ve Amerika'da, milyarlarca dolar değerinde zarar ziyana yol açıyor.»

Senatör Hartke'nin başka değerlendirmeleri vardı :

«...Biz, Türkiye'ye 20 yıldır yardım yapıyoruz. Türkiye afyon ekimini önlese ne çıkar sanki?.. Bizim verdiklerimize karşılık, Türkiye'nin yapacağı özveri pek küçük çapta kalır..»

Bu konuşmaların yapıldığı sırada, Waşington'da Türkiye'ye yapılmakta olan yardımın durdurulması için «gizliden gizliye» hazırlıklar başlamıştı.

«Dolara karşı 'uysal' politika» ...Amerika'nın istediği buydu.

ABD Başkanı Nixon, 1969 yılında Amerikan kamuoyuna iki sorun getirdi :

Birincisi Vietnam Savaşıydı. Güçlü Amerika, Vietnam'da başarıya ulaşamıyor, binlerce Amerikan genci ölüp gidiyordu.

İkinci konu, Amerikan gençliğinin uyuşturucu maddelere olan tutkusuydu. İstatistiklere göre, Amerika'da her on aileden üçü çocuklarının uyuşturucu kullanmasından yakınıyordu.

1969 yılının yaz aylarında Başkan Nixon, Amerika'ya eroinin kaçak girişini önlemek amacıyla «gizli bir buyruk» yayımladı. Yönetime 18 ay süre tanıyordu. Bu süre sona ermek üzereydi. Ne var ki, yönetim uyuşturucu maddelerin Amerika'ya girişini engellemekte başarılı olamamıştı.

Birinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıktığı günden beri Türkiye'nin uyuşturucu sorununa bakış açısı belirlenmişti.

Birinci Dünya Savaşından sonra kurulan Milletler Cemiyetinin bir komisyonunda konu ele alındığında, Türkiye'nin dikkati çekilmiş, o dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Başbakan İsmet İnönü ile görüşmüş ve «etkili önlemler alınmasında» fikir birliğine varılmıştı. Konu, Atatürk'e götürülmüştü.

Atatürk, «Bu kaçakçılığın önüne geçilmezse, herkesi zehirleyici olan bu maddeler, bizim ülkemizde de üretilmiş olacaktır. Zamanla bizim halkımızın bu yüzden zehirlenmesi olasılığı vardır. Herhalde böyle bir olasılık olmasa bile, insanları zehirleyici madde yetiştiricisi olamayız. Bu, bize yakışmaz» demiş, hükümetten gerekli önlemleri almasını istemişti.

Ama, «önlem alınmasını» istemişti. Yasaklanmasını değil.

İnönü hükümeti, kesin ve etkili önlem olarak afyon ticaretini devletleştirmeyi, aynı zamanda haşhaş üretimini sınırlandırarak, yerine pancar ekimini düşündü. Böylece, Türkiye de uluslararası alanlarda uyuşturucu maddeye karşı başlayan savaşıma katıldı.

Fakat, Amerika direniyordu.

1950'de iktidara gelen Adnan Menderes'ten, Amerika'yı ziyareti sırasında «Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanması resmen» istenildi.

Menderes, bu öneriye karşı çıktı, «Türkiye'de afyon sanayiini birlikte kuralım. Ortak bir fabrika kurup, Avrupa'ya satalım» dedi. Amerika, bu önerinin de karşısındaydı. Oysa, Menderes'in bu önerisi on dört yıl sonra başka biçimde Türkiye tarafından uygulamaya konulacak, uluslararası kuruluşlarca desteklenip onaylanacaktı.

1960'lı yıllarda Amerika'nın sürekli olarak haşhaş ekiminin peşinde olduğu görüldü.

Haşhaş ekiminin Türkiye'de «mutlaka» yasaklanmasını istiyordu.

1965 yılının Haziran ayında, İnönü'nün başkanlığındaki ortak hükümet, ABD'nin «yasaklama» isteğini inceledi ve... Geri çevirdi.

1965 genel seçimleri ile AP, tek başına iktidar olduktan sonra Amerikan baskısı durmadı.

Waşington, durmaksızın Amerikan gençliğini zehirleyen uyuşturucu konusunda Türkiye'nin işbirliği yapmasını istiyordu.

«İşbirliği» dedikleri de haşhaş ekimini tümüyle yasaklamamızdı.

Türkiye, ABD'ye bu konudaki tutumunu açık biçimde söylüyordu: «...Türkiye, hiçbir biçimde, Amerikan gençliğinin zehirlenmesinin tek kaynağı olduğu savını kabul edemez. Bu, insancıl bir sorun. Haşhaş, yalnız Türkiye'de ekilmiyor. Hindistan'da, Güneydoğu Asya'da, Çin'de ve Sovyetler Birliği'nde de haşhaş ekimi yapılıyor ve Türkiye'nin afyon üretimindeki yeri yüzde 5'i geçmez...» diyordu.

Fakat CIA'nın desteklediği bilgilerle, ABD, bu açıklamaları dinlemiyordu bile.

Ünlü Time dergisinde Amerika'ya uyuşturucunun nasıl ve nereden geldiğini gösteren bir harita yayımlandı. Buna göre, haşhaş Türkiye'nin Afyon ili ve çevresinden kaynaklanıyor, İtalya ve Fransa üzerinden ABD'ye giriyordu. Uyuşturucunun kaynağı da, milyonlarca Amerikalı genci ölüme sürükleyen de bizdik; milyarlarca dolar yardım aldıktan sonra ABD'nin bu«küçücük ricasını» kabul etmeyip, burnumuzun dikine giden bizdik!

ABD, «mağdur», Türkiye «eşkıya» idi.

Türkiye, Amerikan basınını saran aleyhteki yayınlara ve Amerikan hükümetinin sürekli baskı girişimlerine akılcı yoldan yanıt vermeyi sürdürdü :

«...Haşhaş Türkiye'de asırlardır ekiliyordu. Türk halkı, uyuşturucuya alışkın değildi. Yağını kendisi, küspesini hayvanlarına yediriyordu. Haşhaş ekiminin Türkiye'de tümüyle yasaklanmasıyla Amerikan gençliğini kasıp kavuran sorun çözülemezdi. Böylesine insancıl bir konuda Türkiye, her türlü işbir-

liğini yapmaya hazırdı. Ancak, Türkiye'de haşhaş ekiminin tümüyle yasaklanması kesinlikle söz konusu değildi...»

Türkiye, ABD'ye yeni bir yaklaşımda bulundu: «Haşhaş ekimini sınırlayacaktı.»

«Ekimi ruhsata bağlayacak, Türkiye'den yapılan kaçakçılığın önlenmesi için her türlü önlemi alacaktı.»

Nitekim, 1961 - 62 yılında 30 ilde haşhaş ekimine izin verilmişken bu, 1963 - 64'te 25 ile, 1965 - 66'da 19 ile, 1967 - 68'de 18 ile, 1968'de 11 ile, 1969'da da 9 ile indirildi. Üstelik kaçakçılığı önlemek için «çok ciddi ve başarılı önlemler» de alındı.

Amerika, doymuyordu, durmuyordu; kesinkes istediğini yaptırma kararındaydı.

1970'te, ABD Büyükelçisi Parker Hart, Başbakan Demirel' le aynı konuyu konuşmak için Başbakanlığa geldiğinde, haşhaş ekimine kestirimci bir yol bulmuştu : «Buldozerler haşhaş tarlalarına girer, oraları yerle bir ediverirdi...»

Amerika'ya göre, iş bu denli basitti.

Demirel, öneriyi kesinlikle geri çevirdi : «Böyle bir davranış ülkede kan çıkarır; yapılamaz, düşünülemez bile» dedi. Ayrıca, Türkiye'de üretilen haşhaşın bütün Amerikan gençliğini zehirlemesinin matematik açıdan olanaksızılığını da anlatmaya çalıştı.

Haşhaş öyküsü 1969 - 70 yıllarında doruk noktasına tırmandı.

Yayın organları ve hükümetiyle Amerika, Türkiye'nin peşine düşmüştü. Amerikan hükümeti sorun üzerinde kesin kararını bildirdi : «...Haşhaş nerede ekiliyorsa bul ve ortadan kaldır, kaynağını kurut...»

Kaynak Türkiye'deydi! Kurutma aracı buldozerler! Tarlaların talan edilmesi!

Ekim 1970'te Başkan Nixon, Amerika Narkotik Büro Müdürü İngersoll'un, eline bir mektup vererek Türkiye'ye gönderdi. İngersoll'un Başbakan Demirel'le yaptığı görüşmede Türk hükümetinin bu konudaki politikası ve kararlılığı bir kez daha açıklandı.

Johnson mektubunun Türkiye'de yarattığı tepkiden sonra Nixon, mektubunda «gayet nazikâne» ifadeler kullanıyor, yalnızca «sorunun önemine değiniyor ve Mr. İngersoll'u sunuyordu.»

Nixon mektubu, 8 Ekim 1970'te geldi.

10 Kasım 1970'te Demirel'in yanıtı Waşington'a gitti.

Başbakan Demirel, «Konunun ciddiyetini bildiklerini ve yapıcı bir 'işbirliği' kararlığını saklı tuttuklarını» yazdı. Ama, Türkiye, Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Maddeler Komisyonuna Büyükelçi Coşkun Kırca aracılığıyla «haşhaş ekimini tümüyle yasaklamayacağını» bildirdi.

Amerika, Türkiye'nin bu bildirimi üzerine alabildiğine sertleşti.

Amerika Adalet Bakanı Mitchell, Temmuz 1970'te Amerikan Senatosunda bir konuşma yaptı, «...Haşhaş ekimi yasaklanmazsa, Türkiye'ye 'yardımların kesilmesini isteyen' Senatörle aynı düşüncede olduğunu» açıkladı. Konu, artık sıcak tartışmaya girmişti.

Amerikan basını Türk hükümetini kötülüyor, Amerika'nın her kesiminde Türkiye şiddetle eleştiriliyordu. Türkiye, «tû kaka!»

Demirel, bu sırada, «Büyük devletlerle dostluk zor. Büyük devletlerin hışmından kaçınmaya çalışmak ya da durup dururken, husumetlerini celbetmek ise, onlardan korkmak veya baskıları altında kalmak gibi düşünülemez. Verecekleri zarardan kaçınmak, akıllı bir harekettir. Hep isteklerini kabullenmek nasıl yanlışsa, savunulması güç şeyleri tümü ile reddetmek de yanlıştır...» diyordu.

Haşhaş konusunun bu noktaya ulaştığı, tartışmanın genişlediği sırada, 12 Mart darbesi geldi.

Darbenin üzerinden dört ay geçtikten sonra, Erim hükümeti, Amerika'nın yıllardır istediği haşhaş ekiminin Türkiye'de tümüyle yasaklanması kararını çıkardı.

Türk kamuoyunun onuru bu nedenle zedelendi, kırıldı.

Sonuç, neydi?.. Amerikan gençliğini Türkiye'nin zehirlediğini kabul etmiştik!

Ünlü Reader's Digest dergisi, Mayıs 1971'de Türkiye'yi karalayan makalesinde, bir Amerikalı yetkilinin «Türkiye, bu konuda kesin bir tavır alıncaya değin, Amerika'da on binlerce gen-

cin ölümünden sorumlu tutulmalıdır. Buna göre, Türkiye ile ilişkilerimiz yeniden değerlendirilmelidir» diye yazıyordu.

Erim, değerlendirmişti. Erim hükümeti, 'haşhaş mı, onur mu' sorusuna yanıt bulmuştu.

Hele 1971 yılı Haziran ayında, Amerikan Savunma Bakanı Laid'in bir demeci daha ilginç sonuçlar veriyordu.

Laid'e göre, «Amerika Türkiye'ye ekilmiş afyonu imha etmesi için 5 milyon dolar önermişti ve bu öneri, Başbakan Demirel tarafından geri çevrilmişti.»

Erim'in haşhaş ekimini tümüyle yasaklamasından sonra yapılan bu açıklama üzerine Demirel, «Böyle bir başvurunun doğru olduğunu» söyledi, «Ancak, ABD'ye bildirdik, bu önerinin kabul edilmesinin olanaksızlığını, para karşılığı ekimin durdurulmasının ortalığı kana bulayacağını, 'haşhaş tarlalarını tahrip edecek buldozerlerin üzerine çıkacak kimsenin bulunamayacağını' söyledik» dedi.

Temmuz 1971'deyse Erim, Afyon'da üreticinin karşısına çıkıyor, «...Amerika ile anlaştık, onların uzmanları gelecek, bizim uzmanlarla elele verecek, gerekli para sağlanmıştır...» diyordu.

12 Mart darbesi öncesiyle, 12 Mart sonrası durum buydu.

Bu ayrıntılardan sonra akıllara takılacak soru, iki heceliydi: «...NE - DEN?...»

CIA'nın, «hükümetleri devirmekle görevli olduğunu» açıkladığı bir Amerika...

Türkiye üzerine siyasal baskılar... 12 Mart darbesi...

Haşhaş ekiminin tümüyle yasaklanmasına karşı Türkiye' de direnme.

Darbeden sonra Erim hükümetinin ilk büyük «icraatı»... Haşhaş ekiminin «tümüyle», ABD'nin yıllardır istediği yönde yasaklanması...

Evet!.. «Ne - den?»..

1973 seçimlerine Türkiye, haşhaş ekimini yasaklayan kararı tartışarak girdi.

Seçim propagandası boyunca CHP önderi Ecevit, iktidara gelince, «yasak kararını» kaldıracağını söyledi.

CHP tek başına iktidara gelemedi. Ne var ki, getirdiği milletvekili ve aldığı oy sayısına göre, parlamentoda birinci parti oldu.

CHP - MSP ortak hükümeti kuruldu. Yasak kararını ele aldı, kaldırdı. Türkiye'nin yedi ilinde yeniden haşhaş ekimine izin verildi. Amerika'dan yeni baskı dalgaları geldi. Fakat bu baskılar artık geçersizdi. Hükümetin yeni kararına göre haşhaş, «çizilmeden» alınacaktı, bir dizi yeni önlem daha getirildi. Bir alkoloid fabrikası kurulacak, afyon değerlendirilecekti. Ecevit'ten sonra iktidara gelen Demirel, bu fabrikayı başlattı, Ağustos 1980'de hizmete açtı. Bir ay sonra, 12 Eylül harekâtı geldi.

Ziya Ül - Hak tarafından asılan Zülfikar Ali Butto'nun söylediği gibi, «Amerika, filler gibiydi, kin tutar, hiçbir zaman unutmazdı.»

Unutmadı.

Haşhaş kararından sonra, Türkiye Kıbrıs harekâtını yapınca, askeri ambargo, ekonomik ambargo...

Bu yöntemlerle dize gelecektik!

Direndik. Direncimizi yıllarca sürdürdük.

Bu dirençle Amerika'ya —belki— kimi halkların onurunu para karşılığı satın alamayacağını öğretmiştik.

Öğrenebilmişse!..

22

ERİM'İN YAPTIĞI AÇIKLAMALAR

Erim'le Cinnah Caddesindeki konutunda buluştuk.

İktidarda değildi artık. Kurduğu ikinci hükümet de gitmişti. Fakat Erim'in iktidardayken aldığı kararlarla çıkardığı kimi yasalar kamuoyunda tartışılıyordu.

Yerilen, eleştirilen kararlarından ilk sırayı alanı haşhaş ekimini tümüyle yasaklamasıydı.

Görüşmeye haşhaşla ilgili kimi bilgileri içeren sorularla başladım. Yanıtlarını uzun uzadıya verdi. Asıl amacım, haşhaşı yasaklayan Erim'e bu kararı ABD'nin hangi baskı yöntemleriyle aldırdığını söyletmekti.

Ara rejimin Başbakanı usta politikacıydı, kurnazdı, zekiydi, akıllıydı.

Fakat ben, yanından mutlu ayrıldım.

Aradığım yanıtı almıştım.

Erim'in ses alma aygıtındaki sözlerini kâğıda dökerken, telefon çaldı, açtım, Erim karşımdaydı.

«Yazıp gazeteye verdiniz mi demeci?» diye sordu. «Hayır» dedim.

«Kâğıda aldıklarınızı bir göreyim, kimi eklemeler ya da çıkarmalar yapayım» dedi.

Karşı çıkamazdım, demeç sahibinin hakkıydı bu istem.

«Evinize getireyim, bakınız,» dedim.

«Yok, yok! Ben hemen geliyorum» dedi. Ve.. O güne değin bizim fakirhanenin yolunu bilmeyen Nihat Erim, bir süre sonra kapıyı çaldı.

Demeci aldı, okumaya başladı, kalemini çıkardı, sol eliyle metinde çıkarmalar, eklentiler yapmaya başladı. Gazetede Erim'in yaptığı düzeltmelerden sonraki metin yayımlandı. Fakat, şimdi?... Erim'in çıkardığı yerleri kapsayan metni aktarıyorum:

«Haşhaşın yasaklanma kararının tarihi 29 Haziran 1971'dir. Amerika Birleşik Devletleri bu konuda yeniden devreye ne zaman girdi?»

«Biz, hükümet programında haşhaşla ilgileneceğimizi gerek insanlık, gerekse üreticilerimiz açısından ciddiyetle eğileceğimizi açıkladıktan sonra, ABD Büyükelçisi William Handley bana geldi. 'Ne zaman' diye soracaksınız, biliyorum; açıkça söylüyorum, I. Erim hükümetinin güvenoyu almasından sonra... Dedi ki: 'Hükümet programınızda haşhaş ekimi konusuna bu yönde yer vermeniz, ABD'yi memnun etmiştir. Acaba ABD bu çalışmalarınıza nasıl katkıda bulunabilir' diye sordu.»

«Büyükelçi Handley, size Nixon'un eğilimini yansıttı mı?»

«Durunuz bakalım, bir sıraya göre soruna gelelim şimdi. Amerikalıların savına göre, daha önceki Amerikan Büyükelçisi Parker Hart'a devrin Başbakanı Süleyman Demirel şifahen afyon üretiminin yasaklanacağı vaadinde bulunmuştur.»

«Ama, olaylar, resmi açıklamalar, Nixon'un kızgınlığı bunun tersini gösteriyor?»

«Evet, daha sonra 1970 Mayısında Amerika'da CENTO toplantısına katılan İhsan Sabri Çağlayangil, Amerika Dışişleri Bakanlığı ileri gelenlerinden Richardson'a 'yasaklama konusunda bir taahhüde giremeyeceğimizi' söylemiştir. Richardson, Çağlayangil'den haşhaşın yasaklanmasını istemiştir.

Bir ek daha yapayım : 1970 Haziranında Brüksel'de NATO nezdindeki Daimi Delegemiz Muharrem Nuri Birgi ile Amerika Birleşik Devletleri Başkanının özel temsilcisi Moynihon arasında bir görüşme geçmiştir. Moynihon, Türkiye ile Amerika arasında her alandaki işbirliğinin zedelenmemesi için haşhaş ekimine kesinlikle yasak konulması gerektiğini söylemiştir Birgi'ye.»

«Bir söylenti var, güvenoyu öncesi siz Handley'le görüşmüşsünüz bu konuyu?»

«Katiyyen!..»

«Bizdeki notlara göre, Nixon, 17 Haziran 1971'de, sizin yasak kararı almanızdan önce TV'de konuşmuş, Adalet Bakanı Mitchell, yardımların kesilmesine yanlı olmuş, sert önlemlerden söz ediyorlar?»

«Yeni hükümete o sırada Amerikan Büyükelçisi bazı ziyaretler yapmıştır. Mesela Başbakan Yardımcısı Karaosmanoğlu'na 20 Nisanda yaptığı ziyarette Büyükelçi, haşhaş konusuna verdikleri önemi ve yasaklanması sorununu söylemiştir. Karaosmanoğlu, hükümet programında sarih bir vaat olduğunu Büyükelçiye hatırlatmıştır. Ayrıca haşhaş konusunda

yalnızca arz meselesinin değil, talep ilkesinin önemini söylemiştir.»

«Amerika ile haşhaş ekimi konusunda kesinkes bir fikir birliğine varışınızın tarihini söyleyebilir misiniz?»

«Neden olmasın: ABD Büyükelçisi beni, 17 Mayıs 1971' de ziyaret etti. Haşhaş ekiminin Türkiye'de yasaklanması halinde yapabilecekleri yardım için bir belge sundu. Bu belgede Haziranda çıkması mutat olan afyon fiyatları kararnamesiyle ekimin yasaklanması halinde, üreticilerin zararına karşılık tazminat verilmesi teklif edildi...»

(Oysa, bu tür 'para karşılığı yasağı' Türkiye daha önce geri çevirmişti.)

Erim sürdürdü :

«Büyükelçi Handley, 17 Mayıs konuşmamızdan sonra 11 Haziranda bana geldi ve Nixon'un Tayland, Meksika, Fransa, Vietnam ve Türkiye'deki büyükelçilerini haşhaş için Waşington'a çağırdığını söyledi. Bir de Nixon'un bana sözlü mesajını iletti :

Nixon, hükümet programında haşhaş konusunda belirtilen noktalardan duyduğu memnuniyeti kaydettikten sonra, 17 Mayısta bize bildirilen Amerikan önerilerine Türk hükümetinin vereceği cevabı beklediğini ifade ediyordu. Ve *gelecekteki üç hafta içinde Türkiye'nin davranışlarından nasıl bahsedebileceğini soruyor, Türk Başbakanının 'düşünce ve yardımlarını' beklediğini ekliyordu...*

Büyükelçiye, *'geçen yıl vaat edilen üç ilde şimdiden yasaklamaya gidebileceğimizi Nixon'a bildirmesini' söyledim. Amerika'nın önerilerine gelince, cevaplarımızı bir not halinde vereceğimizi bildirdim.*»

İşte, haşhaş yasağı böyle alındı.

Erim, Karaosmanoğlu'nun —Amerika'yı bildiği için— ısrarlı istemleriyle haşhaş konusunu hükümet programına aldıklarını sözlerine ekliyordu.

Türkiye ile Amerika arasında «Para pazarlığı» başladı.

Haşhaş ekiminin tümüyle yasaklanması karşılığı «bir ölçüde ve belirli bir süre ABD dolar» verecekti.

Alındı da!

Ve.. Kamuoyunda Nihat Erim'in «prestijinin» yitip gitmesine karşılık.

Ve Türkiye'nin onurunun.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERİM HÜKÜMETİNDEN AP'YE İLK SALDIRI VE... «ÜÇ» ÖZAL - BİR BATUR

1

BİR DOĞRU — İKİ YANLIŞ MI?
İKİ DOĞRU — BİR YANLIŞ MI?

Turgut Özal adını halkımız, 24 Ocak kararlarından, özellikle 12 Eylül'de Ordunun yönetime tümüyle el koymasından sonra duydu.

Basının Turgut Özal adıyla yakından ilgilenmeye başladığı tarih ise, daha gerilere, 1960'lara değin uzanır.

Süleyman Demirel, 1969'larda Özal'ı Devlet Planlama Örgütünün başına getirdi. Bir süre sonra Turgut Özal adı, kamuoyunun duyarlı olduğu kimi konulardaki ters tutumu nedeniyle basında sık sık geçmeye başladı. O tarihlerde Özal'ın «aşırı dinci eğilimlerin adamı» olduğu yaygındı, ne var ki, Özal da Türkiye'de yeni filizlenen bu akımın önde gidenlerinden biri olduğunu yadsıyacak herhangi bir davranış göstermiyordu.

Demirel ile Özal adlarının garipsenecek bir yazgısı vardı: 1971 darbesiyle Demirel iktidardan uzaklaştırılırken Turgut Özal, Devlet Planlama Örgütünün başındaydı. Hükümetin ekonomik politikasının uygulamasında ilk söz sahiplerinden biriydi.

1980'de 12 Eylül harekâtı gerçekleştiği zaman, iktidarda olan gene Demirel'di. Turgut Özal ise, Başbakanlık Müsteşarlığı görevini yürütüyor, Devlet Planlama Örgütünü yönetiyordu. 1980'de de Demirel hükümetinin aldığı ekonomik kararların uygulayıcısı yine Özal'dı.

Ekonomik görüşleri Demirel'in bakış açısına eşti. Siyasal açıdan Demirel'den ayrı düşüncelere sahipti. Nitekim, MSP'nin İzmir adayı oldu, seçimi yitirdi.

1983'ten beri Türkiye Cumhuriyetinin Başbakanı.

Dört yıla yakın bir «aradan» sonra, 1983'te «yeni» demokrasiye açılış günleri geldi. Türkiye'ye yeni bir «siyasal partiler

düzeni» getiriliyordu. Askeri yönetimin önde gidenleri yeni Meclisin üç siyasal partiden oluşmasını kararlaştırmışlardı. Verilen izinle bu üç siyasal parti kuruldu.

Ne var ki, kurulan üç partinin neyin nesi, kimin fesi olduğunu halkımız bilmiyordu.

O sırada kamuoyunun alkışladığı davranış TV'den geldi. Türkiye'yi beş yıl süreyle yönetecek olan partileri tanıtmak, önderleri üzerinde halkımızın yargılarını pekiştirmek için bir dizi program hazırladı. Basın toplantılarından önce, TV'de üç parti önderiyle bir açıkoturum düzenlendi. Türk halkı, 22 Ekim 1983 günü TV'lerinin başına geçti.

Karşımızda, bir «paşa», bir «devlet bürokratı», bir de «özel sektör yanlısı» üç insan vardı :

Turgut Sunalp, Necdet Calp ve Turgut Özal.

Eski Kontenjan senatörü, gazeteci Hüsamettin Çelebi'nin yönettiği açıkoturumda, üç parti önderi iktidara geldiklerinde «halkımızı nasıl mutlu edeceklerini» anlattılar.

22 Ekim 1983 günü, TV'de Turgut Özal, «Şimdi müsade ederseniz» diye başladı, «12 Eylül'ün nedenleri üzerinde durmayacağım.»

Kaldı ki, hiç kimse Özal'dan böyle bir şey beklemiyordu.

Ama, Turgut Özal 12 Eylül'e «geliş nedenlerimizi» anlatmaya hevesli ve meraklıydı. Ordunun yönetime hangi belirgin nedenlerle müdahale ettiğini anlatmak istiyordu. Bu anlatımdan sonra, kendisine «bir hisse» çıkaracağı kuşkusuzdu.

Bu konuda Özal'ın ilginç bir yaklaşımı vardı. Öne sürdüğü savları Özal «keşfetmemişti», Özal'dan önce kimi «politikacı düşünürler» de bu gerekçeleri savunmuşlardı. Fakat, Özal'ın ayrımlı bir durumu vardı, öteki parti önderlerine kıyasla iktidara daha yakın gibi görünüyordu.

Özal, yalnızca 12 Eylül'e gelişin ana nedenini değil, 12 Mart darbesinin gerçekleşme nedenini de aynı biçimde açıklıyordu. Ona göre, on yıl arayla gelen askeri müdahalenin ana gerekçesi, «ekonomide 'kötüye' gidişti.»

Özal, 22 Ekim 1983 gecesi TV'de 45 milyon izleyicinin huzurunda şöyle dedi :

«...Biz acaba 12 Eylül'e gelirken nasıl zayıftık. Şöyle bakalım : Ben bir gözlem daha yaptım. 12 Eylül'den evvel bir 12 Mart

var Türkiye'de, gene anarşik hareketlerin başladığı ve tabii 12 Eylül ölçüsünde değil, evvelsindeki ölçüde değil, daha ufak ölçüde bir hareket. Onun gerisinde iktisadi sıkıntıların, sosyal sıkıntıların olduğunu görüyoruz... Şimdi biz diyoruz ki, bundan sonra bu mesele patlar mı?.. Bize de bu sorular soruluyor. Ben hemen şunu söyleyeyim. Patlaması için, tekrar anarşik ortama dönüşmesi için üç önemli nokta görüyorum. Bir tanesi gerek şarttır. Yeterli olmamalıdır, o nedir?.. Türkiye, ekonomisini düzeltmek mecburiyetindedir. Sosyal meseleleri halletmek mecburiyetindedir. Önümüzdeki beş senede eğer bu ekonomi tekrar birtakım sıkıntılara düşer, yokluklar, kuyruklar, karaborsa, hayat pahalılığı artmaya devam ederse, hiçbir güç anarşinin dönmesine mani olamaz. Bunu açık, kesin olarak söylemek mecburiyetindeyiz...

...12 Eylül'e gelmeden hatta 12 Mart'ta da, bazı meseleler oldu. Ekonomik bazı sıkıntılar oldu. Bu bir tesadüf değildir. İstatistiki bağlantıdır ve oradan şu noktaya geliyorum...»

Özal'ın müdahale önceleri Türk ekonomisine değinen yargıları —sözcüğüne dokunmadan aktardık— işte, bu biçimdeydi.

Tabii, Özal'ın 1983'teki TV açıkoturumunda, enflasyonu yüzde 10'a indirmeye söz veren cümlelerini —konu dışında kaldığı için— buraya aktarmıyorduk. Daha sonraki aylarda «yüzde 10 vaadini» anımsamayıp, kimi resmi toplantılarda yadsıdığı için, müdahale öncesi sayıp döktüğü ekonomik nedenleri —olduğu gibi— aktarmaya özen göstermek zorundaydık.

TV'deki sözleriyle neyi amaçlıyordu?... Özal'a göre, 12 Mart darbesiyle 12 Eylül harekâtını getiren bellibaşlı etken «ekonomideki kötüye gidişti.»

Oysa Özal'ın gökkubbenin altında hiçbir gizemin giz olarak sürüp gitmeyeceğini, hiçbir şeyin unutulmayacağını göz önünde tutması gerekirdi.

Yapılacak şuydu : Özal'ın 1971 Mart darbesinden önce ve 12 Eylül günü Türk ekonomisini nasıl gördüğünü belirleyen «raporları» bulup çıkarmak.

Bu raporları gözler önüne sermenin yararı şuydu.

İki müdahale öncesi «ekonominin başı» Turgut Özal'ın, 1971 ve 1980'de ekonomiyi nasıl gördüğünü saptayabilirdik. Bu saptamalardan sonra, o yıllarda söylediklerileyle 1983'te halka açıkladığı yargılar arasında acaba ne gibi ayrımlar ortaya çıkardı? Bir kişiliği sergilemek için bu sorunun yanıtını «kesinkes» bulmalıydık.

1971'den, Özal'ın ekonomik görüşleriyle ilgili 'resmi belgeli' öyküden başlayalım :

12 Mart'tan sonra gelen Nihat Erim hükümetinin ilk işi, geçmiş yıllardaki ekonomik gidişi kötülemek oldu.

«Kabinenin beyni» diye nitelenen Başbakan Yardımcısı Attila Karaosmanoğlu 15 Nisan 1971 günü yaptığı basın toplantısında, Ağustos 1970'te yapılan devalüasyonun ardından «gerekli cesaret gösterilmeyip fiyat artışlarının zamanında yapılmadığını, eğer zamlar gerektiği zamanda yapılmış olsaydı fiyatların daha yükselmesinin önüne geçilebileceğini» vurguladı.

Bütçe açıktı. Kamu kesimi için 1971 yılı programında öngörülen yatırım artışı sabit fiyatlarla 'sıfır' olacaktı. Bunun uzun dönemdeki kalkınma konusunda ciddi sorunlar çıkaracağı açıktı. «Eski hükümetin politikası uzun vadeli kalkınmamızı çok ciddi bir şekilde tehlikeye sokmuştu.» Mal üreten sektörlerdeki artış hızı giderek düşmüştü. İç üretim yapımız nispi olarak zayıflayacaktı. İç tasarrufları arttırma konusundaki 'politik güçsüzlük' ve ekonomi politikasının çeşitli israfları büyük ölçüde dış borçlara başvurmayı gerekli kılmıştı. Uygulayıcı bakanlıkların yapması gerekli birçok faaliyetler, bu bakanlıklar bu işleri çözemiyor gerekçesiyle Devlet Planlama Örgütünde toplanmıştı; karar yetkilerinde anlaşılması güç kimi gelişmeler olmuştu.

Attila Karaosmanoğlu, Demirel hükümetlerinin ekonomik politikasını yerden yere vuruyordu. Bu konuşma, Erim hükümetinin güvenoyu almasında bir numaralı etken olan AP'de ve kuşku yok ki, eski Başbakan Demirel üzerinde olumsuz etkiler yapacak, AP ile Erim hükümetinin arasını açacaktı.

AP, bu saldırıya hemen karşı çıktı. Ağustos 1970'te yapılan devalüasyona karşın, ekonomik göstergeler hiçbir zaman öne sürülen düzeye ulaşmamıştı. Hele, 1985'teki olumsuz ekonomik duruma hiçbir zaman düşülmemişti. Kalkınma yüzde 7 dolayında gerçekleşmiş, büyük yatırımlara girişilmişti. Bu doğrultuda haklılığına inanan Demirel'in, Amerika'dan ithal olunan «beyin»e karşı 12 Mart'ın ikinci ayında bir savaşıma girişmesi olağandı. Erim hükümetiyle Demirel arasındaki ilk kapışma Karaosmanoğlu'nun savlarıyla başladı; «Ekim buhranı» diye adlandırılan olaya değin sürdü.

Yapılan bu kısa açıklama olayın siyasal yanıydı.

Oysa Karaosmanoğlu, AP'nin sürdürdüğü ekonomiye saldırdığı sırada, Turgut Özal, Devlet Planlama Örgütünün başındaydı.

Üzerine bir görev düşüyordu.

Oturdu, «Ankara - 15 Nisan 1971» tarihli bir mektup yazıp, Karaosmanoğlu'na gönderdi (Mektubun tam metni dosyalarımızda).

Fakat bu mektubun önemli bir özelliği vardı. Daha sonra, 1983'te 12 Mart 1971 darbesine «ekonomideki bozukluğun yol açtığını» söyleyen Özal, 15 Nisan 1971 tarihli mektubunda, «Geçmiş hükümetlerin ekonomideki tutarlı, yararlı, kalkınmayı sağlayan» nitelikleriyle ne denli başarılı olduğunu Başbakan Yardımcısı Karaosmanoğlu'na rakamlar vererek, Demirel'den önceki dönemlerle kıyaslamalar yaparak uzun uzadıya anlatıyordu.

Özal, bu resmi mektubuna, «...Üzülerek arzedeyim ki, size verilen bilgilerin büyük bir kısmının ciddi hatalar ihtiva ettiğini müşahade etmiş bulunuyorum...» diye başlıyordu. «Milli gelir» diyordu Özal, «bu bölümde eski hükümetin politikası uzun vadeli kalkınmamızı çok ciddi bir şekilde tehlikeye sokmuştur hükmü verilmektedir... Yanlıştır.»

'Mal üreten sektörlerin' (yani tarım, sanayi ve inşaat) net yurt içi hasıladaki oranının azaldığını, bu sektörlerin gelir artışına katkısının yüzde 67,6'dan 1970'te yüzde 25'e düştüğü yolunda Karaosmanoğlu'nun öne sürdüğü savların «doğru» olmadığını vurguluyordu. «Burada hiçbir hükümetin politikasını müdafaa mecburiyetim yoktur» diyordu Özal, «Ama devlette devamlılığı müdafaa etmeliyiz. Böyle bir muhakemenin doğru olmayacağını şu aşağıdaki tabloya bakarak görmek mümkündür» cümlesiyle 1971 darbesi öncesi yürütülen ekonomik politikayı rakamlarla savunuyordu.

Daha önceki dönemlerle, Demirel döneminin rakamlarını sıralayıp kıyaslayarak «olumlu gelişmeleri» anlatıyordu.

Özal'ın resmi mektubunda daha ne savunular vardı :

Özal'a göre, 1971 yılında döviz rezervleri Karaosmanoğlu'nun söylediği gibi eriyip gitmemişti : «...IMF tariflerine göre Türkiye'nin döviz rezervleri —Karaosmanoğlu'nun savlarının tersine— 129 milyon dolar değil, 415.4 milyon dolardı. Bu rezerv serbest döviz ithalatımızın iki aylık kısmını değil, takriben 7 aylık kısmını karşılamaktadır..»

Özal, darbe öncesi ekonominin dövizlerle ilgili bölümünü böyle anlatıyordu.

Özal'ın savunuları bununla da bitmiyordu :

«...Yedi aylık serbest dövizli ithalat rezervi olan memleketimizin durumunu 'karışık ifadelerle' iki aylıkmış gibi göstermenin...» Türk parasının değeri üzerinde olumsuz etkileri olurdu.

1970'te, «...İzlemeye bağlanan projelerin toplam Maliyetinin 54 milyar 285 milyon lira» olduğunu söylüyor, «Demirel hükümetleri sırasında finansmanı sağlanan, başlatılan 6 büyük proje hakkında» ayrıntılı bilgiler veriyordu. Özal, «...Sizin verdiğiniz rakamların incelenmesi sonucu yabancı sermaye girişleri sür'atle artarak 1970 yılında girişlerin transferleri geçtiği görülür» diyerek yatırım politikasındaki başarıları da övüyordu.

Oysa, Turgut Özal, 22 Ekim 1983'te, halkımızın gözünün içine bakarak, «... 12 Mart darbesinin... Gerisinde iktisadi sıkıntıların, sosyal sıkıntıların olduğunu...» söyleyebiliyordu.

Bu bölüm, Özal'ın 12 Mart darbesi öncesiyle ilgili ekonomik görüşlerini kapsıyordu.

O dönem ekonomisini savunduğu günlere dönük, «resmi belgeli» açıklamalardı.

1983'te Özal, 12 Eylül'e gelişin nedenini de «...İktisadi sıkıntılara, bozukluklara» bağladı. «Hafıza-ı beşer» her zaman şaşmazdı.

12 Eylül 1980 günü, Turgut Özal konutundan alındı, askeri yönetim önderlerinin huzuruna götürüldü, kurulacak hükümette ekonomik işleri yürütmesi istenildi. Özal, kabul etti. (Acaba o gün, 1971 darbesinden sonra askeri yönetimce yurt dışına çıkmasının yasaklanması olayını anımsıyor muydu?)

Özal'dan «1980 Türkiye'sinin ekonomik durumunu gösteren bir rapor» istenildi.

Özal, yazdı.

Özal, 12 Eylül harekâtından önce işbaşında olan «koalisyonsuz azınlık AP hükümetinin» ekonomik kararlarıyla yü-

rüttüğü politikayı övdü, «Bu kararlar alınmamış olsaydı, 'bugün', Türkiye'nin tam bir ekonomik çöküntüye gideceğini ve bunun da devleti tahrip edeceğini 'gayet açık' biçimde» vurguladı.

Bu raporu, aynen sunalım :

ANKARA, 12 EYLÜL 1980

TÜRKİYE'NİN SON EKONOMİK DURUMU VE 12 EYLÜL HAREKÂTI SONRASI ALINACAK TEDBİRLER

1. MEVCUT EKONOMİK DURUM

Türkiye 70'li yıllarda siyasi istikrarsızlığın tesiri ve bunun yanında dünya ekonomisindeki köklü değişiklikler sonucunda ekonomik bir bunalıma doğru itilmiştir.

1974 yılında ham petrol fiyatlarının üç misli artışı, buna karşın hiçbir ekonomik tedbirin alınmayışı, 'Türkiye'nin bünyesine uymayan koalisyon idareleri ekonomik bunalımı' arttırmıştır.

1977 ikinci yarısından itibaren ve 1978 - 79 yıllarında durumu sür'atle kötüleşmeğe devam etmiştir. Aylık enflasyon hızı 1979 sonlarında % 8 seviyesine yaklaşmıştır. (Yıllık % 150'ye eşdeğer) Enflasyon hızının artışı ile beraber yatırımlar azalmaya başlamış ve Türk ekonomisi artan işgücünü karşılayamaz hale gelmiştir. Karaborsa ve çift fiyatlar neticesinde haksız kazançlar ve devletin vergi kayıbı büyük ölçülerde artmıştır.

1979 Kasım seçimlerinden sonra kurulan koalisyonsuz azınlık hükümeti büyük çapta yeni ve çok ciddi tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bunlar alınmamış olsaydı, bugün Türkiye'nin tam bir ekonomik çöküntüye gideceği ve bunun da devleti tahrip edeceği gayet açıktır.

25 Ocak 1980'de ilan edilen ve Mayıs 1980'de ilavelerle genişletilen yeni ekonomik programın ara hedefleri ile ana hedefi şöyle özetlenebilir :

Ara Hedefler :

— Petrol bunalımının aşılması : Ekonominin düzene girmesinin ilk şartı sanayi, enerji, nakliye ve tarımda bü-

yük sıkıntılara sebep olan petrol darboğazının ortadan kaldırılmasıdır. Mart 1980 sonundan itibaren bu sorun çözümlenmiştir.

— Çift fiyat ve karaborsanın önlenmesi : Bu ara hedefe de programın tatbikatından iki ay sonra varılmıştır.
— Yokluk ve darlıkların kaldırılması : Haziran 1980 sonunda büyük çapta bu hedefe de varılmıştır.
— Enflasyon hızının düşürülmesi : Nisan 1980'den itibaren enflasyonun aylık hızı düşürülerek Temmuz, Ağustosda % 2'nin altına indirilmiştir.
— Tasarrufların arttırılması : Temmuz başından itibaren yurt içi tasarrufların arttırılması için bankacılık sistemine yeni esaslar getirilmişti. Bu uygulama sonucu iki ay gibi kısa bir sürede bankalarda süratli bir mevduat artışı sağlanmıştır.
— Döviz transferleri : Son üç yıldanberi yapılamayan veya bekleyişle kısmen yapılabilen transferler 25 Ocaktan bu tarafa devamlı iyileşerek, halen günlük işlem durumuna yaklaşmıştır.

Gerçekleştirilmiş olan bu ara hedefler, sırasıyla ihracatın, üretim ve yatırımın hızlandırılması için gerekli ortamın hazırlanmasının şartlarıdır.

Bu yeni ekonomik programın ulaşmak istediği ana hedef, Türkiye'nin kendi gücüyle ayakta duracak sıhhatli bir ekonomik bünyeye kavuşturulmasıdır. Bunu açıklayacak olursak, Türkiye'nin döviz gelirleri ile giderleri ve borçlarını karşılayacak seviyeye gelmesi en önemli mevzu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu işlerlik şartı yanında aynı önemde Türkiye'nin artan işgücüne yeni iş imkânları sağlayacak bir ekonomik büyümeyi görmekteyiz.

Yapılan incelemeler, bu hedefe varmak için ciddi ve devamlı gayretlerin en az 4 - 5 yıl süreyle uygulanmasının zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun temini için bu sürede Türkiye'nin döviz darboğazının genişletilmesi ve Türkiye'ye yapacağı gerekli hamleler için nefes alma süresinin kazandırılması mecburiyeti vardır. Bu da ancak gelecek beş yıla yığılmış bulunan borçların da uzun ve ileri vadeye ertelenmesi ile iyi şartlı yeni krediler alınmasına bağlı.

Geçen yedi ay içerisinde bu hayati konuda çok büyük mesafe katedilmiştir.

Özetle :

— Gelecek üç yıl için, her yol yaklaşık birer milyar dolar seviyesindeki bunlar uzun vadeye ertelenmiştir. Ayrıca ilgili devletlerden üç yılı müteak iki yıla ait borçların ertelenmesi için de söz alınmıştır.
— OECD, Dünya Bankası, IMF ve Suudi Arabistan'dan 4 milyar doların üzerinde iyi şartlı kredi alınmıştır.
— Önümüzdeki yıl için takip ettiğimiz yeni ekonomik programın devamı halinde aynı şekilde kredilerin alınacağı vaadi alınmıştır.

Yukarıda kısaca açıklanan bu önemli operasyonun en önemli noktası IMF ile yapılan anlaşmadır. Buna uyulması halinde bütün kredi ve borç erteleme anlaşmaları yürürlükte kalacaktır.

II. 12 EYLÜL SONRASI DURUM VE TEDBİRLER

12 Eylül Harekâtının yumuşak ve süratli olmasına rağmen, ekonomide başlangıçta bazı tesirleri olabileceği dikkate alınmalıdır. Bunlar esas itibarıyla,

Türkiye'de :

— Bankalardan para çekilmesi,
— Mal ve maddeler için gereksiz stok eğilimi ve
— Fiyat artışları ve karaborsanın hortlaması şeklinde görülebilir. Bu hadise psikolojiktir. Bunun karşısında paniğe kapılmadan hareket etmek lâzımdır. Halkın güveni sağlanıncaya kadar malın ve paranın arzı kısıtlanmamalıdır.

Kanaatimizce, bu geçici bir sürede görülebilir. İcabında ithalat yaparak buna dayanmak lâzımdır. Bu yapılırsa güven kısa sürede teessüs edecektir.

Türkiye dışında :

— İlişki kurduğunuz milletlerarası finansman müesseseleri Türkiye'nin yeni idare altında nasıl bir ekonomik program uygulayacağını merak edeceklerdir.
25 Ocak 1980'den beri tatbik edilen yeni ekonomik program dış mali çevrelerde çok büyük destek görmüştür. Bu programın uygulanmasına devam edileceğine dair güven verilmesi fevkâlâde önemlidir.
12 Eylül harekâtının ekonomiye hemen yapacağı müsbet etki, devam eden birçok grev ve lokavtı çözüme

kavuşturmasında etken olacaktır. Uzun süredir ideolojik maksatla ve zorbalıkla devam ettirilen grevlerin çözülmesine büyük işçi kitlesi memnun olacaktır.

Bunun yanında üretim ve ihracat ciddi ölçekte arttırılabilecektir.

Yeni ekonomik programın başarısının devamı ve 4 - 5 seneden önce Türkiye'nin düzlüğe çıkışı geçen devre parlamentoya sunulan başarılı olunamayan vergi reformlarının bir an evvel neticelendirilmesi suretiyle seğlanacaktır.»

Bu rapor, Özal'ın 1980'de ekonomiyi nasıl gördüğünü kanıtlayan belgeydi.

Ne çare, 1983'te Özal, «ekonomimizin 'kurtarıcısı' olmaya» heveslenmişti.

Ne çare ve yazık, Özal, 1983'te kötülediği 1980 ekonomisini savunuyordu.

Kötülediği 1971 ve 1980 ekonomileri için o yıllardaki raporlarıyla mektuplarında Özal'ın kaleminden bal damlıyordu.

Arılı, petekli Anavatan Partisi'ni kurmadan önce...

O arıların baldan oylarıyla iktidara gelmeden önce, kötüleyerek.

Ahhh, —orta yaşlıların diliyle— hafıza!

Ahh, —genç kuşakların diliyle— bellek

Heyhat!

Kaldı ki, Özal'ın 22 Ekim 1983'te TV'de askeri müdahalelerin nedeni olarak öne sürdüğü pahalılık, yatırımsızlık, işsizlik gibi önemli öğeler —Ocak 1985'te— Anavatan iktidarının ikinci yılında «çok daha ileri boyutlara» ulaşmıştı. Zira iki yıl içinde yüzde 10'a indireceğini söylediği enflasyon, 1983'te askeri hükümet zamanında yüzde 35 iken, 1984 sonunda yüzde 50'nin üzerinde gerçekleşmişti.

1985'te enflasyon hedefini yüzde 25 olarak gösteren Özal'ın bu önyargısı, yılın ilk iki ayında uçup gidiyordu. Öyleki, Özal'ın her davranışını «mucize —altın olay— reform» diye alkışlamayı meslek edinen kimi başyazarlar boylarıyla orantılı yazılarında artık, Özal'ın 1985'te enflasyonu aşağıya çekemeyeceği gerçeğini kabul etmişlerdi.

Son yıl, 1980 yılına oranla «işsizler ordusu» iki katına çıktı. İki milyon işsiz, dört milyona vardı. Yalnız 1984'te işsizler ordusuna 400 bin kişi eklendi.

1980'de, 12 Eylül harekâtı başladığı sırada 78 lira olan dolar, 1985 başında 450 lirayı çoktan aşmıştı. Hele 1985 Şubatında gazeteler, doların «500» barajını aştığını büyük manşetlerle açıklıyorlar, IMF'nin 1985 yılı sonunda doları 670 lira görmeyi istediğini bildiriyorlardı.

Başarılı ekonomi!... İşte, bu noktadaydı.

Öteki ülkelerin paraları dolar karşısında yüzde 100 dolaylarında değer kazanırken, bizim paramız yüzde 700 dolayında değer yitiriyordu.

Kısacası, 1984 ve 1985 başlarında Türkiye fakirleşiyordu. Gelir dağılımı zenginlerin lehine bozuluyordu. Halkımız, enflasyonun aşağıya çekileceği varsayımlarıyla büyük ölçüde pahalılığın içine itilmişti.

Bir başarı vardı ekonomide, dar gelirlinin, küçük çiftçinin daha aşağı düzeylere doğru inmesiydi bu başarı.

Eğer Özal'ın 1983'te TV'de söylediği gerekçeler geçerliyse, 1985'te Türkiye'de bir askeri müdahalenin bütün «ekonomik koşulları» vardı. Hatta, eski yıllardan çok daha fazlasıyla. Bir bakıma, Özal'ın Muhsin Batur Paşanın «muhtıralarında gösterdiği gerekçeler» gibi düşündüğü anlaşılıyordu.

Ekonomik sorunlar askeri müdahaleleri getiriyordu. Askeri yönetimler ekonomiyi düzeltiyorsa, Güney Amerika ülkelerinin «refah düzeyinin» ABD'yi çoktan geçmesi gerekirdi. Ekonomik sıkıntıları müdahalenin «tek nedeni» saymak, gereksizdi.

2

ÖNEMSENECEK İKİ KONU

12 Mart öyküleri arasına «enerji sorununda çaresiz kalışımızla ilgili gelişmeyi», bunun yanı sıra CHP ile sıkıyönetim komutanları arasında başgösteren sürtüşmeyi de koymalıyız.

Erim hükümeti reformist, atılımcı bir hükümet olarak boy gösterdi.

Ülkenin yetişmiş kişilerini kullanmayı bir yana bıraktı, dar çerçeveli bir uzmanlar topluluğunca hazırlanan planlara, projelere eğilir oldu.

Daha önceleri görmüştük, 1960 ihtilalinden sonra ülkeye kazandırılan pek çok yapıtı, ihtilalcilere «israf edilmiştir, yazıktır» sloganıyla kötü gösterenler çıkmıştı. Hem de aralarında çok ünlü kişiler de vardı bu insanların.

1971 darbesinden sonra ekonomik politikayı eleştirenlerin gözlerini diktikleri öteki «gelişme», Türkiye'ye kazandırılan barajlar, daha önemlisi elektrik enerjisi üreten kuruluşlardı.

Erim hükümetinin CHP kökenli Enerji Bakanı İhsan Topaloğlu, göreve başlamasından hemen sonra, bir genelge yayımladı :

«Başlanan, başlatılacak olan bu tür enerji santrallerinin yapımının durdurulmasını istiyor, bundan böyle yapılması plananlar için girişilen işlemleri kesiyordu.»

Elbet, bu karar Türkiye'nin geleceği açısından önemliydi.

O sırada Topaloğlu'nun bu yanlış tutumu üzerinde tartışmalar çıktı. Fakat, Orduya dayanan atılımcı hükümetin aldığı 'reformist karar' gerilemedi, yürüdü.

Ne çare, Türkiye'ye ağır bedel yükledi.

Enerji tesislerinin yapımının 1971'lerde durdurulması, günü gelecek ülkenin enerji sıkıntısı çekmesine neden olacaktı.

CHP'nin sıkıyönetim uygulamaları ile ilgili kimi eleştirileri, sıkıyönetim komutanlarınca bildirilerle karşılandı. Sıkıyönetimler —örneğin Ankara komutanlığı— «Uzun zamandan beri CHP'nin bir 'kanat' mensuplarının sürekli olarak askeri savcılık ve askeri mahkemelere saldırıcı tutum ve davranış içerisinde olduklarını» bildiriyordu.

Oysa 27 Eylül'de İsmet Paşanın başkanlığında toplanan bir Parti Meclisi toplantısına sunulan raporda, partinin «...Demokratik olmayan ve genel oya dayanmayan her türlü siyasal formülün karşısında» olduğu belirtiliyordu.

CHP, o sıralarda «1961 Anayasasına 'şükran' borçluyuz» diyor, «1961 Anayasasının sağladığı hak ve özgürlüklerden yararlanılarak bugün gerçekleştirilmeye çalışılan reformların tohumları Türk toplumuna atılmıştır. AP gibi halkı sömüren bir düzenin savunulmasını kendine görev edinmiş bir siyasal iktidara rağmen Türk toplumu daha büyük patlamalardan kendisini koruyabilmişse bu, bazı ekonomik ve sosyal hakların uygulanmasına imkân veren 1961 Anayasası sayesinde başarılabilmiştir. İçinden geçtiğimiz ve geçmekte olduğumuz koşullar, bu vesileyle edinilmiş dersler, ihtilalci ve şiddetçi akımları ve bu akımlara uygun ortam hazırlayan tutucu ve sağcı politikacıları mahkûm etmiştir. Bu kesin mahkûmiyete karşılık CHP'nin ortanın solu politikası büsbütün gerçeklik ve geçerlilik kazanmıştır» diyordu.

Deokratik rejimin iyice kargaşaya girdiği bir ortamda bir de bu tür savaşımlar sürüp gidiyordu.

Eve girdim.

Eşim Esin, «Seni Muhsin Batur aradı» dedi. Telefon numarasını uzattı.

Çevirdim, bir süre çaldı telefon.

Batur Paşanın bildik sesi karşımdaydı.

Bu dizinin 5. cildini okumuştu. Yazdıklarım beni ilgilendirirdi. Buna bir diyeceği yoktu, ama 'bir konuda' üzülmüştü.

5. ciltte Muhsin Batur'la ilgili geniş bölümler yer almıştı. Korgeneralliği sırasında Hava Kuvvetleri Komutanı olan İrfan Tansel'le ilgili yazdığı bir «dilekçe»nin yayımlanmasına üzülmüştü. Zaman geçmişti. O sıralarda Tansel'le ilgili yargıları, daha olgunlaşıp yaşlandıkça değişiyordu. Batur'a göre,

yıllar önce Tansel Paşa ile Batur Paşanın savundukları konular, giderek yumuşuyor, bugünlere gelince, insan «belki yüzde 50 ben, yüzde 50 Tansel Paşa haklıydı» diyebiliyordu.

Tansel'le karşılaşıyorlar, oturup konuşuyorlardı.

Üzerinden en az on beş yıl geçtikten sonra geçmişin karanlığında kalmış, dosyalarda kilitlenmiş bu tür anımsatıcı belgelerin gün ışığına çıkmasıyla şimdi sürdürülen dostlukların yeniden zedelenmesi olasılığı karşısında —gerçekten— üzüntü duymuştu.

«Cesaretinizi ölçeceğim Cüneyt Bey» dedi Batur Paşa. «Bizim 12 Mart muhtırasına 'Darbe' diyorsunuz, biz 'müdahale' demiştik, peki kabul. 12 Eylül'e ne diyeceksiniz?»

«Adı belli» dedim soruyu yanıtlayarak : «12 Eylül harekâtı»

«Ha» dedi Batur. «Demek o denli basit... 12 Eylül harekâtı!..»

Elimde olmayan nedenlerle Gürler Paşanın, Batur'dan önce Kuvvet Komutanlığına atandığını yazmamı, kendisi albay iken Gürler'in binbaşı olduğunu anımsatarak «küçük eleştiriler» yaptı. 6. ciltte düzelteceğimi söyledim.

Batur, «Söylediklerimi hiç yadsımam, olan bir olayı red etmem» dedi.

Bir iki açıdan yaklaşarak, 5. ciltte değindiğim kimi olaylarla ilgili bilgi verdi.

Özellikle 12 Mart döneminin sürdüğü günlerde «Batur'un, kimi isteklerinden» kaynaklandığı söylenen Batur - Gürler arasındaki «ihtilafa» dönük çizgiler çizdi :

«O sırada yazıldı, çizildi» dedi Batur. Gerçekten darbenin sürdüğü günlerde Batur'un başbakan olmayı istediği basına yansımıştı.

«Yazıldı, çizildi, ama ortaya yayılan başbakanlığım konusunu Faruk Gürler Paşayla ne konuştuk, ne de pazarlık ettik. O zaman basının bu yakıştırmasına 'yoktur' diye bir şey söylemedim. Nasıl olur ki, ben askerken Faruk Paşa cumhurbaşkanı olacak da, ben başbakan olacağım. Meclis açık, partiler var. Havsalanın kabul edemeyeceği bir şey. Ya da Faruk Paşa cumhurbaşkanı seçildikten sonra, 'başka bir as-

keri rejim' gelecekteee .. O zaman düşünülecek bir konu. Olur olmaz. Hiç böyle bir durum yok» diyordu Muhsin Batur.

«Paşam sizden hiç ses çıkmayınca, doğruluğu kabul edilmez mi başbakanlık isteminizin?»

«Çıkmadı tabii. Aslı astarı yok diye. Niye çıksın yani?»

Böyle önemli konuda «ses» çıkarmalıydı oysa.

Ama, Batur Paşa, «Yavuz Bey meselesi ayrı bir konu» dedi. İlginç bir açıklamaya girdi :

«...Ama bizim kabullenmediğimiz bir konu bu. 'İsteseydik Yavuz Bey de olurduk, Selim Bey de olurduk.' Onu istemedik. Onları 'emekli' ettik. O ayrı bir konu. Faruk Paşayla böyle bir konu ve pazarlık, ne onun ne de benim aklımdan geçti» dedi.

5. ciltte ayrıntılarıyla yazılan bu konular üzerinde kısa bir anımsatma yapalım : 12 Mart darbesinden önce Genelkurmay'da, Hava ve Deniz Kuvvetlerinde komuta düzeyinin su başlarında görevli olan kimi general ve albaylar, Gürler ve Batur Paşaların «müdahale» ile ilgili bütün toplantılarına giriyorlardı. En azından iki komutanın düşünce biçimlerinden haberliydiler.

Ne var ki, 12 Mart'tan sonra, üç Kuvvet Komutanlığında kimi önemli görevlerdeki generallerle albaylar emekli edildi.

İçlerinde —Tümgeneral Celil Gürkan gibi— değerli kişiler vardı. Ben, 1974'lerde 12 Mart'ın «arkasındaki gerçeği ve kişileri» araştırırken, Gürkan Paşa ile doğrudan konuştum.

Gürkan Paşa, 12 Mart darbesine ve daha önce olupbitenler üzerine «hiçbir açıklama» yapmadı. Bütün direnmelerime karşın, sustu.

Yıllar geçti, hâlâ bu suskunluğunu sürdürüyor. 12 Mart olayının içeriğinde yatan kimi oluşmalar, kişilerin o günlerde yüklendikleri işlevler üzerinde hiç konuşmuyor.

1974'te yayımlanan 12 Mart darbesiyle ilgili yazı dizimde «Yavuz Beyle Selim Beyin» bu müdahalenin içindeki konumlarını araştırmaya çalıştım. Darbe hazırlıklarında Batur'un 'Yavuz Bey', Gürler'in 'Selim Bey' diye kotlanarak anıldığını anlattım.

Bu yazı dizisi büyük gürültü kopardı.

Aslında aradığım şuydu : 12 Mart'tan sonra emekliye gönderilenlerin eylemlerinden Komutanların habersiz olmaları olanaksızdı. Komutanlar, kendilerine 'Yavuz Bey' ve 'Selim Bey' diyenlerin eylemlerine karşıysalar, 12 Mart'tan sonra giriştikleri «temizleme» işlemlerini, hangi nedenlerle darbeden önce gerçekleştirmemişlerdi?..

Ocak 1985'te, Faruk Gürler'in cumhurbaşkanlığına soyunmasından önce başbakanlığının söz konusu olmadığını söylüyordu Batur Paşa.

Ve... «Gürler Paşa Cumhurbaşkanı seçilecek 'yeni bir askeri rejim gelecek de...» diyerek bu varsayımın «havsalaya sığmayacağını» vurguluyordu. İki komutana «Yavuz Beyle Selim Bey» diyen eylemcileri işte bu nedenle emekliye ayırdıklarını söylüyordu.

Eğer «yukardan» onaylayıcı bir işaret görmeseler, komutanlıklarda önemli görevlerde bulunan kimi general ve albaylar cumhurbaşkanlığına Gürler'i, başbakanlığa Batur'u neden seçsinlerdi? Eğer, darbenin içeriğini başka biçimde saptamış olsalardı, eğer darbenin komuta düzeyinin dışında yapılmasına yanlı olsalardı, eğer komutanlar hazırlıklardan habersiz olsalardı, sözü edilen önemli görevlere Gürler ve Batur'un yerine başka adları koyarlardı.

Hava Kuvvetlerinde 9 Mart 1971 günü yapılan «çaylı pastalı toplantıda» neler konuşulmuştu?.. Biz, bilebildiklerimizi yazmıştık, fakat bir yığın soru hâlâ askıdaydı.

1985 Ocak ayında bana, «Mademki Türkiye'de basın özgürlüğü var, öyleyse ben de yazayım» diyen Batur Paşayı kışkırttım.

Tarihsel bir görev yapardı. Yalnız anılarını yakında yayımlayacağı anlaşılan Batur Paşanın, yapılan her toplantıda söylenenleri, kişilerin durumlarını, eğilimleriyle düşüncelerini tümüyle yansıtması koşuluyla. Herkes gelecek kuşaklara Türkiye'de olupbitenleri bildiği ölçütlerde yansıtmazsa, tarih nasıl yazılacak, genç kuşaklar bu olaylardan nasıl ibret dersi çıkaracaklardı?

Bir yazarın ortaya koyduğu gerçeklere saygıyla baktığını söyleyen Batur'un —bu cildin cumhurbaşkanı seçimi bölümün-

de görüleceği gibi— Gürler Paşayla olan anlaşmazlığının içeriği neydi?

Başbakan olmayı istememişti, peki ama, Gürler'le bir yerde yazgıları niye ayrılmıştı?

Ocak 1985'te Batur'a bu ikilemi sordum, bildiklerime, cumhurbaşkanı seçimi bölümünde yazdıklarıma koşut bir yanıt verdi, «Gürler Paşaya daha başlangıçta cumhurbaşkanı seçilmesinin olanaksız olduğunu söyledim» dedi.

«Faruk Paşanın eline bir liste verilmişti. Listede adı bulunanların dörtte biri listeyi imzalamış, dörtte üçü imzalamamış. 'Nasıl inanıyorsun buna' dedim. Turgut Sunalp ile birlikte hoşuna gittiği için olmayacak şeyi benimsedi» diyordu.

Yıllar öncesi duygularını son görüşmemizde dile getiriyordu :

«...Olmayacak bir konuda, benim arkadaşım olmasına karşın, onun Genelkurmay Başkanı olmasında benim rolüm olduğu falan filan... başka. Ben, hep onun yoluna kendimi risk mi edeceğim yani? Olmayacak bir şey için...»

Bu açıklama belleklerdeki öteki anıları canlandırıyordu : Gürler'den önce Genelkurmay Başkanı olan Memduh Tağmaç'ın 1972 Ağustosunda emekliye ayrılmasının altında neler yattığını, hatta MİT Müsteşarı Fuat Doğu'nun uzaklaştırılış nedenlerini... insan yeniden anımsıyordu.

Memduh Tağmaç ile Fuat Doğu, Cumhurbaşkanı Sunay'ın sağ ve sol kollarıydılar.

Tağmaç'ın görev süresi uzatılabilir, Doğu'nun uzaklaştırılması durdurulabilirdi. Bunlar yapılmadı.

Neden yapılmadı?...

Bu soru hep geçerli kalacaktı. Cumhurbaşkanlığı süresinin uzatılmasına karşılık Sunay'ın, özellikle Gürler'in Genelkurmay Başkanlığını kabul etmesi koşuluyla. İnanılır kaynaklar bu bilgileri veriyordu, —eğer Batur açıklamazsa— geçerliliğini koruyacaktı.

Anılarını yazacağını söyleyen, ancak telefon görüşmemizde bana, «...Gürler Paşanın Genelkurmay Başkanlığına gelişinde 'rolü' olduğunu..» ifade eden Muhsin Batur Paşanın bu olayların ayrıntılarını da açıklaması gerekiyordu. Batur, «...Faruk Paşanın adı kamuoyuna verilmeden önce, arkadan belli ki Faruk Paşanın adı gelecek ve 'müdahaleli cumhurbaşkanı' seçilecek...» diyordu.

Batur, «...İlk günden karşı çıktım, olmazdı çünkü...» dedi.

«Müdahaleli seçim» yaşandı Türkiye'de.

Batur, «Benim ilk muhtıramı kitabınıza koymuşsunuz, peki, ikinci muhtırayı neden koymadınız?» diye sordu.

«Tümü elimde yok, verin 6. ciltte yayımlayayım» dedim.

«Yooooo!» dedi Batur, «Bırak da onu da ben, kendi kitabıma koyayım.»

Batur'un anıları, bu kitaptan önce yayımlanabilir.

Ama, bir gazeteci olarak bir borç altına girmiştim.

Batur'un anılarında yer alacağını söylediği ünlü ikinci muhtırasını bu kitap dizisi içinde vermem gerekiyordu.

Batur'un ikinci muhtırasını buldum.

İşte muhtıra!

Ankara 28 / 11 / 1970

Muhsin Batur
ORGENERAL
Hava Kuvvetleri Komutanı

Sayın Orgeneral Memduh TAĞMAÇ
Genelkurmay Başkanı
Ankara,

Sayın Başkanım

Milli Güvenlik Kurulu üyesi sıfatıyle Sayın Cumhurbaşkanına yazıp gönderdiğim rapor sureti eklidir.

Arz ederim.

3

METNİ AÇIKLANMAYAN 'İKİNCİ MUHTIRA'

12 Mart darbesinden 4 ay önce,

21 Kasım 1970'te Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a —'ikinci muhtıra' diye adlandırılan— bir «rapor» gönderdi.

İki gün sonra, 23 Kasım 1970'te «raporun» bir kopyasını —Tağmaç'ın istemesi üzerine— Genelkurmay Başkanına sundu.

ANKARA, 21 KASIM 1970

Sayın Cumhurbaşkanım,

1. Millî Güvenlik Kurulu Üyesi sıfatı ile 25 Ocak 1970 tarihinde görüş ve endişelerimi açıklamıştım. Aradan geçen 10 ay zarfında Türkiye'mizin durumu her gün biraz daha kötülemiştir.

2. Hali hazır durum hakkındaki görüşlerimi belirtir ikinci raporu zat-ı âlinize sunarken içten üzüntülerimi, fakat aynı zamanda görevimin icabını yerine getirmenin vicdanî rahatlığını duymaktayım.

3. Raporu incelemek zahmetini müteakip arzu buyurulursa :

a. Şahsen görüşmeği,

b. Raporun, Başkanlığımızda toplanacak Komuta Konseyinde, veya

c. Raporun, Millî Güvenlik Kurulunun bütünü veya tarafınızdan kararlaştırılacak bölümü içerisinde görüşülüp bir karara varılması hususlarını arz ve teklif ederim.

Saygılarımla

Muhsin BATUR
Hava Orgeneral
Millî Güvenlik Kurulu Üyesi
Hava Kuvvetleri Komutanı

D A Ğ I T I M :

Gereği :	Bilgi :
Cumhurbaşkanlığı Yüksek Katına	Gnkur Bşk. K.K.K. Dz.K.K.

EKİ :

Rapor (7 Sahife)

I. TÜRKİYE'NİN ÖZET OLARAK HALİ HAZIR ÖNEMLİ PROBLEMLERİNİN TASVİRİ :

1. Çeşitli fikir ve menfaat gruplarının, belirmiş gayeler etrafında; idame, gelişme ve sorumsuzca çatışmaları.

2. Çatışmaların çoğu hallerde birbirleri ile ve devlet kuvvetleri ile silâhlı hale gelmesi.

3. Anayasa dışı sayılan Komünizm ve teokratik faaliyetlerin rahatlık ve fütursuzluk içinde yürütülmesi.

4. Irkçılık, bölücülük, bölgecilik faaliyetlerinin hızla artması.

5. Kamplara bölünmüş ve bölündürülmüş talebe ve işçi hareketlerinin artması, bilhassa talebe hareketlerinin talebelikle ilgili olmayan sahalara kayması.

6. Anayasa anlayış ve tatbikatı üzerinde hatalı tartışmalar.

7. 27 Mayıs ve Silâhlı Kuvvetler üzerinde, resmî sıfatlı kişilerin, resmî sıfatlı ve kişisel davranışları arasındaki gayrı samimî tutumları.

8. Bozuk ve hiç de millî iradeyi temsil etmeyen bir seçim sistemi üzerinde israr edilmesi.

9. «Seçilmek; seçmenin genel vekâletini almaktır, seçildikten sonra ne istersek yapabiliriz.» gibi yanlış bir demokrasi ve parlamento anlayışının belirmesi.

10. Hükümet ve Parlamentonun gün geçtikçe kuvvet ve itibarını yitirmesi.

11. İşlemeyen ve çoğu hallerde millî menfaatleri anlamaz görünür bir adlî mekanizma.

12 Çoğu hallerde vazifesinin yalnız hükümet karşısında olmak olduğuna inanan anayasa müesseseleri.

13. Yanlış anlaşılan bir özerklik müessesesi.

14. Ekonomik durumun gittikçe bozulması.

15. Mütemadî dış borçlanmalar dolayısiyle ekonomik bağımsızlıktan gittikçe uzaklaşmak.

16. Devalüasyon sadmesi geçmeden beliren enflasyon tehlikesi.

17. Mevcut düzen ve kazanç menfaatleri üzerinde her türlü değişikliğin aleyhinde, «karşılıksız az faizli kredi, çok kazanç, az vergi» parolası ile hareket eden bir özel sektör.

18. Özel sektör ve siyasî tesir altında çalışan bir Devlet Planlama teşkilâtı.

19. Bu düzeni değiştirmek için «var olanı da» yıkma çabasına, bilerek veya bilmeyerek katılanların gittikçe artması.

20. Devlet, Hükûmet, Silâhlı Kuvvetler erkânı üzerinde seviyesiz eleştiri yapan, komünizmi ve irticaı destekleyen, bazılarının hangi sürüm ve kazançla faaliyetlerini devam ettirdiği meçhul bir matbuat düzeni.

21. Endişesi gittikçe artan bir kamu oyu.

22. Bu menfi gelişmeler dolayısiyle huzursuzluğu artan, muhtemelen idareyi devir alma plan ve hazırlıklarına girişen bir Silâhlı Kuvvetler.

II. BU GÜNE NASIL GELDİK?

Çok eskilere dönmeden kıymetlendirmenin başlangıç tarihini 29 Ekim 1923 yani Cumhuriyetin ilânı olarak tesbiti daha uygun görüyorum.

1. Atatürk; Millî eğemenlik esasından ziyade bu esasa milleti hazırlayıp yetiştirici bir sistem içinde Türkiye için lüzumlu reformist hareketlere giriştiğinde, ilk muhalifler olarak karşısında en yakın arkadaşlarını buldu.

Eski rejime ve hilâfete bağlılıkları daha fazla olan ve reformist hareketlerden ziyade zamanla Türkiye'yi geliştirmeyi ön gören ve haddi zatında TUTUCU diye vasıflandırılabilecek olan bu gurup 17 Kasım 1924'de kurdukları yeni partiye «Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası» adını verdiler. Partiye derhal ilk küskünler ve padişah, hilâfet taraftarları ile yeni dü-

zenin menfaatleri icabı karşısında olanlar katıldı, buna ilave olarak bölücülükle ve ırkçılıkla ilgili Kürt isyanı patlak verdi. Bunun sonucu 3 Haziran 1925'de parti kapatıldı. Cumhuriyetin ilânını müteakip çok partili olma tecrübesinin özet kıymetlendirme sonucu olarak, memleketin hemen iki kampa ayrıldığını ve yeni kampa katılanların DEVRİM ALEYHTARI olduklarını görürüz.

2. Tek parti hükûmetlerinde kontrol ve denetlemenin az olduğu ve şikâyetlerin artması üzerine Atatürk ikinci defa çok partili hayata geçme tecrübesine girişti. Yeni partiyi kurmağa da çok liberal ve modern anlayışlı bir arkadaşını seçti —Fethi OKYAR—. Yeni parti Ağustos 1930'da kuruldu. Aynen bir evvelkinde olduğu gibi Fethi Okyar hiç istememesine rağmen, memleket derhal iki kampa bölündü ve kendi kampını DEVRİM ALEYHTARLARI doldurdu. Parti üç ay yaşadıktan sonra 17 Kasım 1930'da kapandı.

3. Atatürk'ün ölümüne ve bunu takiben İkinci Dünya Harbi sonuna kadar olan safhada memleket tek parti ile idare olundu. Tek parti devrinde Halk Partisi hiç bir zaman halkla ilişkisi olan bir parti hüviyetini alamadı. Valilerin parti başkanı oldukları bu devrede Devlet - Hükûmet - Parti fonksiyonları ayrılmaz hale geldi. Memleket içi zorlamaları, batı dünyasına uyma temayülleri sonucu çok partili hayata geçildi. Kurulma sırası daha sonra olmakla beraber (Aralık 1945) Demokrat Parti, ana muhalefeti temsil eder duruma hemen geldi. Yapılışı biraz şüpheli görülen 1946 seçimlerinde de 40 milletvekili ile meclise girdi. DP kurucularının son 26 seneyi sevap ve günahı ile beraberce paylaşmış aynı ekipten ayrılanlardan oluşu, müteakip yıllarda hislerin rol oynadığı yanlış tutumlar üzerinde memleket hesabına bir talihsizlik olmuştur.

4. Millet Partisi, Türkiye Kalkınma Partisi gibi yan partiler olmasına rağmen memleket bilhassa 1950'den sonra gene iki kampa bölünmüştür. Her iki ana parti de devrim ve din üzerinde tavizler vermişlerdir. Devre on sene sürmüş, ekonomik düzen bozukluğu ve anayasa ihlâlleri sonunda 27 Mayıs ihtilâli ile son bulmuştur.

5. 1961 seçimleri ile görünüşte, hakikaten çok partili demokratik rejime dönülmüş fakat sun'î yaratıklar olarak görülen diğer partiler çabucak tasfiye olmuşlardır. Her halde prensiplere, işbirliğine, fedakârlığa, demokratik rejim taraflısı gö-

zükmemize rağmen fikrî serbestiyeti ve münakaşaya, şahsî ihtiraslara fazla düşkün bir nesle sahip olmanın sonucu önce Halk Partisi, sonra da zahiren en kuvvetli göründüğü anda Adalet Partisi ikiye bölünmüştür.

III. İLK RAPORUN (Yani 1. Batur muhtırasının) VERİLİŞİNDEN (25 OCAK 1970) BU GÜNE KADAR CEREYAN EDEN BAŞLICA ÖNEMLİ OLAYLAR

1. Bütçenin reddi : Yüksek malûmlarıdır ki, bütçe reddi ile hükûmet düşürmek dünyada pek az tesadüf edilir bir hareket tarzıdır. Bilhassa iktidar partisi mensuplarının bir kısmının oyları ile bu işlemin yapılması parlamenter rejimlerde ilk defa olmaktadır. Türkiye'nin bu hareketle bir sene daha medeni dünyadan geri kalacağını idrak edemeyecek kalitede millet vekilleri, bu hareketi yapacaklarını millete ifade edip rey alarak mı bu meclise gelmişlerdi?

2. Parlamento içi faaliyetler : Millet Vekili alış - verişleri ve bu alış - verişler esnasındaki çirkin söylentiler, meclisin itibarına bir darbe daha indirmiştir.

3. Haziran 1970 İstanbul olayları : Sebepleri haklı veya haksız, kuvvetleri yanlış kıymetlendirme sonucu, küçümsenen teşkilâtların bir anda ve askerî bir harekâtı andıran şekilde 50.000 kişilik bir kuvvetle cana, mala ve Silâhlı Kuvvetlere saldırılabileceğini gösterir ilk büyük olaydır. Bunu başarısız olarak vasıflandırabileceğimiz bir sıkı yönetim devresi takib etmiştir.

4. Vergi Kanunları : Reformist yeni vergi kanunları kabûl edilmiş fakat baskılar karşısında gerilemeler başlamıştır.

5. Devalüasyon : Şayialı bir devalüasyon yapılmış, yan tedbirlerin eksikliği yüzünden fiyatlar % 10; % 15 artışın çok üstüne fırlamağa başlamıştır. Bütçe reddi, devalüasyon, gelir tahminlerin tahakkuk etmemesi, personel kanunu tatbikatına geçilmesi faktörlerinin menfi yönde bir araya gelmesi enflasyon tehlikesini görünür hale getirmiştir.

6. T.B.M.M. Çalışmaları : 1 Kasım'da açılan Meclis ve Senatomuzun çalışma tarzı ise tam manasiyle iç karartıcıdır.

IV. HALİ HAZIR DURUMUN BAŞLICA SEBEPLERİ:

1. Anayasa : 1960 öncesi çekilen sıkıntıların tekerrür etmemesi genel amacı ile hazırlanmış bu anayasa reaksiyoner bir vasıf taşımaktadır. Maalesef, belki çok daha ileri ve medenî bünyeye uyabilecek bu anayasa yanlış anlamalar, anayasaca emredilen bazı hususların tatbikine dokuz senedir geçilmemiş oluşu, parlamenterlerin çoğunca esasen içten benimsenmemiş oluşu, cemiyetimizin seviyesi üstünde hürriyetler getirmiş oluşu gibi sebeplerle Türkiye'nin bu hale gelmesinin unsurlarından biridir. Ancak Anayasanın bünyemize uymazlıkları hakkındaki görüşlerin çok çeşitli olması ve en önemlisi 27 Mayıs düşmanlığı hissi altında değiştirilmek temayülleri, bu arada Türkiye'nin hiç bir meselesini halle yaramayacak siyasî af ve doğrudan doğruya rey avcılığını istihdaf eden orman suçları bölümünün değiştirilmesi, bu mevzu üzerinde bilhassa Silâhlı Kuvvetlerde allerjik bir izzet-i nefis hassasiyeti meydana getirmiştir.

2. Demokratik Rejim ve Parlamento : Halkın idareye iştiraki ve idareyi kontrolü, Parlamento içinde fikirlerin serbest münakaşası, memleketin çeşitli yerlerinden ve çeşitli meslek sahiplerinden müteşekkil parlamenterlerin memleket yararlarına uygun kanunlar hazırlayabilmeleri, hükûmetlerin icraatlarının denetlenebilmesi ve değiştirilebilmeleri nokta-i nazarlarından teorik olarak çok güzel bir devlet idare şeklidir. *Ne var ki, nüfusun % 40'ının okuma - yazma dahi bilmediği, nüfusunun belki % 20'sinin bir köyde doğup, büyüyüp öldüğü dar dünyalı insanların nüfusunun büyük kısmının Türkiye meselelerine yalnız kendi yolu, okulu, camii olduğunu zanneden ve bu kütlenin bir kısmının mahallî, ırkî, dinî çıkarcı hislerle vereceği, diğer bir kısmının ne yaptığını dahi bilmeksizin ve seçim nutuklarında da halka bildirdiği ve tanıtıldığı gibi çoğu hayvan amblemli partilerden birine oy vermekle beliren millî irade sonucu meydana gelen Parlamentonun durumu, çalışma ciddiyeti memleket meselelerine el atışı, parlamenterlerin büyük çoğunluğunun durum, tutum ve yetenekleri esas kamu oyunu teşkil eden ve dünyanın her tarafından varlığı kabul edilen elit sınıfın başlıca üzüntüsünü teşkil etmektedir.*

Seçimlere tekaddüm eden parti programları ile seçimlerde adayların konuşmaları arasındaki büyük farklar, aday adaylarının seçim tarzları, asıl kitlenin daha önceden para dahil

çeşitli faktörlerin rol oynadığı seçilmiş adaylara daha doğrusu partilere oy vermesi gibi çeşitli aksaklıklarla dolu seçim kanunu ile meydana gelen Parlamento işte bu günkü durumdan başka bir şekilde gözükemez.

3. Sosyal ve Ekonomik Düzen : Bu günkü düzenle Türkiye ayakta kalabilir mi? Geri kalmışlıktan kurtulma çabasında tutulan yol doğru mudur? Bu yolun hızı kâfi midir? Bu hız nasıl arttırılır? Bu hızı arttırmak, sanayileşmek, iktisadî, siyasî ve askerî bağımsızlığa kavuşmak için ne gibi reformlar lâzımdır? Bu reformları yapmak için hangi menfaat grupları ile ne şekilde çarpışmak lâzımdır? Gibi *ana meseleler maalesef Parlamento içinde değil fakat Parlamento dışında münakaşa edilmektedir. Parlamento'nun bu sorular üzerine eğilmediği, eğilemeyeceği (Parti ve seçim mülâhazası ile), eğilme yeteneğinden yoksun olduğu görüldükçe de bu rejimin bize uygun olmadığı kanısı kamuda ve Silâhlı Kuvvetlerde de makes bulmaktadır.*

Evvelce beğenilsin, beğenilmesin hükûmetler Türkiye'de kuvvetli idi ve bir devlet otoritesi mevcuttu. Bu gün sosyal ve ekonomik olarak çeşitli organize menfaat gurupları taazzuv etmiş, birbirleri ile ve hükûmetle ciddî bir mücadeleye girmişler buna mukabil hükûmet ve devlet otoritesi gittikçe zaafa uğramıştır.

Her hadiseyi küçümsemek, demokrasinin icabı saymak, hadiseleri kendi tabiî seyrine bırakmak, kamu oyunun ve Silâhlı Kuvvetlerin temayüllerini dikkate almamak, memlekette hâl ve istikbâl için istihfamlı bir hava yaratmaktır.

4. Silâhlı Kuvvetlerin Durumu : Ben, Silâhlı Kuvvetlerin sözcüsü değilim. Ocak 1970'deki maruzatımda Silâhlı Kuvvetlerde Türkiye'nin gidişatı üzerinde bir endişe ve huzursuzluk müşahade ettiğimi, fakat bunun Silâhlı Kuvvetlerin idareyi ele almayı istemesi şekline gelmediğini zannettiğimi açıklamıştım. Aradan on ay geçti ve her gün biraz daha kötüye gittik. *MİT'ten aldığım isimler, benim kendi hissettiklerim ile birleştiklerinde; Silâhlı Kuvvetlerin, şahsi istikbal kaygılarından arî, en çalışkan, akıllı ve ehil kimselerinin, mevcut sistemle Türkiye'nin meselelerinin hallinden ümid keserek teşkilâtlanmakta oldukları, Komuta Katına karşı şimdilik nisbî bir itimatları olduğu fakat bunun gün geçtikçe azalmakta olduğu, bu gidişe dur denilmezse Türkiye'nin kaderinde yazılı*

on yıllık devrenin bitmek üzere olduğu sonucunu zat-ı âlinize ifade edebilirim.

NETİCE :

Var olan meseleleri kabûl etmek, üzerinde tartışmak, idarî, ekonomik ve sosyal reformları kararlaştırmak üzere, önce kendi aramızda çalışıp neticeye varmak, neticeyi Başkanlığınızda toplanacak Partiler arası yuvarlak masa toplantısına getirmek, meseleler üzerinde şahıs, parti, *menfaat gözetmeksizin* birleşerek takip edilecek yolu çizerek millete açıklamanın şimdilik tek çıkar yol olduğuna inanıyorum.

Arz ederim,

Muhsin BATUR
Hava Orgeneral
Millî Güvenlik Kurulu Üyesi
Hava Kuvvetleri Komutanı

4

«12 MART'LA CHP FİKİRDE BİRDİR»

— 24 Kasım 1974, Muhsin Batur —

Muhsin Batur Paşayla aramızdaki ilişkiler hiç yitmedi.

Zaman geldi, gazeteci olarak Muhsin Batur Paşanın karşısında yer aldık. Örneğin 1980'den önce cumhurbaşkanı seçiminde Batur Paşa, CHP adayı olarak TBMM'deki turlara girdi.

Seçilmesine «ramak» kalmıştı. Sekiz on oy daha alsa, Türkiye Cumhuriyeti'nin 7. Cumhurbaşkanı olarak Çankaya Köşküne çıkacaktı.

Cumhurbaşkanı seçiminde Batur Paşanın karşısına çıkmamın nedeni, 12 Mart'tan önceki tutumuydu, muhtıralardaki kimi düşünceleriydi. Doğrusu, bu muhtıralarda Batur Paşanın «politika ve politikacıyla Meclislere bakış açısı» onaylanır düşünceleri yansıtmıyordu. Bir Komutanın —elbette— ülkenin sosyo ekonomik konularında kimi görüşleri, önerileri olabilirdi. Batur Paşanın bu görüşlerini Milli Güvenlik Kurulunda söylemesi de olağandı. Ne var ki, muhtıranın kamuoyuna sızdırılış biçimi, günü ve amacı garipsenecek biçimdeydi. Komutanın, bu görüşlerini kamuoyuna sindirmek istediği ortadaydı.

Türkiye'nin siyasal kadrolarındaki eksiklikleri Batur gibi, hepimiz gözlüyorduk. Ne var ki, demokratik düzenin eksikliklerini kötüleyerek, elimizde körük üzerine gitmiyorduk.

Bunun yanı sıra başka bir etken daha vardı : Bu düşünceleri kamuoyuna sindirmeye çalışan insan, Türkiye gibi bir ülkede etkisi hiç yitmeyen bir yapıdan sesleniyordu; Ordudan sesleniyordu. Bu sözlerin, düşüncelerin yapacağı etki herhalde bir siyasetçinin söylediklerinden daha anlamlı olurdu. Bu tür «radikal istekler» kamuoyunda Ordunun yönetime müdahalesini akla getirdiği gibi, bir müdahale sonrası Türkiye'nin daha değişik bir siyasal rejime gireceği kaygısını da verebilir-

di. Muhtıralar, uyarıdan çok, bir biçimde «hükümet programlarını» anımsatıyordu.

Gönlümüz, aklımız Türkiye'ye «kapalı bir rejim» getirmeye yönelik her davranışın karşısındaydı.

Bu kaygılar ve kuşkularla Batur'un cumhurbaşkanlığına karşı çıkıyordum.

Türkiye, uzun bir süreçte ihtilal ya da darbe olasılıklarından ya da uygulamalarından geçmişti.

Bir kez daha yazdım : Orgeneral Haydar Saltık'a 12 Eylül'den sonraki bir söyleşimizde parlamentoları oluşturacak sivil kadroları yeni baştan yaratmanın güçlüğünden söz etmiştim. Bana, «1950'de iktidar değişti, bir parti gitti, yenisi geldi. Demokrat Parti iktidarıyla gelenlerin tümü 'yenilendi.' On yıl ülkeyi yönettiler» demişti. Doğruydu. Ne var ki, on yıl ülkeyi yöneten bu kadroların başından Ordunun yönetime müdahalesi gibi bir olay geçmemişti.

DP, devletin her kurumunca ulusal iradenin temsilcisi kabul edildiğinin bilinci ve gururu içindeydi.

On yıl ülkeyi yöneten sivil kadrolar —yani DP— on yıl sonra, askeri müdahale ile gidecekti!.

1960 ihtilalinden sonra, politikaya girmeye hevesli, istekli insanlar giderek azaldı. 22 Şubat ve 21 Mayıs isyanlarından, 12 Mart darbesinden, 12 Eylül harekâtından sonra siyasal kadro oluşumu hızla geriledi.

Müdahale korkusunun insanları siyasetten geri tuttuğu bir gerçekti.

Politika, bir çeşit «serüven» gibi görülüyordu.

Oysa, siyaset bir 'çap' sorunu; Meclislere seçilmiş insanları getirmek yeterli değil.

Kâğıt üzerinde bir ülkenin siyasal şematiğini çıkarmak, bu şematiğe uygun siyasal partilerin kurulmasına olanak tanımak, istenilen düzeyde bir demokratik düzen getirilmesini sağlayamazdı.

Nitekim, 6 Kasım seçimlerinden sonra gelen Meclisi kamuoyu —bu nedenlerle— içine sindiremedi. Erken seçim isteklerinin bir nedeni «parlamentodaki aritmetiğin çarpıklığı» idi, ama aynı zamanda da daha üst düzeyde bir Meclisin gelmesi isteğiydi.

Bugünkü koşullarda demokratik gelişmenin geleceğine umut bağlamak?

Zor iş!..

Muhsin Batur, Hava Kuvvetleri Komutanlığından emekli olduktan sonra, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından Cumhuriyet Sanatosuna kontenjan senatörü gönderildi, atandı.

Bir süre geçti «büyük bir törenle» Deniz Kuvvetleri eski Komutanı Kemal Kayacan'la birlikte CHP'ne girdi.

12 Mart darbesine damgasını vuran Batur'la, ara rejim sona ermeden önce Deniz Kuvvetlerine gelen Kayacan'ın bu davranışı ilk günler çarpıcı bir olay sayılmadı.

Ne var ki, Batur'la yaptığım konuşmadan sonra...

İşin rengi değişti.

Batur'un konutunda ses alma aygıtını aramızdaki masaya yerleştirmiş, konuşuyorduk.

Ben, Kontenjan Senatörü Batur'la, Demirel'in 12 Mart'a karşı son sert çıkışını konuşuyor, tepkilerini almaya çalışıyordum.

Batur, açık konuşuyordu. İlk başlarda —5. ciltte yazdığım gibi— 12 Mart darbesinin amacını, ne yapmayı istediğini anlattı. Ona göre, ülkeyi içinde bulunduğu anarşik ortamdan kurtarmayı amaçlamışlar, yanı sıra Anayasanın buyurduğu ve bir türlü ele alınamayan reformların yapılmasını istemişlerdi. Bu isteklerinde parlamentoyu ve Demirel'den sonra gelen partilerüstü hükümeti rahat bırakmışlardı. Uygulamalarına karışmamışlardı. Ne var ki, muhtıranın sahipleri oldukları için «o dönemin sorumluluğunu» taşıyorlardı.

Fakat,

«...12 Mart, Türkiye için gerekli sosyal ve ekonomik kimi atılımların gerçekleştirilmesi için yapıldı.» dedi Batur ve sürdürdü :

«...Bu atılımların eylem yolu değişik. CHP normal olarak her parti gibi, seçimle başa geçerek yapmak istiyor, 12 Mart bunu zorla.. Yani ülkenin gereksinimi var bunlara, ama kimse yapmıyor diyerek 'yapılsın'ı, biraz zorlu bir eylemle gerçekleştirmek... İkisi arasında fikirde değil, eylemde bir ayrım gösteren sorun var ortada...»

«Yani 12 Mart daha sabırsız?..»

«Evet, evet» dedi Batur Paşa.

Ne olduysa, bu son cümlelerin yayımından sonra oldu. Hürriyet'in büyük manşeti, 'Batur açıkladı' sözleriyle başlıyor ve iri puntolarla «12 Mart'la CHP fikirde birdir» diye bitiyordu.

Her çevrede ve hele basında, Batur'un bu sözleri büyük yankılar uyandırdı. Sonunda Batur'un «baklayı ağzından çıkardığına» dayalı yorumlar her gün yayımlanır oldu. 12 Mart'la CHP'nin ortanın soluna açılan yeni politikasını eşdeğerde tutan bu demeç, CHP içinde önemli boyutlara ulaşan çalkantılar yarattı.

Hele, Bülent Ecevit gibi 12 Mart'a karşı çıkmış, bu darbenin «partisinin yeni politikasıyla 'kendisine' karşı» olduğunu savunmuş bir önderin, Batur'un sözlerine karşı çıkmaması, kamuoyunda belirecek yargıları sineye çekmesi olanaksızdı.

Mustafa Ekmekçi,

«...Önceki gün Meclislerde hükümet programı okunurken, doğrusu herkes kendi havasındaydı. Buna, herkes bir başka havadaydı da diyebilirim. CHP grup yöneticileri Fikret Gündoğan ile Salih Tanyeri, Senatör Muhsin Batur'u çağırmışlar, bir saat kadar sürecek bir görüşmeye dalmışlardı. Görüşme sanıyorum, Batur'un Cüneyt Arcayürek'e verdiği demeç arkasından Ecevit'in yapacağı açıklamayla ilgiliydi, ne bileyim...» diye yazıyordu.

Görüşme Hürriyet'te 24 Kasım 1974'te çıktı. 25 Kasım'da, Muhsin Batur'un «yalanlamasını» bana, Fikret Gündoğan Mecliste uzattı.

Yalanlamanın altında Batur'un imzası vardı: «...Yayının birinci sayfada yer alan başlığıyla, iç sayfadaki kısmı arasında tam bir uyum bulunmadığı gibi, gerçek düşüncelerimin de böyle olmadığı nedeniyle aşağıdaki...» bildiriminin gazetede yer almasını istiyordu.

Gündoğan'ın istemine karşı çıktım, bu metin Batur'un sözlerini tümüyle yadsıyor, beni 'yalancı' duruma sokuyordu.

Hem, bu yalanlamayı bana neden Batur Paşa vermiyordu?..

Gündoğan'a göre, Muhsin Paşayla gidip konuşabilirdim.

Paşayı konutunda buldum. Yalanlamayı okudum. Ses alma aygıtıyla saptadığım bu görüşmeyi bu biçimde yalanlamanın —benim açımdan— olanaksızlığını anlattım.

Doğrusu Batur Paşa da üzgündü, ama bir partiye girmişti, bir partinin ilkeleriyle kendine özgü tutumu vardı. Batur da, artık «bağımsız» değildi, partiliydi.

Sonunda Batur Paşaya «Ben bir metin yazayım, görün, isterseniz imzalarsınız» dedim.

Kabul etti. Batur Paşayı yeni partisi önünde zor duruma düşürmeyecek, ne var ki, görüşmenin içeriğini de yalanlamayacak bir metin hazırlayıp, konutuna gittim.

Söylediklerini yadsımayacak bir doğası vardı, hazırladığım metni okudu ve imzaladı.

Hürriyet'te suya sabuna dokunmayan bu metin yayımlandı.

Ecevit'in, «12 Mart'la CHP'nin fikirde bir» olduğunu söyleyene karşı bir tepki göstermemesi beklenemezdi. Ecevit, Batur'un sözü edilen girişimiyle yetinemezdi, doğası elverişli değildi buna.

Çıkardığı açıklamada, «...12 Mart muhtırası üzerine, o sırada henüz iç sorunlarını tam çözememiş olan CHP'nin bir kanadı, muhtırayı ve muhtıra ile açılan dönemin uygulamalarını benimser ve desteklerken, CHP'nin benim de yer aldığım bir başka kanadı, gerek muhtıraya gerek muhtırayla açılan dönemin uygulamalarına karşı çıkmıştı. Bazı CHP'liler de muhtırayı ve uygulamasını benimsedikleri halde, ara rejimden çıkış yolu üzerinde, iyiniyetle değişik düşünceler beslerlerdi...» diyordu.

Ecevit'e göre, «... Muhtırada bazı reformlar öne sürülüyor diye, muhtıranın amaçları ile CHP amaçları arasında bir benzerlik kurulamaz. Önemli olan, reformlardan söz edilmesi değildir, reformların temel felsefesi ve içeriğidir. Kaldı ki, CHP perakende reformlar değil, tutarlı bir bütün oluşturacak bir düzen değişikliği istemektedir...»

İsmet Paşadan sonra 'halka umut' veren CHP önderi, «öyle sanıyorum ki, Sayın Batur, CHP'nin anlayışını benimseyerek CHP saflarına katılmıştır» diye bir eklenti yapıyordu.

Ecevit'in «anlayışını benimsediği» içindir ki, Batur'dan bu açıklamaya karşı ses çıkmadı.

Ama, Demirel'den «bir ses», hem de Batur'a ağır biçimde yüklenen bir ses geldi.

Demirel, Batur'un «hiddetine» neden olan sözlerini partisinin Büyük Kongresinde söylediğini, orada «12 Mart buhranının özünde bir anlamda rejimi beğenmemek yatar» dediğini Hürriyet'e gönderdiği demeçte belirtiyor, Batur'un Cumhurbaşkanına verdiği muhtıranın içeriğinde, «...Bugünkü düzenle Türkiye ayakta kalabilir mi?.. Bu rejimin bize uygun olmadığı kanısı kamuda ve Silahlı Kuvvetlerde 'makes' bulmaktadır» dediğini bildiriyordu.

Cumhurbaşkanı seçiminde Gürler'in «kandırıldığını» söyleyen Batur'a, «Sayın Gürler'in kandırılıp kandırılmaması, benim konum değildir» yanıtını veriyor, 'Batur muhtıralarının' daha Milli Güvvenlik Kuruluna yansımadan «Devrim» dergisine nasıl sızdırıldığını soruyordu.

Demirel Batur'la yaptığım görüşmelerden bölümler alarak Batur'a yanıt verdiği için demecinin bir bölümünü buraya almakta yarar var.

İşte, Demirel'in demecinden kimi bölümler :

«Sayın Arcayürek'in; 'Gürler Paşanın oylama günü Meclise bile gelmediniz' sorusuna Sayın Batur'un verdiği cevap şayan-ı dikkattir. Sayın Batur; 'Seçilmeyeceğine inanan insan olarak niçin geleyim?' diyor. Halbuki, 13 Mart 1973 akşamı Sayın Batur, Meclise gelmiştir. Bunu inkâr etme ihtiyacını neden duyduğunu anlayamadım.

Sayın Batur; 'Biz dört Komutan olarak 12 Mart muhtırasını verdik. Sonraki eylemler içinde ne hükümet teşkili, ne Başbakanın seçilmesi, ne Bakanların seçimi; ne hükümet programının hazırlanması, ne tatbikat, ne de sıkıyönetim tatbikatı ile hiçbir ilgimiz yok bizim, ' diyor. Buna inanmak mümkün değildir. Muhtırada nasıl bir hükümet istendiği, bunun ne yapacağı yazılmıştır. Muhtıranın taleplerinin hükümete, onun programına ve icraatına aksedip, aksetmemesi şayet muhtırayı alakadar etmiyorsa, kimi alakadar edecektir?

Şimdi Sayın Batur'un 12 Mart ile ilgili beyanlarını eleştirmek istiyorum.

'27 Mayıs ihtilali ile 12 Mart muhtırası CHP'nin en kuvvetli olduğu dönemlere rastlar. Bu bakımdan her ikisinde de bu partinin seçimi kazanmasına engel olunmuştur' diyor, Sa-

yın Batur. Böylece, gerek 27 Mayıs'ın, gerekse 12 Mart'ın CHP'yi 'mağdur' ettiğini iddia ediyor. Halbuki, 27 Mayıs Demokrat Partiyi kapatmış, Demokrat partinin Milletvekillerini Yassıada'ya götürmüş, birçok mensubunu mahkemelere çıkarmış, Başbakanını ve iki Bakanını asmıştır. Ayrıca, Demokrat Parti Milletvekillerini siyasetten Anayasa ile men etmiştir. Bütün bunlar ortada iken, 27 Mayıs'ın CHP'yi 'mağdur' ettiğini söylemek, fevkalade şaşılacak bir iştir. Şayet CHP 27 Mayıs ile 'mağdur' olmuşsa, acaba Demokrat Parti ne olmuştur?.

12 Mart Muhtırası ile; Milletin hür iradesi ile seçilmiş olup, Parlamentodan güvenoyu almış bulunan AP Hükümetinin elinden iktidar alınmış ve partilerüstü bir hükümete verilmiştir. Sayın Batur buna, CHP'nin demokratik yoldan yapmak istediğini kendileri tarafından zorla yaptırmaya tevessül için yapıldığını, aynı beyanatında ifade ettiğine göre, elinden iktidar alınan AP mağdur sayılmayıp, gayesine hizmet edilen CHP'nin mağdur sayılması şaşılacak iştir. Sayın Batur'un iddiaları hilafına, gerek 27 Mayıs, gerek 12 Mart, CHP'nin işine yaramıştır. 1961 - 1965 seçimlerinde CHP; 'CHP + Ordu = İktidar' propagandasını yapabilmiş ve bu sayede, 1961'de % 38 oy almıştır. CHP, 1961 seçimlerine, rakibini orduya ezdirmiş olarak girmiştir. Bunu CHP'nin 'dezavantajı' saymak şaşılacak iştir.

1973 seçimlerine CHP, 12 Mart sayesinde 'AP Seçim kazansa bile iktidar verilmez' sloganı ile girmiştir ve % 33 oy almıştır. Esasen, 1973 seçimleri, 12 Mart 1971'den 2,5 sene sonra yapılmıştır. 12 Mart muhtırası verildiği tarihte bir seçim söz konusu değildi ki, CHP seçimi kazanacak durumda bulunsun ve 12 Mart'tan dolayı mağdur olsun...

Sayın Batur, 'Halk Partisinin demokratik yoldan yapmak istediğini 12 Mart zorla yaptırmayı tercih etti. Arasında sadece eylem farkı var' diyerek, 12 Mart Muhtırasının neden verildiğini bir yeni biçimde açıklıyor. Bu konu üzerinde hassasiyetle durmak gerekir.

Sayın Batur, Milletin tümüne ait bulunan Silâhlı Kuvvetlerin nüfuzunu, Halk Partisinin gayelerini tahakkuk ettirmek için kullanma hakkını nereden almıştır! Bu, kendisine tevdi edilen görevin, tarafından 'suiistimal' edildiğini itiraf değil de nedir? Bu itiraf, milletin tümüne ait bir üniformayı sırtından taşırken, Sayın Batur'un neye ait olduğunu göstermez de neyi gösterir?

Bu itiraf karşısında donup kalmamak mümkün değildir. Sayın Batur'un sırtında üniforma varken, görevi CHP'ye değil, devlete hizmetti. Bunu devlete değil, CHP'ye hizmet olarak anlamış olması bir hazin iştir.

Sayın Batur, Silahlı Kuvvetlerden 1973 senesi Ağustosunda ayrılırken bakınız ne diyor : '1969 sonlarından itibaren Türkiye'miz bazı sosyo-ekonomik problemlerle karşı karşıya kaldı. Görüşüme göre normal demokratik düzen içinde problemlerin halline çare aranmasına hem geç kalındı, hem de yetkililer teşhis ve çarelerde görüş birliğine varamadılar. Diğer taraftan, problemleri Anayasa dışı görüş ve anarşik yollarla çözme heves ve eylemleri belirdi. Böylece Türkiye'mizin millî güvenliği ve geleceği tehlikeye girdi. Bu tehlikeyi önlemek için gerekenlerin yapılması gayesiyle 12 Mart muhtırası verildi.'

Görülüyor ki, Sayın Batur, 1973 Ağustosunda '12 Mart Muhtırasını Türkiye'nin geleceğini kurtarmak için verdik' diyor. 1974 Kasımında CHP'nin demokratik yoldan yaptırmak istediğini zorla yaptırmak için verdik diyor.

Bu hususları kaydettikten sonra, üzerinde duracağım konu, 12 Mart bunalımının gerisinde ne bulunduğudur :

Sayın Batur, üç ayrı belgenin nizacısıdır. Bunlardan birisi, 21 Kasım 1971 tarihli Sayın Cumhurbaşkanına yazmış bulunduğu Muhtıradır. Bu muhtırada rejim yerilmekte ve o tarihlerde Türkiye'de olup bitenler sosyal ve ekonomik sebeplere bağlanmaktadır. İkinci belge, Millî Güvenlik Kurulunun 22 Ocak 1972 tarihli kararıdır. Bu kararda ise, Türkiye'nin meselelerine tamamen değişik teşhis konmakta ve tamamen değişik tedbirler tavsiye olunmaktadır.

Üçüncü belge, 12 Mart muhtırasıdır. 12 Mart muhtırasında ise, Parlamento ve Hükümet yerilmektedir.

22 Ocak 1971 tarihli Millî Güvenlik Kurulu kararı, Sayın Batur ve 12 Mart muhtırasını imzalayan diğer komutanlar tarafından da imzalanmıştır. Bu karardaki teşhis ve tedbirlerle 50 gün sonra ortaya çıkan 12 Mart muhtırasının teşhis ve tedbirleri taban tabana zıttır. Daha sonra cereyan eden hadise; Hükümet, Muhtırayı Anayasa ve Hukukla bağdaşır bulmadığından istifa etmiştir. Esasen, hükümetin böyle bir muhtıra karşısında hukukun içinde alabileceği bir tedbiri de yoktu. Hükümet sokakta meydana gelen anarşik hadiselerin teşvikçisi veya tertipçisi değildi. Anarşi mihraklarının yerine Parlamento ve Hükümet muaheze edilmişti. Ne hazindir ki, Parlamen-

toyu müessese olarak muaheze eden Sayın Batur, daha sonra Kontenjan Senatörü olarak bu müesseseye girmiştir. Sokakta meydana gelen hadiseler, Parlamento ve Hükümetin kusuru değildi. Öyle olmadığını zaman gösterdi. Öyle zannedilmesi ve o şekilde takdim edilmesi, âdeta bu hadiselere haklılık kazandırmakta ve devleti sokağa teslim etmekti.

12 Mart hadisesinin arkasında neler vardı?. Bu husus bir gün açıklığa kavuşacaktır. Bu 12 Mart hadisesinin arkasında, Sayın Batur'un yeri nedir?. Bu husus da bir gün açıklığa kavuşacaktır. Yavuz Bey kimdir? Tepeden inmeciler kimlerdir? Ne yapmak istemişlerdir? 9 Mart 1971 günü saat 17.30' da Hava Kuvvetleri Komutanının odasında yapılan toplantıda kimler vardı? Bu toplantı niçin yapılmıştı? Bu toplantıda neler konuşuldu? Bütün bu hususlar bir gün aydınlığa kavuşacaktır. Bu hususlar aydınlığa kavuşmadıkça, Türkiye'de rejimin hangi güçlükler içinde bulunduğu ve nereden geçilip gelindiği bilinmedikçe, Türk vatandaşı öğrenmiş olmayacaktır. 9 Mart akşamı yapılmış bulunan toplantı sadece 'kremalı pasta toplantısı' değildi herhalde. Bu toplantıda Devlet Başkanının kim olacağı, Hükümet Başkanının kim olacağı kararlaştırıldığı, iddialar içerisindedir. Yavuz Beyin Hükümet Başkanlığı görevini deruhte edeceği, yine bu iddiaların arasında bulunmaktadır. 12 Mart'ın pardesi açılırsa, nelerin ortaya çıkacağı görülüyor. Hürriyet Gazetesinin 9 Şubat 1974 tarihli nüshasında neşredilmiş bulunan 1971 - 1973 döneminde Ordu Kumandanlığı yapmış olan Orgeneral Sayın Türün'ün şu beyanları şayan-ı dikkattir :

'Tepeden inmeciler arasında bir ayrılık çıkmıştı. Asker kesimi darbenin 30 Haziran'dan önce yapılmamasını kararlaştırmış ve İstanbul'a da iletmişti. Sivil kanat ve bir kısım asker cuntacılar derhal harekete geçmek kararına varmışlardı. Bir de geçici Anayasa hazırlamışlardı. Bir geniş konsey kuruluyordu. Bu Anayasanın hedefi, tek partiye dayanan düzen getirmekti.'

Sayın Batur, bu hazırlıkları bizzat kendisi yaptırmıştır. Bu hazırlıkları kendi emri ile yapanları da sonradan kendisi emekliye sevketmiştir.

Sokağın cüreti nereden aldığı, nasıl kontrolden çıktığı da sanıyorum ki, böylece anlaşılmaktadır.

Şimdi Sayın Batur böylece tavsif ettiği Parlamentonun üyesidir. Ve böylece, tavsif ettiği halkla bütünleştiğini iddia ettiği

CHP'yi çağ içinde kalabilen tek parti ilan ederek, onun saflarına katılmaktadır. Bu kendi bileceği iştir. Ancak, üyesi olduğu parlamentoyu nasıl gördüğü, en kısa sürede seçime katılmak suretiyle halkı nasıl anladığını belirtmek bizim görevimizdir. Bunları, Sayın Batur'un diğer düşüncelerini değerlendirmek bakımından ortaya koyuyorum. Şimdi karşımızda Hava Kuvvetleri Komutanı veya eski Hava Kuvvetleri Komutanı Batur değil, CHP üyesi Batur vardır. Bizi bu hususları söylemeye mecbur eden de kendisidir. Maksadım bir 'polemik' açmak değildir. Kamuoyunu aydınlatmaktır.»

1960'ın son yıllarından bugüne değin, Demirel ile Batur'un «yıldızları» hiç barışmadı.

Kimilerine göre, 12 Mart darbesi muhtıradan daha öteye gidecek aşamaya girebilirdi.

Bunlara göre, «daha ileri aşamaya gidişi sağlayacak» kimi toplantılar bir «rastlantı» sonucu öğrenilmiş, Genelkurmay Başkanı Tağmaç uyarılmıştı. Bu toplantılar öğrenildikten sonra, 12 Mart bir «muhtıra» biçimini almıştı.

12 Mart'ı yaşayanların anlattıklarına göre, komutanlar olayın içindeydiler. Ayrılık gayrılık yoktu. Nitekim Ankara'da Emek mahallesi 8. Blok 71 numarada bir gece '41 komutan bir araya' gelmişti. Bu toplantıda yönetime el koymayla ilgili son planlar gözden geçiriliyordu. Ne var ki, Memduh Tağmaç'ın bile kuşkuyla baktığı kimileri albaydan generale değin subaylardan oluşan bu toplantıda fikir ayrılıklarının silahlı çatışmaya dönüşebileceği izlenimini aldılar. Durumu, Genelkurmay Başkanına bildirdiler.

Muhtıra olayı bundan sonra hızlandı. Fakat, muhtıranın ieçriği üzerinde yapılan tartışmalarda, Muhsin Batur ile Faruk Gürler'in «parlamentonun kapatılmasına» yanlı olduğu gözleniyordu. Deniz Kuvvetleri Komutanı Eyicioğlu, parlamentonun kapatılmasına yanlı değildi. Genelkurmay Başkanı Tağmaç ise, daha üç dört gün önce, «27 Mayıs ihtilalinin sa-

hibi olan Ordunun Anayasa düzenine bağlılığından söz» etmişti ve «Bu düzeni yaşatmak ve demokratik rejimin devamını temin etmek bizim başta gelen görevimizdir. Ortaya çıkan aksaklıklar ve şikâyet konuları, bizim için ne kadar üzücü ve tedirgin edici bir nitelik taşırsa taşısın, kendi elimizle kurduğumuz Anayasa düzenine karşı vaziyet almamız için geçerli ve haklı bir sebep olamaz» diye konuşmuştu.

Bu nedenle Tağmaç parlamentonun kapatılmasına karşı çıkıyordu. 12 Mart muhtırasına son biçim verilirken, «parlamentonun kapatılması» ile ilgili bölüm, metinden çıkarıldı.

Tağmaç'ın muhtırayı imza ederken yanında olduğunu bana söyleyen eski Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Başbakan Bülend Ulusu, «Ordu müdahalesinin komutana ne denli ıstırap verdiğini bilirim, 12 Mart muhtırasını imzalarken Tağmaç'ın gözlerinden yaşlar geliyordu» demişti.

Ama, Ordu içindeki çeşitli eğilimlerden ve iki komutanın müdahaleye yanlı kesin davranış göstermesinden sonra, Tağmaç'ın muhtıra metnine imza koymaktan başka seçeneği kalmamıştı.

Herhalde Batur Paşa, anılarında «parlamentonun kapatılması ile ilgili gelişmeleri, hele kendisinin bu yoldaki nedenlerini» —bir eski asker— eski siyasetçi olarak anlatacaktı.

5

DEMİREL'İN MEKTUBU

Hürriyet'in Orta Avrupa muhabirliğini yaparken, Türkiye'deki gelişmeleri günü gününe izlemeye çalışıyordum.

Her gün gelen bellibaşlı gazetelerin her satırını özenle okuyor, notlar çıkarıyordum. Bu arada Demirel'e, Ecevit'e mektup yazıyor, dış dünyanın ülkemizi nasıl gördüğünü anlatıyor, onlardan yanıtlar alıyordum.

Zürih'te otururken sık sık Türkiye'ye geliyordum.

Böylece gazetelerden çıkarabildiğim sonuçların içeriğini, olayların gelişmesini zaman zaman Ankara'da izleyip gerçek yanlarını saptamak olanağını buluyordum.

7 Mart 1972'de Demirel'den gelen bir mektup, 12 Mart darbesinin birinci yılında Türkiye'nin içinde bulunduğu ortamı, koşulları kısa, özlü biçimde açıklıyordu :

Muhterem Kardeşim,

6 Şubat 1972 tarihli mektubunuzu aldım. Yurttan uzak olmanın sizi merak içinde bırakacağını söylemiştim. Hadiseler fevkalâde sür'atle ve bir çok kimseyi şaşırtacak şekilde gelişmektedir. İyiye mi, kötüye mi geliştiğini söylemek dahi güçtür. Bir muallak durum devam ediyor. Memleket yönetimi bildiğin gibi yanlış zemine oturmaktadır. Zincirin bütün halkaları zedelenmiştir. Bir açıklığa kavuşmamız ve kesin bir hedefe yönelmemiz gerekiyor. Millete yaklaşma yerine, milletten kopma anlaşılır iş değildir. Henüz meseleleri münakaşa edecek ortamı meydana getiremedik. Geçen bir yıl Türkiye meselelerine ne kadar yanlış teşhisler konduğunu, mücadele zemininin ne kadar yanlış seçildiğini, derdin menşeine inmek yerine ne kadar satıhta kalındığını ve görev ifa etme şuurunun nasıl zedelendiğini göstermiştir. Hiç bir şeyin üstüne varılamıyor. Kararsızlık, renksizlik devam ediyor. Bir kesin teşhisi, bir kesin çareyi ve

bir kesin tavrı aradım. Bunun etrafında ittifaka varma gayretleri sarfettim. Bildiğiniz gibi, bizim için Türkiye her şeyin üstündedir. Cumhuriyeti yaşatacağız. Yaptığımızı yıkmadan bu hedefe siyaset yolu ile varabilme gayretlerini sürdürüyorum. Mücadele şevkim, gücüm her zamankinden daha yüksektir.

Devlete sahip çıkmak sorumluluğu iktidar olmaktan zormuş.

Bildiğiniz gibi Ankara hem Türkiye'nin diğer köşelerinden farklı hem de dışardan anlaşılması güç. Her zaman konuştuğumuz Ankara. İçinde yaşadığımız, bunaldığımız, sevindiğimiz, her gün sabahleyin ister istemez yeni bir havayı tenefüs ettiğimiz Ankara.

Sizin burada olmadığınıza üzülüyorum. Türk siyasî hayatının en keyifsiz fakat en ilginç bir devrini yaşıyoruz.

«İsviçre'de unutulmuş olmanız» mümkün değil. Yazma tembelliği gerçeğin ifadesidir.

Gözlerinizden öperim.

Ben ve eşim hanımefendiye saygılar sunarız.

S. DEMİREL

Not : Oradan nasıl görünüyoruz, oralarda ne gibi yeni fikir cereyanları mevcut? Bu hususlarda daha sık yazarsanız memnun olurum. Daha sıktan kastım bu kadar seyrek değil, hakikaten sıktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

«EKİM 1971 BUNALIMI»

1

BAŞLANGIÇ

Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş, «Türkiye'de milletin karşısına bu sözlerle çıkmaması gereken tek kişi varsa o da Sayın Demirel'dir» dedi.

Koçaş'ın bu demeci 12 Mart darbesinin üzerinden üç ay geçtikten sonra, Millet Meclisinde Erim'i destekleyen AP ile hükümet arasında geniş tartışmalara yol açacaktı.

Demirel'in yaptığı konuşmayı Koçaş'ın yanıtlamasından sonra tartışma giderek genişleyecek, AP'nin Erim kabinesindeki üyelerini çekmesine neden olacaktı. Sonunda Çankaya'da Sunay'ın başkanlığında, AP önderi Demirel'in, Genelkurmay Başkanı Tağmaç'ın katıldığı —içeriği bugüne değin açıklanmayan— bir dizi önemli toplantı yapılacaktı.

«Ekim 1971 bunalımı» diye adlandırılan, o sırada Sunay ve Tağmaç tarafından «vahim sonuçlara yol açacağı» ifade edilen bu olay, Demirel'in 26 - 27 Haziran'da toplanan AP Temsilciler Meclisinde yaptığı bir konuşmayla başladı.

AP önderi, «Memleket bir büyük rejim buhranı ile karşı karşıya kalmıştır. Neden 'böyle bir buhran ile karşı karşıya kalındığının' tartışması yapılabilir» diyor, ne var ki, böyle bir tartışmanın 'buhranı ortadan kaldıramayacağını' söylüyordu. Demirel, AP iktidarının «gücünü meşru kaynaklardan alarak Anayasa'nın ve hukukun gereğine olağanüstü bağlı bir yönetimi» gerçekleştirdiğini söyledikten sonra, 12 Mart'tan önceki dönemde özgürlüğün Batı ülkeleriyle eşdeğer ölçütlere vardığını belirtiyordu. «Ekonomik ve sosyal kalkınmadaki hizmetlerinin ancak, 'hasede ve kıskançlığa' neden olabileceğini, altı yıllık düzenli siyasal dönemin yarattığı olayların verdiği iyi sonuçların gözle görülür, elle tutulur biçimde ortaya çıktığını, buna karşı öne sürülen yanıltmacaların geçersizliğini» öne sürüyordu.

Sözlerini «zaten çeşitli demagojiler —yanıltmacalar— yapılıyor da» diye sürdürüyor, «Çoğu yanıt vermeye değer şey-

ler değildir. Güneşi balçıkla sıvamak olanaksızdır» diye bağlıyordu.

Anayasa'da yapılacak değişikliklerin «mutlaka dozunda» olması gerektiğini vurgulayan Demirel, «Ortamın elverişli olduğu en kısa sürede Silahlı Kuvvetler asıl görevlerine dönmeli, seçimin anlam taşıdığı bir ortam yaratılmalı ve ülkenin yönetiminde millet iradesinin eğemenliği yeniden canlandırılmalıdır. Topyekûn kalkınma hamlesi birtakım objektif değer ölçüleriyle, dar görüş ve kısır düşünce nedeniyle sorumsuzluk duygusu içinde kalınarak durdurulmamalıdır» diyordu.

Bu konuşma, Ordu desteğinde, ne çare ki, Millet Meclisinin verdiği güvenoylarıyla işbaşında bulunan Erim hükümetinde tepki yarattı. Hükümet tepkisini dile getirmeyi Başbakan Yardımcısı üstlenmiş olmalı ki, Koçaş hemen aynı gün sert bir demeç verdi.

Demecine «...Türkiye'yi uçurumun kenarına getiren siyasal ekibin baş sorumlusunun Süleyman Demirel olduğunu, bu biçimde konuşabilmek için kendisini, isnad edilen 'şaibelerden' kurtarması gerektiğini» söyleyerek başlayan Koçaş, «Sanırım, Türkiye'de milletin karşısına bu sözlerle çıkmaması gereken tek bir kişi varsa, o da Süleyman Demirel'dir. Zira Süleyman Demirel, siyasal, sosyal ve ekonomik alanlardaki yani tüm ülke sorunlarındaki yanlış tutumlarıyla Türkiye'yi 12 Mart ortamına, uçurumun kenarına getiren siyasal ekibin başsorumlusudur...» dedi.

«...Bugün Türkiye'yi içinde bulunduğu durumdan kurtarabilmek için gereksindiğimiz yönetici ve politikacı tipi sanırım ki, ülkenin bu zor durumunda bile gelecekteki siyasal çıkarlarını düşünerek havayı bulandırmak isteyenler değildir...

...Eğer Sayın Süleyman Demirel, kesinlikle bu biçimde konuşabilmek istiyorsa önce kendisine yöneltilen 'şaibelerden' kurtulabilmek için giriştiği partiiçi, politik manevralardan ve Mecliste 'parmak çoğunluğunun' himayesine sığınmaktan vazgeçip adil bir mahkeme huzurunda temize çıkmaya çalışmalıdır...»

Söyledikleri bunlardı.

•

Demirel, aynı gün «İşte, şimdi hakettiği yanıtı alacak» dedi.

Hükümetin kuruluşundan beri AP üst düzeyinde Erim ekibini eleştiren mırıltılar giderek artıyordu. AP, parlamenterlerinden kimilerini Erim'in 'bizzat' seçip bakan yapmasına karşı çıkmamıştı, ama hükümette AP'li bakanlar olmasına karşın «bildiği yolda eleştirilerini» sürdüreceğini de önceden açıklamıştı.

Oysa, Erim'in her yaptığına AP'nin ses çıkarmadan olumlu gözle bakmasını bir biçime «doğru» gibi görenler iktidardaydılar.

Anlaşmazlığın özünde bu ikilem yatıyordu. AP'nin, Erim hükümeti uygulamalarını —karşı çıkması bir yana fazla eleştirmeden— kesinkes kabul etmesi isteniliyordu. Bu düşüncede olanlara göre, bu yaklaşım sadece 'eşyanın doğasına uygunluğu açısından' değil, ayrıca 12 Mart'ta AP'nin içine düştüğü çukurun kesin gereğiydi de.

Demirel'in 12 Mart'ın üzerinden yıllar geçtikten sonra söylediği gibi, «Darbenin parlamentoyu kapamaması demokratik sürece dönebilmek için açılan önemli yoldu.»

Ne var ki, iktidar sahiplerinin uygulanmasını zorunlu gördükleri her yapılana, söylenene 'evet' denilmesi yönteminin AP'ye egemen olmasını istemeleri partide ters tepkiler uyandırıyordu.

Koçaş'ın bu çıkışına Demirel, ağır bir yanıt verdi :

«...Hangi hakla 'hangi evin sahibi' olduğu bilinmeyen bu kişi, parlamentonun özgür iradesine, 'parmak himayesi' deyimiyle sarkıntılıkta bulundu. Bu, şaşırtıcı değildir. Vatandaşın oy hakkına inancı olmadığı herkesçe bilinen, okuma - yazma bilmeyene oy hakkı tanınmasını istemeyen bir 'zihniyetin' temsilcisi olan bu kişinin, millete ve parlamentoya saygı göstermesi beklenemezdi...» dedi.

Demirel, «askıya alınan parlamenter rejimin» bütün kurallarıyla tartışmaya giriyordu artık «... Kendisi ve AP hükümetiyle ilgili konularda Meclislerin özgür iradesini kullandığını» söyleyen Demirel, bu irade özgürlüğünü 'parmak çoğunluğu' diye niteleyen bir kişinin Cumhuriyet Hükümetinde üye bulunmasını «büyük bir talihsizlik ve rayına oturtulmaya çalışılan demokrasinin geleceği açısından ümit kırıcı» diye niteliyordu.

Koçaş'ın kişiliğine dokunan saldırılarına karşı da,

«...Devletin bütün arşivleri ve memurları dosyaları ile birlikte üç aydır ellerinde ve emrindedir. Şayet amaçladığı, do-

kundurmak istediği hususlarda bir delil varsa, uluorta konuşmak yerine, bunları devam eden mahkemelere sunması veya Türkiye Cumhuriyeti'nin yasaları neyi gerektiriyorsa yapması gereklidir...» diyordu.

Bu istemin ardından ağır bir suçlama geliyordu. Demirel, «...Şayet bunu yapamazsa, kendisi şeref ve onur saldırganı, bir 'müfteri' olmaktan kurtulamaz. Üç aydır oturduğu sandalyede çeşitli hafiflikler yapan bu kişinin, sorumsuz beyan ve davranışları bilinçlerdedir» diyerek karşı saldırıya geçiyordu.

Karşıtlarının 'iftiralarına' uğrayan kişinin yalnızca kendisi olmadığını söyleyen Demirel, AP önderliğinin gerektirdiği yolda her türlü savunmayı yapmayı sürdüreceğini söylüyor, «Her atılan çamur şayet leke bıraksaydı, bu zamana kadar lekesi olmayan kimse kalmayacağını» vurguluyordu.

AP çoğunluğunda Erim hükümetine karşı ilk dalgalanma artık başlamıştı.

Esasen varolan dalgalanmanın açığa çıkmasını hükümetin iki numaralı sorumlusu sağlamıştı.

2

BUNALIMIN İLK AŞAMASI
(Sıkıyönetim tartışmaları)

Siyasal çalkantıların odağı Millet Meclisiydi.

Kulislerde başlayan bir olgu yavaşça Millet Meclisi kürsüsüne sıçrıyordu.

12 Mart'tan sonra gelen yeni döneme, AP'nin de Erim hükümetinin de ayrı açılardan baktıkları artık iyiden iyiye belirmeye başlamıştı.

Her konuda AP ile hükümetin birbirine ters düştüğü gözetiliyordu. Bu görüş farklarının Millet Meclisine yansımayacağını söylemek olanaksızdı.

AP, 12 Mart günü gözlenen suskunluğundan artık sıyrılmaya başlıyordu. Ayrıca Demirel, 12 Mart'ın alacağı biçimi gördükten sonra, partisine bir yeni yön vermeyi, demokratik düzen savaşımında yeni bir yörünge saptamayı kararlaştırmıştı.

Bu tartışmayı yavaştan tırmandırmayı hesaplıyordu.

Nitekim, 23 Temmuz 1971 günü, beklediği «fırsat» önüne geldi. Nisan ayında ilan edilen sıkıyönetimin iki ay daha uzatılmasıyla ilgili hükümet istemi Millet Meclisinde görüşülecekti.

Demirel, AP adına konuşması kararlaştırılan Orhan Dengiz'i çağırdı, Millet Meclisi kürsüsünden söyleyeceklerini yazdırdı.

Bu konuşmayla AP, Erim hükümetine ilk kez tırnaklarını gösteriyordu.

Dengiz,

«...Ama, sıkıyönetim sorumlusu bulunan hükümet, bunun yanında huzursuzluk yaratacak yeni devinimlerde bulunuyor. Sıkıyönetimin yönüne ters düşen bir tutumla sıkıyönetimi gerektiren nedenleri yaratan düşünce sahiplerine ve partizanca davranışlara ödün vermekten kendini alamıyor. Bu nasıl perhizdir, neyin balansı yapılmak isteniyor?...» diyordu.

AP, anarşik olaylarda şu ya da bu biçimde yer alan kimi kişilerin valiliklere atandığını söyleyerek hükümeti eleştiriyor,

hükümeti suçluyordu. Orhan Dengiz'in TBMM'deki konuşmasında, hükümetin geleceğini kuşkuya düşürecek önemli bir dokundurma yer alıyordu.

Dengiz, «...Hükümet, doğru yönü bulmak zorundadır. Partilerüstü bir anlayışla açıklanan bu hükümetin, bu kuruluş hüviyetinin arkasına sığınarak istediği gibi davranacak tutumun içine girmesi başlangıçta kendine gösterilen 'güveni' sarsmaktadır...» diyordu.

Bu cümle, hükümete «aba altında sopa gösterme» deyimiyle eşdeğerdi.

Nihat Erim, AP sözcüsünün eleştirileri üzerinde dört gün düşündü. Eleştirilerin özünde, doğrudan hükümet hedef alınmıştı.

27 Temmuz günü, AP Genel Başkanlığına bir mektup yazdı.

Başbakan, hükümetin kurulduğu günlerden beri kimi çevreler ve kişiler tarafından değişik biçimlerde kamuoyuna yayılmaya çalışılan, ona göre gerçekdışı ve yapıcı olmaktan çok uzak kimi fikirlerin son zamanlarda basın yoluyla da ortaya atılmasından, parlamento kulislerinde tartışma konusu yapılmasından sorumlu kişilerin de bu tartışmalara katılmasından üzüntü duyuyordu.

Bu duygularını yansıtan Erim, AP adına yapılan konuşma bu söylentilerin TBMM'de açıklandığını, suçlamaların —herhalde— kimi kanıtlarının olması gerektiğini öne sürerek, «sıkıyönetimi gerektiren düşünce sahiplerinden kendilerine hükümetçe ödün verilmiş olan kişilerin» kimliklerinin hemen bildirilmesini de istiyordu.

AP, Erim'e iki gün sonra yanıt gönderdi.

Sözü edilen her şeyin açıkta olduğuna değinilen mektupta «hükümetçe ödün verilen kişilerin» adlarını yazışmayla bildirmenin «demokratik düzen anlayışına» ters düşeceği belirtiliyor ve «...Devlet örgütünde her ne suretle olursa olsun resmen görev almış kişilerin, kişilikleri ve durumları üzerinde hükümetle partiler arasında 'muhabere' yolu ile bilgi alışverişi sürtüşmelere neden olacağı gibi, hükümetle siyasal partiler arasındaki

ilişkiler açısından da istenilmeyen sonuçlar doğurabilir...» deniliyordu.

AP'ye göre, bu kişilerin adlarıyla sanlarıyla konuşulacağı yer, Meclisti. Gerekiyor ve isteniliyorsa Mecliste bu savlarla ilgili kanıtlar ortaya konulabilirdi.

«Hükümet, bu konuda ayrıntılı bilgi edinmek gereksinimindeyse, her siyasal partinin fikir ve bilgilerini açıklamasına, sorunun tartışılmasına olanak verecek Meclis görüşmelerine» gidilebilirdi.

Bu öneriye Erim'den yanıt gelmedi.

3

BUNALIMI BUHRANA DÖNÜŞTÜRECEK SES

Açılan tartışma kapısı kapanmadı.

Kapanacağa da benzemiyordu.

Ağustos ayı ve Eylül başı, Anayasa değişiklikleri üzerinde çetin tartışmalarla geçerken, 12 Mart darbesinin ana amacı olan reformlar sorununda AP ile hükümet bir yol ayrımının önündeydiler.

AP'nin giderek tırmandırdığı eleştirilere bir yenisi eklendi.

İkinci olay, başlayan tartışmaları daha kırıcı biçime soktu.

Temmuz tartışmasının üzerinden iki ay geçmişti.

23 Eylül günü, TBMM'de sıkıyönetimin yeniden iki ay uzatılması görüşülürken, AP sözcüsü Ahmet Nusret Tuna, hemen her ilde bu yönetimin sürdürülmesine karşı olduklarını öne sürüyor, örneğin Eskişehir, Sakarya ve Hatay illerinde sıkıyönetimin sürmesinde zorunluk görmediklerini söylüyordu.

Sadi Koçaş'ın buyruğuyla görevinden uzaklaştırılıp, Lizbon Büyükelçiliğine gönderilen MİT Müsteşarı Fuat Doğu'ya «Dışta ve içteki 'hıyanat' şebekelerinin saptandığı bir sırada» bu uygulamanın neden «reva» görüldüğünü anlayamadıklarını belirtiyordu.

«...O zamandan beri hazırlanmış olan dosyaların dahi mercilerine verilmediği, suçluların ayıklanması hamlesinin durduğu ısrarla söylenilmektedir...» diyordu Ahmet Nusret Tuna ve,

«...Kurulan hükümet içinde emeği, toplumun temel öğesi sayan, sıkıyönetim kovuşturmasına uğramış ve tutuklanmış sanıkların fikri işbirlikçilerinin, her ihtilalin başında bulunan ...'dikte heveslilerinin'... parti taşlayanların bulunduğunu bilmemize karşın, Hükümet Başkanının itimadına prim vererek son icraatlarını ve tutumlarını bekledik... can ve huy ilişkisinin

aynen devam etmemesini temenni eyledik...» diye yoğun eleştirilere girişiyordu.

Eleştiri, saldırıya dönüşüyordu.

Tuna, «Hükümetteki bakanların önemli bir bölümünün belirli zihniyette olduğunu söylemiştik» diye başlıyor, «... Yansız davranmadılar, partizanlıktan vazgeçmediler. Buna koşut olarak, devlet daireleri parti sempatizanı memurlarla doldurulmuş, kişisel çabalarıyla terfi ve belirginleşmiş memurlar siyasal inançlarına göre veya bu sanıyla makamlarından, memuriyetlerinden uzaklaştırılmıştır. Bugün ülkede memur kıyımının hazin, fakat sessiz inleyişi mevcuttur...» diye sürdürüyordu.

Hükümetin «bir bölüm kimi bakanlarını» hedef alan bu sözler, «Bu ekip ürünlerini vermiştir. Sıkıyönetimin elinden kaçıp kurtulabilen fikir arkadaşlarını devletin en önemli mevkilerine getirmişler, şirretliklere prim vermişlerdir» cümleleriyle daha ileri aşamalara geçiyordu.

AP, Hükümet Başkanını ve onun gölgesinde «bir bölüm bakanları» tümüyle suçlamaktaydı. AP ile hükümet arasındaki bağlar koptu kopacak noktaya gelmek üzereydi.

O sırada bu çıkışları gelip geçici birer eleştiriymiş gibi görenler, AP'nin nereye varmak istediğini —elbette— kavrayacak öğelerden yoksundular.

AP'nin Tuna'nın sözleriyle başlayan sert saldırısı durmuyordu :

«...Hükümetin içinde henüz görevlerine uyamamış bir bölüm bakanların bulunduğunu görmekteyiz. Güçlü bakan, bulunduğu ortama eserlerini ekleyerek yücelik kazandırır. İş bilmeyeni, kendinden öncekileri kötüleyerek bastığı ortamı çukurlaştırıp yüksek gözükmek ister. Eskiye dönük eleştirilerine ne zaman son verip, kendi icraat ve hünerlerini ortaya koyacaklarını millet sabırsızlıkla beklemektedir. Hükümetteki bakanların içinde dikta heveslilerinin de bulunduğunu ifade etmiştik. Demokratik esasa göre davranacaklarını beyhude beklemiş bulunuyoruz. Bu ekip bol ölçüde semerelerini vermektedir...»

«... Türk Ordusunu 'öcü' gibi gösterme, Meclisi ona göre yürütme isteği iflas etmiş demode bir siyaset olmakla beraber, hükümet, Meclis dışı organlardan kuvvet aldığı duygusunu yaratacak biçimde beyanatlardan ve bu duyguyu ülkeye yayacak

mizansenlerden, zaman zaman tehditten kaçınmamaktadır. Atatürk'ün büyük eseri olan TBMM'nin göstermelik hale sokulması zilletine hiçbir zaman katlanamayacağımızı açıklamak isterim...»

Bu sözlerin ana hedefi, hükümetle ona destek olan Ordunun üst düzeyi idi. «Kızım sana söylüyorum» ile başlayıp «gelinim sen anla» deyimini özetliyordu.

Yankıları beklenmeliydi.

Başbakan Erim'in havası başkaydı :

Türkiye'nin ucu dışarda bir 'komplo' ile karşı karşıya olduğunu söylüyordu.

Tuna'nın AP görüşlerini yansıtmasından hemen sonra söz alan Erim'e göre, sıkıyönetimi bir an önce sona erdirmeyi Ordu da içtenlikle istiyordu. Devletin bütün istihbarat örgütleri, güvenlik güçleriyle Ordunun bir bölümü «komplocuların» peşinde olmazsa, «bunları yakalamam için —söyler misiniz— ne aracım var, ne ile yakalayacağım» diye konuşuyordu. Ardından, AP'ye karşı bir davranışta bulunmak gereğini duyuyor, sataşıyor ve «...Eğer Türkiye, 12 Mart'ın öncesine gelinceye kadar bu çalışmalar, bu yıkıcı faaliyetler, bu anarşik faaliyetler, bu terörist faaliyetler memlekette bu derece derinliğine dalbudak salmak fırsatını bulamamış olsalardı, bu işi daha çabuk bitirmek mümkün olurdu» diyerek «geçmişi kötüleme» yolunu benimsiyordu.

Anayasa değişikliğinden sonra Meclislerin dinlenceye gireceğini öğrendiği için reform tasarılarını göndermediğini, bunun yerine yasa gücünde kararnamelere gitmeyi planladığını öne sürüyordu. Oysa Erim, dinlence olasılığı karşısında partilere başvurup bu dinlenceyi ertelemelerini —12 Mart darbesinin önemli nedenleri arasında bulunan— reform yasalarını görüşmelerini isteyebilirdi. «Çok yetkili bir sayın parti önderinden» duyduğu dinlence olasılığını ortadan kaldırabilirdi.

Erim, «Bakın, burada ne var» diyordu.

«...Bekleyin, iki üç ay bakalım ne yapacağız, beklemediler. Niçin?.. Onun da 'teşhisini' koydum. Çünkü bu örgütler, o tedhişçi ve anarşik örgütler gerçekte Türkiye'de demokratik düzen yaşasın, insan hak ve özgürlükleri sürsün, bunu istemiyorlar. Bu 1961 Anayasasının başlangıç kısmında söylenen

ana ilkeler uygulansın, demokratik düzen içinde Türkiye yaşasın, bunu istemiyorlar. Açıkça söylüyorlar; biz diyorlar, bunu devireceğiz. Yerine Marksist, Leninist, Maoist bir düzen getireceğiz...»

Gerçeği —gecikmeli olarak— açığa vuruyordu : «... Bunlara ben hangi reformu yapsam yeterli değil. Marksist, Leninist, Maoist bir düzen gelmedikçe...»

Ama, aynı Nihat Erim, 12 Mart darbesinden hemen sonra işbaşına gelirken anarşiyi kısa sürede «dinamik» bir atılımla kesip atacağını söylemişti. Daha doğrusu işbaşına gelince anarşi duracaktı!

1961 Anayasasıyla ülkenin 'gül' gibi yönetilebileceğini, onurla açıklamıştı.

Anayasanın buyurduğu reformist uygulamaların hızla sonuç verebileceğini, sosyo - ekonomik yaşamın kısa sürede düzeleceğini vurgulamıştı.

Marksist, Leninist, Maoist grupların güçsüzlüğüne inanıyor, hele reformlara girişirse hepsinin sesini keseceğini sanıyordu.

Ne çare ki, Erim bu inançlarını hükümet olmasından altı ay sonra tümüyle bırakmıştı. Ülkeyi 'gül' gibi yöneteceğini söylediği Anayasada değişiklikler yapılmasını istiyordu. Günü gelecek 1961 Anayasasının Türkiye için 'lüks' olduğunu söyleyecek kadar ileri gidecekti.

Reformları üç ay içinde hazırlayıp Meclislere gönderemiyordu, üstelik bunun anlayışla karşılanmasını isteyecekti. İstiyordu.

«...Ben yarın çekileyim...» diyordu. «...Gelsin bir hükümet, tek parti hükümeti gelsin, bir partiye dayalı hükümet gelsin, eğer reformları yapmamakta direnirse altı aya kalmaz 12 Mart'tan daha 'beter' bir vaziyet olur. Reform yapmak kolay değil, 'arı kovanlarına sopa sokmak' gibidir derim...» diye sürdürüyordu.

Bu sözlerden çıkan anlam, kısa, özlü ve açıktı: Eğer reform denilen 'şeyler' yapılmazsa Türkiye'nin başına «12 Mart' tan daha beter» olaylar gelecekti!

Darbeyle reformların eşdeğer duruma getirilmesi, böyle başladı.

Reform sayıklamaları daha sonraki ayda, yani Ekimde, daha geniş boyutlu bir bunalıma yol açacaktı.

«Ekim bunalımına» varmak üzereydik.

4

KAPIŞMA

«... En büyük reform, siyasal reformdur. Hedef, demokratik rejim olmalıdır. Milleti millet yönetiminde görmeyen bir demokratik hukuk devleti olmaz. Milleti tanımayan, kalpten yoksundur. Özgür basın, özgür parlamento, özgür sendika, özgür üniversite özgür rejimde vardır...»

Gençlik Kollarının bir toplantısında söylenen bu cümleler, AP'li gençlerce büyük coşkuyla alkışlanıyordu, ama başta Cumhurbaşkanı Sunay'ın, Genelkurmay Başkanı Tağmaç'ın, Başbakan Erim'in sinirlenmesine neden oluyordu.

Demirel, «fikirlerini sürekli olarak millet önünde savunmaktan» sağlam düşünce sahiplerinin çekinmemesini söylüyor, «bu yolu tutmayanların ya davalarına inanmamış kişiler olduğunu, ya da yaptıkları işin millet yararına olmadığını» vurguluyordu.

Bu sözler, bir ölçüde 12 Mart'ın egemen güçlerine, özellikle de hükümete yöneltilmiş sözlerdi.

«...Eğer ülkenizin, milletinizin koşullarına uymaz, onun temel ilkelerine, inaçlarına değer vermezseniz, yaptığınız taklitçilik olur. Bir ülkenin, milletin özgür iradesine dayanan, özgür parlamentosu, basını, yargı organı varsa, bu üç öğe o ülkenin insanlarına tanınmışsa, sosyal ve ekonomik kalkınma geniş çapta güvence altındadır. İklim budur. Hiç kimse 'ben milletten daha iyi düşünürüm, benim düşüncem milletin düşüncesinden daha doğrudur' diyemez. Bir ülkenin insanları millet, devlet yönetimine katılmıyorsa, vatandaşlık nasıl olacaktır? O zaman 'müstemleke' yönetimindeki milletlerin durumuyla, bu ne ayrım gösterir?..»

Demirel'in bu sözleri bugün incelendiğinde bir «yurttaşlık dersi» gibi görülebilirdi. Ancak, bu sözler 12 Mart darbesiyle gelmiş, devlet yönetimini parlamentodan çıkmış bir hükümet yerine «partilerüstü bir hükümete» devretmiş bir «güçlüler koalisyonu» döneminde söyleniyordu.

Söyleyen ise, parlamentoda çoğunluğu elinde tutan partinin önderiydi. Önemli yanı buydu.

Yönetime, onu destekleyenlere karşı her cümlesinde bir 'kışkırtma' olduğuna dayalı yargılar, üst düzeylerde beklenen gerginliği yaratıyordu.

Kışkırtıcı sayılan cümlelerin bir kısmı da şöyleydi : «AP'li gençler olarak meşruiyetçi olacak, inandığınız davayı sonuna değin korkmadan savunacaksınız. Parti olarak, aynı inancın savunucuları olarak bu temel görüşümüzden sapmayacağız. Bunun dışındaki düşünce yolları çıkmaz yollardır.»

5

KOMUTANLAR KONUŞUYOR

Eylül ayının son günleri «Yankı» dergisi 12 Mart muhtırasında imzaları bulunan Faruk Gürler, Muhsin Batur ve Celal Eyicioğlu'ndan aldığı demeçleri yayımladı.

1970'lerle, 1980'in ilk yıllarında —her nedense— üst düzey komutanların demeçleriyle, askersel kesimin haberlerini, herkesi geride bırakarak yayımlayan «Yankı» dergisine verdiği demeçte Deniz Kuvvetleri Komutanı Eyicioğlu, «Toprak reformunu çocukluğumuzdan beri dinleriz. Ama, bunu yapmaya hiçbir partinin gücü yetmemiştir. Şimdi yapılması gerekir» diyordu. Üst düzeydeki komutanlar arasında 'görüş ayrılıkları' bulunduğu yolundaki söylentileri yalanlayan Eyicioğlu, «TRT, üniversite ve eğitim sisteminin yeniden ele alınmasının» bir zorunluluk olduğunu da ileri sürüyordu.

Muhsin Batur, 12 Mart'tan sonra çıkan gelişmeleri nasıl değerlendirdiğini anlatıyor, kamuoyunun bu konudaki düşüncelerini özetleyerek, «Eylemi, büyük çoğunluk onaylamıştır. Bir azınlık muhtırayı yersiz bulmuş, çeşitli azınlıklar da muhtıranın karşısında yer almıştır» diyordu.

Türkiye'nin 12 Mart'a gelişinin çeşitli nedenlerini sıralamak isteyen Batur,

«...Çeşitli nedenler vardır...» derken, «...Ana neden, ulusal irade sloganını kendine 'paravana' edinen sandıksal demokratik sonuçlarla, Anayasal organlar ve elit düşünürlerin Türkiye sorunları ve çözüm yolları üzerinde birleşememeleridir. Bu birleşme asgari müştereklerde sağlanamadığı sürece ilerde de 'biçimsel demokraside' zikzaklar beklenebilir...» diye ekliyordu.

Batur'a göre, reformlar «mutlaka» yapılacaktı. «İdare-i maslahatçılar» reform yapamazlardı. Reformlara karşı direnme nereden gelirse gelsin, «Türkiye'yi hızla ve sosyal adalet ilkeleri içinde kalkındıracak olan reformlar mutlaka yapılacaktı. '..Tartışma perdesi altında reformlar' yozlaştırılamayacaktı.»

1971'in Eylül sonlarında, Batur'un yaptığı bu açıklamaya göre, yüksek komutanlar arasında hiçbir anlaşmazlık yoktu. Olsaydı, 12 Mart muhtırasını birlikte hazırlamazlardı. Komutanlar arasında anlaşmazlık olduğuna dayalı fikirlerin yayılmasından «kimi umutlara kapılanlar» olduğunu sezinliyorlardı. Kimi görüş ayrımları, ilkelerde bir ayrılığı düşündürmemeliydi.

Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler de, aynı doğrultuda konuşuyordu : «Komuta heyeti denilince yalnız 12 Mart muhtırasına imza koyan dört komutanı anlamamak gerekti.» 12 Mart muhtırası, —tıpkı 12 Eylül harekâtı gibi— «Türk Silahlı Kuvvetlerinin en alt kademesinden en üstüne kadar bütün komuta heyetinin ortak görüşünü temsil» etmekteydi.

Gürler'e göre darbe, anarşiye son vermeye, Anayasanın öngördüğü reformların Atatürkçü görüşle 'kesinlikle' yapılmasını sağlamaya yönelikti.

«...Biz, sadece Atatürk'ün çok önceden öngördüğü reformların kesinlikle yapılmasını istiyoruz» diyordu.

Ordu, düşünce ve eğilimlerini, hele reformlar üzerindeki kararlılığını bir kez daha açıklamıştı.

Üç demeç, birbirini doğruladığı gibi tamamlıyordu da.

Ekim bunalımı, Başbakan Nihat Erim ortaya çıkıp, «Sayın komutanlarla aynı düşüncedeyim» demeseydi, başlamayabilirdi.

Ama, Komutan demeçlerinin yayımlanmasından bir gün sonra, Erim Mecliste gündemdışı bir konuşma yapma gereğini duydu; bu konuşmaya bir neden de buldu: Kimi parlamento üyeleri bu demeçler üzerine «aydınlanmak gereksinimi» duymuşlardı.

«...Başbakan ve yürütme gücünün başı olarak 'memur sıfatındaki' kimi komutanların bu demeçleri hakkında ne düşündüğünü» açıklamalıydı.

Oysa, Erim'i bu konuşmaya iten Komutan demeçlerinden çok 29 Eylül günü AP'li Ahmet Çakmak'ın Mecliste —o günün zor koşullarında— yaptığı yürekli konuşmaydı.

Çakmak, Başbakan Erim'e dönerek, «... Görevi üzerinize aldığınız günden beri sürekli olarak parlamentoya dayandığınızı ve ondan kuvvet aldığınızı ifade etmektesiniz. Durum buyken, bir dergiye verilip dün Türkiye radyolarından yayımlanan ve bugünkü gazetelerde geniş biçimde yer alan, kendilerini ulusal iradenin 'tecelligâhı' Türkiye Büyük Millet Meclisi üstünde gören 'devlet memuru sıfatındaki kimi komutanların' açık ve kesin tutum ifade eden demeçleri, korumaya çalıştığımız 'biçimsel' de olsa demokratik rejim ve parlamento için son ağır darbeyi teşkil etmiştir...» diyordu.

Bu sözler, Millet Meclisi kulislerini bir anda dalgalandırdı.

Komutanların, parlamentonun reform yasalarını —her ne olursa olsun— çıkarması zorunluğundan söz etmelerinden sonra, Erim'in Millet Meclisi kürsüsüne çıkarak, «Kelimesi kelimesine komutanlarla aynı düşüncedeyim, onların bu sözlerinin sorumluluğunu taşıyorum, kabul ediyorum» demesiyle siyasal kulisler iyice karıştı.

Başbakan, «bütünüyle katıldığını» söylediği Komutan demeçlerine ek olarak AP'yi «sırası gelince 12 Mart'ı eleştireceğiz» biçiminde bir tutum içine girmekle suçladı, Demirel'in Gençlik Kollarındaki konuşmasına yüklendi.

Oysa, komutanların demeçlerine yalnızca AP'liler değil, CHP kulisi de tepki göstermişti.

Fakat, Erim yola çıkmıştı artık, komutanların demeçlerine dayalı eleştirilerle tepkilere yanıt vereceği yerde, sözü AP'ye getirdi, «...Herkes sorumluluğunu yüklensin, Meclisin parlamentonun en 'kalabalık' partisi olarak 12 Mart'tan önceki davranışlarınızı bir kez daha gözden geçirip 'kendi partinizin içinde kimi çözülecek sorunlar' olduğunu da düşünerek, bundan sonra bir daha 12 Mart'lara gelmemenin çarelerini saptamak gerekir. Herhalde ben, Başbakan olarak 12 Mart muhtırası gibi bir muhtıraya 'muhatap' olmadan, bana düşeni yapacak dikkatten bir an uzak kalmayacağım» dedi.

Erim, gemileri yakmış, AP'ye ve bir atılımla doğrudan partinin önderi Demirel'e saldırmıştı.

Her saldırının bir karşıtı olacağını hesaplamış olmalıydı.

6

KARŞI SALDIRI

Saldırının karşıtı gelmekte gecikmedi.

AP Genel Yönetim Kurulu Demirel'in başkanlığında yaptığı toplantıdan sonra, Erim hükümetinde bulunan üyelerini çekmeyi kararlaştırdı.

Çıkarılan bildirinin yazılış biçimiyse ilginçti :

Bildiride, «Bu hükümet, kuruluşundan beri 'süre gelen tutum ve icraatıyla' partilerüstü olma niteliğini gerçekleştirememiş, kendisine 'bahşedilen' olanakları ve anlayışı değerlendirememiştir. Sayın Başbakanın Meclisteki son konuşmasıyla kuruluş biçimine yaşam veren fikir de böylece ortadan kalkmıştır. 'Bu açıdan ülkemizin içinde bulunduğu buhrandan çıkması yolunda bütün iyi niyetlerimizin boşa gittiğini görmenin üzüntüsü içinde, hükümette görev almasına izin verilen üyelerimizin gruplarımıza dönmesi gerekli görülmüştür'..» deniliyordu.

12 Mart muhtırası, «Hükümetin ve parlamentonun süregelen tutum ve icraatı» sözcükleriyle başlamıyor muydu?

AP bu tarihsel sözcükleri, bildirinin hemen ilk cümlesinde kullanarak bir «takaza» mı yapıyordu?.. Öyle olduğu kesindi!

12 Mart yönetiminin odak noktalarından sıcak rüzgârlar esti.

Ne demek oluyordu bu?..

AP'nin hükümetteki üyelerini çekmesi, hükümetin parlamento desteğini yitirmesi demekti. Bu devinim, bir süre sonra genişleyebilirdi. AP, Mecliste bir sorun yaratarak hükümete verdiği güvenoyunu çekebilirdi. Hükümet düşerdi!

Hükümetin düşmesi demek, daha sonraları başta Cumhurbaşkanı Sunay'ın söylediği gibi, ülkede 'vahim olayların' çıkmasına neden olurdu?!.

Hele reformlar yapılmazsa?... Hele reform dönemine girildiği şu sırada?

«Ekim bunalımı» patlamıştı!

BEŞİNCİ BÖLÜM

EKİM BUNALIMINDA AÇIKLANMAMIŞ TUTANAKLARLA ÇANKAYA KÖŞKÜ TOPLANTILARI

'VAHİM' OLAYLAR BİLDİRİMİ

9 Ekim 1971 günü, saat 11.00'de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, AP önderi Süleyman Demirel'i, kimi arkadaşlarıyla Çankaya Köşküne çağırdı.

Dört saat süren bir toplantı yapıldı.

Toplantıya Sunay başkanlık ediyordu, karşısında Demirel vardı.

Millet Meclisi Başkanı Sabit Osman Avcı'nın, AP Cumhuriyet Senatosu Grup Başkanı Ahmet Nusret Tuna'nın, AP Meclis Grubu Başkan Vekili Orhan Dengiz'in yanı sıra, toplantının önemli konuğu Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'tı.

Cumhurbaşkanının başyaveri Albay Hüseyin Topa'ya görüşmelerin tutanağını yazma görevi verilmişti.

Resmi tutanağa göre, Cumhurbaşkanı Sunay toplantıyı bir konuşmayla açtı :

«Bugün sizi karşılaştığımız yeni durum vesilesi ile davet etmiş bulunuyorum. Görüşeceğimiz hususlar çok ciddi ve önemlidir.

Hepinizin memleket severliğinden şüphem yok, fakat açıkça yapacağımız görüşme sonunda ortaya koyacağımız bazı hususları, kimseyi incitmek veya tenkit etmek gibi bir niyete istinat etmediğimi peşinen arz etmek isterim. Gayem hepinizin, durumu benim gibi incelemesini ve sonucun herhalde memlekete faydalı bir yola sokulmasını sağlamaya matuftur.

Olayları ve gelişmeyi günlerden beri takip etmekteyim. Şunlar olmuştur. 5 EKİM 1971 günü Adalet Partisi İdare Kurulu, Adalet Partili Bakanlarını hükümetten çekme kararını ilan etti; öyle anlaşılıyor ki şu gelişme buna sebeb oldu : 23 EYLÜL 1971'de Millet Meclisinde Sıkıyönetimin uzatılması görüşmesi sırasında Adalet Partisi sözcüsünün konuşmasını dinledim. *Bugüne bizi getiren şartları hiç hesaba katmadan, çeşitli yorumlamalara kapı açan bir kindar hava yaratan uzun*

beyanatı oldu, üzüldüm; taşlamaların hedefi hükümet olamazdı. O hükümeti iş başına getiren kuvvetler olduğunu anlamak güç değildi. Hatip, Adalet Partisi iktidarı zamanında ve daha evvelinde de hükümete brifing yapmak veya hükümet üyelerinden bazı hususları açıklamaları hususunda Genelkurmay'da toplantılar yapıldığı halde bu hükümet zamanında yapılan bu gibi toplantıyı da söz konusu etti. Üstelik şunu da söyledi: '12 MART'ın eleştirisini yapmak için vaktin henüz erken olduğunu.' 25 EYLÜL 1971 günü Adalet Partisi gençlik kolları lokalinde Sayın Parti Başkanı 12 MART Muhtırasını doğuran şartları hiç hesaba katmadan çok sert bir konuşma yaptı. Okuduğum zaman 12 MART'ı kovalayan günlerde gösterdiği basiret ve dikkatle hiç münasebeti olmayan hırçın ifadelerinden müteessir oldum.

Hür basın, hür üniversite, hür rejim, hür sendikadan bahis buyurdular. Herhalde hür TRT'yi katmayı unuttular. *Ne çektikse 'bunların' o zamanki anlamış oldukları hürriyetten zarar gördük.* Nitekim yeni Anayasa tadilatında da bilhassa bu hususların çerçevelenmesini Adalet Partisi ve hepimiz ısrarla istemişizdir. Binaenaleyh *bunlardan söz etmek ve bilhassa gençlerle bu şekilde konuşma acaba 'tahrik' vesilesi olmaz mı?* Bu konuşmalarda hedef herhalde hükümet olamazdı.

Çünkü hükümet, 12 MART muhtırası gereğince iş başına gelmiş ve kendisinden huzuru sağlamak ve reformları yapmak istenmişti.

Hükümet de Parlamento'ya dayanarak bu hususları başarmağa çalışmaya başlamıştır.

27 - 28 Eylül günlerinde gazetecilerin 'didiklemeleri' yüzünden, esasen açıkladığım sebeblerden endişeye düşen 12 MART muhtırası ile Silahlı Kuvvetlerin isteklerini ortaya atmış olan Güvenlik Kurulu üyesi olan *Komutanlar, reformlar ve Atatürkçülük hakkında beyanlarda bulunmuş ve Parlamento'yu gölgeleyecek bir şey söylememişlerdir.*

Başbakan da bir soru üzerine Mecliste bu konuşmalara değinmek zorunda kalmıştır.

Bundan öfkelenerek hükümetten partili üyeleri çekmek doğru mudur? Hükümeti kitle partisinin desteğinden mahrum etmek 12 MART muhtırasından daha iyi bir hareket olamaz.

Yeni Hükümet hiçbir partinin başaramayacağı Anayasa değişikliğini sağlamış, huzuru temin etmiş, şimdi bütün par-

tilerin bilhassa Anayasa'nın istediği reformları yapmağa gelince mi desteklenmekten mahrum bırakılacaktır. İster muvafık ister muhalif kalsın neden reformların yapılmasında hükümette bulunmasınlar.

Ben Devlet Başkanı olarak Adalet Partili üyelerin hükümetten çekilmesini uygun bulmam.

Adalet Partisi iktidarı ile beraber çalıştım. Sıkıntılı günler geçirdik fakat bana daima yardımcı oldular.

Nihayet 12 MART muhtırası yeni bir durum yarattı. Şimdi bu durumu iyi bir sonuca götürmek hususunda yine kitle partisinin yardımına muhtacım. Bunu esirgememeleri, çünkü *durumun 'fenalaşmasını isteyen unsurlar' pusudadırlar.*

Elbirliği ile ve şahsi hislerimizi bir kenara iterek bazı müsamahaları kabul ederek memleketin selameti için fedakârlığa da katlanmanın zaruretini lüzumlu buluyorum.

Bugüne kadar gayet düzenli bir ahenk içinde çalışan hükümet üyeleri içinden Adalet Partilileri çekmek çok zararlı olacaktır.»

Gelelim Reform Listesine

Sunay, sürdürdü konuşmasını :

«Bazı hatalar olabilir, tashihi mümkündür. Fakat çalışmayı zedeleyecek bu hareket çok zararlı olacaktır.

Demokratik düzen, birçok ülkelerde çok uzun süre içinde ve büyük sarsıntılardan geçerek yerleşebilmiştir. Türkiye Demokratik bir düzenin getirdiği koşullara ulaşmak için müesseselerinde ve temel yapısında tamamlanması gerekli daha bir çok eksiklikleri olmakla beraber, kısa sayılacak bir süre içinde, az sarsıntılı ve olumlu yönde önemli adımlar atmıştır.

Ancak temel ekonomik, sosyal ve kültürel reformlar ile demokratik yapının getirdiği temel kuruluşların ve bunlar arasındaki ilişkilerin yeterince gelişmemiş olduğu da bir gerçektir.

Zaman zaman yurdumuzun ve Cumhuriyetimizin bekçisi Silahlı Kuvvetlerimizin duruma müdahale etmesini gerektirecek bazı bunalımlar da doğmuştur.

Hakikatte, 12 MART 1971 muhtırası ile Silahlı Kuvvetlerimizin yaptığı uyarı, yurdu, bölünmenin isteğine götüren, bü-

yük huzursuzluk ve kargaşalığa sürükleyen ve gerçek kalkınma olanaklarını etkileyen böyle bir bunalımın giderilmesi için yapılmış zorunlu bir müdahaledir.

Bu durumda siyasi kuruluşlarımızın sorumluluğunu taşıyan liderler başta olmak üzere, tüm aydınların da, Parlamento'dan en küçük icrai ve idari kuruluşlara kadar, Devletin tüm organlarında görev almışlara, bütün vatandaşlara ciddi sorumluluklar düşmektedir.

Bu durumda normal zamanlardaki kişisel değer yargılarını, görüş ve düşünce ayrılıklarını bir yana bırakarak çekişmelerden uzak bir şekilde hareket etmeye kararlı olarak görüş birliğine varmalıdırlar.

12 MART muhtırasının 2'nci maddesinde belirtilen ve Anayasa'nın öngördüğü reformları gerçekleştirmek üzere kurulmuş olan 7 NİSAN 1971 tarihinde Parlamento'nun büyük çoğunluğu ile onaylanan hükümet programındaki reformların ve bunlarla aynı yönde ve değerde olan diğer reformların, anılan proğramda belirtilen doğrultuda gerçekleştirilmeleri esastır. Siyasi partiler, Anayasa değişikliğinde olduğu gibi kendi parti proğramlarında olmadığı halde bazı hussularda birleşmişlerdir. Bu reformlarda da aynı yolu tutmalıdırlar.

Bilhassa :

1. Toprak ve Tarım reformu.
2. Eğitimle ilgili reformlar ve Atatürkçü tutum.
3. Malî idarenin güçlendirilmesi.
4. Sosyal Adaleti gerçekleştirici bir vergi yönü dağılımının sağlanması.
5. Kalkınma planlarının getirdiği yatırımların finansmanı ve toprak reformunun kısa zamanda gerçekleştirilmesi için gerekli ek gelirlerin sağlanması.
6. Enerji ve Doğal kaynaklar konusunda teknik ve ekonomik özelliklerinin getirdiği amaç ve bütünlük bozulmadan en kısa zamanda gerçekleştirilmesi.
7. Hukuk ve Adalet reformu.
8. Devlet kesiminin yeniden düzenlenmesi.
9. Kıyıların devlet yararına kullanılması.
10. İlaç sorununun çözümlenmesi.
11. Ticaretin daha etkin çalışma düzenine sokulması.
12. Tarımsal ürünün pazarlanmasının ve yapısının iç ve dış isteğe göre ayarlanması. Bu amaçla ekim ve dikim alanlarının sınırlanmasının gerektirdiği hukuki, idari düzenlenme-

lerinin yapılması ve bunların behemahal 1972 sonuna kadar Parlamento'dan geçirilmesinin sağlanması Parlamento'muzdan beklenmekte milli bir istektir.»

Tartışma

Sunay, duraksadı ve, «23 Eylül 1971 günü TBMM'de yapılan konuşmaları, 'şu aletten' dinledim» dedi.

Cumhurbaşkanının «şu alet» dediği, TBMM ile arasında kurulan ve parlamentodaki görüşmeleri doğrudan izlemesine olanak veren 'hoparlördü.'

Eliyle, aracı gösterdikten sonra, Ahmet Nusret Tuna'ya döndü, «AP sözcüsü olarak siz konuşuyordunuz, değil mi?» diye sordu.

Tuna, onayladı, «Ben konuşuyordum» dedi.

Sözü —bu 'aradan sonra'— Demirel aldı —tutanaklara göre— şöyle konuştu :

«Memeleketin sulha ve selamete gitmesi için her gayretin içinde olmuşuzdur. Bunu inkâr etmek mümkün değildir. Zatiâlinizle 7 ay önce görüştüğümüzde, memleketin bu durumundan kurtulması için tarafsız bir başbakan ve partiler üstü bir tutumla hareket edecek bir hükümet istediğinizi, anarşiden kurtulup bazı formlar yapıldıktan sonra seçime gidileceğini ifade buyurdunuz.

Bizde kin, öfke alınganlık gibi şeylerin olmadığını 6 yıldır bilirsiniz. Son 7 ay içinde de hiçbir şeye kötü gözle bakmadık.

Hadiselerin izah buyurduğunuz taraflarının dışında da yönleri vardır. *Verdiğiniz izahatla mutabık değiliz.* 23 EYLÜL'de TBMM'de yapılan konuşma, uyarma ve murakabe vazifemizin gereği idi. Her satırını münakaşaya hazırım. Hiçbir zaman taşlama değil, normal denetlemenin yapılmasıdır. Eğer hükümete söz söylenemezse memleket çok kısa zamanda keyfî idareye gider ve bunun zararları da sonsuz olur.

'Hükümeti ordu getirmiştir' demek, ona söylenen her sözü orduya söylenmiş olarak kabul etmek, Silahlı Kuvvetlerimizin lüzumsuz yük altına girmesine sebep olur.

Hükümet, şayet Parlamento'nun güven oyuna dayanıyorsa (Tabii Parlamento ve Anayasa varsa) bunlara karşı sorum-

lu olması çok lüzumludur. Niçin, ordu hükümetin hatalarından dolayı sorumlu durumda gösterilsin?

Parlamento varken hükümeti, Türk Milletinin Silahlı Kuvvetlerinin desteğine muhtaç olarak göstermenin manası açıktır.»

C. BAŞKANI SUNAY : «İki noktaya işaret etmek istiyorum :

Parlamento'nun çalışması ve hükümetten gerektiğinde hesap sorması tabiidir. 12 MART'tan sonra bunun devamında azami ölçüde hassasiyet gösterdik ve bu yolda uygulamanın da tatbik edildiğini zannederim.

Hükümette bulunan 5 azanızla, icraatı daima kontrol etmek mümkündür. Hükümet gökten zenbille inmemiştir. Son dakikada seçilen üyeler vardır. O günkü ortamda hükümetin bir an önce kurulması gerekiyordu.

Hakikat şudur; zamanınızda bir bozgun havası mevcuttu, hükümet değişti yine olaylar devam etti, bu hal Sıkıyönetim ilanına kadar devam etti.

Silahlı Kuvvetler muhtırasındaki isteklerini unutmamak lazımdır. Ordunun endişeleri ve feveranı bir realitedir. Millet tamamen huzursuz hale gelmişti. Her an bir patlama ve hadise beklenir olmuştu. *Sert kapanan bir kapı sesi bile, nöbetçi subayına nerede infilak oldu sualini sormamıza sebep oluyordu.* Böyle bir durumda memleketin felakete gittiğini gören askerler 12 MART muhtırasını vermeye mecbur oldular. Bu nedenle bende sizin belirttiğiniz fikrinize iştirak etmiyorum.»

S. DEMİREL : «Bir diyaloğ kopukluğu içindeyiz. Derinliğine müzakere edilirse durum daha açıkça görülür.

Memleketin hayırına olan her şeyi söylemek üzere huzurundayız. Fikirlerimizi sordunuz. Söylemezsek, mutabık olmadığımız noktaları belirtmezsek Türkiye'ye faydalı olamayız. Alınganlık kalkmalı, 23 EYLÜL'deki TUNA'nın konuşması, 12 MART'ın eleştirilmesi değildir. *12 MART 'Defacto' bir durumdu, icabına da uyuldu.*

Her gün bize sövülüyor, komünistlerin yaptıkları unutuluyor. Memleket nüfusunun yarısını temsil eden partinin '12 MART'ı eleştirmiyoruz' lafından alınganlık duyulması iyi niyetlerle bağdaşamaz.

Neden 12 MART'a geldik. Bunun eleştirmesini yapmada fayda görmüyoruz demek, daha sonra eleştirip icabına bakarız anlamına hiçbir şekilde alınamaz. Maksadımız memle-

keti içinde bulunduğu durumdan çıkarmak için uğraşırken diğer münakaşaların faydası olmadığını belirtmektir.

Sıkıyönetim kanunu, Anayasa tadili ve diğerleri bizim desteğimizle çıkarılmıştır. Biz memleket için hayırlı olan her şeye destek olduk.

Hükümetin tarzı teşekkülü hakkında söylenecek çok şeyler vardır. *Bu hükümet Parlamento'ya dayalı mı, değil mi?.. Dayalı ise Parlamento'ya karşı saygılı olmalıdır.*

Silahlı Kuvvetlerin desteği Parlamento'nun üstüne çıkarılırsa olmaz. Hükümet, Parlamento ve Silahlı Kuvvetler üçlüsü armoni halinde olmalıdır. Aksi halde vatan sathında derin hoşnutsuzluklar çıkar ve memleketin zararına olur.

AP sözcüsü uygun bir lisanla hükümet icraatını tenkid etmiştir. Bu *tenkide Silahlı Kuvvetleri tenkid ettin denirse, Parlamento'nun fonksiyonu biter.*

AP, her türlü anarşinin ve bölücülüğün karşısında ve bunlara karşı en kuvvetli engellerden değil midir? Bu, bir gerçek iken neden her gün taşlanır ve küfürlere hedef oluruz. Biz gücümüzü kaybedersek rejim aleyhtarlığı güçlenir. AP bu bakımdan daima teminattır.

23 EYLÜL konuşmasında orduyu incitecek hiçbir husus ve maksat yoktur. *Türkiye'de anarşinin sonu alınmamıştır.*

Bugünkü nisbi sükûnet hükümet sayesinde değil. Silahlı Kuvvetlerin işi ele almasıyla olmuştur.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Silahlı Kuvvetler değil, Sıkıyönetimdir. İkisi ayrı ayrı şeylerdir.»

S. DEMİREL : «Legal idareyi komutanlar yürütüyor ve bu kanunun bir icabıdır. Yetki gaspı ve tecavüz olarak arzetmiyorum.

Hükümet 23 EYLÜL günü halen 200 anarşistin yakalanamadığını Meclise arzediyor. Halbuki daha önce 'hepsi 300 anarşist' demişti. Öyle ise ancak 7 ayda, örfi idareye rağmen 100 kişi yakalanmıştır. Bunlar hükümete güven duyulmamasına sebep oluyor.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Neden yani, rakkamlar doğru verilmiyor diye mi?»

S. DEMİREL : «Tenkid için söylemiyorum. *Sıkıyönetim kalkar kalmaz, 'işler yine çığrından' çıkacaktır.*»

C. BAŞKANI SUNAY : «Sayın DEMİREL 'defacto' dediler. Söylediklerinden biz biraz aykırı olarak düşünüyoruz. (S. TUNA'ya hitaben) Meclisteki konuşmayı dinlerken 'bunu

hatip arkadaşlar söylememeliydi' dedim. Benim ve Başbakan' ın, Komutanların konuşmalarından haberimiz yoktu. Ortada bir tahrik vardı, 12 MART'ın sebebleri hakkında çeşitli mütalaalar ileri sürülüyordu.

Başlıca iki tahrik olmuştur. S. TUNA'nın, Sayın DEMİREL'in gençlik kollarındaki konuşmaları.

Daha önce, siyasi partilerin gençlerin yakalarını bırakmalarını Sayın DEMİREL'e söylemiştim, o gün bu sözümü siz de tasdik etmiştiniz. *Gençler söylenenlerin manalarını bugün sizlerin açıkladığınız gibi değişik olarak düşünemezler.* Ortada ne dedikodular ve şayiaların dolaştığını görüyorsunuz.

Komutanların arasında hiçbir görüş ayrılığı olmadığı halde 'ihtilaf var' sözleri buna bir misaldir.

Hatibin bir sözünü ele alıp onu neden büyütüyorlar. AP Legal bir kuruluştur. Bir tek söze karşı infial edilmemelidir.

Hükümet elbetteki Parlamento'ya dayanacak ve onun desteği ile iş görecektir. Bugün kitle partisi olduğunuz için sizinle konuşuyorum. *Siz hükümetten çekilirseniz hangi reform meclisten geçebilir? Reformların yapılacağı sırada kitle partisi hükümetin karşısına geçerse ve ortada bir hükümet olmazsa ne reform olur ne de hiçbir şey yapılabilir.*

İsteklerinize uygun olmayan reformlar nasıl Meclisten geçer. Meclisten geçen her şey AP'nin 'evet' demesiyle oluyor. Milletin isteği tahakkuk ediyor. Çünkü çoğunluğu AP teşkil ediyor.»

S. DEMİREL : «7 aydır görüşemedik.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Maalesef, arzu etmediniz de ondan.»

S. DEMİREL : «O manada söylemedim. Cümlenin devamı bakımından böyle başladım. Biz hükümete üye verirken, vaki olacak tenkidlere muhatap olmayacağımızı ve güvenoyunda da bunun bir koalisyon hükümet olmadığını, icraatında da sorumlu olmadığımızı ilan etmiştik, aynı hususu Başbakan da ilan etmişti. Bu ilanımızda her meseleyi ayrı ayrı inceleyeceğimizi ona göre karar vereceğimizi belirtmiştik. Geçen 7 ay içinde birçok aksaklıklarda bile sustuk, hiçbir müşkilat çıkarmadık.

7 aydır görüşme arzu etmediğimizi ifade buyurdunuz. Parlamento'da çoğunluğu bulunan ve memleketin yarısından fazlasını temsil eden bir siyasi partinin memleket meseleleri hakkında ne düşündüğünü de zatiâliniz merak buyurmadınız.

Biz memleketi 6 sene idare ettik. Memleketin bütün sırlarını biliyoruz. Hükümet kurulurken bir tek AP'li üyenin dahi Milli Güvenlik Kuruluna üye olacak bir Bakanlığa getirilmeyişi calibi dikkattir. Memleketin bütün sırlarını bilen bir siyasi teşekkülün acaba bir üyesi Güvenlik Kuruluna girseydi, memlekete ihanet mi ederdi?.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Hükümette üye olan AP'lilerin bakanları Milli Güvenlik Kuruluna giremezlerdi. Sizin üyeleriniz Milli Güvenlik Kuruluna aza olan bakanlıkları almamıştır. Ben ve Başbakan bundan daima üzüntü duymuşuzdur. Başbakan da bu konuda üzüntüsünü bana arzetmiştir.

Devlet Bakanı Sayın Doğan KİTAPLI Milli Güvenlik Kuruluna katılmıştır. Bunda katiyen bir tertip yoktur.»

S. DEMİREL : «Sayın KİTAPLI Milli Güvenlik Kuruluna iki defa gelebilmiştir. Nazik devre sebebiyle daima itinalı hareket ettik, denetleme görevimizi dahi yapmadık. *Çok zararlı noktalara kadar gelen icraatlar vardır.*»

C. BAŞKANI SUNAY : «Mesela?..»

S. DEMİREL : «Münakaşaları misal üzerinde yapmayı uygun bulmuyorum. Biz ikazlarımızla zararlı yönlere kaymayı önleyip, iyi yöne sevke çalışıyoruz. Haşin değil, muvazeneliyiz. Sayın TUNA, anarşist cereyanları ve komünizmi önlemenin çarelerini söylüyor. *Hükümetin bir üyesi çıkıp 20 yıllık politikayı eleştiriyor ve bütün politikacıları çirkin adam olarak ilan ediyor.*

4 EYLÜL SİVAS konuşması ve Genelkurmay'daki brifingte politikacıların 'tahkir' edilmesi bir gerçek değil midir?.

Rejim yaşayacaksa, Parlamento'ya saygı gerekir. 'Cici demokrasi' diyeni mahkeme ederken hükümet bunu söylerse armoni nasıl sağlanır?

SİVAS konuşması ve Genelkurmay brifingi basına verilirse bunun karşısında susulmaz. Şerefli insanlar cevap verirse niçin Silahlı Kuvvetler tenkid edildi deniyor.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Silahlı Kuvvetler, 12 MART muhtırası ile reformların yapılmasını istemiştir. Söylenen diğer sözler hepimizi müteessir etmiştir. Şimdi bunları diğeri ile karıştırırsak bir noktada buluşamayız.»

S. DEMİREL : «Biz sevgi ve barışın insanlarıyız, amma haysiyetli kalacağız, çünkü milyonların haysiyetini savunmaya mecburuz. '12 MART eleştirilecektir' sözü sonra 'icabını görü-

rüz' değil, o noktaya nasıl geldiğimizi eleştiririz anlamındadır. Neden TRT'yi, Anayasa'yı, Üniversiteyi düzeltmeye kalktık?»

C. BAŞKANI SUNAY : «Bunda AP'nin şeref payı büyüktür. İNÖNÜ, TRT konusunu görüşürken ayağa kalkmıştı. Fakat düzeltmeyi kabul etti, çünkü şartlar bunu icabettiriyordu. Bunları, şöylesine söylenmiş sözler olarak kabul etmeli.»

S. DEMİREL : «Bunları söyleyen Başbakan Yardımcısıdır.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Doğrudur, hepimizi de üzmüştür.»

S. DEMİREL : «Hükümet Anayasa değişikliğini sağlamıştır; sözünüze katılmıyorum.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Sizin yardımlarınız ile olmuştur.»

S. DEMİREL : «Sayın Erim, ilk gün bu Anayasa ile 'hükümeti idare mümkündür' dedi. Bir süre sonra 'bu Anayasa bizim için lükstür' dediler. Şahsı eleştirmiyorum. 1970'te Milliyet gazetesinde yazdığı makalede Anayasa'yı mükemmel olarak vasıflandırdı. Sonradan da 'bu Anayasa ile çalışma imkânsız' dediler. 'Deniz Gezmiş'i vurursanız sizi kaatil ilan ederim' diyenler, bugün Parlamento'dadır. Hep birlikte bu acıları çektik, Anayasa'nın daha değişecek yerleri kalmıştır.

Sayın ERİM, değişiklikleri bizim hazırladığımız taslaktan almıştır. Değiştirme zor bir iştir. Milli Güvenlik Kurulunda çok görüşüldü, Sayın Genelkurmay Başkanımız da istemişlerdi; '300 parlamenter gerekiyor, bu sayıyı bulamayız' demiştim.

Sayın ERİM, görüşmeler yaptı, en çok yardım eden biz olduk. Fakat Sayın Meclis Başkanına geldi, 'ben mutabakatı sağlayamıyorum' dedi. Orduya âdeta 'bu Parlamento Anayasa değişikliğini yapmaz' intibaı verilmek istendi. Sayın ERİM, anlaşma zeminini denememiştir. Komisyon kurduk ve arkasında durup yürüttük.

Ortaya konan, teklif bile değildi. Sayın AVCI tarafından olgunlaştırılmıştır. İşi halledemeyince başkasının üstüne yıkmamak gerekir. Şikâyet etmiyorum, bir vakayı arzediyorum. Benim gençlik kollarında yaptığım konuşmalar onlara sokaklarda dövüşmenizi istemiyorum, 'Türkiye'yi, halkı, milleti, seviniz onlarla irtibatınızı kesmeyin' şeklindedir.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Bunlar sözlerinizin güzel taraflarıdır. *Benim zamanımda hürriyet vardı diye geçmişin methi iyi şeyler değildir.*»

S. DEMİREL : «Ben 6 yıl hükümet etmişimdir. *Nerede ve nasıl konuşulacağını bilirim.*»

C. BAŞKANI SUNAY : «Sözlerimi, sizi tenkid ediyor diye kabul ederseniz üzülürüm. Konuşmaların asıllarını tetkik imkânım olmadı. Gazetelerde yazılanları söylüyorum.»

S. DEMİREL : «Türkiye'de ordu ile AP'yi karşı karşıya getirmek isteyen anarşistler vardır. *Biz horlanan, suçlanan, küçük görülen bir toplum olmak istemiyoruz, bunlara tepki gösterirsek haklı görmenizi rica ederim.* Biz Türkiye'yi batırmadık, ekonomiye güç verdik, iyi hizmet gördük, bir Türkiye'ye bir Türkiye daha ilave ettik. Bunları söylemek neden 12 MART muhtırasına karşı gelmek olsun.

Benim konuşmam hiçbir şeye karşı değildir. Hür rejim diyoruz ve ilmen hür rejimi meydana getiren unsurları sayıyoruz. Kendimizi, devrimizi ve icraatımızı savunmaya mecburuz.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Yaptığınız iyi şeyleri iftiharla söylemeniz ve savunmanız doğrudur. Ancak hür üniversiteden bahsetmeniz doğru değildir. *Üniversitelerdeki militan sayısının yüzde 5 - 6 olduğunu söylemiştiniz, gördüğümüz filmde sol yumrukları havada olan 7000 militanı gördük. Hür üniversite dediğiniz bu mudur?*»

S. DEMİREL : «Ben bilim hürriyetinden bahsediyorum. Zaten yüzde 6 dediğim zaman Türkiye'deki bütün üniversitelerin toplamına göre yüzdesini ifade etmiştim. Söylediğim doğrudur.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Bilinen bu gibi hususlar savunulmamalıdır. Anarşistleri ve yaptıklarını hepimiz gözlerimizle gördük.»

S. DEMİREL : «Suçlama ve kötülemelerden füturumuz yok. Ancak bunlara cevap vermez susarsak, kabul ettiğimiz sanılır, ben bunu önlüyorum. Bugün bir kenarda olduğumuz halde, mesul kişiler ve sizin kadar, memleket meselelerinden uykumuz kaçıyor.

Hükümeti ordu kurmuştur ona hiçbir şey söylenemez hali var. Hükümet hakkında şuna karar verilmelidir :

— Hükümet partilerüstü bir tutumla yürütülecektir.

— Meclislerden güvenoyu almıştır, normal çalışacaktır.

Hükümet şıkışınca ters işlerinin faturasını orduya ödetmemelidir. Sonra Silahlı Kuvvetlerimiz çok yıpranır.»

Olanaksız

C. BAŞKANI SUNAY : «Daima normal durumdan bahsediyorsunuz. Ben canı gönülden demokrasiye düşkün ve bağlı olan bir insanımdır.

Bugünkü fiilî durumu kabul etmeli, *hükümet ya Silahlı Kuvvetlere veya Parlamento'ya dayanmalı denmemelidir.* Hükümetler elbetteki Parlamento'ya dayanacaktır. Fakat bugünkü fiilî durum zamanla ve yıpranmadan geçiştirilmelidir.

Son günlerdeki konuşmalarınızdan evvelki yardımlarınızı takdir ederim. Bu haliniz ve güzel davranışlarınız hiçbir zaman sizi yıpratmıyor, bilakis takdir ediliyorsunuz.

Bunları tartışmaya kalkarsak işin içinden çıkamayız.»

S. DEMİREL : «Söylemezsem vazifemi yapmamış olurum.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Rica ederim, açıkça konuşun. Bu maksatla sizleri davet ettik.»

S. DEMİREL : «Türkiye'yi içeriden ve dışardan yıpratan unsurlar vardır. Grivas KIBRIS'a girmiştir, her an bir olay bekleniyor. İç ve dış düşmanlarımız ordumuzdan çekiniyorlar. Fakat siyaset taşı bile yıpratır. Ordumuzun yıpranmasından endişeliyiz.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Kıbrıs'taki durumu dikkatle izliyoruz. 10 yıldır birçok tehlikelerle karşılaşmış ve orduyu kışlasına sokmaya çalışmış olan Genelkurmay Başkanı ve benim bütün gayretlerimizle bu sağlanmıştır. Bugün de bu gayret içinde başlarında Genelkurmay Başkanı olduğu halde bütün komutanlar çalışmaktadır. Orduda bir bölünme görüldü de buna dayanarak mı bazı sözler söyleniyor diye üzüntü duyuyoruz.»

S. DEMİREL : «Bugünkü şartlara alışılmamalı, yavaş yavaş normal şartlara dönersek, ordu siyaset dışına çıkabilir.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Buna çalışılıyor.»

S. DEMİREL : «Bir hükümet, icraatını Silahlı Kuvvetlere dayarsa ordusunu siyasete iter. (Bizi siz seçtiniz sorumluluğu bize, şerefi size denirse) durum nasıl olur.

Ortada reform diye bir şey yok. Toprak Reformu Ön Tedbirler Tasarısına reform denemez.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Bütün reformlar birden Meclise gelse ne olur? Siz de hükümet Başkanlığı yaptınız, hangi kanun zamanında çıktı? Konuşmalarınızda Toprak Reformu için bir komünist şeyine benzettiniz. İRAN Şahının 'AK DEVRİM' ki-

tabında da en önemli reform olarak Toprak Reformu ile iftihar ediyor.»

S. DEMİREL : «Hayır, ben böyle bir şey söylemedim, İRAN Şahının kitabını da biliyorum. Tasarı 14 EYLÜL'de Sayın ERİM tarafından bana verildi. 9 adet kanun kuvvetinde kararname ismi ile birlikte idi. Bunlardan Toprak Reformu ve Eğitimle ilgili ikisi hariç 7'si reformlarla ilgili değildir. Tamamen Meclisin yetkilerinin elinden alınması demektir. Tatilden önce iki günde çıkarılması isteniyordu. Toprak ve Eğitim Reformları kararname ile idare edilemez ve üç aydan önce Meclisten çıkmaz. Mülkiyet ve tapu hakkı delinmemelidir. Yoksa bu millet aç kalır.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Bana gelen mektuplarda daima rakamlar üzerinde duruluyor. Kesinleşmiş sabit rakamlar tesbit edilmiş zannediyorlar. *Bu reformun yapılması şarttır, önce köyleri kurtarmamız gerekiyor, düşünüp en uygun yolu bulacağız.* Sizin gibi büyük bir parti başkanının 'tapu hakkı delinmemeli' sözü bu reforma karşı çıkanları destekliyor anlamına gelebilir.»

S. DEMİREL : «Bu şekildeki reform ile halk yağmaya gider, tabanda birbirini kırmaya sebep olur. Tasarının reform niteliği bile yoktur. 10 yıldır yapılan muameleler durduruluyor, halen bir toprak reform kanun tasarısı yoktur, hiçbir ihtiyaca cevap vermeyen ön tedbirler tasarısı mevcuttur.

Ortada reform ve plan yok. Vatandaşa bunlar olur olmaz cepleriniz çil çil altınlarla dolacak zannettirmeyelim. Bunların içinde 20 yılda tatbik edilecek olanlar da vardır. Özel teşebbüsün 15 milyar Türk lirası yatırması gerekirken teşvik belgesi alan yüzde 10 bile değildir. Elimizden alırlar diye korkuluyor. Dış ticarete devletleştirici ölçüler konmuştur. Son devrede ihracat geliri ön görülenden 4,3 milyon dolar daha azdır. Zam furyası vardır. Kömür 250 Türk lirası idi, 750 Türk lirasına çıktı. Fakir fukara alamaz, 400 Türk lirasına satılabilirdi, karşılığı da bütçeye konurdu. Yiyecek ve giyecek fiyatları yüzde 50 artmıştır. Bütün bunlara hiçbir şey demeyelim mi?...

Polis, çok tahrip edilmiştir. Hayatı pahasına anarşi önlemeye çalışan polis müdürleri ve şefleri AFYON'a ve YOZGAT'a sürüldüler.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Bu durum her devirde olmuştur. Tashihi mümkündür. Bu gibi hallerin her an tahliline imkân olmuyor.»

S. DEMİREL : «Bir devletin bütün memurları hırsız, erleri İslamiyeti bilmez olur mu? Başbakan Yardımcısı öyle ilan etti. Anadolu Ajansı üzerinde oynanmak istenen işler de fecidir. *Kimsiniz?.. Değiştirip kimin adamlarını yerleştireceksiniz? Hani, partilerüstü olacaktınız? Ordunun desteğinde görünüp bir partinin işlerini yürütemezsiniz. Hükümetler şapka gibidir değişirler fakat ordu baştır.* Milletin ordusudur, hiçbir zümrenin desteği olarak kullanılamaz. *Sayın ERİM icapsız olarak çok ağır hücumlarda bulunmuştur. Şahsıma söyleseydi ben cevap verirdim. Fakat Mecliste AP'ne dönüp 'yarayı kaşımayın kanarsa suçlu siz olursunuz. 12 MART öncesinde olduğunuz gibi' demiştir.*

Yardımcısı ise, '12 MART AP'ne karşı yapılmıştır, hâlâ mı sesiniz çıkıyor' demiştir.

Sayın ERİM gelip Mecliste Komutanların konuşmalarını izah edebilirdi. Bizim devrimizde de bunlar olmuştur. Daima böyle yapmışızdır. Arkadaşlarım, 'tatil edelim Parlamento'yu, gidelim millete, ne yapalım diye soralım' noktasına geldiklerini, daima 3'ncü maddenin tehdidi altında olduklarını söylemişlerdir.

Sandıksal demokrasi ile elitin çatışmasından Deniz Gezmiş doğmamıştır.

Gücünüzü takdim ederken 'Parlamento'dan en çok oy alan hükümetim' diyeceksiniz. 'bu Anayasa ile idare edilemez' denilecek, 'en çok yardımı AP yaptı' denecek, ordu tıpkı 12 MART öncesinde olduğu gibi denildikten sonra kendi 'iç meselenizi halledin' diyecekler. Tarafsız ve partilerüstü bir Başbakan bunu yapmamalıdır. Şayet ağzınızı açmayacaksınız derseniz o başka.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Bunu demiyorum. Olumsuz konuşmalarla devlet karanlıklara sürüklenmemeli. Sarf edilen sözlerin ekonomimize ve memleketimize büyük zararları olmamalıdır. İZMİR'de milletlerarası büyük bir faaliyeti açtık, bu büyük teşebbüs sebebiyle en neşeli olmamız gerektiği anda bile son konuşmalar ve olaylar sebebiyle yüzümüz gülmedi.»

Tağmaç Konuşuyor : Seçime Ne Zaman Gidilir?

Sunay —tutanaklarda— «Sizlerden ricam şudur» diyordu:

C. BAŞKANI SUNAY : «Hepimiz memleketin bir an önce huzura kavuşması ve daha iyi günlere erişmesi arzusunda müttefikiz. Birçok şeyler olabilir ve olagelmiştir. Bunların üzerinde ısrar edilmemelidir. Tarafsız hükümet başkanının önce methettiği Anayasa'yı bilahare tatbik edemeyince değiştirilmesi lüzumunu kabul ettiğini ifade etmesi bir tashihtir ve bir meziyettir.

AP olmadan teşkil edilecek bir hükümet ayakları noksan olan bir masa gibidir, duramaz. Durup dururken huzursuzluk ve ahenksizlik yaratılmamalıdır. ABD Başkan yardımcısı ve İngiltere Kraliçesinin gelişinde ortaya çıkacak durumlar, yabancı basında çıkan memleketimizi yıpratıcı yazılar, Yunan basınındaki 'askeri idare' var diye yapılan menfi propagandaların yarattığı bu karanlıktan çıkmak için; AP hükümetten üyelerini çekmemelidir, bu hareketi doğru bulmuyorum.

İddiaları ve söylenenleri dinledim. Bugünkü fiilî durumda ve normal olmayan şartlar karşısında söylenenlerin müsamaha ile karşılanması şarttır. Ümit ediyorum ki AP memleketin yüksek menfaatlerini her şeyin üstünde sayarak, ortaya çıkmış olan bugünkü düzensiz durumu önlemek için üyelerinin hükümetten çekilişini durduracaktır. Düzeltmeleri gerekiyorsa daha sonra yaparız.

Memleket endişesi ile, dışarıya karşı meydana gelen itibar açığımızın kapatılmasını AP'nin sağlamasını rica ederim.»

S. DEMİREL : «Müsaade etmediğimiz üyelerimizin hükümetteki görevlerine dönmeleri mümkün değildir.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Bir istifanın geri alınması konusunu zorlaştırmayınız.»

S. DEMİREL : «Ben şahsen bunu mümkün görmüyorum, kurul da mümkün görmez. *Bu durum bir buhran sebebi de olmaz, hükümetlerden her zaman istifa eden ve çekilenler olabilir. Köklü çözümler düşünülmediği müddetçe hükümet bu şekilde de çalışabilir.*

Bu hükümet içinde AP'nin üye bulundurması mümkün değildir. Zaten AP Genel İdare Kurulu da işi bu noktada bırakmış ve üyelerini çekme kararı almıştır. *Üç Bakan istifa etmiştir. Diğerleri çekilmezse parti tüzüğüne göre AP'den ihraç edilirler.»*

C. BAŞKANI SUNAY : «Nasıl tüzük hükmüdür bu?. Hükümetten istifa etmezse partiden ihraç ediliyorlar. AP üyeleri-

ni çekerse dış dünya Türkiye'de hükümet var der mi? *CHP içinde karışıklıklar var, AP'de üyelerini çekerse, hükümet istifa ederse yeniden bir hükümet kurmak kısa zamanda mümkün olur mu?*

Memleketi böyle karanlık ve buhranlı durumlara sürüklemeden bir hal çaresi bulmanızı ısrarla rica ediyorum. Ve bu durumdan dolayı çok üzgünüm.»

S. DEMİREL : «Bütün bunlara biz sebep olmadık. Üç üyemiz zaten istifa etmiştir.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Bunların yerine yenilerini verin.»

S. DEMİREL : «Veremeyiz.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Hükümetin resmen çözülmesini mi istiyorsunuz?»

S. DEMİREL : «İstemiyoruz. Hükümeti bizim dışımızda teşkil etsinler. Alaşağı olsun da demiyoruz.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Durum ona doğru gidiyor. DP kırmızı oy vermişti, bağımsızlardan bir sonuç alınamaz, *CHP çoğunluğu memnun değil. Böylece hükümet bir iskelet haline gelecek.»*

S. DEMİREL : «Bu durumu biz yaratmadık.»

C. BAŞKANI SUNAY : «İki tarafta olumsuz konuşmalar yaptı, biribirini ifna edip sıfıra müncer saymalı ve bir hal çaresinde birleşilmelidir. Sürtüşmelerde ve bugün ortaya çıkan durumda ısrarı memleketin hayırına görmüyorum.»

S. DEMİREL : «Memleketin yarısından fazlasını temsil eden bir parti bugünkü şartlar altında görüşlerini ifade edemezse ne zaman eder?..

Siz de bizleri memleket meselelerini görüşmek için daha önce çağırmadınız.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Sizden de böyle bir talep vaki olmadı, bizde meşgalelerden zaman bulamadık, küsmüşsünüz.»

S. DEMİREL : «Politikacıların küsmeye hakları yoktur. Hadise çıkaran biz değiliz. Bize hakaret etmesinler. ABD Başkan Yardımcısı, Kraliçe gelecek diye cevap vermek için gelip gitmelerini mi bekleyelim?

Peki şimdi ne olacak diye sorarsanız :

Bu tarz hükümetle istenilen yere varamayız. Hiçbir şeye talip değiliz. En kısa zamanda Parlamento'ya dayalı, protokolü yazılı bir hükümet kurulmalı, seçim kanunu yapıp seçime gidilmelidir.

Bunun ilanı dahi Türkiye'de ferahlık yaratır.»

ORG. TAĞMAÇ : Görülüyor ki, Adalet Partisi durumu yanlış kıymetlendirmektedir. *Sonra ordu hakkında AP'ne yanlış bilgiler verildiğini tahmin ediyorum.* Geziden döndükten sonra bütün basını tetkik ettim, son defa AP tutumunda belli bir değişikliğin olduğu görülmektedir. Sizin gençlik kollarındaki konuşmalarınız üzerine komutanlar demeç vermeğe mecbur olmuşlardır. Diyorsunuz ki 12 Mart muhtırası zamanı geldiği zaman eleştirilir. Bu ifadeniz sizin izah ettiğinizin aksine (zamanı gelince 12 MART muhtırası eleştirilecektir) anlamında yorumlanmıştır. Bütün gazeteler böyle yazmaktadır.

Bu ortam içinde en nihayet 'seçime gidilir' diyor ve hal çaresini böyle düşünüyorsunuz. *Zatiâliniz Başbakan iken* bir *Milli Güvenlik Kurulu toplantısında ortamın 27 MAYIS öncesine benzediğini söylediğim zaman kızmıştınız.* Bugün de 12 MART muhtırası tümü ile yürürlüktedir. 12 MART muhtırası kurulacak partilerüstü hükümetten iki şey istemiştir :

Asayişin temini ve reformların yapılması. *Şu anda asayiş tamamiyle sağlanamamıştır.* Mahkemeler devam etmektedir. Henüz yakalanmamış birçok militan vardır. *Reformlara ise, henüz başlanmamıştır. Bu ortam içinde bir seçimi düşünmek mümkün değildir ve olamaz. Sorduğunuz gibi seçimin zamanını şu anda tahmin etmek bile mümkün değildir.* Şimdiye kadar yapılan şey Anayasa'nın meclislerden çıkarılmış olmasıdır.

Biz Silahlı Kuvvetler olarak yalnız yapılacak reformları söyledik. Ne meclislerin işine ne de hükümete en ufak bir müdahalede bulunmadık. Hatta, *Sayın Başbakan'dan kabinesini kurarken en ufak bir istekte de bulunmadık. Ben yalnız kabineye eski askerlerin alınmamasının daha uygun olacağını söyledim.*»

S. DEMİREL : «Silahlı Kuvvetlerin durumu hakkında bize yanlış fikir verildiği doğru bir şey değildir. *Biz hükümette iken bile Silahlı Kuvvetler içinde kendimize müttefik aramadık ve ordu içinden haber alma gibi bir teşebbüste bulunmadığımız gibi, haber de beklemedik. Biz orduyu kumanda zincirinin emrine bırakmışızdır. Orduda huzursuzluklar varsa bunun çarelerini ve tedbirlerini bulmak size düşer.*

Biz yanlış bilgi alarak hareket etmiyoruz. Anayasa güveni vatandaşa verilmezse vatandaş güven içinde olmaz. 12 MART'ın eleştirmesi sözünde muhtıra kelimesi yoktur. Sonradan ek-

lenmiştir. Meclis zabıtları ortadadır. Bunun manası 12 MART'a neden geldik bunun eleştirilmesidir, yoksa sonra icabına bakılacaktır manasında değildir.

Reformlara karşı değiliz, *elbetteki seçim bir gün yapılacaktır, şimdi olmazsa, ne zaman yapılacağı belli olmalıdır. Olmazsa o zaman da, 'göstermelik bir demokrasi' oluruz. Seçime gidilmeyecektir derseniz, gelin bu işin adını koyalım.*»

C. BAŞKANI SUNAY : «12 MART'tan bugüne gelinceye kadar hiçbir sürtüşme olmamıştır, bugünkü sürtüşmelerin *oluşunun sebebi sizlerin konuşmalarınızdır.*

Siz konuşmayınca bugüne kadar hiç kimse bir cevap vermedi. *Hükümetten müşteki olmanız, bir söz için ve partiniz için memleketi karanlıklara götürmeyi gerektirmez.* Bu sadece AP'li beş üyenin hükümette bulunması veya çekilmesi meselesi değildir. Bir destek konusudur. Getirilecek reformlar ve kanunlar AP tarafından desteklenmezse Meclislerden çıkabilir mi?»

S. DEMİREL : «Benim felsefeme uygun değilse oy vermem, sürtüşmelerin bizim konuşmalarımızdan çıktığını kabul etmem.»

ORG. TAĞMAÇ : «Diğer reformlar ve bilhassa Toprak reformu için bizim parti proğramımıza ve parti felsefemize uymayan kanunlara 'evet dememiz mümkün değildir' diyorsunuz. *Bugün memleketin içinde bulunduğu durum herkesin kendi felsefe, proğram ve inançlarından fedakârlık etmesini zorunlu kılmaktadır. CHP de kendi felsefesine uygun olmayan Anayasa'nın değişikliğine iştirak etmiştir. Kendilerine rica edildi durum anlatıldı, feragat ettiler.* Meclisin müşterek çalışması ile de bu kanun çıkarıldı. O halde reformlar için siz de parti felsefenizden feragat etmeye mecbursunuz. *Bu memleket böyle kurtulur. Aksi halde memleket bir felaketin eşiğine gidecektir.*»

S. DEMİREL : «Bir Parlamento kendi Silahlı Kuvvetlerinin tehdidi altında kalamaz.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Bugün içinde bulunduğumuz ortam, normal şartlar değildir. Hiçbirimiz şahsi düşüncelerimizi ve öz görüşlerimizi söylemiyoruz. Bunlar ne olursa olsun memleketin durumunu göz önünde bulundurarak ona göre hareket etmemiz gereken bir dönemdeyiz.

Pazartesi günü birlikte yemek yerken bu hususları daha da etraflıca görüşme imkânı buluruz.»

ORG. TAĞMAÇ : «Meclisler, bütün partileriyle kanunları desteklemelidir. Şayet bu destek olmazsa bizim ısrarla üzerinde durduğumuz demokrasi yürüyemez.

Bir düşüncede sağ vardır, sol vardır. Amma ikisinin ortasını bulmak her zaman mümkündür.

Kurulacak partiler arası komisyonlarla Anayasa değişikliğinde olduğu gibi reformların da bir neticeye ulaştırılması kabildir.

Tabii Adalet Partisinin bu çalışmalara katılması da şarttır.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Yangına başlangıcında tedbir almak gerekir. Bugünkü ortamda muhalefet yapılmasını da, bir takım olumsuz konuşmaları ve bunların eleştirilmesini de kabul etmiyorum. *Milli Güvenlik Kurulu üyeleri olsalar bile başlarında Genelkurmay Başkanları olduğu için komutanların da bu şekilde konuşmaya yetkileri yoktur.* AP'nin bizlerin himayesine de ihtiyacı yoktur.

Bu bakımdan olmuş hadiseleri bir tarafa bırakıp sürtüşmelerden doğmuş olan kıvılcımlar söndürülmeli. Anayasa'nın değiştirilmesi sırasında meydana gelen üzücü durumlar bertaraf edilmiş ve neticeye kitle partisinin desteği ile varılmıştır.»

ALTINCI BÖLÜM

AÇIKLANMAMIŞ TUTANAKLARLA BUNALIMIN DORUĞU

1

(SUNAY - DEMİREL - TAĞMAÇ ARASINDAKİ TARTIŞMA) — ERİM GİDİYOR —

9 Ekim günü Sunay'ın başkanlığında yapılan toplantıda bir sonuca varılamadı.

Cumhurbaşkanı Sunay'la Genelkurmay Başkanı Tağmaç'ın isteklerinde direnmelerine karşın Demirel, Erim hükümetinde bulunan AP'li bakanları çekmeye kararlı olduğunu bildirmişti. Oysa, Sunay ve Tağmaç, Erim hükümetine AP desteğinin sürmesini istiyorlardı.

Ayrıca Erim, parlamentoda AP'nin güçlü desteği olmazsa hükümeti götürmesinin olanaksızlığını her çevreye, özellikle de askersel kesime söyleyip duruyordu. Asıl gücünü askerlerden alsa bile, «biçimsel» olarak TBMM'nin güvenoyuna dayanması gerekiyordu.

TBMM'de desteğini yitirmiş bir hükümetin ayakta kalmasını, «biçimsel bir demokrasi» bile sindiremezdi.

Hükümetin istifasına yol açacak olaylar, hızla gelişmeye başladı.

Fakat Sunay, Ordunun sözcüsüydü, bu bunalımı çözmeye kararlıydı. Ayrıca o gün hükümet bunalımının başka biçimlere dönüşeceğinden kaygı duymasına karşın, askersel kesim daha çok hükümetin arkasındaki desteğin çekilmesine karşıydı.

Mecliste çoğunluğu elinde tutan partinin desteği olmadan, Ordunun 12 Mart'ta gösterdiği hedeflere nasıl varılacaktı?..

Bu nedenle AP üzerindeki baskı sürmeliydi.

Sürdü de.

13 Ekim 1971 günü, Cumhurbaşkanı Sunay, AP önderi Demirel'i gece saat 20.15'te ikinci bir toplantıya çağırdı.

Bu toplantıya «reformları görüşecek» iki meclisin başkanları da çağrılıydı.

Senato Başkanı Tekin Arıburun, Millet Meclisi Başkanı Sabit Osman Avcı'nın yanı sıra, Adalet Bakanı İsmail Arar, Devlet Bakanı Mehmet Özgüneş ve AP Genel sekreteri Nizamettin Erkmen de oradaydılar.

Ancak, bu toplantının —Demirel dışındaki— önemli adları, Başbakan Nihat Erim'le, Genelkurmay Başkanı Tağmaç'tı.

Zira, tartışmalar Sunay - Demirel - Tağmaç arasında geçecek, bu tartışmaların sonucu, Erim hükümetinin yazgısını çizecekti.

13 Ekim'deki ikinci toplantıda hiçbir ilerleme olmadı.

Bir önceki toplantıda yapılan eleştirileri Erim yanıtladı. Reformların gerçekleşmemesiyle ortaya çıkacak 'vahim' sonuçlara gene değinildi. Bu açıklamalar arasında Demirel,

«...Reformlar yapılmazsa, memleketin 'vahamete' gideceğini bildiriyor. Bu 'vahametin' ne olduğunu anlamak istiyorum?...» diyordu.

İkinci toplantının odak noktası olan bu soruya, Sunay'dan, Tağmaç'tan ve Erim'den bir yanıt gelmedi.

Demirel'in direnmesi karşısında yapılacak 'bir şey' yoktu.

Zaman içinde AP önderinin «yumuşaması» beklenebilirdi. Hükümet sorunu kesilip atılmadı. 26 Ekim 1971'de üçüncü kez toplanmaya karar verildi.

Hükümet sorunu askıya alınmış, beklenti dönemine girilmişti.

26 Ekim 1971 gecesi Çankaya'da, Cumhurbaşkanının başkanlığında üçüncü toplantı açıldığı zaman, saatler 19.00'u gösteriyordu. Toplantıya yine aynı kişiler katıldı.

Sunay, hemen sözü aldı ve Başbakanın istediği AP desteğine değindi, hatta, «AP, bunu yapacaktır» dedi.

Tutanaklara dönelim :

C. BAŞKANI SUNAY : «Adalet Partisi üyelerini hükümetten çekme kararı verdikten sonra husule gelen bunalım memlekette çok çeşitli tefsirlere yol açmıştır. Adalet Partisi reformlara istekli değil midir şüphesi geniş bir propaganda ser-

mayesi gibi ortaya çıktı. Üstelik memleketin huzurunu bozan ve 12 MART'ın başlıca nedenini teşkil eden solcu taşkın anarşist hareketlerin tam ceza ve layıkını bulacağı şu sıralarda buhrana sebep olmanın sorumluluğu da AP'ye yüklenebilirdi. Ben bu anlaşmamazlığı çözümlemek, haklı ve haksız ithamları bertaraf etmek niyetiyle bu tarz üst kademede toplantıara karar verdim.

Bugün üçüncü toplantıyı yapmaktayız, bir iki gün sonra Cumhuriyetimizin Bayramını kutluyacağız. Bu engelleri hemen çözmek ve memlekette husule gelen endişelere son vermek gerekir. Evvelki görüşmeler ve Sayın Meclis Başkanı'nın da aracılığı ile hasıl olan durum, müşküllerin yenilebilmesinin mümkün olduğu kanaatini vermiştir.

Hükümet Başkanı hükümet edebilmek için AP'nin desteğini haklı olarak istemektedir. AP bunu yapacaktır. Çünkü memleketin bir karanlığa sürüklenmesini bu partinin asla istemeyeceği muhakkaktır. Hükümet Başkanı yapacaklarını bir Protokol'la partilere bildirmiştir.

Bu protokol bana da verilmiş olup önümde durmaktadır. Parlamento'muzun çoğunluk partisi olan AP'nin bu protokolu inceleyerek bilhassa Anayasa'nın da istediği hususları tahakkuk ettirmeyi amaç edinen protokolu kabul etmesi ve hükümeti desteklemesi çok önemlidir.

12 MART muhtırasının önümüzde durduğuna ve fevkalade olayların ve anormal şartların devam ettiğine göre kısa zamanda bozulan ahengi düzeltmek ve güç birliği yapmak zorundayız. Bu açıdan görüşmeleri hislerin dışına ve akıllı bir yola sokmayı bilhassa AP'den beklemekteyim.

Partilerüstü bir hükümetin bu reformları daha kolaylıkla ve seçim endişesinden uzak bir davranışla başaracağı aşikâr olarak belirmektedir. Mecliste partiler bu reformları bu hükümet devresinde daha anlayışla işleyeceği, geçirdiğimiz kısa zamandaki tecrübelere göre mümkün görülmektedir.

Partilerin ve bilhassa çoğunluk partisinin Parlamento'yu ve hükümeti çıkmaza götürmeyeceğine eminim.

Şimdi benim ricam, büyük partinin hükümet başkanı ile görüşmelere başlaması ve Meclisler başkanlarının yardımlarıyle süratle istenilen ve memlekete fayda getirecek sonucun sağlanmasıdır. Şüphesiz bunu hepimiz istemekteyiz.

Dar boğazdan sıyrılmakta AP'nin hükümeti desteklemesini bekliyorum.»

Tağmaç : Biz de Sorumluyuz.

S. DEMİREL : «Demokrasinin —şeklen dahi olsa— muhafazasına gayret sarfediliyor. *Biz, bir şeklî demokrasinin figüranları olmayız.*

9 Ekim 1971 tarihindeki konuşmamızda da izah ettiğim veçhile, bugünkü hükümetin partilerüstü bir tutumu yoktur. Tarafsızlığı kaybolmuştur, Atatürkçü bir görüşün de sahibi değildir.

Komutanları konuşturarak, parlamentoyu baskı altına almak istemiştir.

Güvenoyuna ihtiyacı bulunduğunu söylediği AP'ni tek sorumlu ilan ediyor.

Bizim, hem madur, hem de fail olmamız mümkün değildir.

Bugün ülke, 7 ay öncesinden daha kötü durumdadır.

Hükümet, politikacıları hor ve çirkin görmeye devam ediyor.

Ekonomi felce uğramıştır.

Her türlü tertibe alet olmuş birtakım kişiler, bazı yerlerde nüfuz sahibi olmuşlardır.

Bizim, böyle bir hükümetin içinde üye bulundurmamız imkânı yoktur.

Sayın Erim ile bir yere gidilemez. Sayın İnönü'nün ve benim dışımda başka birisi aranmalıdır.

Hüsnüniyetimiz isbat edilmiştir. Rabıtalı bir kabine kurulmalıdır. *Hükümetin başarısızlıkları ile ordu yıpratılmamalıdır.*

Demokratik tecrübe ve demokratik gidiş, bir şahsa bağlanamaz.

Hükümetin «Reform» dediği şey, devletleştirme ve kamulaştırmadır. Esasen, doğru dürüst bir projesi de yoktur.»

ORG. TAĞMAÇ : «12 Mart öncesinde ülke, felakete sürüklenmiştir. *Siz siyasetçiler, her şeyi berbat ediyor, sonra bize temizletiyorsunuz. Hem memleketi bu hale getirdiniz, hem de bu durumdan çıkılmasına yardımcı olmuyorsunuz.*»

S. DEMİREL : «Sayın Orgeneral'in söylediği sözlerle hiçbir şekilde mutabık değilim.

Memleketin ne hale getirildiğini veya ne halde olduğunu tartışmaktan inciniyorsunuz. Bunu tartışmak, 12 Mart'ı tartışmak gibi alınıyor, o da sizi rahatsız ediyor.

Siyasetçileri sorumlu tutuyorsunuz. Neden sorumlu olduklarını bir kenara bırakalım?

T.C. Devleti'nin işleyişinde, herkesin yerine bir bakalım :

Farzedelim ki, 'vahim' durumlar hasıl oldu. Bu durumlar hasıl olurken, siz Sayın Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı olarak ve Millî Güvenlik Kurulu'nun Başkanı olarak; siz, Sayın Tağmaç!, Genelkurmay Başkanı ve Millî Güvenlik Kurulu'nun üyesi olarak, nerelerdeydiniz?... Seyirci miydiniz?.. Hangi teklifte bulundunuz da, hükümet bunları icra etmedi veya ettirmedi?...

Niye bütün bu olup bitenler karşısında siz sorumlu değilsiniz de, hep siyasetçiler yani, bizler sorumluyuz?...»

ORG. TAĞMAÇ : «Doğru, biz de sorumluyuz.»

N. ERİM : «Yapacak birşey olmadığı kanaâtindeyim. Hükümetin istifasından başka çâre yoktur.»

ORG. TAĞMAÇ : «Doğrudur. Hükümet istifa etmelidir.»

Günlerdir sürüp giden tartışmalar, Orgeneral Tağmaç'ın, «Doğrudur. Hükümet istifa etmelidir» cümlesiyle noktalanmıştı.

O gece, saatlerin 22.45'i gösterdiği sırada Erim hükümetinin yazgısı kesinleşmişti.

Sunay'ın, Ordu - hükümet işbirliğinden yana olduğunu açıkça ortaya koymasına karşın, AP baştan beri savunduğu görüşlerinden caymamıştı.

Toplantının önemli noktası, hatta bellibaşlısı Tağmaç'ın, «ülkenin bu duruma gelmesinde yalnız sivil kadroların değil, askerlerin de 'sorumlu'» olduğunu açıkyüreklilikle, içtenlikle ve mertçe söylemesiydi. Çünkü, bir devlete güç veren anayasal kurumlar ortak çalışmalı ve bu işbirliği önemli sorunlarda sürmeliydi.

Bizler, yıllardır bu işbirliğinin sağlanmasıyla demokratik rejimin aralıksız ve sağlıklı biçimde işleyeceğini düşlüyorduk.

Ve, hâlâ...

26 Ekim gecesi, toplantı bittikten sonra, Tağmaç, Başbakan Erim'e döndü, «Hadi gidelim Nihat Bey» dedi ve ayrıldılar.

27 Ekim çarşamba günü Erim hükümeti istifa ettiğini açıklıyordu.

Ekim bunalımı sona ermiş miydi? Ne olacaktı?...

2

YENİ BOYUTLAR

Bunalım sona ermemişti.

Erim'in istifa nedenleri Başbakanlıktan açıklandığı sırada, Çankaya'da Milli Güvenlik Kurulu toplantısı yapılıyordu.

Bu toplantıda Erim'in istifasından sonra doğacak sonuçlar gözden geçiriliyordu.

Öğle üzeri Sunay, «...Komutanların; hükümetin, AP'nin isteği ve zoruyla çekilmiş duruma düşeceğini, esasen AP'nin son davranışıyla 12 Mart muhtırasının karşısında tutum almış bir durumda görüldüğünü» söyleyerek, Erim'in istifasını kabul etmedi.

Demek ki, MGK toplantısında 12 Mart hükümetinin 'korunmasına' karar verilmişti.

Cumhurbaşkanlığının açıklamasına göre, hükümet «...TSK'nin ve Türk kamuoyunun 'tam güvenine' sahipti». İstifasını gerektiren bir neden yoktu. Hükümet, programını gerçekleştirmek üzere görevini sürdürmeliydi.

Bu görüşlerin —herhalde— etkisinde kaldığı içindir ki, Erim de «özveride» bulunuyor, görevi sürdüreceğini bildiriyordu.

İşin ilginç yanı, parlamenter demokrasiye bağlı olduğunu hemen her gün açıklayan Erim hükümetinin sözcüsü İsmail Arar'ın, «Şu anda güvenoyuna girmek gibi bir şey düşünmedik» demesiydi. Parlamento desteğinin yittiğini gören 'demokratik hükümetlerin' güvenoyu isteyerek «düşmeleri» gerekmez miydi?... Bu kuralın gereklerini Başbakan Erim, herkesten daha iyi bilmeliydi. O, bir «hukuk adamı»ydı

Hükümetin AP'li üyelerinden ikisi ayrılmıştı. Ne var ki —Arar'ın açıklamasına göre— Erol Akçal, toplantıya katılmıştı. Haydar Özalp ise, 'bilinmeyen bir nedenle' kabine toplantısına girmemişti.

Arar, parlamento desteklemedikçe hükümetin görevde kalmasının olanaksız olduğunu söylüyordu, ama «bugün için güvenoyunu 'acil' bir zorunluk da görmüyoruz» diyordu.

Başka 'şeyler' de söylüyordu Arar : «...Gazeteciler MGK toplantısından sonra hükümetin istifasının Cumhurbaşkanınca kabul edilmemiş olmasından bir anlam çıkarmamışlar mıydı?.. Bu, Komutanların tutumu konusunda bir anlam ifade etmiyor muydu?...»

Oysa, Devlet Bakanı İsmail Arar, o sabah TRT'ye başka «şeyler» de söylemişti.

3

SON GÜLEN

Radyonun sabah 07.30'daki haber bülteninde Hüsamettin Çelebi'nin kimi sorularını yanıtlayan Arar, «Komutanların bir yenilgiyi kabul ederek, muhtıradan vazgeçecekleri düşünülemez, AP yöneticileri büyük bir yanılgının içindedirler» diyordu.

«12 Mart'ın etkisini yitirdiği gibi savların geçerli olmadığını» yineleyen Arar, «12 Mart muhtırası okunduktan sonra bir kenara atılan bir günlük gazete değil. Etkisini sürdürüyor. Bu muhtırayı veren kimseler hâlâ sorumluluk mevkiindedirler ve TSK'nin Komutanları ve Genelkurmay Başkanıdırlar. Onların bir 'yenilgiyi' kabul ederek bu muhtıradan vazgeçecekleri düşünülemez» diye konuşuyordu.

Çelebi, Arar'la yaptığı konuşmanın sonunda sonradan tarihsel değeri daha da artacak bir soru sordu :

«... Olayları aydınlığa kavuşturmak zorundayım. Sayın dinleyicilerimiz için soruyorum. Demirel'in Başbakanlığı söz konusu olabilir mi, bugünün ortamındaki Türkiye'de?...»

Dayandığı güçlerin kimi yargılarından haberi olan İsmail Arar, bu soruyu yanıtlarken;

«Vallahi bir ciddi konuşmayı kamuoyu önünde, dinleyiciler önünde yapmamış olaydık» diye başladı ve:

«Sayın Çelebi, size 'beni güldürmeyin' diye cevap verirdim» dedi.

Çoğu kesimin duygularını, yargılarını yansıtmasına karşın, Arar'ın bu yanıtı, AP'de büyük tepki yarattı.

Bir iki yıl geçti. 1973'te Cumhurbaşkanı seçiminden sonra demokratik süreç işlemeye başladı.

Demirel, yeniden başbakan oldu.

Herhalde Demirel, 12 Mart darbesinin sona ermesinden sonra 1975'te yeniden başbakan olunca siyasal yaşamdan çekip giden İsmail Arar'ı anımsayıp, gülüyordu.

Siyasette büyük söylememeliydi.

Günlük oluşmalara göre 'yarın' için karar vermenin ne denli güç ve olanaksız olduğuna bir örnekti Arar'ın «gülmesi.»

Bakarsınız bugün gülenlere günü gelir, biz güleriz.

4

AÇIKTAN TARTIŞMA

Demirel, «Başbakan ne söylediğini bilmiyor» diyordu

AP önderinin böyle konuşmasına, Erim'in istifa ettikten sonra yaptığı açıklama neden olmuştu. Erim, «Yine birtakım 'özel çıkarlar' için ulusal bunalım yaratma yoluna gidildiğini» söylemiş, doğrudan Demirel'e yüklenmişti :

«...AP Genel Başkanı hakkında kayırma savları vardır. Kendisi Başbakan iken kardeşleri için Türkiyemizin devlet bankalarından büyük ölçüde krediler sağlanmıştı. Bunlara ek olarak dışardan devletçe sağlanan üç milyon dolarlık kredinin bir milyon 180 bin doları yani 17 milyon 700 bin lirası 'Başbakanın kardeşleridir' diye atıf yapılarak Demirel kardeşlere verilmiştir. Bu kayırma savlarıyla ilgili soruşturma işlemi aylardır parlamentomuzda uykudadır. İnsafla düşünülsün. Bu hali gören vatandaşlarda politika yöntemlerimize, politikada erdemin egemen olduğuna inanç ve güvenç kalır mı?...»

AP'nin hükümetteki üyelerini çekme kararıyla başlayan bunalıma değinen Erim, «...AP'nin tutumu hükümete nefes aldırmama, halk hayrına giriştiğimiz reformları baltalama, sürekli yıpratma, yasaları engelleme politikasının başlangıcıydı. Buna da neden Demirel'in kişisel sorunu oluyordu. Oysa, bence politikada erdem kesinlikle egemen olmalıdır. Bu işte hoşgörü olamaz...» diyerek saldırısını tamamlamıştı.

Gazeteciler, bu kez Demirel'e koştular.

Nerede noktalanacağı bilinmeyen bunalımın kaynağı sayılan AP önderi, Erim'e aynı düzeyde yanıt vererek, «Kişisel tertipçiler dahil, herkesle her yerde hesaplaşmaya hazır» olduğunu söylüyor, hele «kişisel çıkarlar» üzerinde, «kardeşleriyle

ilgili Başbakanın savlarına karşı,» bir siyasal tertip eseri olan ve hiçbir yeniliği bulunmayan iftira ve ithamları Başbakan olduktan yedi ay sonra, sanki subut bulmuş hususlarmış gibi ortaya koymasını, kendisini kötülemeye çalışmasını Erim'in «tutacak başka dalı kalmamış olmasına» bağlıyordu.

Erim'le ilgili sözleri şöyle sürüyordu : «...Siyasal yaşamı yıllık, aylık ve günlük zikzaklarla dolu... antidemokratik zihniyeti malum... hiçbir davası bulunmayan... Demokratik anlayıştan yoksun... siyasal fırsatçılığı kendi kişiliğine dava olarak kabul etmiş... bir zat!...»

Demirel'e göre, 20 gün önce bunalımı açıklayan Başbakandı. Orta yerde 'hiddet ve öfke' gösteren kendisi değildi, öfkeye kapılarak, ne söylediğini bilmeyen Başbakandı. «Hangi dürtüyle, niye ve kime yaranmak için bu biçimde davrandığı kestirilemeyen insan Erim'di.» Hükümeti kurarken, «Demirel 'bana bir kez gelirse ben kendisine 20 kez giderim'» dememeliydi. Kişiliğine dönük savlar bir yıl önce, 16 Aralık 1970'te TBMM'de görüşülmüş, «ciddi» görülmemişti. Kardeşlerinin dokunulmazlığı yoktu.

«Kamu hizmeti görenler hakkında söylenen her şey doğru olsa» diyordu Demirel, «Her şeyden önce Erim'in cebinde birçok beraat ilamının bulunması gerekirdi.»

Demirel, «bu duruma göre» dedi ve o günlerde piyasaya sürülen bir söylentiyi özenle vurguladı :

«...Kamu hizmeti görenlerin 'nüfus tezkeresinden' başlamak üzere her şeyi saldırı ve inceleme konusu olur...»

Nüfus kâğıdı?... Kandıralı olan Nihat Erim'in ilk nüfus kâğıdında «kıptî müslim» yazıyormuş.

Demirel'in dokundurduğu buydu.

Tartışma bu noktadaydı.

5

YENİDEN DÜZLÜĞE ÇIKIŞ

Olay, karanlıktaydı.

Çeşitli olasılıklardan söz ediliyordu. Hükümet bunalımına bir çözüm bulunamazsa, Ordunun yönetime el koyacağından, parlamentoyu kapatacağından kuşku duyuluyordu.

Günler akıp gidiyor, orta yere yeni bir çözüm çıkmıyordu.

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı nedeniyle Sunay'ın yayımladığı mesaj, siyasal alanda esip duran rüzgârın yönünü değiştiriverdi.

Sunay, «...Ülkenin yeni 'badirelere' ve 'siyasal denemelere katlanamayacağı'nı söylüyor, AP'nin hükümetteki üyelerini çekme kararının hiçbir koşul öne sürülmeden yeniden gözden geçirilmesini istiyordu...»

Bu, ulusa bir 'bildiri' niteliğindeydi. Arkası gelebilirdi.

Nitekim, 29 Ekim Cuma günü ortaya çıkan bu yeni durumun arkası geldi de.

AP üst düzeyi toplantıya çekildi. 2 Kasım günü, AP Genel Yönetim Kurulu, hükümetteki üyelerini çekme kararını «ertelediği»ni açıkladı.

Ertelemeye, Cumhurbaşkanı Sunay'ın mesajı neden olmuştu. Çankaya Köşkünde söylenenler, yeni bir 'gerekçe' gibi açığa çıktığı için AP «Cumhuriyet Bayramı nedeniyle Sunay'ın yayımladığı mesajdaki 'ülkeyi yeni badirelere sokmamak ve TBMM aleyhinde baş gösterecek sonuçları önlemek' için hükümeti eski biçimiyle saklı tutma ve destekleme» önerisini benimsemişti.

Demirel'e göre, bu mesajdan sonra eğer Türkiye yeni bir 'badireyle' yani 'ansızın gelecek bir darbe tehlikesi' ile karşılaşırsa, bunun sorumlusu AP olacaktı.

AP üst düzeyindeki tartışmalarda, Demirel'le AP yöneticilerinin «12 Mart 1971 muhtırası karşısında 'başından sonuna' kadar sürdürdükleri davranışların değişmemesi» sonucuna da varıldı.

Ancak, yeni bir sorumluluk üstlenmeden.

Ansızın gelecek tehlike, «sorunların konuşulabildiği, demokratik düzen arayışlarında büyük ölçüde yararlanılan parlamentoyu tümüyle kapatabilirdi.»

Oysa, AP'nin 12 Mart darbesinden hemen sonra ulaşmak istediği önemli bir hedef vardı :

13 Mart 1973'te TBMM'de Cumhurbaşkanı seçimi yapılacaktı.

Bu seçim, hem 12 Mart'ın «rövanşı» olacak, hem de demokratik düzene yeniden dönmeyi sağlayacaktı.

«Onur kırıcı duruma düşmeden, Meclisleri açık tutabilmek için, her türlü özveride bulunulmasına karar verilmiştir» diyordu Demirel bana.

Demirel, «Meclisleri 13 Mart 1973'e kadar açık tutabilmek için gösterilen çabalar, yapılan özveriler, o tarihte ve o ortamda, millet iradesi üstünlüğü için yapılacak savaşımın fırsatını elden kaçırmamak amacına dayanır» diye eklemişti.

Böylece, «dağılmış bir hükümet» yeniden canlandırıldı.

Aslında, Genel Yönetim Kurulunda «Erim iktidarını yeniden canlandırma» tartışmaları yapılırken Demirel'in arkadaşlarına söylediği şuydu :

«...Testi çatlamıştır, su tutmaz. Bu hükümet dayanmaz...»

6

FAL GERÇEKLEŞİYOR

AP bakanlarını çekmedi, hükümet yerinde kaldı, ama dinginlik ancak bir ay sürdü.

3 Aralık 1971'in, erken saatlerinde, Çalışma Bakanı Attila Sav hükümetteki 11 bakanın istifalarını başbakana verdiğini açıkladı.

Çatlayan testi su yitiriyordu.

İstifalarını veren bakanların başında Sadi Koçaş geliyordu, Attila Karaosmanoğlu vardı, Mehmet Özgüneş, Özer Derbil, Ayhan Çilingiroğlu, Hamdi Ömeroğlu, Türkan Akyol, Selahattin Babüroğlu hükümetten çekiliyordu. Hindistan'a yaptığı geziden dönen Dişişleri Bakanı Osman Olcay da istifa kervanına katılmıştı.

Doğrusu, 11 bakan, Erim hükümetinin belkemiğiydi, altın çocuklarıydı.

İstifalar büyük bir tepkiyle karşılandı. Elbette, Türkiye'ye «egemen güçlerce.»

İstifaların nedenini açıklayan Sav, «...Yurdumuzun muhtaç olduğu kalkınma hamlesini ve reformları Atatürkçü bir görüşle gerçekleştirmek amacıyla kurulan hükümette görev aldık. Bu amaçları gerçekleştirebilme olanağı kalmadığı inancı ile görevimizden çekildiğimizi belirten gerekçeli istifamızı Başbakana sunduk» diyordu.

Bir gün sonra Erim, istifaları kabul edip etmeyeceği yolundaki soruları, «düşünüyorum» diye karşıladı. Durumun ne zaman belli olacağı sorusuna ise, «Yarın inşallah!.. Ne derler, geceler hayır getirir» yanıtını veriyordu.

Aynı gün hükümette AP'li üye olarak bulunan Ulaştırma Bakanı Cahit Karakaş da «yeni bir hükümetin kurulmasına olanak hazırlamak amacıyla» Sezai Ergun'la birlikte istifaya karar verdiklerini açıkladı.

Bu siyasal bir eylemdi.

11 bakanın 'toplu' istifasının bir nedeni olmalıydı. Evet, görünürde bir neden vardı : Başbakan, AP'li Mesut Erez'i Devlet Bakanlığına atamıştı.

Yüzeysel neden buydu.

Mesut Erez, AP ortak grup toplantısına katılan Demirel' in yanına geldi :

«Erim, beni hükümete almayı istiyor» dedi.

Demirel,

«Hangi bakanlığa» diye sordu.

«Devlet Bakanlığına.»

Demirel biraz düşündükten sonra Erez'e, «Seninle aynı hükümette Başbakan ve Maliye Bakanı olarak bulunduk. Bizim hükümetimiz 12 Mart'ta 'ülkeyi tutum ve davranışı ile uçurumun kenarına getiren hükümet' diye nitelendirilip düşürüldü. Bundan sonra gelen bu hükümette görev almak onurlu bir davranış mı, bunu düşünmek gerekir» dedi.

Ne var ki, politikanın kimi gerekleri vardı, sabah yapılan bu görüşmeden sonra nelerin olup bittiğini Demirel de öğrenemedi.

Öğleden sonra Erez, hükümette başbakan yardımcılığına getirildi.

11'leri istifaya yönelten çeşitli nedenler arasında, sürüp gittiği öne sürülen ve bir türlü yadsınamayan işkenceler, reformların içeriği konusunda hükümet başkanı ile aralarında doğan kimi sürtüşmeler bulunabilirdi. Ancak, bu sürtüşmelerin, anlaşmazlıkların su üzerine çıkmasına neden Erez'in atanmasıydı. Hele, Erez'in 12 Mart'ta düşürülen hükümetin maliye bakanı olması, AP doğrultusunda kimi ekonomik eğilimleri «reformist hükümete» getirmesi olasılığı canlarını sıkan ana noktalardan biri olabilirdi. Erez, bakanlığı sırasında yasallaştırdığı «İşletmeler Vergisi» ile oldukça «ün» kazanmıştı (1970'in KDV' si).

Erim'le 11'lerin yolları ayrılmamıştı, Demirel'le Erez'in de.

Demirel, hükümetteki bu patlamayı, «Erim'in iflası» diye niteledi.

Askerler homurdanıyorlardı.

Bir ay önce güç bela yatıştırdıkları hükümet bunalımı, bu kez, hükümetin içinde patlamıştı.

Brüksel'e NATO toplantılarını izlemeye gitmiştim. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'la, Hava Kuvveleri Komutanı Muhsin Batur da Brüksel'e geleceklerdi.

11'ler ayrılmıştı.

Hükümet sarsılıyor, gidiyordu. Yenisi kuruluncaya değin «eskisi» görevde olduğu için Dışişleri Bakanı Osman Olcay, NATO toplantılarına katılacaktı. Olcay'la aynı uçakla Brüksel'e uçtuk. Uçakta istifalarla ilgili bilgi alıyordum. Bilgisi, diplomasideki yeteneği her zaman göz dolduran Osman Olcay'ın iç siyasetteki bu gelişmelerden hem hoşlanmadığını, hem de şaşırtıcı bulduğunu seziyordum. «Geziden geldim, arkadaşlar önüme bir yazı koydular, bunu imzalamamı istediler, imzaladım» diyordu.

Tağmaç ve Batur'u getiren özel uçak Brüksel askeri havaalanına indi.

Komutanlar geldiler. Milli Savunma Bakanı Ferit Melen de onlarla beraberdi.

Tağmaç ile Batur, karşılayanların ellerini sıktılar.

Olcay'ın önündense, geçip gittiler.

Tepkilerini gösteriyorlardı.

Yüzlerinden düşen bin parçaydı.

Brüksel'de o gece, 11'ler olayının perde arkasını öğrenmek için Melen'le konuştum. Savunma Bakanı, olayı «sol nitelikli bir davranış» olarak yorumluyordu.

11'ler olayı ile, 26 Mart 1971'de «beyin kabinesi» diye nitelenip kurulan hükümet dağılıp gitti.

Sekiz ay yaşamıştı.

Bu dönemde Anayasa değişikliği dışında önemli bir uygulama yapamamıştı.

11'lerin «genç» bölümü —belki de— bu durumun yarattığı ezikliğe dayanamamış, bu nedenle kopup gitmişti.

7

4,5 AYLIK ÖMÜR VE BİR «BUYRUK»

Biz, ne arıyorduk?..

12 Mart darbesi neden yapılmıştı?..

Şimdi, neredeydik?.. Siyasette, 'durulma' anlamına gelen «istikrar» arıyorduk.

Siyasal yaşama gelmesini istediğimiz «istikrar»ın peşinden koşuyor, «istikrar»la beraber reformist atılımların gerçekleşeceğini; böylece ülkenin sosyoekonomik bünyesinin gelişip serpileceğini umuyorduk.

Umudumuzu pekiştirecek gelişmeler neredeydi?.. 12 Mart'la gelen, Ordunun tam desteğini alan Erim hükümeti, sekiz ayda yuvarlanıp gidiyordu.

1965 - 71 dönemini iki hükümetle aşan Türkiye'nin önünde şimdi yeni bir ikilem yatıyordu :

İstifasını veren Erim, 7 Aralık 1971 günü yeniden başbakanlığa atandı, hükümeti kurmakla görevlendirildi.

Ne çare ki, 2. Erim hükümeti diye adlandırılan bu hükümet de 17 Nisan 1972'de çöküp gidecekti.

Erim'in, ikinci kez kurduğu hükümet, 4,5 ay dayanabildi.

2. Erim hükümetinin bu kısa yaşantısı «yetki çekişmeleri» ile geçti ve sona erdi.

Nihat Erim yolun sonuna gelmişti. Artık «eski bir başbakan»dı. Kantenjan Senatörü olarak parlamentoya gidip gelecekti. Tâ ki, 1980'de Dragos'ta öldürülünceye değin, siyasal yaşamındaki anıları beraberinde götürünceye değin.

Nihat Erim, başbakanlık döneminin son dört buçuk ayına Sunay'ın «...Geçen zamanı ve elde edilen deneyleri doğru ve tutarlı bir biçimde değerlendireceğine inandığını...» bildiren desteğiyle başladı.

Sunay, siyasal partilere bir de «yapılacak işler» yazısı gönderdi.

Yazı mıydı, genelge miydi, buyruk muydu?.. Neydi, anlaşılır gibi değildi.

Bu yazının içeriği, 1980'den sonra Anayasaya ve kimi yasalara konulan önemli hükümlere benziyordu. Örneğin :

Eğitimle ilgili reformlardan söz ediliyor, «siyasal partiler yasasının aksak yönlerinin değiştirilmesi, parti içi 'demokratik denetimin' daha etken kılınması, parti parasının parti amaçları doğrultusunda kullanılması, Anayasa Mahkemesi'nin partilerde hesap denetimi yapması, parti içi seçimlerin dürüstlüğünün sağlanması, haklarında soruşturma istemi bulunan parlamenterlerle ilgili istemlerin hızla çözüme bağlanması, parlamento üyelerinin yapamayacağı işlerin süratle belirlenmesi, seçim yasasının vakit yitirmeksizin değiştirilmesi» gibi konuları da kapsıyordu.

Parlamento hükümetleri denetlemeliydi, ama bu denetim özellikle «olumlu ve yapıcı» biçimde yürütülmeliydi.

Siyasal partilere, «yapılması istenilen işleri» gerçekleştirebilmeleri için «süre» tanınıyordu.

Reformlarla ilgili yasalar, bütçe görüşmeleri aktasılmadan çıkarılırsa, «mümkün olan en kısa sürede 'olağan siyasal yaşama' dönülecekti.»

Böylece, ne denli görkemli bir demokratik düzen içinde olduğumuzu bir kez daha anlıyorduk.

Çankaya'dan gelen bu istekler, Sunay'ın değil, Ordunundu.

Ama Türkiye'de bir parlamento vardı, parlamentoya dayalı ve oradan güvenoyu alan bir hükümet işbaşındaydı!

Ama, Çankaya'dan partilere uzanan bu mektup, parlamentonun çalışma düzenini çiziyor, demokrasiye geçişi 'koşullara' bağlıyordu.

Türkiye'de demokrasi vardı

Elhak!..

Çooook demokratik olan bu anlayıştan basın da «nasibini» almazsa doğrusu şaşardık!

Nitekim, Çankaya'nın partilere gönderdiği yazıda,

«... Her çeşit basın ve yayın organının zararlı eğilimler ve eylemler açısından ulusal yararlara, yararlı yolda yürümelerini öngören incelemeler yapılmalı, önlemler alınmalıdır...» deniliyordu.

1983'te Milli Güvenlik Konseyinin onayladığı basın yasasının içeriği de böyleydi.

1985'e doğru, bu tür «inceleme istekleriyle önlemler» gene gündemdeydi.

Basının yazgısıydı bu, ne çare, hiç değişmiyordu!..

Çankaya'nın yazısından :

«...Düşünce ve yayın alanında Atatürk ilkelerini, Anayasamızın esasını, ruhunu anlatacak, benimsetecek önlemlerin ne olabileceği saptanmalıdır...»

1985'e doğru benzeri durumdaydık. Atatürk ilkelerini kavrayabilmek yerine, yurdun her köşesinde —sayısını saptayamadığımız— Atatürk heykelleri yaptırıyor ve bu yoldan Atatürkçülüğü yerleştirmeye çalışıyorduk.

Çankaya'nın yazısından :

«... Parlamento içinde ve dışında kırıcı, örseleyici, umut kırıcı, demokratik parlamenter rejimden soğutucu davranışlara elbirliğiyle karşı çıkması zorunluğundan söz ediliyordu...»

1985'e doğru, parlamentoda kırıcı tartışma —âdeta— yasaklanmıştı. Muhalefet partilerinin eleştiri yapacağı yerde, destekleyeceği bir iktidar partisine sahiptik. Bu parlamentonun «insanlarımızın güncel ıstıraplarını» dile getireceğini sanıyorduk.

Ayda yılda, titizlendiğimiz konular üzerinde bir milletvekili «gündemdışı» bir konuşma yaparsa, yüreğimiz serinliyordu.

1982'de Türkiye'yi yönetenlerin siyasal partiler yaşamına verdiği biçim, olumsuz yönde gelişmeler gösterdi.

6 Kasım seçimlerinde Anavatan Partisi, halkın «çaresizlik oyları» ile iktidar oldu. Anavatan'a oy verenlerin benimsedikleri «eski yuva» yoktu artık. «Eski yuva»nın yerini almasını bekledikleri siyasal parti, kapatılmıştı. Orta sağ oylar çaresizdi!

Her siyasal düşüncenin açık seçik konuşulup tartışılacağı bir ülke arayışında olanlar için sürdürülen çeşitli kısıtlamalara anlam vermek olanaksızdı. Halkta mutsuzluğun baş gösterdiği aylarda basını, basının inançları doğrultusunda yazı ve haber yazan kesimini yalancılıkla suçlayan çevreleri, başta Özal'ı ibretle izliyorduk.

Sunay'ın 1972'de siyasal partilere gönderdiği bu «buyruk» yazı, son yıllarda getirilen kuralları, yasaları anımsatıyordu.

Sanki, 1985'e, 1972 yılında hazırlanmaya başlamıştık.

1985'te miydik, 1972'de mi?

Neredeydik?...

8

BİR GÜLÜNÇ ÖYKÜ

Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Turgut Sunalp, Millet Meclisi Başkanı Sabit Osman Avcı'yı çağırdı. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler'in «ricasını» Demirel'e iletmesini istedi :

«AP önderi Süleyman Demirel, partisinden 4 ay izin alarak görevinden bir süre için uzaklaşmalıydı.»

Ünlü «Ekim Bunalımı»nın ortalarındaydık. AP, hükümetteki üyelerini çekmiş, boşlukta kalan Erim, istifa etmenin eşiğine gelmişti.

Ordunun üst düzeyine bunalımı aşabilmek için orta yerden Demirel'in çekilmesi gerekliliğine dayalı bir yargı egemen olmuştu. Demirel'in dört ay izinle partiden uzaklaşması isteminin yalnızca «Ekim Bunalımını» aşmakla ilgisi yoktu. Mart 1973'te Cumhurbaşkanı seçimi yapılacaktı. Gürler'in Çankaya'ya çıkmasını isteyen Ordu üst düzeyinin kimi komutanları, Demirel «engelini» çok iyi biliyorlardı. Eğer Demirel, partisinin başında kalırsa, AP, kesinkes «birlik içinde» Gürler'in Cumhurbaşkanı olmasına direnebilirdi. Demirel dört aylık izinle partisinin başından ayrılırsa, Ekim Bunalımında ve Cumhurbaşkanı seçiminde AP, diledikleri yola girebilirdi.

Sabit Osman Avcı, «ricayı» Demirel'e anlatamadı. Anlatacak zaman bulamadı. TRT'ye o sırada egemen olan Musa Öğün ve beraberindeki sivil yöneticiler bu «isteği» bir yolunu bularak 13.00 radyo haberlerinde kamuoyuna duyurma becerisini gösterdiler.

Radyo haberi, «...AP yetkili kaynakları, Süleyman Demirel'in dört ay kadar izin alacağını ve yönetimi geçici olarak bırakacağını bildiriyorlar. Demirel izinli olarak ayrılacağı için, her an görevine başlaması mümkün olabilecek...» diyordu.

TRT, AP'nin Demirel'in izinli ayrılmasından sonra nasıl yönetileceğini de öğrenmişti. Demirel'den sonra partinin genel başkan yardımcılarından üçü AP'yi «vekâleten» yönetecek-

lerdi. Kimlerdi bunlar?... Ahmet İhsan Kırımlı (1980'den sonra Sunalp'la birleşti, MDP'ye kurucu oldu), Sabri Kesin (1980' den sonra Sunalp'la birleşti, MDP'ye kurucu oldu.).

Bir ara İçişleri Bakanlığı yapan Mustafa Gülcügil'in işlevi de TRT'ce saptanmıştı. AP «üçlü bir yönetime» gidiyordu ya, İhsan Sabri Çağlayangil'i de bu kadronun içine almak gerekiyordu. Demirel'in yakınıydı, sevdiği, saydığı insandı. TRT, genel başkan yardımcılığından Gülcügil'i de istifa ettiriyor, Çağlayangil'i bu sıfatla yönetime oturtuyordu.

6 Kasım 1971 günü TRT'den bu haber yayımlandığı zaman, AP Temsilciler Meclisi toplantısı vardı. Herkesten önce, Demirel şaşırdı. Temsilciler Meclisi üyeleri şaşırdı. Halk, şaşırdı. Basın, şaşırdı...

«Ne oluyordu?..»

Herkes biribirine aynı soruyu yöneltiyordu. Hükümet bunalımı doruk noktasındayken hangi nedenlerle Demirel, «izin alıp parti yönetiminden çekiliyordu?»

Yoksa, Demirel'in parti yönetiminden uzaklaştırılması için —etkili çevrelerde— bulunan «formül» bu muydu?.. Bu yolda kimi gelişmeler mi olmuştu?.. Demirel, parti önderliğinden «zorla» uzaklaştırılıyor muydu?...

Demirel, heyecanla ayağa kalkan parti temsilcilerine gülerek, sevecenlikle baktı, «...Benim, büyük hedef olduğum doğrudur, bunu biliyorum» diyerek başladı. Durdu :

«AP Genel Başkanının bir süre izin alarak görevini arkadaşlarına bırakacağı yolundaki radyo haberlerinin, Temsilciler Meclisi üyesi arkadaşlarımda tepkiler uyandırdığını görüyorum. Bu haberin nereden çıktığını ve haber kaynağı olarak zikredilen AP yetkililerinin kimler olduğunu bilmiyorum...» diye sürdürdü.

AP önderi, «...Bu konu ile ilgili olarak söyleyeceğim şunlardır : Beni partimizin Büyük Kongresi seçmiştir. Parti içi sorunlarla ya da Büyük Kongrenin iradesine müdahale niteliğini taşıyacak her türlü haberin sizleri üzeceğini biliyorum. Kaygılara kapılmayınız. Ben, sizleri bırakıp gidecek değilim. Ayrıca, haberde yer aldığı biçimde bir izin müessesesi tüzüğümüzde yoktur...» dedi.

Ülkenin hangi koşullarda bulunduğunu bundan daha güzel kanıtlayacak örnek bulunamazdı.

«Etkili güçler», TRT mikrofonlarına değin uzanan bu türden siyasal olayların içindeydi artık. Kapalı ya da açık bu tür olayların ardı arkası kesilmeyecekti.

1972'de gördüğümüz bu olaylar, daha sonraki yıllar TRT yasasının «yumuşak karnında» gelişip büyüyecek, doruk noktalardaki «üstün kişilerce» verilen buyruklarla TV'de siyasal açıkoturum yapma yasaklanacak, kimi programlar kaldırılacak, kimi kişiler için özel programlar düzenlenecekti.

Demokrasi mi?...

Vay benim köse sakalım!...

9

BİTMEYEN SENFONİ
— TAM YETKİ —

Sunay'ın «buyruk» yazısı...

Sonra...

Sonra, Milli Güvenlik Kurulu, Çankaya'da yedi buçuk saatlik olağanüstü bir toplantı yaptı.

Yayımladığı bildiri, «... Türkiye'de huzur ve sükûnun sağlanması, anarşik durumun giderilmesi, Anayasanın öngördüğü reformların Atatürkçü bir görüşle hızla gerçekleşmesi için, en halisane niyetlerle yapılan çağrıya karşın, sorumluluk taşıyan çeşitli kuruluş ve kişilerin, kendi içlerinde veya biribirleriyle sürdürdükleri olumsuz ve kısır çekişmelerin içinde bulunduğumuz olağanüstü koşullarla ve devletimizin yüksek yararları ile bağdaşmadığını üzüntü ile saptadık...» diye başlıyordu.

«İçinde bulunduğumuz ortamdan bir an önce çıkabilmek» için 'olumsuz çekişmelerin' bırakılması isteniliyor, tabii reform yasalarının çıkabilmesi için hükümete destek olunması yineleniyor, ardından, «...Cumhurbaşkanının siyasal parti önderleriyle konuşarak, 'Başbakanın MGK'ye bu koşullarda sorumluluk yüklemekte büyük güçlük arzettiğini' duyurarak durumun ağırlığına bir kere daha dikkatleri çekmesinin istenildiği...» bildiriliyordu.

Elbet, böyle olacaktı.

Anarşinin bir darbede ve «dinamik» eylemlerle önleneceğini söyleyen Erim ve Başbakanın baş destekçisi Sunay'ın bu sözlerine karşın, üç İngiliz uzman mühendis Ünye'de kaçırıldıktan sonra öldürüleceklerdi. Erim, «Sevgili vatandaşlarım» diye başlayan demecinde, «huzur içinde olunuz, kötümserliğe kapılmayınız, bunlar son çabalarıdır, son çırpınmalarıdır, onun da devlet hakkından gelecektir» diyordu.

Elbette, Sunay, siyasal partilere bir «not» gönderecekti.

25 ve 27 Mayıs 1972 günleri yapılan MGK toplantılarına değinilerek yazılan bu not, «İçinde bulunulan ortamdan çıkmak için akla gelen etkili önlemleri» sıralıyordu :

«1 — Siyasal tartışmaların, çekişmelerin, seçim propagandası içeriğindeki her türlü faaliyetin geçici bir süre için durdurulması,

2 — ...Anayasada değişiklik yapılması, geçici bir süre için, peşin olarak önceden verilecek 'bir genel yetki' ile hükümetin teçhiz edilmesi ve yasa gücünde kararnameleri Bakanlar Kurulunun yürülüğe koyması olanağının yaratılması.»

Sunay, siyasal partilerden bu öneriler için «açık, kesin yanıtlar» istiyordu.

Ardından :

«Ülkenin aydınlığa çıkması, sağ ve sol dikta rejimine düşmemesi, bölücülüğün, anarşinin, tedhişçiliğin başarı kazanmaması ve devletin olağan yaşantısına bir an önce kavuşabilmesi» için Nihat Erim'in istediği yetkilerin içeriği açıklandı :

1 — Sıkıyönetim döneminde kısıtlayıcı tedbirlerin kanunla alınabilmesini sağlayan hükümlere kesinlik ve açıklık getirilmesi, demokratik rejimi yıkmaya yönelmiş eylemlerin davalarının teminat içinde süratle başlayıp, bitmesini sağlayacak ve Fransa'da denenmiş yargı yolunun açılması.

2 — Parlamento çalışmalarının hızlandırılması ve verimliliğin arttırılması için : Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu toplantıyı açış oranının İngiliz sistemindekine benzer makul bir ölçüye indirilmesi, parlamento çalışmalarına üyelerin katılmasını teşvik edici, engellemeleri önleyici, gündemdeki konular bitmezse gece çalışmaları yapılmasını ve böylece reform tasarıları başta olmak üzere, kanunların kısa sürelerde çıkarılmasını kolaylaştırıcı anayasal ve tüzüksel gerekli değişikliklerin yapılması, bütçenin ve hükümet programının Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında bir defa görüşülmesi usulünün kabulü,

3 — Anayasa ve içtüzükler ele alınmışken, normal zaman için parlamentolu demokrasilerin öteden beri başka ülkelerde basarı ile denenmiş tedbirlerinin de gerçekleştirilmesi düşünülebilir.

4 — İşaret ettiğim nedenlerle cumhuriyeti, demokratik rejimi, ülke ve millet bütünlüğümüzü tehdit eden eğilim veya eylemlerin devlet kadrolarındaki zararlarını önlemek ve devlet idaresinde etkenliği, yurdun her yerinde her memuru çalıştırabilmek imkânını sağlamak ve görev disiplinini güçlendirmek için —devlet personelinin özlük haklarını yargı denetim güvencesi altında tutmakla beraber— yeni tedbirlere —üniversiteler, her eğitim derecesindeki öğretmenler, trt dahil— her yerde gidebilmek.

5 — Her çeşit basın ve yayın organlarının zararlı eğilimler ve eylemler alışında milli menfaatlere yararlı yolda yütümelerini öngören incelemeler yapılmalı, tedbirler alınmalıdır.

6 — Düşünce ve yayın alanında Atatürk ilkelerini, Anayasa'mızın esasını, ruhunu anlatacak, benimsetecek tedbirlerin ne olabileceği tesbit edilmelidir.

7 — Parlamento içinde ve dışında kırıcı, örseleyici, umut kırıcı, demokratik parlamenter rejimden soğutucu davranışlara elbirliğiyle karşı çıkılması zarureti ise, bugün her zamandan büyüktür.»

Yanlış anlaşılmasın; bu «önlemleri» gerçekleştirmek için yetki isteyen hükümet, 1972'deki 2. Erim hükümetiydi.

Ordunun —1972'deki— düşünceleriyle Erim, bir kez daha özdeşleşmişti.

Bu öneriler, o sırada «biçimsel» diye adlandırılan siyasal partilerde genel ve kesin tepkilere yol açtı.

Örneğin, AP, «...Partilerarası ilişkilerin bozukluğundan söz edilerek, bu durumun demokratik rejimi ve yurt bütünlüğünü tehlikeye soktuğu, anarşiye ve zorbalığa elverişli havayı beslediği biçiminde beliren görüşe katılmak, hele anarşinin ortadan kaldırılmamasının ve tasarlanan reformların gerçekleşmemiş bulunmasının nedenini parlamentoda ve siyasal partilerde aramak asla benimseyebileceğimiz bir açıklama biçimi olamaz...» diyordu.

Üç aşağı beş yukarı bütün partiler görüşlerini buna yakın bir anlatımla dile getirdiler.

Siyasal odaklar, parlamentonun varlığını savunuyordu,

Hükümete 'özel yetki' verilmesini hukuksal açıdan olanaksız buluyordu,

Siyasal partilerin suçlanamayacağını vurguluyordu,

Sunay'dan ve ardından Erim'den gelen Ordu istekleri benimsenmiyordu!...

...Yıllar geçecekti, bir sabah uyanacaktık ki, 12 Eylül gerçekleşmiş.

Aylar geçecekti, bir gün bakacaktık ki, 1972'deki istekler Anayasallaşmış, yasallaşmış.

Yalnızca «küçük» bir ayrımla :

1972'de parlamento açık, siyasal partiler varlığını sürdürüyordu.

Ya 1983'e değin?..

10

ANIMSANACAK OLAYLAR

Deniz Gezmiş'in, Yusuf Aslan'ın ve Hüseyin İnan'ın idam kararlarıyla ilgili girişimler, Millet Meclisinde ve Askeri Yargıtay'da inceleniyor, tartışılıyordu.

Ünye'de üç İngiliz kaçırılıyordu.

Yusuf Küpeli ve Ramazan Aktolga, askeri Mamak Cezaevinden kaçıyorlardı.

Bu olayların hepsi, 27 Mart 1972 günü oluyordu. Ayrıca,

27 Mart 1972 günü, MGK, ünlü bildirisini yayımlıyor,

27 Mart 1972'de Erim, 'özel yetki' isteminde bulunuyordu.

11

— NİHAT'SIZ —

Nihat Erim'in siyasal partilerden istediği ve parlamento üzerine çıkmayı amaçlayan 'özel yetki' istemi başta AP ve öteki partilerce geri çevrildikten sonra, Başbakanlık yaşamını tamamlayan Erim, 17 Nisan 1972'de istifasını verdi.

Erim, özellikle 11'ler olayından sonra bir türlü kendini toparlayamamış, özgün deyimiyle, «dağıtmıştı!..»

Sunay'ın yazdığı mektuptan anlaşılıyordu ki, Erim son durağa varıncaya değin üç kez 'çekilmek' istemişti.

Cumhurbaşkanı Sunay'ın, istifasını kabul ettiği Erim'e yazdığı mektup ilginçti :

«İLGİ : 27 Mart, ve 17 Nisan tarihli mektuplarınız.

İLGİ'de belirtilen mektuplarla vaki olan istifanız kabul edilmiştir.

Başbakanlığa atandığınız 19 Mart 1971 tarihinden bu yana, olağanüstü bir durum ve değişen şartlar içinde üstün bir gayret ve itinalı bir tutum ile şahsen ve Bakanlar Kurulu halinde ifa ettiğiniz hizmetler, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde takdirle anılacaktır.

Aşarı yorgunluğunuz sebebiyle bugünden itibaren özürlü ve mezun sayılmanız ve bunun için de Başbakanlığa, Milli Savunma Bakanı Ferit Melen'in vekâlet etmesi hakkındaki teklifleriniz uygun görülmüştür.

Hizmetlerini şükranla karşıladığım Bakanlar Kurulunun, yenisi teşkil edilinceye kadar göreve devam etmesini ve gereğini rica eder; Cumhuriyet Senatosu Üyesi olarak sürdüreceğiniz bundan sonraki çalışmalarınızın da esenlik içinde başarılı geçmesini ve memlekete yararlı olmasını temenni ederim.»

Melen'i Başbakanlığa «tavsiye» eden Nihat Erim'di. CGP önderi Turhan Feyzioğlu'nun Ferit Melen'in Başbakanlığa atan-

masını «elindeki olanaklarla» desteklemesi doğaldı. AP önderi Demirel —bu aşamada— Başbakanlığa kimi isterlerse onu getirmelerini açıktan söylüyordu. Melen olmazsa, başka bir kişi... Ne değişirdi ki? Gelen de giden de eninde sonunda «askersel güçlerin şemsiyesi» altında görev yapmayacak mıydı?.. Demokratik savaşım bu 'simge Başbakan'a karşı yürütülmeyecek, başka odaklarla arasında geçecekti...

Erim'in gittiği gün, cumhurbaşkanı seçimine on bir ay kalmıştı.

Demirel için hedef, bu seçimdi.

12

«EN» KISA SÜRELİ HÜKÜMET

1971 - 72'lerde 'bağımsız' başbakan aramak gibi yeni bir huy edinmiştik.

'Bağımsız'lığın yanı sıra bir de 'tarafsız' olması gerekiyordu.

İsmet Paşa —belki de Atatürk'ten esinlenerek— bir gün, «Ne demek 'bitaraf, yani tarafsız» demişti. «Bitaraf olmaz bir siyaset adamı, birtaraftır.»

Siyasal eğilimler gösterecek, ekonomide, siyasette konuların gelişine göre, «taraf» olacak, ama «tarafsız» sayılacak, «bağımsız» bir kişi. Böyle kişilere pek meraklıydık.

12 Mart darbesinin ardından 1972 yılında, Cumhurbaşkanı Sunay, yine «tarafsız, bağımsız» bir başbakan adayı üzerinde çalışıyordu.

Buldu : Suat Hayri Ürgüplü.

Ürgüplü, 1965 seçimlerinden önce, Demirel'in Meclisteki öteki muhalefet partileriyle İsmet Paşa hükümetini düşürmesinden sonra kurulan dörtlü koalisyonun «bağımsız başbakanı» idi. O yıl, Demirel henüz milletvekili değildi, hükümet kurması olanaksızdı. Partiler, Ürgüplü'nün başbakanlığını kabul etmişlerdi.

Kontenjan senatörüydü.

Sunay'dan görevi aldıktan sonra, Demirel'i arayan Ürgüplü, AP önderinin konutuna gelip konuşmak istedi. Demirel, Ürgüplü'ye gitmeyi uygun gördü.

Daha başbakanlık için «aday» olmasına karşın, Ürgüplü, başbakanların çalıştığı, Çankaya'daki Dışişleri konutuna yerleşmişti.

«Hükümete AP'den üye seçeceğim, kimleri uygun görürsünüz?» diye sordu.

«Kimi isterseniz, alınız» dedi Demirel. Sonra, «Bakın Sayın Ürgüplü, bizim hükümet diye bir sorunumuz yok. Biz, açık kalan bu parlamento ile rejimi düzlüğe çıkarmaya çalışıyoruz. Aradığımız bu. Rejimi ayakta tutmak için hükümete güvenoyu da veririz» diye ekledi.

Görüşme, 20 dakika sürmüştü.

Ürgüplü 13 Mayıs 1972 günü hükümet listesini Sunay'a verdi. Çankaya'dan çıktı, kapı önünde yeni bakanların adlarını basına okudu. 13.00 haberlerinde radyo yeni Bakanlar Kurulunu açıkladı. Onaylanan hükümeti Ürgüplü'nün ve radyonun açıklamasından sonra,

Aynı günün gecesi saat 20.45'te radyo, Ürgüplü hükümetinin Cumhurbaşkanlığınca 'onaylanmadığını' bildirdi.

Ürgüplü hükümeti gitmişti.

Aralarında Ali Naili Erdem gibi ünlü AP yöneticilerinin bulunduğu Ürgüplü hükümetinin vardığı bu acı son, gülüşmelere, kimi yerlerde kahkahalara yol açıyordu.

Ve.. Sonuç, ara rejimin tüm özelliklerini taşıyordu.

AP'li Senato Başkanı İbrahim Şevki Atasagun, Ürgüplü ile —Kayseri— hemşehriydiler. Dosttular, birbirlerine sevgi doluydular.

Atasagun, bir gün, «yahu Suat», dedi, hükümetinin Çankaya'dan bir onay, bir red alışının nedenini sordu Ürgüplü'ye.

Ürgüplü de şaşkındı : «... Sunay'a hükümet üyelerini teker teker okudum. Her birini kabul etti. Hatta elimdeki listede bulunan adların yanına bir K harfi yani 'kabul' işareti koydu. Bu listeyi Çankaya Köşkünün kapısında bekleyen gazetecilere verip veremeyeceğimi sordum, 'evet' dedi. Çıktım, açıkladım.»

«Sen dikkatli insansın, onaylanan listeyle ilgili resmi yazıyı almadan mı açıkladın?»

«Resmi yazıyı almadım ama... Bak...» dedi Ürgüplü, cebinden Sunay'ın onay işaretli listesini çıkarıp gösterdi.

Atasagun, Sunay'ın da yakın arkadaşıydı.

Cumhurbaşkanlığından ayrıldıktan sonra, Anayasa gereği senatör olup Meclise gelen Sunay'la birlikteydiler.

Atasagun, öteden beri ilgilendiği Ürgüplü konusunu, bu kez Sunay'dan öğrenmek istedi. Eski Cumhurbaşkanı,

«Bir hükümet kurup geldi ki...» dedi.

Ama, o hükümeti Sunay onaylamış, her bakanın yanına bir K harfi koyup onayını vurgulamıştı. Eski Cumhurbaşkanı,

«Doğru, K'ları koyduk, fakat sonradan 'iş' çıktı» demişti.

«İşi» çıkaran, Ürgüplü hükümetinin onaylanmasını istemeyen Orduydu.

«Böyle hükümet olmaz» demişlerdi.

Özellikle hükümet konusunda «tam yetki» sahibi Cumhurbaşkanı da «onayını» geri alıvermişti.

Bir siyasetçinin deyimiyle, Türkiye'de siyasetin «mafsalları» sallanıyordu.

YEDİNCİ BÖLÜM

MART 1972 BUNALIMI

1

KALIN ÇİZGİLER

1 Mart 1972'de CHP bir bildiri çıkardı; sıkıyönetim savcılarına yüklendi.

18 Mart 1972'de Nihat Erim, partilere bir mektup gönderdi; hükümetin kimi isteklerini bildirdi.

30 Mart 1972'de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, parti önderleriyle görüşmeler yaptı; Erim hükümetinin desteklenmesi gereğini vurguladı; çalışmalarını övdü.

Nihat Erim, 17 Nisan 1972'de istifa etti.

26 Nisan 1972'de, Cumhurbaşkanı Sunay, parti önderleriyle yeniden görüştü.

30 Mart'ta yaptığı görüşmelerin üzerinden daha bir ay geçmeden, bu kez Cumhurbaşkanı Sunay, Nihat Erim için söylemediğini bırakmadı, hatta Erim'den «zatı şerif» diye söz etti.

Ürgüplü'nün bir günlük hükümeti geldi, geçti. Ürgüplü kimi önderlerle konuştu.

16 Mayıs 1972'de Ferit Melen hükümeti kurulurken, anarşinin nerelere, devletin hangi kurumlarına dalbudak saldığı görüşülüyordu. Bu arada Faruk Gürler'in kimi genelgeleriyle bildirimleri ortaya çıkıyordu. Bu belgeler, anarşinin nereye değin yayıldığının kanıtıydı.

Özetleriyle yazılan bu «kalın çizgileri» tutanaklarıyla, yapılan görüşmelerin özüyle sergilemekte yarar vardı.

İşte!

Ve de Nihat Erim'in baştan sonuna değin AP ile yaptığı savaşıma, birinci hükümetinden 11 üyenin ayrılmasıyla gelen darbeye ek olarak, «çok güvendiği» İsmet Paşadan ve CHP' den bir başka darbe daha geliyordu.

1 Mart 1972'de CHP yönetim kurullarının ortak bildirisi, sıkıyönetim savcılarına karşı kesin bir tutum alıyordu :

«*Bir Sıkıyönetim Savcısının, yazdığı iddianamede, vazifesi hudutlarını taşan ve doğrudan doğruya Cumhuriyet Halk Partisini ima yoluyla ittiham eden beyanlarda* bulunması üzerine, 25 Kasım 1971 tarihinde Meclis kürsüsünde şikâyette bulunmuştuk. Sayın Başbakan, o zamanki beyanlarında, aynen : 'Bu kürsüden yapılan eleştirilerden herhalde ilgili olanlar lazım geldiği şekilde faydalanacaklardır,' demişlerdi.

Bugünlerde bir değil, altı Sıkıyönetim Savcısının ortaklaşa yazdıkları ikinci bir iddianame mahkemede okunarak kamuoyuna açıklanmıştır. *Bu iddianamede Cumhuriyet Halk Partisi ve onun Genel Başkanı açıktan ve 1938'den beri bütün siyasî olaylar ve hareketler içinde ittiham edilmektedir.* Demek, ilk şikâyetimizde söylediğimiz sözlerden 'Lazım geldiği şekilde faydalanılacağı' ümidi sonuç vermemiştir. *Aksine, bir Savcı yerine altı Savcı, ima yerine sarih bir surette, İkinci Cihan Harbi politikasını, demokratik rejim kurma çabalarını, Köy Enstitülerini ve 1938'den sonra işbaşına gelen Başbakanların hepsini Cumhurbaşkanı ile beraber millet önünde, her anarşinin suçlusu olarak ittiham ve teşhir etmektedirler. Savcılar tarafından alınan bu teşebbüs, bilgileri hududunu aşan ve hukukî yetkileri bakımından da kanun dışı bir tecavüz hareketidir.* Savcılar, bu ittihamları bu iddianameye koyup kamuoyunda işletemezler. Ancak yetkili mercilere ihbar ve şikâyette bulunabilirler. Sıkıyönetim Savcıları, Anayasaya göre işleyen bir adlî nizamın memurları olarak vazife yapmayı kabul etmez görünüyorlar. Hükümet, bu hareketten bizim karşımızda sorumlu olarak cevap verecek tek mercidir. *Sıkıyönetim Savcıları, Hükümeti yok farzetmek derecesine kadar vardıklarını henüz ilan etmemişlerdir.* Onun için Hükümet, kanunlara göre Savcıların tecavüzlerinden de başlıca sorumludur. Hükümetin, sorumluluğunun gereğini yapmasını ve sonucunu en kısa zamanda açıklamasını, Anayasa müessesesi olan bir siyasî partinin Genel Başkanı ve yetkili kurulları olarak istiyoruz.»

Erim için, bu bildiri önemliydi, siyasal yaşamına indirilen son darbeydi.

2

ERİM'İN GÖRÜŞÜ

CHP ile sıkıyönetim savcıları arasında açığa çıkan bu «önemli sürtüşme»ye çözüm yolu bulunamadığı günlerde, 18 Mart 1972'de Başbakan Erim, partilere bir mektup gönderiyor, 26 Nisan 1961 tarihinden beri zaman zaman sıkıyönetimlerin sürdürüldüğünü belirtiyor, «Bugünkü durumu nasıl gördüğümü ve ihtiyaçları belirtmek istiyorum» diyordu.

«Yurdumuzda anarşi, tedhiş ve bölücülük eylemleriyle etkili bir şekilde mücadele edildiğini, olumlu sonuçlar alındığını» bildiren Erim, «Güveni ve huzuru sağlayacak olanlar kısa zamanda netice almayı öngörmektedir. Bunları yürüten örgütler büyük ölçüde kıstırılmıştır. Ancak büsbütün söndürülemeyeceği de anlaşılmaktadır. Bunların yeraltı çalışmaları devam etmektedir. 5 Mart 1972 günü, sizlerin de hazır bulunduğunuz sıkıyönetim bilgi ve değerlendirme toplantısında, bu konuda Komutanlarımız aydınlatıcı açıklamalar yaptılar» diyor, şunu vurguluyordu :

«... Maltepe Askeri Tutuklu evinden kaçırmaları düzenleyen ve sağlayan örgütün başında ve içinde Silahlı Kuvvetlerden —az da olsa— bir kısım subayların bulunmaları, ordumuz bakımından da küçümsenemeyecek bir mesele ile karşı karşıya bulunduğumuzu bir kerre daha göstermektedir...»

Daha sonraki satırlarda Erim, önceki önlem isteklerini yineliyor, «partilerin yardımına gereksindiğini, yer yer sorumluluğu doğrudan doğruya paylaşmaları gerektiğini» belirtiyordu.

«... Elele hedefe doğru ilerleyelim...»

Erim'in, son cümlesi buydu.

27 Mart 1972'de uzun bir toplantı yapan Milli Güvenlik Kurulundan çıkan bildiri oldukça önemliydi :

«27 Mart 1972 tarihinde olağanüstü bir toplantı yapan Milli Güvenlik Kurulu memleketimizin içinde bulunduğu ve devam

eden çok ağır şartları bütün ayrıntılarıyla incelemiş ve şu hususları kamuoyuna duyurmayı uygun görmüştür.

1 — *12 Mart 1971 tarihli muhtıranın ışığında geçen bir yılın* olaylarını bütün ayrıntılarıyla gözden geçirmiş ve Türkiye' de huzur ve sükûnun sağlanması anarşik bir durumun giderilmesi Anayasanın öngördüğü reformların Atatürkçü bir görüşle hızla gerçekleşmesi için en *halisane niyetle yapılan çağrıya rağmen sorumluluk taşıyan çeşitli kuruluş ve kişilerin kendi içlerinde veya birbirleriyle sürdürdükleri olumsuz ve kısır çekişmelerin, içinde bulunduğumuz olağanüstü şartlarla ve devletimizin yüksek menfaatleri ile bağdaşmadığını üzüntüyle tesbit etmiştir.* İçinde bulunduğumuz ortamdan bir an önce çıkmak, *sıkıyönetime lüzum kalmadan devlet işlerini yürütmek ve gelecekte yeni bunalımlarla karşılaşmamak için bu olumsuz çekişmelerin terk edilmesi, sosyal ve ekonomik alanda köklü reformların yapılması bu amaçla hükümete destek olunması ve onun gerekli hukuki yetkilerle techiz edilmesi TBMM'ye sunulan tasarıların süratle çıkarılması için gerekli tedbirlerin alınmasının zorunlu olduğu inancına varılmıştır.* Bu nedenle Sayın Cumhurbaşkanının siyasi parti liderleriyle konuşarak *Başbakanın Milli Güvenlik Kuruluna bu şartlarda sorumluluğu yüklenmekte büyük güçlük çektiğini arzettiğini duyurarak durumun ağırlığına bir kere daha dikkatlerini çekmesi kendilerinin takdirlerine sunulmuştur.*

2 — Türkiye'nin hür ve uygar dünya milletleri arasında gerekli yerini koruyabilmesi *insan haklarına dayalı demokratik rejim içinde ve Atatürk devrimleri doğrultusunda hızla kalkınmasına bağlıdır.* Devletimizin kısa zamanda bu müşkülleri yenerek normal şartlara kavuşmasının ve halen memnunluk verici bir düzeyde seyreden *ekonomik gelişmenin daha da süratlenerek milletimizin özlemine cevap verecek seviyeye ulaşmasının yukarıda belirtilen şartların gerçekleşmesine bağlı olduğuna kani olan Milli Güvenlik Kurulu* bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da devletimizin bekası ile ilgili konulardaki görüşlerini belirtmeye ve gereken tedbirleri almaya karar vermiştir.»

3

SUNAY, HÜKÜMETİ SAVUNUYOR: «NEHİR GEÇERKEN AT MI DEĞİŞTİRECEĞİZ?»

Artık, siyasal partilerden, siyasal çekişmelerden ve sonunda, parlamentodan da yakınma başladı.

Bu yakınmayı dile getiren konuşmalar, başka bir sonucu gösterecek nitelikteydi.

30 Mart 1972'de Cumhurbaşkanı Sunay, bu kez, parti önderleriyle görüşmeye başladı.

Cumhurbaşkanı, AP önderine «Partilerüstü hükümete daha 'yumuşak' davranmak gerektiğini» söylüyor, ve:

«... Son zamanlarda Mecliste partiler hükümeti tutsalar dahi üyeler ağır konuşuyor, memleket büyük felakete sürüklendi, huzursuzluk orduya sirayet etti, muhtıra verildi. Partilerüstü hükümete karşı daha yumuşak davranmak lazımdır. Hükümete bir parti müstesna bütün partiler katıldı. Hükümette bir kere şekil değiştirilmesi yapıldı. Başbakan Fransa ve Amerika'ya seyahat yaptı. Her iki seyahati de başarılı oldu. *İşler müspete giderken bu kere 3 anarşistin cezasının infaz edilememesi adaleti gölgeledi. Hükümete ve devlete beliren itimat doğmak üzere iken yok oldu.* Sıkıyönetime kati zaruret olduğu ve bir devlet reisinin Türkiye'yi ziyaret edeceği sırada *Başbakana yapılan 'ağır hücumlar Başbakanın moralini' bozmuştur. Engellemeler yapılıyor, bir kısım kanunlar çıkamıyor, kararname yetkisi istenmiştir, bu yetki verilmemiştir. Anayasa Mahkemesi, Sıkıyönetim Kanununun bazı maddelerini bozmuştur.* Bu haller hükümet başkanını ezmiş ve moralini bozmuştur. *Hükümet Başkanı istifa etmek istediğini, Güvenlik Kuruluna söylemiştir. Partilerin bir müddet birleşmeleri vahdet halinde hareket etmeleri gerekli iken partiler birbirini suçlamaya devam ediyor, nehir ortasında at mı değiştireceğiz? Partilerin bu tutumu değişmedikçe yeni hükümet kurulsa dahi, ne olacak? Son olaylar anar-*

şinin ne kadar yaygın olduğunu göstermiştir. Memleketin kaderi ve rejim söz konusudur. *Normal rejime geçiş parlamentonun elindedir. Fakat halen tuttuğu yolla bu gayeye ulaşmak mümkün değildir. Bu iş böyle yürüyemez. Taleplerimi size yazılı veriyorum. Bir hafta içinde de cevabınızı bekliyorum.* Aslında benim Adalet Partisine söyleyeceğim bir şey yoktur. Sizden memnunum. Meclislerde nisabı temin etmenizi, devamı takip eylemenizi rica ediyorum...» diyordu.

Sunay'ın açıklamasına göre :

Bir devlet başkanının —Sovyetlerden Podgorni'nin— Türkiye'yi ziyareti sırasında yapılan siyasal saldırılardan sonra, «Başbakan Erim'in 'morali' bozulmuştu.»

Hımmmm!..

«Nehir ortasında at değiştirmeye» karşı çıkan Sunay, Erim' in desteklenmesini, siyasal çekişmeler yerine birlik «vahdet» istemekteydi.

Demek ki, yüksek düzey «etken çevreler» hükümeti tümüyle desteklemekteydi.

Komutanların sözcülüğünü yaptığı bir kez daha anlaşılan Sunay, AP'den «memnun» olduğunu söylüyordu.

Öyleyse kimden yakınıyordu?..

Demirel, Sunay'a, «... Yanlış kapı çalıyorsunuz. Türkiye' nin sorunu, parlamento ve siyasal partiler sorunu değildir. Teşhis hatalı olunca, tedavi de zorlaşır. Türkiye Cumhuriyeti müesseseleri içerisinde normal işleyen tek müessese TBMM'dir...» yanıtını veriyordu.

Demirel, Fransız Meclisinin 90 gün, İngiltere parlamentosunun 180 gün çalıştığını, oysa Türkiye'de TBMM'nin geçen bir yıl dinlenceye bile girmeden yasa çıkardığını anlatıyordu.

Hükümete elden gelen yardımın yapıldığından söz eden AP önderinin çarpıcı sözleri «Türkiye'deki dert nedir?» cümlesiyle başladı :

«... Türkiye'deki dert nedir? Türkiye'nin derdi parlamento değildir. Komünizmi getireceğiz diye Cumhuriyetin üzerine saldırılmaktadır. 500, 1000, 2000 kişiye karşı Cumhuriyeti ko-

rumak için milyonlarca kişi savaşmayacak mıdır? Bunlar azlıktadır. Cumhuriyeti korumak için bütün müesseseler elbirliği yaparak çalışmalıdır. Üzerimize milyonlar dahi gelse mücadeleden geri kalamayız. *Memleketin en mühim meselesi ordu meselesidir.*

Çayan'ı kim kaçırdı? Ordunun yardımı olduğunu Genelkurmay Başkanı tebliğ ile neşretti. Vatandaşın zihninde bir soru var. Ordu bunlarla beraberse bu işin içinden nasıl çıkarız demektedir. Kamuoyuna alınan tedbirin açıklanması lazımdır. Ordunun bünyesini sıhhate kavuşturmak lazımdır. Parlamento çalışmıyor demekle olmaz. Mahir Çayan Niksar'a niye gitti. Oradaki ordu mensuplarından yardım görmeyecek olsa oraya gidebilir mi? Kimseyi kötülemek için söylemiyorum. Parlamento çalışmıyor demekle bu iş olmaz...»

Tutanaklara göre, Demirel'in «... beynelmilel komünizm ile hükümetin kararlı biçimde savaşım veremediğini...» söylemesi üzerine Sunay,

«Sizin zamanınızda da bunların üzerine varılamamıştı» dedi.

Demirel, «.. Biz, vardık demedim. Bizim yapamadığımız işleri düzeltmek için 12 Mart oldu. Yeni hükümet geldi. Onlardan bu görevi beklemek hakkımızdır...»

Cumhurbaşkanı: «... Anlıyorum, anlıyorum...»

Sunay, «İnönü, İnfazlar İçin Yalvarmaya Geldim, Anlayış Göstermiyorsunuz,» dedi.

Tutanaklara göre Demirel, Sunay'dan, «normal demokrasiye geçebilmek için 'bir takvim' hazırlanmasını» istedi. «... Bu takvimin ucu seçim olmalıdır. Seçim sözü ile millet toparlanır, parlamento yanınıza gelir, bütünleşmiş bir Türkiye'yi yanınızda bulursunuz..» dedi. AP önderine göre bu, «bir telkindi.»

Fakat, Sunay'ın bu öneriye karşı yaptığı açıklamalar ilginç :

CUMHURBAŞKANI : «Benim asıl derdim bu gidiş huzur sağlayacak mı sorusudur. AP ile hiçbir meselem yoktur.

Meselem İnönü iledir. İnfazlar için geldi. İki saat konuştuk. Sonunda 'ben size yalvarmaya geldim. Anlayış göstermiyorsunuz' dedi. Bende kendisine politikacı olmadığımı asker olduğumu söyledim. Maksadım birlik ve beraberliği sağlamak ve huzur yolunu açmaktır. *Seçim yapılırsa AP iktidara gelecektir. AP ile olan 'soğukluk' ortadan kalkıncaya kadar partilerüstü hükümete ihtiyaç vardır.* Bugün en büyük zorluğum partilerüstü hükümete Başbakan bulmaktır. *Erim'de 'had şekilde İnönü korkusu var. Hükümetten CHP ayrılırsa yapamam' diyor. CHP dikenli hale gelmiştir. İlle de CHP olacak diye hastalık derecesinde İnönü'den korkmaktadır...»*

Bunalımlı dönemden geçerken, neler oluyor, neler söyleniyormuş Yarabbi!...

Sunay'ın tutanaklardan alınan bu açıklamaları —bir iki açıdan— çok önemliydi :

İnönü'nün Gezmiş ve arkadaşlarının asılmalarını önlemeye yönelik girişiminin bir değeri vardı. Fakat Sunay'ın, Erim üzerinde vardığı yargılar, olaylara ışık tutacak nitelikteydi.

Çünkü Sunay, normal günlerin Cumhurbaşkanı değildi. Bir darbeden sonra gelen etkili ve yetkili güçlerin bir açıdan hem önderliğini yapıyor, hem de siyasal partiler ve kamuoyu önünde sözcülüğünü üstleniyordu.

Sunay'a göre Erim, «İnönü'den son derece korkuyordu.»

CHP hükümetten ayrılırsa «görev yapamayacağını» söylüyordu.

Erim'de CHP korkusu, «hastalık derecesinde» bir tutkuya dönüşmüştü.

Sunay'ın Erim'i anlatımı işte buydu.

... Ve Yargı!

42 yıllık diplomat olan, 12 Eylül'den sonra kurulan Ulusu hükümetinde Savunma Bakanlığı yapan Ümit Haluk Bayülken'le, 26 Mart 1985 günü konuşuyorduk.

Bana, mesleki anılarını anlatıyordu.

Söz, 12 Mart'a geldi. Çünkü, Haluk Bayülken Nihat Erim'in ikinci hükümetinde Dışişleri Bakanlığı görevi yapmıştı. Şunları anlattı :

Bir sabah beni çağırdı. Başbakan Erim, 'Ben gidiyorum Haluk' dedi. İki dış gezi yapmıştık, bana göre başarılıydı bu geziler. Gerekçesini bu nedenle anlayamadığımı söyledim. Erim, bunun üzerine, «... *İsmet Paşa ile Komutanlar arasına giremem...*» dedi.

Ve, istifa etti.

Sunay, «... Bu 'Zatışerif' İstifa Etti... Erim'in Kendisini Tükenmiş Bir Kandil, Patlamış Balon Gibi Göstermesini Anlayamadım...»

Sunay, «... Bu zatışerif istifa etti...» dedi.

Tarih 26 Nisan 1972... Erim'in istifasını vermesinden dokuz gün sonra...

Oysa, bir ay önce parti önderlerine Erim'in desteklenmesini söylüyor, başarılı çalışmalarını övüyordu.

O gün, Cumhurbaşkanı Sunay —tutanaklara göre— AP önderi Demirel'e şunları söylüyordu :

CUMHURBAŞKANI : «Nihat Erim Amerika'ya gitti geldi. Bu arada Podgorni de geldi gitti. Gerek Amerika'da ve gerek buradaki temaslar çok iyi oldu. İyi neticeler verdi. Ekonomimiz yüzgüldürücü bir durum aldı. *Buna rağmen böyle bir zamanda 'bu zatışerif' istifa etti. 'Yapamayacağım' diye tutturdu. Ne diyelim? Arkadan yeni hükümet kuruluncaya kadar da izin istedi. Çok canım sıkıldı. Belki bir daha tekrar başbakan olmak aklından geçer diye bunu aklından çıkarması için uçağın kapısında istifasının kabul edildiğini bildiren kâğıdı verdirdim. Bir daha dönmesin, dönmeyi düşünmesin diye böyle yaptım.*

Sizlerle konuştum. *Erim'e, konuştuklarımın lüzumlu ve kendisine söylenebilir olanlarını söyledim. En sivri olan parti Demokratik Partidir. Geldi dedi ki : (Erim'i siz tutuyorsunuz, ordu tutuyor, parlamento destekliyor, neden istifa ediyor?) Siz geldiniz (İnönü'nün karşısına geçemez, korkar, onu aşamaz) dediniz. Bunları Erim'e söyledim. Hatibe karşı laf atma meselesine gelince, öğrendim ki kendisi parlamentoda en çok laf atanlardanmış.* İkazlarım para etmedi. *Erim'in kendisini tükenmiş kandil, patlamış balon gibi göstermesini anlayamadım Bana mütemadiyen (takatim tükendi, reformları çıkaracak kud-*

reti göremiyorum) dedi. Daha doğrusu 11'lerin istifasından bu yana bu sözleri söyledi, durdu.

Son günlerde *anarşist Ertuğrul Kürkçü'nün* alınan ifadesi çok enteresandır. Bu işlerin bir tarihçesini veriyor. *Anarşinin 10 yıllık mazisi var. Bu ifadelerden tiplerle, subaylarla ve bazı sivil eşhasla olan irtibatlar ortaya çıkıyor. Sol yayınları nasıl organize ettikleri mahkemelerin bunları nasıl korudukları ortaya çıkıyor. Bir görüş penceresi açılmaktadır. Bu kuyu çok derin. İçinde enteresan şeyler var.*

İcabeden kanunları çıkarıp anarşiyi önümüze katmadan sıkıyönetimi kaldırmak mümkün değildir. 80 - 100 kişilik iddianamelerin, davaların hazırlanması çok zor. Madanoğlu ve Dev-Genç davasına Mayısta başlanacak. Bu davalarla da bazı hususlar açıklığa kavuşacak. *Nihat Erim nedense böyle bir zamanda istifa etti.*

Partilerüstü hükümetin devamını zaruri görüyorum. Ama 'kuvvetli başbakan' bulamıyorum. Bazı kimseler 'kontenjan grubundan bazı arkadaşlar istifa etsin, oraya dışardan başbakan olabilecek adam alın' diyorlar. Ben buna tertip olur dedim. Bu yolu tercih etmiyorum. *Mecliste tarafsızlar var. Bunların içinde Amiral Korutürk akla geliyor.* Ama emekli bir askere işi tevdi ettik mi hükümeti askerler ele aldı derler. Avrupa'ya karşı durumumuz iyi olmaz. *Ayrıca Amiral hastalık geçirdi. Sinirlidir, reaksiyoneldir. Haksız müdahaleler oldu mu, ona tahammül edemez. Bir haftada istifa eder.* Partiler dışında vaktiyle basbakanlık yapan Suat Hayri Ürgüplü var. O da akla geliyor. *Yalnız bunun bir hashas meselesi var. Amerikan aleyhtarlığı yaptı derler mi diye düşünüyorum.* Kendisi hastadır. Doktor murakabesine tabi olarak yaşıyor. Endirek bir yoklama yaptım. Amiral Korutürk 'Sen bu işi üstüne alır mısın' diye Ürgüplü'ye sormuş. O da alırım demiş. Amiral'in hasta değil misin sorusuna da, (rahatsızlıktan ne çıkar, insan mukadderse vazife yaparken de ölür, evinde otururken de ölür) demiş...»

Sunay : «... İnönü'nün Gözü Görmüyor, Bazı 'Sabit' Fikirleri Oluyor, Komutanlara Taşkın Konuşuyor, 'Bunları Emekliye Sevk Edin' Diyecek Kadar İleri Gidiyor...»

Sunay'ın saptamalarını sürdürelim :

«... Demokratikler (bu hükümete katılacağız) diye bana bazı mutasavvıtlarla haber gönderdiler. Direk temas yapmadım. Dün akşam radyodan dinlediğim parti başkanlarının beyanı hoşuma gitmedi. *Demokratiklerde hüsnüniyet yok. Bir taraftan iktidar AP'nin hakkı diyorlar, diğer taraftan ellerinden gelse AP'nin başına topuz indirecekler. Bunu Bozbeyli ile konuşacağım.*

Nihat Erim giderken kendisine alternatif olarak Feyzioğlu'nu gösterdi. Küçük bir partinin başkanı nasıl başbakan olur dedim. Nihat Bey, 'AP buna bir şey demez' dedi. *İnönü de Feyzioğlu'nu gösterdi. Hatta İnönü 'kim olursa olsun biz destekleriz' dedi.*

Anayasanın gerektirdiği kanunlar çıkıncaya kadar çekilmemesini Nihat Erim'den istedim. Daha Podgorni gelmeden çekilmek istedi. 11'lerin istifası ile başlayan istifa isteği sonuna kadar devam etti, *hep taze bir kuvvet, yeni bir enerjiden bahsetti.* 'Kabinenizdeki eşhasın büyük bir kısmı iyi görünüyor, aranızda ihtilaf yok. Vazifeye devam etmeniz mümkündür' dedim. *Sözlerim tesir etmedi. Artık bıktım, istifasını kabul edip gönderiverdim.*

İnönü'nün eskiden gözü görürdü. Duymasa bile bazı şeyleri kavrardı. Şimdi gözü de görmüyor, konuşmak ve anlaşmak zor oluyor. Herhalde yaşı icabı olacak, bazı 'sabit' fikirleri oluyor, törpülemek imkânsız. Partisinin içi de berbat hale geldi. Komutanlara karşı taşkın konuşuyor. 'Bunları emekliye sevk edin' diyecek kadar ileri gidiyor. Bülent Ecevit benimle görüşmek istemiş. Bu sırada manası var mı? Kendisi ile İnönü'den evvel görüşmek istemedim. Tabii tamamen red de edemem. Ne söyleyecek bakalım. Herhalde İnönü aleyhinde konuşacak. *Kendisini İnönü'nün halefi görüyor...*»

Sunay, Demirel'e döndü, «Sen ne düşünüyorsun?» diye sordu.

Geçen günlerde yasamanın yaptığı verimli çalışmaları anlatan Demirel, «... Bu buhran içinde, hükümet buhranı 'büyük buhranın' bir aşamasıdır. Bu buhrandan kurtulmak, büyük buhrandan kurtulmaya yardımcı olacaktır. Siz hükümet buhranını çözmek için ne düşünüyorsunuz, hükümet modeli nedir?...» dedi.

Sunay, «Tarafsız başbakan, partilerüstü hükümet» diye yanıt verdi.

Demirel, «... Bir yıl içinde 3. kez hükümet kurulması zorunluğu başarısızlığın kanıtıdır...» dedi.

«... Daima istifalarla karşılaştığınızı, bundan bıktığınızı söylüyorsunuz. İstikrara en çok muhtaç olduğumuz bir dönemde bu model, bu biçim hükümet müessesesine istikrarsızlık getirmiştir. Nedenlerine indiğimiz zaman bulunan sonuç, bizatihi bu modelin yanlış olduğunu göstermektedir...» diyen Demirel, vurdu :

«Tarafsız başbakandan başlayalım. Bir partiden istifa ettirme yoluyla tarafsız hale getirilmesi mümkün olmamıştır. Bu hususu size Ekim ayında söyledim ben. Kendisinin yüzüne de söyledim. Nihat Erim, 12 Mart'tan sonra iktidarı AP'den alıp CHP'ye teslim etmiştir.»

Demirel'e göre, «dışardan birini getirip senatör yapmak ise, işi kitabına uydurmak» olacaktı. «Anayasa zorlanacaktı.»

CUMHURBAŞKANI : «... Yok, yok ben ona 'tertip' diyorum...»

DEMİREL : «... Bugün Türkiye'nin her şeyden çok, aydınlığa ihtiyacı vardır. Askıdaki durumun sürmesi, huzursuzluk yaratır... Memleketin bütünleşmeye, daha çok bütünleşmeye ihtiyacı vardır. Bu soru cevaplanırsa, Millet - Ordu - Parlamento bütünlüğü çok daha iyi sağlanmış olur. İşte, önümüzde beliren imkân budur...

... Eninde sonunda seçime gidilecektir. AP seçim kazanır korkusu ile seçimden kaçınılmaz. *Seçimin öne alınması bizim lehimize değildir.* Seçimden kaçınılması bizi mazur göstereceği için partimizi daha da kuvvetlendirir, ama *seçimin öne alınması memleketin lehinedir. Bu durumu devam ettiremezsiniz. Kaideler meçhuldur. Kurallar kayıptır, yenisini bulmak güçtür.*»

CUMHURBAŞKANI : «Seçim tarihi belli değil mi? Anayasada 1973 olarak gösterilmiştir.»

DEMİREL : «O doğrudur. Yalnız bir meseleye daha işaret edeyim. *Ortada Anayasa olduğu gibi muhtıra da var. İkisi beraber olamaz. Biri varsa diğeri mana taşımıyor.* Muhtıranın 3. maddesi ne işe yarıyor? Ordu el koyma durumunda ise, bir iç harbi göze almadan bunun karşısına çıkmak kolay mı? Ordu el koyma vaziyetinde ise, önceden ihbar etmesine ne ihtiyaç var? Mevcut ihbarını ortadan kaldırsa ordu yapacağı şeyi yapamaz hale gelmez.»

1966'dan 12 Mart 1971'e değin, Başbakan Demirel ile Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, devlet yönetiminde gerekli olan «uyumun» somut örneğini verdiler. 12 Mart darbesiyle yolları ayrıldı. (Soldan ikinci Demirel, eşi Nazmiye Demirel, Senato Başkanı Atasagun ve ayakta Cevdet Sunay)

CUMHURBAŞKANI : «Canım muhtıranın 3. maddesini nasıl kaldıralım?..»

DEMİREL : «Bunu kaldıralım demiyorum. *Ben sadece Anayasa ile muhtıra birbirini teyid etmiyor, bunu çözmeden meselelere çare bulamazsınız, diyorum.* Yapılacak işler sıralanır, tarihlenir. Seçimin tavanı Ekim 1973'tür. Ama işler daha erken biterse seçim öne alınacak denirse, memleket feraha kavuşur. İçte ve dışta itibarımız artar. Neticede böyle yapılacağına göre bundan neden imtina ediliyor.

Bir memleketin Ordusu o memleket için tehlike imiş gibi gösterilmeye ne zamana kadar devam edilecektir. Bu görüntüye son verilmelidir. Muhtıranın 3'ncü maddesi hakkındaki mülahazam bu görüntüden ileri gelmektedir. Henüz arkadaşlarımla konuşmadım. Uzun uzun düşündüm. Sizi kendi yerime, kendimi sizin yerinize koydum. Yapılacak işleri sıraladım. Bunlar nelerdir?...»

Düşündüklerini sıraladı; doğal olarak son madde, seçimlerdi.

Sunay : «... Orduda Anarşi Oldu.. Bu Anarşiyi Çözebilmek için 12 Mart'a Dayanıldı.»

Sözü —tutanaklardan— Sunay aldı ve :

CUMHURBAŞKANI : «12 Mart muhtırası engellerinin tamamiyle zayi olmasını arzu ederim. Buraya Erim geldi. Kendisi TRT'den şikâyet etti, 'kanun çıkmıyor' dedi. TRT Kanununu Adalet Partisi çıkardı. Öyleyse neden böyle hareket edebiliyor denebilir. *Orduda bir anarşi oldu. Bu anarşiyi çözebilmek için 12 Mart'a dayanıldı. Anarşinin çözülmesindeki tatbikatı bile sizin muvakkat hükümetiniz yaptı. Şimdi açılan pencereden hadiseler daha iyi görülüyor. Kulp uyduruldu. Hadiseler AP üzerine yıkıldı. Talihsizlik AP'nin iktidarda olması idi. Hükümet değişti. Anarşi durmadı. Sıkıyönetim ilan edildi. Yine durmadı. Anarşinin sebebinin AP olmadığı anlaşıldı. Anarşi AP'den önce yerleşmiştir. 1961 Anayasasının getirdiği bir durumdur. Bu açıkça ortaya çıkacak.* Biraz daha şekillenmesi lazımdır. Köylü ve işçiyi suçlamamak lazım. Hadiseler gösterdi ki anarşinin mihrakı üniversitedir. Oradan başka yerlere sıçramıştır. İlerleyen tahkikatlar her şeyi açıklığa kavuşturmak-

tadır. Ne olursa olsun hükümet başkanı bir liderdir. Toplayıcı olması lazımdır. *İnönü bana geldi, 'sen Demirel'i tutuyorsun' dedi. Ben kendisine 'canım başbakan çıkarmak benim işim mi, benim yetkimde mi' dedim. 'Başbakan kim olabilir' diye İnönü' den sordum. Bana bir x olabilir dedi. Kendisine 'bu o kadar hafife alınacak bir iş değil' dedim.*»

DEMİREL : «Başbakan çıkarmak kolay değildir. Şayet kolay olsa idi, siz bugün sıkıntı içinde olmazdınız. Başbakanı millet çıkarır. *Sizin şu andaki zorluğunuz milletin görevini üstünüze almış olmanızdır. Takdir hakkınızın tenkide tabi olması da bundandır.* İyi oldu, kötü oldu sorumluluğu sizin üzerinize kalıyor. Halbuki millet çıkardığı zaman kimse iyi veya kötü diyemez. Milletin kararıdır. Bu anayasa ile devletin idaresi mümkün değildir. Yeniden anayasa değişikliğine mutlak ihtiyaç vardır. Zaman oluyor münakaşadan gözgözü görmez hale geliyor, o takdirde bir hakem aranıyor. En iyi hakem millettir. Dün Fransa'da Ortak Pazar oylaması yapıldı. Böylece Hükümet, Cumhurbaşkanı, Parlamento memleketi sattınız gibi ithamlardan kurtuldu.»

CUMHURBAŞKANI : «Ben diğer parti başkanları ile görüşeceğim. Takvim ilanını düşünürüm. Hükümetin kısa vadeli olmamasını seçime ulaşmasını isterim. Götüremezse bir yenisini düşünürüz...»

«Enfekte»

DEMİREL : «Ekimde, 11 Şubat'ta, 30 Mart'ta ve şimdi de ifade edeceğim gibi memleketin en mühim meselesi Ordudur.»

CUMHURBAŞKANI : «Evet.»

DEMİREL : «Ordunun ne kadar enfekte olduğunu bilemediğimi söylemiştim. 20 Mart 1971'de Nihat Erim Beye ifade ettim. *26 Mart'ta Erim Hükümete başlayınca, Orduyu rahata kavuşturacağım dedi. Arkasından Gürler Paşa 'Ordunun meselesi yoktur' dedi.* Siz de biliyorsunuz 69 subay, Gökselim hadisesi Orduya çengel atma teşebbüsleri Ordunun görülen problemleri idi. *Ordu 1960'tan bu yana sıkıntı içindedir. Bugün rahatsızlık yön değiştirmiştir.* İdeolojik sapmaya varmıştır. Şayanı şükrandır ki Ordunun çok büyük çoğunluğu hürriyetçi, milliyetçi ve cumhuriyetçidir. Enfeksiyon temizlenmelidir. Müsamaha göste-

rilirse enfeksiyon büyür. Bu adamların istediği subay ve generaller bugünküler değildir. Onlar lalettayin adamları getirirler, işlerini görürler, sonra doktrine edilmiş adamlarını yetiştirirler. Çayan hadisesi çok önemli bir patlaktır. *Bu hususu size 11 Mart'ta söylemiştim. 11 Mart'ta bir tebliğ neşrederek Çayan'ı 47'si havacı olmak üzere bazı ordu mensuplarının kaçırdığını beyan etti. Bunların ordudan ihracı ile mesele bitmez.* 13 kişinin ölümüne bunlar sebep olmuştur. Bunlara layık oldukları muamele yapılmalı ve millete duyurulmalıdır. *Millet Ordusu hakkında endişe ve şüphe içinde kalmamalıdır...*»

4

SIKIYÖNETİMİN CHP'YE YANITI

Siyasal işler bu durumdayken, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 31 Mart 1972'de bir bildiri yayımladı.

Bildirinin altında kısa süre sonra Genelkurmay Başkanlığına gelecek olan Orgeneral Semih Sancar'ın imzası vardı.

«... Uzun zamandan beri CHP'nin bir 'kanat mensuplarının' devamlı olarak askeri savcılık ve askeri mahkemelere tecavüzkâr tutum ve davranış içerisinde oldukları... anlaşılmaktadır...» diye başlayan bildiri CHP'ye yanıt niteliği taşıyordu.

«... 21 Şubat 1972 tarihinde duruşması başlaması dolayısıyla aleniyet kazanmış bulunan Dev-Genç iddianamesinde Cumhuriyet Halk Partisi'ne tecavüz teşkil eden haksız ithamlar varmış gibi gösterilerek görülmekte olan bir dava üzerinde bilhassa Anayasamızın 132'nci maddesine aykırı olarak etki yapılmak istenilmiş ve kamuoyu yanıltılmaya çalışılmıştır.

Bazı uyarılar sonunda Dev-Genç iddianamesinde, Cumhuriyet Halk Partisi'ne herhangi bir sataşma olmadığı anlaşılmış ve bu kerre maksatlı olarak 27.8.1971 tarihinde yazılmış olan TÖS iddianamesi ele alınarak kendilerine göre bir sonuca varılmak istenilmiş ve bu husus politik bir konu haline getirilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı 25 Mart 1972 günü sıkıyönetimin uzatılması ile ilgili görüşme yapılırken, Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında askeri savcıları, ordu içerisinde anarşist Mahir Çayan'ı kaçıran aşırı sol uçla mukayese etmiş ve bunların aşırı sağ ucun temsilcileri olduklarını, «*Kaba yalancı*», «*Zorlu derviş*», «*Müfteri*», «*Hastalık*» içinde bulunduklarını ve ordu içerisinden tasfiyelerinin gerekeceği telkininde bulunmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisi Yönetim Kurullarının ortak bildirisinde de askeri savcılar, «Bilgi hudutlarını aşan», «Müteca-

viz» ve «Hükümeti yok farzetmeye varan» bir tutum içerisinde oldukları belirtilmiştir.

Askeri savcılık Anayasanın 138'inci maddesine dayanılarak 353 ve 357 sayılı kanunlara göre kurulmuş anayasal bir müessesedir.

Türkiye Cumhuriyeti'ni uzak ve yakından tehdit eden olaylar üzerine kendilerine görev tevdi edilen bütün askeri hâkim, askeri savcı ve adli müşavirlerimiz daima tevdi edilen görevin ehemmiyetini fazlasıyla müdrik olarak feragat ve fedakârlıkla çalışmak suretiyle ifa etmişlerdir. Demokratik düzene geçişimizden sonra çalışmaları takdir ve şükranlarla karşılanacak örneklerle doludur.

Askeri savcılarımız Anayasanın başlangıcında ve 2'nci maddesinde esasları belirtilen Atatürk ilkelerinin doğrultusunda ve tam bir tarafsızlık içerisinde görevlerini yapmanın vicdan huzurunu duymaktadırlar.

Bu itibarla; vatan ve millet sevgisi ile dolu olarak yılmadan feragat ve cesaretle çalışan askeri hâkim ve savcılarımızın aşırı sağ ucun temsilcileri oldukları yolundaki iddiaları kat'i olarak reddetmekle beraber, bu isnadları yapanların aşırı sağ ve sol uca ne şekilde bir tavizde bulunduklarını da kamuoyunun takdirlerine sunarım...»

5

MELEN : «... SEÇİM YAPILAMAZ GİBİ BİR DURUM HASIL OLURSA, BEN ZATEN YOKUM...»

Nisan ve Mayıs ayında «bağımsız başbakan» arayışları, Ferit Melen'de düğümlendi.

TBMM'de çoğunluğu elinde tutan AP önderiyle Melen'in yaptığı görüşme birçok açıdan önemliydi.

Melen, hükümet kuracağını «resmen» söylemek ve «destek» aramak için Demirel'e geldi. Çeşitli konuları içeren bir görüşme yaptılar.

Söyleşi, 16 Mayıs 1972'de saat 16.50'de başladı; 18.10'da sona erdi :

FERİT MELEN : «Hükümet kurma görevi bana verildi. Şimdi ne yapmayı düşündüğüm hakkında sizinle görüşeceğim. Ben hür demokratik rejime bağlı bir kimseyim. 20 yıllık bir Parlamento tecrübem var. 12 Mart'tan bu yana da Parlamenter rejim için mücadele etmişimdir. Evvela memleketin meseleleri ve ne yapmak istediğimizi ifade etmek istiyorum :

İlk mesele anarşi işidir. Bunu halletmemiz gerekiyor. İkinci mesele de anarşiyi bir daha yeşermeyecek hale getirmemiz gerekiyor. Bu konuda benim telkinimle bir Komisyon kurulmuş idi. Bu Komisyonun hazırladığı bazı tedbirler vardı. Bu tedbirleri tatbik etmek imkânını bulamadık. Çıkarılması gereken bazı kanunlar vardı. Bunların bir kısmı Meclislere sevk edildi, bir kısmı edilmedi. Anarşi ve komünizmle mücadele meselesini zihinlerde ve gönüllerde kazanmak lazım. *Kültür Bakanlığı kurulmuştur. Başına bir bakan geldi, ne yaptı malum, biliyorsunuz.* Neşriyat yapmak lazım. *Başka tedbirlere başvurmak lazım.* Polisi, Jandarmayı güçlendirmek lazım. Devlet emniyetini sağlayıcı tedbirlere başvurmak gerekiyor. Siz de her zaman söylüyorsunuz. İcrayı güçlendirici tedbirlere gitmek lazımdır. Anayasa değişikliği partilerin sağlayacağı destek ölçüsünde başarılabilir. Bir de reformlar meselesi vardır. *12 Mart bir komp-*

ro'midir. Alttan tazyik gelmiş, bu tazyiki yumuşatmak için biz bunları Parlamento ile yaparız şeklinde bir kompromiye gidilmiştir. Reformlar 12 Mart muhtırasında mevcut bir hususdur. Bunların yapılması 12 Mart muhtırasını verenlerin arzusudur. Ben bu hususta Atatürkçü çizgiler ve memleket gerçeklerinin dışına çıkılması ve doktrin sapmalarına gidilmesi taraftarı değilim. Bunlar yapılırsa, bir de seçim mevzuatı düzeltilirse seçime gitmemek için bir sebep yoktur. Hedef memleketi selamete çıkarmaktır. Bunu her zaman siz de söylüyorsunuz. Anayasanın öngördüğü tarih olan 1973 Ekimine kadar bu işlerin yapılabileceğine ve seçim ortamının hazırlanabileceğine kaniim. *Suat Beyin köşkten çıkarken seçim ile ilgili beyanatı talihsizlik olmuştur. Homurtulara sebep oldu.*

Bunlar yapıldıktan sonra seçim yapılmaması düşünülemez. *Ekim 1973'te, şayet seçim yapılamaz gibi bir durum hasıl olursa, ben zatem yokum (Daha ziyade o zamana kadar bütün bunlar yapılabilir. Olmazsa onun ötesinde ben yokum, diyor).* Benim ekonomik felsefemi biliyorsunuz. Daha çok size yakındır. Sizin paralelinizdedir. Mensup olduğum partiyi de biliyorsunuz. Karma ekonomi taraftarıdır. Yalnız nüans farkları vardır aramızda. Bunları da büyük meseleler saymıyorum. Toprak reformu konusunda ben daha önce fikir serdettim. *Bu hususu memleket gerçeklerine uygun düşünmek lazımdır.* Ben de daha çok tarım reformu taraftarıyım. Ama birkaç yerde, bilhassa köylerin sahipliği meselesi ordu alt kademelerinde büyük tedirginlik yaratıyor. Bir makûl, mülayim, memleket gerçeklerine uygun yol bulunmalı ve takip olunmalıdır. Bütün reform konularında düşündüğüm budur.

Yapacağım işler, düşündüklerim bunlardır. Sizden, Partinizden kabineye üye almama izin istiyorum. Ve getireceğimiz meselelerde temelde aykırılıklar olmadığı sürece desteğinizi istiyorum. Hedefim memleketi normal demokratik düzene getirmektir. Rejimi sağlam hale getirmek istiyorum. Olağanüstü tabirini kullanmak istemiyorum. Kendisini empoze ettiğini belirtmek için kullandı derler. Gerçekten de bir olağanüstü durum mevcuttur. *Ortamı seçime hazırlamaya gayret edeceğim.*»

SÜLEYMAN DEMİREL : «İzahatınıza teşekkür ederim. Hükümet kuruluşu konusu ortaya atıldığı zaman biz bunu bazı suallere cevap arayarak düşünürüz. Bu sualler şunlardır : *Kurulacak hükümet ne yapacaktır, neleri, nasıl ve ne kadar zamanda yapacaktır, kiminle yapacaktır.*

Bu sualleri cevaplandırabilmek için evvela memleketin meselesi nedir?. Bunun çare ve tedbirleri nelerdir?. Bu hususta kesin bir teşhise, aydınlığa, açıklığa ihtiyaç vardır. Şayet Memleketin meselesinin ne olduğunda, çare ve tedbirlerde ittifak olunursa ne yapılacağı, ne kadar zamanda yapılacağı, nasıl yapılacağı suallerine de cevaplar bulunmuş olur. Siz bu hususta bize bilgi verdiniz. Verdiğiniz bilgiler bizim görüşlerimizden çok farklı değildir. Söyleyeceğimiz şeyler birbirimizi daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır. *Biz Memleketin meselesini komünizmin, cumhuriyete saldırısı olarak görüyoruz. Bunu, reformlar yapılsa idi veya iktisadi, sosyal kalkınma yapılsa idi bu işler olmazdı şeklinde bir teşhise bağlamak, anarşi işlerine katılmış olanlara hak vermekten ileriye geçemez. Mücadele ettiğinizi bir taraftan mağdur ve haklı çıkarırsınız.* Reform ne ile yapılır?. İktisadi, sosyal kalkınma ne ile yapılır?. Bunlar imkân meselesidir. Anayasanın 53'üncü maddesi de bu hükmü getirmiştir. Bu imkânları tanımadan mucizevi formüller aramaya kalkmak, bizi hep sıkıntıya sokmuştur. Memleketin en mühim *meselesi nedir? Ondan sonra gelen nedir? Sonraki nedir? şeklinde bir vuzuha varmaya mecburuz.* Veya en mühim meseleleri nedir, ondan sonraki meseleler nedir, şeklinde bir vuzuha varmaya mecburuz.

Komünizmin cumhuriyete saldırısı, Türkiye'de anarşinin, olayların nedenidir. Bunlar nasıl önlenecektir?. Uzun vadede ve kısa vadede alınacak tedbirler vardır. Anarşi hareketlerinin içinde bulunanları Devletin Emniyet makamları bilir. *Silahlı Kuvvetler vatanperver, milliyetçi ve hürriyetçi bir topluluktur. 14 aydır örfiidare devam ediyor. Anarşi niçin bitmiyor?. Devlet anarşiyi yaratanlardan çok daha güçlüdür. Örfiidare hükümetin sorumluluğu altında, ordu tarafından yürütülüyor. Bu görevi orduya Parlamento vermiştir. Daha doğrusu hükümete. Örfiidare kademeleri, görev ifası için çırpınıyorlar. Bu arada bazı olaylar var ki, Silahlı Kuvvetler imajını zedeliyor. Elrom'u öldürenler kimdir?* Bunlara ne yapılmıştır? *Yüzbaşı İlyas neredediir? Bu hadiselere nasıl karışmıştır? Makir Çayan Maltepe hapishanesinden nasıl kaçmış? Ankara'ya nasıl gelmiş? Kızıldere Köyüne nasıl gitmiş?* Kendisiyle beraber 13 kişiyi nasıl öldürmüştür? Tayyare nasıl kaçırılabiliyor? *Dinamitler patlamıya devam ediyor.* Örfiidarenin içinde Çankaya'da bir Orgeneral kurşunlanıyor. Ve kurşunlayanlardan ikisi bulunamıyor. Radyolar hâlâ anarşist aramakla meşgul. *Bütün bunlar*

Silahlı Kuvvetleri yıpratıyor. Bir süre sonra Türkiye, sıkıyönetimle idare edilemez hale gelir. Bu hususları daha önce Cumhurbaşkanı ile konuştum. *Ordu moralman çöker ve cuntalaşır. Bizim için en mühim mesele, Ordunun başarısıdır. Ordu, üstüne aldığı hizmeti başarı ile ifa edebilmeli ve diğer görevlerine dönebilmelidir.*

5 Mart 1972 tarihinde bir brifing verildi. Genelkurmay Başkanı, Orduya bu işin bulaştığını ifade etti. 31 Mart'tan sonra ikinci defa Ordunun bir ideolojik cereyana karıştığını söyledi. 11 Mart 1972 tarihinde de, Genelkurmay Halkla Münasebetler Şubesi bir tebliğ yayınlayarak, 68 Ordu mensubunun bu işe karıştığını halka ilan etti. Bunlara ne yapılmıştır? Vatandaş bunu bilmek ister. Orduya bir sızma vaki olduğu ifade olunduğuna göre, ilk yapılacak iş, Ordunun bundan kurtulduğu inancını vatandaşa vermektir. Bu yapılabilirse anarşistlerin cür'eti % 90 ortadan kalkacak ve halkın daha çok desteği sağlanacaktır. Üniversitelerde ve bilhassa Orta - Doğu, Siyasal Bilgiler, Fen Fakültesi, Ziraat Fakültesi, Hacettepe, Gazi Eğitim, Yüksek Teknik Okulu gibi yerlerde beyin yıkama devam ediyor. *Anarşistlerin kullandığı silahlar kimindir?»*

FERİT MELEN : «Bir kısmı ordunun.»

SÜLEYMAN DEMİREL : «Nasıl olur?. İşte mesele budur. Bunu durduramazsanız anarşi nasıl önlenecektir?.

Polis, bugün vazife görecek durumda değildir. Şehir meselelerinde Polissiz iş yapılamaz. Ordu sahraya göre hazırlanmıştır. Polis esasen yeni olan bu çeşit suçları ve bunların suçlularını öğrenmiş ve tanımış iken, 12 Mart sonrasında büyük bir darbe yedi. Vazife gören kimseler gördükleri vazifeler kanun icabı değilmiş de, siyaset icabı imiş gibi muameleye tabi tutuldular. Bugün vazife görmesini istediğimiz Polis, niçin aynı duygunun içinde olmasın? Ankara'da, İstanbul'da vazife gören Polis Şefleri sağa - sola dağıtıldılar, yerlerine yenileri geldi. Gelenler ehliyetsizdir demiyorum. Ama alışıncaya kadar zaman geçer. Polis, asker korkusu altında oldukça vazife göremez. Yani, şayet hizmet görürsem, yarın asker bu işi ele alırsa bana ne yapar gibi bir düşünce altında ise Polis vazife göremez. *Polise moral ve güven* duygusu verilmesi lazımdır. Bu verilecektir. Şehirlerin emniyeti, iyi istihbarat almak ve iyi değerlendirmekle sağlanır. Bir ordunun bir kişinin peşinden gitmesi ve onu yakalaması başarı değildir. Yakalayamaması da

başarısızlık değildir. Amma, Milletin indinde başarısızlık gibi görünür.

İdarenin güçlendirilmesine taraftarız. Amma bunları, yetki devriyle değil, kanunlarla yaparız. Parlamento bir zırhtır. Parlamentonun yetkisini alsanız nasıl kullanacaksınız? Yarın sorarlar : Siz cesaretle kullanmaya kalksanız, memurlarınız kullanmaz. Getirin tekliflerinizi, bunların hepsini memnuniyetle mülahaza ederiz.

Parlamento meseleleri müzakere edecektir. 'Arslan sokarsanız yelesiyle kuyruğunu keserler' anlayışı, Parlamento fikriyle bağdaşmaz.

Anayasa konusunda biz, değişiklik yapılması kanaatindeyiz. Amma bu, partilerin iştiraki nisbetinde yapılabilir. Olduğu kadar olur. Olmayan kısmı için vatandaşa gideriz.

Reform konusuna gelince : *Biz reformlara sahibiz. Ordu reform istemiştir. Muhtıraya da yazmıştır. Biz, kendi ordumuzu mağlup etme hevesinde değiliz. Bu yanlıştır. Onu başarıya ulaştırma hevesindeyiz.* Reformu ordu istedi diye baştan savma yapalım da demiyoruz. Reform lazımdır. Biz yenileşme hareketinin taraftarıyız. Sadece reform diye devirmek, dökmek, kırmak, yıkmak taraflısı değiliz. Revolisyona değil, evolüsyona taraftarız. Ordu ne istiyor? Nedir reform projesi? Bir senedir ne oldu, administrasyon bir reform projesi ortaya koyamamıştır...»

DUYURU NOTU

Bu bölümleri kaparken kısa bir not düşmek istedik :

Darbeciliği, «reformculuk», hele «çağdaş solculuk» sanan nice kişiler, nice siviller, nice askerler gördük. Geldiler ve geçtiler.

İz bile bırakmadılar.

Bir insanın silahlı güçler çevresindeyken yapmayı düşledikleriyle ilgili buyruklar vermesi, notlar, raporlar yazıp yayımlaması çoook kolay!

Ama, bu insan ya da insanlar —eğer nitelik ve yeteneklerine— inanıyorlarsa, bir parti kurup herkese «hodri meydan» demeli, halkoylarıyla iktidara gelip kendilerini kanıtlamalıdırlar.

Bu ülkede uzun süredir «cahil halkın seçtiği» parlamentodan yakınıcı olanlarla bir savaşım sürüp gidiyor.

Bu tiplerin kimler olduğu, belgeleriyle ortada. Her şeyden önce bu tipler, halkı tanımayı, sevmeyi bilmeli, onun adına davranabileceği inancını vermeli.

Öne sürdüğümüz, inandığımız kişisel yargıları sağda solda «yanlı» diye niteleyenleri, kimilerine kara çalmayı marifet sayanları çoook gördük.

Adam ona denir ki, bildiklerini, yaşadığı olayları, geçenleri olduğu gibi anlatır.

Adam ona denir ki, çıkar halkın önüne inançlarının savaşımını verir.

Bu kişi ya da kişilere, bu kitapta yayımlanan kimi belgeleri özenle okumalarını salık veririz. Hele Sunay'ın söylediklerini...

Ve bunlar, karanlıkta kalan sorulara açıkça yanıt vermelidirler.

Belki kimi anılar o zaman değer kazanır..

Ötesi fasa fiso!..

KANIT

Kimi görüşmelerde öne sürülen, tartışılan kimi önemli bilgileri kanıtlayıcı nitelikte iki belge :

(1)

8 Haziran 1971

GENELKURMAY BAŞKANLIĞINA
MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞINA

Lâyik ve Demokratik Cumhuriyetimizin temel nizamını değiştirmeye, Milli birlik ve beraberliğimizi bölmeye çalışan mahdut anarşist grupların yakalanarak adalete teslim edildikleri bu günlerde :

Bu bedbahtlar tarafından oynanmak istenen oyunun tehlike ve vehametinin ilgili makamlarca Türk kamu oyuna yeteri kadar açıklanmasını,

Atatürk ilke ve inkılaplarının ışığı altında, TRT, basın, çeşitli vasıtalarla mukabil yapıcı ve birleştirici eğitime başlanmasını,

Hadiselerin temelinde yatan iktisadi meselelerin derhal ele alınmasını bu meyanda toplumun hayat standardını yükseltici ve pahalılığı önleyici tedbirlere başlanmasını arz ve teklif ederim.

K.K.K.
Orgeneral
Faruk GÜRLER

(2)

6 Temmuz 1972

PER : 7200 - 54 - 72 - DİSİPMOR. 2. Ks. (2889)
KONU : Disiplinin pekiştirilmesi

M.S.B. Askeralma Dairesi Başkanlığına

İLGİLİLER : Bu konudaki başlıca kanun, yönetmelik ve emirleri gösterir liste (Ek - 1) dedir.

1. 1 Ocak 1971'den 1 Temmuz 1972'ye kadar geçen 18 aylık süre içinde Kara Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinden 114 Subay, 89 Astsubay, 64 Harp Okulu, Fakülte ve Yüksek Okul öğrencisi disiplinsiz tutum ve davranışları ile yasa dışı görüşleri benimsedikleri ve benzeri çeşitli menfi fiillerden dolayı re'sen, sicil yolu veya yaptıkları hareketlerin pişmanlığı içinde kendi istekleri ile emekliye sevk edilerek ordu ile ilişkileri kesilmiştir.

Bunlardan başka 11 Subay da yasa dışı tutumları dolayısiyle adli kovuşturmaya tabi tutulmaktadır.

... Dünyada halen tek hür ve bağımsız Türk devletinin Türkiye Cumhuriyetinin olduğu ve Cumhuriyetimizin kuruluşundan beri jeopolitik bakımdan, son yıllarda en büyük tehdide maruz bulunduğu hepimizce malumdur. Sayı, teknik ve jeopolitik üstünlüğe sahip bu tehdid; ülkemizi her taraf'tan çevirmiş bir duruma gelmiş olmasına rağmen, Türk milletinin ve onun özü olan Ordusunun cesaret, feragat, itaat ve icabında gözünü sakınmadan canını vermek gibi yüksek vasıflarını iyi bildiği için sahip olduğu imkânları kafi görmeyerek ve politik doktrini icabı, milletimizi içinden yıkmak için akla gelebilecek her türlü tertip ve teşebbüsleri almakta ve bunu planlı şekilde yürütmektedir...

... Son yıllarda bütün dünyada ve bu arada ülkemizde de görülen muzır fikirler ve anarşik olaylardan, yukarıda belirtilen menfur tertip ve tedbirler sonucu Silahlı Kuvvetlerimiz de etkilenmiş, az da olsa bir kısım subay, astsubay ve askeri öğrenci kendilerini bu muzır cereyanlara kaptırarak disiplin dışına çıkmışlardır...

... Yapılan ikaz ve ihtarlara rağmen kendilerini disipline sokmayan ve ordu için faideli duruma gelemeyen çok cüz'i miktarda personel emekliye sevkedilerek Kara Kuvvetlerimizle ilişkileri kesilmiştir...

... Karşı tedbirler aşağıdadır ...

Faruk GÜRLER
Orgeneral
Kara Kuvvetleri Komutanı

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MELEN DÖNEMİ
—AÇIKLANMAYAN TUTANAKLARIYLA DEVLETLE İLGİLİ ÖNEMLİ TOPLANTILAR—

1

ERİM'İN VARİSİ : MELEN

15 Mayıs 1972'de hükümeti kurmakla görevlendirilen Erim hükümetinin Milli Savunma Bakanı Ferti Melen'in, —kimi siyasetçilere, özellikle Turhan Feyzioğlu'na göre— «halim selim» bir kişiliği vardı.

16 Mayıs'ta Demirel'e başvuran Melen, 5 Haziran'da güvenoyu aldı.

9 Nisan 1973'e değin görevde kaldı.

Melen hükümetinin görevde bulunduğu bir yıla yakın sürede Türkiye'nin siyasal yaşamında kimi önemli olaylar geçti.

Melen'e, «Anayasa değişikliğinin gerçekleştiği» dönemin başbakanı denilebilirdi. 3. beş yıllık plan, Melen döneminde Meclisten geçti.

Melen, 6 Nisan 1973'te Korutürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle sonuçlanan o unutulmaz 'ulusal irade savaşımı' günlerine değin adını sık sık duyurdu.

9 Nisan 1973'te partilerin, özellikle Demirel'in yeni cumhurbaşkanından «ülkeyi seçime götürecek yeni hükümet» istemesinden sonra Melen'in başbakanlık dönemi kapandı.

Melen döneminde 1973 cumhurbaşkanlığı seçimine damgasını vuracak, görkemli olayların geçmesine neden olacak bir başka değişim daha gerçekleşti.

12 Mart'ın Genelkurmay Başkanı Tağmaç, emekli oldu, yerini Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler aldı. Ardından,

Gürler'in Türkiye'nin 6. cumhurbaşkanı seçileceği hemen çevrede söylenmeye başladı.

Kara Kuvvetleri Komutanı iken cumhurbaşkanı olmayı istediği yolundaki söylentilerin yayıldığı sırada Genelkurmay Başkanlığına gelen Gürler Paşa, «Çankaya hedefine bir adım daha yaklaşmış» oluyordu.

Bütün bu gelişmeleri özenle izleyen Demirel'in de beklediği «olay» buydu. Gürler üzerinde 12 Mart darbesinin «rövanşını» oynayacaktı.

Haziran 1972'de güvenoyu alan Melen, 1973 yılının Ocak, Şubat ve Mart aylarında süregelen bunalımlı, ama görkemli cumhurbaşkanı seçimi günlerinde yaşadığımız önemli olayların içindeydi, kimi yerde başında.

Melen'in başbakanlığı döneminde ilki 13 Temmuz 1972'de, ikincisi 2 Ocak 1973'te iki önemli toplantı yapıldı.

Birincisine, «Florya Köşkü toplantısı» adı verildi.

İkincisi, «Çankaya Köşkündeki toplantı.»

Bu iki toplantının özelliği, o yıllarda siyasete egemen olan kişilerin yanına bir «yeni parti önderinin» eklenmesiydi :

Bülent Ecevit!

Çiçeği burnunda bir parti önderi.

Siyasal arena daha da renkleniyordu.

2

AÇIKLANMAYAN «FLORYA KÖŞKÜ» TUTANAKLARI

SAYIN CUMHURBAŞKANININ DAVETİ ÜZERİNE SENATO BAŞKANI, MECLİS REİSİ VE MECLİSTE GRUBU BULUNAN PARTİ BAŞKANLARI İLE 13 TEMMUZ 1972 GÜNÜ FLORYA KÖŞKÜNDE YAPILAN TOPLANTI KONUŞMALARI.

CUMHURBAŞKANI SUNAY : «Parti Başkanlarıyla temastan sonra Ferit MELEN hükümeti kuruldu. Normal seçim zamanına kadar demokratik düzeni güçlendirmek, seçim ortamını gerçekleştirmek, anarşiyi önlemek ve bilhassa reformları yapmayı programına koydu. En önemli hedef Toprak Reformunu gerçekleştirip uygulamaya başlamak, seçim kanununu yapmaktır. Bunları yapınca seçim ortamının doğacağına ve seçimlerin normal zamanında yapılacağına inanmaktayım Anarşi ile ilgili tasarılar kısmen Meclislere intikal etmiştir. Süratle çıkması lazımdır. Anayasada yapılan değişikliklerle ilgili tasarılar çıkarılmalıdır. Toprak, Petrol, Maden tasarıları Meclislerdedir. Önemli diğer bazı tasarılar da şunlardır : Dernekler, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Tasarısı, Polis Vazife ve Selahiyetleri tasarısı, Jandarmanın reorganizasyonu, İdari Yargı, «Danıştay» ile ilgili tasarı, Ceza, İş ve Hukuk davalarında sürati sağlayacak usul değişiklikleri, Üniversite reformu, Partiler Kanunu ve Seçim Kanunu. Bunların önümüzdeki dönemde kanunlaşması lazımdır. İktisadî Devlet Teşekküllerinin reorganizasyonu ve idarede reform üzerinde çalışılıyor. Personel kanununda hükümete yetki verilmiştir. Bu yetkiye göre ne yapılacağı hazırlanıyor. Üçüncü Beş Yıllık Plan seçimlerden önce Meclislerden geçmelidir.

Sıkıyönetimin süresi 26 Temmuzda sona eriyor. Güvenlik Kuruluyla konuşulacak. Mesele Meclislere intikal edecektir. Anarşik hareketlerin mahiyeti ve şümulü gittikçe daha açığa

çıkmaktadır. Yeni bir strateji mevcuttur. Buna göre, kapitalizmin kalelerine kendi içinden taarruz edilecek, sosyalist ülkeler ise disiplin altında tutulacaktır. Bu komünistlerin yeni stratejisidir. 1961 Anayasasının hürriyet havasının maharetle tahrifi kökü dışardaki mihraklar tarafından yapılmıştır. Bu ortaya çıktı. 12 Mart'a tekaddüm eden günlerde Devleti sarsmak, Memleket bütünlüğünü bozmak, Marksist, Maoist, Kastroist, Komünist düzen getirmek için eylemler yapıldı. 26 Nisan 1971 tarihinde örfi idare ilan edildi. O zaman meselenin ne olduğu gereği gibi bilinmiyordu. 16 Haziran 1970 tarihindeki İşçi ihtilal provası ve Dev - Genç örgütü bilinen hususlardı. *Bugün örgütler, yönetenler, kimden emir aldıkları, ne yapmak istedikleri ortaya çıkmıştır.*

Mahkemeler bunları ortaya çıkarıyor. Aşırı sağ akımlar memleketi ikiye bölmek, bilerek veya bilmeyerek komünizme yardımcı olmak, halkı devlete karşı çıkarmak gayreti içinde oldular. Aşırı akımların liderlerinin bertaraf edilmeleri bunların güçlerini kırdı. Kalıntıları var. Ortamın müsaadesi nisbetinde faaliyetlerini sürdüreceklerdir. Uyanık ve son derece güçlü, tedbirli olmamız gerekiyor. Yargılamalar devam ediyor. Büyük bir kısmının da hazırlık soruşturmalarının tamamlanmasına çalışılıyor. Yeni yeni teşkilatlanmalar da ortaya çıkıyor. Örgütlenme geniş bir şekilde mevcut. Bunlar, Türkiye'de büyük hadiseler olsun ki, Memleket şaşkına dönsün ve ihtilal yapabilelim demişlerdir. Kesinlikle anlaşılıyor ki, bu işlerle ilgili kişilerin epey zamandan beri genişliğine, derinliğine Türkiye'deki eskiden komünistlikle iştigal etmiş kişilerin direktifinde ve komünist planları gereğince çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Paketler halinde 100 - 200, 300 kişilik örgütler ortaya çıkıyor. Henüz açılmamış paketler var.

Bu kanseri temizlemeden hiçbir surette bu iş üzerinde başarıya ulaşamayız. Bugün hiçbir mahkeme sıkıyönetim mahkemelerinin yetkilerini haiz değildi. 16 Haziranda başımıza gelen ve neticesi çok acı bir şekilde biten hareket orta yerde iken bile bile kendimizi ateşe atamayız. Sıkıyönetim Mahkemesi sona erince, Selimiye'den tahliye olanlar enternasyonal marşını söyleyerek ve kolları yukarda kışlayı terketmişlerdi. Sıkıyönetim bittiği zaman yine böyle olur. Yeniden daha çok yeşerir. Bu da devletin hassasiyetsizlik ve dikkatsizlik yapması demek olur. Alınan ifadeler korkunç ve şümullüdür. Örgütlenme oldukça yaygın, tekrar faaliyete geçebilmeyi gösteren belirtiler

mevcut. Bu sebeple sıkıyönetim bir süre daha devam etmelidir.

Meclislerin faaliyetlerine bir süre ara vermesi temayülü görünüyor. Kısa bir süre ara vermeyi müteakip yeniden bu faaliyetlere girilmeli. İçtüzük değişikliği Meclis çalışmalarını daha verimli hale getirecektir. Hükümet demokratik düzeni güçlendirecek bazı Anayasa değişikliklerine ihtiyaç olduğunu size şimdi ifade edecektir. Buyurun Ferit MELEN Bey.»

BAŞBAKAN FERİT MELEN : «Hükümet programında anarşiyi ortadan kaldırmayı, yıkıcı faaliyetlerle mücadeleyi daha tesirli hale getirmeyi, bazı reformları gerçekleştirmeyi, seçim mevzuatında değişiklik yapmayı, selametli bir seçime gitmek için ortamı yaratmaya ve Anayasanın emrettiği sürede seçime gitmeyi derpiş ettik. Anarşi ile mücadelede demokratik idarenin kendisini anarşiye karşı sıkıyönetime de müracaat etmeden koruyabilmesi için bazı hususlar tesbit ettik. Bunlar ihtiyacı karşılayacak durumda değildir. Ancak hükümet olarak Partilerin bu hususlaki davranışlarını bildiğimiz için üzerinde ittifak edilmesini umduğumuz hususları ortaya koyuyoruz. Bu hususlar şunlardır :

1 — *Güvenlik Mahkemesi teşkili :* Sıkıyönetim ortadan kalktıktan sonra rejime vaki saldırıları önlemek için.

2 — *Bazı meselelerin iki Meclisin bir arada yapacağı toplantılarda konuşulması.* 'Bütçe, Plan, İktisadî Devlet Teşekkülleri hesap raporları, idam cezalarının infazı kararları gibi.'

3 — *Meclislerde toplantı nisabının daha makul bir hadde indirilmesi.*

4 — *Yargının Yürütme Organı yerine kaim olurcasına takdir haklarını iptal ederek İcrayı mefluç hale getirmesinin önlenmesi.*

5 — *Siyasi Partilerle ilgili bazı değişiklikler.* 'Anayasa Mahkemesine hesap verme vesaire.'

Bu hususları şimdi size takdim edeceğimiz nota koyduk. İki hususu koymadık. Bunlardan birisi *Üniversite meselesi,* diğeri de *Anayasa Mahkemesi* meselesidir.

CHP'nin Üniversiteler hususunda vaktiyle karşı çıktığını biliyoruz. Şimdiki tutumunun ne olacağını bilmediğimiz için nota bunu dahil etmedik. Üniversitelerde yuvalanmış komünist öğretim üyeleri mevcuttur. Bunları Üniversitelerden ayırmaya mecburuz. Aksi halde bütün çalışmalar heder olur. Yuvalandıkları yerden söküp çıkarmak lazım. Bunlar kuluçka maki-

nesi gibidirler. Üniversite kanununa bazı maddeler koyarak bunu yapmak belki mümkün. Ancak Anayasa Mahkemesinin bazen de yetkisini taşarak yaptığı iptaller karşısında bununla netice alamayacağımızı sanıyoruz. Şayet Üniversiteler meselesinde CHP'nin aynı mukavemeti devam edecekse o zaman bu husus muallakta kalır.»

(Adliye Bakanı ilişik notu okudu.)

Cumhurbaşkanı Parti Başkanlarına söz verdi. İlk sözü Ferruh BOZBEYLİ aldı.

DP GENEL BAŞKANI FERRUH BOZBEYLİ : «Sık sık Anayasa değişikliği yapılması ve ihtiyaç haline gelince yapılması mahzurlu. Bir ön çalışma yapılmalıdır. Partiler kendi hesaplarına gelen hususları değil, memleket hesabına gelen hususları bu ön çalışmada ortaya koymalıdır. Anayasa değişikliği 3 - 5 maddeye inhisar etmemelidir. Hükümet sonradan çok değişik şeyler getiriyor. Bu da değişik anlamlara gelebiliyor. Anayasa değişikliğini Meclis kendi yetkisi ve kendi iradesiyle yapmalıdır.»

CGP GENEL BAŞKANI TURHAN FEYZİOĞLU : «Meclislerin çalışmasının daha verimli hale gelmesi, her zorlukta sıkıyönetime başvurulmasının önlenmesi ve bu maksatla Devlet Güvenlik Mahkemesi kurulması, Siyasi Partilerle ilgili işlemediği belli olan hususların ortadan kaldırılmasına hükümet ihtiyaç duymuş, bunu getiriyor. Bunlar partiler arasında bir kapalı toplantıda konuşulmalıdır. Geçen defa başarılı oldu. Burada ortak bir Komisyon kurulması kararı alınabilirse iyi olur. Bir ortak metin hazırlanmasına geçen defa hükümet yardımcı olmuştur. Çalışmaları kolaylaştırmak bakımından burada sayılmış olan konular dışında konu, alınsın mı? Geçen defa anlaşmayı kolaylaştırmak için konular genişledikçe anlaşma imkânı kalmayabileceği endişesi ile mahdut konu ele alındı. Bu defa nasıl yapılacağı Komisyona bırakılabilir. Bozbeyli'nin söylediği gibi şayet burada sayılan hususların Anayasanın diğer maddeleriyle teknik ilişkileri çıkarsa onlar üzerinde de durulur.»

CHP GENEL BAŞKANI BÜLENT ECEVİT : «Anayasalar her memlekette değişir. Her zaman Anayasa değişikliği yapılmaz fikrine katılmıyorum. Kesin ihtiyaç ortaya çıkmadan Aanayasa değişikliğine gitmek doğru olmaz. Kesin ihtiyaç

ortaya çıkınca Anayasa değişikliğine gidilir. Demokratik yönetimi zedelemeden bu işler yürütülmelidir.

Ortaya konan hususların henüz ayrıntılarını bilmiyoruz. 1961 Anayasası için 'tepki' Anayasası denilmiştir. Bugün de tepkilere göre hareket edildiği endişesini taşırım. Partimiz Anayasa değişiklikleri konusunda hassastır. Bütün partilerin üstünde mutabık kaldıkları hususlar ele alınmalıdır. Temel hak ve özgürlükler ile demokratik kurumlar üzerinde açılacak yeni tartışmalar partiler arasında sert sürtüşmelere sebep olabilir. Lüzumsuz münakaşalara meydan verilmemelidir. CHP'nin temel hak ve özgürlükler ile bağımsız ve özerk müesseselere özel hassasiyeti vardır. Güvenlik Mahkemesi ve Danıştay ile ilgili hususlarda ayrıntılı bilgilere ihtiyaç vardır. Ön yargı ile bir şey söylemek istemem. Uzmanlarımız ve yetkili kurullarımız meseleyi tetkik ederler.

Burada bir şey sorayım : Güvenlik Mahkemesi kurulursa sıkıyönetim ortadan kalkar mı? Terörist olaylardan Anayasayı ve Anayasa kuruluşlarını sorumlu tutmak eğiliminde değiliz. Terörist eylemler hürriyetin zıddıdır. Hürriyeti kısma hususunda gerekçe olarak kullanılmamalıdır. Anarşi, sadece özerk müesseselerden mi de şimdi özerk olmayan müesseseler de bu işe katıldı.»

CUMHURBAŞKANI SUNAY : «Özerklikte hassasiyetle duruyorsunuz, amma uğradığımız bu felaketlerden dolayı bu hassasiyetinizi törpülemek gerekiyor. Türkiye'den başka hiçbir yerde Üniversite kale haline getirilmemiştir. Ve orduya karşı çıkılmamıştır. Anarşi sadece özerk kuruluşlara has değil ama bunlardan diğerleri örnek almıştır.»

CHP GENEL BAŞKANI BÜLENT ECEVİT : «Üniversite için Anayasada yeni değişiklik lazım mı bilmiyorum. *Özerk olmayan müesseseler içinde en sıkı disiplinin uygulandığı, orduya sızmalar olduğu görülüyor.* Türkiye'de şu veya bu sebeple öyle bir hava esti. *Sorumluluğu özerkliğe yüklemek istemiyorum.*»

AP GENEL BAŞKANI SÜLEYMAN DEMİREL : «Türkiye'nin ne ile karşı karşıya olduğu ve bunun sebeplerini teşhiste birleşemiyoruz. Bu takdirde tedbir ve çarede de birleşmek mümkün değildir. Uzunca bir süreden beri teşhiste birleşmenin gerekliliğini savunduk. Ve bunun için gayretler gösterdik. Bundan bir neticeye gelemediğimizi görüyorum. Hükümet Anayasada değişiklik yapma ihtiyacını önümüze getirmiş-

tir. Sanıyorum ki hükümet gerçekçi ve pratik ölçüler içinde hareket etmiştir. Türkiye'nin nasıl bir Anayasası olması lazımdır ve nasıl idare edilmelidir konusunu münakaşa etmiyoruz.

Kanaatimizce bu değişiklikler yapıldıktan sonra dahi Türkiye'yi bu Anayasa ile idare etmek mümkün değildir. Bizim bu hususta söyleyeceğimiz çok şey vardır. Bunları, yeri, zamanı gelince ortaya koyacağız. Meclislerin bugünkü terekküp tarzı ile Anayasada değişiklik yapılması 4 Partinin mutabakatına bağlıdır. Aslında Anayasa değişikliği için partilerin mutabakatına lüzum yoktur. Mutabakat ihtiyacı Millet Meclisinde 301, Cumhuriyet Senatosunda 122 Üyenin değişikliğe 'evet' deme zaruretinden doğuyor. Meclislerin bugünkü tarzı terekkübü ile bu sayıları bulabilmek için siz, 4 partinin mutabakatını aramak mecburiyetinde kalıyorsunuz.

Bizim devlet anlayışımız ve meselelere bakışımız farklıdır ki ayrı ayrı partileriz. Bu itibar ile bu farklılığı izale etmek mümkün değildir. Türkiye'nin bugün karşılaştığı sıkıntılarla başka memleketler de karşılaşmıştır. Bunları aşabilen memleketler rejimlerini devam ettirmişlerdir. Aaşamayanlar faşist veya komünist olmuşlardır. Rejim düşmanlığının serbest olduğu batı memleketleri var. Yani komünist partilerinin legal olduğu memleketlerden bahsediyorum. Bunlar ordularını, üniversitelerini ve rejimlerini nasıl ayakta tutuyorlar. Mühim olan budur.

Rejim düşmanları karşısında rejimi ayakta tutabilmeliyiz. Bunun çareleri vardır. Demokrasiyi tahrip etmeden demokratik çerçeve içinde kalınarak ve faşizme kaçmadan bu başarılmalıdır. Türkiye'yi bir süre sonra idare etmek daha da zorlaşacaktır. Bizim kanaatimizce Anayasada yeniden değişikliğe ihtiyaç vardır. Bugünkü Parlamentomuzla ne kadarını yapabilirsek, yapılmasına taraftarız. Türkiye'nin idaresini sağlayacak, faşizme kaçmadan devlete disiplin ve otorite getirecek demokratik çerçeveyi muhafaza ederek devleti ahenk içerisinde işletecek bir Anayasa meselesini millet halledecektir. Millet böyle bir Anayasayı yapacak şekilde terekküp tarzı olan Meclisleri meydana getirecektir.

Türkiye'de Adalet tevzi olunamıyor. Kuvvetler ayrılığı prensibi devletin üçe bölündüğü manasına alınmıştır. İcra yetkili değildir. İcranın sadece görevi vardır. Hükümet, görevini ifa için kadro dahi teşkil edebilecek yetkiye sahip değildir ki şikâyetle önümüze gelmiştir. Bu ızdırabı anlamak lazımdır.

Yüksek Memurları değiştiremiyorum diyor. Danıştaya gidiyorlar, tehiri icra kararı alıyorlar veya tazminat alıyorlar diyor. Takdir hakkı olmayan bir İcranın sorumluluğundan bahsolunamıyacağını ben, Meclis Kürsülerinde söyledim.

Türkiye'nin bugün bütün kanunları muallaktadır. 10 sene evvel çıkmış bir kanuna bir bidayet Mahkemesinden itiraz vaki olur, bu kanun iptal olunur. Bu kanuna göre teşekkül etmiş haklar 10 sene sonra ortadan kalkar. Böyle devlete vatandaş nasıl güvensin? Bizim söylediğimiz hususlar yerine getirilinceye kadar Türkiye buhranlardan kurtulmaz. Özgürlüğü ve müesseseleri biz savunuyoruz. Özgürlük ve müesseseler geçerlilik ve itibara dayanır. Özgürlüğün varlığı bunları ortadan kaldırmaya yönelmiş tertiplerin tesirsizliğiyle mümkündür. Bu tertipleri tesirsiz hale getirelim demek, özgürlüğü var yapalım demektir. Müesseselerin ahenk içinde çalışmasının yetki ve sorumlulukları içinde kalarak savunmak ise müesseselere karşı çıkmak değil, bunları itibarlı tutmak ve bu suretle de bizatihi müesseseleri savunmaktır. Bunlar yapılmamış ise tertipler özgürlüğü orta yerden kaldırır. İtibarsızlık da müesseseleri ortadan kaldırır. Hukuk devletini savunuyoruz. Devlet ortadan kalkınca hukuku nereye yerleştireceğiz.

Devletin bekası, rejimin bekası en iyi şekilde sağlanmalıdır. Hukukun içinde kalınarak sağlanmalıdır. Ama mutlaka yapılmalıdır. Bizden çok daha ileri memleketler devlete otorite ve disiplin getirme bakımından önemli tedbirleri almak mecburiyetinde kalmışlardır. Özgürlükler ve müesseseler konusunda acaba Türkiye Fransa'dan daha mı ilerde olmak ihtiyacındadır. Fransa'da Anayasa Mahkemesi var. Meclislerden geçen kanunlara, bildiğim kadarıyla sadece 4 kişi itiraz edebilir : Cumhurbaşkanı, Başbakan, Millet Meclisi ve Senato Başkanları. Önüne gelen itiraz edemez. Anayasa Mahkemesi bunları bir ay içinde karara bağlamaya mecburdur. İtiraz vaki ise kanunlar bu itiraz neticeye bağlandıktan sonra neşredilir ve yürürlüğe girer. Hükümet isterse bu müddet 8 günle tahdit olunur. Çıkardığı kanunun avakibi meçhul olan Parlamentoya halkın güvenini nasıl sağlayacağız.

Gerek zatıâliniz ve gerekse Sayın MELEN sıkıyönetim kalktıktan sonra anarşi hareketlerinin yeşerme endişesini ortaya koydunuz. Şayet bu endişe varitse o zaman bu suali cevaplandırmak gerekir : *16 ay zarfında sıkıyönetim neyi başarmıştır?* Bugünkü nisbi sükûnet şayet ordunun baskısıyla temin

edilebiliyorsa ve sıkıyönetim, hadiseleri meydana getiren mihrakları kurutamamış ise Türkiye'yi ilanihaye sıkıyönetimle mi idare edeceğiz? Yargı mekanizmasının çok ağır işlemesi cezayı ibreti müessire olmaktan çıkarıyor. Böylece de hukuk devletinin müeyyideleri işlemiyor. Müeyyidesi olmayan hukuk devleti düşünülemez. Sıkıyönetimde dahi bunun nasıl işlediği görülmüştür. Daha soruşturmalar yapılıyor. Açılmamış paketler var. Henüz duruşması yapılmamış davalar var. Her memleket rejim düşmanlarının hakkından gelmiştir. Biz de gelmeye mecburuz.

Biz Adalet Partisi olarak devletin bekası, demokratik cumhuriyetin bekası, hukuk devletinin kendi gücü ile ayakta durması, kendi kendini savunabilmesi, icranın güçlendirilmesi, kuvvetler ayrılığı sisteminin ahenginin sağlanması, işlemeyen karar mekanizmasının işler hale getirilmesi; bürokrasiye boğulmuş bulunan devletin bir nisbet dahilinde bundan kurtarılması istikametinde alınacak tedbirleri desteklemeye kararlıyız. Hükümetin ortaya koyduğu hususlar üzerinde teker teker duracak değilim. Rejim düşmanlığı konusu özel ihtisas istiyor. Bu ihtiyacı biz daha evvel duyduk. Ve ihtisas mahkemeleri lazımdır dedik. Türkiye'nin bir İstiklal Mahkemesi tecrübeleri vardır. Güvenlik Mahkemeleri hukukun genel prensiplerini zedelemeden çabuk netice alacak, kendisine suç izafe edilen kimsenin savunma hakkını mutlak manada teminat altında tutacak, şekilde düşünülmelidir. Bunlardan ayrılınsın, keyfi birtakım işler yapılsın, haksızlıklara gidilsin istemeyiz.

Son söz sahibi, kesinlikle kimin olduğu belli olmadıkça —ki, bize göre millettir— milletin her şeyden sorumlu tutabileceği kişiler olmadıkça, hiçbir zaman buhrandan kurtulamayız.»

CUMHURBAŞKANI SUNAY : «Efendim '14 ayda ne oldu' deniyor. 'Sıkıyönetim hemen halletmedi' deniyor. Sıkıyönetim başladığı zaman kendisine tevdi edilen deliller Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir. *Teypler delil sayılsa idi o zaman daha erken netice alınırdı. MİT'in temin ettiği deliller, teypler ve ajanlar delil sayılmadı. Anayasa Mahkemesi kararı delilsizlik doğurdu.* Böylece senelerden beri hazırlanan dosyalar hiçe sayıldı. 'Ordu vazifesine dönsün yoruluyor' deniyor. Ordu vazifesini yapıyor. Ana vazifesinden uzaklaşmış değildir. Bu işler için ayrılmış ekipler vardır. Onlar bu işi yapıyor. Ordunun diğer kısmı ana vazifesini yapıyor. 2 - 3 defa

adamlar tutuklandı. Tahliye edildi. Sıkıyönetim uyumuyor, çalışıyor. Yorgun ve müşteki değillerdir.

Partiler arası bir komisyon bir an evvel kurulsun. Ahenkli bir şekilde çalışsın. Konuları genişletmenin mahzurları var. Ama Partiler de gözlerine çarpan en sivri konuları getirebilsinler. En mübrem gördükleri konuları getirsinler. Bu işleri de Meclis Başkanı koordine etsin. Geçen defa koordine etmişti. Kendisine müteşekkirim.

Hadi artık yemeğe geçelim..»

3

AÇIKLANMAYAN «ÇANKAYA TOPLANTISI» TUTANAKLARI

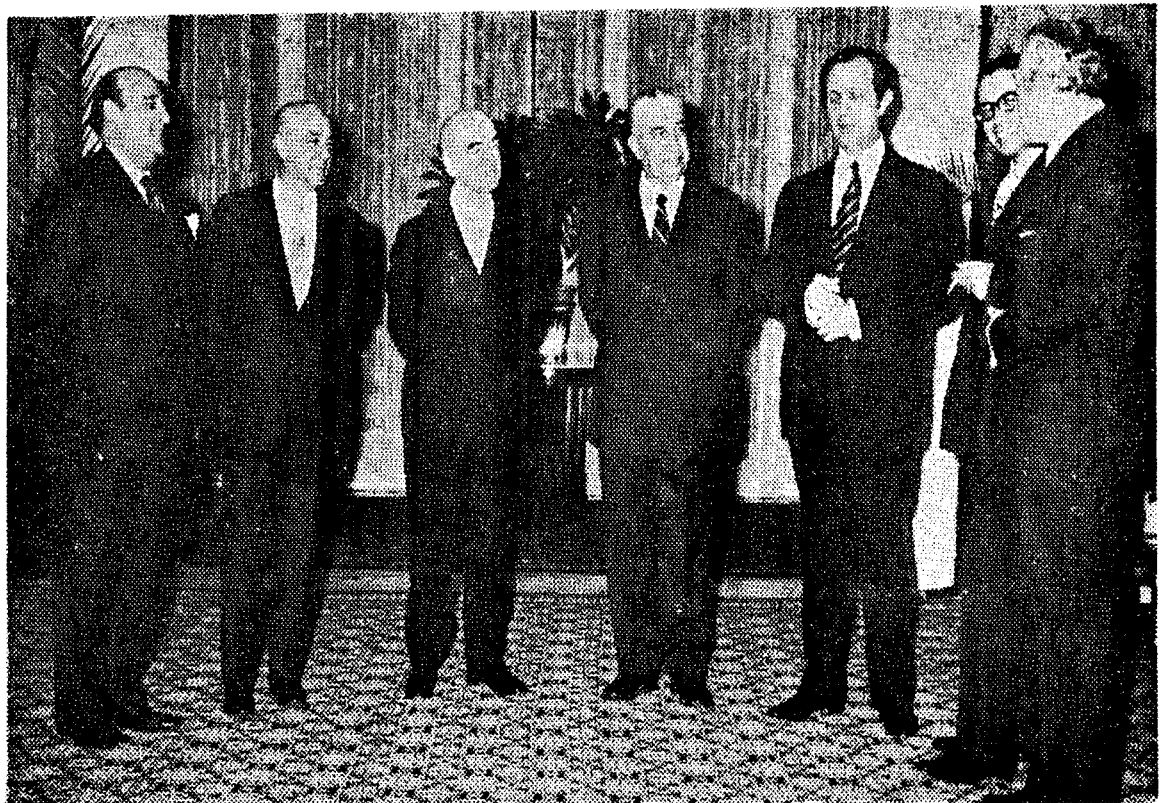
1973 BAŞINDAN, 6 NİSAN 1973 TARİHİNE KADAR GEÇEN DÖNEM İÇERİSİNDEKİ ÖNEMLİ OLAYLAR

«...Cumhurbaşkanı Sunay'ın dün gece Çankaya Köşkünde Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanları, siyasi partilerin liderleri ve Cumhuriyet Senatosu'ndaki grupların başkanlarıyla yaptığı toplantıda, 'reform tasarıları ve asayişi temin ederek ülkenin geleceğini güven altına alacak tedbirlerle siyasi hakların iadesi' üzerinde duruldu...»

3 Ocak 1973 - 19.00 (Çarşamba)
TRT Radyo Bülteninden

2 OCAK 1973 TARİHİNDE 19,30'DA BAŞLAYIP, SAAT : 02'YE KADAR DEVAM EDEN TOPLANTI TUTANAĞININ ÖZETİ

CUMHURBAŞKANI SUNAY : «Yeni yıl münasebetiyle sizleri davet ettim. Meclislerin titiz ve yorucu çalışmalarından memnunum. *Buhranlı dönemin sona ereceğinden eminim. Partiler siyasi hakların iadesinde insani düşüncelerle birleşmişlerdir. Ben de buna katıldım. Bilahare Silahlı Kuvvetlerin hassasiyeti doğdu.* Onun için silahlı kuvvetler bunun paketten ayrılmasını istedi. Bunun üzerine ben, Parti Genel Başkanlarına ele alınmamasını söyledim. Cumhuriyetin 50. yılında ele alınabilir dedim. Esasen Meclis Anayasa Komisyonunda bir teklif vardır, yeniden yapmaya lüzum yoktur.

2 Ocak 1973'te «Çankaya Toplantısına» katılanlar : Süleyman Demirel (AP önderi), Tekin Arıburun (Cumhuriyet Senatosu Başkanı), Fahri Korutürk (Senato Kontenjan Grubu), Fahri Özdilek (MB Grubu), Fehmi Alparslan (GP), Ferruh Bozbeyli (DP), Kemal Satır (CP)

Bu akşam bir neticeye varmak istiyorum.

Gelişen durum göstermiştir ki, bu erteleme iyi olacaktır. Bana yardımcı olacağınızı ümit ederim. Asayiş ve reformlarla ilgili konuların kanunlaştırılması faydalı olacaktır. Takvim huzurlu bir seçim ortamına varmamızı sağlayacaktır. Meclis Reisi tarafından yapılan takvim dışında başka kanunlar da var. Marttan haziran başına kadar bunların da kanunlaştırılması iyi olacaktır.»

CHP GENEL BAŞKANI ECEVİT : «Bu kanunlar nelerdir?»

CUMHURBAŞKANI SUNAY : «Onları Başbakan söyleyecek.»

BAŞBAKAN MELEN : «Hükümet programında selametli bir seçim ortamına gidebilmek için reform kanunlarının çıkarılması, devletin güçlendirilmesi, anarşinin yeniden avdet etmeyecek şekilde önlenmesi yer almıştır. Bu gayeyi istihsal edecek kanunların birkaçı müstesna hemen hepsi Meclislere sunulmuştur. Bunların bir kısmı kanunlaşmıştır. Bir kısmı da Meclislerdedir. Anayasa değişikliği gereği olan 35'e yakın kanun vardır. Bu kanunların 2 - 3'ü müstesna hepsi Meclislere sunulmuş, hatta bir kısmı da kanunlaşmıştır.

Meclis Başkanı reform adı altındaki kanunları takvime bağladı.

Mart'a kadar çıkarılması için de gayret sarfedilmektedir. Diğer kanunları da kanunlaştırmak gerek. Bunlar 60 kadardır. En önemlileri 30 kadardır.

1 — İçtüzük, Anayasa değişikliği, Toprak, Üniversite, Eğitim, Maden, Petrol, 1318 sayılı Finansman Kanunu, Yüksek Öğretim ve Kredi Yurtlar Kurumu Kanunu (Asayiş için fevkalade önemlidir), bu yurtları Gençlik Bakanlığına bırakacağız diyor. 6830 sayılı İstimlak Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun, 6830. Bu kanun çıkmazsa hiçbir baraj yapılamaz. Fazla yedeksubayların kamu hizmetinde kullanılması (Bu Bakanlar Kurulundadır). Bugün birçok kimse yedeksubaylık görevini yapmadığı için iş bulamıyor. E, bunların hepsini alıp bu görevi yaptırmak da mümkün değil. Onun için böyle bir yol düşünülmüştür. Atatürk Akademisi..

Normal hayata avdet için bunun ne kadar lazım olduğunu anlatmak ihtiyacında değilim diyor. Seçim ve siyasi partiler, Belediye Gelirleri Kanun Tasarısı. Bunun seçimden evvel çık-

ması partiler bakımından da iyi olur. Çünkü sorumluluk hükümet üstünde kalır. MEYAK, Memurların hasretle beklediği bir tasarıdır. Sosyal hizmetler Kurumu, Kalkınma ve Finansman Bankası.. (Memlekette büyük bir yatırım hevesi vardır, bu heves çok artmıştır halen.) Milli Eğitim Temel Kanunu, Yatırımların teşviki Kanunu; Kamu İktisadi Teşekkülleriyle ilgili tasarılar; 440 sayılı kanunun birkaç maddesinde değişiklik yapılması ön görülmektedir (Yani, Kamu İktisadi Teşekkülleri ile ilgili Kanundan kasıt budur). Yargıtay Teşkilat Kanunu, hukuk ve adalet reformu gereklerindendir. Ağaçlandırma ve Erozyon Genel Müdürlüğü kuruluşu (Toprak reformuyla ilgilidir, Ağaçlandırma ve Erozyon Genel Müdürlüğü kuruluşu), Genel Sağlık Sigortası Kuruluşu (Reform niteliğindedir); Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, Devlet İhale Kanunu, Üniversite Personel Kanunu, Sağlık Sigortasının Nasıl Yapılacağına dair kanun (birisi kuruluş, birisi statü demek istiyorum); Orman Ürünleri Kanunu, Tarım ve Orman İş (Sosyal karakterlidir, reform mahiyetindedir); Silahlı Kuvvetlerde İhtiyaç Fazlası Malzemeyle İlgili kanun; 1086 sayılı hukuk Usulü İle İlgili Kanun (Adli reform niteliğindedir), İlk ve Orta Dereceli Okullarda Okutulacak Ders Kitapları (Eğitim reformu)... Bunların bir kısmı, Meclisin boş kaldığı saatlerde de çıkarılabilir. Meclis Marttan Hazirana kadar çalışacaktır. O döneme de sığabilir. Bunları çıkararak seçime gidebilirsek daha huzurlu olur.»

«Birkaç adedi de burda sayılmamıştır» diyor Cumhurbaşkanı, «Meclis Başkanının düzenlemesiyle bu iş sıraya girer.. Adliye Bakanı; Adli reforma ait büyük kanunlar var, bunlar zaman meselesidir. Arada küçük kanunlar var, bunların marttan sonraya kalmasında mahzur yok. Henüz burda söylenmemiş olabilir onların bir kısmı ama böyle küçük kanunları da peyderpey getirip araya sokmak mümkün olabilir.»

AP GENEL BAŞKANI DEMİREL : «Siyasi haklar konusu, 1969 senesinde ele alınmış ve neticeye ulaştırılmıştır. 1969 senesinde Millet Meclisinden (69'un Meclisinde Millet Meclisinden) geçirilmiş, 69 seçimlerini takip eden KASIM ayında da, yani 3 - 4 ay sonra da Senatodan geçirilmiştir.

Millet Meclisinde yapılan müzakere esnasında vaki bir usulsüzlük sebebiyle, Anayasa Mahkemesi tarafından bozulmuştur. Veya Anayasa mahkemesi, Millet Meclisindeki görüşmeyi usul-

süz bulmuştur. 1971 senesinin Şubat ayında bu prensibi halledilmiş, şeklinin ikmal edilmesi gereken konu, tarafımızdan tekrar kanun teklifi halinde Anayasa Komisyonuna verilmiştir. Meclise verilmiştir, Meclis de Anayasa komisyonuna havale etmiştir.

1971 Şubatından bu yana vaki gelişmeler, herkesin malumudur. Binaenaleyh, bir siyasi af konusu mevzubahs değil, sadece, 1950 - 1960 döneminde Memlekete hizmet etmiş bulunan seçilmiş heyetlerin veya yüksek devlet memurlarının siyasi haklarının iadesi mevzubahistir. Bunun için, Anayasanın 68. ve geçici 11. maddelerindeki tahdidi kayıtların kaldırılması gerekmektedir. Zira Anayasanın 68. ve geçici 11. maddelerindeki değişikliği yapabilmek için gerekli af, 1966'da çıkarılmıştır. 1966'da çıkarılmış bulunan affa istinaden esasen Anayasada bu değişiklik yapılmıştır.

Şimdi münakaşa konusu olan husus, esasen 69 senesinde, onu takib eden 69 senesinde halledilmiştir. Bir şeklin yerine getirilmesinden ibarettir yapılacak olan iş. Geçen Temmuz ayında Florya'da yapılan toplantıda hükümet, Anayasada bazı yeni değişiklikler yapılması ihtiyacını duymuş ve bu ihtiyacı, sizin başkanlığınızda toplanan heyete ifade etmiştir. Bu ihtiyaçlar şunlardan ibaretti :

1 — Parlamentonun daha verimli çalışmasını sağlayacak şekilde Anayasada tadilat yapılması.

2 — İcranın güçlendirilmesini sağlayacak şekilde (icranın takdir hakkını kullanabilecek şekilde), Danıştayla ilgili olarak Anayasada tadilat yapılması. Danıştayla ilgili olarak Anayasada tadilat, 1971 yılında yapılmıştı. Ama bu tadilat kâfi görülmemiştir hükümetçe ve hükümet, icranın takdir hakkını kullanabilmesi için yeni tadilat istemiştir.

3 — Devlete karşı girişilen suçlara ceza verilememektedir. Devlete karşı girişilen suçların cezasız kalması da, birçok devlet aleyhine işlenen suçu artırmakta, cür'etlendirmekte bu suçluları. Bu itibarla, devlete karşı işlenen suçları cezalandıracak bir mekanizmaya memleketi kavuşturmaktır. Bundan da devlet güvenlik mahkemesi çıkmaktadır.

Partilerin mali denetimine ait bir husus mevcuttur talepler arasında. Bir de, yazılı belgelerde mevcut değildir ama, o günkü toplantıda sayın MELEN ve ertesi gün sayın ALPASLAN basına beyan etmişlerdir ki, Üniversite mihrak olmaktan çık-

mış değildir. Üniversiteyi yeniden düzeltecek, üniversiteleri düzeltecek bir yeni değişikliğe ihtiyaç vardır. Ve bu toplantıda, bu konular dışında başka konular ele alınabilir mi?.. meselesi de müzakereye tabi tutulmuş, siz, partiler mutabık kalırsa başka konu da alınabilir... demiştiniz. Bundan, Anayasada yapılacak değişiklikler konusunda partilerin mutabık kalacakları hususların ele alınmasının, bir güvenlik meselesi olmayacağı manası çıkarılmıştır, tarafımızdan. Güvenlik meselesinden hükümet sorumludur. Hükümetin güvenlik meselesini, herkesten daha iyi bilmesi gerekir. Veya beklenir. Bu itibarla hükümet, şu meseleyi ele alırsanız güvenlik meselesi olur demediğine göre, her konu ele alınabilir manası çıkarılmıştır.

Partilerarası komisyon bu konuyu ele almıştır. Biz, Adalet Partisi olarak, Cumhuriyetin 50. yılına, siyasi haklar meselesiyle çıkılmasını istemiyoruz. Bu konu halledilmelidir.

Esasen, seçilmiş heyetlerin mahkûmiyetinin devamında memleket için sakınca görüyoruz. Yine seçilmiş heyetlerle idare edilmektedir veya edilecektir. Binaenaleyh, seçilmiş heyetlerin mahkûmiyete maruz bırakılması ve bu mahkûmiyetin devamı; memleket için iyi değildir.

Üzerinden seneler geçmiştir. Mazide kalan hadiseleri münakaşaya tabi tutmak istemiyorum. Şu tarafıyla, bu tarafıyla, onları olduğu gibi mazide bırakıyorum. Ve diyorum ki, bu hadiseyi de tümüyle maziye bırakalım, memleketin yaraları sarılmış olsun. Biz bunu başından beri böyle söyledik, şimdi de yine aynı şeyi söylüyoruz : Bu mesele halledilmelidir. Hâlin devamı aslında, bölücülüğü önleyeceğiz diye sloganların ortaya atıldığı bir dönemde, bölücülükten başka bir şey değildir. Türk vatandaşlarının bir kısmının hakka sahip olması, bir kısmının hakka sahip olmaması bölücülüktür. Siyasi hakların iadesi için yeni bir af mevzubahs değildir. 20 Kasımda siz bize, bana bunu söylediniz. Ama 20 Kasım tarihinde bu konu, Partilerarası Komisyonda karara bağlanmıştı. Ben size, bu meselenin halledilmesinin ve Cumhuriyetin 50'nci yılında artık bu meselenin tarihe karışmasının gereğini ifade ettim.

Siyasi haklar konusunun niçin bir güvensizlik meselesi olduğunu anlamak mümkün değildir. Memleketin daha çok bütünlüğe ihtiyacı olduğu bu dönemde, komünistlere karşı ve diğer devlet düşmanlarına karşı milleti daha çok bütün yapmanın çarelerinden biridir bu. Ve nihayet, bu aflardan istifade

edecek olanların sayısı 200 kişidir. Bu iki yüz kişinin devlet için bir güvensizlik meselesi olması mümkün değildir. Biz, bu güvensizliğin nedenini bilmiyoruz. Neden bir güvensizlik meselesidir bu?... Neden hassasiyet doğuyor?... Bunu bilmiyoruz. Bunu bilmediğimiz için de, atacağımız adımlarda kamuoyunun karşısında kendimizi nasıl ibra edeceğimizi de bilmiyoruz. Yani, attığımız adımı kamuoyunda nasıl izah edeceğiz, bunu da bilmiyoruz, şu veya bu şekilde.

8 ARALIK günü Sayın MLEN bana geldi. Daha doğrusu benimle konuştu. Çok kısa bir konuşmadır. Bu siyasi hakların diğer Anayasa değişikliklerinden ayrılması lazım geldiğini ifade etti. Kendisine, bu meselenin bitirilmesi gerektiğini ifade ettim. Ve kendisine sordum : Tehlike nedir?. Yani bunun gerçekleştirilmesi halinde ne biçim bir tehlike doğacaktır?. Eğer böyle bir tehlike mevcut ise bunu çıkıp kamuoyuna söyleyiniz.

Özetle şunu ifade edeyim; 8 Aralık günü benimle sayın Melen bunu konuştuktan sonra 11 Aralık günü de silahlı kuvvetlerin tebliği çıktı. Bu tebliğ aslında, siyasi haklara silahlı kuvvetlerin karşı olmadığını (siyasi hakların iadesine) ve reform kanunları, asayişle ilgili kanunlar çıkmadan ele alınmasına karşı olduğunu ifade etmektedir. Öyleyse bu meselenin çözümü vardır. Anayasa değişiklikleri içerisinde ele alınacak konular, Meclisin verimliliğini arttırmak, partilerin denetimini (tabii mali denetimini) sağlamak, Güvenlik Mahkemesinden ibaret kalmıştır. Üniversite ve Danıştay meselesi kanunlarında halledilebilecektir denilmiştir.

E, bunun bir âciliyeti kalmamıştır, Anayasa değişikliğinin. 3 - 5 ay daha Meclis randımansız çalışsa ne olur?. Bu randımansızlığı pekâlâ, Meclis fazla çalışmak suretiyle kapatabilir (ki, onu yapmaktadır).

Öyleyse, reform kanunları zaten yapılıyor. İşte bunlar yapılır. Marta kadar bunların bir kısmı da zaten çıkar. Ondan sonra da bu mesele olduğu gibi ele alınır. Bu, hem silahlı kuvvetlerin tebliğinde yer alan hususları kapsar, hem de parlamentoyu incitmemiş olur.

Dedim ki, 3 Kasım tarihinde yapılmış olan Devlet Güvenliği toplantısında söz konusu edilen siyasi af bu değildir. Çünkü bunun aflık yeri yoktur. O, bugün halen muhakeme edilen anarşi hareketlerine girişmiş birtakım kişilerin affıdır. Aslında devlet güvenliği brifinginde sadece böyle bir siyasi affın sakıncaları belirtilmiş, takdir yine Meclislerindir denilmiştir. Mesele

uyarma, uyarılma, uyarmama meselesi falan değildir. Mesele, bir tehdit mevzubahs midir, tehlike mevzubahs midir?. Değil midir?., meselesidir, buna hiçbir yerde işaret konmamıştır.

Şimdi, silahlı kuvvetler buna karşı değildir ama, bir huzursuzluk, bir hassasiyet doğmuştur biliyorsunuz. Bunu aşmak mümkün.. Bunun çaresi var. Başka alternatifi olmayan bir hadiseyle karşı karşıya değiliz ki.. İlla ki şöyle yapılacaktır densin. Meselenin bu şekilde halledileceğine kaniyim. Yine tekrar ifade edeyim ki, bu mesele halledilmelidir dedim ben.»

C. BAŞKANI SUNAY : (Biraz sıkılmış, biraz üzülmüş hâli vardı)

«E, vaktiyle bu hadiselerin içinde bulundunuz. Sıkıntının nerden geldiğini biliyorsunuz. Ağırlığın nereden geldiğini biliyorsunuz. Bu mesele üstüne konan ağırlığın nereden geldiğini biliyorsunuz. Neler çekildi... Mesele 200 kişinin meselesiyse bunun önemi nedir ki?. Zaten bunlar devlette iş bulmuş çalışıyor. Bu sebepten dolayı memleketin bölünmüş olduğuna kani değilim. 15 milyon bu tarafta, 15 milyon bu tarafta mı?. Partiler bir seçim payı almak için bunun üzerinde duruyor.

Florya'daki pakette niye değişiklik yapıyoruz?. Silahlı kuvvetlerin hassasiyetini gidermeye çalışalım. Rahatsız edici tarafları zamana bırakalım. 11 Aralıktaki tebliğe partiler sebep olmuştur. Orta yerde büyük bir hak ziyanı yok.. 200 kişi seçime girecekmiş, girmeyecekmiş ne olacak... Meselenin zorluğunu izah ettim.»

AP GENEL BAŞKANI DEMİREL : «Florya'daki paket esasen bozulmuştur. Türkiye'de Üniversite ve Danıştay meselesinden sarfınazar edilmiştir. Bir yeni paket meydana gelmiştir. Florya'daki paketi muhafaza etmiyoruz ki... Ben paket dendiği zaman, benim anladığım, partilerarası komisyonda mutabık kalınan hususlardı. Onunla birleştirin veya ondan ayırın, şeklinde anlamıştım ben paket sözünü... O manada kullandım dedim.

Binaenaleyh, 'Florya'daki paketi niye bozuyoruz' şeklindeki bir ifadenizi bununla bağdaştıramadığım için söylüyorum, dedim.»

CHP GENEL BAŞKANI ECEVİT : «Biz daha önce buna mutabık olduk. Meclislerde konuşulmuştur. Komisyonda (partilerarası komisyonda) bunun özel niteliği bulunmadığını ifade ettik. Aslında bununla ilgili bir teklifin Anayasa Komisyonunda mevcut olduğunu da ifade ettik. Bunu ayrıca ele al-

mak yerine, Anayasa Komisyonundaki teklifi yürütmenin bahis konusu olabileceğini ve buna özel bir önem atfetmenin doğru olmayacağını söyledik.

Hükümet ve diğer partiler bir sakınca görmeyince, biz de onlara iltihak ettik.

Adalet bakanı komisyonda; 'Florya'da konuşulan hususların dışında kalanlar Meclislerin bileceği iştir', demiştir. Kamuoyuna açıklandıktan sonra Parlamento dışından maniler zuhur etmiştir. Parlamento itibarı söz konusudur. Partiler sorumludur diyorsunuz. Halbuki hükümet, zamanında gereken tavrı takınmamıştır. Biz bunun paketten ayrılmasına taraftarız. Evet, paketten ayrılabilir. Veya, Sayın DEMİREL'in ifade ettiği şekilde hepsi beraber bir süre sonraya bırakılabilir. Üçüncü teklifimizde; Anayasa değişikliği seçimden önce ele alınmaz. Hiç anayasa değişikliği üstünde durulmaz. Üç tane teklif getiriyorum.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Mecliste bölme işini siz beceriniz. Henüz Meclise gelmemiştir. Niye Meclis itibarı konusu olsun?. Niye Meclis iradesi konusu olsun?...»

CHP GENEL BAŞKANI ECEVİT : «Partilerarası Komisyonda beyan ettiğimiz formül, şu anda zorlaştı ama üstünde durulabilir. Yani Komisyonda, Anayasa Komisyonunda vardır. O teklif yürütülür, diğer geri kalan hususlar ele alınır. Başka çözümler de düşünülebilir. Hassasiyet gösterilen çevrelere bazı gerçekler anlatılabilir. Bu olmazsa, belli reformların çıkmasından sonraya bırakılabilir. Böylece hem Parlamento itibarı korunur, hem de bildirinin şartları yerine gelir.

Hatta bu dönemde, hiç Anayasa değişikliği de yapılamayabilir. Bunlar normal rejime dönüş için şart değildir. Danıştay ve üniversite için değişikliğe lüzum olmadığına partiler mutabık kaldılar. Partilerarası komisyonda, danıştay ve üniversite için değişikliğe lüzum olmadığına, partiler mutabık kaldılar. Geriye bir güvenlik mahkemesi kalıyor. Bunun da, ille şu dönemde kurulmasına ihtiyaç yoktur. Çünkü, güvenlik mahkemesinin kurulmasının gerekçesi, sıkıyönetimin kaldırılması halinde davalara kim bakacaktır? sualine cevap bulmaktır.

Sıkıyönetimin kaldırılması halinde davalara, sıkıyönetim mahkemesinin bakması düşünüldüğüne göre, güvenlik mahkemesinin de gerekçesi kalmamaktadır. Diğer konular da önemli değildir. Öyleyse bunun tümü ertelenebilir.

Kanunlara gelince, bunların hepsini reform saymak mümkün değildir. Şimdi burda bir saplama demin unuttum. Ben, siyasî haklar konusundaki konuşmayı orda kestikten sonra döndüm dedim ki, kanunlara; bu kanunların hepsini çıkarmaya ne lüzum vardır, ne de mümkündür. Sayılan kanunların reform niteliği münakaşa edilebilir. Bunların çoğunun reform niteliği yoktur. Bu Meclis bütün kanunları çıkaracak da, gelecek Meclisler ne yapacaktır?. Üç ay sonra yeniden seçilip gelen Meclisler çıkarır kanunları. Marta kadar çıkacak kanunlar, çıkarılacak kanunlar tadat edilmiştir. Marttan sonra Parlamento ne kadar çalışabilirse, ne kadar kanun çıkarsa onu çıkarır. Onun dışında bir şeye tevessül etmemek lazımdır.

Bunların hepsini reform saymak mümkün değildir. Hatta bunların içinde öyleleri var ki, reformun tersidir. Örneğin, teşvik tedbirleri kanunu.. İyi bir eleme yapılıp, bu kanunlar içinde Hazirana kadar çıkacaklar çıkarılır.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Güvenlik mahkemelerine (şayet davalar, sıkıyönetimin bakmakta olduğu) davalar verilirse bunlar çürür. Sıkıyönetimin bugün bakmakta olduğu davalar Güvenlik mahkemelerine verilirse çürür. Bunlar büyük davalardır. Şahitleri çoktur. Bunlara başlanmıştır. Bunlar yarıda kesilip de Güvenlik mahkemesine verilirse, bu davalar çürür. Anayasa Mahkemesine seçilecek iki üyeyi hâlâ Meclisler seçememiştir. Güvenlik mahkemesinin ne zaman kurulacağı, ne zaman çalışmaya başlayacağı meçhuldür. Onun için, sıkıyönetimin başladığı davalara devam etmesi lazımdır.»

CHP GENEL BAŞKANI ECEVİT : «Gönülsüz de olsa, güvenlik mahkemesine taraftarım.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Bu kadar iş olup bittikten sonra hâlâ niye gönülsüzsün?.»

CHP GENEL BAŞKANI ECEVİT : «Biz parti olarak tedhişçiliğin, teşhis ve tedavisinde başka türlü düşünüyoruz. İşte budur önemli olan şey. Biz parti olarak tedhişçiliğin teşhis ve tedavisinde başka türlü düşünüyoruz.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Yeniden mağaralarda silahlar çıktı. Daha bugün, Hassa'da çatışma olduğunu şimdi söylediler. Bunlar, bu olup bitenler, karşılaşılan tehlikeyi anlatmıya kâfi değil mi?.»

CHP GENEL BAŞKANI ECEVİT : «Güvenlik mahkemeleri için öne sürülen gerekçe, geçersiz hale geldi.»

BAŞBAKAN FERİT MELEN : «Gerekçe sadece sıkıyönetime intikal etmiş mahkemeleri sıkıyönetim bitince aktaracak bir yer aramak değildir. Türkiye'de bundan böyle komünist hareketi olmayacak mı? Bundan böyle devlete karşı suçlar işlenmeyecek mi? Güvenlik mahkemesinin kuruluş sebebi oydu.»

CHP GENEL BAŞKANI ECEVİT : «Tedhişçilikle hiç âlâkası olmayanlar üzerinde zaman sarfedilmiştir. Bu yüzden de dış itibarımız zedelenmiştir. Ne demek istediğimi, kimleri kastettiğimi anlıyorsunuz, işte bundan mahkemeler bitmiyor.»

AP GENEL BAŞKANI DEMİREL : «Evet, bundan dolayı mahkemeler bitmedi. Zaman israf ediyorsunuz. Yani, esas suçların faillerini bir kenara bırakıyorsunuz, başka kişilere gidiyorsunuz, zaman israf ediyorsunuz.»

DP GENEL BAŞKANI BOZBEYLİ : «Florya'daki toplantıda ele alınan 6 madde (5'i yazılı, 1'i şifahî) dışında bir şey ele alınmayacaktır denmedi.»

C. BAŞKANI SUNAY : «6'ncı maddeyi, üniversite maddesini siz söylemediniz mi?»

DP GENEL BAŞKANI BOZBEYLİ : «Ben de söyledim, hükümet de söyledi.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Sizinle başa çıkılmaz. Hukukçu değil misiniz?»

DP GENEL BAŞKANI BOZBEYLİ : «İlk değişiklik ele alındığı zaman (geçen sene), Anayasada sık sık değişiklik yapılmaması, ne yapılacaksa hepsinin birlikte yapılmasını söylemiştim. Ama olmadı, ikinci ihtiyaçlar çıktı. Paket, Florya'daki paket değildi. Paket bozuldu. Paketin bozulmasına hükümet itiraz etmedi. Yani, üniversite ve danıştay meselesinde hükümet ısrar etmedi demek istiyor, hatta vazgeçti, ısrar etmedi. Florya'daki paketi muhafaza söz konusu değildir. Yeni paket komisyonda yapıldı. Ben bunları daha evvel söyledim. Mesele hükümet meselesi değildir. Mesele Meclis meselesidir denildi. Anayasa değişikliği hükümet meselesi değil, Meclis meselesidir denildi. Siyasi haklar da öyle görüldü. Bir hassasiyetten bahsedilmedi. Bahsedildi, edilmedi. Onun üzerinde çok durmuyorum. Hassasiyetlerin nerelere kadar tesirli olduğunu kestiremiyorum. İki defa anayasa değişikliği yapıldı. Aynı şekilde yapıldı. Birisi Senato seçimlerinin uzatılmasıydı, birisi siyasi hakların iadesiydi. İkisine de Anayasa Mahkemesine itiraz vaki oldu. Anayasa Mahkemesi birini bozdu, birini kabul etti.

Bu itibarla, hassasiyetin şümulünün nereye kadar gittiğini anlamıyoruz. Partilerin ittifak ettikleri konu, kamuoyuna intikal etmiştir. Kamuoyunu yok sayamayız. Mesele şu veya bu partinin meselesi olmaktan çıkmış, partilerin müşterek meselesi olmuştur.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Kim dedi kamuoyunu yok sayıyoruz diye? Kamuoyusuz memleket mi olur? Siz diyorsunuz ki, Anayasa Mahkemesi aynı şeyin birini kabul etti, birini iptal etti. Daha evvel de söylediniz bana. Görüyor musunuz?... Hassasiyet nereye kadar gidiyormuş.. Evet, hassasiyetin nereye kadar gittiğini görüyor musunuz?»

DP GENEL BAŞKANI BOZBEYLİ : «Bugün eski Demokrat Parti mensupları Anayasa Mahkemesine dahi üye olabilirler. Nitekim Kemâl AYGÜN, Hava Yolları İdare Meclisi Başkanıdır. Sebati ATAMAN, Millî Rejisunafta vazifelidir. Binaenaleyh bugün; esasen eski Demokrat Parti mensuplarının her şey olabilmesi mümkündür. Bu kadar önemsiz bir mesele haline gelmiştir mesele. Bu kadar önemsiz bir mesele üzerinde niye duruluyor?»

CUMHURBAŞKANI SUNAY : «Niye bana söylüyorsun? Şimdi enteresan tarafı o, niye bana söylüyorsun...»

DP GENEL BAŞKANI BOZBEYLİ : «E, kime söyleyeyim?»

CUMHURBAŞKANI SUNAY : «Ağırlığı koyan ben değilim ki...»

DP GENEL BAŞKANI BOZBEYLİ : «Siz de dahil, herkes yetkisini Anayasadan alıyor. Hassasiyet gösterenlerin istikametinde bizi ikna görevdir de, hassasiyet gösterenleri ikna neden görev değildir? Bu kadar önemli meseleler dururken, bu niye önemli hale geliyor.»

CUMHURBAŞKANI SUNAY : «Önemsizse siz niye ısrar ediyorsunuz?.»

DP GENEL BAŞKANI BOZBEYLİ : «Bu reformlar meselesinde de bir anlayışa varmamız lazım. Teşvik tedbirlerinin lüzumuna biz kaniyiz. Petrol ve maden kanunlarına da reform deniyor. ECEVİT de, teşvik tedbirlerine reformun tersi diyor. Anayasa değişik partilere cevaz veriyor. Şayet ordu çevreleri ECEVİT'in fikrini benimserse, reform bu derse, bunu yapın derse bize lüzum kalmıyor.

Meclisten reformlar çıkacak, hükümetin getirdiği gibi çıkacak derseniz, o zaman bu, bir partinin görüşünü gerçekleştirmek olur.»

CUMHURBAŞKANI SUNAY : «Reformların şekliyle silahlı kuvvetlerin bir alakası yoktur. Gerek ERİM hükümeti zamanında, gerekse şimdi bir beyanda bulunmamışlardır.»

DP GENEL BAŞKANI BOZBEYLİ : «Reform meselesinde de Meclisleri bir yozlaştırma mercii görmemek lazım. Meclislerin yetkilerini, huzur içinde kullanacak bir duruma imkân verilmelidir. Sayılan kanunları bu Meclis çıkaramaz. Bunlar çoktur. Ekimde seçim olacaksa, Mayıstan sonra Mecliste kimse tutulamaz. Bunları da alelacele çıkaracağız diye bir durum yaratılmamalı. Zaman içinde, ölçülü bir planlamaya tabi tutulmalıdır.

Partilerarası komisyonda mutabık kalınan hususlar bütün partilerin taahhütleri haline geldi. Bu konudan geri dönmek, dönmemekten daha ileri sakıncalar ortaya koyar. Memleketin dışında da rejim hakkında yazılıyor, çiziliyor.»

CUMHURBAŞKANI SUNAY : «Memleket dışında ne söylendiğine önem atfetmem. Onların gidişadıyla mı yürüyeceğiz? Birçok iftiralar söyleniyor.»

DP GENEL BAŞKANI BOZBEYLİ : «Hepsi iftira olamaz. İyi niyetle söylenenler de vardır. 5 Aralık günü komisyon mesaisini bitirdi. Ben sizinle 9 Aralık günü görüştüm. Biz imzaları tamamladık, Meclis Reisine verdik. Güven Partisi de destekleme kararı aldı. AP Yönetim Kurullarına yetki verdi. Bu noktadan dönmek zor olacaktır. Ama, hassasiyetle kabul ediyoruz, bir çare olmalı.

Millet gözünde anayasa var mı, yok mu diye münakaşaya lüzum olmamalı. Hassasiyet gösterenler ikna edilmeli.»

GP GENEL BAŞKANI FEYZİOĞLU : «Bu mesele insanidir. Ben de vaktiyle eski Demokrat Parti iktidardayken onların aleyhinde bulundum. Ama, bunun üzerinden seneler geçmiştir. 150'likleri bile bu memleket halletti. Cumhuriyetin 50. yılında bu iş halledilmeli buyurdunuz. Tebliğde de insani yönüne karşı değiliz deniyor. Anarşi ve reform meselesi evvela hallolsun deniyor.

Esasında, bu meselenin bir yerde çözümlenmesine herkes taraftar. Memleket bu kadar büyük tehlikeler karşısındadır. O meseleler çok geride kalmıştır.

Komünizm meselesinde, anarşi meselesinde dünkü Demokrat Parti mebuslarıyla aynı şekilde düşünüyoruz. Eski mücadele biraz da duygusaldı ve geride kaldı. Bir safta yer alan kimseleri toplamak lazımdır. Bu meselenin istismar konusu ya-

pılmaması, siyasi partiler arasında yarış meselesi olması lazım. İstismar konusu, siyasi partiler arasında yarış konusu yapılmaması lazım. Florya'da siz yeşil ışık yaktınız. 11 Eylül 1972 tarihinde Komisyonun yapmış olduğu açıklama var. Bu açıklamada bu konu mevcuttur. Anayasa Komisyonunda bu teklif mevcut. Niye ele alınmıyor? Anayasa Komisyonunda bu teklif iki senedir mevcut. Niye ele alınmıyor? Bu sebep ortadan kalkmışsa, konuşalım. Kalkmamış ise, ne konuşuyor, ne de bizim Komisyondaki üyemiz... Bizim Komisyondaki üyemiz dedi ki, Anayasa Komisyonunda teklif mevcut. Niye konuşulmuyor?.. Eğer bunun konuşulmasına mani sebep ortadan kalkmışsa, gidip orda konuşalım. Kalkmamışsa, burda konuşup ne yapacağız? dedi. Biz 16 kişilik partiyiz. Evet desek ne olacak, hayır desek ne olacak?.

CGP'nin bazı hayati maddelere itirazı devam edecekse, bu tadillerin fazla önemi de kalmıyor. Siyasi haklardan çok daha önemli olan husus, anarşinin önlenmesiyle ilgili tedbirlerdir. Bunları alabilecek miyiz?. Alamayacak mıyız?. Bu hayati meseleyi çözümleyemeyeceksek ne olacak?.

Devlet Güvenliği Mahkemesinin esbabı mucibesini ECEVİT yanlış koydu. CP'ye rağmen bir değişiklik yapmak ne derece doğru olur? Yurdu tehdit eden tehlikelerden bütün makamlar bunca bahsettikten sonra hâlâ bu tehlikeleri görmemezlikten gelmek, doğru mudur?.

Siyasi haklar konusu anayasa değişikliğinin tek yönü değil, diğer maddeler ihtilaflı hale gelirse o zaman mesele zorlaşır.»

BAŞBAKAN FERİT MELEN : «İstimlâk kanununu değiştirmezseniz, hiçbir baraj yapılamaz.»

DP GENEL BAŞKANI BOZBEYLİ : «Partilerarası ittifak vardır. Şayet bu bölünürse, paket bölünürse, bu ittifakın geçersizliği manasına gelir. Milletvekilleri devamlı ezik bir haleti ruhiyenin içindedirler. Hukuktan ve anayasadan mütemadiyen taviz verilmektedir. Bu iş hep mi bizden olacak? Ordu mensuplarıyla konuşalım, onları ikna edelim. Milletvekilleri bir baskı altındadır. Bu baskı altında Meclisleri çalıştırmak çok zor. Milletin Meclisine bundan fazlası yüklenemez.

Hiçbir organ, anayasada olmayan yetkiyi kullanamaz, 12 Mart muhtırası demokratik usullerle çözüm bulunması için verilmiştir. Bulunacak çözüm, anayasa kuralları içinde olmalı.»

C. BAŞKANI SUNAY : «12 Mart muhtırası Anayasaya uygun mu?»

DP GENEL BAŞKANI BOZBEYLİ : «Şekli uygun değil, talebi uygun.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Öyle şey mi olur yahu?.. Kemâl Satır, kimdi o istifa eden mebus, mebusluktan.»

CP GENEL BAŞKANI SATIR : «İzmir Mebusu Talât Orhon.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Niye aldı istifasını geri? Eğer haysiyetine dokundu da istifasını geri aldıysa, kafasını kesseler geri almaması lazımdı. Etmeyenler daha iyi yapmıştır, istifa edip de geri alandan.. Daha kötü ya bu.. istifa etmemek daha merdanedir, edip de geri almaktan...

Süleyman Bey, sen bir şey söylemeyecek misin?»

AP GENEL BAŞKANI DEMİREL : «Söylersem aynı şeyleri tekrarlayacağım.»

C. BAŞKANI SUNAY : «Bu Bozbeyli de zaten hep aynı şeyleri tekrarladı. Ondan sonra aman tekrarlama...»

CHP GENEL BAŞKANI ECEVİT : «Bir usul önereceğim. Efendim, ne diyeceğiz çıkarken?..»

C. BAŞKANI SUNAY : «Burda işte, çeşitli memleket meselelerinin konuşulduğunu, bu arada siyasi haklar meselesine de temas edildiğini söyleyelim, görüntüyü bozmayalım.»

AP GENEL BAŞKANI DEMİREL : «Beyler, bu önemli bir toplantıdır. Bunu böyle kamuoyuna yuvarlak laflarla intikal ettiremezsiniz. Burda ne konuşulduysa onu söyleyeceksiniz kamuoyuna. Burda ne konuşuldu? Devlet Başkanı ve hükümet başkanı, siyasi hakların iadesi konusunda duydukları endişeleri belirtmediler mi?»

C. BAŞKANI SUNAY : «Şöyle yapalım desem, 'Gruplarımıza soralım, kurullarımıza soralım' diyeceksiniz. Onun için, Meclis Reisinden rica ediyorum, bu meselenin bundan sonraki kısmını o yürütsün. Anayasanın 2'nci maddesini koruyarak (ama biraz arkadan getirerek).. Ben endişelerimi ortaya koydum. Üst tarafı size düşer.»

Toplantı bağlandı.

DOKUZUNCU BÖLÜM

ANAYASA ÜZERİNDE ESEN RÜZGÂR VE... 'ÖTEKİ' ÖNEMLİ KONULARA DEĞİNME

1

DEĞİŞEN KİM?..

26 Mart 1971'de hükümetini kuran Nihat Erim, «Bu Anayasa ile ülke gül gibi yönetilir, ama yönetemediler» sözüyle yola çıktı.

Demek ki, Anayasada suç yoktu; suçlu, Anayasayı gerektiği gibi uygulamayan, anlamayan ve darbeyle düşürülen hükümetteydi, siyasal kadrodaydı.

Aradan bir ay geçti, geçmedi. Bu kez Nihat Erim, «Bu Anayasa 'lükstür', bu Anayasa ile ülke yönetilemez, değiştirilmesi gerekir» diye ortaya çıktı.

Demek ki, Nihat Erim gibi onca deneyimden geçmiş, devleti yönetmiş, muhalefet yaptığı zamanlar bir iktidarın saptadığı politikanın inceliklerini ve nedenleri kavramış olduğu varsayılan bir siyasetçi iki ayda yön değiştirebiliyordu. Peki ama, o zaman sürekli suçladığı geçmiş iktidarın «Bu Anayasa ile ülke yönetilemez» isteklerine yıllar boyu neden karşı çıkmış, «1961 Anayasasının kılına bile dokundurmayacaklarını» söyleyenlerin bir atboyu önüne geçmek için niçin olağanüstü çabalar göstermişti?..

Nihat Erim, Nihat Erim'di. İki ay önceki demeciyle son söyledikleri arasındaki «garabeti» kendisine anımsatanlara,

«Ne yapayım 'deniz bitti' diyemem ya!» diyordu.

Nihat Erim'in aydın çevrelerde «bitişini» kanıtlayan belge, 8 Haziran 1971 günü TV'de yaptığı açıklamalardır.

Bu açıklamalarında, «Ben bekliyordum ki, bu anarşi, tedhiş, zorla rejimi devirme girişimleri dursun» diyordu. Anarşinin ve tedhişin kökeninde daha önce neyin yattığını bir türlü kavrayamamış bir insanın yargısıydı bu.

Bir hükümet giderse, yerine «kendisi gibi kamuoyunun benimsediği, Ordunun desteklediği bir insan başbakan olursa»

saydığı olayların bir günde sona ereceğini sanan bir siyaset adamının yanılgılarını açığa vurmasıydı bu açıklamalar.

Oysa, anarşinin kökeninde ne Anayasanın buyurduğu reformların yapılmaması, ne de bir hükümetin gidip yerine başkasının gelmesi yatıyordu.

Erim, bu gerçeği iktidar olduktan ancak iki ay sonra anlamıştı :

«... Çünkü bu örgütler... Türkiye'de demokratik düzen yaşasın, insan hak ve özgürlükleri sürsün, bunu istemiyorlar...» diyordu.

12 Mart'tan önce de durum sanki bu değildi?..

O zamandan Erim'e değin ne değişmişti?.. Darbeyi getiren nedenler darbeden sonra geçerliliğini koruyorsa, ha Ali, ha Veli... Türkiye'nin siyasal düzenini yerle bir etmenin anlamı neydi?.

Aşırı sağ uç, Türkiye'yi Atatürk öncesi döneme geri götürmek, hilafeti getirmek, şeriat düzenine göre yasaları düzenlemek istiyordu. Erim'in söylediği buydu. Bir de yurdumuzu bölmek isteyenler olduğunu vurguluyordu.

14 Mayıs 1971 gecesi, darbeden iki ay sonra yaptığımız görüşmede AP önderi Demirel, 12 Mart'a neden olduğu öne sürülen bu öğeleri birer birer gözden geçirmiş, sonunda «Bu olaylar demokratik rejim başlamadan önce de vardı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da vardı, 12 Mart'tan önce de vardı... Bütün bunlar, önümüzdeki yıllarda da 'olacak'..» demişti bana.

Nitekim 1971 darbesinden sonraki yıllarda çeşitli Sıkıyönetim Mahkemelerinin işlemesine karşın, sözü edilen girişimlerin kanı hiç çekilmedi, canlı kaldı ve... 12 Eylül'e değin uzandık. 16 Eylül 1980'de yönetime müdahalenin nedenlerini uzun uzadıya sıralayan Devlet Başkanı Orgeneral Evren, Nihat Erim'in 1971'de Anayasa değişikliğine gerekçe olarak saydığı bütün bu öğeleri kamuoyuna anlatıyordu.

Demek ki, devletin içine düştüğü hastalık belliydi.

1980'de «keşfedilmiş» değildi. Hastalığın giderilmesi için devlet organları arasında «elbirliğini» sağlayacak uyum sağlanamamıştı. Hem de yıllarca! Aslında ne Anayasaydı, ne reformlardı, ne de ekonomi. Olayları yaratanların amaçları çok önceden belliydi. Sorunun özü bu denli açıktı. Devletin her kesimi bu gerçeği kavradığını söylüyor, ama işbirliğine yanaşmıyordu. Her birinin kendi iç bünyelerine göre, «mazeretleri» vardı. Her hükümet çoğu kez yalnızdı.

AP hükümetlerinin eski yakınmalarını, bu kez Nihat Erim'den dinliyorduk :

«... Şimdi, kimileri diyorlar ki, efendim bu Anayasayı değiştirmeden de kuvvetli bir hükümet duruma çare bulabilirdi. Hadi bakalım şu anda şu Anayasayı değiştirmeyelim. Sıkıyönetimi de kaldıralım, ben yönetemem, ben çare bulamam. 'Ben çare bulurum' diyen birisini görelim de, mümkün olsa yönetimi ona verelim; seyredelim ülkenin hali nice olur...»

Ardından, «Ben bu Anayasa değişikliklerini bir zorunluluk karşısında hazırladım,» diyordu. «Zorunluk» dediği yeni bir «şey» değildi; yeni yeni anlayan Erim'di.

Sürekli olarak karşısına dikildiği, beceriksizlikle suçladığı geçmiş yönetimleri haklı çıkaracak «niçinler, nedenler» öne sürüyordu :

«... Bu yasalarla, bu Anayasayla duruma çare bulacağınızı, reformları yapabileceğinizi umuyor musunuz, diye sordulardı bana. Evet, dedim, umuyorum. Bunu söylerken cidden çok samimiydim. Fakat sonra 15 gün kadar durumu inceledim. Ardı arkası kesilmeyen tedhiş hareketlerini 'hayretler içinde' takip ettim. Ve tabii 'devlet dosyalarının içine' girince de gördüm ki, bu hareket, 'basit gençlik' hareketleri değil...»

Bu sözleri söyleyen Erim'le, 1969 - 70'deki öğrenci olaylarını Millet Meclisinde savunurken, yapılanları «masum öğrenci hareketleri» diye niteleyen aynı Erim'di.

Demek ki, muhalefette toz kaldırıp dilediği gibi konuşmakla, bu tür konuşmalarla gençliği arkasına alacağını varsaymakla, «devletin dosyaları içine girince» ortaya çıkan durum, başkaydı. Yıllanmış bir politikacı için bu zikzaklar, bağışlanır şeyler değildi.

Hükümetini «reformcu» tanımıyla kamuoyuna sunan Erim, darbeden dört ay sonra değişiyordu. Reform hükümeti kimliğini bırakıyor, bir Anayasa değiştirme ve anarşiyi önleme hükümeti oluyordu.

Konuşmalarından birinde bir ozanın dizesini söyleyerek, «Unutma ki, gelecek yakınıcı olursa, senden de hesap sorar,» diyordu.

Sanki yazgısını çiziyordu.

Türkiye, 1876'da «Kanuni Esasi» aradı. 1908'de «Kanuni Esasi»ye yeniden dönüşüm yollarını aradı. 1924'te «Teşkilatı Esasiye» yasasını yaptı.

1960 ihtilali, 1924 Anayasasını tümüyle ortadan kaldırdı. 1961 Anayasasını getirdi.

Orta sağın yıllarca söylediği «Bu Anayasa ile ülke yönetilemez» önerisini, 12 Mart darbesinin ve muhtırasının getirdiği Erim hükümeti, iktidarının üzerinden dört ay geçmeden benimsedi. Hiç değilse, «darbeyi yaratan muhtıracıların amacı» Anayasa değişikliği değildi.

Erim, Anayasada değişiklik istemiyle ortaya ilk çıkışında, «getirdiği bu değişikliklerin yetmeyeceğini» de ifade ediyordu. Anayasa değişikliği istekleri, Erim'den sonra gelen Melen hükümeti döneminde de sürüp gitti.

1971 - 73 döneminde 156 esas, 22 geçici maddeden oluşan 1961 Anayasasının 57 maddesi değiştirildi. İşin ilginç yanı, 1980'lere değin «Anayasanın kılına bile dokundurmayacağını» söyleyenlerin, başta İsmet Paşanın, bir ölçüde, bir yere değin Ecevit'in, hele Turhan Feyzioğlu'nun kılı bile kıpırdamadı.

Sonunda aradan 9 yıl geçmeden, 1961 Anayasası, 1971'de yapılan değişiklikleriyle beraber, «1961 Anayasasını yapan silahlı kuvvetler» tarafından 12 Eylül 1980'de ortadan kaldırıldı.

1982 Anayasasına gelindi.

1982 Anayasasının gerekçesi, 1961 Anayasasının «işlemezliği»ne dayanıyordu.

1960 Ordu müdahalesinin gerekçesi de 1924 Anayasasının «işlemezliğini» içeriyordu.

Garipsenecek bir görünüm çıkıyordu ortaya : Ordunun yaptığı, koruduğu Anayasalar, gene Ordu tarafından aynı gerekçelerle kaldırılıyordu.

Yapımıyla ilgili eleştiriler, halkoylamasına sunuluş biçimi ve içeriğiyle 1982 Anayasası —1984 - 85'te— kimi hoşnutsuzluklara hedef oluyordu.

Türkiye ne zaman, evet ne zaman huzursuzluk ve müdahale nedeni sayılamayacak bir Anayasaya kavuşacaktı?...

2

ÖZLENEN SÖZLER — BİR BEYANNAME

«... Gazi Osman Paşanın... en önemli ve değerini daha da arttıran husus, bu komutanın her ne pahasına olursa olsun, askerliğin dışına çıkmamış olmasıdır. Kendisi kuşku yok ki, hep takdir görmüştür, mağdur olduğu da olmuştur. Hatta, en kritik dönemlerde yalnız bırakıldığı, zaman zaman kenara itildiği de görülmüştür. Fakat o, bundan ötürü hiçbir zaman isyan etmemiş, hele politikanın dişlileri arasına düşmemiştir. Bir ordunun cevheri ne olursa olsun, siyasete karışırsa, birlikte hareket ve savaşma niteliğini kökünden yitireceğini gözden uzak tutmamıştır. Bu tutumuyla da, yüksek komutanlık niteliğine gölge düşürmemiştir...»

(«Gazi Osman Paşa ve Plevne Savunması» adlı kitabın 6. sayfası —Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığınca yazıldı— 1982)

«... Bir Ordu için en büyük felaket, genç subayların, askeri vazifelerinin dışında olarak ordunun veya memleketin düzenlenmesine kalkışmaları; kanun ve nizamı değiştirmeye kalkmak, hükümeti kontrol altına almak, devletin siyasi işlerine etkide bulunmak gibi maksatlara dayanan kulüpler ve cemiyetler teşkil etmeleridir. Meşrutiyet'ten önce bu haller, ihtilalin çıkış yeri olan 3. orduda görüldü, sonra da bu hal, 1. ve 2. ordulara aşılandı...»

(Mahmut Muhtar Paşanın «Balkan Harbi» kitabının 168. sayfasından)

«... Devlet ve milletin mukadderatında, irade-i milliye âmil ve hâkimdir. Ordu, işbu irade-i milliyenin tabi ve koruyucusudur...»

(Atatürk - Temmuz 1919)

«... Ne zaman ki Ordu politikanın içine girmiştir, o Ordu, yavaş yavaş disiplinini kaybetmeye ve çökmeye başlamıştır...»

(Cumhurbaşkanı Kenan Evren - 30 Eylül 1980)

«... Şayet, Türk silahlı kuvvetlerini kendi vatandaşının hakkını elinden almak, gaspetmek gibi bir durumun içerisinde düşünen varsa, doğrusu bu fevkalade üzücüdür. Türk silahlı kuvvetlerinin vazifesi, vatandaşın her hakkını müdafaa etmektir...»

(Süleyman Demirel - 8 Haziran 1970)

«... 1919 yılının başında Almanya'nın topyekûn yenilmesinden sonra, Lord Haig, Dover'de karaya ayak bastı, yani İngiltere'ye döndü ve özel hayatın içerisinde kayboldu. Millete müşavirliğe katılmadı. Ordunun yeniden düzenlenmesine çağrılmadı. Andlaşmalarla ilgili olarak kendisine danışılmadı. Hiçbir kamu faaliyeti, kendisine açık tutulmadı. Evine çekilmek, ocak başında oturmak ve yaptığı savaşların anıları ile başbaşa kalmak zorunda kaldı. Sürekli işsizlerden biri oldu. Deneyim dolu, yaşamının en başarılı anında yapacağı hiçbir şey yoktu. Artık istenmiyordu. Henüz 58 yaşındaydı. Sadece şiddetli kriz zamanlarında değil, aylar ve yıllar boyu sabırla, kişisel kaygılara kapılmaksızın yaşadı. Mesleki yaşamında iddialı, katı ve söylediğine sahipti. Bununla birlikte, sivil idareye daima saygı ve bağlılık gösterdi...»

(Winston Churchill'in «Great Contemporaries» adlı kitabından)

Bir gün elime «Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri» adlı bir kitap geçti. Yazarı Ahmet Bedevî Kuran'dı. Kitabın 503. sayfasında «Halâskar Zabitan grubunun beyannamesinin» metni yer alıyordu.

Türkçeleştirmeye çalıştığım bu beyanname metnini, 1971 darbe öncesi kimi «muhtıralara», daha sonraki kimi savlara eşdeğer gördüğüm için aşağıya alıyorum :

«... Ülkemizin geçirmekte olduğu buhran dönemi bugünlerde doruk noktasına giriyor, çökme tehlikeleri yine başgös-

teriyor. Meşrutiyetin ilanıyla bir durgunluk ve ilerleme yolunun açılacağı sanılırken, Sultan Hamid döneminin sonuna doğru çöküşe hızla yaklaşılıyor. Bilindiği gibi, Meşrutiyet bu ülke için son bir adım idi.

Ey saygıdeğer subaylar, ey saygıdeğer silah arkadaşları.. Açık olarak söylüyoruz. Vatanın yıkılıp gitmesine karşı özellikle biz subaylar titremeliyiz.

İşte ey saygıdeğer kardeşler... Vatan bugün özellikle bizden özveri istiyor, yalnız 'kavlen' değil, fiilen gerçek erdem, uygar yüreklilik bekliyor. Ta ki, bizi yetiştiren ve besleyen saygıdeğer milleti boyunduruk ve çöküşten kurtaralım.

Kabul ederiz ki, bir millet, Ordusu ne kadar güçlü olursa olsun, sonuna değin yalnız onun sindirici gücüyle, onun iktidarına dayanarak yaşayamaz, sanayii, tarımı, ticareti.. özetle, genel serveti gelişmeyen bir milletin Ordusu da gelişemez, manen ve maddeten zayıflamaya uğrar.

(Bu nedenlerle gerçek meşrutiyet yönetiminin kurallarına bağlılığın sağlanması ve Orduda gerekli adaletin bütünüyle uygulanması ve yasalarla ve kuralların harfi harfine kesinlikle uygulanması.)

İşte bizim vatanı yıkılıştan kurtarmak, Orduyu gerçek biçimde güçlendirmek için düşündüğümüz bu iki esas çevresinde toplanmak gereklidir.

'Kurtarıcı subaylar' grubunun esas amacı yukarıda ayrıntısıyla açıklandığı üzere, ülkeyi bu buhran tehlikesinden kurtarmaktır. Çünkü, 'çöküş tehlikesi bugünkü yönetim biçiminden, gerçek Meşrutiyetin kurallarına uyulmamasından' ileri geliyor.

(Her şeyden önce ülkeyi yöneten bugünkü Bakanlar Kurulu yerine hemen Avrupa'nın güven ve inancını kazanabilir girişimci, namuslu ve 'iktidarlı' kişilerden oluşacak bir hükümetin iktidara getirilmesi.)

Hükümet işine hiç kimsenin, sorumsuz hiçbir gücün karıştırılmaması...»

Ve sonra politikaya giren Ordu ile birlikte «Balkan bozgunu» geldi.

«Kurtarıcı subaylar» beyannamesinin okunmasından sonra:

Yapılması olası çağrışımlarla yorumların bizimle ilgisi yoktur.

3

GÜNLÜĞÜMDEKİ «İÇ HİZMET» NOTU

12 Eylül harekâtı gibi, 12 Mart darbesinin yasal dayanağı da «Türk silahlı kuvvetleri iç hizmet» yasasıydı.

12 Mart darbesinden sonra bu yasanın içeriğiyle müdahalelere dayanak olan öğelerini araştıran kimi çalışmaları günlüğüme yazmışım.

12 Mart darbesinden sonraki bu notları aktarıyorum :

... Türk Silahlı Kuvvetleri iç hizmet yasası, ülkenin tek yasası değildir. Türkiye Cumhuriyeti bir 'Anayasa Devleti' olduğuna göre, üstün yasa, Anayasadır. 1876'dan bu yana geçen yüzyıldır bu savaşım yapılıyor. Elbette, Türkiye cumhuriyetini fiili saldırılara karşı 'korumak ve kollamak görevi', devletin zor kullanabilen «meşru» güçlerince yapılacaktır. Elbette, «meşru» ortamda kalarak, «meşru» yollardan giderek... Bu kural —herhalde— tartışılmaz.

Ne var ki, 'koruma ve kollama' gereksiniminin doğduğuna, devletin silahlı güçlerinin kullanılması gerektiğine kim karar verecektir?

Bu gereksinime değer biçme silahlı güçlere aitse, bu güçler doğrudan davranmak gibi bir sorumluluk içindeyse, o zaman Anayasanın 110. maddesine ne gerek vardı ki :

Çünkü, bu Anayasa maddesiyle, Başkomutanlık TBMM'nin manevi varlığından ayrılamaz. Milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasından, TBMM'ye karşı Bakanlar Kurulu sorumludur. Genelkurmay Başkanı bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur.

1961 Anayasasının III. maddesi ise, «Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyon sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna tavsiye eder,» diyor.

124. maddesindeyse «savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve cumhuriyete karşı kuvvetle ve eylemli bir kalkışmanın... ülkenin

ve milletin bölünmezliğini içten ve dıştan tehlikeye düşüren veya Anayasanın tanıdığı hür demokratik düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması halinde... Bakanlar Kuruluna Sıkıyönetim ilan etmesi yetkisini» veriyor.

1961 Anayasası, TBMM'nin, Cumhurbaşkanının, Hükümetin, Milli Güvenlik Kurulunun, Silahlı Kuvvetlerin, Genelkurmay Başkanı gibi kurumların yetki ve sorumluluklarını da saptıyor.

Kimin ne zaman ne yapacağı, bu Anayasanın içinde açıkça yer almış. Buna göre, ne dışarıya karşı, ne içeride kimsenin doğrudan güç kullanmaya hakkı yok.

İç hizmet yasası Anayasaya aykırı olamayacağına göre, tehlikeyi «takdir ve ona göre doğrudan davranma hakkını» kimseye vermiyor.

Şayet, cumhuriyeti tehdit eden bir dış tehlike olsa, Silahlı Kuvvetler doğrudan davranıp savaş ilan etmeyeceklerdir herhalde.

Böyle bir yaptırım gerçekleşse, o zaman TBMM'ye, Cumhurbaşkanına, Hükümete ve MGK'ye ne gerek var, bu organlar «süs» olsun diye mi kurulmuşlar?

1961 Anayasasının temel bir hükmü daha var : «Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.»

Aynı maddede, «... Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette belli bir kişiye, zümreye ve sınıfa bırakılamaz. Hiç kimse veya organ, kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz» diyor.

Bu maddelere, içerdiği kurallara, koşullara bakıyorum da, iç hizmet yasasını, ulusal iradeyle üstün yasa olan Anayasanın üstünde saymayı olanaksız görüyorum.

Aklımı kurcalayan bir başka öğe daha var: İç hizmet yasasının 35. maddesiyle «korumak ve kollama» görevi yerine getiriliyor, bu, 'fiili' yani 'de-facto' bir durum, pekâlâ.

Ama, aynı yasanın bir de 43. maddesi var. Bu madde, 1924'ten beri Ordunun siyasete karışmasını engelleyen madde.

35. madde ile bir hak elde edilmesine karşın, 43. maddenin Ordunun siyasete karışmasını engellemesi, biribirini tutmayan bir terslik, bir karşıtlık değil midir?..

Nitekim, 12 Mart'tan sonra, parlamentoya, kurulan bir

hükümete karşın, Ordu üst düzeyi politikanın içinde olmamışlar mıdır?..

Bir yasanın bir maddesine dayanmanın, ama öteki bir maddesiyle terse düşmenin ortaya koyduğu sonuç —bana göre— en azından garipsenecek bir manzara...

Yadırgadığım bir başka şey daha var:

Kara Kuvvetleri Komutanlığınca hazırlanan «Atatürk El Kitabı» 1981'de yayımlandı. Kitabın «Atatürkçülük» başlığını taşıyan bölümünde kısa bir tanımlama yapılıyordu.

«Atatürk'ün ilkeleri» bölümündeyse «halkçılık, milliyetçilik, devletçilik, cumhuriyetçilik, laiklik ve devrimcilik 'inkılapçılık' ilkeleri» Atatürk ilkeleri olarak gösterilmişti, bu ilkelerin ayrı ayrı tanımı yapılmış, bir bölüm açıklıklar getirilmişti.

Kitapta Atatürk ilkeleri olarak gösterilen ilkeler, Atatürk ve arkadaşları tarafından kurulan CHP için saptadıkları ilkelerdi. CHP programı bu ilkelere göre hazırlanmıştı. CHP için saptanan bu ilkeler 'Altıok' biçiminde CHP bayrağında yer almıştı.

Çok partili döneme geçilirken, «Altıok» büyük eleştirilere uğramıştı. CHP, «Altıoku» simge olarak sürdürmüş, ne var ki, Altıoku ifade eden ve her zaman Atatürk ilkeleri olarak gösterilegelen bu ilkelerin tanımında, özünde ve çerçevelerinin ölçüsünde zaman zaman değiştirmeler yapma gereksinimini duymuştu.

Bir partinin kuruluşunda, o partiye mal edilmiş ilkeleri, Atatürk ilkeleri olarak göstermek ve ilkeleri okullarda, Orduda Atatrükçülük ve ilkeleri adı altında öğretmek, Türkiye Cumhuriyeti devletini bir siyasal partinin âdeta «vesayeti» altına sokmakla eşdeğerde görülmez miydi?

Oysa, Atatürk'ü bir parti kurucu olarak değil, Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu olarak görmek ve bu sıfatıyla tanıtmaya çalışmak gerekirdi.

Atatürk ve Atatürkçülüğün anlatımına geçilirken, Atatürk'ün görüş ve ilkelerinin iyi değerlendirilmesi ve neden - sonuç zincirinden bir senteze, bir birleşmeye varılması gerekirdi.

Bize düşen görev, Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü fikir ve eylem olarak hiçbir görüş ve grubun sömürmesine yol açmayacak biçimde, objektif değer ve yargının koyacağı biçimde millete benimsetmekti.

12 Mart darbesinden sonra, kimi siyaset adamlarıyla yaptığım «değerlendirme» görüşmelerinden sonra, günlüğüme yazdıklarımdan :

«...12 Mart 1971 darbesini getiren muhtıranın —kendi mantığı içinde dahi— ayakta kalabilmiş hiçbir gerekçesi yok. Bu nedenle bakıyorum da çevreye —komutanlar dışında— muhtıranın sahipliğini üstlenecek, savunuculuğunu yapacak kimse görünmüyor ortada. Böylece, bunalımlar zincirine bir yenisinin eklenmesiyle Türkiye'nin zaman ve kan yitirdiği kesin!

Parlamento ve partileri göstermelik biçime sokup, partilerüstü hükümet gibi bir 'tepeden inme' yaratığın icat edilmiş olması, hem halktaki bilinci zedeledi, hem de halkın demokrasi ve kurumlarına olan güvenini sarstı.

'Partilerüstü hükümet' adlı yaratık daha sonra, halkın oyuna başvurmadan, hiçbir zahmete katlanmadan, halka karşı hiçbir borca girmeden, hükümet olabilme gibi düşünceleri kimi zihinlere koydu ki, yeni buhranların çıkışında, bunun önemli bir 'etken' olabileceği görülecek (Nitekim, Özal hükümetinin ülkeye getirdiği ekonomik ve sosyal sarsıntı karşısında, kimi çevrelerde gene 'partilerüstü' hükümetlerle, bunların başına getirilecek 'bağımsız kişilerden' söz edilmeye başlandı).

Devletin bu biçimde ve çeşitte buhranlara sürüklenmesi nedeniyle devlet yönetiminin fakirleştiği, değerleri, liyakatları yıkıp geçtiği, bundan da ülkenin zarar gördüğü bir gerçek. Bu çeşit bunalımların devlet çarkındaki güveni geniş çapta sarstığı gibi, açık veya gizli bunalımlara neden olduğunu gördük.

'Kargaşayı önleyeceğiz' derken, ülke yönetimine daha geniş açılı kargaşaların geldiğini izledik. Daha da önemlisi, bu çeşitli buhranlar, Orduyu sürekli olarak siyasetin içinde tutmakta.

Bu çeşit buhranlar sonunda ülke :

Fakirleşiyor, geri kalıyor, hak, hukuk çiğneniyor; milletin belleğinde acı ve yakışıksız pek çok iz kalıyor.

Kısacası kardeşim, Türkiye varması gerekli olan yere, özlemini duyduğumuz ortama yaklaşacağı yerde, oradan gittikçe uzaklaşıyor. 12 Mart gününden başlayarak önde Demirel'in 'Muhtıranın karşısına dikiliş nedenleri' bu olmalı.

12 Mart muhtırası, bir 'kişinin' Çankaya'ya çıkması için Meclis ve siyasal partilerin zorlanması, böyle bir kargaşada hükümet etme heveslilerine 'fırsat tanıma' demektir.

En kısa yorum budur. Nitekim, 13 Mart 1973'te Gürler Cumhurbaşkanı seçilemeyince, 12 Mart darbesinin hızı gerilemiştir. İlk günden başlayarak AP, daha sonraki aylarda Ecevit'li CHP 'ulusal egemenlik üstünlüğüne dayalı, hür ve demokrat Türkiye ilkesine sonuna kadar bağlı' kaldılar. Demirel'in sürekli direnmesi, sonradan CHP önderliğine gelen Ecevit'in 12 Mart'a karşı davranışlar göstermeye başlamasının eklenmesiyle Türkiye bu kargaşanın içinden çıkabildi.

Hiçbir biçimde halkın desteğine sahip olmayan 'hükümet etme heveslileri'nin, o döneme özgü koşulları göz önünde tutarak vardıkları yargılar birkaç yıl içinde sönüp gitti.

Örneğin 27 Ekim 1971 sabahı, Erim hükümetiyle başlayan bunalım sürüp giderken, '...Demirel, başbakan olur mu?' sorusuna, 'Güldürmeyin beni' diye yanıt verenler, 13 Mart 1973'ü de gördüler; dayandıkları gücün içinden çıkıp gelen 'kişinin' parlamento iradesi önünde eriyip gittiğini izlediler.

Daha sonra Demirel, üç hükümet kuracak, beş yıla yakın bir süre başbakanlık yapacaktı.

Günün koşullarına bakıp yarınlar için yargılara varmanın, yanlış olduğunu yakın tarih kanıtlıyor.

Geceler nelere gebe?..

Gün ola, harman ola!...

Bir de bakarsınız ki, bir gün her şey değişmiş.»

ONUNCU BÖLÜM

12 MART ÜZERİNDE DEĞERLENDİRMELER

1

ORDUNUN MÜDAHALESİ, REJİM BUHRANI

Gecenin ilerlemiş saatinde Demirel, «...Böyle bir olaya bir tarafından bakarak saptamalar yapmak olanaksız» dedi.

14 Mayıs 1971 gecesiydi.

12 Mart darbesinin üzerinden tam iki ay, iki gün geçmişti. Yorumlar, suçlamalar, siyasal olaylar üzerinde yeni varsayımlar alabildiğince yaygındı.

27 Mayıs'ta da görmüştük. Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve siyasal yazgısını etkileyecek bu tür olaylardan sonra, her şey durulunca ya, mantık ve sağduyu egemen oluncaya değin, «tek yanlı» değerlendirmelerden geçilmezdi. Açıkçası, «vur abalıya» yöntemi basında olsun, siyasal alanlarda olsun «altta kalanı» daha da dibe itmek için bütün çığırtkanlığıyla uygulanırdı.

Olayların içindeki insanların gerçek konumları, neyi nereye değin yapıp yapamadıkları araştırılmazdı. Solun kanlı ihtilal istediği ve 12 Mart'ın bu nedenle yapıldığı, darbenin gerekçesi olarak öne sürüldüyse, solun bu eyleminin gerçek yanları, öne sürüldüğü gibi kanlı girişimlerin peşinde olup olmadığı sorulmazdı. Artık, siyasal odaklara egemen olanların elinde «kral öldü, yaşasın kral» sloganı vurucu tek silah olurdu. İnsanların çektikleri işkenceler ister hukuksal açıdan, ister düşünsel açıdan olsun haklı olabilecekleri gerçeği hep bir yana itilirdi. Örneğin, 1971 darbesinden sonra Yazar İlhami Soysal'ın, Yazar İlhan Selçuk ve arkadaşlarının gördükleri işkenceler kulislerde yayılmaya başlayınca, o suspus olup, 12 Mart'ı benimsemiş olmalarına karşın, yine de bu tür insanlık dışı olaylara karşı olması gerekenler, âdeta «iyi olmuş»a gelen bir tutum sergilemişlerdi. Devlet yönetimine «müdahale» ne denli haklı olursa olsun; gerekçesi ne denli kamuoyunca, halk tarafından benimsenirse benimsensin, insanlık ve çağdışı olduğuna yüreğimizle, kafamızla inandığımız bu olgular karşısındaki isyanımız görmezlikten gelinirdi.

Bireysel isyanımızı somut biçimde gösterecek bir davranışta bulunamamanın ezikliği içindeydik. Kulislerde söylenir, tartışır, karşı çıkar, hatta kimi etkili - yetkili çevrelere, dostlarımıza, arkadaşlarımıza yapılanlardan yakınırdık. Orada kalırdı bu yakınmalar. Çünkü, bu yakınmaları kâğıda döküp kamuoyunun eleştirisine ve tepkisine iletebilme olanağından yoksunduk.

Bu konuları ele alıp yazsak bile, yayımı olanaksızdı.

Gazeteler, yaşam savaşı içinde olduklarından ve kapatılmamaları için her türlü olanaktan yararlanmaları gerektiği için bu tür yayınlara açılamazlardı.

Gazetelerin bir bölümü bu kuşkunun ve kaygının etkisiyle yayın yapamazdı.

Fakat bir bölümü ise, hem bu kaygının hem de egemen çevrelerin etkisiyle bu işlemleri haksız bulsalar da üzerine gidemezlerdi.

Örneğin İlhami soysal, 12 Eylül'den sonra bir gece yarısı evinden alındı, bir yıldan fazla «içerde» kaldı. Oysa suçu neydi, biliyorduk. Suçu olmamak!

DİSK'e ait bir basımevinin işletme müdürlüğünü yapmıştı. Bu basımevinde «aşırı sol kimi şeyler» basılmıştı. Basıldığı tarih, İlhami'nin göreve başlamasından çok önceydi. Ne var ki, kendisinden önce her çevreye şapka çıkaran, bugünlerde de büyük sağcı bir gazetenin başına getirilmeye çalışılan bir başka tip gazetecinin verdiği ifadeyle içerideydi.

12 Eylül tazeydi. Yaşların yanında kuruların yandığını bilirdik. Hele böylesine olayların başlangıç günlerinde. Başbakan Ulusu'yu arayıp, İlhami'nin durumunu anlattım, olayın içeriğine özenle bakılmasını rica ettim. «Bakalım» dedi, ama ses çıkmadı. Bu girişimimi ikinci kez yineledim. Ses çıkmadı.

Nitekim, Nihat Erim de «devr-i iktidarının ilk günlerinde» —sanırım— Çetin Altan'ın hapishanede gözlerinden ıstırap çektiği kendisine iletildiği zaman, «hiçbir şey yapamamıştı.»

İnsanlığı, çağdaşlığı sindiremeyenlerle yıllardır boğuşuyorduk. Oysa, bu tür yaklaşımlara, olgularla olaylara «hep birlikte» karşı çıkabilseydik, daha ilk görüldüğü dönemlerde toplu bir davranış gösterebilseydik, aradan geçip giden zaman, günü gelecek bu tür olayların bir kez daha yinelenmesini önleyecekti. Örneğin bütün seçim propagandası boyunca işkenceye, kontrgerilla olaylarına karşı çıkan Ecevit'in önüne iktidar olduğu gün, Orgeneral Faik Türün'ün İstanbul'da Erenköy'de

gazeteci dostlarıma yapılan işkenceleri doğrulayan sözlerini yaydıktan sonra, Hükümet Sözcüsü aracılığıyla «barış dönemi açıyoruz» diye yanıt verip, sorunun üzerine bir örtü çekmesi gibi.

Sanırım, 12 Mart darbesiyle «manevi işkence» altına girenlerin başında Demirel geliyordu.

Parlamentonun açık olmasına karşın, 12 Mart'ın ilk günleri Demirel, ıstırabını dile getiremiyordu. Dahası, darbenin ikinci ayında açıktan ve dilediğince konuşup, duygularını, düşüncelerini tartışamamaktan ötürü büyük sıkıntı duyuyordu.

Demirel, bütünüyle 12 Mart'ın haksızlığına inanıyordu.

Hele, Cumhurbaşkanının son gün, son dakikada «Beni de devreden çıkardılar Süleyman Bey» diyerek hastalığını öne sürüp istifa etmesini istemesine ruhuyla, bedeniyle, aklıyla, sağduyusuyla isyan halindeydi.

Bu davranış onu, «arkadan bıçaklanmış insan»lara özgü duygular içine itiyordu.

Altı yıl uyum içinde çalıştığı Cumhurbaşkanından Demirel'e gelen bu darbe, onarılması güç bir yıkımdı. Çünkü demokratik parlamenter rejim içinde kalarak anarşinin ve öteki sorunların üstesinden er geç gelineceği yargısını taşıyordu. Hele; işlerine, görevine, bünyesine herhangi bir «müdahale» yapmaktan özenle kaçındığı çevreden —Ordu'dan— gelen bir «müdahale» çok ağırına gidiyordu.

14 Mayıs 1971 gecesi Demirel'e, «Zaman akıp gidecek, 12 Mart darbesini nasıl değerlendirdiğinizi bugün, sıcağı sıcağına saptamak gerek bence» demiştim.

Bana göre, Demirel'in 12 Mart'ı yıllar sonra değerlendirmesiyle, darbenin üzerinden iki ay geçtikten sonra değerlendirmesi ayrı şeylerdi.

«Bu nedenle ses alma aygıtını açalım, siz değerlendirmenizi yapınız, gereken yerlerde soru sorup konuyu açmaya çalışayım» dedim.

Bir süre düşündü, «Deneyelim» dedi.

On dört yıl sonra, 1985'te Demirel'in 14 Mayıs 1971'de yaptığı değerlendirmeyi dinliyorum.

Ses alma aygıtı çalışıyor, on dört yılın gerisinden sesleniyor sanki :

«12 Mart» dedi Demirel. «...Daha çok bir prizma karakterine sahiptir. Çok biçimli bir görünümü vardır.»

Sonra, ağır ağır cümlelerini sıraladı; çok özenli bir tutumu vardı, ayrıca o da «geleceğe bir belge kalması»nı isteyişimdeki önemi kavramıştı. O gün yayımlanmasa bile gelecekte ortaya çıktığında, geçmişte nasıl yanlış değerlendirmeler içinde olduğunun söylenmesinden yana değildi.

«... 12 Mart'a gelindi diyorlar, peki ama 12 Mart nereye geldi?.. İlk önce 'nereye gelindiği'nde bir mutabakat, bir 'birleşme' sağlanması gerekir. Olaylar şöyle olsaydı, böyle olsaydı gibi varsayımlarla 'tarihin gidişini' değiştirmek olanaksızdır. Bir de ülke nereye geldi, ona bakmak gerek. İlk önce bunu doğru yapalım. Nasıl gelindiğini ayrıca saptama olanağı var.»

O günlere ilişkin açıklamalarını sürdürürken,

«...Herkes, keyfi, nisbi kimi değerlendirmeler yapıyor. Ortalık toz duman iken bunlar bir değer taşır veya taşımaz. Daha doğrusu, öfkelerin, hırsların, kinlerin, peşin yargıların karalama heveslerinin cirit attığı bir ortamda bu saptamanın doğru yapılacağına da inanmıyorum ben...» dedi.

Derin bir soluk aldı ve yeniden konuştu :

«...12 Mart'la ortaya çıkan bir durum var : 1) Muhtıranın içindeki savlar var. 2) Bu savların üzerinden iki ay geçtikten sonra gelinen bir nokta var... Durum daha altı ay sürerse Türkiye'nin nereye geleceği şu anda belli değil.. 12 Mart muhtırasıyla memleket uçurumun kenarına gelmişti, kurtuldu, diyenler var. Kurtuldu mu, kurtulmadı mı, bunu şu anda saptamak da olanaksız...

Bu olayın Türikye'yi nereye sürükleyeceği belli değil,» dedi Demirel. «12 Mart muhtırası olmasaydı Türkiye nereye giderdi demek, doğrudan doğruya 12 Mart muhtırasını onaylama heveslerinden ibarettir» diye bir de eklenti yaptı.

«...Bütün bunlar, bugünkü ortam içerisinde tartışılması mümkün olmayan hususlardır. Neden tartışılmıyor?.. Bugünkü ortam içinde 12 Mart'ın aleyhinde konuşmak yasak, lehinde konuşmak özgür, böyle bir ortamda gerçeği nasıl ortaya çıkarırız?.. Her şeyden önce, bir saptama yapmaya yöneldiğimiz zaman zihinlerin baskı altında bulunduğu gerçeğini kafalar-

dan uzakta bulundurmamak gerekir.. Konuyu dağıtmayalım : Ortaya çıkan birinci durum, Ordu yönetime müdahale etmişti; bu, bir rejim buhranıdır...»

İlk İş : Ordu Müdahalelerini Önlemek!

«... Şunu söylemek istiyorum...» dedi Demirel.

«12 Mart muhtırası ile ortaya çıkan sorun, daha ne zamana kadar Ordu, ülkenin işlerine müdahaleyi sürdürecektir?.. Bu sorunun yanıtlanması gerek...»

Demirel'in burada vardığı yargı, çok önemliydi. Ülkenin bütün sorunlarından daha önemlisinin ne olduğu sorusuna da çok açık bir yanıttı :

«...Bu, Ordunun yönetime müdahale etmemesi gerekliliği, Türkiye'deki anarşik sorunlardan da önemli, öteki sorunlarından da, her şeyden önemli.»

Demirel, bu yargısını pekiştirecek açıklamalara geçerken, kimi yerde duraksıyordu, «Sorunun kalbini söylemek istiyorum da, onun için sıkıntı içindeyim» diyordu, ama söylüyordu:

«...Ordunun hangi zamanda ve hangi nedenle yönetime müdahale edeceği düşünülürse, şöyle diyeceğim :

Önce demokratik yönetimi tayin edelim. Bunu biz icat etmedik. Demokratik yönetim demek, seçilmiş kişi ve organlarca yönetilmek demektir. Bunun dışında bir tanımlama olanaksız. Bir ülkeyi seçilmiş insanlar yönetmiyorsa, o ülkede demokratik yönetim var değildir. İnsan hakları evrensel beyannamesinin sanırım 23. maddesi, 'yönetimin kökü millettir' diyor. 'Hükümet otoritesinin kökü de millettir' diyor.

Thomas Phane, 'her türlü egemenliğin kaynağı millettir, millete dayanmayan yetkilerin kullanılması söz konusu olamaz. Milletten razı olunmayan yönetime yöneliş 'gasptan' ibarettir' diyor ve ...(Sözcüklerin üzerine bastırarak) Ve, 'sonu hüsrana düçar olur' diyor...»

«Sanırım siz bunları Millet Meclisinde söylediniz.»

«Evet, söyledim, tutanaklarda vardır.»

«Şimdi» diyen Demirel, sürdürdü :

«...Şimdi bir noktaya geliyoruz : Ordu yani Silahlı Kuvvetler, bir ülkede sivil yönetimin 'vasisi rolünde' olduğu sürece, sivil yönetimi geliştirmek ve ülkeyi etkili bir yönetime kavuşturmak mümkün değildir...

... İlk önce, çözülecek sorun budur!...

... Burada kabahatli filan aramaya gerek yok... Bu, bir sistem sorunudur. Bu sistemi kuracaksınız, işleteceksiniz...»

Bir an geldi, ses alma aygıtı çalışmasına karşın, ses almıyordu. Çünkü o da susuyordu ben de susuyordum. Ama o, konuşmanın bu önemli aşamasında daha neler söyleyebileceğini tartıyordu herhalde.

«...Bugün, bu sorunun yanıtını arayan hiç kimse yok Türkiye'de» diye başladı.

«..Fakat bir anayasa yapmışız. Bu anayasada yetkileri ve sorumlulukları saptamışız. Bu yetki ve sorumluluk içinde, özellikle kuvvetlerin ayrımına dayanan bir anayasada, yasa yapma, uygulama, denetleme ve adalet dağıtımı kurumları mevcut...

...Bunların içinde yasa yapan kurumların adalet dağıtması nasıl olanaksızsa, yasaları uygulayan organların nasıl ki yasa yapmaları söz konusu değilse, yasaları uygulayanların da adalet dağıtmaları mümkün değil. İşte bu nedenlerle bugün 12 Mart'a gelme olayı, bir rejim bunalımıyla karşı karşıya kalma olayıdır...

...Neden bir rejim buhranıyla karşı karşıya kaldık? Böyle sorulmalı...

Buhran, Ordunun bir muhtırayla yönetime müdahale etmesinden doğmuştur...

...Ordu hangi yetkiyle yönetime müdahale etmiştir. Şayet Ordunun yönetime müdahale yetkisi anayasada mevcut değilse, Ordu, kendisine ait olmayan bir yetkiyi kullanmıştır. Bu husus, aslında 12 Mart 1971'de benim hükümetimin istifa mektubunda yazılıdır. Sorunun can alıcı noktası budur...»

«İstifa mektubunuzdaki, 'muhtırayı hukuk devleti anlayışıyla bağdaştırmak mümkün değildir' cümlesi galiba?...»

Sözümü tamamlayamadan, elini bana doğru uzatarak, bağırıyordu :

«...Odur, o!.. Muhtıra ile Silahlı Kuvvetler, anayasanın dışına çıkmıştır. Ben, bunu 22 Mayıs 1971'de radyo ve TV'de de söyledim. Ve diyordum ki; Ordu, buyruğunda bulunduğu hükümetin ve parlamentonun buyruğundan çıkmıştır. Şimdi, tartışma şu yönde yapılıyor : Çıkmaya zorunluydu!..»

«Yani olaylar orduyu müdahaleye itti, deniliyor.»

«Çıkmaya zorunluydu. Çıkmaya zorunlu olduğunu kabul ettiğiniz anda...»

«...Her zaman...»

«...Her zaman, Ordunun yönetime müdahalesi için nedeni kabul ediyor, bu suretle de 'istikrarsız bir rejimi' kendiliğinizden 'vaz edlyorsunuz' demektir...» diye tamamlıyor Demirel.

Herkesin Düşünmesi Gereken

Artık, yargılarının arkası kesilmiyordu.

«...'Ahval ve şerait' ne olursa olsun, Ordunun yönetime müdahalesini kapamanın yollarını aramak gerekir. O zaman rejim işlerliğe kavuşacaktır.

Ordunun yönetime müdahalesi 'şu ya da bu biçimde ibra' edilebiliyorsa, haklı gösteriliyorsa, aslında 'devleti kuramamışsınız' demektir...

...Herkesin başını iki elinin arasına alarak düşünmesi gereken şey, Türk devleti kurulmuş mudur, değil midir, kurulmuş olmadığını olaylar göstermiştir, öyleyse kurulu hale getirmek için ne yapmak gerekire geliyor sorun...

... Tabii, benim söylemek istediğim şey, günlük, demogojik havanın içerisinde ve olaylara tepeden tümü içinde bakarak bir çıkış arayan zihnin araştırmalarıdır...»

Demirel, «Şöyle özetleyeyim» dedi :

«Geldiğimiz yer neresi?.. Rejim buhranı.

Rejim buhranı nereden doğmuş?.. Ordu muhtıra vermiş, ondan doğmuş.

Ordunun muhtıra vermeye yetkisi var mı?.. Yok!

Önce bu sorunu çözelim.»

«... Siz diyorsunuz ki, 'Şimdi bu dedikleriniz değil, Orduyu müdahaleye iten nedenler tartışılıyor'. Ben de diyorum ki : 'Konuşun' diyorum. Eğer Ordunun sivil yönetime müdahalesini şu ya da bu nedenle haklı görebiliyorsanız, Ordu daima kendi yaratacağı atmosfer içerisinde size haklı saydırabileceği nedenlerle daima yönetime müdahale edecektir, bunun adına demokrasi demezler...»

«Her zaman böyle nedenler bulunabilir, değil mi?»

«...Bu, kendi kendimizi aldatmacadan ibaret olur ve bu çeşit yönetimin de ülkeye yararı değil, zararı olur. Neden?.. Getireceğiniz seçilmiş yönetimler ve kişiler, parlamentolar özgür yönetimin yaratıcı gücünden yoksun olurlar. Şunu yaparsak 'acaba Ordu ne der?' Bunu yaparsak 'acaba, Ordu ne yapar?'.. Bu düşünceye sapmış olan parlamentoların ve hükümetlerin 'güdümlü demokrasilerden çok daha kararsız' ve ülkenin hiçbir sorununa eğilmeyen günü gün eden istikrarsız hükümetlerden öteye geçmesi mümkün değildir.. Önce, bunu çözmek gerekir...

...Sorunun hikâye edilmesinden, olayların ayrıntılarının anlatılmasından önce, bence, üzerinde durulacak ilk nokta budur. 12 Mart'a nasıl geldiğimizi değil, 12 Mart'tan başlayarak geriye doğru gitmek ve 12 Mart'tan başlayarak bugüne nasıl geldiğimize bakmak gerekir...

...Ordu, kendi içinde anayasayı aşmaya karar verdiyse, sadece süngüyü alkışlamaktan başka yapacak işi olmayan kişiler için hikâye uydurmak fevkalade kolaydır...

...Bir defa 12 Mart'ı haklı bulmak veya bulmamak tartışılamaz...»

«Çünkü, bir oldubittidir...»

«... Bir oldubittidir, ama ayrıca haklı bulmamız mümkün değildir. Çünkü, anayasayı aşan bir davranıştır. 'Anayasayı rafa kaldırmaktan ibarettir'. Eğer anayasayı rafa kaldırmayı sivil hükümetler de göze alsa, o zaman, 'keyfi' yönetime giderler. Ordunun bir özelliği olmaz, yani Ordu veya sivil yönetim, anayasayı rafa kaldırınca olaylar ayrımlı değildir.

Öncelikle, bu önlenmeli!...

...Aslında, 12 Mart muhtırası hangi yetkiye dayanılarak verilmiştir?..

Ordu iç hizmet talimatnamesinin 35. maddesinden söz ediliyor. Bu madde Anayasanın üzerinde olamaz. Çünkü, Anayasanın 110. maddesi açıklıkla ordunun yerini saptamıştır. Ordu, kendi yerini kendi saptama yetkisine sahip değildir...»

«Yasa mı bu?...»

«... Yasadır bu talimatname, ama yasalar Anayasanın üzerinde olmayacağına göre...

'Ülke, vahim bir manzaranın içine girmiştir' diyerek Anayasanın dışına çıkılmakla, ben sorunun çözüleceğine inanmıyorum. Çünkü Anayasanın 8. maddesi yasalar Anayasaya ay-

kırı olamaz, diyor, bu maddeler herkesi bağlar, seni de (Orduyu amaçlıyor) bağlar...

..Sen silahlı kuvvetlerim diye kendini bu Anayasa ile bağlı saymıyorsan, o zaman sen devleti temelinden kurmamışsın demektir. 'Şimdi, neyin hesabını kimden soruyorsun', bundan başlayalım...»

Demirel, alev makinesi gibiydi. Her cümlesi çevreyi, sorunu, tartışmaları yakmaya yönelmiş bir alev aracı :

«...Anayasanın ülkede durum şöyle olursa, Ordu idareye el koyar diye sana yetki veren bir maddesi yok ki...

Ondan çok daha vahim olayların olacağı varsayılmıştır da onların hakkından şu Anayasanın çizdiği çerçeve içinde gelineceği düşünülmüştür...

...Bu ülkede isyanlar olmuştur, cumhuriyet döneminde 7 kez isyan olmuştur. Hiçbirinde önce meclisi ve hükümeti devirme, sonra bu isyanların üzerine gitmek düşünülmemiştir. Yani, ülkede güvenlik kuvvetlerinin görevi neden bu olaylar oluyor, neden bunları önlemediniz diye hükümeti alaşağı etmek değil, olan olayları bastırmaktır...

Kaldı ki, meydana gelen olaylarda meşru hükümetin ve parlamentonun kusurunu aramak —bence— en son yapılacak iştir. Doğru değildir, kimileri bunu uygun bulsa bile, bana göre, en soooooon yapılacak iştir. Bana sorarsanız, hiç yapılmaması gereken iştir.»

Yüksek Sesle Düşünme

Demirel, «Şimdi yaptığımız, yükses sesle düşünme»dir, dedi.

Ve ekledi : «... 12 Mart muhtırasını yorumlarken, daha doğrusu bunun anlaşılmasını kolaylaştırırken yapılacak şeyler vardır..

... Kurulan Erim hükümetinin programının esas aldığı muhtıradır. Bu açıdan hükümet programını, 12 Mart muhtırasını doğru anlamakta bir 'ek doküman' olarak alıyorum ben.

Muhtıranın özü nedir; anarşi, kardeş kavgası, sosyal reformların yapılmaması... Huzursuzluklara sebep olmuş!.. Tür-

kiye'de seçilmiş parlamentoyla ona dayalı bir hükümetin anarşiye neden olduğunu öne sürmek fevkalade zor bir iştir. Planlı bir dönemde, ülkenin bütün kaynaklarının nelerden ibaret olacağının saptandığı bir dönemde ve bunların nasıl kullanılacağının Meclislerin kararına bağlandığı ve bütün bu işlerin açık, ortada, herkesin gözü önünde yapıldığı ve basının enine boyuna özgür olduğu bir ülkede —ki bunların dışında bir 'güvence' yoktur— ülkenin ekonomik ve sosyal bunalımlara sürüklendiğini iddia etmek mümkün değildir. Kaldı ki, ülke ekonomik ve sosyal bunalımlara da sürüklenmiş değildir. Türkiye, ekonomik kalkınmayı Japonya'dan sonra geçen beş yılda en iyi gerçekleştirmiş bir ülkedir...

... Ne isteniliyor?.. Partilerüstü hükümet olsun, bu, demokratik olsun, güvenilir olsun, güçlü olsun, Atatürkçü bir görüşle reformları gerçekleştirsin.

Dört tane öğe var burada.

Bu öğelerin hepsini tartışmak mümkün.

Bir kez, demokrasilerde partilerüstü hükümet olmaz. Partilerüstü hükümetten söz ediyorsunuz, biz partiler demokrasisinden söz ediyoruz. Bu koşulda demokratik yollardan söz edemezsiniz. Esasen bunlar, muhtıranın 1. maddesi ile çelişir. Diyorsunuz ki, 'parlamento ve hükümet süregelen tutum ve davranış'la yani parlamentodan 'şekvacı' yani şikâyetçisiniz. Ama, şikâyetçi olduğunuz parlamentoya gidip demokratik yollardan bir hükümet kurduruyorsunuz...

... Aslında bu, parlamentoyu bir 'şemsiye' olarak kullanmaktan başka bir şey değildir... Parlamentoyu şemsiye olarak kullanırsanız, parlamentoyu öldürürsünüz, ki nitekim öyle oldu.

İkinci öğeye geliyorum : Güvenilir, inandırıcı bir hükümet kuracaksınız.

Hükümetin gerek kuruluşu, gerekse iki aylık icraatı ortadadır. İcraatı orta yerde olan hükümete göre, geçmiş hükümetleri çok kolaylıkla 'ibra' edebilirsiniz.

Üçüncü öğeye geliyorum : Hükümet ülkeyi ekonomik ve sosyal bunalıma götürmüş yani biz kalkınmada başarısız olmuşuz, demektir bu. Belki 'hafif' bir söz gibi gelecek, ama inanılır hükümetin beyni diye koşa koşa Amerikalardan getirdikleri ikinci sıradaki kimse, Türkiye'nin 2359 yıl sonra kalkınabileceğini, batı düzeyine ulaşabileceğini söylüyor ki, o zaman reform hükümetlerine gereksinim olmadığını, esasen bundan önceki hükümetlerin de 'gayrı mümkünü, mümkün yapmak'

gibi bir görevle görevli olduklarını, gayrı mümkünü neden mümkün yapamadınız diye bu muhtıra ile 'muaheze' ediliyorlar ki, bu da muhtıra ile inanılır hükümet diye kurdukları hükümetle, 'ekonomik beyin' diye getirdikleri kişinin demeciyle ters düşüyor. O zaman reform yapıp ne yapacaksınız?.. Yani Türkiye'nin ekonomik olarak sonu yoktur gibi bir sonuç çıkıyor bu demeçlerden.

2359 yıl sonra!..

Türkiye'nin kısa zamanda kurtuluşu yoktur diye bir hükümet getirirseniz, bunun inanılırlığının, gücünün, reformculuğunun Türkiye'ye yararı ne olacaktır?...

(Gülüşmeler)

... Bugün Türkiye'de sorumluluk duygumuzun yüksekliği, ülkeyi daha kötü yönlere götürmemek için harcadığımız çabalar nedeniyle susmamızın ne denli gayrı mantıki işlerin olagelmesine meydan verdiğini görüyorsunuz..

(Kızgın bir sesle)... Yani, bu muhtıranın altına Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanları imza attı diye doğruluğunu kabule zorunlu mu herkes?...

...Aslında 'eşit koşullar' içinde davranma mevcut değildir. Muhtıraya Milli Güvenlik Kurulu üyesi diye imza koymuşlardır. MGK üyeliği hakkını yasa onlara veriyorsa, o yasa başkalarına da bu sıfatı veriyor. Altı tane Bakana, Başbakana, Cumhurbaşkanına da aynı sıfatı veriyor. Onlar da bir muhtıra ile ortaya çıksalar, ne olacak.. Ne mana taşır MGK üyesi olmak?..

MGK üyelerinin ayrı ayrı veya bir kısmının vereceği karar yoktur. MGK'nin tümünün vereceği karar söz konusudur. Oybirliği ile alınır veya alınmaz. Şimdi yaklaşık 6 yılda MGK, belki de 70'e yakın toplantı yaptı. Bu toplantıların aslında büyük bölümünün tutanağı vardır, teype alınmıştır. Kararlar vardır. MGK buyurucu değil, istişaridir. Ama siz dersiniz ki, biz Komutanlarız, yasa böyle yazmış ama biz bunu dinlemiyoruz, biz yasanın üstüne çıkıyoruz, kendimizi bu hususta yetkili görüyoruz...

...Eeeee, buna, 'ne hakkınız var' diye sorarlar...»

«Tabii eşit koşullarda özgürce tartışma ortamında?»

«... Tabii, tabii! Ama Batı demokrasisi istiyorsanız, bu sorular sorulabilmelidir. Böyle soruların sorulamadığı yerlerde, esasen demokrasi işliyor da denilemez. Ondan sonra kabahat kimindi, kimdeydi diye aramanın manası yok!...

Gene geliyorum muhtıraya, ne deniliyor. Anarşi ve kardeş kavgasına ülke getirilmiştir. Buna neden olarak da parlamentonun ve hükümetin tutum ve davranışı gösteriliyor.

Bunu da tartışalım : Eğer bu sav da doğru değilse, bu muhtıranın içinde 'doğru' olan tek şey kalmaz. Buna girmeden önce Anayasanın öngördüğü reformlar yapılmamıştır deniliyor ya, işte Anayasa.. Hangi maddesinde, hangi reform öngörülmüş...»

«Söyledikleri toprak reformu?»

«...O başka bir iştir, o. Söyledikleri Anayasanın öngördüğü reformlar. Anayasanın öngörmediği veya yazmadığı birtakım reformları, işleri herkesin önüne sunmaya gerek yok!. Anayasanın bir metni, bir gerekçesi ve bir de müzakeresi var. Ne reformu öngörmüşte Anayasa, bu yapılmamış?.. Ben, söylenen sözlerin önce metniyle lafzıyla ilgiliyim. Ondan sonra işle ilgiliyim. Birtakım şeyleri oradan buradan toplayıp Anayasaya bağlayamazsınız...»

«Anayasanın yapımını devlete bıraktığı kimi işler var ya, efendim. Bu maddelere koşut yasalar getirmemekle, reformlar yapılmamakla suçlanıyor geçen hükümet.»

«...Orada da yasalar mevcut, geçen 10 yıl içinde birçok yasa çıkarılmış. Senin reformdan amacın ne, genişliğinden neyi amaçlıyorsun, hedefinden neyi amaçlıyorsun. Neticede bunların hepsi paraya dayanır. Elinde yeterince kaynak var mıdır, yok mudur sorusuna gelir. Anayasanın 53. maddesinde de bütün bunlar kaynaklara bağlıdır denilmektedir.

Biz de diyoruz ki, ülkenin olanaklarını çok iyi geliştirip kullandık.

Muhtıranın içindeki öğelerde haklılık bulmak olanaksız!...»

Ya anarşi sorunu?..

Anarşi Tehdidi Karşısındaki Hiçbir Ülkede...

«...Geriye kalan anarşi ve kardeş kavgası savı :

İyi araştırmak zorundayız. Bir kerre Türkiye anarşiye gitmiş midir, kardeş kavgasına gitmekte miydi ve bunun çözümü meşru parlamentoyu ve hükümeti alaşağı etmek miydi?.. Daha doğrusu anarşi tehlikesini önlemek için Ordunun koşup gidip meşru hükümeti alaşağı etmesi mi gerekliydi, yoksa Or-

dunun meşru hükümet ve parlamentoyla birlik olup da tehlikeyi önlemesi mi öngörülürdü?..

Bunu yanıtlamak gerek!

Dünyanın öteki ülkelerinde bu nasıl yapılır?

Anarşi tehdidi karşısında kalan ülkelerde Ordu hemen gidiyor, öncelikle, hükümet ve parlamentoları alaşağı edip yönetime mi el koyuyor, yoksa Ordulara görev mi veriliyor, şu işi yapın diye, Ordu da o işi yapıyor.

Aslında demek istediğim şu: Türk Silahlı Kuvveleri ve onun bir bölüm mensupları —tümüdür demiyorum— ne zamana kadar Türkiye'de 'vasilik rolünü' oynamayı sürdüreceklerdir?... Ne zamana kadar meşru hükümetlerle parlamentoların ve milletin üzerinde olacaklardır?.. 'Bu sorunu çözmediğimiz sürece Türkiye rejim bunalımlarından kurtulamaz'...

...Bugün 'istikrar' oluyor gibi olur, bu nisbi bir istikrardır. Aslında TSK bir kuşku ve korku kaynağı olur. Oysa kuşku ve korkudan kurtulmak için milletler Ordu teşkil ederler...

...Benim fikirlerimi tüm olarak mütalaa etmek lazım. Sanırım ki, sorunun kalbine giriyorum. Ben TSK'nin vatanseverliğine, milliyetçiliğine, özgürlük severliğine ve erdem sahibi yüksek sorumluluk duygusuna herkesten fazla inanırım, çünkü onları bilirim.

Ama, o iş başka iştir, bütün bu iyiniyetlerle yüksek duygularla dolu kurumun ülkenin işlerini karman çorman etmeye girmesi başka bir iştir...

Aslında meşru hükümet ve meşru parlamentoya müdahale, anarşinin ta kendisidir.

Bu, öbür anarşiden çok daha fazla önemli bir anarşidir. Çünkü öbürünün etkilerini yok edebilirsiniz, bununkini yok edemezsiniz. Yok edebilmeniz fevkalade zordur. Bu nedenlerle, kısa düşüncelerle böyle nisbi bir sükûneti esas alarak birtakım aldatıcı hükümetlere varmak —bence— yanlıştır...»

2

«14 YILDA FİKİRLERİMDE BİR DEĞİŞİKLİK YOK!»

On dört yıl önce bir gece yarısı, 12 Mart darbesi üzerinde yaptığımız bu değerlendirmenin metnini Ocak 1985'te Süleyman Demirel'e götürdüm, gösterdim.

Okudu.

Bir süre geçti, 7 Mart 1985 günü, kapı çalındı, tanımadığım birisi zarf uzattı.

Açtım.

İçinden Demirel'in mektubu çıktı :

Ankara, 7 Mart 1985

Sayın Arcayürek,

12 Mart 1971'in değerlendirilmesi ile ilgili olarak, 14 Mayıs 1971 gecesi benimle yapmış olduğunuz mülakat hakkında bugün ne düşündüğümü soruyorsunuz.

Aradan 14 sene geçmiştir. Bu 14 sene zarfında, fikirlerimin genel çerçevesinde bir değişiklik yoktur.

Ben, siyasete adım attığım günden beri, millet iradesi üstünlüğüne dayalı, hür ve demokrat Türkiye fikrini savunuyorum. Bu, benim inancımdır. Hür ve demokrat olmayı, hiçbir zaman bunalımların sebebi saymadım. Yine de saymıyorum.

Hür ve demokrat olmaktan uzaklaşmakla, bunalımlardan kurtulunacağını da sanmıyorum.

Bunalımlar, her ülkede olabiliyor. Yalnız, hür ve demokrat olan ülkeler, bunu, doğruluğu insanlık tarihi tarafından ispatlanmış, genel prensiplere sadık kalarak aşabiliyorlar. Böylece, bunalım, daha da büyük bunalım haline gelmiyor.

Türkiye'nin bir Anayasa devleti olmasını, hep savunageldim. Anayasa devletinde, herkesin yeri bellidir. Devlet işlemiyorsa, devleti işletecek çareleri aramak yerine, rejimden vazgeçmek yanlıştır.

Üstün iradenin hiçbir zaman aşılamaması lazımdır. Zira, üstün irade aşılabiliyorsa, «üstünlüğü» nerede kalmıştır?

Bir ülkede, kişi korkular ve kaygılar içinde ise, zihninin ve vicdanının içine hapsedilmiş ise, o ülkede, huzur olmaz. Herkes düşündüğünü söyleyebilmelidir. İstediğini de yapabilmelidir.

Bir ülkenin «üstün irade, üstün yasa ve devletin tekliği» prensiplerine şartsız uyması halinde, eninde sonunda ülkede, huzur, sükûn ve refahın, sürekli bir şekilde sağlanabileceğini sanıyorum.

Ben, hür ve demokrat Türkiye'yi kendim için değil, herkes için istiyorum. Türkiye'nin eninde sonunda varacağı yer, burasıdır. Bir an evvel varırsa, zaman kaybı önlenmiş olur.

14 Mayıs 1971 gecesi size söylediğim, bu düşüncelerimin, kendi üslûbum içerisinde ifadesinden ibarettir.

Saygılarımla,
Süleyman DEMİREL

Şimdi CHP önederi Bülent Ecevit'in 12 Mart değerlendirmesine geçeceğiz.

Anarşiye ve öteki koşullara karşın iki önderin «demokratik rejim» konusundaki düşüncelerinin biribirine ne denli koşut olduğunu göreceğiz.

3

GÖRÜŞME

Ecevit, rahattı.

Bir süredir bu denli uzun görüşmemiştik.

12 Mart darbesinin son aylarıydı, artık demokratik düzene geçiş aşamasındaydık. Sivil kadroların, siyasal partilerin sesleri daha güçlü, daha bilinçliydi. İsmet Paşa gibi bir siyaset devini parti önderliğinden indiren Ecevit'in adı, yeni bir «umut», yeni bir ses olarak halkoyunda giderek büyüyor, sosyal demokrat görünüm içinde geniş kitlelerde yankılar uyandırıyordu.

Ecevit'le, Cumhurbaşkanlığı seçiminden önce görüştük.

Uzun süren bu görüşmenin ses alma aygıtıyla saptadığım metnini, yıllar sonra dosyasından çıkarıp yeniden dinledim.

1985 yılında bir gece Ecevit'in sözlerini dinlerken, âdeta zaman tünelinden gerilere gidiyordum. 1970'lerin bu sesleri, o denli canlı, o denli anılarla doluydu ki... Ses bandı o denli temizdi ki, çay kaşığının sesi, arada bir içeri girenlerin söyledikleri, Ecevit'in —benimle görüşürken— partili arkadaşlarına verdiği buyruklar... Hepsi, ama hepsi küçük yazı odamın içine doluyordu.

Bu görüşme o tarihlerde yayımlanmadı.

Saklamıştım. Günü gelecek belge değeri kazanacaktı.

Siyasal zaferler kazanan genç önder Ecevit, bu görüşmemizde öylesine rahat, öylesine kendine güvenen bir insan izlenimi veriyordu ki...

«Ama» dedim Ecevit'e. «Kamuoyunda çok tartışılan bir sözünüz var : İsmet Paşa döneminde bir Parti Meclisi toplantısında Atatürk devrimlerinin tartışıldığı ortamda 'fesi çıkardık, şapkayı giydikte ne oldu' demişsiniz. Nihat Erim ve arkadaşları, bunun üzerine CHP Genel Sekreteri 'reddi mirasta

bulunuyor' diye çıkış yapmışlar. Parti içindeki önemli patlamaların biri, bu olay galiba?»

Ecevit duraksamaksızın, «Erim ve arkadaşları benim kapalı bir toplantıdaki sözlerim üzerine değil, açıktaki bir konuşmam üzerine kimi yorumlarda ve eleştirilerde bulunmuşlardı» dedi.

«...Reddi miras ayrı bir konu. Sonra bunun ileri ölçüde ve partiyi yaralayabilecek haksız kuşkular uyandırabilecek bir niteliğe dönmekte olduğunu görünce bu tartışmaların Kurultay'ın erkene alınmasına zorunluk olduğu inancımı arttırdı ve Kurultay'ın huzuruna, 1970 yaz başında yapılan Kurultay'ın huzuruna tartışma konusu yapılan konuşmamı kitap haline getirerek çıktım. Aslında Atatürk'ü eleştirmiş bile sayılmam.

O konuşmamın temelinde şu vardı :

O sırada Sayın Erim'in de 'ilişkili' bulunduğu 'kimi çevreler', ama ne ölçüde ilişkili olduğunu bilmiyorum, belki de sadece bir kişisel sempati çerçevesindeydi bu, belki de kimi fikirlerine katılmıyordu, bunları bilemem, fakat kimi çevreler demokratik rejim içinde, halk iradesine dayanarak Türkiye'de toplum yararına reformlar, ileri atılımlar yapılamayacağı konusundan hareket ederek Atatürk devrinin rejimine dönüşü savunmaya... Bunun için çağrıda bulunmaya başlamışlardı...»

«Yani 'tek parti' çağrısı mı?»

«...O anlama geliyordu. Ve, âdeta bir askeri veya yarı askeri rejim altında Türkiye'nin sorunlarına çözüm bulunabileceği havası yayılmaya başlamıştı. Ben, buna karşı çıkma zorunluğunu duymuştum o zaman. Ve Atatürk'ün kendisi büyük komutan olmakla beraber, Kurtuluş Savaşını bitirip de politikada devlet görevi almayı kararlaştırdığı andan itibaren askerlikle bütün ilişkisini kestiğini ve yaptığı bütün ilerici hareketleri halka anlatmaya çalışarak, halka kabul ettirmeye çalışarak gerçekleştirmek yollarını denediğini ve tam demokrasiye geçişi daima amaç olarak gözettiğini belirtme ihtiyacını duymuştum. Ve, tam demokrasiye geçme olanağı bulunmayan bir ortamda Atatürk'ün yapmak istediği devrimlerden birçoğunu yapamadığını, istediğini açıkça belirtmiş olduğu halde yapma olanağı bulamadığını söylemiştim. Onun için de tek partili bir rejim hayalleri kurmanın gerçek reformculukla bağdaşmayacağını anlatmaya çalışmıştım. Konuşmamın nedeni buydu...»

«Öyleyse, CHP'de bir kanat, Atatürkçülüğe dönüşü tek parti rejimi olarak görüyorlardı?»

«... Sayın Erim o düşüncede miydi, kesin olarak bilemem. Fakat kendisinin de yakın arkadaşları olan kimi kimseler, bu düşünceleri savunmaya, yapmaya ve söylemeye başlamışlardı. Erim, o düşünceleri benimsediği için mi bana karşı çıkıyordu, bu konuda bilgim yoktu...»

«Şu soru akla geliyor : Parti içindeki grup, parti dışındaki bu oluşmayı isteyen grupla ilişki içinde bulunuyordu ve CHP'yi bu hedefe çekmeyi mi istiyordu?»

«...CHP içinde birtakım 'zorlama' değişikliklere girişimler olduğundan kuşku yoktu. Sonraki olaylar, açıklamalar bunları daha kesin olarak ortaya çıkarmıştır...»

«Yani şöyle mi düşünüyorlardı : CHP güçlü bir partidir, eğer bu fikir raya, Atatürk'ün tek partili rejimine uydurulursa, ülkede tek parti rejimi sağlanabilir, diye yola çıkıyorlardı o zaman.»

«...Evet!.. Ve düşlerindeki sivil - asker bürokrasiye dayanan bir rejimin en uygun siyasal kadrosunun eski görüntüsüyle CHP olabileceği düşünülüyordu herhalde. Onun içinde CHP üzerinde kimi emeller muhtemelen besleniyordu, işin garip yanı kendilerini 'ilerici' olarak kabul eden kimselerin aradan geçen zaman içinde Türk toplumunun ne denli ilerlemiş ve değişmiş olduğunu kabul edememeleriydi...»

«Bu koşullarda olağanüstü Kurultay önerdiniz, İsmet Paşa da sizin gibi düşünüyordu, çünkü öneri kabul edilmişti?»

«...Bazı duraksamaları vardı. Ama, dirençli ricam karşısında kabul etti.»

«Paşanın ne gibi duraksamaları vardı?»

«...Bilemem. Ama, ben parti içindeki tartışmalar kamuoyu önünde yapılmaya başlanınca, bunun bir an önce bir sonuca bağlanmasında kesin yarar gördüm. Sayın İnönü de kabul ettiler.»

«Fakat bu Kurultay'da İsmet Paşa 'tarafsızlığını' koruyacağını söyledi, tartışmalar ortamında 'tarafsız' bir önder?»

«...Eeeee, evet!...»

«O sıralarda sizi hırpalamak için öne sürülen bir cümleniz ortaya çıktı. 9 Ocak 1970'de Berlin'de öğrenci ve işçilerle bir toplantı yapmışsınız. CHP nedir diye sormuşlar size, 'CHP, CHP'dir, ama siz bana sosyalist derseniz teşekkür ederim demişsiniz?»

«...Efendim, olayın aslı şudur : Ben orada devlet görevlilerinin bilgisi içinde, birçoğunda da hazır bulundukları birçok

temaslar yaptım. Daha çok işçilerle temas ettim, kimi merkezlerle de.. Daha çok işçilerin ve öğrencilerin katıldığı yemekli toplantıda birçok şeyleri uzun uzadıya konuştuk. Ben, kimi gençlerin bizim kabul edebileceğimiz sol anlayışın ötesinde bir anlayış içinde bulunduklarını görmüştüm Berlin'de. Fakat bilirsiniz bu türlü anlayışların karşısına çıkmam, olanak oranında 'ikna' etmeye çalışırım. Sözünü ettiğiniz söyleşide kimi gençler tarafından uzun eleştirilere, saldırılara uğradım. Bu tartışma uzayınca CHP'nin nasıl bir düzen değişikliği istediğini anlattım. Kimilerini 'ikna' edebildim, kimilerini edemedim. İkna edebildiğim anlaşılan gençlerden biri dedi ki, 'Eğer CHP bu konularda anlattığınız gibi düşünüyorsa, siz de sosyalist sayılırsınız'. Ben o zaman o gencin bizim görüşlerimizi benimsemesinden duyduğum memnuniyeti ifade ettim. Yalnız o gün değil, 18. Kurultay'dan sonra da 4. Olağanüstü Kurultay'da da şunu ifade etmişimdir : Dünyada bugün çok değişik sosyalizm anlayışları ve uygulamaları vardır. Biz, 'CHP bir sosyalist partidir' diye ortaya çıkıp da bu tartışmaları CHP'ye sıçratmak istemeyiz. Ama, kendini sosyalist sayan kimi kişiler CHP'nin görüşlerini kendi anlayışlarına uygun buluyorlarsa buna itiraz etmeyiz. Çünkü, dünyada o kadar farklı sosyalist anlayış ve uygulamalar var ki, CHP'nin tutumu ile benzerlikler kurulabilir. Bunu Sayın İnönü de çeşitli fırsatlarla belirtmiştir. Ben o konuşmamda bu memnuniyetimi belirttim. Tabii orada bulunan bir gazeteci konuşmaların öncesini ve çerçevesini belirtmeden, bir cümleyi haber olarak verince kamuoyu bunu ne için, ne anlamda söylediğimi bilememekte mazurdu...

...Marksist kökenden gelmeyen bir partinin solda olsa bile kendisine sosyalist demeye hakkı yoktu. Ama kimi kişiler Marksist kökenden hareket etseler bile öyle bir noktaya gelirler, o kökenden öyle uzaktırlar ki, bizim bugün bulunduğumuz noktayı da kabul ederler, bilinçli olarak içlerine sindirirler ve 'bizim anladığımız sosyalizm budur', derler. Ben onların o noktaya gelmiş olmalarını elbette şükranla karşılarım.»

«13 Haziran 1970'te İstanbul İl Kongresinde kavgalar çıkıyor, siz konuşuyorsunuz. Öne sürüldüğüne göre, kongreyi Dev - Genç basıyor. Siz, Kongrenin muhaliflerinizi tarafından basıldığını, bunun bir 'tertip' olduğunu söylüyorsunuz. Parti içi savaşımlarda da bu savınızı yineliyorsunuz?»

«...O kongrede Genel Merkeze ve o doğrultudaki İl Yönetimine karşı çıkanların, kimileri öyle bir ilişki içindeydiler.

Belli bir güçten yararlanmak istedikleri açıktı. Sonradan silahlı eylemlere adları karışan kimi ünlü gençlerden de 100 - 150 kişilik Dev - Genç'li bir grup kongreye gelmiş, dinleyiciler arasında toplu olarak yer almışlardı ve belli bir yönde gösteriler yapıyorlardı. Benim o eylemlerde Dev - Genç'le uyarıcı sözlerim üzerine bu gösteriler tepkiye dönüştü ve karşılıklı tartışmalar başladı, ortamı uygun görmeyince marşlar söyleyerek ayrıldılar...»

«Hemen ardından, 5 Eylül 1970'te Meclis Grup Başkan Vekili olarak karşıtlarınızdan Kemal Satır yurt içinde gezilere çıkıyor. Ekim 70'te İsmet Paşa Bursa il kongresine mesaj gönderiyor, bir grup başkan vekilinin örgütü denetleme görevi olmadığını, gerekirse parti tüzüğünün belirli maddelerini işletemeceğini dokunduruyor. Ne yapmayı istiyordu Kemal Satır?»

«...Öyle tahmin ediyorum ki, erkene alınan Kurultay'a gelen delegelerin sorunu iyi değerlendirmediği zehabına kapılmıştı. Çünkü, yeni bir Kurultay toplamaktan söz etmeye başlamıştı. Fakat Sayın Satır gezdiği yerlerde çok mahdut sayıda kişilerle 'özel' ilişkiler kurabildi. Belki çok mahdut sayıda kimselerle yaptığı özel ilişkileri 'kamuoyu sanmak' yanılgısından bir türlü kurtulamadığı içinde (gülmeye başladı) Kurultay'da alınan sonuçları gereği gibi değerlendiremezdi...»

«İsmet Paşa toprak işgalleri hem devrimci, hem de 'kanundışı' olaylardır, diyordu.»

«...Çok doğru bir söz. Çünkü Anayasanın gereği olan toprak reformu, kanun olarak çıkmamış ve uygulanmamış. Ama halkta Türkiye'deki sosyoekonomik koşulların zorlamasıyla hem de Anayasanın hak olarak tanımasıyla toprak reformu isteği gitgide kabarmış. Ben bunun devrimci bir eğilim oluşunu şu amaçla söylemiştim : Demin de sözünü ettiğim tek partili rejim özlemi çeken çevreler, halka dayanarak reform yapılamayacağını ifade ederlerdi. Çünkü bizim halkımızın devrimci olmadığını söylerlerdi. Ben de aksine bizim halkımızın ne kadar devrimci doğrultuya girdiğini belirtmek, o suretle Türkiye'de demokratik rejim içinde halk iradesine dayanarak reformlar yapılabilecek aşamaya vardığımızı anlatmak için bu örnekleri vermiştim...»

«Örneğin siz, Elmalı'daki toprak işgalleri olaylarında yasadışılığı kabul ediyor muydunuz?»

«...Parti olarak köylü yanında bir ölçüde vaziyet aldığımız olaylarda köylünün işgalinden söz edilen topraklar yasal

yollardan elde edilmiş topraklar değildir. Kesinkes sahibinin yasal yollardan elde ettiği topraklar değildi. 1968 ara seçimlerinde radyo konuşmalarının tümünü Sayın İnönü yapmıştı ve bütün konuşmalarında Elmalı köylülerinin haklarını savunmuştu. 'Toprak işleyenin, su kullananın' sözü de benim kişisel sözüm değildir. Sayın Erim'le, Satır'ın Parti Meclisi üyesi bulundukları sırada, Parti Meclisinin kabul ettiği seçim bildirgesindeki düzen değişikliği programında yer almıştır. Onların da oylarıyla...

...12 Mart'a yol açan eylemler belli aydın çevrelerde ve gençlik toplantılarında olmuştur. Aslında bu hareketlerin toprakla filan ilgisi yoktur. Neden sonra, bu gibi hareketlerle bizim dışımızda ilgilenmeye başladılar. Fakat köylü onların ilgisini genellikle kabul etmedi...

...12 Mart'a yol açtığı söylenen eylemlerin tam karşısındaydık. 1968'de ilk üniversite işgalleri başladığından itibaren herkesten çok, herkesten yüksek sesle biz karşı çıkmıştık. En son şubat ayı sonlarında Mecliste karşı vaziyet almıştık...»

«Ama İsmet Paşa bunların 'masum öğrenci hareketleri' olduğunu Millet Meclisinde söylüyordu. Sonra İnönü gene vaziyet değiştirdi, olayların 'haytalarla serseriler' tarafından yürütüldüğünü söylemeye başladı. Başlangıçta 'masum', 1970 - 71' de vardığı sonuçsa bu. Genel sekreteri idiniz, neden fikir değiştirdi İsmet Paşa?»

«Sayın İnönü'nün vaziyet alışlarını değerlendirme bana düşmez. Fakat kısaca durumu ve gelişmeleri özetlemeye çalışayım. Benim değerlendirme ve anlayışıma göre, Sayın İnönü'nün boykotla işgal birdir sözü bilerek veya bilmeyerek yanlış yorumlanmıştır. Kimi çevrelerce ve o günün iktidarınca. Görebildiğim kadarıyla vaziyet şuydu : Evvela, Ankara'daki İlahiyat Fakültesinde ilk öğrenci boykot hareketi başlamıştı. O zamanki Başbakan Sayın Demirel, buna karşı çok müsamahakâr davranmıştı. Kanunsuz değilmiş gibi vaziyet almıştı. Ancak, solcu sayılabilecek gençlerin de katılmasıyla başka fakültelerde de öğrenci hareketleri işgale dönüştüğü vakit, bunlar kanunsuz hareket diye karşı çıkmıştı. Sayın İnönü, iktidarın bu tasnifindeki tutarsızlığı belirtmeye çalışmıştı. Boykot ne kadar kanunsuzsa, işgal de o kadar kanunsuzdur; arada derece farkı olabilir ama kanunsuzluk bakımından arada mahiyet farkı yoktur. Birini müsamaha ile karşılıyorsun, birine karşı tamamen ters vaziyet alıyorsun, bunun tutarsızlığını belirtmeye çalışmıştı.

Asıl ilginç olanı, o sırada ilk üniversite işgalleri başladığı sırada grup sözcümüz olarak Sayın Nihat Erim'in almış olduğu vaziyettir. Erim, Millet Meclisinde yaptığı konuşmada öğrencilerin bu işgal hareketlerinde tamamıyla haklı olduklarını çok açık bir dille ileri sürmüştü. O sırada bizim Genel Merkez ve benim Genel Sekreter olarak aldığımız vaziyet bambaşkaydı. Biz öğrencilerin isteklerinden pek çoğunda haklı olduklarını belirtiyorduk. Fakat bu isteklerini dile getirmek, kamuoyuna duyurmak için izledikleri, uyguladıkları yöntemlerin çok tehlikeli olduğunu ve kendilerini müşkül duruma düşüreceklerini belirtiyorduk.

Fakat 12 Mart'tan sonra en sert politikacılar arasına Nihat Erim de girdi.

Hatta, öğrenci işgalleri başladıktan bir müddet sonra ve bunlara disiplin cezaları verilmeye başlandığı, kovuşturma başladığı vakit, Sayın Satır'ın, bugün politikadan ayrılmış bulunan kimi arkadaşların imzaladığı bir yasa önerisi Meclise getirildi. O gençlerin affedilmeleri için. O öneride bizim imzalarımız yoktu...»

Genel Başkanın Davranışlarıyla Sözleri Genel Sekreteri Bağlar mı, Bağlamaz mı?

«Hayta ve serseriler deyimlerini kullandıktan sonra İsmet Paşa, sağcıların hükümetin korunması altında silahlandırıldığını ve talim terbiye gördüğünü söylüyor. Peki sağ komando eğitimleriyle silahlanıyordu da, sol silahlanmıyor muydu?»

«...İki taraflıydı...»

«İsmet Paşa sağ diyordu da sol demiyordu. Hep İsmet Paşadan söz ediyorum, Genel Başkandı, siz de Genel Sekreteri.»

«...İzin verirseniz ben kendi vaziyet alışımı anlatayım. Biz solda, aşırı solda bulunan gençlerin de sağda sayılan gençlerin de kullandıkları mücadele yöntemlerini tasvip etmediğimizi genellikle fark gözetmeksizin aynı ölçü içinde belirtmişizdir.

Eleştirilerimiz, iktidarın bütün gücüyle sola yüklenip sağdan gelen tedhişçi militan hareketleri yok farz etmesini, hatta teşvik edici, himaye edici bir tavır takınmasını eleştirmek içindi. Çatışma, tabiatı icabı en azından iki tarafı gerektirir. 12

Mart öncesi çatışmalardan bahsediliyor. Demek ki, iki taraf vardı. Fakat 12 Mart sonrasında o dönemin olayları deşilmeye, kovuşturulmaya başladığında gene, 'tarafsız' hareket edilmedi maalesef. Sanki çatışma değildi. Tek taraflı eylem varmış gibi hareket edildi.

İşin ilginç yanı, aynı tarafsızlıkla bağdaşmayıcı tutum devam ediyor. Örneğin şu içinde bulunduğumuz günlerde Ankara'nın kimi yüksek öğrenim kurumlarında, özellikle Ziraat ve Veteriner Fakültelerinde kendilerine komando denen gençler, büyük bir cüretkârlık içinde kabadayılıklarını, taşkınlıklarını sürdürebilmektedirler.»

«Gene aynı noktaya dönüyorum, direniyorum : Siz İsmet Paşanın sözlerini yorumlamayayım, kendi görüşlerimi söyleyeyim diyorsunuz. Ama, o sırada İsmet Paşa Genel Başkandı. Söyledikleri sizi de bağlar. Kişisel görüşlerinizi anlıyorum, ama bu çelişkiyi de açıklamak gerek.»

«...Biliyorsunuz bizim tüzüğümüzde Genel Başkanın beyanda bulunma yetkileri çok geniştir. Söz konusu olan Sayın İnönü gibi bir insan olunca, benim bir ölçünün üstünde yorumlara girişmem Sayın İnönü'nün söz ve davranışları hakkında bence ölçünün üstüne çıkmak olur, o bakımdan beni mazur görün...»

«Estağfurullah, anlaşılıyor efendim.

1971'de iktidarın bir yakınması vardı, eylemleri engellemek istiyoruz, anarşik olayları yapanları topluyoruz, savcılığa veriyoruz, oradan mahkemelere. Ama, hâkimler salıveriyor, diyordu. Danıştay keza. Ordu'da bile aynı yakınmalar var. Emekli yapıyorum, askeri Danıştay alıp geri gönderiyor. Bütün bunlar Milli Güvenlik Kurulunda konuşuluyor, yasal önlemler alınması isteniliyor. Siz de diyorsunuz ki, 'hayır, yeni yasalara gerek yok. Eldeki yasalar yeterli.' Siz iktidarda olsanız böyle bir durumda ne yapacaktınız?»

«Siz iktidarda olsanız, dediniz, ne yapardınız?.. Biz bu Anayasa ve yasalarla iktidar da olduk. CHP iktidar oldu. Bir ihtilalden sonra karma hükümet ilk kez denendiği sırada, henüz ihtilalin yarattığı bütün sorunlar ve duygusal tepkilerin ayakta olduğu bir sırada, sosyal ekonomik sorunların yüzeye çıktığı bir sırada, CHP karma hükümetin başında iktidarda idi. Ona karşın, bu Anayasa ve yasalarla ülkenin asayiş ve huzurunu sağlamakta güçlük çekmedi. Hatta iki büyük darbe girişimi de, biliyorsunuz, gene o dönemde önlendi.

AP'nin en büyük yanılgısı şuydu : AP, Türkiye'de yönetimde belli bir azınlığı olan kurumları, çevreleri tümüyle karşısına alarak ve onların onurlarını inciterek ülkeyi yönetebileceğini sanmak gibi yanılgıya başından beri kapılmıştır.

Devlet yönetimi, makine yönetimi değil, devlet yönetimi, insan yönetimi. İnsanların onurlarıyla oynanarak, insanların haklarıyla oynanarak onlardan gerekli verim alınamaz.

Sonra Türkiye'de bellibaşlı sosyal gereksinimler ön plana çıkmıştı. Gerek halk, halk içinde gitgide büyüyen kesimler, gerek aydınların büyük kesimi toplum yapısındaki bozuklukların, adaletsizliklerin giderilmesini bir âcil gereksinim olarak duymaya başlamışlardı. Baştaki iktidarın bu gereksinimleri hiç dikkate almaması da bu kurumlarda, bu kurumların personeli arasında iktidara karşı tepki, hoşnutsuzluk yaratıyordu...»

«O sırada hükümet, dediğiniz yönde kimi işlemler yapsaydı, anarşik olayların önüne geçilebilecek miydi?»

«... Hiç kuşkusuz bir noktada durdurulabilirdi. Şu bir gerçek ki, bugün dünyada şiddet hareketleri kullanarak siyasal amaçlara ulaşma çabası evrensel bir akım haline gelmiştir...»

«Demokrasiyi Benimsemiş Olan Ülkeler Bunalım İçine Düşseler de Demokratik Rejimi Feda Etmezler»

Ecevit, «... Bundan 100 yıl önce de anarşi yoluyla yönetimi ele geçirme, dünyada evrensel bir akımdı. Daha önce belirttiğim gibi, 20 - 30 yıl çabaladıktan sonra yatıştı, ortadan kalktı,» dedi.

CHP önderi dolaylı biçimde 12 Mart'a geliyordu :

«...Fakat çağımızda, 1960'ların yarısından itibaren şiddet kullanarak siyasal amaçlarına erişme eğilimi dünyada yaygınlaşmaya başladı. Biz birçok şeylerimizde, biliyorsunuz, Batıya özeniriz. İyi şeyine de kötü şeyine de özeniriz. Bunda da kuşkusuz Batıdaki bu gibi hareketlerin muhtevası ve amacı bazen benzer, bazen değişik olmak üzere; Türkiye'ye sıçramasının etkisi olmuştur. Türkiye'de olduğundan daha ileri ölçüde anarşi, ayaklanma denebilecek olaylar halen şu sırada bile, yıllardır kimi demokratik Batı ülkelerinde oluyor...»

Ve, vurguladı :

«... Fakat o ülkelerin hiçbirinde bu nedenle Anayasaları, yasaları temelinden değiştirici, demokrasiyi zedeleyici, yozlaş-

tırıcı önlemler alma, rejimi değiştirme yoluna gidilmiyor. Zaman zaman bütün rejimler bunalım geçirir. Herhalde demokratik olmayan rejimlerin bunalımı her zaman yüzeyde görülmese bile, demokratik rejimlerin geçirdiği bunalımlardan daha sık, daha yoğun ve daha uzun sürelidir...

...Fakat genellikle demokrasiyi benimsemiş ülkeler, ne kadar bunalım içine zaman zaman düşerlerse düşsünler, bu yüzden demokratik rejimi feda etme yoluna gitmezler. Demokratik rejim içinde bunların çözümlerini ararlar...

... (Biz de, demokratik rejim içinde çözüm aramalıydık)...

...Nihayet, rejim değişikliği anlamına gelebilecek hareketlerde bulunmadan önce, hükümet değişikliği yapılabilirdi. Bilindiği gibi, geniş ölçüde ülke yönetiminde içine düştüğü acz yüzünden AP iktidarı düşecek noktaya gelmişti...»

«Ben de bir başka açıdan soruna bakıyorum, savları büyük CHP'nin Mart darbesinden önce söylediklerine ve İsmet Paşanın o sırada söylediği 'Bu hükümetin başından beri sürdürdüğü ve marifet saydığı oyunlardan dolayı işler bu hale geldi' dediğine göre, siz de katılıyorsunuz. 'Üç ayda' diyordu İsmet Paşa, 'Bir iktidar değişikliği olursa öğrenci olayları —demokratik parlamenter rejim içinde— durulur'.»

«...Durulması olanağı vardır diye ifade edeyim ben. Mutlaka, onun yerine kurulacak hükümet durdurabilirdi demiyorum. Fakat daha önceki hükümetin hatalarından gereken dersleri almış olacak ve o hataları tekrarlamamak üzere işe koyulacak bir hükümet, bir de memlekette yüzeye çıkan sosyal ihtiyaçları samimi ve ciddi olarak ele aldığı izlenimini verecek bir hükümet geniş ölçüde yatıştırabilirdi olayları. Diyelim ki, hemen yatıştıramadı, gene olaylar büyümeye devam etti. Eğer demokrasiyi benimsiyorsak ve yaşatmak istiyorsak bunda muvaffak olmuş olan Batı ülkelerinin bir davranışını gözden uzak tutmamalıyız. Düşe kalka, bunalımlardan, dar geçitlerden geçe geçe, her şeye karşın demokrasi kurallarında direnmeliyiz. Eninde sonunda halkın sağduyusu ve halkın iradesi bütün meselelerin en sağlıklı çözümünü demokrasi içinde getiriyor...»

«İsmet Paşa, 1965 - 71 döneminde, 'bu Anayasanın kılına dokundurtmam' diyordu. Oysa, 12 Mart'tan sonra, çok açık seçik biçimde söylediği bu sözlere karşın, Anayasa değişikliklerine karşı çıkmadı, neden bu?»

«...Aslında karşı çıkıldı, Sayın İnönü de karşı çıktı. Daha doğrusu Sayın İnönü'nün yönetimindeki CHP karşı çık-

tı. Ancak, o şekilde bir komuoyu oluşturması olmuştu ki, öyle rejim koşulları vardı ki, bize karşın Anayasada değişiklik için ciddi birtakım girişimler oluyordu. CHP bu değişiklikleri belli bir ölçü içinde tutmak ve tehlike noktasının ötesine taşmalarını önlemek fonksiyonunu yerine getirmeye çalıştı. Bunda da sanıyorum geniş ölçüde muvaffak oldu...»

«Bir gazeteci ile yaptığınız konuşmada, 'Aydınlarımız demokrasiyi can yeleği ile yüzdürmeye çalışıyorlar. Bu can yeleği Ordu'dur. İkide birde Orduyu imdada çağırıyorlar' diyorsunuz. Bugün de geçerli mi bu?.. Hâlâ 'can yeleği' arayanlar var mı?»

«... Muhakkak ki, Türkiye'de kimi kesimler kendi güçlerinin yetmediği birtakım amaçlara erişebilmek için zaman zaman Ordunun gücünden yararlanmaya kalkışmışlardır. Bu, hangi amaçla yapılırsa yapılsın son derece tehlikeli bir eğilimdir. Çünkü ülkenin bütünlüğü her şeyden önce ordunun bütünlüğüne ve birliğine bağlıdır. Fakat Ordu siyasal olayların içine çekildi mi, Ordunun bütünlüğünü korumak mümkün olmaz. Siyasetin yapısının içinde fikir ayrılığı vardır, eylem ayrılığı vardır. Hangi kurum siyasetle yakından ilgilenmeye başlarsa, siyasetin doğasında bulunan ayrılıklar o kuruma da girer. Onun için bu, son derece tehlikeli bir oyundur. Öyle ümit ediyorum ki, demokrasimiz yeniden rayına oturup normal işlemeye başlayınca, herkes Orduya saygılı olacaktır ve bu saygının gereği olarak onu kendi siyasal amaçlarının dışında tutmayı görev bilecektir...»

12 Mart'a Gelişte, «Suçu Bir Yerde, Bir Kişide, Bir Kurumda Toplama Olanağı Yoktur»

Ecevit'in kimi değerlendirmelerini noktalayan soru şu oldu:

«12 Mart'a kadarki olayların değişik bir değerlendirmesini yaparsak, suçlu mu vardı, suçlular mı?»

Ecevit,

«... Elbette, suçu bir yerde, bir kişide, bir kurumda toplamanın olanağı yoktur. Toplumun çeşitli kesimlerinde en azından büyük yanılgılar vardı. Son birkaç yılda geçirdiğimiz deneyler bu kimselerin böyle yanılgılardan arınmasına yardımcı oldu...» dedi.

4

GÜRLER'İN MEKTUBU

Mesnevi Sokaktan gelen mektup, bir çeşit «savunu» idi. Emekli Orgeneral Faruk Gürler, 12 Mart olayları üzerine yazdığım bir diziye «açıklık getirmek» amacıyla bana bir mektup gönderdi.

Ölünceye değin 12 Mart darbesi ve Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili başka hiçbir açıklama yapmayan Gürler'in mektubu ilginçti. 12 Mart'tan sonraki sivil yönetime «karışmadıklarını» belirtiyor, Cumhurbaşkanı seçimine de «parlamentoda bir aday çıkmaması» üzerine katıldığını, «yeni bunalımlar gelmemesi için süresinden beş ay önce Genelkurmay Başkanlığından emekliliğini istediğini» belirtiyordu.

Gürler'in mektubu, muhtırayı imzalayan bir Genelkurmay Başkanının 1971 - 73 arasında yaşanan bunalımlı sürecin kalın çizgileriyle ifadesiydi:

... 12 Mart muhtırasının; yurdu ve rejimi içine düştüğü vahim ve tehlikeli durumdan kurtarmak amacıyla, yasaların kendine yüklediği Cumhuriyeti koruma ve kollama görevinin gereği olarak, Türk Silahlı Kuvvetlerince ve hiyerarşik düzen içinde kararlaştırılıp verildiği daha önce belirtilmiştir. 12 Mart sonrası uygulamalarda da bu yasal göreve ve hiyerarşik düzene titizlikle riayet olunmuştur.

Genelkurmay Başkanının dışındaki komutanlar (Sıkıyönetim Komutanları hariç), devlet ve hükümet başkanları ile direkt olarak görev temaslarında bulunmamışlardır. Kuvvet komutanları, Milli Güvenlik Kurulu üyesi sıfatı ile bu kurul toplantılarında, veya katıldıkları diğer önemli toplantı ve brifinglerde gerekiyorsa fikirlerini açıklamışlardır. Yine Kuvvet komutanları, Komuta Konseyi toplantılarında, Genelkurmay Başkanı tarafından devlet hizmetleri konusunda da zaman

zaman aydınlatılmakta ve düşüncelerini söylemekteydiler. Bunların dışında, çeşitli maksatlarla ve karşılaşılan durum ve sorunların önemine göre yapılan brifingler, Yüksek Askeri Şûra, Genişletilmiş Komuta Konseyi; Silahlı Kuvvetlerin çalışmaları için, bilgi verme bilgi alma, konuların ve sorunların incelenmesi maksadıyla düzenlenen toplantılardı. Silahlı Kuvvetlerin tamamen yasal ve geleneksel mahiyette olan; görevi daha iyi başarmak, vatana ve millete hizmet etmekten başka bir amaç gütmeyen bu faaliyetleri sırasında, 12 Mart muhtırası gereği olarak memleket meselelerini de görüşmeleri son derece normal ve doğal iken, bazı kötü niyetli kişiler ve onların emrinde olan kalemler, bu faaliyetleri yersiz olarak gölgelemeye, lekelemeye ve hatta millete jurnal etmeye teşebbüs etmişlerdir.

İşte o sıralarda etrafa yayılan ve yazı dizinizde yer alan; muhtıranın üçüncü maddesinin uygulanacağı, kurucu Meclis kurulacağı gibi haince söylentiler hep bu kötü niyetli kişilerin ürünleridir.

30 Ağustos 1972'deki atamalarla meydana gelen değişikliklerden sonra, zamanın müsait olduğu Kasım ayı ilk haftasında (6 Kasım 1972'de); Silahlı Kuvvetler Konseyi kendi sorunlarını görüşmek üzere toplanmıştır. Bu toplantının sonunda; büyük kısmı halen görev başında bulunan ve bir kısmı da muvazzaflık görevlerini şerefle tamamlayıp emekliye ayrılmış olan bütün Orgeneral, Korgeneral ve Amiral arkadaşlarımın huzurunda, yaptığım kapanış konuşmasının ana bölümlerini, kamuoyunun bilgisine sunulmak üzere, aşağıda özetliyorum:

(1) Ana fikir biran evvel asli görevimize dönmek olmalıdır.

(2) Muhtırada belirtildiği üzere demokratik düzenin muhafazası esastır.

(3) Askerin idareye karışması bize zafiyet getirir, kötü niyetlere hizmetten ve onların hain emellerine ulaşmalarına bir araç veya bir aşama olmaktan başka işe yaramaz.

(4) Kurucu Meclis, değil düşünülmek, sözü bile ağıza alınmamalıdır. Zira hepimizin müşterek kararı olan 12 Mart muhtırası, Anayasaya ve Parlamenter düzene hürmetkâr olmuştur. Kurucu Meclis ise bir ihtilal sonrası ve yeni Anayasa yapan bir meclis-

tir. Bizim için böyle bir düşünce bahis konusu olamaz.

Şimdi, bilmem bu açıklamadan sonra; bazı asılsız ve kasıtlı söylentilere dayanılarak üzerinde durulan «12 Mart döneminde rejimin tehdit altında bulunduğu» gibi fikirlerin, hakikatların tam tersi olduğunu söylemeye gerek var mıdır?

12 Mart sonrası uygulamalarda; Partilerüstü anlayış içinde bulunmak sadece hükümetleri ilgilendiren bir düşünüş gibi gösterilmek istenmiştir. Halbuki, 12 Mart Muhtırasının ikinci maddesi şöyledir :

(2. Türk Milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partilerüstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek, mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları ATATÜRKÇÜ bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak, kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin, demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.)

Görülüyor ki muhtırada, partilerüstü anlayışın Meclislerce gösterilmesi lüzumundan bahsedilmektedir. Kısacası, Meclisler ve hükümetlere parti tüzüklerine ve çıkarlarına bağlı kalmadan, Anayasa doğrultusunda, milletin ve memleketin tümüne yararlı ve içinde bulunulan koşullara uyarlı bir çalışmanın lüzumluluğu belirtilmiştir.

12 Mart sonrası hükümetlerin bütün iyi niyetli çabaları; partilerüstü hükümet ön yargısına dayanılarak küçümsenmiş, veya siyasi kadrolarca kendi görüşlerine uygun düşüyorsa desteklenmiş, düşmüyorsa benimsenmemiş, hatta hükümetten üye çekme kararları alınmış ve böylece zaman zaman hükümet bunalımları meydana gelmiş, ATATÜRK'ün gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine erişme çabalarında kullanılması gereken hedefe istendiği şekilde ulaşılamamıştır. Bu sonuçta kimlerin olumlu, kimlerin olumsuz yönde çaba gösterdiğini tarih herhalde bütün açıklığı ile ortaya koyacaktır.

Açıklamanın (Cumhurbaşkanlığı seçimi) kısmına geçmeden önce, bir noktaya daha değinmeyi zorunlu görüyorum. 14 Ekim 1973 seçimlerinin zamanında ve normal şartlar altında yapılışı, hür demokratik rejimin kurtuluşu olarak nitelendirilmekte ve bu fikir bir propaganda malzemesi ve öğünme aracı olarak kullanılmaktadır. Hakikatte hiçbir görevli, seçimlerin

geciktirileceği veya yapılmayacağına dair tek bir kelime bile sarf etmemiştir. Buna karşılık; Anayasa değişikliklerinde Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimlerinin ertelenmesi ile ilgili maddedeki sarahat, Devlet Başkanı ve Başbakanların muhtelif beyanları, bilhassa Sayın MELEN'in Başbakanlık görevine başladıktan az sonra ELAZIĞ'da yaptığı konuşma, benim 1972 Cumhuriyet Bayramında Sayın Cumhurbaşkanını tebrik için bekleme sırasında muhtelif partilere mensup parlamenterlerin seçim zamanı hakkındaki soruları üzerine «İsterseniz reform kanunlarını yarın çıkarın ve ertesi gün seçime gidiniz, biz de kendi işimize dönelim.» şeklinde yaptığım ve bir kısım basında da yer alan konuşmam, yine yanılmıyorsam adaylığım sırasında gazetenizin muhterem sahibi, Başyazarı ve diğer bir mensubu ile yaptığımız görüşme sırasında seçim sorusuna «Zamanında yapılması gerekir, karar meclislere aittir» şeklindeki cevabım, bu endişenin hiçbir zaman varit olmadığını ve yetersizliğini göstermeye ve anlatmaya yeterlidir. Buna rağmen konunun maksatlı olarak istismar edildiği de açık bir hakikattır.

1972 Sonbaharından itibaren, Cumhurbaşkanlığı seçimi zihinleri işgal eden bir mesele halini almış ve zaman geçtikçe önemini artırmıştır. Ben şahsen 1973 genel seçimlerine kadar hükümet değişiklikleri de dahil, yeni yeni bunalımların meydana gelmesini uygun bulmuyordum. Yukarıda belirtilen Silahlı Kuvvetler Komuta Konseyi toplantısında da; (Seçime kadar hükümet bunalımına yol açılmaması, başlıca reform kanunlarının seçimden önce çıkarılması, Cumhurbaşkanı olacak zatın üstün niteliklere sahip bulunması) gibi hususlar, temel görüş olarak belirtilmiş ve bu maksatla çeşitli temaslar yapılmıştır. Sayın MELEN ile Sayın DEMİREL arasında, Sayın SUNAY'ın görev süresinin uzatılmasının görüşülmesi de bu neviden bir temastır. Bu görüşmede şahsımla ilgili herhangi bir istekte bulunulması Sayın MELEN'e söylenmediği gibi, kendilerinin de böyle bir şeyden söz açmadıkları, yaptıkları açıklamada belirtilmiştir.

Silahlı Kuvvetler Konseyinde saptanan ve yukarıda belirtilen temel görüşler muvacehesinde; bir oldu bitti ile karşılaşılmaması için, yetkili komutanların, Cumhurbaşkanı ve Başbakanın malumatı dahilinde, siyasi parti başkanları ile karşılıklı görüşmeler yaparak, uygun bir hal yolunun bulunması, 9 Şubat 1973'teki Yüksek Askeri Şûra toplantısında kararlaştırılmıştır. Hepimizce bilinen görüşme istekleri bu karar üze-

rine yapılmıştır. Bu maksatla, ana hatları tarafımdan hazırlanan bir metin, komutan arkadaşlarımla beraberce gözden geçirilmiş ve yine tarafımdan komuta heyetinin fikirleri olarak, görüşmeler sırasında liderlere açıklanmıştır. Bundan sonra davete gelen liderlerin görüşleri sorulmuş, müteakiben de karşılıklı müzakereler cereyan etmiştir. Gazetenize yansıdığı şekilde, benim sustuğum ve başkalarının konuştuğu doğru değildir. Açıklamamın başından beri ısrarla belirttiğim hiyerarşik düzen ve askerlik anlayışı da başka türlü harekete müsaade etmez. Bu konuşmalarda, Cumhurbaşkanı adayı olarak isim ortaya atılmamıştır. Aranan niteliklere göre şekillendirme ise, herkesin kendi bileceği bir iştir.

Eğer memleketin bu en önemli sorunu, en üst seviyedeki yetkili ve sorumlularca, zamanında ve tam bir içtenlikle ele alınarak görüşülmüş olsaydı, 6 Nisan 1973'te Sayın KORUTÜRK'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi ile varılan mesut sonuç, daha seçimin ilk gününde aynen tecelli edecek, boşuna böylesine bir bunalıma girilmeyecek ve zaman kaybına uğranılmayacaktı.

Yine 1972 Sonbaharından itibaren doğruca şahsıma veya bazı arkadaşlarıma; Cumhurbaşkanlığı meselesinin ne olacağı, nasıl bir kimsenin düşünüldüğü şeklinde sorular yöneltilmiştir. Bunlara; gazetenizde de belirtildiği gibi, ATATÜRK'e, ilkelerine ve inkılaplara bağlı, tarafsız ve üstün nitelikleri haiz bir kişinin uygun olacağı, sivil asker farkının düşünülmediği, ancak bizlerin ordu mensupları olarak eski bir askeri tercih edeceğimiz, şeklinde cevaplar verilmiştir. Bu müracaatçılar arasında, birçok eski bakanlar, parti üst kademelerinde görevliler ve tanınmış zevat bulunmaktaydılar. Hatta bunlardan bazıları Cumhurbaşkanı ve Başbakanın kimler olabileceğinin birlikte görüşülmesini önermekte mahzur görmemişlerdir. Fakat kendilerine, her iki meselenin ayrı ayrı şeyler oldukları ve her birinin kendi koşulları içinde halli gerektiği cevabı verilmiştir.

Muhtıranın verilişinden sonra, kişisel bir görüş olarak: muhtırada imzası bulunan komutanların 12 Mart dönemi sonunda, yani 1973 seçim dönemine girilmeden önce, görevlerinden ayrılmalarının uygun olacağını benimsemiştim. Böylece yeni parlamentonun ve özellikle yeni hükümetin yeni bir komuta heyeti ile daha ahenkli bir şekilde çalışacağına inanıyordum.

Ayrıca general rütbelerinin kanunla birer sene uzatılması sonucu, ben erken emeklilikten kurtuluyor ve benim yerime benden sonraki arkadaşlarım emekli olarak yükselme imkânlarını kaybediyorlardı. Böyle bir mağduriyete sebep olmaya vicdanım razı değildi. Bu görüşlerimi zaman zaman arkadaşlarıma da açıklamıştım.

İşte bu nedenlerle, şahsen en geç 1973 Ağustosunda emekliliğimi istemeye kararlı idim. Sayın SUNAY'ın görev süresinin uzatılması hakkındaki ilk teşebbüslerin kabul edilmemesi, zamanın yaklaşmasına rağmen duruma sarahat getirilmemesi ve adayların açıkça ortaya çıkmaması üzerine; ben de bir vatandaş olarak, millete ve memlekete hizmete devam arzu ve amacı ile, tasarladığım tarihten 5 ay önce emekliliğimi isteyerek, çok sevdiğim Silahlı Kuvvetlerden ayrıldım. Sayın SUNAY'ın ve Sayın İZMEN'in bahşettikleri imkânla Cumhuriyet Senatosu üyesi oldum. Böylece Cumhurbaşkanlığına adaylığımın önerilmesi imkânı da ortaya çıkmış oldu.

Benden sonra kimin Genelkurmay Başkanı olacağı hakkında karar yetkisi ise Bakanlar Kuruluna ve Cumhurbaşkanına ait idi, ben ancak bir öneride bulunabilirdim. Cumhurbaşkanının sorması üzerine de; rütbe ve kıdemi en üstün ve Silahlı Kuvvetlerin geleneğine en uygun komutan kim ise onu seçmeleri önerisinde bulundum. Bu bir kanun ve kader meselesidir, kimsenin, bu şekilde hareket edildiği takdirde güceneceğini ve mağduriyet duygusuna kapılacağını sanmıyorum.

Silahlı Kuvvetlerden ayrılırken, komutan arkadaşlarım bana değil, ben kendilerine, seçilme konusunda manevi destekten başka bir şey beklemediğimi söyledim ve Devletin en yüce makamına başı öne eğik olarak oturulamayacağını da sözlerime ilave ettim.

Gazetenizde söylenti ve dedikodu mahiyetinde olduğu belirtilen diğer hususları ve olayları cevaplamayacağım, ancak seçim sırasında bazı tezahürler ve yersiz davranışların vukua geldiği de bir hakikattır. Fakat bunlar asla tertipli hareketler değildir, sadece kişisel samimi heyecan ve sevginin doğurduğu davranışlardır, böyle kabul edilmeleri de uygun olur. Ben de şahsen birçok telefon görüşmelerine, mektuplara, baskı tipi ikazlara muhatap oldum. Ayrıca seçilmemekliğim için bazı tedbirler alındığı, yasalara ve geleneklere uymamasına rağmen çeşitli yollara ve yöntemlere baş vurulduğu herkesin malumudur.

Netice olarak, olayların üzerinden henüz çok az zaman geçmiş bulunması ve içinde yaşadığımız koşullarda daha fazla açıklama yapmanın memleket yararına uygun olmayacağı şeklindeki düşünceme katılacağınızı içtenlikle umar, saygılar sunarım.

Faruk GÜRLER
Emekli Orgeneral

Mesnevi Sokak 5/6
Çankaya — ANKARA

5

FİLMİN İKİNCİ YARISI

Melen hükümetiyle, 12 Mart asıl hedefine doğru yürümeye başladı.

Siyasetçilere göre, bu hedef, demokratik düzenin yeniden işlerliğe kavuşmasıydı.

Hedefin bir başka yanı, Ordu üst düzeyindeki kimi komutanlarca istenilen Gürler'in, cumhurbaşkanlığını engellemek, önlemekti.

Sivillere göre, Cumhurbaşkanı seçimi, sıradan bir seçim olarak nitelenemezdi. Bu, bir «ulusal irade savaşımı» idi. Parlamento, ya özgür oylarıyla Cumhurbaşkanı seçecek, ya da baskıya boyun eğip Gürler'i Çankaya'ya gönderecekti.

1973 Cumhurbaşkanı seçiminin ilginç öyküsüne geçmeden önce, 1961 Anayasasının bu seçimlerle ilgili hükümlerine göz atmakta yarar var :

Çünkü TBMM, 1973 ve 1980'de Cumhurbaşkanı seçimlerinde Anayasa kuralları karşısında belirli sıkıntılara girdi.

1961 Anayasasının 95. maddesi Cumhurbaşkanı seçiminin nasıl yapılacağını «tarif» ediyordu.

Bu maddeye göre, «Cumhurbaşkanı TBMM'de, 40 yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış, kendi üyeleri arasından, üye tam sayısının 2/3 çoğunluğu ile ve gizli oyla, 7 yıllık bir süre için seçilirdi. İlk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetiniliyordu.»

İlk iki oylamada 2/3 çoğunluk sağlanamadığında, ne yapılacağı da Anayasa maddesinde yer alıyordu. Salt çoğunlukla yetinilecekti. Ya salt çoğunluk da seçimi sağlayamazsa?... İlgili maddede buna değinen bir açıklık yoktu. Madde, açıkça ne yapılacağını söylemiyordu. 1980 Cumhurbaşkanı seçimi, işte bu nedenle bir türlü sonuçlanamadı.

Bu sonuç, Meclislerin Cumhurbaşkanı seçemediğine dayandı ve demokratik rejime «fatura çıkarılmasına» neden oldu. Nitekim, 1961 Anayasasının bu maddesiyle Cumhurbaşkanı

seçiminin olanaksızlığı, 12 Eylül rejimince de kabul edildi; 1982 Anayasasına Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili «değişik bir madde» getirildi.

1961 Anayasasının ilgili maddesiyle Cumhurbaşkanı seçiminin kolaylıkla yapılabileceği kabul edilmiş olsaydı, 1982 Anayasasına değişik ve «iş bitirici» bir maddenin konulmasına gerek görülmezdi.

1982 Anayasasında gene ilk iki turda 2/3 çoğunluk aranıyordu. Gene 3. turda salt çoğunluk geçerli olacaktı. Ama, bu da sonucu getirmezse 4. turda, 3. turda en çok oy alan iki aday arasında seçim yapılacaktı. Salt çoğunluk yine sağlanamazsa, milletvekili seçimlerine gidilecekti. Sürüp giden turlara, böylece son veriliyordu. Bir genel seçim korkusunun milletvekillerini, parti yöneticilerini Cumhurbaşkanı seçmeye zorlayacağı hesap edilmişti. Doğruydu.

Oysa, 1961 Anayasasına göre salt çoğunluk sağlanamadığında, TBMM'de sonuçsuz turları sürdürüp durmaktan başka bir yol yoktu.

1980'de Cumhurbaşkanı seçiminin kilitlenmesinin bir nedeni buydu. Günlerce Mecliste sürüp giden sonuçsuz turların suçunu, Meclise yüklemek doğru değildi; bu, bir açıdan 1961 Anayasasının gereğiydi.

Partilerin bir kişi üzerinde anlaşamamalarını demokratik rejime yönelen yergilerle fazla büyütmek gerekmezdi. Sonunda seçecekleri Cumhurbaşkanının, Türkiye gibi ülkelerde hem demokratik rejimin işlerliğinde, hem de devlet yaşamının yürütülmesinde —1961 Anayasasına göre— önemli görevleri vardı. Ayrıca, Türkiye'de sürekli değişen siyasal dengeleri kurmakta beceri sahibi, yetişmiş bir insan bulmak da kolay değildi.

TBMM içinde, —1980'de— partisiz ve Cumhurbaşkanlığına layık kaç insan vardı, lütfen söyler misiniz?.. CHP, İhsan Sabri Çağlayangil'i AP'li diye; AP ise, Muhsin Batur'u hem 12 Mart darbesi nedeniyle, hem de CHP adayı olduğu için istemiyordu. Nitekim, 1980'de sürüp giden Cumhurbaşkanlığı turları sırasında, özel bir görüşmemizde, o dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, «Rahat bıraktık, seçsinler» demiş ve eklemişti : «Hoş, seçecekleri biri de yok ya!»

1980'de Cumhurbaşkanı seçiminin TBMM'de kilitlendiği sırada, AP Anayasanın ilgili maddesinin değiştirilmesini, bu yapılamazsa, genel seçime gidilmesini önermişti. İki öneri muhalefetin direnmesiyle gerçekleşmemiş, daha sonra Cumhur-

başkanı seçilemeyişi 12 Eylül'ün önemli gerekçeleri arasına girmişti.

1980 Cumhurbaşkanı seçimini ele alarak bir geçmişe olanca gücümüzle kara çalamayız.

1980 öncesindeki bütün olumsuz gelişmeleri, siyasal partilerin omuzlarına yükleyemeyiz.

Eğer Türkiye'de demokratik rejimin düzenli işlemesini içtenlikle istiyorsak, olaylarda her kesimin, devletin sorumlu her kesitinin davranışlarını, tutumunu açıkyüreklilikle ortaya koyup tartışmalıyız.

Bunu yapabildiğimiz gün, demokrasinin kesintisiz işlemesi için gereken çareler bulunacak; daha önemlisi kamuoyu, ara rejimlerin gelişini sadece siyasal kadrolara ya da kişilere bağlamayacak!

Benim arayışım bu!...

Ve şimdi... izin verirseniz, 1973'ün o görkemli günlerini, Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili eşsiz anılar, belgelerle dolu öykünün perdesini açalım.

Olayları, siyasal partileri, Orduyu, kişileri...

Hepsini bir bir izleyelim.

Buyrun.....

Perde, ışıklar, sahne!

ON BİRİNCİ BÖLÜM

ÇANKAYA'YA GİDEN YOL
— 1973 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ —

Em. ORG. Gürler'e

Karakaşlı bir bulut geldi, geldi, geldi...
«Gürledi, ama yağmadı» değil,
Yağmadı, ama gürledi gitti

Can YÜCEL
Haziran, 1973

1

— DEMİREL'İN GÜNLÜĞÜ —
(2 OCAK 1973 — 27 MART 1973)

OCAK 1973

2 Ocak 1973 : Çankaya toplantısı.
7 » : Ferit Melen - Çağlayangil mülakatı.
13 » : Fuat Bayramoğlu ile görüşme.
23 » : 18,30 : Ferit Melen görüşmesi.

ŞUBAT 1973

15 Şubat 1973 : 09,30 - 10,00 : General Recai Ergün.
28 Şubat 1973 : 10,00 - 12,30 : Cumhurbaşkanı ile görüşme.

MART 1973

12 Mart 1973 : 10,30 - 11,00 : Müşterek Gruba sunuş.
13 Mart 1973 : 15,00 - 01,30 : Cumhurbaşkanı seçimi turları.
01,30 - : Bayramoğlu telefonu.
01,30 - 04,00 : Çeşitli ziyaretler.
14 Mart 1973 : 10,00 - 11,30 : Fuat Bayramoğlu.
27 Mart 1973 : 13,30 - 16,00 : Başbakanlık'ta;
- Ferit Melen,
- Eşref Akıncı,
- Turgut Sunalp,
- Nizamettin Erkmen'in katıldığı görüşme.

2

TEK YOL

Geniş odanın masalarına, koltuklarına dosyalar, kitaplar ve gazeteler yayılmıştı.

Geceydi. Sokakta hiç ses yoktu.

Evin ikinci katında sanki kimse oturmuyordu. Çevrede olağanüstü bir sessizlik, dinginlik vardı.

Aylardan Şubat'tı ve günlerden salı. Hava, beklenmedik ölçüde sıcaktı. Bir bahar günü yaşanıyordu.

Karşısında oturduğum insanla, uzunca bir süredir görüşmemiştik. Daha önceki yıllar ve aylarda, ülkenin siyasal kargaşalar içinde bocaladığı, bunalımların doruk noktasına ulaştığı günlerde, Demirel'le bu odada oturmuş, kimi kez uzun, kimi kez kısa görüşmeler yapmıştık. Olaylar karşısında şaşırtıcı serinkanlılığı, olayların içeriğini tartışırken kurduğu —kendine özgü— mantık dizileriyle, darbenin düşürdüğü bu insanı sürekli izlemiştim.

Söyleşiye başlamadan önce, «acaba» diyordum, Demirel de, pek çok kişiye egemen olan Aristo mantığına sığınıyor mu, ünlü düşünürün söylediği gibi, «Hükümetlerin alınyazısını tayin edenler daima silah taşıyanlardır» diye düşünüyor mu?..

12 Mart darbesinden sonra hükümetten uzaklaşan Demirel, 1973 yılının Şubat ayında partisinin gücü ve etkisiyle siyasal olayların yine bir numaralı insanı olmuştu. Şubat 1973'ten başlayarak gözler, gene Demirel'le AP'nin üzerine çevrilmişti. Daha 12 Mart günü başlayan, giderek değişik boyutlara varan önemli bir «sorun» kapımızın eşiğindeydi.

Bu sorun, aylardır gizliden gizliye, kimi yerde açıktan açığa konuşulup tartışılıyordu. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresi 13 Mart'ta sona eriyordu. Yerine Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'in seçileceğini söyleyenler, bu sonuca «matematik bir hesap» gözüyle bakıyorlardı.

Türkiye'nin dönem dönem karşılaştığı bir sorundu bu : Çankaya Köşkünde kimin oturacağı!

Cumhurbaşkanını seçmek TBMM'nin elindeydi. Bir darbeden çıkıyorduk, bu açıdan TBMM'nin atacağı her adımın «rejimin yazgısıyla» eşdeğerde olacağı yargısı bir bakıma genelleşmişti. Cumhurbaşkanını, Meclislerin özgür iradelerinin seçeceğine inananlar azlıktaydı.

Verdiği kilolar nedeniyle süzülmüş, yüz çizgileri derinleşmiş olan Demirel,

«Seçilemeyecek!» dedi.

Seçilemeyecek olan «kimdi?» Sormadım. Çünkü Şubat 1973'te siyasal kulislerde sorunun yanıtı açıktan söyleniyordu.

Bu kesin yargı karşısında donup kaldığımı görünce, yineledi.

«Seçilmemesi gerekir.»

Suskunluğumu görünce, düşüncelerini açıklama gereğini duydu :

«... Çünkü, Adalet Partisi Meclis gruplarındaki arkadaşlarım, milletvekili ve senatörlerimiz, ona oy vermeyeceklerdir. Her siyasal darboğazda, her önemli siyasal dönemeçte bilinçle yaptıkları gibi davranacaklar ve tarihsel görevlerini yerine getireceklerdir. Buna bütün kalbimle inanıyorum...»

Suskunluğumun bir nedeni vardı. Siyasal kulislerde Demirel'in «seçtirmeyeceğini» söylediği kişinin, kesinkes seçileceğine yatkın bir kanı giderek güçleniyordu.

«Ankara'ya bugün geldim,» diye başladım. «Ancak, söylentilerin gerçekleşeceğine ilişkin bir kararlılık seziliyor, gözetiliyor. Bize yansıyan haberlere göre, Faruk Gürler Paşanın cumhurbaşkanı seçilmesine de kesin gözüyle bakılıyor,» dedim.

«Ama seçilemeyecek!» dedi Demirel. Heyecanlandığı, ya da kararlılığını ifade etmek istediği zamanlar yaptığı gibi, ayağa kalkmıştı. Odanın içinde şöyle bir dolaşıp önümde durmuş ve böyle demişti.

«Bu, bir kararlılıktır» diyerek sürdürdü :

«.. Neyin kararlılığı?.. Halka inanışın, onun temsilcisi olmanın kararlılığı. Kişilerle hesabım yok, benim. Bugün yoğunlaştırılan ve çeşitli siyasal cephelerde oluşturulmaya çalışılan sözlere inanırsak, yarın özgür iradeyle, Türkiye'nin demokrasiyle yönetileceğine inanan halkımızın yüzüne nasıl bakacağız?. Eğer, Gürler'i zorlama yoluyla seçersek, halkın karşısına

onun temsilcileri olarak nasıl gideceğiz?.. 'Sen oyunu bana ver, zor karşısında ben bu yetkiyi başkasına devredeyim mi' diyeceğiz...»

Ayağını yere vurdu : «Yok öyle şey!» dedi.

«O halk ki» diye konuştu. «Milli iradeye ve özgürlükçü rejime her zaman sahip çıkmıştır. Gelecek seçimde hangi yüzle oy isteyeceğiz?.. Zorlama yöntemlerle seçilen bir cumhurbaşkanı sonucundan sonra, ne dünyaya, ne de ülkenin insanlarına Türkiye'deki milli iradenin erdemini anlatamayız. Bu, böyle biline!»

Gitti, koltuğuna oturdu, heyecanı yatışmış, durulmuştu :

«... Ve ... İşte, bu nedenlerle seçilemeyecek ve seçilmemesi de gerekir» dedi, durgun bir sesle.

O gece, Demirel'in Güniz Sokaktaki evinden çıktığımda, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının seçimine on beş gün vardı.

12 Mart darbesinden bir süre sonra, Orgeneral Tağmaç'ın emekliye ayrılmasıyla boşalan Genelkurmay Başkanlığına atanan Orgeneral Faruk Gürler'in cumhurbaşkanı olacağını üsteleyip duranlar, «Hem de AP'nin vereceği oylarla Çankaya'ya çıkacak» diyorlardı.

AP dışındaki siyasal çevrelerin yargısı, açıkça buydu.

Nedeni sorulduğunda alınan yanıtlarsa, bir acaipti.

«Ordu'nun, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesini» istediği öne sürülüyordu.

Ordu'nun bu isteğinden sonra tersini düşünmek, nedenini ve niçinini araştırmak yersiz ve gereksiz bir yaklaşım olarak değerlendiriliyordu. Kimi siyasetçilere, partilerin üst yöneticilerine —Demirel'le yaptığım konuşmadan sonra— AP'nin bütün güçleriyle «direneceğini» söylediğim zaman, bir başka ülkeden geliyormuşum gibi hayretle yüzüme bakıyorlardı. GP'liler, DP'liler ve ötekiler... Milli Birlikçiler, kontenjan senatörleri, kimi bağımsız milletvekilleri... hepsi.

«Bakma sen bu çalıma, aldanma» diyorlardı. Onlara göre, «Demirel, daha şimdiden özrünü hazırlıyordu. Ordudan gelen baskı karşısında korkacaktır, sıkışacaktır. Sonra 'ne çare' diyecek, partisinin oylarını Gürler'e aktaracaktır. 'Silahlı baskıya dayanmak güç' diyecektir. Bugünden başlattığı 'direnme' palavrasıyla daha şimdiden 'günah' çıkarıyor.»

Kimi CHP'liler «sorunun ağırlık noktasının Demirel'de toplandığını» söylüyorlardı. TBMM'deki oy çokluğu nedeniyle, böylesine bir seçimde etken olacak tek güç, Demirel'in elindeydi. Böylece top, Demirel'in önüne atılıyordu. Kimi CHP'lilere, Ecevit'in yakınında görev alanlara, örneğin Prof. Haluk Ülman'a göre, «AP önderine inanılmazdı.» Hele, böylesi bir sorunda iki büyük partinin işbirliği yaparak «güçbirliği» yaratması istemine, hiç mi hiç inanılmazdı. Demirel, güçbirliği diye yola çıkar, fakat sorun, tam çözüm noktasına geldiğinde kayar gider ve Faruk Gürler'e oy verirdi.

Basın çevrelerine gelince, orada da durum bundan pek farklı değildi. Hemen herkes, Orgeneral Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesinin «güvence altına alındığından» söz ediyordu. Gazetecilerin kimi, «Demirel, yaşamının en önemli oyununu oynayacak. Ya kazanacak, ya da yitirecek; ama beraberinde AP'yi bölerek, yuvarlanacak» diye düşünüyordu.

Demirel'i, öteki gazetecilere oranla daha çok tanıdığım için ben, AP önderinin Gürler'in seçilmesini önleyeceğine inanıyordum. Pek az konuda, bu denli kararlı görmüştüm Demirel'i. Gelişmeleri yakından gözlediğimden AP'deki direnmeden söz ettiğim için, kimi saygıdeğer kalemler, bütün bunları «AP borazanlığı» diye niteliyordu. Bunların başında Hürriyet'in başyazarı, rahmetli Ecvet Güresin de vardı.

Ankara'ya Erol Simavi'nin buyruğu üzerine gelmiştim. Hürriyet'in Orta Avrupa muhabirliğinden merkeze dönmüştüm. İstanbul'da oturuyordum. Simavi, «büyük maçları birçok 'kalemden' izleyen gazetenin, Cumhurbaşkanlığı gibi kimi önemli olaylara gebe bir sorunu, 'değişik kalemlerle' izleme gereğini duymuş» ve böylece, Ecvet Güresin'in başkanlığında bir 'takım' oluşturulmuştu. Bu takımda Güresin'den başka ben, Yılmaz Çetiner, Ankara'dan Oktay Ekşi vardı.

Kimi yazarlar, «Sen Orduya bak» diyerek, «Ordu, sorunu nasıl istiyorsa öyle çözecek» biçiminde kesin yargılar öne sürüyorlardı.

Bu mantıktan yola çıkılınca sahneye konulacak cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili senaryonun son sahnesi çok önceden

yazılmış demekti. Sivil ya da asker bütün izleyiciler, sonucu bildikleri için de başka bir konuyla uğraşıyorlardı.

Demirel, Ordu baskısıyla Gürler'in lehine oy kullandıktan sonra, AP içinde neler olacak, bu parti nasıl bölünecekti. Soruna bu açıdan Demirel'in «siyasal intiharı» gözüyle bakıyorlardı. Gürler'i cumhurbaşkanı görmek istiyorlardı, ama en çok istedikleri bu sonuçtu.

Oysa, Demirel'in önünde «tek yol» vardı.

Baskı yöntemlerine boyun eğmemek ve Gürler'i seçtirmemek!..

Daha sonraki yıllarda bana söylediği gibi, 12 Mart'ın «rövanşını almak!»

Bir türlü içine sindiremediği 12 Mart darbesinin bu son oyunundan yüz akıyla çıkabilmek!

Tam bu sırada başka hesapları da göz önünde tutmak gerekiyordu :

Öteki partiler de cumhurbaşkanı seçimine katılacaklardı. Büyük bir olasılıkla CHP, bu davranışın bir ölçüde dışında kalacaktı. İsmet Paşadan sonra ikilemin tümünü açıklayamadığı için, belki de bölünecekti. Ancak, özgür irade açısından temize çıkacaktı. Bununla birlikte, Gürler Cumhurbaşkanı seçilirse hemen bütün partiler «bu sonucu AP oylarının sağladığını» yayacaklardı.

150'ye yakın AP'li parlamenterin Gürler'e oy vermeye hazır olduğu yaygınlaşmıştı, Demirel'e konuyu nasıl değerlendirdiğini sordum :

«Bu hesabın yanılmasını bekleyiniz,» dedi.

Oysa, AP içinde Gürler'e oy vermeye hazır olanların varlığından haberliydik :

«Partim direnirken Gürler'e aramızdan oy vermeyecek hiç kimse çıkmayacağını söylemiyorum» dedi. Açıkladı :

«... Elbette çıkabilir. Yaptığım hesaplara göre, 30 dolayında milletvekili ya da senatör, asker korkusu nedeniyle Gürler için oy kullanabilir. Biz, TBMM'de toplam 317 kişiyiz. İki ağır hastamız var. 315'ten 30'u çıkarırsanız, gerçek gücümüzü bulabilirsiniz.»

AP'nin direnme gücü, 285 dolayındaydı.

Sonra, bir soru sordu : «Diyeceksiniz ki, Gürler'e parti-

nin eğilimine karşın, oy verenler ne olacak?» Yanıtını yine kendisi verdi :

«... Herhalde millet iradesine dayanan bu partinin içinde kalamayacaklardır. Her birini atarız partiden.. TBMM'de seçim gizli oyla yapılacak. Buna karşın biz, kimlerin neye ve nereye oy verdiğini rahatlıkla hesaplarız.»

Yüzündeki gerginlik geçmişti; neşeliydi Demirel.

«... Böylece, parti, partiliğine kavuşur. Giden gidçr, kalan sağlar bizim olur. Ama, geride kalanlar 150 ya da 180 kişi olurmuş, ne gam!.. Sorun; inancı sağlam, pekişmiş insanların bir siyasal bünyede yaşaması. Gürler'e karşı tavır alırken, bu denli derinlemesine düşündük, partide büyük ölçüde bölünmeyi bile göze aldık...»

Kuşkularıma bir anlam veremiyordu. Nasıl oluyordu da, AP'deki kararlılıktan kuşku duyabiliyordum.. Gürler'in seçilme şansının büyüklüğüne ilişkin varsayımlara nasıl değer veriyordum?.. Demirel'e inanabilirdim; ne çare kuşku insanın yakasını bırakmıyordu.

«İzlediğim politikayı, tuttuğum yolu, gazeteniz biliyor» dedi bana Demirel.

9 Şubat 1973 günü, Hürriyet'te tek sütun bir haber yayımlanmıştı. Bunda, «Gürler'in adaylığı olasılığını bugüne kadar geri plana iten faktörlerin, etkisini iyice yitirdiği ve konunun artık gün ışığına çıkabilecek kadar olgunlaştığı, 'üst düzeydeki siyasal çevrelerde' ifade edilmeye başlamıştır» deniliyordu.

Hürriyet'in Ankara temsilcisi Nevzat Ünlü'yü arayıp bulan Demirel, «'Siyasi çevrelerde olgunluk' sözü de nereden çıkıyor?» diye sormuştu. Ayrıca, gazete merkezine iletilmek amacıyla şunları da eklemişti :

«... Seçilecek Cumhurbaşkanı, vizesini bizden alır. Bizim vize vermediğimiz hiç kimse Cumhurbaşkanı olamaz. Bu önemli noktayı Sayın Gürler'in de bildiğini sanıyorum..» demişti.

Demirel, TBMM'deki oy çoğunluğunun AP'nin elinde bulunduğunu, bu nedenle seçimin yazgısını elinde tuttuğunu söylüyor, 'siyasal çevrelerdeki olgunluğu' yadsıyordu. Açıkça Gürler'e karşı çıktığını anlatmak istiyordu.

Bu tür görüşmelerde Demirel, Cumhurbaşkanlığı seçimiyle birlikte ortaya çıkacak kimi olasılıkları da tartışıyor, kimi kaygılarını söylüyordu :

«... 12 Mart sonrası, yönetimin hemen her bölümüne asker yöneticiler giderek yerleşti. Ülkenin gerçek yüzü, zaten 'yarı - militer' havaya bürünmüştü. İstenilen ve verilen ödünlerin sonu gelmeyecekti, gelmezdi de...»

Türkiye'de gerçek demokrasinin bütün kural ve koşullarıyla yerleşmesine inananlar vardı. Buna karşılık, demokrasiyi günün koşullarında bir «idareimaslahat» rejimi sayanlar da. Bu iki düşünce biçimi arasındaki savaşım, rejimin darboğaza girdiği her dönemde ortaya çıkardı.

12 Mart'ta birçok yazar çizer, bilim adamı, siyasetçi gerçek kimliklerini ortaya döktü. 12 Eylül'den sonra da benzeri görüntüleri, kişileri kişilikleri izledik.

Arada sırada yükselen bir iki sesi boğabilmek için, bunlar yalnızca yazdıkları sütunlarda değil, yanı sıra etkili olabileceğini bildikleri odaklarda kulaklara neler fısıldamazlardı?...

12 Mart'tan ve 12 Eylül'den sonra bu «tiplerin» örneklerini çok gördük.

Bunlar, Türkiye'nin sivil kadrolarla değil, ancak asker - sivil karması bir yönetim düzenine girmesini isterlerdi.

Halkın demokratik haklardan, özgürlüklerden yoksun kalması pahasına, bu «tipler» lüks yaşamlarının kesintiye uğramasını istemezlerdi.

Ne var ki, Türkiye, 12 Mart'ın getirdiği alakaranlıktan kısa sürede kurtuldu.

3

ORDUNUN İLK KARARI

Başbakan Ferit Melen,

«.. Ordu üst kademelerinin kimi önemli kararlarını size aktaracağım...» dedi.

Tarih, 23 Ocak 1973, günlerden salıydı.

Bir kış günüydü. Saatler 18.35'i gösteriyordu. Başkent, kapalı, karanlık bir gün geçiriyordu. Kirli hava kentin üzerine çökmüştü.

Demirel, Başbakan Melen'in karşısında oturuyor, bu çağrının ardından ne geleceğini düşündüğü bir yığın soruya yanıt arıyordu. Melen, AP önderini Çankaya'da çalışmalarını sürdürdüğü Dışişleri Konutuna çağırmıştı. Konutun birinci katındaki geniş salonun bir köşesindeydiler.

Bugüne değin açıklanmamış bu görüşmeye Başbakan Ferit Melen, «Ordu üst kademelerinin kararlarını» anlatmaya çalışacağını söyleyerek başladı.

Demirel, Melen'le buluşmak üzere Çankaya'ya doğru yol alırken, Cumhurbaşkanlığı seçimine daha iki ay vardı. Bu konuda yüksek düzeydeki kulis, henüz parlamento kulisine ve... sokağa inmemişti.

Melen, AP önderine, «dilerseniz evinize geleyim» demişti kısa telefon konuşmasında. Ancak Demirel, «bizim eve gelip giden çok, âdeta sokak gibi» diye yanıtlamış, Çankaya'daki konutta buluşmayı kararlaştırmışlardı.

Demirel, Çankaya'ya doğru giderken, «Oysa, görüşme benim evde yapılsaydı, gazeteciler için ne bulunmaz armağan olurdu» diyordu içinden, gülerek.

Ayrıca, bu görüşmenin tarihsel bir değer taşıyacağı kanısındaydı. Kimi belirtilere göre, sorunlar başka yönlere akıyor, rejimi ana amacından kaydırmaya yönelen yeni işaretler görülüyordu.

Melen, Ordunun eğilimini özetledi :

«... Ordu komuta heyeti, 13 Mart'ta yapılacak Cumhurbaşkanı seçimini müzakere etti. Kimi kararlara vardılar. Devletin başıyla ilgili olan bu sorunda Ordunun dileği ve eğilimi şudur :

Sayın Cevdet Sunay'ın Mart ayında sona erecek olan yedi yıllık görev süresi, 'üç yıl daha' uzatılacaktır.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sayın Faruk Gürler, bu görevinde üç yıl daha kalacak, Orduya gerekli olan çeki düzeni verecek, modernize olması için her türlü olanağı sağlayacaktır...»

Bu öneri, sadece bir Anayasa değişikliğini içermiyordu. Sunay'a, AP'nin duyduğu öfkeyi de bileyliyordu. Ne var ki Melen, Demirel'in Cumhurbaşkanlığı konusundaki kararlılığı henüz açığa çıkmadığı için AP önderinin öneriye daha yumuşak yaklaşacağı yargısındaydı. Hiç değilse Demirel öneriyi partinin yetkili kurullarına götüreceğini söyleyebilirdi.

«Bitti mi?..» diye sordu Demirel.

Melen, «Evet» dedi, «Bitti..»

Demirel, Melen'in beklemediği bir çıkış yaptı :

«Söylediğiniz şeyin gerçekleşmesi olanaksızdır» dedi.

Bir özet yaptı : «Diyorsunuz ki, Sayın Sunay'ın görev süresi uzasın. Sonra?.. Üç yıl sonra da Gürler, Cumhurbaşkanı olsun. Böyle bir şey tartışılamaz bile.»

Demirel, «Bir peşin fikre sahip olduğumuz yargısı uyanmasın diye birkaç neden sayabilirim» diye sürdürdü. Ardından, «Neden göstermeye gerek bile yok ya!» dedi ve açıkladı düşüncesini :

«... Böyle bir tutum TBMM'yi bir kenara itmektir. Sunay'ın süresi uzayacak ve anlaşılan üç yıl sonra Gürler, Cumhurbaşkanlığına seçilecek. Bunu kim yapacak?... TBMM.

TBMM, eğer böyle bir şey yaparsa, kendi eliyle kapısına kilit vurmuş olur. Ayrıca, bu tutum Orduyu da tahrip eder. Böyle bir sonucun zorla yaptırılmadığını kimseye anlatamaz.

TBMM'yi de tahrip eder, bu zora araç olduğu için hükümeti de tahrip eder, Orduyu zor kullandığı için tahrip eder. Kısacası, 'demokratik kurumları' tahrip etmiş oluruz..»

Demirel'in anlattığına göre, Ferit Melen AP önderinden şunları da dinledi :

«.. Biz, böyle bir vebalin altına giremeyiz. Cumhurbaşkanı seçimi TBMM'nin hür iradesiyle yapılacaktır...»

Görüşme sona ermek üzereydi. Demirel, «Öteki partilerle görüşecek misiniz?» diye sordu Melen'e.

Melen, «Bu sabah, CHP Genel Sekreteri Kâmil Kırıkoğlu ile konuştum» dedi ve durdu. Hafifçe gülümseyerek,

«... Sizinle konuştuktan sonra, artık başkalarıyla görüşmeye gerek kalmadı...» dedi.

Sunay'ın görev süresinin uzatılmasına karşı çıkarken Demirel'in yapmak istediği, Gürler'in Cumhurbaşkanlığına da karşı çıkışının Ordu üst kademelerinde duyulmasını sağlamaktı.

O günün gecesi Demirel, küçük not defterine şunları yazdı:

«... Ordunun Cumhurbaşkanlığı dilekleri.. Sunay'ın görev süresinin uzatılması.. Gürler'in üç yıl kalması ve sonra...»

Bu görüşmeden bir gün sonra, AP Gruplarında uzun bir konuşma yaptı ve sözlerini şöyle bağladı :

«... Sözlerimi şöyle bağlamanın yeri geldi : TBMM bir Cumhurbaşkanı seçmeyi başaracak. TBMM'nin belirgin özelliği kendi özgür iradesiyle davranmasıdır.

Türkiye devletinin başına 'cülûs' ile birisi gelecek değildir. Seçimle, seçilerek biri gelecektir.

Eeee, bizi bize bırakırlar mı?.. Bizi, bize bırakıyorlar mı?.. İşte, o noktaya geliyoruz. Herkes üzerinde taşıdığı sorumluluğun hakkını verecektir. Ve milletimizin huzuruna ülkeyi bu çalkantılardan çıkarmış, TBMM'nin olgun ve özgür iradesiyle bir Cumhurbaşkanı seçmiş, şu işleri yapmış olarak, hadi bakalım, bizi de yenileyin artık, bir kuvvet verin, bir nefes verin milletin parlamentosuna diyerek çıkmayı Cenabı Allah bize nasip eyleyecektir...»

Demirel'in bu konuşması Melen'le yaptığı görüşmeyi amaçlamıyordu, yalnızca, soruna üstü kapalı bir biçimde değiniyordu.

Çankaya'da ve Komutanlar düzeyinde hiddetlenmeler olduğu öğreniliyordu; Demirel, «Cumhurbaşkanlığına cülûs ile gelinemeyeceğini söylemekle ne demek istiyor» sorusu parti merkezlerine değin yansımıştı.

Melen - Demirel arasındaki görüşmenin içeriği bir süre öğrenilemedi. Fakat Ordunun isteği yaygınlaştı. Demirel'in Sunay'la ilgili isteğe karşı çıkmasından sonra ikinci bir aşamanın geleceğinden kuşku duyuluyordu.

Demirel, Ordu önerisinin şu biçim alacağına inanıyordu:

Ordu, Mademki, Sunay'ın görev süresini uzatmak istemiyorlar, diyecekti. Öyleyse, AP ve öteki partiler başka bir dileği yerine getirebilirler :

Sunay'ın yerine Gürler'i seçebilirler!

Belki de Ordu, Sunay'la ilgili öneriyi bu hesabın ışığında yapmıştı. Olayı Gürler'in lehine çevirebilmek için kurmayca bir taktik, bir hesaptı bu. Bunların hepsi olabilirdi.

Ocak ayında Melen'in gündeme getirdiği bu konu, Şubat ayında Gürler adının açıktan ortaya sürülmesine neden olacaktı.

4

TUTANAĞA GÖRE MELEN — DEMİREL GÖRÜŞMESİ

Görüşmenin, AP arşivine giren tutanağı :

BAŞBAKAN MELEN : «İstanbul'da Çamlıca'da televizyon kulesi açıldığı zaman kumandanlar arasında bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda *Sunay'ın süresinin uzatılması, Gürler'in bir süre daha Ordunun başında kalması kararlaştırılmış. Ben İstanbul'a o vesile ile gittiğimde bunu bana söylediler. Ben bu hususu size iletip iletmemeyi çok düşündüm.* Hükümet başkanı olarak benim görevim olup olmadığını da düşündüm. Dün Bakanlar Kurulunda meseleyi arkadaşlara açtım. Ve size iletmeye karar verdim. Benim şahsi mütalaamı serdetmiyorum. Sadece, böylece durumu size iletiyorum. *Bu normale dönüşü kolaylaştıracaktır.»*

AP GENEL BAŞKANI DEMİREL : «Siz, silahlı kuvvetler kumandanlarının talebini bana naklettiniz. Bu talep daha önce bana intikal etmişti. Bunu siz de biliyorsunuz. Size söyleyeceğim şudur : Bizim Sunay'ın şahsı ile bir meselemiz yoktur. Mesele, kaide ve ilke meselesidir. Normale dönüş mütemadiyen anormal yollara müracaatla mümkün değildir. *Sunay'ın süresinin uzatılması mümkün değildir.* Biz böyle bir şeye karşı çıkarız. Hepimiz bugün varız, yarın yokuz, ama devlet var. Var olmaya devam edecek olan biz değil devlettir. Devlete kötü gelenekler kazandıramayız. *Bir defa bu yol açıldı mı oraya oturan kalkmaz.* Size gerekçe söyleyemeyeceğim. Ancak bir peşin hükme saplandığımız kanaatine varılmaması için bir iki mülahazamı ifade edeyim.

Ben hiç imkân görmüyorum ama, farzımahal, *Anayasa değişikliği yapılsa, bu uzatma sağlansa, bugünkü ortamda bunun Ordu zoru ile yapılmadığını kime anlatırsınız?* Böyle bir durum evvela Cumhurbaşkanlığı müessesesini 'gayrımeşru' hale getirir. Aksini kimseye anlatamazsınız. Cumhurbaşkanı böylece gayrı-

meşru duruma düşürülürse, istismar kaynağı olur. Ve yanında pek çok kişiyi de bulur.

İkincisi, zora boyun eğerek böyle bir değişikliğe rıza göstermiş durumuna giren parlamento itibar ve haysiyetini tümü ile tüketmiş olur. İkisinde de parlamentonun müessese olarak aldığı yarayı tamir için sarfettiğimiz gayretler heba olur. Ve parlamentoyu kendi elimizle kapatmış oluruz. Bir defa daha açamayız. *Üçüncüsü, parlamentoyu zorlayan bir ordu, halkın nazarında muayyen bir makamı kuvvetle ele geçirmek fiili içinde görülür.* Bu, Ordu ile halkın arasını daha çok açar. Böylece de, Cumhurbaşkanlığı, parlamento ve Silahlı Kuvvetler müesseseleri, halkın nazarında müessese olmaktan çıkar. Yalnız halkın nazarında değil, dünya alem nazarında müessese olmaktan çıkar. Selametle normal rejime dönelim diyoruz. Böyle yaparsak, varmak istediğimiz hedefi tahrip etmiş oluruz. Seçim, manasını kaybeder. Halkı, sandık başına getirmek, imkânsız olur. Mühim olmayan bir irade için, halktan iradesini izhar etmesini istemek, gülünç olur.

Türkiye bir Cumhurbaşkanı seçemeyecek mi?.. İki sene sonra seçmeyecek mi?... Üç sene sonra seçmeyecek mi?... *Yani uzattık. O zamana kadar Cumhurbaşkanı anasından doğup büyüyecek mi?..* Devlete baş olmaya layık olan kimse, kim ise onu bugün seçeriz.

Parlamento yaralıdır. Birtakım sorumsuz tavırları, yanlış değerlendirmeyin. Kimse yanlış değerlendirmesin. Parlamento iştiale hazırdır. *Bir parlamentoyu, mütemadiyen zorlarsak yaptırırız, durumuna düşürmenin manasızlığı bir yerde anlaşılmalıdır. Hem sonra, üç sene sen dur, sonra ben geleyim, gibi bir durumu neyle izah edeceksiniz?* Hükümet kuramayan, hükümet düşüremeyen, Cumhurbaşkanı seçemeyen bir parlamento, çıkaracağı kanunlara, öyle olmasın, şöyle olsun, denen bir parlamento hayatiyetini tümü ile kaybetmiş değil de nedir?

Var oluş sebebini nasıl izah edecektir?

Halka çıkıp ne denecektir?

Filancanın zamanını uzattık. «Neden?» dendiği zaman, ne cevap verilecektir?

Özetleyeyim :

Böyle bir şey mümkün değildir. Parlamento hür iradesiyle Cumhurbaşkanını seçecektir. Bu yapılamadığı takdirde, rejim de, seçim de, manasını kaybeder. Bu mesele seçimden önemlidir.

Bunun duyulmasını istemiyorsunuz. Benden başkası ile konuşursanız, onlar söylerler.»

BAŞBAKAN MELEN : «Sabahleyin Kâmil Kırıkoğlu ile konuştum. *Ecevit ile konuşmak istemiyorum.* Başkası ile konuşmaya ihtiyaç görmüyorum.»

Demirel'in yorumuna göre, 12 Mart darbesinin kökeninde, 1973'te yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimi yatıyordu.

Bir gün Demirel bana, «Türkiye'de büyük bunalımların, demokratik rejimin darboğazlara girdiği dönemlerin ana sorunu, daima 'Çankaya'ya kim oturacak' sorusuna dayalıdır» demişti.

Özellikle, 12 Mart darbesi, Çankaya'ya kimin gideceği savaşımından kaynaklaşmıştı. Bir bakıma, kökende bu savaşım yatıyordu.

Nitekim, 12 Eylülde —anarşinin alıp başını gitmesinin yanı sıra— 'Çankaya Köşküne kimin gideceği' savaşımından kaynaklanmamış mıydı?.. Bir önemli neden bu değil miydi?..

Demirel'e —ve olayları sürekli irdeleyenlere göre— gelecek yıllarda da Türk siyasal yaşamında gene «Çankaya sorunu» olacaktı.

Burada, bir önemli nokta üzerinde durmalıyız :

Daha önceki ciltte gördük, kısaca yineleyelim; 5 Mart 1971 günü Başbakan Demirel, Cumhurbaşkanı Sunay'a, «ODTÜ'ye bir iki gün önce yapılan baskında Ordu malı silah, elbise, cephane ve parkalar ele geçirildi. Anarşi, Ordu'daki kimi 'müttefiklerinden' yardım görmekte ve beslenmektedir. Yoksa Ordu malı bu malzemenin ODTÜ'de işi nedir?...» demişti. Ardından da, «Ordu'da iktidar kavgası var» diye eklemişti.

Kasım 1972'de, Devlet arşivlerine şu bilgiler giriyordu :

«...TSK, kendisine çengel atan satılmışların aldatmalarına katılmış, gizli örgüt emellerine hizmet etmiş veya bizzat eylem yapmış, yahutta disipline aykırı olarak siyasal mahiyette toplantılara katılmış kendi elemanlarını dahi hemen bünyesinden söküp atmada asla duraksama göstermemiştir. Bunun yanı sıra Harp Okullarına da kirli eller uzanmıştır. Anarşik eylem ve-

ya disiplinsiz tutumlar yüzünden TSK ile bağları koparılmışların, her kuvvete göre tablosu şöyledir :

Siyasi nedenlerden dolayı TSK'den ilişiği kesilenler :

Kuvveti	*Sb*	*Astsb*	*Öğrenci*
K.K.K.	115	34	29
Dz.K.K.	78	10	32
Hv.K.K.	71	10	9
Toplam	264	54	70

12 Eylül'den sonra bu konuda açıklama yapılmadı.

5

BİRİNCİ RAUND

Ordu önerilerinin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile ilgisi hangi düzeydeydi; bu öneriler ne zaman hazırlanmıştı?..

AP üst düzeyi, Melen'den «resmen» duymadan önce bu önerileri öğrenmiş, Sunay ile Komutanlar arasında bu konudaki «mutabakatın» ne zaman gerçekleştiğini araştırmaya başlamıştı.

12 Şubat 1971 günü, Bursa'da Tofaş tesislerinin açılışında bulunan Cumhurbaşkanı Sunay, törende bulunan Başbakana ve öteki ilgililere «veda» bile etmeden sessiz sedasız Eskişehir'e gitti.

Eskişehir'de Komutanlarla buluştu.

Eskişehir toplantısında, Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı görevini sürdürmesi, Faruk Gürler'in Genelkurmay Başkanlığına atanması konuları görüşüldü.

Demirel'e göre, Eskişehir'de «20 Ağustos 1972'de emekli olacak Orgeneral Memduh Tağmaç'ın yerine, Kara Kuvvetleri Komutanı Gürler'in Genelkurmay Başkanlığına getirilmesiyle, Sunay'ın daha üç yıl görevini sürdürmesinde 'görüş birliğine' varıldı.»

Bu bilgileri alan AP, hazırlıklıydı. Melen'den Cumhurbaşkanı Sunay'ın görevde kalması ve Gürler'in Genelkurmay Başkanlığına getirilmesi önerisi gelince, karşı çıkmıştı. Bu düzenlemenin doğal bir sonucu olarak, üç yıl sonra, Faruk Gürler, Cumhurbaşkanı seçilecekti!

Şubat 1973'te Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesi için —perde arkasında— yoğun bir etkileme çabası sürüp gidiyordu. Sunay'ın görevinin uzatılmasıyla ilgili öneri de artık geride kalmıştı. Kamuoyu, Ordunun Gürler'i Cumhurbaşkanı olarak görmek istediğini öğrenmişti. Komutanların bu istekte «bir ve be-

raber» oldukları yaygınlaşmıştı. Daha sonra, olayların tersine bir değişim göstermesine tanık olacaktık. Ordu gibi «dışa kapalı» bir bünyede varolan gelişmeleri nasıl bilebilirdik.

Ama, öğrenebildiğimiz öyküler ilginçti.

10 Şubat 1973 Cumartesi günü, 12 Mart döneminin işbaşına getirdiği Melen hükümetinde Köy İşleri Bakanlığını kabul eden AP Genel Yönetim Kurulu üyesi Turgut Toker, sabahın erken saatlerinde Demirel'in evine geldi.

Askeri Şûra toplantıları nedeniyle —her yıl olduğu gibi— Ankara Orduevinde verilen yemeklerden birine katılmıştı. İşi kestirmeden çözmeye çalıştı :

«Komutanlar, sizinle görüşmek istiyorlar» dedi Demirel'e.

Demirel, «Ne görüşecekler benimle?» diye sordu. Soruş biçimi, sesinin tonu bile böyle bir isteği olağan karşılamadığını, hatta böyle bir buluşmaya istekli olmadığını kanıtlamaya yeterliydi. Toker'in bilgi vermesine olanak tanımadan, «Böyle bir görüşmede sıfatlarımız ne olacaktır?.. Onlar Komutandır, ben ise bir partinin önderiyim» diye bir eklenti yaptı.

Demirel, 12 Mart darbesiyle hükümetten çekildikten sonra Komutanlarla herhangi bir ilişki kurmaktan özenle kaçındı. 12 Eylül'den sonra çıkarılan kimi söylentilerin tersine, Komuta düzeyi ile hiçbir ilişkisi olmadı.

Toker, istediği yanıtı alamadan Demirel'in evinden ayrıldı.

Görüşme isteminin kendisine iletildiği gün AP önderi, partisinin Gençlik Kolları toplantısında, o sırada herkese masal gibi gelen bir konuşma yapıyor, kurumların, kurumları temsil eden kişilerin Anayasadaki yerlerini ve görevlerini uzun uzadıya açıklıyordu. Pek çok kimseye bu konuşma, bir çeşit «Anayasa dersi» gibi geldi. Demirel, ara sıra böyle gündem dışı gibi görünen konuşmalar yapar, hatta güncel konularla ilgisi olmadığı kabul edilen uzun açıklamalarda bulunurdu.

Ancak o, bu konuşmaların gerekli yerlerde gerektiği biçimde yorumlandığını, eğilimleriyle düşüncelerini bir mesaj gibi bu çevrelere yansıttığını çok iyi bilirdi.

Değişik bir üsluptu bu, pek çok çevrede «anlaşılmaz» bir davranış diye yorumlanırdı.

10 Şubat gecesi bir başka gelişme oldu.

Demirel ve eşi, AP hükümetinde Turizm Bakanlığı ya-

pan Nihat Kürşat'ın evinde yemekteydiler. Turgut Toker gene arıyordu. Sabahki konuşmadan sonra, «gereken yerlere» bilgi vermiş, «gerekli yerler»den ikinci bir girişim yapması istenilmişti.

Turgut Toker, «Komutanlar, direniyorlar, görüşmek istiyorlar» diyordu.

Demirel, görüşme isteğini neden kabul etmediğini ayrıntılı biçimde açıkladı Toker'e :

«...Böyle bir görüşme dışarıda, siyasal kulislerde geniş ölçüde sömürülecektir. Şayet, bana aktarmayı istedikleri bir sorun varsa, Cumhurbaşkanına ya da Başbakana söylesinler. Bu kanallar bana, sorunu aktarırlar. Ben, devlet fikrinin adamıyım. Başbakanlık yaptım ve devletin ne olduğunu, nasıl işlemesi gerektiğini bilirim. Sıfatlarımızın elvermediği bir görüşmeyi kabul ederek, Cumhurbaşkanı ile Başbakanı küçük düşürmek istemem...»

Görüşmeyi geri çevirirken, Cumhurbaşkanı ve Başbakanın aracılığını öne sürmesi ayrı bir dokundurmaydı.

Demirel, evinin birinci katındaki çalışma odasına girdi.

Erken saatte bütün gazeteleri okumuştu. O gün —14 Şubat 1973— tek başına çalışmak istiyordu.

Oda kapısına arkası dönüktü, elinde bir kitap vardı, sayfalarını çeviriyordu.

Camlı oda kapısı hafifçe vuruldu, Demirel döndü ve ... Karşısında o güne değin hiç görmediği bir general buldu. General kendisini tanıttı :

«Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Kurmaybaşkanı General Recai Ergün.»

Birden anımsadı Demirel. Bir gece önce telefonla aranmış, bir ad ve bir not bırakılmıştı. Nottaki ad, karşısındaydı.

General Ergün, «Genelkurmay Başkanı Sayın Gürler'i temsilen geliyorum» diye söze başladı. «Kendileri görüşme isteğine verdiğiniz yanıtları öğrenmiş. Buna karşın, böyle bir görüşme yapmayı yine de istiyorlar.»

Büyük bir incelikle söylenen bu sözleri dinleyen Demirel, serinkanlılıkla yanıtladı :

«...Ben, böyle bir görüşmeyi gene de sakıncalı görüyorum. Devlet fikrinin adamı olduğumu yineliyorum. Ordunun kimi problemleri varsa, siyasal partiler elbette gerekeni yapar-

lar. Konulara gelince : Ordunun 'başarı ile kışlasına dönmesinin tek destekçisi' benim. Böyle bir görüşmede sıfatlarımız nedir?.. Cumhurbaşkanı ve Başbakan ne olacaktır?.. Sakınca görürüm, sömürüye yol açacaktır...»

«Ya Sayın Genelkurmay Başkanım, öteki partilerle konuşursa?»

«Beni ilgilendirmez, generalim. Sorunu kendi açımdan açıklıyorum. Herkesin kararı kendisine aittir.»

General Ergün'le yaptığı konuşma, burada noktalandı.

Ama, arkası geldi.

20 Şubat Salı günü, General Recai Ergün bu kez telefonla aradı. Demirel'e,

«Söylediklerinizi Genelkurmay Başkanıma arzettim. Sayın Orgeneral Gürler, kuşkularınızı geçerli görmüyorlar» dedi.

Demirel, kısadan aldı, «Fakat, ben geçerli görüyorum» diye yanıt verdi.

Ne çare ki, General Ergün, aldığı görevi sonuna değin yerine getirmekte, hatta olumlu bir sonuca bağlamakta kararlı görünüyordu. Direniyordu. Demirel bu direnmelere karşı kimi yeni açıklamalar yapmak zorunluğunu duydu :

«...Karar, sevabıyla günahıyla bana ait generalim. Böyle davranmakla Komutanların dileğini geri çevirmiş olmuyorum. Siyasal buhranlara çıkış aranırken parti başkanlarıyla doğrudan ilişkilerin ve görüşmelerin Komutanları güçlendirmeyeceğine inanıyorum...»

Duymasını istediği yere sözlerinin ulaşacağından kuşkusu olmadığı için başka bir noktayı daha vurguladı :

«... Biz, Orduyu siyasetin dışında tutmaya çalışıyoruz. Komutanlar ve Ordu, bir siyasal parti değildir. İstenilen görüşmede yapılacak konuşmalar elbette siyasal olacaktır. Yineliyorum, eğer duyurmayı tasarladıkları bir sorunları varsa, Cumhurbaşkanı ya da Başbakan aracılığıyla bize söyletebilirler. İstedikleri biçimde yapılacak karşılıklı bir görüşme, Orduyu partiye dönüştürür. Bu aşamada, böylesine bir vebalin altına yatamam...»

Bu kez, General Ergün görüşme gerçekleşmezse ortaya çıkacak durumdan ve yayımlanması olası bir «bildiriden» söz ediyordu. Bildiriyle ilgili sözleri açık değildi, ama dokunduruyordu.

«Elbette» dedi Demirel. «Bir hatanın içinde olmadığım kanısındayım, düşüncem budur,» diye ekledi.

Böylece Demirel, iki yanlı bir çıkış sergiliyordu. Komutanlarla oturup konuşursa, Cumhurbaşkanlığı sorununun ortaya geleceğini, ne kadar kaçınırsa kaçınsın bu konuda bir tartışma ya da bir istekle karşılaşacağını biliyordu. Bu görüşme isteğini geri çevirirken, General Ergün'e yaptığı açıklamalarda, Ordunun siyaset dışı kalması ilkesini anımsatıyor, Ordunun bir «parti» gibi siyasal partilerle doğrudan ilişki kurmasını yadırgadığını söylüyordu.

Bu olay, Cumhurbaşkanı sorununda «tarafların durumlarını» daha belirgin biçimde ortaya koydu.

21 Şubat 1973 günü Demirel, eski Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in Senato binasındaki odasına girdi ve... Basının saldırısına uğradı.

Radyonun 13.00 haberlerini dinlemiş miydi?

Hayır, dinlememişti!

Radyoda bir «Ordu bildirisi» okunmuştu.

Ne bildirisiydi bu?.. Gazeteciler Demirel'e bir özet yaptılar, bildirinin metnini bulup getirdiler.

Bildiri, komutanların kimi siyasal önderlerle ülke sorunlarını görüştüğünü, Demirel'in «kendine özgü nedenlerle bu görüşmeye katılmadığını» açıklıyordu.

Olayların içyüzünü bilenler için bildirinin içeriğinde yeni bir öğe bulmak olanaksızdı. «Huzur» ile ilgili sözler, reformların çıkarılıp çıkarılmaması konuları, «adil bir seçimle» yeni Millet Meclisinin kurulacağını belirleyen ifadeler... Bunların hepsi, iki yıla yakındır söylenip duruyordu.

Demirel'in bu görüşmeden neden kaçındığı ayrıntılarıyla bilinmediği için, AP önderinin Komutanlarla görüşmeye gitmemesi, kamuoyunda «12 Mart darbesinden doğan duygusallık» diye yorumlandı.

AP önderi, bu tür yorumlamalarla yakıştırmalara yanıt bile vermedi.

Fakat, Ordu bildirisinin bir yararı oldu. Her ne kadar bildiride Cumhurbaşkanlığı seçiminden «açıkça» söz edilmiyorsa da siyasal odaklardan yayılan bilgiler, bu görüşmede 13 Mart'ta yapılacak oylamadan söz edildiğini hatta Faruk Gürler'in aday-

lığı üzerinde —şu ya da bu biçimde— durulduğunu yansıtıyordu.

Artık, Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili savaşım, açık seçik biçimde kamuoyuna yansıyordu. Demirel, bu tür olaylarda çoğu kez yaptığı gibi bildiriye yayımlandığı gün «dolaylı biçimde» yanıt verdi :

«... AP, Anayasanın açık hükümlerine göre mevcuttur. Varlığını Anayasadan ve milletten aldığı teveccühle korumaktadır. Millete karşı sorumludur. Hesap vereceği yegâne merci millettir...»

Demirel'e göre AP, buhranın ne kışkırtıcısıydı, ne de uzamasının nedeniydi. Anayasanın saptadığı yetkilerin dışına taşmayı düşünmediği gibi, başkalarının da böyle bir yetkiye sahip olduğuna inanmıyordu.

Ordu bildirisiyle Demirel'in demeci, gazetelerde eşit ölçülerde yayımlandı.

Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk raundu, berabere sonuçlanmıştı.

22 Şubat 1973 Ordu bildirisine göre parti önderleriyle ülkenin içinde bulunduğu koşullar ve rejim konularının ele alındığı anlaşılıyordu. Bu görüşmelerde, Ordunun yeni Cumhurbaşkanında bulunmasını istediği nitelikler sıralanmıştı :

«Tarafsız bir kişi. Partisiz. 27 Mayıs ile 12 Mart'a karşı çıkmamış bir insan. Özgeçmişinde kötü notları bulunmayan, adı herhangi bir yolsuzluğa karışmamış, sonunda Ordunun Başkumandanlığını da üstleneceğine göre, Türk Silahlı Kuvvetlerinin 'dilinden' anlayan, sorunları yakından bilir birisi. Enerjik yapıya sahip bir kişi.»

Bu görüşmelerde, —kulis açıklamalarına göre— Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur konuşmuştu. Cumhurbaşkanlığı konusunda Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Turgut Sunalp sözü alıyor ve «bir portre» çiziyordu. Öylesine canlı bir portre çiziyordu ki Sunalp, ister istemez dinleyenlerin aklına Orgeneral Faruk Gürler geliyordu.

Bildiriyle Cumhurbaşkanlığı olayı patlayınca Ecevit, «görüşmeler hakkında bir şey söylemeyeceğini» açıkladı. DP önderi Bozbeyli ise, «Çankaya konusunda hiç kimseye söz vermediklerini, esasen bu konuda söz isteyen de olmadığını» bildirdi.

AP'nin durumu belliydi, görüşmelerin dışında kalmıştı. Güven Partisi ise, susuyordu.

Gerçekte, bu aşamada Ordu önderlerinin —istedikleri 'kişi' için— partilerden bir «söz almaya» uğraşmadığı ortadaydı. İstenilen kişinin «portresini» çizerek partilere gereken önemli dokundurmayı yapmanın yeterli olacağı kanısındaydılar.

CHP'den koptuktan sonra, 'Cumhuriyetçi Partiyi' kuran, daha sonra Feyzioğlu'nun Güven Partisi ile birleşen Dr. Kemal Satır, Cumhurbaşkanlığı seçiminin odak noktalarından biriydi. Ordu önderleriyle yapılan toplantıya partisi adına katılan Dr. Satır, o toplantıda, «Peki, Sunay'ın görev süresinin uzatılması isteği ne olacak?.. Biz, buna karşıyız» demişti.

Dr. Satır'ın daha sonra bana yaptığı açıklamaya göre, soruya Genelkurmay İkinci Başkanı Sunalp Paşa biraz alaylı, ancak Ordunun eğilimini yansıtan bir yanıt vermişti :

«Sayın Sunay, Akademiden hepimizin hocasıdır, değer verdiğimiz ve saydığımız bir kişidir. Ancak 'matematik hesap, görev süresinin dolduğunu' göstermektedir.»

Sunay, böylece askıya alınmıştı. AP önderi, Sunay'la ilgili istemi geri çevirdikten sonra, elbette Meclisteki 'matematik hesap' tutmayacak, Anayasada yapılması gereken değişikliğin gerçekleşmesi olanaksızlaşacaktı.

CHP'nin yeni önderi, eşinin önüne bıraktığı koyu çaydan bir yudum aldıktan sonra, çevresini saran meraklı arkadaşlarına gülümseyerek baktı :

«Cumhurbaşkanlığı seçimi üzerinde bir iki önemli izlenim edindim», dedi.

Ecevit, «Sunalp Paşa, yeni Cumhurbaşkanında bulunmasını istedikleri nitelikleri sıralıyor, ama bir isim söylemiyor» diye sürdürdü. Güldü bu kez :

«Fakat Sunalp Paşanın tarif ettiği insan, Gürler Paşa olarak renkleniyor, şekilleniyor.»

Gürler Paşanın kişiliğine, bilinen yeteneklerine karşı olmadıklarını o toplantıda da belirttiğini söyleyen Ecevit, «Ancak, Genelkurmay Başkanlığından cumhurbaşkanlığına giden yolu benimsemenin olanaksızlığını anlattım» dedi. Böylece Gürler Paşanın seçim biçimini onaylamadıklarını belirtmişti.

Ecevit, Komutanlarla yaptığı görüşmeden sonra, CHP Genel Sekreteri Kâmil Kırıkoğlu'ndan ayrılmış, Küçükesat, Bade

Sokak Bade Apartmanındaki konutuna gelmişti. Prof. Turan Güneş, Deniz Baykal ve Haluk Ülman, Ecevit'i bekliyordu. Ecevit'in anlattığına göre, görüşmede siyasal konular üzerindeki soruları Muhsin Batur yanıtlamıştı.

Ecevit, «Esasen sorun, bizden çok AP'ye ve AP'nin oylarına bağlı bir sorun. Seçimi etkileyecek çokluk, AP'dedir. Sorunu, ilk önce AP'nin çözmesinde yarar görürüm» diyordu.

Bir konuyu daha açıklamak istiyordu. Gözlerini hafifçe kıstı, yumuşak bir sesle önemli gördüğü bir başka izlenimini dile getirdi :

«Gürler'i istiyorlar. Sunalp Paşa böyle diyor. İyi. Ama, dikkat ettim, bu konuda yalnız Sunalp Paşa konuşuyor. Ötekiler susuyor. Bana göre, Gürler'in Cumhurbaşkanlığı konusunda aralarında bir 'birlik' yok. Böyle bir izlenim edindim.»

Siyasal konulara geçti, Ordunun Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulmasını istediğini anlattı. Ancak, Batur Paşa bu mahkemelerin kuruluş biçimi üzerinde hiçbir «telkinde» bulunmadıklarını belirtmişti. Bu, CHP önderine göre, önemliydi. Ecevit, «Hiç değilse, Devlet Güvenlik Mahkemelerine hükümetçe yargıç atanması yönteminin önüne geçebiliriz,» dedi.

Ecevit'le konuyu tartışan CHP'li kurmaylardan biri, DGM konusunda Demirel'le ilişki kurma eğilimini benimsiyordu. Eğer Ordunun bu eğilimi Demirel'e anlatılırsa, hiç değilse, mahkemelerin kuruluş biçimlerinde «bir şeyler yapmak» olanağı doğabilirdi. Ordu Komutanları bu konuda partilerarası işbirliğine karşı değildi.

Sunalp Paşa, Demirel'den yakınmış, Ecevit de arkadaşlarına, Genelkurmay İkinci Başkanının, «Demirel'in görüşme çağrılarını geri çevirmesinden» söz ettiğini anlatmıştı.

«İsterseniz ben, Sayın Demirel'le görüşeyim, sorunu açayım, öteki sorunlara değineyim» demişti Ecevit. Komutanlar bu öneriyi olumlu karşılamışlardı.

Demirel'le Ecevit'in görüşmesi nasıl sağlanacaktı?.. Bu görüşmeyi CHP Senato Grup Başkan Vekili Hıfzı Oğuz Bekata'nın ayarlaması uygun görüldü. Bekata, görevlendirildi.

Oysa, bu olayların üzerinden üç beş ay geçtikten sonra, 2 Temmuz 1973'te Ecevit, CHP'nin haftalık organı 'Halk' gazetesine bir demeç verecekti :

«...Son Anayasa değişikliklerinde, demokratik hukuk devleti kurallarına aykırı bulduğumuz için karşı çıktığımız bazı hususlar vardı. Tutucu parlamento çoğunluğu ve o zamanki hükü-

met, bu değişiklik istemlerinin ordudan geldiği, mutlaka yapılması gerektiği havasını yayıyordu. Temaslarımızdan edindiğimiz kanı üzerine, bunun doğru olmadığını, Anayasa değişikliklerini demokratik hukuk devleti kuralları içinde tutmanın hiçbir sürtüşmeye yol açmayacağını açıkça belirttik. Ona rağmen başta AP olmak üzere, tutucu partiler, o Anayasa değişikliklerini gerçekleştirmekte ısrar ettiler. Böylece 'demokratik rejime kasıtlı olarak verdikleri zararın sorumluluğunu Ordumuzun üzerine yıkma oyunları iflas etmiş' oldu. Millet, tarih önünde, dünya önünde artık saklanamaz hale gelen kendi sorumluluklarıyla başbaşa kaldılar...»

Fakat gerçek neydi, DGM'ye uzanan Anayasa değişikliklerini kim istemişti?

6

BUHRAN İÇİNDE BUHRAN

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulmasını sağlamak için öngörülen Anayasa değişikliği, 15 Şubat 1973 perşembe günü Millet Meclisinde görüşülecekti.

Demirel, o gününü iki çalışmaya ayırmıştı. Sabah partisindeki bir törene, öğleden sonra da Anayasa değişikliği görüşmelerine katılacaktı.

AP önderine göre, DGM işini bitirmeleri gerekiyordu.

15 Şubat gününü daha önceden programlamıştı, ne var ki, CHP Senato Grup Başkan Vekili Hıfzı Oğuz Bekata'nın «çok önemli sorunları kapsadığını» bildiren görüşme istemi önündeydi. Bekata, telefonda konuları açıklamak istememişti. Demirel, CHP'den gelen dirençli istek üzerine, TBMM çalışmalarına başlamadan önce Meclise geleceğini, saat 14.45'te görüşebileceklerini Bekata'ya bildirdi.

Fakat, bu görüşme yapılamadı.

Ecevit, AP önderinin Meclisteki odasından on metre ileridеki önderlik odasında Demirel'den çağrı bekliyordu. Bu çağrının yerine, bir «özür dileme» geldi.

Eğer bu görüşme yapılabilseydi Ecevit, DGM'lerin kurulmasına ilişkin Ordu eğilimlerini anlatacaktı. Ordunun, bu mahkemelerin kuruluş biçimleri üzerinde bir önyargısı olmadığını iletecekti. Ecevit, daha sonra bana, «Görüşebilseydik, hem demokratik rejim, hem de kendisiyle ilgili kimi izlenimlerimi söyleyecektim» diyecekti.

Oysa, Demirel, bu görüşmenin anlamı ve içeriği üzerinde düşünmüş, şu sonuca varmıştı :

«...Bu görüşme Cumhurbaşkanlığı sorunuyla ilgili ise, çok erken.. Anayasa değişikliğine dönükse, artık çok geç!..»

Ecevit'ten sonra, bu görüşmenin neden gerçekleşmediğini sorduğum Demirel bana, şu açıklamaları yapacaktı :

«...Anavasa değişikliği yapacaktık. Mecliste arkadaşlarım toplanmış bekliyordu. Yola çıkan treni ani bir frenle nasıl dur-

duracaktım?.. AP'lilere 'yanıldık, al baştan geri' mi diyecektim?.. Olanağı yoktu...»

O gün, Anayasa değişikliği Millet Meclisinden geçti.

Koridorda Orhan Birgit'le karşılaştık, «Bizimkinin sigortaları attı,» dedi.

«Bizimki» diye adlandırdığı, Bülent Ecevit'ti. Birgit'ten ayrılıp, ikinci kata çıktım; Ecevit'in yanına girdim. Kızgındı, kırgındı, sinirliydi. «Yeni bir görüşme ortamının doğabileceğinden» söz etmeye giriştim, fakat Ecevit birden tepki gösterdi :

«... Bu iş, burada biter ve bir daha da olmaz...» dedi, kesin, kararlı bir sesle. Oysa biz, bir avuç gazeteci iki önder arasında asıl Cumhurbaşkanlığı sorunuyla ilgili bir görüşme yapılmasını diliyorduk. Ne çare, hava bozulmuştu.

Bu olay bana, iki büyük parti önderinin doğalarını bir kez daha izleyip inceleme olanağı verdi.

Ecevit, değişik bir yapıya sahipti. Yatağında akan durgun bir nehir gibi değildi. Yer yer, birdenbire parlayan yapısı vardı. Düşüncelerine ters düşen davranışları çoğunlukla benimsemez, bu tersliklere karşı tepkisini değişik biçimlerde gösterirdi. Tepkisinin büyüdüğü anlarda sözcüklerin üzerine bütün gücüyle bastırıp hızla söyleyerek bu tepkisini gösterirdi. Bir konuda karara vardı mı, bu kararını uygulamaya sokmak için olanca hızıyla harekete geçerdi. Eskilerin deyimiyle «acul bir doğası» vardı. Tezcanlıydı.

Demirel'inse, tam tersine bir yapısı vardı. Hiçbir olayı başladığı anda değerlendirmez, gelişmesini bekler, bu arada sürekli değerlendirmeler yapardı. Hiçbir konuda tezcanlılık göstermemişti. Ecevit'in tersine günü gününe karar alma yerine, hem o günü, hem de gelecekte bu konunun göstereceği gelişmeleri kapsayan daha uzun süreli yaklaşımlarda bulunmayı yeğ tutardı.

Bu iki insandaki yaratılış farklılığı, yaklaşabilecekleri durumlarda bile, onları birbirinden uzaklaştıran sonuçlar verirdi. Ayrıca, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısıyla ilgili görüşleri, inançları bütünüyle biribirine tersti. Demokratik sistem konusunda —uygulama yöntemlerindeki ayrımlar dışında— inanç birliğinde oldukları söz götürmezdi. Ekonomik ve sosyal alanlardaki görüş ayrılıklarına karşın, yeri geldiğinde bu iki önderin 'rejim konusunda' bir araya gelmelerini dilememiz doğaldı, doğruydu.

Cumhurbaşkanı seçiminden önce, iki parti önderlerinin aralarının açılmasından, iki parti arasında soğuk rüzgârların es-

mesinden mutlu olanlar vardı. İki partinin birbirine yaklaşması, bir ölçüde Cumhurbaşkanını aralarında anlaşarak seçmeleri anlamına gelecekti. Oysa, Gürler'i Çankaya'ya oturtmayı amaçlayanların işine gelmezdi bu birliktelik. Ecevit'i görüp, o gün tepkisini yumuşatmaya çalışmamın başlıca nedeni, gerçekte buydu.

DGM'ler üzerinde iki parti önderinin görüşlerinde kimi ayrılıklar gözetiliyordu Ecevit'e göre, sivil kadrolar günü gelip de tüm güçleriyle yönetime egemen olunca, DGM'ler «korkulu bir silah» olacaktı. CHP önderi, «sıkıyönetim dönemlerinde bir insanı sorgu için içeriye almak kolaydır, ama normal dönemlerde bu tür işleyişler geniş sürtüşmelere yol açar» diyordu.

Demirel'e göre, DGM'ler ülkenin sıkıyönetimden çıkması ve komünizmle savaşım için gerekliydi.

Cumhurbaşkanlığı sorunu, âdeta ikinci plana itilmişti. DGM'ler sorunu siyasal yaşamımızın önde giden tartışma konusu olup çıkmıştı.

Ecevit, bu konudaki inançlarını yüreğindeki ateşle alabildiğince savunuyordu. Mecliste CHP gruplarında yaptığı bir konuşmada, Başbakan Melen'i, «Orduyu 'alet' ederek, istediği Anayasa değişiklikleri için partileri zorlamakla» suçluyor, bu tutuma şiddetle vuruyordu.

Bu tartışma ortamında, Başbakan Melen'i 1973 bütçesinin oylamasından çıktıktan sonra çalışma odasına giderken yakaladım.

Melen'i 1950'den beri tanıyordum. 1960 ihtilaline değin, uzun süre birlikte olmuştuk. O sırada, genç bir milletvekiliydi. Muhalefet görevini sürdürüyordu.

Meclisteki başkanlık odasına birlikte girdik. Sorun Ecevit'in öne sürdüğü gibiyse, Anayasa değişikliği konusunda AP'nin ve hükümetin aldığı davranış, «onulmaz bir yara» olarak kalacaktı. Ordu baskısıyla DGM'leri kurmak ve bunun için Anayasa değişikliğine değin uzanmak, herhalde, demokratik yaşamda içaçıcı bir görüntü değildi. Ordunun parlamentoya baskısı demekti.

Melen'e, Ordu'nun 'gerçekten' DGM'leri isteyip istemediğini sordum.

«Bu konuda partilerarası bir komisyon kurulduğunda» diye başladı Melen. «Adalet Bakanı Fehmi Alparslan, Ordunun eğilimini gösteren bir belgeyi komisyonun CHP'li üyeleri de dahil, bütün üyelere gösterdi.»

Bu kez, Melen de Ecevit'e ateş püskürüyordü, «Şimdi çıkmış ortaya, bütün bunları unutuyor, DGM'leri Ordu değil, hükümet istedi, Orduyu öne sürdü diye yalan söylüyor,» diyordu.

Melen'e küçük bir karşı çıkış yaptım : «Ne var ki, Ecevit bu çıkışları Ordu Komutanlarıyla görüştükten sonra yaptı» dedim.

Tekdüze bir sesle Melen bunu da yanıtladı :

«...DGM'lerle ilgili Genelkurmay'dan gelen resmi yazı Adalet Bakanı Alparslan'da. Ayrıca, 3 Kasım 1972'de parti önderlerine verilen bir Ordu brifinginde DGM'ye neden gerek görüldüğü, niçin istenildiği açıkça anlatıldı. Bu, yazılı olarak her parti önderine verildi. Adalet Bakanı, bu belgelerden küçük bir bölümünü bütçe görüşmeleri sırasında Senato'da okudu...»

«Genelkurmay'dan gelen yazıyı da okudu mu?»

«Hayır, onu değil. Brifingte söylenenlerin bir bölümünü.»

7

ORDUNUN YAZILARI

Melen'le konuştuktan sonra, Başbakanın sözünü ettiği belgeleri buldum.

Orgeneral Faruk Gürler'in Kara Kuvvetleri Komutanlığından Genelkurmay Başkanlığına atanmasının üzerinden bir ay geçtikten sonra, Başbakan Melen'e Eylül 1972'de resmi yazı gönderilmişti.

DGM'lerle ilgili olarak bu yazıda şöyle deniliyordu :

«...DGM'lerin kurulmasına duyulan gereksinim çok yönlüdür. Ancak, Silahlı Kuvvetlerin soruna bakış açısı askeri gereklerle sınırlıdır. Son on yıllık sıkıyönetim uygulamaları göstermiştir ki, sıkıyönetim hizmetleri, Silahlı Kuvvetlerin önemli bir bölümünü asıl görev ve fonksiyonlarını gereği gibi yerine getirmelerine engel olmakta ve halkla karşı karşıya getirmektedir. Bu tümüyle sıkıyönetimin, Silahlı Kuvvetleri yıpratıcı bir özelliği vardır.

Sorunun çözüm yolu, sık sık sıkıyönetim yönetimlerine başvurulmaması biçiminde olabilir. Sık sık sıkıyönetime başvurulmaması için de, sıkıyönetim ilanına müncer olabilecek nitelikteki olayların zuhurunun önlenmesi ya da vukuu halinde süratle ve müessiriyetle bastırılması gerekir. İşte DGM'in kurulması, normal düzende devlet otoritesinin sürat ve etkenlikle kurulmasına ve korunmasına yardımcı olabileceği inancını telkin ettiği içindir ki, benimsenmiştir.

Bu inancın Anayasa ile güvence altına alınmasına gereksinim duyulmaktadır. Örneğin sivil ve asker yargıçlardan oluşacak bu mahkemenin ayrı bir yargı yöntemi uygulaması, sıkıyönetim hallerinde Sıkıyönetim Komutanlığı veya askeri mahkemelerle görev ve yetki uyuşmazlıklarına düşmeyecek biçimde görev ve yetkilerinin belli edilmesi, sıkıyönetim dönemi sonlarında sıkıyönetim askeri mahkemelerinin dosyalarını devir alabilmesi, kendi iç düzeni ve kuruluşu bakımından kıdemli üyenin başkan olmasının benimsenmesi, atama ve özlük hak-

ları konusunun düzenlenmesi, gerektiğinde askeri hâkim üyelerden birinin subay üye olabilmesine olanak tanınması gibi özelliklerine işaret edilmektedir.

Bu nitelikleriyle yargı alanında görev yapacak bir mahkemenin, devlet otoritesinin kurulması ve sürmesinde, olumlu hizmetler göreceği bir varsayım ötesinde ümitler verecektir.

b. Sonuç ve öneri :

'Devlet güvenlik' veya 'Milli Güvenlik Bölge Mahkemeleri'nin kurulması uygun olacağı yargısından hareketle, kurulacak bu mahkemelerin Anayasanın 32. maddesine aykırı olmamasını sağlamak amacıyla madde metninde gerekli değişikliğin yapılması gerekir...»

3 Kasım 1972'de Ordunun parti önderlerine verdiği brifingin daha sonra ilgililere dağıtılan kitabının 172, 173, 174, 175 sayfalarında bu konuda uzun bilgi vardı.

«... Bu mahkemelerin —DGM— kurulmasındaki zorunluğun gerekçesinin Türk Silahlı Kuvvetlerince benimsendiği bilinmektedir...

... Bugün Türkiye Cumhuriyeti'ne kasteden tehdit odaklarının bir 'dış merkezden yönetilen komünist yuvaları' olduğu kesinlikle belli olmuştur. Yıkıcı olayların bir süre daha etkisini sürdüreceği ya da sıkıyönetimlerin kalkmasından hemen sonra yeniden yıkıcı faaliyetlerine hem de deneyim kazanmış olarak başlamaları olasılığı büyüktür. İşte bu güçlü olasılık karşısında devlet olarak elbette önlem düşünülecek, Cumhuriyete ve Anayasaya ve yurt bütünlüğüne kastedenlere ikinci bir deneyim fırsatı verilmeyecektir.

Ama, belirli bir 'çevre' DGM'in kurulması sorununu değişik ve yalın hukuk açısından görmek istiyor. Bu çevrelere göre:

1 — DGM, olağan değil, olağanüstü mahkemelerdir. Ayrı bir hukuku olacağına göre faşist uygulamaya gidilecektir.

2 — DGM'ler, Anayasada güvence altına alınmış olan kişi özgürlüğü ve dokunulmazlığına saldırı sağlayacak hükümlerle donatılacağından güven yerine güvensizlik doğuracaktır.

3 — DGM'ler, iktidar tarafından, muhalefeti ezmek için baskı aracı olarak kullanılacaktır...

... TSK, hukukun üstünlüğüne ve Anayasa egemenliğine bağlılığını sayısız kez kanıtlamıştır. Ama, yurt bütünlüğüne

karşı komünist cephenin haksız saldırılarında aynı bağlılık ve beraberliği parlamentodan da beklemektedir...

... Kurulacak olan DGM'ler, kökenini Anayasadan alacaklarına göre, bağımsız bir mahkeme niteliğinde olacağından hiç kimsenin kuşkusu olmamalıdır. Bu açıdan mahkemelerin iktidarın politikasına bağlı birer organ olarak peşinen kabulüne olanak yoktur. Saniyen Anayasa değişikliğine gidilmeden böyle bir mahkeme kurulması Anayasanın 32. maddesine aykırı düşeceğinden Anayasa Mahkemesince iptale mahkûmdur...

... Netice olarak arz etmek zorundayız ki, sıkıyönetimlerin ileride görevlerini tam olarak yaptıktan sonra kaldırılması halinde, onun yetki ve görev alanına giren bazı fiillerin bir 'ihtisas mahkemesi' olarak Güvenlik Mahkemelerine devrinde ve ondan sonra işlenmesi olası fiillerin bu mahkemelerde sonuca bağlanmasında sayısız yararlar görmekteyiz. Kaldı ki, ileride önemli bir toplumsal olay bölgesel dahi olsa sıkıyönetim ilanlarına da olanak bırakmamış olur...»

Bu belgeler bir gerçeği ortaya çıkarıyordu:

DGM'ler üzerinde Ordunun 1971 - 73'te saptanan eğilimleri son on, on beş yılda hiç değişmedi. DGM'lerin kurulmasını 12 Mart darbesinden sonra isteyen Ordu, son on yılda bu mahkemeler konusundaki iniş çıkışları izledi, sivil kesimin istememesine karşın, 1982 Anayasasına kesin bir hükümle yerleştirdi.

Orduda saptanan kimi eğilimler, uygulanmaya konulması gereken uzun süreli bir 'program' gibi, hiçbir dönemde gözden uzak tutulmuyordu. DGM'ler konusunda olduğu gibi, öteki kimi önemli konulardaki eğilimler, düşünceler, «zamanı geldiğinde» kesinkes uygulamaya giriyordu.

'Zaman' ise, 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve...

8

CUMHURBAŞKANI SEÇİMİNE 'ÇANKAYA' EL ATIYOR

Büyük Ankara Otelinde toplanıyorduk.

Günboyu çalışıyor, olayları izliyor, bilgi topluyor, yazılarımızı, haberlerimizi yazdıktan sonra, ılık ilkbahar başlangıcında, otelin amerikanbarında bir araya geliyorduk.

Amerikanbardaki söyleşilerde siyasal öyküler anlatılıyor, kimi zaman bilgi alışverişi yapılıyordu. 'Dünya' gazetesi sahibi Bedii Faik de aynı otelde kalıyordu. Bedii Faik'in tadına doyulmaz söyleşileriyle geceler akıp gidiyordu. Sonradan Erol Simavi de, cumhurbaşkanı seçimini izlemek için İzmir'den başkente geldi. Patronun gelişiyle gecelerin güzelliği arttı, daha bir renklendi. Akşamüstü söyleşileri gece geç saatlere değin uzamaya başladı.

Kimi gün, cumhurbaşkanı seçiminin nasıl çözüleceği konusunda kısa, ancak önemli söyleşiler yapılırdı. Gazetecilere özgü bu değişik evrende, iki parti önderinin bir araya gelmelerindeki yararların konuşulmasıyla başlayan söyleşiler, daha sonra iyice boyutlandı ve iki önderi bir araya getirme zorunluğuna değin uzandı.

Ecevit'le Büyük Ankara Otelinde yediğimiz yemeğin dışında, Ankara'ya gelen öteki gazetelerin yazar çizerleriyle CHP önderi, evinde bir görüşme yaptı. CHP önde gidenleri, Ecevit'in Gürler'e oy vermeyeceğini söylüyorlardı. Ecevit ise, Gürler'e oy vereceğini dokunduran tek sözcük söylemiyordu. Hatta tersini gösteren dokundurmalar yapıyordu.

Demirel, gazetecilerle yaptığı görüşmelerde Ecevit'le buluşmaya karşı çıkmadığı gibi, tersine böyle bir buluşmayı onaylıyordu.

Fakat, bu görüşmeyi hazırlarken 'zaman ve zemini'ni iyi saptamak gerekiyordu.

13 Mart'a az bir zaman kalmıştı.

Şubat sonlarındaydık.

MBK'nin birkaç gündür toplantılar yaptığını biliyorduk. Fakat, gözler, cumhurbaşkanlığı sorununun çözüme ulaşmasında iki büyük partiye ve bu partilerin önderlerine çevrildiği için MBK'yi hesapdışı tutuyorduk.

Aslında, MBK'nin bu toplantılarını önemsememiz gerekirdi. Bir kez, bunlar eski ihtilalcilerdi. Orduda hâlâ dostları, arkadaşları vardı; eğer Ordu bir dileğini duyurmak isterse, bunu MGK aracılığıyla yapabilir, kamuoyuna, partilere duyurabilirdi.

Nitekim, böyle oldu.

MBK bir bildiri yayımladı: «Cumhurbaşkanı Sunay'ın 'bunalıma' el koymasını, partilerle Ordu arasında bir çözüm yolu arayıp gerçekleştirmesini» istedi.

Cumhurbaşkanınca seçilen kontenjan üyeleri de buna katıldılar.

Kulislerdeki yoruma göre, Sunay «gider ayak bir çözüm arayabilir», 12 Mart'tan beri sözcülüğünü yaptığı Komutanların dileklerini siyasal partilere iletebilir, hatta «Gürler'in seçilmesini partilerden» isteyebilirdi.

Sunay'a karşı AP'nin duygularını biliyorduk. Demirel'in bu çağrıya karşı çıkacağını sanıyorduk. Yanıldık. Siyasal mantık, duygulara egemen oldu.

Politikada pek çok şey, kısa sürede değişebilirdi.

Gördük ki, AP bu çağrıya karşı çıkacağına, yanlı duruyordu. Dahası, Sunay'ın «araya girmesinden» kimi yararlar bile umuyordu.

Bütçe görüşmelerinin son günü, 23 Şubat 1973'te, cumhurbaşkanlığı sorununda «oy çokluğu nedeniyle» bir numaralı söz sahibi AP önderi Demirel'in, Sunay'la yaptığı görüşmeden sonra Hürriyet'in manşeti,

«... Demirel, Köşkten memnun ayrıldı...» biçimindeydi.

AP önderinin basına yaptığı açıklamaya göre, «Köşkte her şeyden» söz edilmişti. Sorular günün «duyarlı konusuna» gelince Demirel, «Hiçbir kişi üzerinde» durulmadığını söylüyordu.

«... TBMM, Cumhurbaşkanını seçerken anayasal yetkisini kullanacaktı!...»

«Cumhurbaşkanı parlamento dışından mı olacaktı?»

«... Hayır, hayır!.. Böyle bir görüşme yapılmamıştı...»

«... Cumhurbaşkanı konusunda 'kendisine ulaşan bir istek ya da istekler' yoktu...»

Bunları söyleyen Demirel, «Hükümet, cumhurbaşkanlığı için bir isim 'empoze' edebilir miydi» sorusunu, bir soruyla yanıtlıyordu :

«... Cumhurbaşkanı şu ya da bu kişi seçilsin diye hükümet bir 'empoze' yapabilir miydi?..»

Ve, görüşmelerden «memnundu»...

Bu «memnuniyet» nereden kaynaklanıyordu?...

Hepimizin sorduğu soru buydu.

Bulmacayı daha sonra çözdük.

9

SUNAY'IN, «ORDU, GÜRLER'İ İSTİYOR» GİRİŞİMİYLE İLGİLİ ÖYKÜNÜN «RESMİ» VE «GAYRİ RESMİ» ANLATIMI

28 Şubat 1973'te, Cumhurbaşkanı Sunay, üstlendiği görevi yerine getirdi.

Parti önderleriyle «ayrı ayrı» görüştü.

Bu görüşmelerin içeriği pek çok yönden ilginçti.

Fakat, o sırada kamuoyunu ilgilendiren konu, kimin Cumhurbaşkanı seçileceği ve bu konuda Çankaya'da nelerin konuşulduğuydu.

Çankaya görüşmelerine değin, Genelkurmay Başkanı Gürler'den «gayri resmi» olarak söz ediliyordu, ne var ki, Gürler adı henüz kamuoyuna «resmen» yansımamıştı.

Sunay'ın parti önderleriyle yaptığı 28 Şubat görüşmeleri bu açıdan önem taşıyordu: Çünkü, Cumhurbaşkanı Sunay, parti önderlerinden «Ordu adına» Genelkurmay Başkanı Gürler'i Cumhurbaşkanı seçmelerini istiyordu.

Bu görüşmeleri iki biçimde anlatmalı :

Saptanılan kimi bilgilere dayanılarak yazılan «gayri resmi» öyküsüyle.

Bir de «resmi» belgelere dayanan öyküsüyle.

Öykünün 'Gayri Resmisi'

Sunay, Köşkteki çalışma masasında oturuyordu. Demirel'i masanın iki ucuna konulmuş koltuklardan birine buyur etti.

Cumhurbaşkanı, AP önderine «Buhranın sonunu iyi görmüyorum» dedi.

Demirel, hazırlanan senaryonun nereye uzanacağını bekleyerek, sustu, dinledi :

«... Ortalık 'vahim' ve karışık. Milli Güvenlik Kurulu,

Cumhurbaşkanlığı sorununu parti önderleriyle görüşmemi ve bir değerlendirme yapmamı istedi. Cumhurbaşkanlığı görevinde 'zorla' kalacak insan değilim ve yakında gideceğim. Son kez görev yapma zorunluğunu duydum ve bu yargıyla harekete geçtim...»

Bu sözler, bir 'giriş'ti. Milli Güvenlik Kurulu demek, 12 Mart'tan sonra yalnızca Komutanlar demekti. Demirel bu gerçeği kesinlikle biliyordu.

Sunay, kısa bir geçmişten söz ederek konuşmasını sürdürdü :

«... Komutanlar bana geldiler. Görev süremin uzatılmasını istediler...» dedi.

Demirel, içinden güldü, bu öyküyü renkli ayrıntılarıyla biliyordu.

«... Ben komutanlara, bu öneriyi ancak bir tek koşulla kabul edebilirim diye yanıt verdim. Bu isteklerini partilerin hepsinin kabul etmeleri, rıza göstermeleri halinde...»

Demirel, Başbakan Melen'in söylediklerini anımsadı. Gülümsedi.

Sunay, «... Partiler öneriyi, bu isteği uygun karşılamazlarsa 'olmaz' dedim...» diye sürdürdü.

Özellikle AP'nin bu konudaki tutumu belli olmuştu. Öteki partilerin de Sunay'ın görev süresinin uzatılmasına yanlı olmadıkları anlaşılmıştı. Sunay, sonuca geldi :

«... Komutanlar yeniden geldiler. Mademki sizin görev sürenizin uzatılmasında 'kararsızlık' vardır, öyleyse Faruk Gürler Paşa Cumhurbaşkanı olsun' dediler...»

MBK ile kontenjan grubunun önerilerinin amacı, Sunay'ın açıklamalarıyla artık anlam kazanmıştı.

Gürler'in Cumhurbaşkanlığı sorunu, «resmen» gündeme getirilmişti.

Ordu ile siyasal partiler arasında yapılması uygun görülen pazarlığı, Sunay yürütecekti.

Sunay, Demirel'in bu konuya nasıl yaklaşacağını —belki— biliyordu, ya da anlamaya çalışıyordu. Fakat DGM'lerin kabulü konusunda AP önderinin izlediği olumlu tutumdan sonra, —belki, ama belki— Demirel'de bir değişim olabilirdi.

Demirel, Cumhurbaşkanının konuşmasını dinlerken, içinden «normal bir giriş, normal bir sonuca ulaşıyor» diye bir değerlendirme yapıyordu.

«Bizim, Faruk Gürler'e oy vermemiz olanaksızdır» dedi Demirel.

Düşüncesini bu kesin cümleyle söylemeden önce, Cumhurbaşkanlığı görev süresinin uzatılması konusunda Başbakan Melen'le yaptığı ve kendince «kapanmış olan soruna» şöyle bir değindi. Sözü ikinci, fakat önemli konuya, Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesine getirdi:

«... Sayın Gürler'le partimin ve benim, kişisel hiçbir sorunumuz yoktur...» diyerek konuya girdi.

«... Sayın Cumhurbaşkanı, Gürler Paşayla kişisel hiçbir sorunumuz olmadığını siz de yakından biliyorsunuz. Gürler Paşayı biz iktidarda iken Kara Kuvvetleri Komutanlığına atadık. Yalnız, bizim Faruk Gürler'e oy vermemiz olanaksızdır...»

Sunay, not almıyordu. Demirel, içinden, «belki de ses alma aracıyla konuşmayı saptıyorlardır» diye düşündü. Cumhurbaşkanı sesini çıkarmadan dinliyordu. Demirel, «Bu tutumumuzun nedenini soracak olursanız, söyleyeyim» dedikten sonra, gerekçesini açıkladı:

«... Genelkurmay Başkanlığını, Cumhurbaşkanlığına giden yolun sondan bir önceki basamağı haline getirdiğimiz takdirde, TBMM'nin yetkisi ortadan kalkacak, TBMM bir kenara itilmiş olacaktır...

... Her yedi yılda bir, cumhurbaşkanı seçimi yaklaştıkça, 'Genelkurmay Başkanı kim olacaktır' sorusu ortaya çıkacaktır. Bu ise, Orduyu ikiye, hatta üçe bölecektir. Çünkü, Genelkurmaya oturtulacak kişi, bir Genelkurmay Başkanı değildir artık, Cumhurbaşkanıdır...

... TBMM'den gelinmesi gerekli olan bu yüce makama, 'cülus' ile gelinmiş olacaktır. Bu yoldan Orduyu 'tahrip' etmiş oluruz. Orduyu politikadan çıkaracağımız yerde, politikanın ta içine sokmuş oluruz. Bu, Türk devletini 'tahrip' etmek olur. Biz, AP olarak bu vebalin altına, içine giremeyiz ve böyle bir davranışın karşısına çıkarız...»

Demirel, sustu. Kartlarını açmıştı.

Sunay, ikinci bir açıklamaya girişti:

«... Görevimin uzatılmasının kabul edilmemesinden sonra, komutanlar, Gürler'in Cumhurbaşkanlığı Kontenjanından Senato'ya üye tayin edilmesini benden istediler...

... Kendilerine gene 'bir tek koşulla' diye yanıt verdim: Eğer partiler aralarında anlaşır ve Faruk Gürler'i Cumhurbaşkanı seçeceklerini gösteren yazılı bir metni bana verirlerse... Derhal...»

Demirel, hemen söze girdi:

«... Ne yazık ki, böyle bir metne imza koyamayız. Yineliyorum : Bu isteğe olumlu bakmak, bizim için olanaksızdır. Cumhurbaşkanını kendi özgür iradesiyle seçemeyen bir parlamento, kendi eliyle kapısına kilit vurmuş olur...

... Cumhurbaşkanlığına siz de Genelkurmay Başkanlığından geldiniz. Kontenjan senatörü olarak bu göreve seçildiniz. Ancak bir ayrımı gözden uzak tutmamalıyız. Cumhurbaşkanlığı görevini, siz istemediniz, biz sizi istedik. Kişiliğinize, demokrasiye olan bağlılığınıza inandığımız için sizi istedik. Fakat biz, 'Genelkurmay Başkanına değil, size talip olduk.' Bugünkü istekle, o günkü durum arasında büyük ayrılıklar vardır...»

«Fakat 'vahim' durum, ortam sürüp gidiyor. Herkes ayakta. Komutanlar sizi görüşelim diye çağırmışlar, gitmemişsiniz» diyen Sunay, son bir atılım yaptı.

Demirel, «Bu görüşmeye gitmemekle sizin onurunuzu korudum. Ben, bir parti önderi olarak komutanlara 'muhatap' değilim. Altı yıl süreyle birlikte çalıştık Sayın Cumhurbaşkanım. Biz, komutanları parti önderleriyle görüşmeye gönderdik mi?... Hep bunun tersini düşündük. Anımsayacaksınız : Tağmaç Paşa, Anayasa değişikliğine İsmet Paşa karşı çıktığı için, CHP'nin o zamanki önderiyle konuşmaya gidecekti. Çok yanlış anlamlar verilebilir, Ordunun yeni müdahalesi diye sömürülür bu eylem, diye düşündük, partilere baskı yapılıyor diye yorumlanır dedik ve... Gerçekleştirmedik bu görüşmeyi. Bize göre, partilerle zatıâlinizin konuşması gerekir...»

Sunay, başka bir şey söylemedi.

Perde indi.

Gazeteciler, başta Demirel, ardından Çankaya'ya çıkan öteki parti önderlerinin «kapı önünde» söylediklerini dikkate

alarak, «içeride» Cumhurbaşkanlığı için «hiçbir ad üzerinde durulmadığına» inanarak bürolarına koştular.

Oysa, Çankaya'daki görüşmelerde Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı olmasını Komutanların istediğini Sunay, «Ordu adına son bir görev» üstlenerek partilere bildiriyordu.

Aynı gün, Sunay'la görüşmesinden sonra CHP önderi Köşkün, «Cumhurbaşkanlığı için hiçbir ad söylemediğini» bildirmişti. Ecevit'e göre, Sunay'ın önerileri «demokratik bir düşüncenin,» ürünüydü.

Fakat, öğleden sonra gizlilik balonu, patladı.

DP önderi Ferruh Bozbeyli, Çankaya'dan çıkarken :

«Faruk Gürler'in adı Cumhurbaşkanı adayı olarak söz konusu edildi» dedi. Hatta, Gürler'in nasıl senatörleştirileceği konusunun da görüşmelerde ele alındığını söyleyiverdi.

1 Mart 1973'te durum, buydu.

Partiler ile Ordu Komutanları eteklerindeki taşları ortaya dökmüştü.

Zıtlaşma kesin çizgileriyle ortaya çıkmıştı.

Öykünün 'Resmisi'

Oysa, Sunay'ın parti önderleriyle Çankaya'da 28 Şubat'ta yaptığı görüşmeler, yalnızca «Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle ilgili Ordu isteğini» içermiyordu.

Bu noktaya, bir dizi sorunu anlattıktan sonra geliyordu Sunay.

Şimdi yine «açıklanmamış tutanaklardan» Sunay - Demirel görüşmesini aktararak, bu önemli öyküyü 'resmileştirelim' :

SUNAY : «Sizlerle son olarak Anayasa değişiklikleri dolayısıyla siyasi hakların paketten ayrılmasında görüşmüştük. Ve umuyordum ki bu görüşme son görüşmemizdir. Ama birbirini kovalayan olaylar sizinle tekrar görüşmemi gerektirdi. Anayasaya ve Reformlarla ilgili olarak bayram mesajında samimi uyarılar yapmıştım. Alınganlıklar oldu. Maksadım kimseyi töhmet altında bırakmak değildi. Ama bazı parti başkanları alındılar ve reaksiyon gösterdiler. Demokratik rejim için gayretlerimizi birleştirmeye muhtaç olduğumuz bir anda bazı

dikkatsizlikler havayı bozdu. Ve huzursuzluk ciddi endişeler yaratacak düzeye ulaştı.

Partilerüstü hükümeti yıpratmak ve vazife yapamaz hale getirmek için her istikamette kampanya açıldı. Partilerüstü hükümet bir buhran hükümeti idi. Geceli gündüzlü çalıştı. Başarı gösterdi. *Bu hükümeti küçük düşürmek için partiler âdeta yarışa girdi.* Söylenenleri denetleme ve tenkit sınırlarına sığdırmak mümkün değildi. Bunların gayesi başkadır. *Silahlı Kuvvetlere ağır tenkitler, tarizler yapıldı. Meclis'te ağır sözler söylendi. 12 Mart hareketinin hukuka ve Anayasaya aykırı olduğu öne sürüldü.* Hele bir partinin sözcüsü bunu ısrarla dile getirdi. *Komünist rejimi ortadan kaldırmak için girişilen vatanperver hareketin böyle nitelenmesi tedirginlik yarattı. Reformlar henüz kanunlaşmadı.* Reformlar hedefinden uzaklaştırılacak değişikliklere uğratıldı.

12 Mart ile Silahlı Kuvvetler sorumluluk aldı. Bu sadece anarşinin tasviyesi değildir. Sosyal huzur için Atatürk çizgisinde zorunlu görmekte olduğu reformların yapılmasıdır. *Reformların gecikmesi Silahlı Kuvvetleri güç duruma düşürdü. Cumhurbaşkanı ile ilgili dedikodular Silahlı Kuvvetler arasında soğukluk yaratmaktadır.* Sıkıyönetim ile ilgili gerçekdışı olayların kürsüye getirilmesi endişe vericidir. *Bazı siyaset adamlarımızın teşviki ile Komutanlarımız çözüm yolu bulmak için diyaloglar aradı. Sizin vaziyet almanız taraflar arasında gerginliğe sebep oldu.* Bildiri yayınlandı. Bir siyasi parti liderinin sert bir demeci çıktı. Bunlar huzursuzluğu artırdı. Bazı parlamenterler ve devlet adamları benden ricacı oldular. Senato Başkanı Tekin Arıburun'un ısrarla benim müdahalemi ve bir çözüm yolu bulunmasını istedi. Bazı endişelerim olmakla beraber, bana görev düştüğüne kani oldum. Güvenlik Kurulu ile görüştüm. Fikirlerini aldım. Ve bu görüşmelere başlamaya karar verdim. Uygulamaya daveti münasip bulduğum tedbirler şunlardır:

a) Atatürk Cumhuriyetinin 50. yıldönümünde —1973— olağanüstü şartlardan kurtulup, olağan şartlara geçmek arzumuzu tespit ve teyit edelim.

b) *Normal seçim ortamına doğru yol almak için gerekli bütün tedbirleri particiliği bir tarafa bırakarak almamız gerekir.*

c) Bunun başında anarşinin önlenmesi ve yeniden doğmaması için yeniden tedbirler gelmektedir.

d) 12 Mart'ı hedefine ulaştırmak için reform tasarılarını prensipleri zedelemeden kanunlaştırmak. Bunlar parti programları ile tam uygunluk arzetmez. Ama 'asgari müşterekler' esas olduğundan şüphe edilmemelidir. Bu haliyle bunların bütün partileri tatmin etmesi lazımdır.

e) *12 Mart'ın mesuliyeti üzerinde haksız ve gereksiz tartışmalara son vermek lazımdır.* Esasen 12 Mart'ın lüzum ve zaruretini Meclisler kabul etmiştir. Bu şekilde konuşmalar da olmuştur. 12 Mart'ın hedefi de amacı da meydandadır. Durup dururken bir tartışmaya hacet yoktu. Bu durum, bu konuda hukuki ve ahti teminat ihtiyacını da ortaya çıkarmış bulunmaktadır.

f) 12 Mart'ı hedefine eriştirecek tedbirlerden biri de selametli bir seçim için, yeni bir seçim kanunudur. Seçim kanunu yapılmadan selametli bir seçim yapılamaz. Konu süratle neticelenmelidir.

g) *Baş görevi 12 Mart'ı hedefine ulaştırmak olan, canla başla çalışmakta bulunan hükümeti bir iş yapamaz hale getirmekten vazgeçilmelidir.* Hükümet her zaman tek dayanağının TBMM olduğunu ilan etmiştir.

h) Hükümeti başka istikametlere itmekte bir yarar yoktur.

ı) *Türk Silahlı Kuvvetleri ve mensuplarını küçük düşürecek açık kapalı her türlü sözden, yazıdan çekinilmelidir.*

i) *13 Martta yapılacak olan Cumhurbaşkanı seçimleri ile ilgili olarak her tarafta tartışma yapılıyor, tahminler ileri sürülüyor. Partilerin olduğu gibi Silahlı Kuvvetlerin de görüşleri vardır. Bu görüşleri öğrenmek istiyorum.*

j) *Fevkalade durum dolayısıyla çeşitli konuları komuta konseyi 27 Mayıs'tan beri konuşur. Komuta Konseyi fikirlerini bana da yazılı olarak ulaştırdı.* Görüşmelerin devamı sırasında bunları lüzum hasıl olduğunda bildireceğim.

Buyurun, fikirlerinizi bekliyorum.»

DEMİREL : «Adalet Partisi olarak şu zamana kadar büyük fedakârlıklara katlandık. Bu fedakârlıklara korktuğumuzdan dolayı katlanmadık. Memleketi selamete çıkarmak için katlandık. Gayretlerimizin, sorumsuzluğu ve keyfiliği teşvik etmesi hali bizi gayeye ulaştırmaz, uzaklaştırır. Gaye, rejimin işlemesi idi. *Üzüntüyle ifade edeyim ki, yaptığımız fedakârlıklar ve gösterdiğimiz gayretler makbule geçmemiştir.* Aslında bunları kimseye yaranmak için yapmadık. Görev olarak yaptık. Söylediklerinizi dikkatle dinledim. Bunların içerisinde bir kı-

sım tespitler var. Bu tespitler doğru bilgilere müstenit değildir. Bazı neticeler çıkarılıyor. Bu neticeleri çıkarırken aksi görüşlerin de tarafınızdan bilinmesi faydalıdır. Bir de fikirlerimizi soruyorsunuz. Ben düşüncelerimi bu katagori içerisinde ifade edeceğim.

Evvela size şu davete icabet meselesini anlatayım. Hadisenin içyüzünü biliniz, siz olsaydınız ne yapardınız?. Düşününüz ve ona göre bize yöneltilen tenkitlerdeki isabetsizliğe karar veriniz...

10 Şubat günü Cumartesi sabahı Turgut Toker bana geldi. Ben evden çıkmak üzere idim. Bana, 'Dün akşam kumandanlarla yemek yediklerini, yarın saat 14.30'da Marmara Köşkünde benimle görüşmek istediklerini, bu toplantıda Genelkurmay Başkanının da —Gürler— bulunacağını' İkinci başkana —Sunalp— atfen iletti.

Ben kendisine devletin bir başı bulunduğunu, bir de hükümet başkanı bulunduğunu, bunlar dururken benim siyasi parti başkanı sıfatıyla kumandanlarla oturup konuşmamın altından kalkılamayacak istismarlara sebep olacağını, Devletin Başkanı ile hükümet başkanının devreden çıkarılması manasına geleceğini, bu esasen zedeli olan rejimi daha çok zedeleyeceği, normale dönüş için çabalarken mütemadiyen anormale gitmenin manası olmayacağı, yapılacak istismarların kendilerini de, bizi de zedeleyeceğini, 50 senelik Cumhuriyet tarihinde ve karışıklıklarla dolu 10 sene içinde böyle bir yola başvurulmadığını, geçen iki sene içinde bugünkünden çok kritik günler olduğu halde bu yolun kullanılmadığını ifade ettim. 'Böyle bir konuşmayı sakıncalı bulurum. Yapılacak istismarların altından onlar da, ben de kalkamayız' dedim. 'Şayet ordunun bazı meseleleri var da, bunları bize anlatmak istiyorlarsa ve bizden yardım istiyorlarsa bunu memnuniyetle yaparız, hep yapageldik' dedim. Bu takdirde, 'beni temsilen arkadaşlarımdan kiminle isterlerse görüştürürüm' dedim. *Turgut Toker bu konuşmanın gizli olacağını ifade edince ben kendisine 'Gizli hiçbir şey yapmam. Her şeyi açıkta yaparım, esasen hiçbir şey gizli kalmaz' dedim.*

Akşam üzeri, Turgut Toker geç saatte bana geldi. Kendisine *bugün öğleden sonra değişik zamanlarda görüştüğüm iki arkadaşım, benim kumandanlardan randevu istediğim ve kendileri ile pazarlık edeceğim şeklindeki haberlerin dışarda yayıldığını söylediklerini ifade ettim.* Bu durumun sabahleyin işa-

ret ettiğim sakıncalarla ilgili emareler olduğunu, bu itibarla bugünkü ortamda böyle bir konuşmanın faydalı olmayacağını, Devlet Başkanı ve hükümet başkanı ile her zaman konuşabileceğimi, kendilerinin bize anlatacak bir meselesi varsa, onu da arkadaşlara anlatabileceklerini ve benim de mutlaka ilgileneceğimi söyledim.

14 Şubat Çarşamba günü ben evde yok iken, bir General eve uğrayıp eşime kendisini aramamı rica etmiş. Ben o gün, eve geç geldim. Ve Generali aramadım. Ertesi günü sabahleyin ararım diye düşündüm.

15 Şubat Perşembe günü Sabahleyin saat 08.00'de Generalin tekrar evime geldiğini haber verdiler. Giyinmekte idim. 09.30'dan evvel aşağıya inmeyeceğimi söyledim. 09.15'te çalışma odama indim. Bıraktığı telefon numarasından Generali aradım. Numara 19'lu idi. Yanlış olduğunu sandığım bir yer çıktı. O sırada kafamı çevirdim. Generalin odadan içeri girmekte olduğunu gördüm. Kendisini buyur ettim. 'Ben de seni arıyordum. Numara bu mu?' dedim. Meğer numara 19'lu değil, 16'lı imiş! General, Örfi İdare Kurmaybaşkanı imiş. Kendisi altı yıl emrimizde çalıştı. Herkesi tanıdığım kadar, tanırım. Generale saat 10.00'da başkaları ile randevum olduğunu, akşam üzeri buyurup gelmesini söyledim. 'Üç cümle söyleyeceğim' dedi. Örfi İdare Kumandanı ile birlikte Genelkurmay Başkanı tarafından çağrıldığını, kendisini görevlendirdiklerini, Turgut Toker'in daha önce bu görevi yaptığını, bir netice alamadığını, böyle bir konuşmanın yapılmasında fayda gördüğünü General ifade etti. Ben Turgut Toker'e söylediğim sözleri aynen ifade ettim:

Devletin ve Hükümetin başı vardır, ben üzerimde siyasi bir sıfat taşıyorum. Silahlı Kuvvetlerin siyasi sıfatı yoktur. Bu sıfatımla Silahlı Kuvvetler Komutanları ile siyasi konuşmalar yapmaya kalkarsam, benim özel durumum da düşünülerek önemli istismarlara sebep olunabileceğini söyledim. Aynen Turgut Toker'e söylediğim diğer hususları da ilave ettim. Böyle bir temasta sakınca görürüm dedim. General bana, 'diğer partilerle konuşurlarsa, ne yaparsınız?' dedi. Ben, 'Onlarla konuşup konuşmamaları benim bileceğim iş değildir, ben böyle düşünüyorum' dedim.

Meğer, o akşam 14 - 15 akşamı Bülent Ecevit'le konuşmuşlar. Sonradan Bülent Ecevit bunu ifşa etti ve çok iyi kul-

landı. Bülent Ecevit 15'inde benimle konuşmak istedi. Ben imkân bulamadım. Konuşabilseymiş bana komutanların Anayasa değişikliği üzerinde ısrar etmeyeceklerini söyleyecekmiş. Bunu, dün açıkladı. 15'inde biz, Anayasa değişikliklerini Meclisten geçirelim diye çırpınıyorduk. O Anayasa değişiklikleri ki çıkıp çıkmaması bizi alâkadar etmez. Biz ihtiyacı belirttik. Ama, değişiklik bizim gösterdiğimiz ihtiyaç üzerine yapılmıyordu. Bizden sonra gelen hükümetlerin talebi üzerine yapılıyordu. Siz, bize Florya'da bu talebi ulaştırdınız. Siz, bize 'hükümetin gösterdiği bir ihtiyacı yerine getirmeye çalışıyoruz' dediniz.

Aradan birkaç gün geçti. Bir gün öğle vakti Çağlayangil ile Mecliste odasında oturuyorduk. Kalabalık bir gazeteciler grubu beni görmeye geldiler. Radyoyu dinleyip dinlemediğimi sordular. Dinlemedim deyince, 'Silahlı Kuvvetlerin bir tebliği var' dediler, tebliği buldular okudum.

Bu tebliğ ile ilgili bir cevap veremeyeceğimi söyledim. Bu da, 'tebliğ beni alâkadar etmez' şeklinde basına intikal etti. Ancak kendi yerimizi ve durumumuzu anlatmayı zaruri buldum. Tebliğ içerisindeki bilhassa başta ve sondaki ifadeler 'incitici' idi. Ben tebliğe cevap vermedim, ama söylediğim şeylerin tebliğ ile hiçbir ilgisi yok diyemem. Neler söylemişim ki,... Biz 1961 Anayasasına göre varız. Mevcudiyetimizi Anayasaya ve milletten aldığımız teveccühe borçluyuz. Bunlarda, başkasını incitecek ne var? *Anayasa diyemeyecek miyiz?* Millet, demokrasi laflarını ağzımıza alamayacak mıyız 'Milletten başkasına hesap vermem' dedim. Bunda ne var? Ben yerimi tarif ediyorum. Tebliğde, 'kendisine özgü sebeplerle davete icap etmemiş' deniliyor. Şimdi size soruyorum : 'Benim davete icabet etmemin gereği nereden doğuyordu?' Davete neden icabet edecektim. İcabet etmediğim takdirde niçin muhazehe edilecektim? *Ben, bir partinin Genel Başkanıyım. Her denileni, her söyleneni, yapacağım mı zannediliyor?* Yapabileceğim mi zannediliyor? *Davete icap etmediğimden dolayı niçin alınılıyor? Bu zamana kadar yaptığımız fedakârlıklar, gösterdiğimiz çabaların ne kadar bir dakikanın içinde silindiğini bir defa daha gördük :* Bu bizi incitmekte ve üzmektedir.

Herkes sadece kendi prestijini değil, karşısındakinin de itibar ve prestijini düşünmeye mecburdur. *Siyaset yapacağız diye her şeye razı olacağımız zannedilemez. Bir yerde meseleler şahısların yapamayacağı hale gelir.* Şahıslar yapılamayacak

şeyleri yaparsa şahsiyetleri orta yerden kalkar. İşte davet hikâyesinin içyüzü budur.»

SUNAY : «Biliyorsun, buhran var.»

DEMİREL : «Buhran var, diye biz her şeyi yapmaya mecbur muyuz?»

SUNAY : «Gidilebilirdi de, gidilemezdi de.»

DEMİREL : «İkinci konu olarak hükümetin hırpalanması meselesine gelmek istiyorum. *Anlaşılıyor ki, siz hükümeti himâye ile meşgulsünüz.* Hükümet meselesine girmek istemiyorum ama bazı şeyleri söyleyeceğim.

Biz partilerüstü hükümet modelinin çalışmayacağını, bir netice istihsal edilemeyeceğini başından beri söylüyoruz. Size Ekim 1971'de bunları açıkça söyledim. 'Parlamentoya dayanan bir hükümet kurulsun, yapacağı şeyler belirtilsin' dedim. O zaman parlamento hükümeti kucaklardı. *'Bu hükümetin kimin hükümeti olduğu anlaşılamadı! Ordunun hükümeti mi?* Ordu, hükümetleri üstüne almamalıdır. Parlamentoya bırakmalıdır. Ordu hükümetlerle birlikte yıpranırsa işin içinden çıkılamaz. Buna ihtiyaç da yoktur. Bir grup sözcüsü diye bahsettiğimiz sözcü, herhalde bizim sözcümüz olmalı. Ne demiş bizim sözcü?. Kimi rencide etmiş? (Sunay bir kâğıt uzattı, bu, bir sahife idi, Demirel okudu.) Ama, bu bir özettir. İzah ettim. Hükümet dediniz, 'evet' dedik. Sıkıyönetimi uzattık. Anayasa değişikliklerine 'evet' dedik. İnanmadığımız kanunları çıkardık.

Devleti iki yıldır sırtımızda taşıdık. Bizi üzen cihet budur.. *Biz bu devletin ikinci sınıf vatandaşı değiliz. Eşitlik istiyoruz, eşitlik.*

Biz demokrat partinin devamıyız. Ona rey veren kitle, bize rey vermiştir. Bu kitleye reva görülen haksızlık daha ne zamana kadar sürecektir? Bizim iktidarımız birbirinin kahvesine gitmeyen kimseleri barıştırdı. Taban hiçbir devirde bu kadar birleşmiş ve güçlü olmamıştır. Bütün bunları yapan biziz. *Herkes dünyanın densizliğini yapar bir şey söylemezsiniz.* Bunu anlamak mümkün değil. Benim yadırgadığım, içimi yakan, arkadaşlarımızı üzen de budur.

Biz Orduyu rencide ettirmeyiz, ettirmedik. Benim ve arkadaşlarımın orduyu rencide eden bir tek kelimesi yoktur. Savunduk, baştacı yaptık. Ordu milletin ordusudur. *Ordu, bir partinin yanında diğer partinin karşısında nasıl olur? İstismarlar yapıldı. 'AP seçimi kazanırsa iktidara gelemez' diye... Bu-*

gün de yapılıyor. İşte onlara verdiğimiz cevap budur. Ordu bir partinin ne yanında ne karşısında dedik. Bunlar orduyu savunmak değil de nedir? En ufak bir meselede husumet mihrakı olmamızın manasını da sebebini de anlayamıyoruz.

Hükümet başarısızdı. Geçen iki senenin başarısızlıklarının neticesini 1975 - 1976'da göreceğiz. Yapılanlara bir ton çimento, bir kilovat elektrik ilave etti mi? Yüzde 41 fiat artışı oldu. Bir daha devalüasyon olacak. Hükümet başkanı Cumhuriyet Senatosunda 'Hükümetin başarısı gıpta edilecek kadar parlaktır' dedi.

Bu hükümet madem başarılıdır. Öyleyse işine devam etsin. Rejim bu değil. Rejimde seçilmiş hükümet olacak. Bir hükümet meselemiz vardır. Sizin söylediğiniz başarılara dışarıda kimse inanmamaktadır. Bugünkü rahatlık, bizim iktidarımızın temellerinin neticesidir. *Gelecek günlerde neler olacak göreceksiniz.*

Size şimdi reform meselesini anlatacağım. *Reformlar kanunlaşmadı diyorsunuz. Başkaları da yozlaştı, sulandı diyor.*»

SUNAY : «Ben böyle demiyorum.»

DEMİREL : «O mana çıkıyor. Maden, toprak, petrol, üniversite, temel eğitim, hukuk, Anayasa değişikliği, iç tüzük. Bunlardan maden, petrol, hukuk Millet Meclisi'nden geçmiş. Toprak ve tarımın ön tedbirleri çıkmış. Ama kanun müzakere edilmiş, bitmiş, Millet Meclisi gündemine inmiş. Üniversite bitmek üzere. Anayasa değişiklikleri Cumhuriyet Senatosunda konuşuluyor. İç tüzüğün iki maddesi kalmış. Ve nihayet Mart içinde hepsi gerçekleşecektir. Seçim Kanununun 1. kısmı partiler arasında gerçekleşmiş. İkinci kısmı bir haftalık mesai istiyor. Muhteva zedelendi diyorsunuz.

Bir parlamento hükümet kuramaz, kanun çıkaramaz, hükümet elinde kumandanın mektubu ile geliyor. Kanunların sistematiği bozuktur. Hükümete yöneltilmiş bulunan tenkitler denetleme sınırları içindedir.

Sıkıyönetimde vazife görenlerin üzerine kol-kanat gerdik. Sıkıyönetimi koruyan biziz.

Cumhurbaşkanlığı meselesine geliyorum. Fikriniz nedir diyorsunuz? Silahlı Kuvvetlerin de düşünceleri var, diyorsunuz. Bizim düşüncemiz şudur :

Biz bir ön fikre bağlı değiliz. Cumhurbaşkanının kim olacağını henüz düşünmedik. Fakat nasıl olması lazım geldiğini biliyoruz. Seçim öyle yapılacaktır. *Cumhurbaşkanı milletin tümü-*

nü temsil eden, herkesin benimseyeceği, demokrasiye sadakati ispatlanmış, antikomünist, antifaşist, görevini devlete sadakatle yapacak, yani zorlamalara boyun eğmeyecek birisi olmalıdır. Ayrıca AP'nin gönül huzuru ile oy verebileceği, olur olmaz işlerle yıpranmamış olması lazım. Tazyik altında yapıldığı inancını hiçbir şekilde yaratmayacak bir seçim yapılmasıdır. Tazyik altında yapılan bir seçim gayrimeşru olur. Cumhurbaşkanlığı müessesesini tahrip eden münakaşalara yol açar. Cumhurbaşkanı mutlaka bir AP'li olsun diye bir şart yoktur. Yalnız, bir CHP'li olmasının karşısına çıkarız. Buna hiçbir zaman razı olmayız. Partiler bu şartlara yaklaşan birisi üzerinde bir ittifak aramalıdır.

'Sizi nasıl seçtiğimizi biliyorsunuz.' O günkü şartlar içerisinde o işi ben yürüttüm. İstişâre yaptım. Tutacak. Saraçoğlu'ndaki evinizde size söyledim. *Cumhurbaşkanı seçimi 4 dakika sürdü.* O gün hem büyük partinin başı, hem hükümetin başı idim. Mümkündü. Ama bugün öyle değil dedim.»

SUNAY : «Silahlı Kuvvetler, 'bitaraf' bir Cumhurbaşkanı üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Parlamento seçecek amma, onlara da ters düşmemelidir. Benim üzerimde durmuşlardır. Ben beyanatımı verdim dedim. 'Ordu baskısı ile kalacak insan değilim' dedim. *Tekin Arıburun'dan Genelkurmay Başkanı üzerinde durulduğunu, olmazsa tehditler savrulduğunu dinledim. Partinizden bazı kişilerin de Genelkurmay Başkanı üzerinde durduklarını da biliyorum.* Genelkurmay Başkanının evvela Kontenjan Senatörü olarak Meclise girmesi lazım. Bana geldiler, kendilerine 'partiler sizi Cumhurbaşkanı yapmak için bana müracaat eder ve protokol imza ederler, ondan sonra düşünürüm' dedim. Aksi halde tevessül etmem dedim.»

DEMİREL : «Genelkurmay Başkanı Sayın Orgeneral Faruk Gürler'le bizim hiçbir ihtilafımız yoktur. Ancak biz meselenin, prensibindeyiz. Sizin şartlarınız başkaydı. Biz, sizi buraya getirdik. Şayet Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanı olursa bundan böyle artık bu yolun kapanmasına imkân yoktur. *Genelkurmay Başkanlığı Cumhurbaşkanlığından bir önceki basamak olur. Meclisler devre dışı kalır.* Mademki Genelkurmay Başkanı Cumhurbaşkanı olur, o takdirde de ordu içerisinde Cumhurbaşkanlığı dönemi sona ererken Genelkurmay Başkanı kavgası çıkar. Meclisler meseleyi halleder. Meclislerde kavga olur. Ertesi gün yine çalışmaya devam eder. Rey verdim, vermedim münakaşası devam etmez. Ama iş orduya

intikal edince bu reyle halledilirse, orduda disiplin kalmaz. Kuvvetle halle kalkılırsa ordu içinde kavga olur. Böyle bir durum orduyu tahrip eder. Bizim önlemeye çalıştığımız husus budur. *Sayın Gürler'i senatör tayin etmeyiniz, çok yanlıştır.*

Bugünkü ortamda Devletin başına zorla oturulmuş intibaını verecek bir durum, rejimi büyük sıkıntılara sokar. *Yedi sene sonra Devlet Başkanı seçmeyecek miyiz? Her defasında Devlet Başkanı seçerken memleket sallanacak mı? Rejimin işlemesinin iki endikatori var. Her yedi senede bir defa Cumhurbaşkanı seçilebilmesi, her dört senede bir defa Millet Meclisi seçilebilmesi.* Birincisi millete, ikincisi parlamentoya aittir. Bu iki görev işlemiyorsa rejime demokratik demek mümkün değildir. Cumhurbaşkanı üzerinde düşüncelerimiz bunlardır.»

SUNAY : «Cumhurbaşkanlığı meselesi dolayısıyla karanlığa gidilmesinde endişe duydum. Onun için bir 'hakemlik' üzerime düştü gibi geldi.»

DEMİREL : «Karanlığa gidilmemesinin çaresi vardır. Anayasaya dönelim. Onun dediğini yapalım. Biz yapmadık bu Anayasayı. Ama bugün onu bizden başka savunan yok. Anayasa dışına çıkılmasının neler getireceğinin tahmini mümkün değildir. Bugün Anayasa dışına çıkanlar, yarın başkalarının da Anayasa dışına çıkılabileceğini unutmamalıdırlar. Anayasa dışına çıkılarak hiçbir şey kazanılamaz. Kazandım zannedenler kısa zamanda daha çoğunu kaybeder.

12 Mart için hukuki ve adli teminat istiyorsunuz. Ordu bizzat teminat değil midir?. Hesap sorulursa kim kimden hesap soracak? Biz mi hesap soracağız? Bizden teminat istiyorsunuz. *Bunun değeri ne olacak?* Ordu buna sahip değil mi? 27 Mayıs'a ne teminatı verildi? *Böyle bir teminat istenmesini ben anlamadım.*

Mademki teminat istiyorsunuz o zaman yaptığınız yanlıştı derler.

Bu münakaşalar uzar gider. Lüzum yoktur. Ümit ediyorum ki, sizi üzmedim düşüncelerimizi ifade ettim.»

10

SİYASAL ÇALKANTILAR İÇİNDE 'KURTARICI'

Ve.. Perde açıldı.

Yoğun görüşmeler, karşılıklı gidip gelmeler, arayışlar başladı.

Faruk Gürler adının devletin 'yüce makamında' açıktan söylenilmesi, ayrıca da Gürler'in Cumhurbaşkanı olmasının Ordu Komutanlarınca istendiğinin açıklığa kavuşması, başkentte esen sert rüzgârların hızını daha da arttırmıştı.

Gözler, ilk önce AP'ye, sonra CHP'ye çevrildi.

AP üst düzey yöneticileri Orgeneral Faruk Gürler'e karşı olduklarını açıktan söylemeye başlamışlardı.

Ne var ki, Gürler'e karşı çıkmak yeterli değildi. Türkiye Cumhuriyeti'ne eninde sonunda bir Cumhurbaşkanı seçilecekti. AP'nin dışında Gürler'in kesinlikle seçilemeyeceğini söyleyenlerse azınlıktaydı.

Gürler'in «reddi» üzerine, Ordunun ne yapacağı ya da Genelkurmay Başkanını «mutlaka» bu görevde görmek istiyorsa, ne 'yapabileceği' üzerinde çeşitli görüşler yavaşça kulislere, partilere egemen oluyordu.

Böyle günlerde olayların içine girdiklerini yadsıyamayacağımız «devletin istihbarat örgütleri»nden kimi elemanlar, özellikle basın kulisine çeşitli haberler yansıtıyordu. İstihbarat örgütlerinin bir bölümüne göre, Orgeneral Gürler Cumhurbaşkanı seçilmediği anda, TSK yönetime tümüyle el koyacaktı. Çünkü, Ordu «prestijinin» ayaklar altına alınmasına, bir yüksek komutanın siyasal güçler, siviller tarafından «harcanmasına» kesinlikle izin veremezdi.

Aynı örgütün öteki bölümünden bir başka hava esiyordu: Çankaya, Faruk Gürler'in seçilmesine yanlı değildi. Hele Komutanların hepsinin Gürler'in «mutlaka seçilmesini» istedikleri yolundaki bilgiler aldatıcıydı.

Bu haberleri, yorumları hem parti genel merkezlerinde duyuyorduk, hem de bir «kadeh içki» için akşam üzerleri Bü-

yük Ankara Otelinin amerikanbarına uğrayan 'bu kişilerin' söyleşilerinde öğreniyorduk.

Öyleki, her şey açıktan açığa yürüyüp gidiyordu.

Hepimiz kuşkudaydık. «Gürlerci olanlarla olmayanlar» diye ayrımlar yapılıyordu. Özellikle Gürlerci olmayanlara, «antimiliter» nitelemesiyle verilmek istenen göz dağının sütunlarda sık sık yer aldığı dönemdi bu.

Bir kadeh içki, yanı sıra söyleşmek için biraraya geldiğimiz zamanlar, yandaki masadan arada bir gözleri bize çevrilen tanımadığımız kişilerin bizi dinleyip dinlemediğinden kuşkuluyduk. Örneğin, Gürler'i destekleyen, ama kim olduğunu bilemediğimiz 'bir kişinin' yan masadan, «MİT Müsteşarı Korgeneral Nurettin Ersin'in» Gürler'i desteklediğini yüksek sesle söylemesi gibi olaylara tanık oluyorduk.

Kafalar alkolle ısınmaya başlayınca, patron önümüzde biz arkada başka bir lokantaya, ya da büyük, gösterişli saz salonlarından birine kapağı atıyorduk.

Hepimize haz veren böyle gecelerde, saz sesleri arasındaki söyleşilerin, karşılıklı şakalaşmaların tadına doyulmuyordu. Ancak, gecenin hangi saatinde olursa olsun gittiğimiz her yerden telefonlarla belirli yerleri arayarak olayları izlemeyi de sürdürüyorduk. Alınan küçük bir haber, masaya renk getiriyor, olasılıklar üzerinde tartışılıyor, sorunun bir gün sonra hangi aşamaya geleceğine ilişkin kimi hesaplar yapıyorduk.

Bir açıklama hepimizi kahkahadan kırıp geçirmişti.

AP'li Senato Başkanı —27 Mayıs'ta Ordudan ayrılan— Emekli Orgeneral Tekin Arıburun, Çankaya Köşküne çıkmış, Sunay'la görüşmüştü.

Arıburun «Başka hiçbir yerde Çankaya'daki gibi sütlü kahve pişirilemediği» için bu 'ziyareti' yaptığını görüşmeye neden göstermişti!..

Tabii, kulisler ve gazeteciler çalıştı.

Arıburun, Çankaya'ya bir değil, iki kez gitmişti. «Önemli kimi ipuçları» ile dönmüştü. AP'liler, Sunay ile Arıburun'un «iki eski asker olarak, asker diliyle görüştüğünü» söylüyorlardı. Gazetenin temsilcisi Nevzat Ünlü'ye göre, bu açıklamanın anlamı, «Yersen rafta dolma vardı!..»

Bu görüşmelerin birinde Arıburun, Cumhurbaşkanına, Faruk Gürler'in seçilmesini pek çok çevrenin beklediğini, olayın

hemen her kesimde günlük söyleşilerden olduğunu söylemiş, örnek vermek amacıyla da, «Kesin gözle bakılan bu seçimin özellikle Komutan eşlerinin bulunduğu toplantılarda bile dile getirildiğini» belirtmişti.

Sunay, bu sözlere fena bozulmuş, «Kim oluyormuş Gürler, ne demekmiş bunlar?» diye terslenmişti. Cumhurbaşkanı, hemen ardından Demirel'in Çankaya'ya 'cülus ile gelinemeyeceği' yolundaki sözlerine değinmiş,

«Yerime veliaht tayin edecek insan mıyım ben?.. Ben, bu adam mıyım?» diye sızlanmıştı.

«Sütlü kahve ziyaretleri»nde konuşulanlar ilk önce AP üst düzeyine, sonra da Ecevit'e, Arıburun tarafından aktarılmıştı. Arıburun, daha sonra İsmet Paşaya giderek, Sunay ile yaptığı görüşmeleri anlatmıştı. Acaba Demirel'in bu tür görüşmelere önayak olurken Senato Başkanını Cumhurbaşkanı adaylığına sürmesi gibi bir planı yok muydu?.. Doğrusu, o sırada böyle bir planının varlığını henüz «keşfetmiş» değildik.

Arıburun, İsmet Paşayla yaptığı görüşmede edindiği izlenimleri anlatırken, «... İsmet Paşa, Cumhurbaşkanlığı sorunundaki sözlerime, Çankaya'da saptadığım kimi noktalara ilişkin verdiğim bilgilerin hiçbirine yanıt vermedi...» demişti. Ama, söz Ecevit'e geldiğinde İsmet Paşa susmak bilmemiş, eski Genel Sekreterine «ver yansın» etmiş, söylemediğini bırakmamıştı.

Aynı günlerde bu olayları bir başkası izledi.

Demirel, hastalıktan yeni kalkan Dr. Kemal Satır'ın konutuna gitti.

Satır, henüz Feyzioğlu'nun Güven Partisi ile birleşmemişti, Cumhuriyetçi Partinin Genel Başkanıydı ve TBMM'deki oylamayı etkileyecek oranda oy sahibiydi.

Demirel, dilediği noktaya varmak, Gürler'i engellerken, yerine «aklına» yatan bir AP'liyi seçtirmek için «müttefik» arıyordu. AP oylarına eklenecek 30 oy!..

Görüşmenin başında, elbette Demirel, Gürler'in yerine koymayı düşündüğü adayın adını vermedi, Gürler sorununa değindi. Satır, Demirel'i dinledikten sonra,

«Askerler, kararlı görünüyorlar. Gürler Paşanın seçilmemesi, rejimin sonu olabilir. Seçelim Gürler'i bitsin bu dava» demişti.

Demirel'in değerlendirmesine göre, «açık yürekli bir konuşmaydı bu...»

AP önderi, aradığını bulamamıştı :

«Bir kez ödün vermeye başlarsak TBMM'de bunun sonu gelmez Kemal Bey» diye yanıtladı Satır'ı... Gürler'e neden oy vermeyeceğini açıkladıktan sonra, dostça ayrıldılar.

Bu gelişmeler olurken, birdenbire Gürler Paşaya karşı yaşlı, ama siyasal olaylarda hâlâ söz sahibi bir ad ortaya atılıverdi:

İsmet İnönü!

11

ZAMANIN YİTİRDİĞİ İNSAN

Çeşitli konular arasında Associated Press Ajansının muhabiri, İsmet Paşaya sordu :

«... 27 Mayıs'tan sonra ilk seçimler sonucunda ülkeyi normal parlamenter demokrasiye başarıyla götüren karma hükümetlere başkanlık etmek üzere göreve çağrıldınız. Adınız şimdi de aynı amacı gerçekleştirmek için Cumhurbaşkanı olarak hem asker, hem sivil önderleri doyuracak ve onlara da ülkeye de güven verecek 'tek Türk devlet adamı' diye geçti. Parlamento sizi böyle bir göreve çağırırsa kabul eder misiniz?...»

Soruya İsmet Paşanın yanıtı şöyleydi :

«... Senatör olarak ülkenin her sorunuyla ilgilenmek durumundayım. Görevimi yapıyorum. Daha 'önemli bir görev karşısında nasıl ve ne vakit, niçin kalacağımı' tahmin edemem. O zamanki koşulları kestiremem...»

Bu demeç, 1 Mart 1973 günü basında yer aldı.

Demeç, Anadolu Ajansından saat 16.00'da gazetelere ulaştı. Gece, Demirel'in konutundaydım, bu konuyu konuşmak istiyordum.

Konuyu açmaya çalışırken, Demirel, «Buhranın daha başlarında ben size, İnönü, sırayı bekleyecek ve kesinlikle ortaya çıkacak, dememiş miydim? Bakın, işte çıktı,» dedi.

Demirel'le bu konuyu konuşmadan önce Ecevit'in eğilimini saptamaya çalıştım. CHP önderi, «Olacak iş mi canım?» diyor ve gülüyordu.

Türk siyasal yaşamının dehlizlerini bir yabancı olarak iyi bilmesi olanaksız AP Ajansının Ankara muhabiri Nick Ludington ise, sözcüğün tam anlamıyla «perişandı!..»

Çevresine yakınıyor, «Biraz önce birisi telefon etti. Bana 'adamı Amerikalılar düşürmüştü, şimdi yeniden canlandırmak mı istiyorsunuz' dedi, kapattı.» diyordu.

İsmet Paşanın AP Ajansına verdiği demecin öyküsü ilginçti. Amerikalı gazeteci, İsmet Paşaya ne soru yöneltmiş, ne de demeç isteminde bulunmuştu. İsmet Paşanın konutuna çağrılmış, soruları ve yanıtlarıyla demeç eline tutuşturulmuştu. 'Nezaket' gereği geri çevirmemiş, içeriğini de ilginç bulduğu için AP Ajansı merkezine iletmişti. «Bilseydim bu denli tepki olacağını, elimi sürmezdim» diye yakınıyordu.

Bütün bu ayrıntılar, olayla ilgili yakıştırmalar, doğal olarak, siyasal partilere akmıştı.

Demecin soru bölümü açıktı ve yanıtı da özenle hazırlanmıştı.

Ne var ki, demecin alınış biçimiyle içeriği yanyana getirildiğinde, ortaya İsmet Paşanın «eğer önerilirse» Cumhurbaşkanlığına soyunacağı anlamı çıkıyordu.

İsmet Paşanın, olağanüstü Kurultay'da kendisini 'düşüren' Ecevit'i «affetmediği» açıktı. Ecevit'in yöntemlerine karşıydı. Hatta, fikirlerine, eğilimlerindeki «ileriye» bakışa karşıydı. Parti önderliğinden «bir tertiple» uzaklaştırıldığı kanısındaydı.

Parti önderliğini yitirdikten sonra, CHP'nin Melen hükümetindeki milletvekillerini çekmesini sorumsuz bir davranış olarak gördüğünden rejimin yazgısıyla oynandığını öne sürerek, partiden istifa etmişti. Anayasanın eski Cumhurbaşkanlarına Senato'da yer veren hükmü gereği siyasal yaşamını senatör olarak sürdürüyordu. Partiden çekilip bağımsız duruma gelen İsmet Paşanın bu davranışı, kimi siyasal çevrelerde 'Cumhurbaşkanlığına hazırlanma' süreci, diye nitelenmişti. İsmet Paşa, Şubat ve Mart aylarında sorunla ve sorunlarla çok yakından ilgilendi. Sağlık Bakanı Kemal Demir'in kırmızı plakalı arabası, hemen her gün İsmet Paşanın bahçesinde duruyordu. Gazetelerinse İsmet Paşanın adaylığına büyük ağırlık vermediği gözlendi. Abdi İpekçi, İsmet Paşadan yana bir yazı yazdı. Yalnız Metin Toker, bir yazısında, «... Bugün Türkiye, hiçbir zaman olmadığı kadar, ağırlığı ve deneyimi bulunan, parlamento içi derecesinde, parlamento dışının da kabul edeceği bir Cumhurbaşkanına muhtaçtır...» diye yazıyordu.

Yıllar sonra Toker'le bu konuya değindik. O günlere şöyle bir baktık. İsmet Paşanın o dönemde oynayacağı tarihsel görevin üstünlüğü konusunda, Toker'in inançlarında hiçbir şey eksilmemişti. Tersine, eğer 1973'lerde, AP bu 'doğruyu'

görebilseydi, rejimin yazgısında önemli aşamalar olabileceğini savunuyordu.

İsmet Paşanın adaylığını ortaya sürmesine haklılık kazandıracak noktalar vardı. Mart başından beri Faruk Paşanın karşısına bir aday çıkarılmamıştı. Bağımsız senatör ve milletvekilleri arasında «Ordunun öne sürdüğü niteliklere uygun bir kişi» henüz bulunamamıştı. Bu nedenle İsmet Paşanın adaylığı söz konusuydu.

12

SON DURAK

«Bakın, bir şey söyleyeyim» dedi Demirel. «TBMM, Faruk Paşayı seçerse, bunu millete anlatırız, ama İnönü'yü asla, asla!..»

Faruk Paşanın karşısına bir aday çıkmayınca İsmet Paşanın değer kazanacağını söylediğim zaman, Demirel'den bu yanıtı almıştım.

Yeni durumdan sonra, Ordu çevrelerinin eğilimlerini yokladık. Ne çare, olumlu tek yanıt alamamıştık. Ordu, İsmet Paşayı seviyordu, sayıyordu, gelgelelim, «yaşı nedeniyle istemiyordu». Bir başka gerekçeleri daha vardı. Yaşlı İsmet Paşayla ilgili «her şeyi» Metin Toker'in yürüttüğüne inanıyorlardı.

Nitekim, Altan Öymen, bir Ecevitçi olarak 7 Mart'ta Cumhuriyet gazetesinde, «Sayın İnönü için yazdık. Daha da açık yazalım. Bugünkü durumda Metin Toker'in Cumhurbaşkanlığı demek olur bu» diyordu.

Kuşku yok ki, İsmet Paşanın Cumhurbaşkanlığı konusunda Öymen'in yazdığı bu yargı Ecevit'in eğilimini yansıtıyordu.

Nihat Erim, hükümet kurarken, İhsan Sabri Çağlayangil'le sık sık konuşuyordu. Bu görüşmelerinden birinde, Çağlayangil'e, «Bilir misiniz, İsmet Paşa ne gün tasfiye edildi» diye sormuş, yanıtını da kendi vermişti:

«12 Mart'ın hemen ertesi günü, Ordu tarafından Başbakanlığa çağrılmadığı gün. O gün, bitti» demişti.

Erim bu yargısını açıkladığı sırada, İsmet Paşa CHP önderliğinden «gitmemişti!..»

Cumhurbaşkanlığı sorununun boyutları büyürken —Nuri Bayar'ın anlattığına göre— İsmet Paşanın yakın çevresi «yalnızca iki yıl» diyorlardı.

«... Sadece iki yıl! İsmet Paşa 90. yaşını doldurunca Cumhurbaşkanlığından çekilecektir. Rejimi onaracak, seçim öncesi ve sonrası ülkeyi yönetip, gidecektir. İki yıl, yalnızca iki yıl...»

AP bu önerilere hiçbir zaman yanlı olmadı. Doğru ya da yanlış, ama olmadı.

Örneğin, Gürler'den önce İsmet Paşaya yanlı çıkan Yazar Yılmaz Çetiner, 1 Mart günü Hürriyet'te şu «ezgileri» yazıyordu:

«... İsmet Paşa Halk Partili olmasaydı... Ah, olmasaydı diye yıllardır hayıflanır dururdu herkes. İşte artık hiçbir parti ile ilgisi yok. Şimdi niçin seçilmesin Cumhurbaşkanı?.. Hiç kimseyi darıltmayacak, hiç kimseyi ürkütmeyecek hal şekli onun Çankaya'da oturması...

... Canım efendim, zaten Çankaya'da oturuyor ya...

... Şakayı bırakalım.. Paşa 2 yıl için bu görevi kabul edebilir. İki yıl içinde de pek çok problem halledilir. Sonra, siyasi hayattan tamamen çekilir İsmet Paşa...»

Zaman o zamandı ki, İsmet Paşada ne varsa hepsini alıp götürmüştü.

Geriye kalan görkemli, tarihsel bir addı:

İsmet İnönü!

13

ORDU BÜNYESİNDE İLK DALGALANMALAR VE TANSEL

Uyarıyorduk, fakat yola çıkılmıştı.

Dönüşü olmayan bir yola girilmişti.

Hürriyet'te Gürler Paşanın Cumhurbaşkanı adaylığına karşı çıkan yazılarımız, belirli çevrelerce ters anlaşılıyordu. Bu uyarıları, bir çeşit «Gürler düşmanlığı» diye adlandıranlara rastlanıyordu. Oysa, Gürler Paşayı tanımazdım. Bir kez olsun konuşmamış, görüşmemiştim. Ama, benim gibi düşünenler, demokratik düzende yaşadığı öne sürülen bir toplumda, «tepeden inerek» bir Genelkurmay Başkanının Cumhurbaşkanı seçilmesine yanlı olamıyor, içine sindiremiyordu.

Bu tür baskılarla özlemi çekilen demokratik ortama yeniden nasıl girecektik?

2 Mart 1973'te, Hürriyet'te «... Bir Genelkurmay Başkanının TBMM'de tur üstüne tur biçiminde gelişecek seçim mekanizması içine düşmeyi hiçbir zaman istemeyeceğini, Ordunun yüceliğine inanan bir kimsenin bu gelişmeyi...» kabul edemeyeceğini yazıyordum. Çünkü, bir Genelkurmay Başkanının askerlikten ayrıldıktan sonra seçilememesi Silahlı Kuvvetleri «rencide» edecekti.

Gürler'in kişiliğiyle Cumhurbaşkanı seçimindeki siyasal olayları birbirinden ayırmayı hedef alan bu yazılar, Genelkurmay Başkanının yakın çevresinde, hatta ailevi bağları olanlar da —sonradan öğrenecektim ki— olumsuz tepkilere neden oluyordu.

Oysa, Gürler'in Cumhurbaşkanlığına karşı çıkanlar TBMM'deki ilk turda karşısına başka bir adayın çıkacağını biliyorlardı. Yeni aday seçilir ya da seçilmezdi, bu önemli değildi. İlk aşamada Gürler'e yönelmesi olası oyların beli kırılmalıydı. Ve... Genelkurmay Başkanı Gürler'in ne ölçüde oy toplayabileceği kesinlikle ortaya çıkmalıydı.

İş bu aşamaya geldikten ve Gürler'in seçilemeyeceği anlaşıldıktan sonra, partilerin üzerinde birleşecekleri bir başka aday aranılabilirdi.

Siyasal odaklardaki, bu yeni taktiği görmemek olanaksızdı. Tabii görmek isteyenler için...

Deniz Kuvvetleri Komutanlığına atanan Oramiral Kemal Kayacan, Gürler Paşanın adaylığına neden gereksinildiğini «yakın çevresine girmeyi başaran» kimi gazetecilere açıklıyordu. Bu yola, «sivillerin bir aday bulamamaları yüzünden» başvurduklarını söylüyor, «Baktık ki, ortaya Cumhurbaşkanlığı için hiç de uygun olmayan isimler atılıyor. Biz de düşünüp taşınıp, Sayın Genelkurmay Başkanımız Faruk Gürler Paşanın adaylığını uygun gördük. Ve görüşümüzü bir öneri ve dilek olarak arzettik,» diyordu.

Cumhurbaşkanı seçiminin yaklaştığı sıralarda, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un da Gürler Paşayı desteklediği söylentileri yaygındı. Büyük Ankara Oteline değin taşan «asker kulisi»nin anlattığına göre, iki komutan arasındaki ilişkiler olumluydu, «Gürler ve Batur Paşalar kaderde, ilkede, davranışta ve gelecekte bir ve beraberdiler.»

Ne var ki, Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanan Orgeneral Semih Sancar'ın düşünce biçimi öteki komutanlara göre değişikti. Sancar Paşa da, bir Cumhurbaşkanında, «tarafsızlık, 27 Mayıs ve 12 Mart'a yandaşlık, dürüstlük» arıyor, ancak Gürler Paşanın Cumhurbaşkanı seçilebilmesi için Ordudan gelen baskılara da karşı çıkıyordu.

Doğal olarak onun bu davranışı karşısında, Gürler Paşa lobisi, Sancar Paşa için olumsuz konuşmalar, yakıştırmalar yapmaya başladılar.

Hemen herkes, Gürler'in seçimi yitirmesi olasılığına karşı Cumhurbaşkanlığı için yeni «aday» aramaya girişti.

Ecvet Güresin'e göre, Hürriyet bu girişimlerin dışında kalamazdı.

3 Mart 1973 günü Hürriyet, «Gürler ve İnönü'den sonra Cumhurbaşkanı adayı Tansel» manşetiyle çıktı.

Bu görkemli manşetin yayımlanmasından iki gün önce, başyazarımız Ecvet Güresin, AP önderi Demirel'den görüşme isteminde bulundu. Demirel'le görüşmesi çok yararlı olabilirdi. Özellikle ben, Ecvet ağabeyin Demirel'le yalnız görüşmesinden yanaydım. Ecevit'le olduğu gibi, Demirel'le de sık sık görüşüyordum; belki Güresin, özel bir görüşmede AP önderinden yeni bilgilerle ya da izlenimlerle dönerdi. Ne çare ki, Ecvet Güresin ve yanından ayırmadığı Yılmaz Çetiner, görüşmeye benim de gelmemi istediler, direndiler.

Gittik. Çetiner 'gecikmeli' geldi; «takım» tamamlanınca Ecvet Güresin, Gürler ve İnönü'den başka aday çıkmamasının, hele AP'nin bir aday öne sürmemesinin sakıncalarını anlatmaya başladı. Demirel, dinliyordu.

Ecvet Güresin'e göre, bir adayın ortaya çıkmaması buhranı genişletiyordu.

Demirel'in seçim günü açıklayacağı bir adayı olup olmadığını bilmiyorduk. Güresin karamsarlığı turladıktan sonra, Demirel'e sordu :

«Emekli Orgeneral İrfan Tansel'e ne dersiniz?..»

Güresin'in, İrfan Tansel'in adından söz edeceğini, doğrusu ben de bilmiyordum, nerden bilebilirdim ki : «Üst düzeydeki kimi yazarlarımız» böylesine önemli gizlerle yola çıkarlar, birlikte çalıştıkları kişilere bu gizlerini kesinlikle söylemezlerdi. Alt tarafı —Güresin'e göre— ben, bir muhabirdim.

Önce Güresin'e, sonra Demirel'e şaşkın şaşkın baktım.

Tansel, geçmişi bilinen, saygıdeğer bir kişiydi. Hava Kuvvetleri Komutanlığından emekli olduktan sonra, AP hükümetince Ottowa Büyükelçiliğine atanmıştı. O sırada, bu görevdeydi.

Kısa bir duraksama geçiren Demirel, «Çok değerli bir kişidir. Bizim için geçerli bir isimdir» dedi.

Konu, değişti, bir daha da Tansel adı geçmedi; Demirel'in yanından çıktık, ve benim Volkswagen'e bindik.

Güresin, Hürriyet'in bir kez daha tarihsel görev yapacağına inanarak, «Cumhurbaşkanlığı sorununun böylece bittiğini» söylüyordu. Karşı çıkmamın nedenlerini dinlemiyordu bile. Bense, sürekli Güresin'e, «neden Tansel?» diye soruyordum, emekliye ayrılmış onca orgeneral varken, siyasal partilerce Tansel, ne dereceye kadar benimsenebilirdi.

Bana söylemiyorlardı, ama Ahmet Topaloğlu bir gün önce Çetiner'le bir görüşme yapmıştı. Topaloğlu, Tansel'in AP'

ce kabul edilebileceğini Demirel'in adını dokundurarak söylemişti. Ecvet Güresin, bir kez de Demirel'i denedikten sonra, bu adaylığı ortaya atabileceğimize karar vermişti.

Oysa, Demirel'i iyi tanımak gerekti. Böylesine bunalımlarda kafasında hangi tilkinin dolaştığını kimse bilemezdi. Kimseye bir şey söylemez, hiçbir kesin yargıda bulunmaz, dinler, konuşur, tartışır ve son dakikada kafasındakini açıklayıverirdi.

Tansel'in adaylığını Muhsin Batur'un benimseyeceğinden kuşkuluydum. Muhsin Batur'un, daha önceki yıllarda Hava Kuvvetlerinde gerçek bir savaşım verdiği Tansel'in Cumhurbaşkanlığını benimsemesi —bir ölçüde— olanaksızdı.

«Yaz bu haberi, yarın sabah verelim» dedi Ecvet Güresin bana.

«Yok» dedim, «Siz yazın, sorunu baştan sona siz biliyorsunuz, böylece bir yanlışlığın önüne geçebiliriz.»

Ben direnince Ecvet Güresin, «Peki» dedi.

Büyük bir gazetede böyle bir haberle başlayacak yayımdan doğacak sorumluluğu üzerime almak istemiyordum. Çünkü haberin içeriğine inanmıyordum, kuşkuluydum. Ayrıca Demirel, Tansel adını benimsemiş olsaydı, Ecvet Güresin'e vereceği yanıt daha kesin olabilirdi. Bunalımlı günlerde Hürriyet'te çıkacak böyle bir manşet, bir gün sonra kamuoyunda değerini yitirebilirdi, bu da gazete içinde, basın piyasasında bir gazeteciyi hırpalardı, hatta «bitirirdi.»

Hem nereye varacağını bilmediğim, hem de gerçekleşmesine pek inanamadığım bir haberi neden yazacaktım?..

Güresin, el yazısıyla haberi yazdı, Ankara Bürosuna, Oktay Ekşi'ye gönderdi. Oktay Ekşi Başyazardan gelen böyle bir haberin sözcüğüne dokunmadan gazeteye aktardı. Elbet, haber gazeteye geçtikten sonra kimi telefon konuşmaları yapılmıştı.

Gece yorgun argın yatağa serilmiş, uyumaya çalışıyordum, telefon çaldı :

«Karından izin al, hemen otele, odama gel» diyordu Güresin.

Ne var ki.. Gittim. Güresin, ceketi gömleği atmış, pantolonla bir aşağı bir yukarı geziniyordu odasında. «Hayrola!» dedim.

«Gazeteyi gördün mü?» diye sordu. Görmemiştim. Yatağın üzerine serdi, baktım ki, Hürriyet, Tansel'i adaylıktan öteye geçirmiş, seçtirmişti. Tansel'in kocaman renkli bir fotoğrafı, uzunca özgeçmişi ve Ecvet ağabeyin yazdığı haberle tam sayfa.

Güresin, «Ne diyorsun?» dedi.

«Of.. Oooooof!» diye yanıtladım Başyazarımızı.

Kuşkudaydı. El ağızıyla yazdığı haberi gazetenin bu denli büyütmesinden sonra, ya Tansel seçilemezse?. Ya, öteki partiler karşı çıkarsa... Ya da, Tansel adı, AP'de geri teperse...

«Şimdi ne yapacağız?» diye sordu Güresin.

«Bilmem ki..» dedim.

Güresin, «Hadi şu parti önderlerini teker teker ara. Bizdeki manşeti söyle, tepkilerini al ve bu seçime 'evet' demelerini sağlayacak bir tutum izle» dedi.

Sabahın ilk saatleriydi.

Başyazardan gelen buyruğa karşı çıkacak değildim ya!.. Elbette, buyruğu yerine getirecektim. Başta Demirel, sonra Ecevit, arkasından Feyzioğlu.. Hepsini aradım. Telefonlar yanıt vermiyordu.

Gözünün önünde yaptığım araştırmalardan sonuç çıkmayınca Güresin'in yapacağı hiçbir şey yoktu. «Tam sayfa haberin» değişmesi için o saatte kimseyi zorlayamazdı. Atı alan Üsküdar'ı geçmişti.

Başyazarların bu türlü haber oyunlarına girdiği bir ortamda, muhabirlerin adı olamazdı!

Sabah, basın ve siyaset piyasası karıştı.

Hürriyet gibi etkili, haber kaynakları güçlü bir gazetenin Tansel'i ortaya atması, üstelik böylesine gösterişli biçimde sunması için gerçekçi bilgilere sahip olması gerekirdi. Fakat, bu ilk yargı giderek solmaya başladı.

Yanlış bir algılamadan yola çıkmıştık. Nitekim Demirel, emekli orgeneralin «değerli kişiliğinden» söz eden kısa bir demeç verdi. Öteki partilerse, Tansel'in adaylığını benimsediklerini içeren tek söz söylemediler. Hatta, öğleye doğru, Tansel'in adaylığının bir AP oyunu olduğu bile öne sürüldü, ayrıca, yakınlarıyla ilgili CIA ilişkilerinden söz edildi. Hürriyet'in Londra muhabiri, telefonla Tansel'i Ottowa'da aramış, Paşa, «bir

öneri almadığını» söyledikten sonra, «Zaman açısından artık çok geç» diye de eklemiş.

Patronumuz Erol Simavi, basımevi binasının temelini attıktan sonra o gün, İzmir'den Ankara'ya geldi.

Otelde toplandık. Simavi, «Seçiyorlar değil mi Tansel'i?» diye sordu.

Karşısında oturan Güresin'e yöneltmişti soruyu:

«Hayır, seçilemiyor» dedi Güresin.

Erol Simavi, hayretle karışık «Neden?» dedi.

Ecvet Güresin kısa ama yalın bir yanıt verdi:

«Partilerarası anlaşma olmuyor üzerinde.»

Erol Simavi bir içki ısmarladı.

Ben kalktım, öteki masalara gittim.

14

GÜRLER YOLA ÇIKIYOR

Tansel'le uğraştığımız gün, Çankaya Köşkünde dört Komutan Sunay'la bir toplantı yapıyordu.

«Beşli görüşmenin» konusu Cumhurbaşkanlığı seçimiydi: 3 Mart 1973.

Bu toplantıda komutanlar «nasıl bir Cumhurbaşkanı» istediklerini yeni baştan dile getirmişlerdi. Özellikle, Kara Kuvvetleri Komutanı Sancar'ın ne söylediği merak konusuydu. Ordunun Çankaya'da «mutlaka» bir «asker» görmeyi istediğini söyleyen Sancar, sivil ve silik bir kişinin, Türkiye'nin içinde bulunduğu bu karışık ortamda Ordu ile işbirliği yaparak devlete sahip çıkamayacağı olasılığından kaygı duyduklarını belirtmişti. Ordunun «bir parti adayı»na kesinlikle karşı olduğu bildirilmiş, Gürler'in adaylığı konusu yeniden ele alınmıştı.

Sunay, Komutanlara, «Gürler'in gerekli oyu toplayamaması sonucunda seçim turlarının uzama olasılığından kaynaklanan kaygısını» dile getirmişti.

Gürler, bu toplantıda söze karışmamaya özen göstermişti.

Çünkü, Gürler artık kararlıydı. 3 Mart gecesi, Genelkurmay Başkanı, Jandarma Astsubay Okulundaki akşam yemeğine gitti. Çok neşeliydi. Cumhurbaşkanlığı konusu üzerinde hiç konuşmadı, yalnız okuldan ayrılırken bir cümleyle kararını açıkladı:

«... Belki, asker olarak, okulunuzu son ziyaretimdir bu...» dedi.

Gürler, elbette Çankaya'daki toplantıda konuşmayacaktı. Artık, dönüşü olmayan bir yola girmiş, TBMM'nin kendisini Cumhurbaşkanı seçeceğine o denli inanmıştı ki, yıllardır onurla taşıdığı askerlik giysisini çıkaracak, sivilleşecek ve... Türkiye Cumhuriyetinin 6. Cumhurbaşkanı olacaktı.

Parti yönetiminin Gürler'e karşı saptadığı tutum, AP içinde kimi esintilerin doğmasına neden oldu. Partinin bölüneceğin-

den pek çok çevrenin kuşkusu yoktu. Demirel, bu olasılıkları yabana atmıyor, tersine bölünme gerçekleşirse partinin daha güçleneceğini savunuyordu.

Bir gece, «... Parti, parlamentoda üye yitirebilir. Küçülebilir. Fakat genel seçime oy tabanında daha güçlenerek gider. Ayrıca, parlamentoda sırtımıza yüklenen sorumluluklar da azalır. Ne muhalefet oluruz, ne de iktidar.. Azınlıktaki bir partinin hareket özgürlüğüne kavuşuyoruz...» dedi.

Ne var ki, bir önder yine de partisinin bir bunalımdan bölünerek çıkmasını istemezdi. Çalışma odasında dolaşıyor, ara sıra çalan telefonlara kısa yanıtlar veriyordu : «Zaman sorunu... her an değişiklik gösteren bir ortam içindeyiz... Yarın sabahın neler getireceğini ben nereden bileyim aziz kardeşim...»

Bu yanıtlar bile Demirel'in, sorumluluğunu bilen bir önderin, içinde bulunduğu ruhsal durumu sergilemeye yetiyordu. Kimi zaman hiddete kapıldığı, sonra birden yumuşadığı görülüyordu. Kimi zamansa, birden patlıyordu :

«... Kimsenin altına inmeyiz, üzerine de çıkmayız...» diye bağırıyordu; iri ellerini şişman gövdesinin iki yanına açarak.

Daha sonra, Orduyu eleştiren, kendi tutumunu ortaya koyan yeni çıkışlar yapıyordu :

«... Milletten ne aldıysak, yetkimiz neyse, işte bununla yetiniriz. Milletin verdiğini alana 'gasıp' derler. Kullanmayana da avanak! Duracağımız yeri biliyoruz...»

Oysa, «dışarda» AP içinde Gürler olayının yarattığı görüş ayrılıkları bütün ayrıntılarıyla konuşuluyordu. Demirel'in bu tutumuna karşı çıkan sayıları küçümsenmeyecek bir kısım parlamenterin, parti yönetiminin kararlılığına karşın, Gürler'e oy vereceği anlatılıyordu. Konuşulanlar, bir söylenti niteliğinde değildi. Gerçekten kimi AP'li parlamenterlerin, «gizli oyla yapılacak Cumhurbaşkanı seçiminde» —hep söylendiği gibi— «vicdanlarının sesine uyarak» oy verecekleri gözleniyordu. AP'de «vicdanlarının sesine uyarak» oy vereceğini söyleyenlerin, Gürler'i yeğleyecekleri anlaşılıyordu; Çünkü «vicdan» deyimi, AP içindeki Gürlercilerin «parolası» olmuştu.

«İhanet içinizde!» dedim Demirel'e.

Öfkesi doruğa çıktı :

«Hayır!.. Hayır!... Hayırrr!...» diye bağırdı. «Bize olayların ağırlığına göre 'değişen insan' değil, bunlarla alay edebilen ve direnen güçler gerek!»

Bir an duygularının yatışmasını bekledi. Yüreğindeki, kafasındaki fırtınanın hızı kesildi; yumuşadı, durgunlaştı.

«Sağır sultan bile duydu beyefendi» dedim yeniden. «Seçimde Gürler lehine oy kullanacağını belirten yüz parlamenterin imzaladığı bir liste hazırlandı. Bunların arasında AP'liler de var, herkes söylüyor, gazeteler yazıyor» diye üsteledim.

Gülümsemeye başladı; dudakları incelerek yüzüne yayıldı :

«... Sizinle başka, ötekileriyle bir başka biçimde konuşmayı politika yapma sanatı diye belletmişler insanlarımıza...» dedi.

Ecevit ise, kendi iç sorunlarıyla ilgilenmesine karşın, Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili ayrıntıları da izliyordu.

13 Mart'a sekiz dokuz gün kalmıştı.

Ve anılar... anılar...

Gürler'in Genelkurmay Başkanlığına atandığı günü anımsıyordum. Her şey yasal yollardan olup bitmişti.

Çankaya'daki evimden, Dışişleri konutuna doğru yürüdüm. Sağda, geniş bahçeler içinde Komutanlar için yaptırılan yeni yapılar, yeşillikler arasında beyaz duvarlarıyla göz alıyordu.

Adını anımsamıyordum, ama bir politikacı, «Gürler Paşa, yükseliş çizgisinden sonuca, kılpayı bir ayrımla ulaşmıştır» demişti. Örneğin Kara Kuvvetleri Komutanlığına gelişi de böyleydi.

«Peki, Genelkurmay Başkanlığına?»

«Eğer Memduh Tağmaç Paşa, 5 Eylül 1972 gününe kadar emekliliğini istemeseydi, Faruk Gürler, 30 Ağustos 1972'de Kara Kuvvetleri Komutanlığından emekli olacaktı.» Hatta kimilerine göre, Sunay Komutanlarla anlaşarak Tağmaç'ı «atlatmıştı.»

5 Mart 1973 günü, Gürler yazgısını çizdi.

Emeklilik istemi uygulamaya konuldu.

Önemli günlerden biri yaşanıyordu başkentte. Gazete manşetleri Gürler'in emekliliğine —tabii— Cumhurbaşkanı adaylığına ayrılmıştı.

Bir Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanı olabilmek için askerliği bırakıyor, askeri giysilerini dolaba asıyor, sivilleşiyordu!

Emekli olduğu gün Gürler, sonun başlangıcındaydı.

15

KARARLI ÇEVRELER

Bir pazar günüydü.

Başbakan Melen'le konutunda görüştüm.

«... Hesabı kendileri yaptılar ve kararı, bizzat kendileri verdiler...» dedi Melen ve «Bu kararı, sonradan öğrendim» diye ekledi.

Gürler'in hangi hesaba dayanarak Cumhurbaşkanlığına soyunduğunu tartışıyorduk. Melen'in bu yanıtını gerektirecek soruyu şu nedenle sormuştum : Siyasal çevrelerde Gürler'i bu yola itenlerin başında Melen'in bulunduğu da söyleniyordu. Söylentiyi aktardığım zaman Melen, şöyle anlattı.

«Cumhurbaşkanı Sunay, parlamentoda bir birleşme sağlanmasında direniyordu. Gürler'e 'seçilemezsen ortada kalırsın, bu, bir Genelkurmay Başkanı için tatsız, biçimsiz bir sonuç olur' diyordu.

Sonradan öğrendim ki, Gürler, Cumhurbaşkanına kendisine oy vereceklerini bildiren kimi milletvekilleriyle senatörlerin imzalarını taşıyan listeyi göstermiş, TBMM'de arkasındaki oy dengesini anlatmış. Gürler'e göre, yüzü aşkın AP'li Gürler'e oy vereceklermiş.

İki kez görüştüğüm CHP Genel Sekreteri Kâmil Kırıkoğlu'nun bana söylediğine göre, o da kimi arkadaşlarıyla Gürler'e oy verecekmiş.

AP ve CHP dışındaki öteki partilerde oylama sonucu normal görünüyor.

Sunay, bu tutum, bu direnç karşısında Gürler'e, 'mademki sonucun böyle olacağına inanıyorsun, seçileceğine kesin gözle bakıyorsun, seni Senato'ya atayayım' demiş.»

Görünüşe göre Gürler Paşa, önüne uzatılan «listeye inanarak», siyasal dengeleri pek dikkate almadan Genelkurmay Başkanlığını bırakıyordu.

Nitekim, emekli olduktan sonra Gürler'i, Sunay Senato'ya atadı, senatörleşti!..

Gürler, Cumhurbaşkanı ile yaptığı bu görüşmeden sonra, Genelkurmaya gitmiş, Komuta Heyetine durumu anlatmıştı.

Bu açıklamayı yapan Melen arkasından, «Komutanlar bir kez daha aralarında görüşmüşler, karar vermişler. Emekliliğini istedi, biz de yerine getirdik,» diyordu.

Oysa, Gürler'in «çok» yakın arkadaşı olduğu bilinen Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, Genelkurmay Başkanının «inançlarına» katılmıyordu. Aralarında —daha sonra görüleceği gibi— kimi önemli konularda görüş ayrılıkları vardı.

Batur, Genelkurmay Başkanının önüne konulan «ne ölçüde sağlıklı olduğu bilinmeyen bir listeye» dayanarak askerlikten ayrılmasını yanlış buluyor, «Bir liste var, ama yalnızca bir liste bu. Bu listeye göre oy verecekleri söylenenler oylama günü, ya oy vermezlerse?» diye kuşkusunu belirtiyordu. Bu listenin güvencesi neydi?.. Hiç!.. Sadece bir sözdü, bu listede adları olanlar oy vermezlerse ne yapılacaktı? Güvencesi var mıydı?... Yoktu!.. Sonuçta bu kişiler, «politikacı» idi.

Ne çare, Gürler, bir kez «inanmıştı», «inandırılmıştı!...»

13 Mart günü Cumhurbaşkanı seçilecekti.

Gürler konusunda Ordudaki tartışmalar İstanbul'a sıçramıştı.

Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Faik Türün'e göre, her şeyden önce, «12 Mart 'kılıcının' parlamentonun başı üzerinden kalkması» gerekiyordu.

Genelkurmay Başkanı Gürler, Orgeneral Türün'le Cumhurbaşkanlığı konusunu görüşmüştü. Türün'ün eğilimlerini öğrenmeye çalışan Gürler, şu yanıtla karşılaşmıştı :

«... Soruna, parlamentonun durumu açısından bakmak gerekir. Şu anda parlamento 'hür irade' ile bir Cumhurbaşkanı seçmek istiyor, görünüş bu. 12 Mart'ta darbe yiyen parlamentonun bu korkudan arındırılması gerekir...»

Sonradan, çağrıldığı Ankara'da, üst komuta heyetinde de bu düşüncelerini savundu Türün, Gürler'in adaylığına, Gürler için parlamentoya baskı yapılmasına karşı çıktı ve döndü.

Bir «zorlamanın» yanında değildi. Üçüncü Ordu Komutanı Orgeneral Hamza Görgüç de aynı kanıdaydı. Ordu içinde

Gürler'e karşı çıkan kimi komutanlar, Sunay'ın bir süre daha görevde kalmasından yanaydılar.

Ankara'da Gürler adına hesap kitap yapanlarsa, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Turgut Sunalp ile çevresiydi.

6 Kasım 1983 seçimlerinde kesinkes iktidara geleceği inancıyla Milliyetçi Demokrasi Partisinin başına oturtulan Turgut Sunalp, Gürler adına yalnızca TBMM'deki oylamayla ilgili hesap yapmıyordu. Kimi ilişkiler kuruyor, gelen bilgileri değerlendiriyordu. Söz veren milletvekillerine, senatörlere bakıyor, Gürler'e parlamentoda «sağlam bir oy zemini» sağladığına inanıyordu.

Üstelik buna Gürler'i de «inandırıyordu.» İnanmak isteyenle, inandıran arasında böyle yakınlık doğunca, öteki varsayımlar, kuşkular, kaygılar, dahası uyarılar değerini yitiriyordu.

Başta Batur olmak üzere, seçime kuşkulu yorumlar getirenlere karşı Gürler Paşa,

«Bu listedeki isimlere inanıyorum» demişti.

Gürler ve çevresinin hesabına göre, Cumhurbaşkanlığı seçiminde alacağı oy, 400'ü aşıyordu.

Oysa, gerçek böyle değildi : AP'den 8 milletvekiliyle senatör —içlerinde 12 Mart darbesiyle giden hükümetin İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu, Hamdi Maden, Aydın Yalçın gibi isimler de vardı— bunlar, kesinlikle Gürler'e oy verecekleri bildirmişlerdi. Listedeki öteki AP'li parlamenterler de «oy vermesine kesin gözle bakılanlar»dı. Ancak imzaları yoktu, kaygı ve kuşkular, işte buradan kaynaklanıyordu.

CHP, oylamada parlamenterlerini özgür bırakacaktı. Öyle anlaşılıyordu.

Öteki siyasal parti gruplarıysa, onlar da tamamdı.

Öyleyse?... Gürler'i kimse tutamazdı.

Sunalp'ın hesabı buydu.

O pazar günü Melen'e, «Ya seçilemezse?» dedim.

Bana göre, bu olasılık daha güçlüydü. AP'den yetersiz oy kayması, CHP'den Kırıkoğlu ile gelecek bir «bölüm» parla-

menter, Feyzioğlu - Satır grubunun tüm oyları.. Ötekiler... Gürler'in seçilmesini sağlamayacaktı.

Melen, soruma çok açık bir yanıt verdi :

«Seçilecektir!»

«Ama seçilmeyebilir, AP ve parlamentonun bir bölümü direnecektir» dedim.

Sorunu çözdü, attı Melen :

«Bir Genelkurmay Başkanı soyunmuş ve Senato'ya gelmiş. Ordu, onurunu çiğnetmez. Seçilecektir» diyerek direndi.

Melen, kendi içinden çıkan bir Komutan için Ordunun parlamentoya «baskı» yapabileceğini varsayıyordu. Bu nedenle Gürler'in seçimi yitirebileceği olasılığını düşünmüyordu.

Oysa, bu inançtaki insanlar, parlamento kulislerine kulak verselerdi, AP'lilerin «direnmek için sipere» çekildiğini, «Soyunup gelmesini Gürler'e biz söylemedik, tersine TBMM'nin özgür iradesiyle yapılacak bir seçimden söz ettik» dediklerini duyacaklardı.

«Gürler olayı» bir senaryoya dönüştürülse, bu senaryoya verilecek ad, herhalde şu olabilirdi : «Düş ve gerçek!..»

Gürler'in resmi giysilerini çıkardığı, Kara Kuvvetleri Komutanı Semih Sancar'ın Genelkurmay Başkanlığına, Kara Kuvvetlerine de Orgeneral Eşref Akıncı'nın atandığı gün, Gürler'e oy verip vermeyeceği tartışma konusu olan CHP önderi Bülent Ecevit'in bir açıklaması çıktı :

«... İş işten geçmedi ise...» diye başlıyordu demeç, «Parlamento iradesinin nasıl belireceğine teşhis konulmadan, sakıncalı olabilecek girişimler durmalıdır.»

Yani?.. Gürler, parlamento iradesini tam kestirmeden Senato'ya girmekten kaçınmalıydı.

Bu yargının ardından Ecevit, «Zaman geçmişse... özgür irade ile yapılacak seçim sonuçları ne olursa olsun, bunun herkes tarafından saygıyla karşılanması gerek,» diyordu.

Yani?... Zaman geçip Gürler'in Senatör olarak parlamentoya girmesine karar verildiyse... ve seçimde Gürler Cumhurbaşkanlığı şansını yitirirse «herkes» —açık anlatımıyla Ordu— bu sonucu saygıyla karşılayıp, «darbe» yapmaya kalkmamalıydı!

Kimi umutların üzerine nasıl da parlak boyalar vurulur? Hani bir tabloda, fırtınalı bir deniz, birkaç fırça darbesiyle bulutların arasında parlayan güneşle iç karartıcı olmaktan çıkar, insana nasıl bir rahatlık, iyimserlik verirse, Gürler Paşanın Senato'ya girişi, andiçme töreni de ona ve çevresindekilere benzeri duyguları veriyordu.

Senato, koridorlar, kapı önleri kalabalıktı.

Siyasal çevrelerdeki gelişmeler, kamuoyuna bütün ayrıntılarıyla yansımadığı için, «yeni Cumhurbaşkanını» görebilmek için insanlar, TBMM'ye akmıştı. Senato genel kurul salonunun dinleyiciler bölümü hıncahınç dolmuştu.

Kalabalık arasında yüksek rütbeli kimi subaylar görülüyordu.

Gürler'in, senatörlük andından sonra, salondakiler çoğu kişinin değişik yorumlarına neden olacak bir olaya tanık oldular : AP'li senatörler, Gürler'i alkışladı.

12 Mart'ta parlamentoya darbe indiren bir generali, parlamento kürsüsünde andiçerken alkışlamanın bir anlamı yok muydu?.. Acaba?..

Bir köşeden Cumhurbaşkanı adayı Gürler'i izliyordum.

Lacivertler içindeydi. Çevresini alan gazetecilere, kimi parlamenterlere gülümseyerek bakıyordu. Yüzü pırıl pırıl, ışıl ışıldı. Bulunduğu binaya, ortama henüz ısınamamıştı. Duygularını belirtecek hiçbir davranışta bulunmuyordu.

Bir ara Oktay Ekşi ile karşılaştı. «Baskı yoluyla bir Cumhurbaşkanı seçimine karşı» olduğunu dokunduran yazılarını anımsamış olacak ki, Oktay'a, «Ekşi ekşi ne bakıyorsun» dedi. Oktay Ekşi, tatlı tatlı gülümsedi, uzaklaştı.

Gürler'e yaklaştığım sırada gazeteciler, Cumhurbaşkanlığı seçimi sonucu üzerindeki düşüncesini soruyorlardı. Gürler, bu soruyu bekler gibiydi.

Kısa bir duraksamadan sonra, «... TBMM'nin muhterem üyeleri isterse seçilirim...» dedi.

Ardından ekledi :

«... Ya nasip!...»

Yazgısını özetlemişti.

16

KENDİ ARAMIZDAKİ ÇATIŞMA

7 Mart Çarşamba gecesi, sürekli telefon başındaydım. Yeni gelişmeler olup olmadığını saptamaya çalışıyordum. Çünkü önemli olaylarla ilgili haberler başkentte, geceleri hemen yayılır, bir gün sonrasının planları geceleri biçimlenirdi.

Hürriyet'in sabah çıkacak sayısı, gece, bizlerce gönderilirdi. Sekiz on saat önce, okuyucu uyurken biz, gazeteyi okumuş olurduk. Bu yüzden ertesi sabah gazetede yer alan haberler bizim için «bayatlamış» olurdu.

Birinci sayfaya baktım : Solda çerçeve içinde bir başyazı, başlığı «Çatırdıya kulak veriniz.» Yazıda «Böyle giderse» diyordu, «bu bina içinden yıkılacak. Sağduyu yerine hırslar gittikçe kabarırsa, bu devleti başkaları değil, bizler içerden çökerteceğiz. Tarih, iç mücadeleler yüzünden yıkılan nice ülkelerin hikâyeleriyle doludur. Türkiye Cumhuriyetini 50. yılında o hikâyeler arasına katmayalım.»

Sağda, ilginç bir yarı manşet : «Gürler'den rejim için açıklama bekleniyor.»

Ankara çıkışlı haberin ilk paragrafı önemli :

«... Güvenilir bir kaynak, 12 Mart muhtırasının üçüncü maddesinin, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sonuçlarıyla ilgili olarak işletileceğini sanmanın, hata olduğunu 'Hürriyet' muhabirine ifade etmiştir. Aynı kaynak, 'Böyle bir hareket, 12 Mart'ın maksadı ve ruhu ile bağdaştırılamaz' demiştir...»

13 Mart yaklaştıkça, «bizim takım»da da görüş ayrılıkları başladı.

Bana ve Oktay Ekşi'ye göre, Gürler'e karşı AP'nin direnmesi daha güçlenmişti; ayrıca CHP'deki direnme de güçleniyordu. Gürler'in seçilme şansı giderek azalıyordu.

7 Mart gecesi, evden telefonla sağı solu araştırırken, Dünya gazetesi sahibi Bedii Faik'in Ankara Otelinde kulağıma fısıldadığı «görüşme»nin gerçekleştiğini biliyordum.

Sanırım, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Kemal Kayacan'ın konutunda, Faruk Gürler Paşa ile Ecvet Güresin ve Yılmaz Çetiner buluşacaklar, Erol Simavi'nin de izleyeceği bu görüşmede, Cumhurbaşkanı adayından ülkeyle ilgili görüşlerini alacaklardı.

Hürriyet'te yayımlanan Yılmaz Çetiner'in yazısını okumuştum. Bu nedenle Ecvet Güresin'le Çetiner'in bu girişimini yadırgamamıştım. Yalnız Çetiner, bu yazısında, artık kesin sonuca ulaşmıştı : «.. Daha önce de yazdığımız gibi Faruk Gürler Paşanın Cumhurbaşkanlığı ayın 13'ü yaklaştıkça kesinlik kazanıyor. Etkili çevrelerin —Ordu demek istiyor— büyük bir kısmının desteklediği görülüyor Faruk Paşanın adaylığını... Ve ayrıca, 3 gün sonra İstanbul'a gidecek olan Cumhurbaşkanı Sayın Cevdet Sunay'ın siyasi partilerin ileri gelenlerinden veya hizip başlarından söz, destek aldığı bildiriliyor. Sayın Gürler'in Genelkurmay Başkanlığından istifa ederek ayrılmasıyla artık okun yaydan çıktığı bir gerçek. Siyasi partilerin en büyükleri hâlâ başka aday gösteremediklerine göre, ortaya çıkan durum : Faruk Gürler'in parlamenterlerin çoğu tarafından seçileceği şeklinde yorumlanıyor.»

Yazı, «Mesele, artık şudur bizim için: Sürtüşmeyi artırmadan, insanlar yıpratılmadan yapılacak bir seçim» diye sona eriyordu.

Çetiner, böyle yargılara varmasını sağlayacak bilgiyi nereden almıştı bilemiyordum elbette. Bildiğim tek şey, siyasal gelişmelerin Çetiner'in yazdıklarını doğrulayacak nitelikte olmadığıydı.

Nitekim, Çetiner'in yanı başında da benim yazım yer alıyordu :

«... AP, Gürler Paşa'ya karşı bir aday göstererek, direnecek. Oylarını Senato Başkanı Tekin Arıburun üzerinde toplayarak Gürler için yeterli çoğunluğu düşürecek...»

Bedii Faik de aşağı yukarı benim gibi düşünüyordu. Güresin, bir akşam söyleşisinde, «Bu iş, burada biter» dediği zaman, usta yazar viskisinden bir yudum, sigarasından bir nefes çekerek,

«Bu iş burada bitmez Ecvet'ciğim,» demişti. Kısacası, Bedii Faik, AP ve CHP çoğunluğunun birleştiği bir ortamda Gürler'in seçimi kazanamayacağını söylüyordu.

Bu çapraşık, görüş ayrılıklarının iyice belirginleştiği saat 22.00'de durum:

Gürler, Orgeneral Sunalp ve CHP'nin ünlü —ortanın solu— Maliye Bakanlarından Ziya Müezzinoğlu'nun katıldığı görüşme başlamadan önce, seçim olasılıklarından söz ederken, içeriye bir subay girdi.

Gürler'e bir teleks kâğıdı uzattı. Emekli general kâğıdı okuduktan sonra Erol Simavi'ye verdi. Simavi, «Nedir bu?» diyerek teleks kâğıdını aldı, Gürler ise, «arkadaşlarınız seçim öncesi, bakın, neler yazıyorlar» diyerek, Hürriyet'te ertesi sabah yayımlanacak haberi gösterdi.

Oktay Ekşi, basın sitesinde, benden bir blok ötedeki evine henüz gelmişti ki, telefonu çaldı, arayan Simavi idi. «Hangi haberleri» verdiklerini soruyordu, Gürler ile ilgili olan var mıydı?.. Oktay, doğruladı. O haberi kimin yazdığını sordu. «Ben yazdım» diye yanıt verdi. Haberin kimden 'çıktığını' öğrenebilir miydi?.. Oktay'a göre bu, olanaksızdı, patronundan «mazur görülmesini» diliyordu.

Erol Simavi, üstelemedi.

Ecvet Güresin ile Yılmaz Çetiner'in Gürler Paşa ile görüşmeleri sona erdi, otele döndüler.

Gürler, teleks haberini, yayımından önce nasıl ele geçirmişti?..

Telefonlar gibi teleksler de dinlenemezdi. Bu, bir Anayasa kuralı değil miydi.

Oysa, —Talat Aydemir isyanları sırasında görmüştük— dilenirse, bir teleksin karşı tarafa verdiği her türlü haber ve bilgi, bir düğmeye basılarak PTT merkezinde kâğıda aktarılabiliyordu.

Bütün bunları bilen Erol Simavi ne yapacaktı?... Gürler Paşa, gazeteye aktarılan haberleri yayımından önce ele geçirebiliyordu. Hürriyet'in Ankara bürosunu patronuna şikâyet etmişti.

Erol Simavi patrondu, ama aynı zamanda gerçek bir gazeteciydi.

Yanında çalışan arkadaşlarına inanırdı, verdikleri haberlere «müdahale» ettiği görülmemişti. «Tepeden inme patron» değildi.

Evet, Erol Simavi, patrondu, ama bir gazeteciydi. Gürler'in yakınmalarına kulak asmadı.

Ertesi gün sözünü ettiğim haber, hiçbir değişiklik yapılmadan, yazıldığı ve gazeteye aktarıldığı gibi yayımlandı.

Patronundan kaynaklanan gazetecilik anlayışıyla, «Hürriyet okulu»nun kuralları, ilkeleri, işte böyleydi.

Güresin ile Çetiner'in, Gürler'le bir gece önce yaptıkları görüşmeden sonra, 8 Mart sabahı Ankara Oteline uğradım.

Patron, yemek salonunun ta gerilerinde bir köşede sabah kahvesini içiyordu. El etti, yanına gittim. «Şimdi aşağı gelecekler, yukarda Gürler'in demecini yazıyorlar» dedi. Bir gün sonra, gazetenin nasıl çıkacağı belliydi. Güresin ve Çetiner'e göre, Cumhurbaşkanı seçilmesi iyice kesinleşen Gürler'in demeci büyük bir yer kaplayacaktı Hürriyet'te.

Sonra... Güresin ile Yılmaz Çetiner, geldiler.

Geleceğin Cumhurbaşkanından demeç almanın verdiği onur ve rahatlıkla bir yığın sayfayı Simavi'ye uzattılar.

Patron, demecin her satırını özenle okuduktan sonra, okuduklarını bana uzatıyordu. Böylece demecin okunması bitti.

Güresin'e, «... Gürler Paşanın 'ilericiliğine, reformistliğine' hayran kaldım doğrusu» dedim. «Bu demeç, yerilen bir darbeyle düşürülen AP programından başka bir şey değil!»

Başyazarımız çok kızdı. Sinirlendi, kartal burnunu aşağı çekti, mavi gözlerini bana dikti, sert bir sesle, «Ne demek yani?.. Gazetecilik değil mi bu?» dedi.

«Kuşkusuz» dedim, «Ama, içinde bulunduğumuz şu ortamda, seçilemeyecek bir kişi adına gazeteyi 'yanlı' durumuna sokuyor.»

Gazete, Gürler'in demecinde başlığa çıkacak 'laf' aramış, bula bula, «bu yıl seçim yapılacak» sözünü manşete çıkarabilmişti.

1973'te seçim, Gürler istemese de, yapılacaktı!

Ortam buydu, engellenemezdi.

Sorun, Cumhurbaşkanlığı seçimini aşmaktı.

Gürler Paşa bu demeçle umduğunu bulamadı.

Devrimcisinden reformistine değin pek çok kesim de, Gürler'de umduğunu bulamadığını söylüyordu. Meclis koridorunda rastladığım Demirel'e, demeci nasıl karşıladığını sordum, AP kokusu aldığımı da ekledim. Yanıtladı :

«Hayır!.. Tıpkı, yeni bir yönetimin hükümet programı gibi...»

Demirel'in kafasındaki «Cumhurbaşkanı adayı» henüz belli değildi.

Susuyordu. Ad söylemiyor, üzerine gidince gülüyordu.

Fikret Otyam, «Demirel'in iri bir başı var, herhalde içindeki aday da büyük olacak» diye şakaya getiriyor, bu türden yakıştırmalar yapılıp duruyordu. AP'li Prof. Orhan Oğuz'un, Millet Meclisi Başkanı Avcı'nın, Dışişleri eski Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in aday olabilecekleri öne sürülüyordu.

Bütün bu olasılıklar sıralanınca Demirel, «Daha var seçime. Biliyorsunuz Anayasaya göre partiler, Cumhurbaşkanı adayı gösteremezler, üyeler bulur adayı,» diyerek çevresiyle dalga geçiyordu.

Demirel'in kafasında tek amaç vardı : Gürler'i seçtirmemek!..

Çekişme, artık doruk noktasındaydı.

Taraflar son kozlarını oynuyorlardı.

«... Cumhurbaşkanlığı seçiminin selametle sonuçlandırılmasına engel olacak ve Silahlı Kuvvetleri rencide edecek ve Meclisin iradesini baskı altında tutacak beyan, davranış, yazı, haber ve emsali davranışlardan kaçınılması...»

Bu bildirinin altında, Ankara Sıkıyönetim Komutanı Namık Kemal Ersun'un imzası vardı.

Ecevit, «Bu, sansür» diye haykırdı!

Fakat, Ecevit'in bildiriyi eleştiren sert demeci, ertesi günü basında yer almıyordu. Sütunlar, bu ilginç seçime kapanmıştı. Kapanmaya zorlanmıştı.

Türk basınının yıllardır süren ve sürecek yazgısıydı bu.

Oysa, 12 Mart darbesiyle TRT'nin başına geçenlerin yaptıklarını şaşkınlıkla izliyorduk. Yazamadığımız yorumlayamadığımız ortamda TRT'nin tutumuna isyan ediyorduk. TRT, Gürler Paşa ne yaparsa, hemen canlı yayına başlıyordu.

Hatta, bir TRT muhabirinin Gürler'le yaptığı konuşma ekranlara getirilmişti. Bu görüşme, TV'den şöyle yansıtılıyordu:

Kamera, ilk önce duvardaki Mustafa Kemal portresini gösteriyor, yavaş yavaş aşağıya doğru kayıyor ve Gürler'le buluşuyordu. Gürler Paşanın kaşları, gözleri, duruşu, duvardaki Mustafa Kemal portresinin benzeriydi.

Mustafa Kemal'e benzemek!

17

İBREDE DEĞİŞİKLİK

Heyecan, doruğa tırmandı.

On gün öncesine değin, Gürler'in seçileceğine kesin gözüyle bakanlar, «acaba» diye sorar oldular. Kesin yargılarda giderek bir yumuşama, kuşkudan doğan bir duraksama görülüyordu. Siyasal çevrelere, kamuoyuna seçimin TBMM'nin özgür iradesiyle sonuçlanmasını isteyen sağduyu egemen olmuştu.

Bunalımlı günleri aşıp gerçeğe dönebilmek için düşünce değişikliği, alışverişi çok önemliydi.

Ortaya salınan korkuyla, kaygıyla Gürler'in seçileceğini söyleyenler, «bakalım seçilecek mi» sorusunu tartışıyorlardı.

Sıkıyönetim komutanlığının haberi, yazıyı, yorumu yasaklayan bildirisinden sonra, gazete manşetlerinde bir durgunluk vardı.

Cumhurbaşkanı Sunay, «haftasonu tatili» için İstanbul'a gitti.

Yeşilköy'deki karşılama töreninde «büyük paşaların» arasında, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur da görüldü. Sonradan çeşitli biçimlerde yorumlanacak bu «rastlantı» gazetelere geçmişti. Batur'un İstanbul'da bulunduğu sırada, Ecevit'te oradaydı. Ecevit'in Batur'la bir görüşme yaptığından söz ediliyordu.

Yakın arkadaşı Gürler'in önemli bir adım attığı, Ordu desteğinden söz edildiği sırada, Batur'un hele seçime birkaç gün kala İstanbul'da bulunuşu, bir anlam taşımıyor muydu?

Henüz, bu ilginç rastlantının içyüzünü öğrenememiştik.

Ordu üst düzeyindeki kimi olaylardan habersizdik.

Yazdırmayabilirlerdi; ama aramızda söyleşerek yorum yapmamıza, olayları değerlendirmemize engel olamazlardı.

6 Kasım 1983 seçimleri üzerinden bir yıl geçmesine karşın basın, dilediği gibi yazabiliyor muydu?..

Özellikle sıkıyönetim İstanbul'dan kalkmadıkça basın «dilediğince yayın yapma» özgürlüğüne sahip olabilecek miydi?

Ocak 1985'te TV'de bir dizi basın toplantısı yapıldı.

İlk kez Başbakan Turgut Özal'la birlikteydik. Sıra bana gelince, «Güçlü iktidar olduğunu sürekli vurgulayan hükümetin, Türkiye'nin güvenlik sorunlarını üstlenerek İstanbul ve Ankara gibi illerde sıkıyönetimi kaldırıp kaldırmayacağını» sordum.

Tabii, her soruya karşı aldığı davranışı Özal bu soruda da esirgemedi. Sorunun içeriğini bir yana bırakarak başka konulardan söz etmeye başladı. Bu tutum, Başbakanın büyük «dirayetle» her soruya yanıt verdiği biçiminde yorumlandı.

Hatta, bu illerden sıkıyönetimin kaldırılmasını istemeyi «amaçlı davranış» diye niteleyenlere rastladık.

TV'den vatandaşa, «Seninle ilgili sorunların içeriğini, kimi önemli olayları basında anlatamıyoruz, bu nedenle 'güçlü iktidar'dan sıkıyönetimi kaldırıp sivil yönetime dönmesini istiyoruz» diye seslenebilme olanağına sahip değildik. Bunu söylemek «türlü - çeşit» yorumlara, giderek kimi başka uygulamalara yol açabilirdi.

Oysa, halk her şeyi, hiçbir yanı saklı kalmaksızın öğrenebildiği zaman Türkiye'deki olumlu - olumsuz gelişmeleri mantık terazisine vurabilirdi. Basın özgürlüğüne bir örtü atılmadığı zaman, Türkiye'nin demokrasiye geçiş sürecinde duyduğumuz kaygıları öğrenebilirdi.

Hiç değilse, 1973'teki Cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında uygulanan 'kısıtlama' kısa sürecekti.

13 Mart 1973 günü bu kısıtlama kendiliğinden kalkacaktı.

Fakat bir haftaya yakın bir süre yazamamanın, yorum yapamamanın acısını, Fransa'daki seçimlerden çıkarıyorduk. Fransa'daki genel seçimleri izlemek başlıca işlevimizdi. Kim kazanıyordu, solcular mı öndeydi, sağcılar mı kazanacaktı?.. Türkiye'de «demokratik sıkıyönetimler» varken, ülkeyle ilgili haberler nemize gerekti!

Acaba seçim günü TBMM'ye baskı yapabilmek için Batur'un jetleri havalanacak mıydı?.. Yasaklara karşın hemen her

kesimde, aramızda tartışılan soru buydu, yanıtını arıyorduk. Aramızdan kimileri, «Şu Batı basınını da anlamıyorum» diyorlardı. «Tutmuşlar, Türkiye'de 'generaller yönetime el koyacaklar mı' diye yazıp duruyorlar. Demokratik ortamda yaşayan Türkiye için gereksiz bir yayın» diyerek, yabancı gazetelerde çıkan haberlerle yorumları özetliyor, dalga geçiyorlardı.

12 Mart 1973 —darbeden tam iki yıl sonra— bütün gazeteciler, patronu, çalışanı hepimiz gene Büyük Ankara Otelinin amerikanbarında küçük masalar çevresinde toplanmıştık.

«Zorunlu dinlence»nin tadını çıkarıyorduk.

Bir iki gündür sivil giyimli birkaç kişi, aramızdaki şakaları, konuşmaları gülümseyerek izler olmuştu.

O gece...

İçlerinden biri dostça yaklaştı, yanımıza oturdu. Söyleşiler, şakalaşmalar, öyküler biribirini kovalarken, bu kişi, Hava Kuvvetleri komuta düzeyinde görevli olduğunu söyledi.

Sanırım Erol Simavi, «Kuzum yarbayım, yarın jetler uçacak mı?» diye sordu.

Sivil giyimli, genç, yakışıklı kişi, gülümseyerek,

«... Jetler, Muhsin Paşamızın buyruğuyla hangarlarında...» dedi.

Eğer yazabilseydik, eğer haber verme olanağımız kaldırılmasaydı, Cumhurbaşkanı seçiminin yapılacağı gün gazetenin manşeti, elbette, bu cümle olacaktı.

O kişi ve arkadaşları yanımızdan ayrılırken, «.. Bizden bir 'şey' beklenmesin...» dediler.

Bu, iki üç sivil giysili asker, belki de bu haberi bize ulaştırmakla görevliydiler, ya da basındaki telaşı bir ölçüde durdurabilmek, yardımcı olabilmek için bildikleri «gerçeği» bize iletmişlerdi.

Kimi belirtiler, Ordu'nun TBMM'nin kararını saygı ile karşılayacağını gösteriyordu. Ordu üst yöneticilerinden alınan bilgiler, TBMM'ye «müdahale» edilmeyeceğini söylüyordu. Ne var ki, Kara Kuvvetlerinden alınan bu bilgiler arasında, Batur'un kararını belirleyen tek cümle yoktu. Ordu üst düzeyin-

deki bölünmüşlüğü hesaba katıyorduk, ama «Batur etkeni»nin önemini de yadsımıyorduk.

Ordunun Gürler'in seçilmesini istediğini, ne var ki, bu seçimi gerçekleştirmek için «herhangi bir davranış»ta bulunmadığını, bizim Oktay Ekşi'ye birkaç gün önce söyleyen Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Eşref Akıncı'nın oğlu, Gazeteci Ajlan Akıncı'ya, «Baban ne diyor bu işler için» diye sorduğumda, «Babam, 'Türk ordusu bir Yeniçeri ocağı değildir' diyor,» diye yanıt vermişti.

Cumhurbaşkanı seçiminden bir gece önce, Ordunun Gürler için yeni bir darbeye girişmeyeceğini öğrenmiştik.

18

KUŞKU GİTMİYOR!

11 Mart 1973; seçimden iki gün önce, bir pazar.

Öğleden sonra, herhangi bir saat.

Demirel'le Güniz Sokaktaki evinde söyleşiyoruz. Bir yenilik yok!

AP önderi çeşitli konulara değiniyordu. Tam «Seçimi sağlam zemine oturtmak için...» cümlesini bitiriyordu ki, telefon çaldı.

Açtı telefonu :

«Benim, buyrunuz» dedi.

Görüşmelerimiz sırasında telefonlara Demirel'in özenle yanıt verdiğini bildiğim için, «Bu da, parti yöneticilerinden biridir» deyip önemsemedim.

Demirel, karşımda oturuyordu.

Söylenenleri kısa süre dinledi. Sonra, yüzünün çizgileri gerildi. Sonra... Yüzüne, alnına, saçsız başına doğru bir kırmızılık yayıldı.

Birden, «Eğer sen!..» diye bağırmaya başladı. Durdu ve yine bağırmaya başladı :

«... Eğer sen, korkak, yamyam, eşkıya birisi değilsen, ilk önce hüviyetini söylemek cesaretini gösterirsin, bir korkak gibi davranmazsın...» dedi.

Oda çınlıyordu, şaşırmıştım.

Söylenenleri yine dinledi. Yeniden bağırmaya başladı, «İşte buradayım... Evet, buradayım. Burası da bir yamyamlar ülkesi değil. Sen korkak değilsen hüviyetini açıklarsın..» diyordu, sesinin bütün gücüyle.

Söylenenleri yine dinledi.

«... Yarbay Ahmet Tekçe mi.. Kıtanı da söyleyebilir misin?.. Evet, işte buradayım. Kiminle ve kaç kişiyle istersen gel. Bekliyorum..» diyerek, telefonu pat diye kapattı.

İlk kez Demirel'i böyle sinirli görüyordum. Bir sessizlik

çöktü odaya. Söyleyecek bir şey bulamıyordum, ne olduğunu soramıyordum. Demirel kalktı, odada gezindi, yeniden oturdu.

Duygularına egemen olmayı başardı: «Tehdit ediyor, adını vermiyor, asarız, keseriz gibi sözler ediyor,» dedi.

Hiçbir şey söylemedim.

Demirel, «Dokuz yıldır politikanın içindeyim. Böyle bir terbiyesizlikle ilk kez karşılaşıyorum» dedi. Durgundu artık.

Ahmet Tekçe, ünlü bir film yıldızıydı, birkaç yıl önce Zonguldak'ta trafik kazasında ölmüştü. Olayı anımsattım Demirel'e. Yaşadığı olayın sıcağından kurtuldu, sözü başka konulara çekti. Ne olursa olsun, Cumhurbaşkanlığı seçiminden önce gelen, «tehdidin» ruhsal durumuna yaptığı etkiden sıyrılamıyordu. Bir ara, «Bu tür olayların olacağını ve giderek artacağını söylemiştim, değil mi?» demekle yetindi.

Odaya giren, Demirel hükümetindeki Enerji Bakanı Nahit Menteşe de,

«Tehdit edildik, beyefendi» dedi.

Gülüyordu. Demirel ise, karşısındaki genç adamı yorumsuz bakışlarla inceliyordu.

Demirel, birkaç saniye sonra bana döndü, gözgöze geldik.

Menteşe'nin evindeki telefonu kızı açmıştı. Karşısındaki ses, eğer babası Demirel'i izlerse sonunun 'fena' olacağını söylemişti. Menteşe'nin kızı, korkmuştu, titriyordu. Telefonu kızından alan Menteşe, söylenenleri dinledi, «Ne mümkünse, yapınız» dedi ve kapadı.

Sonra, öteki AP yöneticileri de geldiler. Odanın içi bir anda doldu. Her biri, açılan tehdit telefonlarını dile getiriyordu. Gerginlik giderek artıyordu, ama konuşmalar yavaşça bir kararlılığa dönmeye başladı. Bir fikir ortaya atıldı. Ertesi günü bir AP'li Millet Meclisinde söz almalı, «tehdit olayları»nı anlatıp eleştirmeliydi. Demirel, öne sürülen her düşünceyi dinledi :

«Böyle bir konuşmaya gerek yok» dedi.

Herkes sustu. AP önderinin gerekçesi açıktı:

«Böylesine bir ortamda, bu tür olayların 'şuyuû, vukuûndan beter' etki yapar. En iyisi, seçim geçinceye değin bu olayı 'iç bünyede' saklamaktır» dedi.

Oysa, bu gözdağları, uygulama aşamasına girebilirdi.

Komutanların görüşme istemini geri çevirmesinden hemen sonra, Demirel'in konutundaki «koruma polisleri» de kaldırılmıştı.

Kamuoyunun günlerdir aradığı AP adayı, belli oldu :
Senato Başkanı Tekin Arıburun Paşa.

Gürler'in karşısına çıkacak Arıburun Paşanın, seçilmesini engelleyecek kimi güçler vardı. Arıburun, 27 Mayıs ihtilaliyle komutanlıktan ayrıldığı için, Ordunun aradığı niteliklere «uygun» değildi. Ne var ki, Arıburun, partisince verilen görevi, üstlenmekten onur duyacak kişiliğe sahipti.

Arıburun Paşanın başına da «bir şeyler» gelmişti :

«... AP'den aday olduğum açıklanınca, 28. Tümen Komutanı Abdullah Kuloğlu, beni aradı. Adaylıktan vazgeçmemi, yoksa işlerin 'kötüye' gideceğini söyledi. Dinledim ve geri çevirdim...»

Fakat, Arıburun'u Batur da aramıştı. Arıburun,

«Batur Paşa, adaylıktan vazgeçmemi istemedi benden. Yalnız diyordu ki, 'Sizi desteklediğim yolunda haberler yayılıyor. Böyle bir şey yok'. Sonra, şunu da ekledi. 'Ben bu haberlere karşı olduğum gibi, olaylara da karışmıyorum, içinde değilim'» diyordu.

Batur'un desteğini Gürler'den çektiğini gösteren en belirgin örnek buydu.

Arıburun'u desteklediği yolunda —işitmediğimiz— bir söylentiyi öne sürerek Senato Başkanını arayan Batur, dolaylı yoldan AP'ye açık duyuruda bulunuyordu :

«... Cumhurbaşkanlığı seçiminde Gürler'i desteklemiyorum, olayın 'içinde' değilim...»

Asıl amacı buydu.

Gürler yanlıları, «olayın içinden çıkmaya» istekli değildi.

Kimi AP'li parlamenterlerin —örneğin Ertuğrul Akça'nın— sıkıyönetime çağrıldığı, Gürler'e oy vermelerinin istenildiği, yoksa Ordunun yönetime müdahale edeceğinin söylenildiği yaygındı. Bu girişimlerin yanı sıra, «pek çok milletvekili için hazırlanan kimi 'dosyaların' gündeme geleceği» söyleniyordu.

Elbette, Demirel ile yakın arkadaşlarına karşı sürdürülen bu girişimler, AP çevrelerinde olumsuz etkiler yapıyordu.

Seçimin yapılacağı gün, 13 Mart sabahı, Nezih Demirkent telefonla aradı :

«... I. Ordu Komutanı Faik Türün'le konuştum, bana, 'Bir Ulusal Savaş gördük. Mustafa Kemal'i ve Meclis'i, İstanbul'da

oturanlar arkadan bıçakladı, bu sefer hayır! Milletle beraber, milli iradeyle beraber olacaktır İstanbul' dedi...»

Demirkent'e İstanbul Komutanı, Gürler'i zorla seçtirmeye karşı olduğunu açıkça söylemiş, özellikle Hürriyet'teki kimi yazılara, başlıklara değinerek, «Kamuoyu dayanmalıdır, zorla sonuç almaya yönelik bir seçime karşı direnmelidir» demişti.

Gürler'in gürleyip gitmesinden sonra ise, Hürriyet'in İstanbul İstihbarat Şefi Mehmet Türker'e Türün Paşa, «Parlamento, bize gereken dersi verdi» diye konuşmuştu.

Faik Türün, Ağustos 1973'te emekliye ayrıldı. Mayıs 1973' te, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e verdiği bir brifingte, «12 Mart muhtırasından sonra oluşan cuntaların sürdüğünü» iletmiş, «kısa ve uzun süreli önlemlerden» söz etmişti.

12 Mart 1973 gecesi, not defterime şu kısa notu yazdım:

«... TBMM, direnecek! Görünüş bu. Fakat, ne ölçüde?...»

Böyle bir ortamda, kuşkuyu dile getirmekte haksız mıydım?...

19

ULUSAL İRADENİN ZAFERİ

Kent, suskundu.

TBMM çevresinde, kentin kimi belirli yerlerinde olağanüstü önlem görülmüyordu.

TBMM'nin çevresinde «güvenlik gerekçesiyle» askeri birlikler arayanlar, toplum polisinin görev başında olduğunu gördüler. Ordu üst düzeyince alınan bu kararın bir anlamı vardı. Ordu, TBMM'ye baskı yapmayı düşünmediğini —bu yoldan— kanıtlıyordu.

Cumhurbaşkanlığı seçiminden iki saat önce, TBMM, olağanüstü günlerden birini yaşıyordu. Parlamenterler, erkenden Meclise gelmişlerdi. 12 Mart günü gözetilen dinginliğin, şaşkınlığın, çekingenliğin yerini neşeli söyleşiler almıştı. Özellikle 12 Mart darbesi günü AP kulisinde göze çarpan sinme yitip gitmişti. Günlerdir süregelen olaylardan sonra sineceği, korkacağı sanılan AP parlamenterlerinde bir kararlılık göze çarpıyordu. Hiçbiri seçim üzerinde konuşmuyordu.

CHP ortak grupları ise, toplantıdaydı.

Gürler Paşanın TBMM'ye gelişi çevreyi dalgalandırdı.

«Emekli asker»in koridorlarda dolaşması heyecan uyandırdı.

Gürler Paşa güleçti. Her parlamenteri selamlıyor, tanıdıklarının elini sıkıyor, kısa söyleşiler yapıyordu. Seçimden önce Gürler Paşanın «kazanacağına» inancı, güçlüydü. Gürler'e oy verecekleri içeren listenin işleyeceğinden, bir saat önce Kontenjan Senatörü olarak girdiği TBMM'den, Cumhurbaşkanı andını yaparak çıkacağından kuşku duymuyordu.

Oy verme işlemiyle ilgili kimi önlemler alınmıştı. Milletvekili ve senatörlerin oylarını gizli kullanabilmelerini sağlamak amacıyla kürsünün iki yanı paravanlarla kapatılmıştı. Gürler'in güvendiği uygulama elbette, buydu. Bir milletvekili ya da senatör partisinin eğilimine karşı oy vermek ister ve bunu kimseye göstermeden yapabilirse, Gürler'e verilecek oyların sayısı

artabilirdi. Oysa, partiler bu gizliliğe karşı önlemlerini almışlardı. Örneğin, herhangi bir ilden partisinin eğilimi dışında oy vereceğinden kuşku duyulan bir parlamenteri, o ilden başka bir parlamenter «marke» ediyor, yanından ayrılmıyor, oy verme yerine değin onunla birlikte gidiyor, yakınında olduğu için elini izleyerek yazdığı adı seçebiliyordu. İnönü, «taştan bir Buda heykeli» gibiydi, dingindi. Demirel, her AP'linin elini sıkıyor, konuşuyordu.

Oturum açılmadan önce, izleyici locaları tümüyle dolmuştu. Basın locasına göre, sağda Genelkurmay Başkanı Semih Sancar, öteki yüksek komutanlar yer almıştı. Ne var ki, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, aralarında yoktu!

Batur'un seçimi Komutan arkadaşlarıyla izlememesi kuliste, basında dalgalanmalara neden oldu. Kimine göre Batur, Eskişehir'deydi, kimine göre ise jetlerin yanında. Sağlıklı haberi, Müşerref Hekimoğlu getirdi :

«... Hava Kuvvetleri Komutanlığı ile konuştum şimdi. Batur Paşa yerinde, yaveri söyledi...» dedi. Oysa, Batur TBMM'ye gelmişti, Ecevit bana daha sonra, Batur'u Mecliste gördüğünü söyledi, «Pardösülüydü, arkasında yaveri vardı, selamlaştık Batur Paşayla» demişti. Ama, Batur Paşa ne zaman gelmişti Meclise, seçimden önce mi, sonra mı, orası belli değildi.

AP'liler, temelli senatörler, kontenjan senatörleri, bağımsızlar yavaş yavaş genel kurul salonunda yerlerini alırlarken, yeni bir şimşek çaktı.

Grup toplantısındaki görüşmelerde CHP, sıkıyönetimin koyduğu yazın ve konuşma yasaklarından sonra, TBMM'deki «cumhurbaşkanlığı seçimine katılmaya» karar vermişti. Bu, oyların bölünmesi olasılığına karşı bir önlem miydi? Ya da başka nedenlere dayanan bir karar mıydı?.. Bu soruları yanıtlamak olanaksızdı.

Genel kurul salonu yerine, müzakereleri basın locasından izlemeyi yeğleyen CHP önde gidenlerinden Turan Güneş, bu konuya açıklık getiren bir şey söylemiyordu. Yalnız, sürekli olarak bıyıklarını çekiştiriyor, salonu gözlüyordu, gözleri ışıl ışıldı, alaylı alaylı gülüyordu.

Oylama tam bir sessizlik içinde yapılıyordu. Adlar okunuyor, herkes sırasına göre, kapalı yerde oyunu yazıp kullanı-

yordu. Gazeteciler böyle oylamalarda basın locasından çıkıp kendilerine ayrılan bölümde çay, kahve içerlerdi. Ama bu kez hayır!... Koridorlar, Meclis başkanlığının kararıyla basına kapatılmıştı.

TBMM'nin görkemli genel kurul salonunda derin bir suskunluk vardı. İlk oylamanın sonucu açıklanıyordu :

Tekin Arıburun 292 oy almış; Faruk Gürler Paşa ise, ancak 175 oy toplayabilmişti. DP önderi Bozbeyli'ye partisi 45 oy vermişti.

TBMM'nin sağ kesiminden, AP sıralarından alkış sesleri duyuldu.

Faruk Gürler Paşa, sol tarafta, gerilerde oturuyordu.

Hiçbir tepki göstermedi. Öylece duruyordu. Bütün gözler ona çevrilmişti; herhalde o da bu bakışlardaki baskıdan olacak, bir eziklik içindeymiş gibiydi.

Ortak grubundan belirli kişilerin Gürler'e oy vermesine karşın AP, Arıburun'a oy kullanmıştı.

Asıl ilgi çeken, herkesi büyük ölçüde şaşkına çeviren davranış, CHP Genel Sekreteri Kâmil Kırıkoğlu ve 40'a yakın arkadaşından geldi. CHP'nin oylamadan önce, seçime katılmayacağını açıklamasına karşın, Kâmil Kırıkoğlu ve arkadaşları adları okunduğu zaman oylarını kullandılar. Kırıkoğlu, AP adayına oy vermedi. CHP Genel Sekreteri ve arkadaşları, Gürler için oy kullanmıştı.

Kırıkoğlu'nun bu davranışı, hemen her partide, özellikle de kendi partisinde olağanüstü etkiyle karşılandı. Yanımda oturan Turan Güneş, o kızgınlıkla hışımla fırlayıp gitti.

Basın kesiminde telefonlar çalışıyor, Gürler'in seçimi ilk turda yitirdiği gazetelere ulaştırılıyordu. Arıburun'un aldığı oyların ne anlama geldiğini hiç kimsenin düşünecek durumu yoktu bu sırada.

Gürler Paşa, seçimi yitirmişti. Ve :

Ulusal irade kazanmıştı!

Tanklar, jetler... Hiçbirisi yoktu! Seçimin İlk turunu izleyen Komutanlar yerlerinden kalkmadılar. Genel kurulu izliyor, aralarında konuşuyorlardı.

İkinci tura geçildi. Gürler'in seçimi kesinlikle yitirdiği bir kez daha ortaya çıktı :

Arıburun 284, Gürler 176, Bozbeyli 47 oy almıştı.

Gürler'in daha yüzden fazla oya gereksinimi vardı, oysa sonuçlara göre, bu kadar oyu üçüncü turda alabilmesi artık olanaksızdı.

Üçüncü tur: Arıburun 276, Gürler 200.

Gürler'in yazgısı kesinkes ortaya çıkmıştı.

Parlamenterler yavaş yavaş genel kurul salonundan ayrılırken, Gürler bir eli oturduğu sıranın kapağı üzerinde, tek başına, öyle kalmıştı.

Çevresinde kimse yoktu. Yalnızdı artık.

Bir büyük oyun sona ermişti. Verilen sözlere karşın, Gürler, en çok 200 oy alabilmişti. Seçilebilmek için en azından 118 oya daha gereksinimi vardı.

Foto muhabirinin çakan flaşlarına durgun, sonucun verdiği şaşkınlıktan kurtulamamış gözlerle bakıyordu. O şişman gövdesi âdeta erimiş, giysilerinin içinde küçülmüş, yitmiş gibiydi. Uzun süredir Gürler'i izliyordum basın locasından...

Gürler, kalktı, ağır ağır yürümeye başladı. Artık, sade bir senatördü.

Emekli bir orgeneral, bir senatör!

Koridora çıkarken, mırıldandı :

«...Bana söz verenlere bakınız!..»

Gürler'e söz verenlere baktım :

AP, on ya da en çok yirmi oy kaçırmıştı. CHP bölünmüş, Kırıkoğlu ve arkadaşları Gürler'e oy kullanmıştı. DP, seçilmeyeceğini bilmesine karşın, bir gösteri yapmış, kendi önderine oy kullanmıştı. Bölükbaşı, Gürler'in yanındaydı. Milli Birlikçiler, kontenjan senatörleri, Feyzioğlu'nun GP'si, Gürler'e oy vermişti.

Yetmemişti.

Seçimin ilk günü ortaya çıkan bu görünümün, partilere çeşitli biçimlerde yansıması kaçınılmazdı.

Seçim sırasındaki kimi olayları daha sonra öğrenecektik.

AP kulisinde kimi generallerle subaylar AP'li parlamenterlere, ikinci tura geçilirken «..Ya Gürler'e oy vereceksiniz, ya da ezileceksiniz...» diye bağırmışlardı. İkinci tura geçilirken, kimi AP'liler, koşup Demirel'in yanına gelmişler,

«Tanklar Ankara'ya doğru yola çıkmış» demişlerdi.

Demirel, soğukkanlılıkla yanıtlamıştı : «Eeee, ne yapalım yani?»

Ne var ki, «tankların yola çıkışı» ile ilgili haberlerin ardı arkası kesilmemişti. Arkadaşlarının korkuyla karışık çekingenliklerine karşı Demirel, onları «teskin» için,

«Burada oturuyoruz ve yapacağım iş, anayasal hakkımı kullanmaktır. Bu hakkımı kullanmayı sürdüreceğim. Bir cinayet işliyor da değiliz» diyordu.

AP koridorlarında olabilecek olayları önlemek için Meclis başkanlığına bir yazı gönderildi ve koridorların üyeler dışında herkese kapatılması istenildi.

Yabancı diplomatların yüzlerindeki şaşkınlık açıkça görülüyordu. Diplomatlar, Gürler'in seçimi neden yitirdiğini değil, o gün ve daha sonraki günler «ne olacağını» araştırıyorlardı.

«Tasfiye, tasfiye!»

Bu sesler, CHP kulisinden yükseliyordu.

Çünkü, Ecevitçiler Kırıkoğlu'nun bu davranışını sindiremiyorlardı. Kamuoyuna bu davranışı ne biçimde açıklayacaklarını bilemiyorlardı. Kaldı ki, Gürler'in seçilmesi ya da seçilmemesi o noktaya gelmişti ki, hangi parti Gürler'e oy verirse, ilk genel seçimde halka «şikâyet» edilecek, olay seçim propagandasının önemli öğelerinden biri olacaktı.

Ecevit kimi telefonlara, gözdağlarına karşı, «...İki ölüm biçiminden söz ediyorsunuz generalim. Biz, kendi bulacağımız yolda ölmeyi, bir öteki yolda ölmeye yeğ tutarız...» demişti.

Arıburun'un aldığı oyların artması olasılığı belirince, AP ile Ordu arasında «yeni bir sorun» yaratmak isteyen Milli Birlik'in kimi davranışlara giriştiği öğrenildi. Cihat Alpan Paşanın bana anlattığına göre; Başbakan Melen, TBMM Başkanı Sabit Osman Avcı'ya bir «not» göndermişti :

Melen, «Arıburun'un oyları artıyor, bir 'kazaya kurban gidilmemesi' için, olanağı varsa, seçimi bir gün sonraya erteleyelim» diyordu.

Turlar sürdü.

Bu kez, Arıburun'un oyları 276'ya düştü. Bu sonuç, AP'nin duyduğu kuşkuya, kaygıya bağlandı.

Ecevit, 13 Mart'tan önce ya da o gün, Batur'la bir görüşme yaptığını yadsıdı. Oysa, Ecevit'le Batur arasında bir telefon görüşmesinden söz ediliyordu. Hatta, Batur'un CHP İstanbul adayı olarak senato seçimlerine gireceğini söyleyenler vardı. Batur, CHP adayı olarak bir seçime girmedi. Korutürk, Hava Kuvvetleri Komutanlığından emekli olduktan sonra Batur'u Senato'ya atadı. Batur, bir süre sonra, CHP üyesi oldu.

Gürler'in seçimi yitirmesinden sonra, sonucun getirdiği olumlu hava AP'yi bir anda sardı, kucakladı. Başta Demirel, bütün yöneticiler, parlamenterler sonucu kutluyorlardı.

Seçim sabahı, Demirel'e «seçilebilir mi?» diye son kez sormuştum. Hâlâ kuşku içindeydik.

«Seçilemez!» dedi.

«Ya tanklar Meclisi basarsa, çevresini alırsa, jetler Meclisin üzerinden uçarsa, o zaman AP oylarında Gürler için çözülme olmaz mı?»

Demirel, «Haa, bakınız» dedi. «İşte o zaman, bu, Gürler için TBMM'nin özgür iradesiyle seçilmek olmaz. Zorla Çankaya'ya çıkmak olur, çıkar oturur.»

Sonra, ağır ağır konuşarak şu iki cümleyi söyledi :

«...Tabii oturabilirse?... Bir ulusun başında zorla oturulamaz!...»

20

BATUR DESTEĞİNİ NEDEN ÇEKTİ?

Gazetenin adı : Economist, İngiltere.

Yazının yayım tarihi : 19 Mart 1973 - Cumhurbaşkanı seçiminden altı gün sonra.

Yazının başlığı : Hava Kuvvetleri Ordu'yu durdurdu.

«...Generallerin müdahale etmemek konusunda aldıkları kararın önemli nedenlerinin başında General Batur'un takındığı tutum geliyor. Güçlü ve popüler bir asker olan Muhsin Batur, General Gürler'in Cumhurbaşkanlığını destekleyenlerden biri idi. Ancak, Gürler'in yerine Genelkurmay Başkanı olamayınca, bu destek eridi. General Batur, Gürler'i desteklemeyeceğini sadece arkadaşlarına değil, öteki kuvvetlere de duyurdu ve yönetime el koyma yönünden bir girişim olursa, buna da karşı olacağını bildirdi. Hava kuvvetlerinin yardımı olmadan Ordu, bu girişime cesaret edemezdi. Politikacılar Batur'un mesajını aldılar...»

Cumhurbaşkanı seçiminden aylar sonra,

«12 Mart'tan ne kaldı elde, hiç!» dedim Batur'a.

«Doğru!..» diye yanıtladı.

Batur'la korgeneralliğinden beri aramızda sürüp giden iyi ilişkiler kesilmemişti.

Nihat Erim'i kimin Başbakanlığa getirdiğini sordum. «Haberim bile olmadı. Galiba Cihat Alpan Paşa» dedi.

Economist, haklıydı.

Batur'un, Orgeneral Gürler'den desteğini çekişinin belirli ve önemli nedenleri vardı.

Gürler, Sunay'la görüştükten sonra Cumhurbaşkanlığına soyunmaya karar verdiğini yüksek komuta heyetine açıkladığında, Hava Kuvvetleri Komutanı Batur, toplantıda bulunan generallere baktı, sesini ne denli yükseltebilirse o oranda yüksek bir sesle,

«Bu listede bulunan 140 AP'li Gürler Paşaya oy verirse kafamı keserim, kellemi ortaya koyarım» dedi.

Gürler Paşaya döndü: «Sizin önünüze yanlış hesaplar getiriyorlar» diye başlayarak sürdürdü :

«Seçimi yitireceğiniz şimdiden kesin. 27 Mayıs'ta siyasal encamlarını gösterenlerden 12 Mart muhtırasını veren bir kişiye hayır gelmez. Yanlış hesaplarla sizi yanlış yola götürüyorlar.»

«Yanlış hesaplar» deyiminden alınan —çünkü bu hesapları kendisi yapıyordu— Genelkurmay İkinci Başkanı Turgut Sunalp, atıldı :

Batur'a, «Kimi amaçlıyorsunuz?» diye sordu.

Batur yanıtladı :

«Sizi!..»

Fakat, Batur'un da bir hesabı vardı, bu hesabı açıkça dile getirmişti.

Bir 'görev' istiyordu. Batur, «Yasa elverişli. Gürler Paşadan sonra, komuta heyetinde en 'kıdemli' general benim. Genelkurmay Başkanı olabilirim. Bugüne değin yanyana durduğum generaller, hep yanımdan geçtiler ve önüme geldiler,» diyordu.

Hava Kuvvetleri Komutanlığından Genelkurmay Başkanlığına gelmesini sağlayacak başka nedenleri de vardı :

Birincisi, kıdemli komutandı, Genelkurmay Başkanlığı hakkıydı.

İkincisi, siyasal durum bu makama gelmesini gerektiriyordu. Gürler'i, ne Sancar Paşa, ne de Faik Türün Paşa istemiyordu. Oysa, Cumhurbaşkanlığına geldiği zaman, Gürler Paşanın «altı» 'sağlam' olmalıydı. Sivilleştikten sonra, Gürler Paşanın Orduyla ilişkisi zayıflayacaktı. Eğer, Genelkurmay Başkanlığına Batur Paşa gelirse, Gürler, Çankaya'da onun desteğiyle daha güçlü olacaktı.

12 Mart'ın yapamadığı kimi reformlara, Ordudan başlanmalıydı.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana, Genelkurmay Başkanlığına hep Kara Kuvvetleri Komutanları atanmıştı.

Oysa, Batılı ülkelerde Genelkurmay Başkanlığına Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanları da atanıyordu. Bu önemli görev, bir «sınıf» işi değildi, yetenek ve nitelik gerektiren görevdi.

Öyleyse?... Türkiye'de ordu içinde Batılı anlamdaki bu reformu neden yapmayacaktık?...

Batur, bana, «İki kez Gürler'le ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Kayacan ile sorunu makamlarında tartıştık. Fikirlerimi bütün genişliğiyle onlara anlattım. Söyledim, açıkladım,» demişti.

Fakat, Gürler Paşa, Ordunun geleneklerini değiştirmekten yana değildi.

Kurulu düzeni yıkıp, Hava Kuvvetleri Komutanını —Semih Sancar'dan önce— Genelkurmay Başkanlığına atamaya yanaşmıyordu. Bu konuda kaygıları, kuşkuları vardı.

Batur, yaşamboyu özlediği hedefe varamıyor, Gürler'in kesin engeliyle karşılaşıyordu.

Batur, «Seçim günü TBMM'ye gidilmesinden yana değildim» diyordu.

Ona göre, «bu faciayı» Ordu üst düzeyinin izlemesinde bir yarar yoktu, tersine duygulardan, onurlardan pek çok şey yitirilecekti.

Anlattığına göre, «Ordu üst düzeyi gitmemeliydi TBMM'ye. Bu fikirlerini bütün arkadaşlarına anlatmıştı. Uygun görmemişlerdi. Bu nedenle Hava Kuvvetlerinden 'hiç kimse' o gün TBMM'de görülmemişti.»

Fakat, Gürler'in aldığı çarpıcı olumsuz sonuçtan sonra, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sancar, Meclise gelmesini rica etti. «İkinci katta Başbakanın çalışma odasına girdim. Herkes oradaydı. Her birine baktım, 'herhalde şimdi utançlar masanın altında' dedim.»

Kimse sesini çıkarmadı.

Tartışma yararsızdı. Somut bir sonuç vermezdi. Artık, ortaya çıkan bu durumdan sonra «ne yapılması» gerektiği üzerinde durulmalı ve bir karara varılmalıydı.

Karara varıldı.

«Çankaya'ya gidelim, Sunay'ın önüne yeni bir çözüm koyalım.»

Bulunan çözüm, Sunay'ın görev süresinin uzatılmasıydı.

Batur'a göre, bu, önlemlerin ilk aşamasıydı. Sunay'ın görev süresi uzatıldıktan sonra, siyasal partiler, bu süre içinde Orduya ters düşmeyecek 'bir aday' bulmaya çalışırlardı.

Batur'un bu görüşüne Başbakan Melen de katıldı: «Siyasal partilere yalnızca Sunay'ın görev süresinin uzatılması formülünü sunalım. Önerinin ikinci bölümü bunun yanında yer alırsa, Sunay önerisi bir yana itilebilir, siyasal partiler, buna sarılabilir» dedi.

Kırmızı plakalı arabalar, gecenin karanlığını yırtarak Çankaya'ya tırmandı.

13 Mart gece yarısı, Gürler'in sonu açıklanırken —Batur'un anlattığına göre— «Cumhurbaşkanı Sunay'a görev süresini uzatmanın en doğru davranış olacağını söylemek» için ordu üst yöneticileri Çankaya Köşkünde, Sunay'ın yanındaydı.

21

BUNALIMIN YENİ BOYUTLARI

Demirel, Gürler ekibinin «devlet yaşamına yönelik tasarılarından» kuşkuluydu. «Çankaya'ya» karşılık, Başbakanlığa getirileceğine dayalı söylentiler çıkmış, bunları hep geri çevirmiş, «...Milletin oylarıyla iktidar olan bir partiye ve önderine görev yolunun kapatılması yolundaki düzmecelerin aslı astarı» olmayacağını vurgulamıştı.

AP önderi, «karşı ekipten» o sıralarda, Gürler'in Cumhurbaşkanlığı sağlanırsa «geleceğe dönük kimi güvence, bu türden haberler» aldıklarını söylemişti.

Muhsin Batur ise bana, emekliye ayrıldıktan sonra, «Eğer Gürler Paşa Cumhurbaşkanı seçilseydi, Ordu politikanın, politika Ordunun içinden çıkmazdı,» demişti.

Demirel'in başka bir yargısı daha vardı: Eğer Cumhurbaşkanı seçilseydi, Orduda kendine göre, 'kendi düşünce yapısına göre' yeni bir düzenleme yapacaktı.

12 Mart darbesinden sonra bir kez yanyana gelmeyen Demirel'le Batur, Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesi olasılığı karşısında, olabilecek gelişmelerde birleşiyorlardı.

'Karşı ekip' konusundaki kuşkular, AP yönetiminde Cumhurbaşkanlığı seçiminden önce olgunlaşmıştı.

Şubat 1973'te Bakanlar Kurulu, iki yasa tasarısını Millet Meclisine gönderdi. Bu yasa tasarılarından biri, daha sonra «Batur yasası» diye adlandırılacaktı. Normal süreyle Batur'un Ağustos 1973'te emekli olması gerekiyordu. Fakat, hükümet bu sürenin uzatılmasını sağlayacak bir yasa değişikliği yapmak istiyordu. Bütün Kuvvet Komutanları için geçerli olacak bu yasayla, Batur'un emekliliği erteleniyordu.

Öteki yasa, Ordu'daki düzenlemeleri değiştiriyordu. Örneğin, Ordudaki general sayısı yüzde 1 olması gerekirken, bu oran yüzde 1,2'ye çıkarılıyordu.

Bu son yasa özellikle Gürler'in Cumhurbaşkanı olmadan önce Orduya son bir 'armağanı' diye nitelendi ve Meclisten geçemedi.

Ağustos 1973 başlarıydı.

Sunay döneminde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği yapan Cihat Alpan Paşa, bana, «Uzatma formülünün çok eskiye dayanan bir öyküsü vardır» dedi.

Alpan Paşayla karabulutların göğü sardığı bir yaz günü, İstanbul'da Küçükyalı yöresinde Yalıpark'ta buluşmuştuk. Alpan Paşa, öğretmeni olan Sunay'ın isteğini kıramamış, generallikten emekliye ayrılarak Genel Sekreterlik görevine atanmıştı. 1966 - 1971 yılları arasında Sunay'ın sağ koluydu. Köşkteki bütün çalışmaların odak noktasıydı. Kimi olayların içeriğini öğrenmek için Alpan Paşayla konuştuğum sırada Senato'da kontenjan senatörüydü. Sunay, Cumhurbaşkanlığı dönemi biterken, bu yakın arkadaşını «açıkta» bırakmamış, Senato'ya atamıştı.

«...12 Mart 1971'den dört ay sonra, Temmuz 1971'de..» diye başladı Alpan Paşa, «...Köşkte yapılan değerlendirme toplantılarından sonra Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili sorunun nasıl çözüleceğini Komutanlarla aramızda sürekli toplantılar yaparak tartışırdık...» dedi.

«...Temmuz 1971'de gene aramızdaki bir toplantıdan sonra konuyu görüştük. Bir karara vardık. Ordu yüksek komuta heyeti, Sunay'ın görev süresinin uzatılması görüşünde direnecekti... Alınan bu kararı Cumhurbaşkanına duyurma ve nedenlerini açıklama görevini bana verdiler... Birkaç gün sonra Sayın Sunay'a durumu arzetmek için gittiğimde, gördüm ki, sorunu bilmektedir...»

«Nasıl öğrenmiş Sunay?...»

Alpan Paşa yanıtladı :

«Benden önce sayın Muhsin Batur kendisini haberdar etmişti.»

Alpan Paşa Eylül 1972'de, Cumhurbaşkanlığı sorunu henüz kamuoyuna yansımadan dokuz ay önce, Kontenjan Senatörlüğüne atanırken bir demeç verdi ve «Sunay'ın görev süresinin uzatılmasının ülkeyi siyasal bunalıma düşmekten alıkoyacağını» söyledi.

Alpan Paşa gibi Sunay'ın «yakın adamının» konuyu açığa çıkarması çeşitli biçimlerde yorumlanmıştı. Alpan Paşa, bana «Gerçekte karar, o sırada Sunay'a değil, Orduya aitti ve ben Ordunun bu duygularına tercüman olarak sorunun çözümlenmesi için eldeki bol zamanı kullanarak bu yolda bir Anayasa değişikliğine bir an önce gidilmesinde yarar görüyordum» demişti. O sırada, bütün partiler Alpan Paşanın önerisini «duymazlıktan» geldiler.

Ne var ki —Alpan'ın açıklamasına göre— Sunay, tutumunu değiştirdi, Hürriyet'e verdiği bir demeçle Cumhuriyet Bayramındaki mesajında, «süresi dolunca görevinden ayrılacağını» açıkladı.

Durum değişmişti. Şimdi ne yapılacaktı?.. Seçimin yapılacağı Mart 1973'e pek fazla zaman kalmamıştı. Sorunu yeni baştan ele almak ve yeniden biçimlendirmek gerekiyordu.

Aralık 1972 ve Ocak 1973 tarihlerinde sorunun çözümlenmesi için Orduda yeni çalışmalar gözetildi.

Bu değerlendirme çalışmalarında, Çankaya'da «mutlaka bir askerin» görev yapması kesin ilke olarak benimsendi. Şubat 1973 tarihinde yapılan 'genişletilmiş komuta heyetinde' bu düşünce geliştirildi. Mademki, Sunay görevini bir Anayasa değişikliği ile uzatıp sürdürmek istemiyordu, öyleyse 1966'da Sunay'ın seçiminde uygulanan yöntem bu kez de işletilmeliydi. Zamanın Genelkurmay Başkanı Senato'ya sokulmalı, sonra Meclislerce Cumhurbaşkanı seçilmeliydi.

«Kuvvet Komutanlarının hepsi bu görüşü destekledi mi?»

«Evet.. Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur da dahil, bütün Komutanlar Gürler'in Genelkurmay Başkanlığından Cumhurbaşkanlığına gitmesini istiyorlardı.»

Gürler'in siyasal partilerle ilişki kurması, daha sonraki olaylar işte böyle başlamıştı.

Orgeneral Sunalp —şimdi MDP Genel Başkanı— ile Genelkurmay İstihbarat Dairesinin hesapları tutmayıp Gürler'in seçilmesi suya düşünce, Çankaya'ya çıkan Komutanları dinleyen Sunay,

«Bu isteğinizi yazılı bir metin haline getirelim, imzalayın» dedi.

Yazıldı, imzalandı.

Gürler dönemi bitmişti, Sunay dönemine giriyorduk.

Başkent, uykudaydı.

Komutanların Çankaya'ya giderek, Sunay'dan görev süresinin uzatılmasına karşı çıkmamasını istediklerinden habersizdik. Seçim sonuçlarından sonra, yeni aday arayışları başlamıştı. AP yöneticilerinde de bir 'değişme' göze çarpıyordu, «Yeni Cumhurbaşkanının ille de AP'den olması gerekli değil» diyorlardı.

Yorgunduk, bir ölçüde mutluyduk, ama günlerin neler getireceğini bilemediğimiz için oldukça kaygılıydık.

Uyuyorduk.

«Uyuduğumuzu» daha sonra ayrıntılarıyla öğrenecektim.

Çünkü,

Komutanlar Sunay'ın yanından ayrıldıktan kısa bir süre sonra, saat 01.30'da Demirel'in telefonu çaldı :

«Ben Fuat Bayramoğlu» dedi, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri.

Bayramoğlu, o satte aramasının nedenini açıkladı :

«Komutan Paşalar, Sayın Cumhurbaşkanı Sunay ile görüştüler bu gece. Sizinle görüşmeye de beni görevlendirdiler.. Acaba sabah?...»

Demirel, Bayramoğlu'ndan «buyurmasını» rica etti.

Gürler'den sonra Komutanlar gene devreye girmişlerdi ve Demirel'e göre yeni bir aşamaya geçiliyordu.

Soyundu, uyudu.

14 Mart 1973 günü saat 10.00'da Fuat Bayramoğlu, Demirel'in evine geldi ve konuştu :

«...Dün gece 4. turdan sonra Sayın Komutanlar Çankaya'ya gelip Sayın Sunay'la görüştüler.

Varılan sonuç odur ki, Sayın Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesi olanağı kalmamıştır...

...Komutanlar, Sayın Sunay'ın görev süresinin uzatılmasında birleşmişlerdir...»

Demirel, «Sizinle 01.30'da görüştük, şimdi de bu bilgiyi veriyorsunuz; biz, henüz Cumhurbaşkanlığı seçiminin bu sonucuyla ilgili bir 'değerlendirme' yapmış değiliz» dedi.

Ama Demirel «Bu istek, bir geri çekiliştir. Ordu Gürler sorununun bittiğine karar vermiştir» diye düşünüyordu.

«..Şimdi oturup düşünelim. Arkadaşlarımla konuyu görüşeyim» diye başlayan Demirel, sürdürdü :

«... Ben, Sayın Sunay'ın görev süresinin uzatılmasını daha önce geri çevirmiştim. Ama, 'bugün şartlar değişmiştir'... Yalnız şunu da söylemeliyim ki, Sayın Sunay, bunalım sırasında görevini yapmamıştır. Bana, Sayın 'Faruk Gürler'i Senato'ya atamayacağını' söylemişti. Oysa, bu atamayı yaptılar ve böylece bunalım boyutları genişledi...»

«..Bu söylediklerinizi Sayın Sunay'a aktarabilir miyim?» diye sordu Bayramoğlu.

«Elbette» dedi Demirel ve önemli bulduğu bir başka noktayı da ekledi :

«Eğer, Sayın Sunay'ın o sırada görevini uzatsaydık, Sayın Gürler Genelkurmay Başkanlığında kalacaktı. Şimdi ise, Senato'da yerini alacak. Koşul değişikliği budur.»

AP «yeni durumu» görüşmeye başladı.

Ne yapılabilirdi?

Yanıt aranan soru buydu. Cumhurbaşkanı seçimi turlarının yeniden başlayacağı 15 Mart 1973 günü, öteki partilerle ilişki kurup Arıburun'a «oy» isteyeceklerdi. Her şeyden önce, buna gereksinim vardı. Çünkü, Arıburun AP'nin hem adayı, hem de Gürler'e karşı yüreklice savaşım veren bir emekli askerdi. Oysa, o sırada DP'liler, AP'den Bozbeyli'ye oy vermesini istiyorlardı. Olacak iş miydi?

Arıburun'a oy sağlanması olanağı kalmayınca, AP yöneticileri hep birlikte şu sonuca vardılar :

«...Bir iki yıl kazanmak gerekiyor. Sonunda Sunay, devleti bilen bir insan. Bunalımı bir an önce sonuçlandırmak yararlı olacak...»

Kimileri kızgınlıkla homurdandı. Kimileri de gülmeye başladı.

Fakat, «Sunay formülü» ile başlayan yeni aşamada herkes biribirine soruyordu : Peki, gerekli olan Anayasa değişikliği nasıl yapılacaktı ya da başarılabilecek miydi?

22

ADAYLIKTAN ÇEKİLEN GÜRLER'E VE ÖTEKİ ÖYKÜLERE GEÇERSEK

İhsan Sabri Çağlayangil'in yaptığı yoruma göre, Gürler'in seçilmesini önlemekle «Türk parlamentosu ulusal iradesini içte ve dışta göz kamaştıran bir 'üslupla' dosta düşmana göstermişti.»

Doğruydu, ama Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili büyük bunalım sona ermemişti. Gürler'le ulusal iradenin üzerine düşecek gölgeler silinmişti, ne çare ki, bu parlamento bir Cumhurbaşkanı seçememişti.

Soruna bir çözüm bulunamadıktan sonra, bu sonuç neye yarardı ki?...

Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresinin uzatılması isteminin AP önderince kabul edilmesinden sonra, ilk önce AP çevrelerinde bir şaşkınlık başgösterdi, bunun ardından kızgınlık nöbetleri sergilendi. AP'lilerin çoğu, ulusal irade savaşımının Sunay'ın görev süresini uzatmak için gerçekleştirilmediğini öne sürüyordu. Gelişmelere bakılırsa, Sunay'la ilgili kararın yasallaşması zordu, giderek zorlaşabilirdi.

Sunay'ın görevde kalmaması için bütün parlamenterlere yeni bir çaba egemen oldu. Karşılarına çıkan bu yeni sorunu aşabilmek, yerine başka çözümler getirebilmek için, örneğin AP senatörü Fethi Tevetoğlu'nun bulduğu bir «formül» tartışılıyordu.

Bu öneriye göre, TBMM'nin «içinden ya da dışından» bir aday bulunacaktı. Bu aday, bir yıl için seçilecekti. «Bir yıllık Cumhurbaşkanı» seçildikten sonra, kamuoyuna bir açıklama yaparak, yılını doldurduğu gün istifa edeceğini bildirecek, kesin güvence verecekti. Bu arada TBMM, yedi yıl süreyle seçilecek yeni Cumhurbaşkanını arayacaktı.

Olacak iş değildi!

Ya, CHP ne yapacaktı?.. İki yıl, Sunay'a olumlu gözle nasıl bakacaktı?.. Çünkü Sunay'ın, İnönü'den sonra CHP'nin önderliğine gelen Ecevit'e karşı duyguları olumsuzdu. Ayrıca Sunay, bu duygularını kimi yerde ve zamanda açıktan söylemişti. Sunay'a göre, Ecevit bir komünistti! En azından Türkiye'de komünizmin uç vermesine, gelişmesine hizmet eden bir siyaset adamıydı.

Adalet Partisi, önlerine uzatılan «Sunay formülünü», bunalımın yeni «reçetesi» olarak CHP'ye duyurdu. İki büyük partinin önderleri dışında kalan yöneticiler arasında bu reçetenin geçerliliği, uygulanma biçimi konuşulup görüşülüyordu :

«Sunay formülüne» iki partinin de yanlı olması, oldukça yadırgandı. Hele iki partinin bir Anayasa değişikliğinden yana olmaları, kamuoyunda tepkiyle karşılandı.

TBMM'deki turlar sürüp gidiyordu.

Arıburun'un oyları 293'e varmıştı. Gürler'in oylarıysa donmuştu : 149.

Bozbeyli ise, sürekli olarak 45 oy alıyordu. AP'liler, DP' lileri kızgınlıkla eleştiriyorlardı; «Eğer» diyorlardı, «DP'liler, AP'den kopup gitmeseydi, şimdiye değin çoktan bir Cumhurbaşkanı seçmiştik.» Bu da bunalımın, siyasal partileri karşı karşıya getiren bir başka yönüydü.

AP ile CHP arasında «Sunay formülü» üzerinde dirsek temasları yapılırken, birden beklenmedik bir gelişme oldu; Feyzioğlu'nun GP'si «formül»e karşı olduğunu gösterdi. Buna DP'de katıldı. Sunay'ın atayıp Senato'ya gönderdiği kontenjanlarla, MBK'nin «formüle» karşı çıkması, işin ilginç yanıydı.

AP ile CHP ise, formülün geçerliliğini savunuyorlardı. Ecevit'in, «Yapılamayan bir seçimi, yapılması en uygun zamana bırakmak, Cumhurbaşkanı seçimine bir çözüm yolu getirebilmektir», gerekçesiyle formülü desteklediği bildiriliyordu.

Sunay'ın görev süresinin uzatılmasını benimsemeyen kesimlerin yanında yer alan kimi basın çevreleriyse, «üçüncü bir adayın» peşindeydi.

«Kamuoyu günü gelir, TBMM içinde bir 'kişinin' neden bulunup seçilmediğini sorar» diye yazıyorduk, ama nafile!

Siyasetin «büyük güçleri» yola çıkmıştı.

Çare yoktu. Senaryo hazırdı. AP «uzatmalı Cumhurbaşkanı formülüne» karşı değildi, CHP önderi Ecevit de «bu konuda tam yetkiyle davranabilme» olanağına sahipti.

Tek güvencemiz, Anayasa değişikliği Millet Meclisinde görüşüldükten sonra yapılacak oylamadaydı.

Anayasa değişikliğinin iki Meclisten birinde takılıp kalmasını istiyorduk.

Umudumuz buydu!

Tabii, bilemediğimiz kimi gelişmeler vardı ve üst düzeyde yeni durumların oluşmasına yol açacak kimi görüşmeler yapılıyordu.

AP önderi Demirel, bu arada, Çankaya Köşküne bir haber göndermişti : «...Sunay'ın görevi sürdürmesine bir Anayasa değişikliği ile olanak tanıyacağız. Ancak, Gürler'in adaylıktan çekilmesi gerekir...»

Anayasa değişikliği, TBMM'ye geldiği gün, Sunay'ın, Gürler Paşayla bir görüşme yaptığını öğrenecektik. 21 Mart 1973 günü basında, Gürler ile Arıburun'un adaylıktan çekildikleri açıklanıyordu.

Faruk Gürler'i, soyunup Senato'ya geldikten sonra yalnız bırakmayan Cihat Alpan Paşa, karardan sonra «müthiş hayret ettiğini» söylüyordu. Bana anlattığına göre, Gürler'in adaylıktan çekildiği günün sabahı birlikteydiler. Gürler'de «adaylıktan çekileceğini gösteren hiçbir belirti yoktu.»

Saat 15.00'te açılan oturumda Gürler Paşanın adaylıktan çekildiğini bildiren yazı okunmuştu. Alpan, «Dondum, kaldım» dedi.

«Ve de çok kırıldım Gürler Paşaya» diyordu. «Benim gibi kendisine yanlı olanlara kararını ve gerekçesini daha önce söylemeliydi.»

Alpan haklıydı. Gürler, 13 Mart'taki ilk oturumdan sonra gazetecilerin, «Adaylıktan çekilecek misiniz?» sorusuna sert bir yanıt vermişti :

«Ne münasebet!.. Bu soruyu, sormamış olunuz!..»

Ama, sorduk.

Neden çekilmişti?.. Nasıl? Sunay adaylıktan çekilmesini istediğinde Gürler, «direnmişti» ve «Kesinlikle hayır» demişti. Ancak, öğleden sonra bir yeni görüşme yapılmış, Gürler Paşa adaylıktan çekilmeyi kabul etmişti. Herhalde, Ordu üst düzeyinin aldığı karar da Gürler'e iletilmişti.

Sunay'ın görevini uzatma formülünü gerçekleştirerek Anayasa değişikliğinde olumlu oy kullanmak için TBMM'ye geleceğini söyleyecek kadar içten davranmıştı Gürler Paşa.

Ne çare, rahatsızlanmış, oylamaya katılamamıştı.

23

«MÜNFERİDEN» BİR GÖRÜŞME

Haber çarpıcıydı :

Genelkurmay Başkanı Sancar ile AP önderi Demirel, «bir yerde» buluşarak, «gizli» bir görüşme yapmışlardı.

15 Mart günü, bütün gazete bürolarını birbirine katan haberin özeti buydu.

Değişik yorumlar birbirini kovalıyordu. Ordu, gene devreye mi giriyordu, yeni bir isteği mi vardı?.. Kısacası, herkes birbirine «ne olduğunu, olabileceğini» sorup duruyordu.

Fakat, Demirel'den alınan yanıtlar o denli tersti ki...

«Genelkurmay Başkanı ile görüştünüz mü?..»

«Hayır!»

«Öteki Kuvvet Komutanları ile ilişkiniz oldu mu?»

«Hayır!»

Demirel'le gazeteciler arasında geçen konuşmanın özü buydu.

Tümüyle bir ikilemin içindeydik. Haber kaynakları görüşmenin yapıldığını doğruluyordu. Ne çare, olayı Demirel'e doğrulatamadığımız için görüşmenin ne içeriğini saptayabiliyor, ne de bu görüşmenin yeni ne gibi gelişmeler getireceğini öğrenebiliyorduk.

Genelkurmay Başkanlığına gidip Orgeneral Sancar'a soru sormaksa, —bugün de öyledir ya— tümüyle olanaksızdı. Genelkurmayın kapısına varmayı, bahçesine girmeyi bir yana bırakınız, duvarları dibinde otomobilinizi bir saniye için park etmeniz bile olanaksızdı. Yasaktı!

Çaresizdik. Demirel'in Sancar'la yaptığı söylenen görüşmeyi yalanladığı gün, saat 13.00'te Genelkurmay Başkanı Sancar'ın kısa bir demeci, radyolardan kamuoyuna yansıdı:

«AP önderi Süleyman Demirel'le 'münferiden' görüştüm» deniyordu demeçte.

Gazeteciler, hepimiz bir zafer kazanmışçasına Millet Meclisine koşuyorduk. Demirel'i buluyor, Sancar'ın demecini yi-

neliyor... Artık sormuyor, açıklama bekliyorduk. AP önderi bütün soğukkanlılığıyla, ama görüşmenin içeriğine değinen tek söz söylemeden «...Bugün bir başka gün, dün başka bir gündü..» demekle yetiniyordu.

Türkiye'de hiçbir olay, hiçbir görüşme, hiçbir belge sonsuza değin gizliliğini koruyamazdı.

Görüşme istemi, Genelkurmay Başkanı Sancar'dan gelmişti. Gürler'in aldığı sonuçtan sonra, Demirel'in Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Bayramoğlu'na verdiği yanıt Sunay'ın görevinin uzatılmasına karar veren Komutanların dikkatini çekmişti. AP önderi, bu yanıtında «kesin bir kararlılık» sergilememiş, tersine «arkadaşlarıyla konuyu konuşacağını» bildirmişti. Bu sözlerde Ordunun aradığı «kesinlik» yoktu.

Oysa, komuta heyeti bu işlemin uygulamaya konulmasında «ülke yararları açısından» bir zorunluluk görüyordu.

İlk bilgilere göre Orgeneral Sancar, bu kararlılık üzerine davranmış ve görüşme isteği, 1980 yılının Eylül ayına değin, Demirel'i gazetesiyle destekleyen gazete sahibi Mustafa Özkan aracılığı ile AP önderine duyurulmuştu. Özkan'ın Sancar'la iyi ilişkileri vardı.

Acaba, Özkan'ın Çankaya'daki iki katlı konutunda buluşup, «soğuk bir şeyler» içme olanağı var mıydı?

Demirel'in yanıtı, olumluydu.

Oysa, Hürriyet ekibi, Demirel'in Güniz Sokaktaki evinde sözcüğün tam anlamıyla, «ağaç» olmuştu.

Nereye giderse izliyorduk, ne yaparsa yazıyorduk.

Görüşme gecesi Demirel, bütün gazetecileri «atlatmıştı.»

Saat 22.00'ye değin arkadaşlarıyla Mecliste çalışmış ve çıkmıştı. Partinin buyruğuna verdiği arabaya arkadaşlarını bindirmiş, kendisi yeğeni Yahya Demirel'in kullandığı bir mercedesle uazklaşmış, tabii doğruca Özkan'ın konutuna gitmişti.

Hürriyet ise bir yanılgıyla olayı atlamıştı. Demirel'in kapısı önünde gece gündüz bekleyen arkadaşlarımızı, bu görüşmenin olduğu gün ve gece «çok yoruldukları» için dinlenmeye almıştık!

Demirel'e, basına gösterdiği bu «özenden» dolayı teşekkür edip, bütün basını atlattığı için «kutladıktan» sonra, Sancar'la yaptığı görüşmeyi neden yalanladığını sormuştum.

Yanıt olarak, «Bir yüksek düzeydeki asker kişi bizzat açıklama yapmadan, bir açıklamaya girişmem, bu asker kişiyi zor duruma sokabilirdi, zor bir durum yaratabilirdi. Bu özenli tutumun kaynağı Genelkurmay Başkanı idi» diyordu.

Atlamayı, atlatılmayı sineye çekmiştik!

Kimi siyaset adamlarının böylesine zorlu günlerde peşini hiç bırakmamak gerekiyordu.

Demirel, bana sadece «dostane bir görüşmeydi» demekle yetindi.

Bu görüşmenin, Cumhurbaşkanlığı bunalımı açısından değer taşıdığı kuşkusuzdu.

Görevi uzatmayı kabul eden iki partiye, Sunay'ın bir güvence verdiği de öğreniliyordu : Sunay, Cumhurbaşkanlığını sürdürecek olursa Orduda 'gereken düzenlemeleri' yapacak, Silahlı Kuvvetlerin kışlalara dönmesini sağlayacaktı!

Özellikle iki büyük siyasal parti için en önemli «güvence» buydu.

Demokrasinin bütün öğeleriyle 'yeniden' ülkeye gelmesi birinci koşuldu.

İki büyük parti «uzatma formülü» üzerinde girişim yapacaktı, ama Sunay küçük bir sakıncayı gözden uzak tutmamalıydı :

İki partinin, Millet Meclisinde Anayasa değişikliğini sağlamaya yetecek çoğunluğu vardı. Ancak, iki partinin de Senato'daki sayısı, bu iş için yeterli değildi. Hiç değilse Sunay, uzatmanın karşısına çıkan kontenjan grubunun fikrini çelmeliydi.

Hayır, Sunay bunu yapmamalıydı!

Basın, Sunay'la ilgili Anayasa değişikliğinin Senato'dan dönmesi olasılığına oynuyordu.

Kazanabilecek miydik?..

24

BİR KURŞUNLA

Anayasa değişikliği «tek kurşunla» yere serildi.

Anayasa değişikliğinin canını alan tek kurşun, yasanın Millet Meclisinden geçmesi için gerekli olan 300 oyun, 299'da kalmasını sağlayan tek oydu.

Şöyle yazmıştım :

«..:Sunay formülü ile ilgili Anayasa değişikliğinin Senato'da kabul edilmeyeceğini umut eder ve buna dayalı yorumlar yapıp, bu sonucu sağlamaya uğraşırken, öneri Millet Meclisinde tek oyla gürültüye gitti. Ne şehit, ne gazi!

Bu, bir 'kaza kurşunu' idi.

AP'de, CHP'de, hatta bu iki parti gibi düşünmeyen öteki siyasal kuruluşlarda şaşkınlık!..»

22 Mart 1973 gece yarısına doğru, olayın ardından sinirler iyice gerilmişti. Sonucun yarattığı şaşkınlık hâlâ geçmemiş, ne yapılacağı, ne gibi yollar aranacağı konularında bir yön saptanamamıştı. Tek oy, tek kurşunun can alışı gibiydi ve günlerdir sürdürülen çalışmalar bir anda yatmıştı.

Oylama sonucu açıklandığında şaşkına dönen basın kesimi, kısa süre sonra gülmeye başladı. Tek oy, tek kurşun!.. Sunay formülünün ortadan kalkmasına yetmişti.

Herkes biliyordu : Sunay formülüyle ilgili Anayasa değişikliği, AP ve CHP oylarının birleşmesiyle Millet Meclisinden geçebilirdi.

Meclis koridorlarında oylamadan sonra, «Elli yıl geriye gittik» diye bağrışmalar işitiliyordu. «Şu buhran, bu sıkıntı diyerek, bunlara çözüm yolları araştırarak demokraside hep geriledik» demek istiyorlardı.

Artık, bir «üçüncü aday» arayışı hızlanacaktı. Bir partilerüstü toplantıdan söz ediliyordu. Üçüncü bir aday bulunamazsa çare erken seçim!..

Çok bilinmeyenli bir denklemdi sanki, oylama gecesi içinden çıkılır gibi değildi...

Olayı, ertesi günkü yazımda şöyle özetliyordum :

«Tek kurşun, tek oy» deyimi tuttu.

Hatta, Time dergisi bu ilginç olayın ardından yayımladığı yazıda —herhalde 'batı yakası' kovboy filmlerini anımsayarak, bu deyimi— Hürriyet'in yazdığı gibi diyerek sütunlarına aktarmıştı.

O gece, geç saatlerde, «Hayırlısı buydu» dedim Demirel'e. Konutunun ikinci katındaydı, yanında eşi Nazmiye Demirel'den başka kimse yoktu.

Bu cümleyi söylediğim anda, bakışlarını bana çevirdi. Gözlerindeki ifadeyi unutmak olanaksızdı, «Hadi, işine git Allahını seversen!» diyordu sanki.

Oysa, Sunay'ın cumhurbaşkanlığı süresinin uzatılmamasından kamuoyunun da mutlu olacağına inanıyorduk. Sunay'la ilgili yakıştırma öyküler halk arasında dolaşıyordu, gazetelere, mizah dergilerine bile yansımıştı.

Halk kesimleri bu formüle yanlı olmadığını söylüyordu. O günlerde, Demirel ile Ecevit için önemli olan, Sunay'dan çok, cumhurbaşkanlığı bunalımından bir an önce çıkmak, normal demokratik düzene geçişi hızlandırmaktı. Elbette varılması istenilen bu hedefte iki büyük parti önderlerinden ayrılmıyorduk. Ama, Sunay'ı da içimize sindiremiyorduk.

Anayasa değişikliği, AP'li Ali Rıza Septioğlu'nun oylamaya girmemesi, daha doğrusu «yetişememesi» nedeniyle Millet Meclisinde takılmıştı.

Demirel, olayı şöyle anlatıyordu :

«Oylamadan sonra, tek oyun sahibi bizim Ali Rıza Septioğlu, baktık ki, koridorda karşıdan geliyor. Bize yaklaştı, 'Ne oldu' diye sordu. Ne diyebilirdik. 'Olan, oldu' dedik Septioğlu'na, yürüdük.»

Septioğlu, bu önemli dakikalarda, eşiyle telefon konuşması yaptığı için oylamaya yetişememişti! Gerekçesi buydu.

Acaba?...

Millet Meclisinden geçmeyen önerinin Senato'ya gidemeyeceği öne sürüldüyse de, bu görüşler tutmadı.

Anayasa değişikliği Senato'da görüşüldü. Eğer Senato Genel Kurulu, yasa değişikliğini kabul etseydi yeniden Millet Meclisine gidip ikinci kez görüşülecekti.

Geçirdiği katarakt ameliyatına karşın iyi göremeyen, ne var ki, kusursuz mantığı, parti önderi olmasa bile siyasal ağırlığı hâlâ güçlü olan İsmet Paşa, Senato kürsüsündeydi. Ve... Hem Meclisleri, hem de Sunay'ı tümüyle hırpalayan bir konuşma yapıyordu :

İsmet Paşa, senatörlere, «... Bunu yapmayınız!.» diye seslenıyordu.

«Bunu yapmayınız!. Süresini doldurmuş insan, bu görevi yerine getirmiş olur. Bunu bir 'tertiple' çözmek istemesi siyasal yaşamın en büyük zehrini teşkil eder. Anayasayı değiştirecek olursanız, bu takdirde bugüne kadar olanlar sürecektir.»

Paşaya göre, Anayasa değişikliğinin düzenleyicisi Sunay'dı.

Bu değişiklik sağlanırsa, «o güne değin olanlar sürecek» gene Ordu baskıları, gene darbe olasılıkları gündeme gelecekti.

Konuşmanın yorumu buydu.

Senato'da yasa değişikliği kabul edilmedi.

Sunay'ın atadığı kontenjan senatörleri bile karşı oy verdiler.

Senato'daki bu sonucu Demirel, daha sonra bana şöyle açıklayacaktı :

«... Sunay formülünün Senato'dan geçebilmesi için 104 oy toplamalıydık. Oysa toplam oy gücümüz buna yetmiyordu, daha 23 oya gereksiniyorduk. İnönü'ye bağlı birkaç bağımsız senatör oy verseydi, kontenjan senatörleri toplu olarak karşı çıkmasalardı, Sunay'ın görev süresinin uzatılmasıyla ilgili Anayasa değişikliği Senato'dan geçecekti...

... İkinci kez Millet Meclisine gelecekti. Bu kez, 300 oyu bulacaktık. Kaza kurşunu, kaza oyu olmayacaktı. Düzlüğe çıkacaktık...»

Gürler'in yitmesinden sonra başlayan toparlanma yerini, yılgınlığa bıraktı.

Foto muhabirlerinin objektifleri günlerdir beklenen Demirel - Ecevit görüşmesine çevrildi. İki büyük siyasal partide başgösteren toparlanmanın odak noktasıydı bu görüşme. Bir görüşme, ardından bir görüşme daha. Birinci 25, ikinci 10 dakika.

TBMM binasının ikinci katını «mesken tutmuştuk.»

İki önderin buluşmalarını, daha alt düzeydeki yetkililerinin görüşmelerini izliyor, bunalımı çözecek «yeni çıkışın» ne olacağını araştırıyorduk. Görüşmelerden, iki önderin «yeni bir aday araştırdığı», bu aday seçilemezse, erken seçime gitmeyi düşündükleri izlenimini edindik.

Sonunda, gerçekleşti.

Günlerdir iki parti arasında gizliden gizliye sürdürülen görüşmeler, bir gece yarısı sonuç verdi. CHP önderi, Demirel'in önüne yeni bir reçete uzattı :

«Vakit yitirmeden anayasal kuruluşlardan birinin başkanını aday olarak açıklayalım. Cumhurbaşkanı Sunay'dan bu kişiyi Kontenjan Senatörlüğüne atamasını rica edelim.»

Böylece anayasal kuruluş olan Yargıtay, Danıştay ya da Anayasa Mahkemesi başkanlarından birinin önüne Cumhurbaşkanlığı makamı açılıyordu. Üç başkan arasında, Ecevit'in öne sürdüğü ad, Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan'dı.

Ecevit, bu önerisine —yapısından kaynaklanan tezcanlılıkla— hemen yanıt verilmesini istiyordu.

Oysa AP önderi Demirel —her konuya düşünme payı bırakan yaratılışıyla— önerinin üzerinden bir süre geçmesini, arkadaşlarıyla tartışmayı, sonra yanıt vermeyi yeğliyordu.

İki önderdeki bu birbirine zıt davranışlar, Ecevit'i sinirlendiriyor; Demirel ise, «acele edersek yeni bir yanlışlık yapabiliriz» eğilimiyle her zamanki durgunluğunu sürdürüyordu.

Ecevit'in kuşkucu olan öteki yanı devreye giriyor, AP önderinin «yeni bir siyasal oyun hazırlaması» olasılığından söz ediyordu. Ama Demirel, kulağına iletilen bu sözleri işitmemiş gibi davranıyordu. Öneriyi aldığı gün Demirel, «bir gün» beklenilmesine yanlıydı.

Ecevit, «Neyi bekleyeceğiz ki?» diye soruyordu. CHP önderine göre, Cumhurbaşkanı Sunay, öteden beri «Partilerin üzerinde birleşecekleri bir adayın saptanmasında» direnmemiş miydi, Gürler'e bile bu öğütte bulunmamış mıydı?.. Demirel'e göre, görev süresinin uzatılması serüveninden sonra Sunay'ın «TBMM dışından birini Senato'ya atamaya gönüllü» olup ol-

madığının araştırılması gerekiyordu. Çünkü bu konuda belli belirsiz kuşkuları vardı. Bununla birlikte, Ecevit'in önerisini de «akılcı» buluyordu.

Sonunda, karara vardılar.

AP üst düzey yöneticileri bir sabaha karşı konutlarına dönerken, Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan'ın adaylığı konusunda anlaşmış olmanın rahatlığı içindeydiler. İki parti de Taylan'ı, parlamento çalışmalarıyla yasaları anlayış açısından, Cumhurbaşkanlığına uygun görüyordu.

Sonunda, gelişmeleri öğrendik.

AP'nin kararını basın, 26 Mart 1973 günü ayrıntılarıyla saptayabildi. Oysa, o sabah saat 10.30'a değin hepimiz ne CHP'nin önerisini, ne de AP'nin kararını biliyorduk. Partilerarası sürüp giden görüşmelerin belirli bir noktaya varacağına —doğrusu— inanmamıştık.

Önerinin içeriğini saat 11.00'e doğru öğrendiğimiz zaman çok sevindik. Sevincimiz, Anayasa Mahkemesi Başkanı gibi saygınlığı olan bir sivilin adaylığından kaynaklanıyordu.

1950'de ulusal iradenin ezici çoğunluğuyla Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, ilk kez, bir başka «sivil» Cumhurbaşkanı olacaktı. Devletin odak noktasına bilgili, saygıdeğer, devlet fikri olan bir kişi gelecekti. Artık, Çankaya'ya açılan yolun ezberleye geldiğimiz yöntemden kurtulduğunu içimize sindirmeye çalışıyorduk. Bu yol bir kez açılınca, arkası gelecekti. Gelecek dönemlerde demokrasimiz sivilleşip, daha da Batılılaşacaktı.

Düşüncelerimizdeki, duygularımızdaki heyecan, işte bu yüzdendi.

Benzeri duyguları parti önderlerinde de seziyorduk. AP'nin kararı açığa çıktıktan sonra, Ecevit'in TBMM'deki odasına girdim. Taylan üzerinde Demirel'in de birleştiğini söyledim. Gözlerinin içi güldü, «Çok iyi, çok iyi» dedi. Mutluydu. Dönmeyi istediğimiz demokratik düzene doğru önemli bir açılış başlıyordu. Mutlu olması doğaldı.

Hepimiz gibi, herkes gibi.

«... AP önderi Demirel'in odasına şimdi Feyzioğlu girdi» dedim Ecevit'e.

Kısa süren konuşmamızdan hemen sonra, Ecevit'i bir başka odaya geçerken koridorda yakalamıştım. «Siz, gördünüz mü, işittiniz mi?» diye sordum.

«Hayır» diye yanıtladı.

Yüzü karardı; gözlerinde şimşekler çakıyordu âdeta :

«Ne gerek var şimdi Feyzioğlu ile konuşmaya?» dedi... «Feyzioğlu'nu araya sokmaya?»

Sinirliydi : «Feyzioğlu, olumlu bir noktaya gelen bu işi, karıştırmaktan başka bir şey yapmayacak» diyordu.

Doğrusu, Feyzioğlu'nun Demirel'in yanına girdiğini gören gazetecilerde de bir kaygı uyanmıştı. Koridorlarda «gereksiz konuk» diye nitelendirdiğimiz Feyzioğlu'nun, bu davranışına karşı AP'liler de «Canım, ne yapalım, 'pat' diye geliverdi» diyorlardı. Çağrısız gelen konuk geri çevrilmez ya!

İki partinin Taylan üzerinde birleşmesinden sonra, Feyzioğlu devreye girmişti.

Ordu ise, susuyor, gelişmeleri izlemekle yetiniyor, hiçbir hareket yapmıyordu.

25

SUNAY DARBESİ

Sunay, gelişmeleri izlemekle yetinmedi.

GP önderi Turhan Feyzioğlu, GP'li Başbakan Melen'den o sabahki kimi görüşmelerin ayrıntılarıyla ilgili bilgi aldıktan sonra Demirel'le konuşmaya girişmişti.

Ecevit'le Demirel'in «yeni aday» üzerinde konuşmak için buluşacaklardı o sabah, Başbakanlık Konutunda başka bir gelişme olmuştu.

Yeni üçgen buydu.

Baharı muştulayan o mart sabahı, Orgeneral Semih Sancar, Amerika Birleşik Devletleri'ne gittiği için Genelkurmay Başkanlığına «vekâlet» eden Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Eşref Akıncı, Başbakan Ferit Melen'le görüşüyordu. Orgeneral Akıncı, Melen'e cumhurbaşkanlığı konusunda Ordunun yeni eğilimlerini anlatmıştı. Yeni seçeneklerin arandığı bu sırada Akıncı Paşa, sözü geçen gelişmeler karşısında kimi adları da içine alan «Ordu yaklaşımları»nı açıklamıştı.

Feyzioğlu'nun Başbakanlık Konutundan aldığı bilgilerin ışığında, AP önderiyle görüşmek istemesinin nedeni buydu işte.

Ordu, o günün erken saatlerinde iki parti arasında Taylan üzerindeki birleşmenin ayrıntılarını biliyordu. Bu, doğaldı.

Aslında Ecevit gibi, AP üst düzey yöneticileri de Feyzioğlu'nun devreye girmesini soğuk karşılamışlardı. Feyzioğlu, AP önderinin Taylan adından söz etmesinden sonra, «niçin TBMM içinden birini seçmeye yönelmediklerini, Meclis dışından bir aday aradıklarını» soruyor, örneğin hükümette görevli Naim Talu'yu ya da Kontenjan Senatörü Sabahattin Özbek'i düşünmediklerinden yakınıyordu. Özbek seçilirse, Gürler yanlılarında da bir «sinme» görülebilirdi.

Parti önderlerinin çalışma odalarının bulunduğu koridor, artık ana-baba günüydü.

Gazeteciler, foto muhabirleri, filmciler, parti yöneticileri yer yer toplanıyor, aralarında tartışıp konuşuyor, sigara üstüne sigara içiyor, çay taşıyan Meclis personeli sürekli koşuşuyordu.

Demirel, GP önderinden sonra, Ecevit'le bir araya gelmiş, Feyzioğlu'nun önerilerini aktarmış, hatta —sonradan Başbakanlık yapacak— Naim Talu üzerinde bir 'birleşme' aramıştı. Ecevit, Talu'nun adına karşı çıkmıştı. Ona göre Talu, 'iş' çevrelerinin, Özbek de yakın günlerde yaptığı bir radyo konuşmasıyla 'sağın' adamıydı. CHP, Talu hakkında bir gensoru verme hazırlığına girişmişti. Demirel, parti önderleriyle yalnız konuşuyor, bu görüşmelere girmeden önce yanında bulunan parti yöneticilerini dışarı çıkarıyor, sonra yeniden çağırıyordu.

Bir gazetecinin deyimiyle, Meclisin ikinci katı Atatürk Bulvarına dönmüştü. Tek eksik: Taşıtların korna sesiydi!

Önderler arasındaki bu sıkı işbirliğinin görüntülendiği saatlerde, AP'ye «etkili güç» diye nitelenen Ordudan, bir liste geldiği söylenildi. Kimin tarafından AP'ye iletildiği öğrenilemeyen bu listede, Ordunun «Cumhurbaşkanı olarak benimseyebileceği» adlar bulunuyordu : Naim Talu, Sabahattin Özbek, Faruk Gürler ve Fahri Korutürk.

Taylan'ın adı, listede yoktu.

Melen'in daha önceden bu adları bilmesine karşın, siyasal partilere hemen iletmemesi eleştiriliyordu.

Sinirler gene gerilmişti.

AP ile GP arasında gidip gelmelerin yoğunlaştığı bir sırada CHP önderi, sorunun yeni baştan bir «yara»ya dönüşeceğinden kaygılanarak, «Demirel'le son kez görüşeceğini, eğer aralarında daha önceki anlaşmanın sürmediğini saptarsa, kesinlikle devreden çıkacağını» söyledi.

Ecevit'in, sabrı taşmıştı.

Bu kez, ikinci bir dalga geldi. Başbakan Melen, Demirel ve Ecevit'le yarımşar saatlik bir görüşme yaptı. Bu görüşmelerden sonra —gerekirse— Feyzioğlu ve Bozbeyli ile de konuşacaktı.

Ortalık bir kez daha karıştı. Demirel'le herhangi bir öneri getirmediğini söyleyen Melen, AP önderinin fikrini öğrenmek için görüşme isteminde bulunduğunu öne sürüyordu, gülümsemek için kendini zorlayarak.

Melen'den sonra, AP çevrelerinde bir şaşkınlık görüldü. Haksız da değillerdi. Başbakan Melen, daha önce Ordunun onaylayacağı söylenen dört addan hiç söz etmemiş, Silahlı Kuvvetlerin Faruk Gürler ya da —sürpriz bir ad— üzerinde durduğunu bildirmişti : Nihat Erim.

Ordu, «ters düşmeyecek bir aday» istiyordu. Melen, İsmet Paşanın da seçilebileceğini belirtiyordu. Melen'den sonra bir araya gelen AP ve CHP önderleri, bir kez daha şaşırmışlardı. Başbakanın iki öndere verdiği adlar biribirini tutmuyordu. Birbirlerine bakıp, Başbakanın ne yapmak istediğini sormuşlardı... O günün sabahı Ordu Komutanlarıyla görüşen Melen'in, beş altı saatlik bir gecikmeden sonra bu görüşmeleri yapmasının nedenini anlayamamışlardı.

İki parti, aralarındaki anlaşmayı değiştirmediler.

Taylan'ın adaylığında direneceklerdi. Oysa, en geç öğleye doğru Cumhurbaşkanı Sunay'ı görüp Taylan'ın Senato'ya atanması ve Cumhurbaşkanı adayı olabilmesini sağlayacak girişimler gecikmişti. Feyzioğlu ile Melen'in araya girmesiyle akşam saatleri yaklaşıyordu.

Bir anda ortalığı karıştıran bu olaylar dizisi, AP ile CHP' nin kararlılığı yüzünden duruldu. Ve... Feyzioğlu, iki partiye haber göndererek Taylan'ın adaylığını destekleyeceğini bildirdi. Artık, alınan kararın uygulamaya girmesi zamanı gelmişti.

Sunay'a çıkmadan önce, Taylan'ı Senato'ya sokabilmek için bir üyenin istifa ettirilmesini sağlamaları gerekiyordu. Görev, AP'ye düştü. Sunay kontenjanından Vahap Güvenç bulundu, durum anlatıldı, Cumhurbaşkanı kabul ederse Taylan'ın seçilebilmesini sağlamak için istifa etmesi rica edildi. Güvenç, kabul etti.

Ancak, Taylan'ın dışında başka aday arayan, direnen Feyzioğlu, neden birdenbire karar değiştirmişti?

Ortaya AP'lilerin kabul edemeyecekleri 'bir şey' atıldı.

Üç parti önderinin Çankaya'ya çıkmaya hazırlandıkları sırada, kuliste Taylan'la ilgili bir «dosyadan» söz edilmeye başlandı. Demokratik Parti çevrelerinde bu «dosyanın içeriği» konuşuluyordu. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam cezaları CHP'nin isteğiyle Anayasa Mahkemesinde görüşülürken, Başkan Taylan, usül yönünden Meclisin onay kararını eleştirmiş, bu yönde bir de karşı yazı yazmıştı.

Bu eylemiyle DP'nin amacı, AP'nin içini karıştırmak, Taylan'a yönelecek oyları parçalayıp, seçimi baltalamaktı. Durum, ilginç bir aşamaya gelmişti. Gürler dışında kimin adaylığından söz edilirse, kısa süre sonra, bir «kaynaktan» o kişiyle ilgili olumsuz bilgiler Meclis kulisine sel gibi akıyordu.

Söylenti kaynakları arı gibi çalışıyorlardı.

Demirel'le Ecevit, bütün söylentilere kulaklarını kapamışlardı.

Eğer bütün bu söylentilerin doğruluğuna inanılırsa, ya da bu söylentilerin gerçek olup olmadıkları araştırılmaya başlanırsa, cumhurbaşkanını yıllar yılı seçemeyeceklerdi.

TBMM binasındaki telefonların dinlendiği, ses alma araçlarıyla bu görüşmelerin saptandığı söyleniyor, kimi milletvekillerinin gizli istihbarat örgütüyle ilişki kurup bilgi aktardıkları kulaklara fısıldanıyordu.

AP üst yöneticilerinden Nuri Bayar —bu kargaşa ortamında— Çankaya'ya telefon ederek üç parti önderinin Sunay'la görüşmek istediklerini bildirdi.

Köşk, bu görüşme için saat 19.30'u uygun görmüştü.

Ecevit, siyah paltosunu giyerken, çevresine,

«Sayın Demirel acaba gittiler mi?» diye sorduğu sırada, saat 19.10'du.

Gitmediği yanıtını aldıktan sonra, asansöre bindi, aşağı indi.

Feyzioğlu da koyu renk giysiler içindeydi. Gülümsüyordu; gözlerinde son gelişmeleri alaya alan kimi gölgelerin uçuştuğu izlenimi veriyordu insana.

Demirel, durgundu.

Üç parti önderi ayrı ayrı Çankaya yolunu tuttular.

Önderlerin arabaları Atatürk Bulvarından Çankaya'ya doğru yol alırken, Sunay, çalışma odasında bir aşağı bir yukarı geziniyordu. Sinirliydi.

Demirel'i sağına, Ecevit'i soluna, Feyzioğlu'nu karşısına oturttu.

Üç öndere bakıyor, piposundan derin nefesler çekip dumanı havaya üflüyordu.

AP önderi, Cumhurbaşkanını inceledi. Sonra, «Cumhuriyet neslinin üç parti önderi olarak huzurunuzda önemli bir devlet sorununun çözümü için bulunuyoruz» dedi. Vardıkları kararı anlattıktan sonra, bugüne değin pek çok sorunda ayrı görüşlere sahip üç partinin, devletin en önemli sorunundaki birleşik tutumlarının sevinilecek bir olay olduğunu belirtti.

O dakikaya değin susup dinleyen Sunay, birden patladı :

«... Ben, Senato'daki müzakerelerde anlatılan adam mıyım?...» dedi. Kırılmıştı, üzgündü. Partilerarası bir anlaşmaya varıldığı için «uzatma formülünü» onaylamıştı. Komutanlar darboğaz içinde bulunduğumuzu anlatmışlar, ülke yararına son bir görev yapmasını, süresinin uzatılmasına karşı çıkmamasını istemişlerdi. Artık her şey bitmişti! 28 Mart günü Çankaya Köşkünü bırakacaktı. İnönü'nün konuşmasını kınıyordu. AP ve CHP'ye görevini uzatma önerisiyle ilgili çabalarından ötürü teşekkür etti. Sunay formülüne karşı çıkan Feyzioğlu'na bakmadı bile.

Fakat, üç önderin önüne koyduğu öneriye doğrudan girdi:

«... İki gün sonra ayrılacağım bir makamdan, iki gün sonrası için önemli bir karar vererek gitmem doğru olmaz...» dedi.

Sunay, bu girişten sonra, «Böyle bir sonuç düşünemiyorum. Ben Taylan'ı Senato'ya atayamam. Ama, 28 Mart'ta görevimden ayrılıyorum, yeni Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar bu makama Senato Başkanı Tekin Arıburun vekâlet etmeye başlayacaktır. Dilerse, bu önerinizi yerine getirebilir...» diyordu.

Bu görüşmenin olduğu sırada, Taylan'ın evi —Çankaya'daki sonuçtan habersiz— gazetecilerin saldırısına uğramıştı. Cumhurbaşkanlığına kesin gözle bakılan Muhittin Taylan'la röportajlar yapılıyordu, demeçler alınıyor, özgeçmişi öğreniliyor, çocuklarıyla eşiyle fotoğraflar çekiliyor... Hatta, aile albümlerinden çocukluk fotoğrafları koparılıp gazete bürolarına kaçırılıyordu.

Oysa, Sunay olayı bitirmişti.

Erken gelen kutlama, kısa sürede sona ermişti.

Sunay, Taylan'ı Senato'ya atamıyor; olay, bu kararlılık karşısında buz üzerine yazılan öyküye dönüşüyordu.

Öteki öyküyse, Çankaya Köşkünden ayrılan üç önderin duygularıyla ilgiliydi.

Cumhurbaşkanının konuşmasından sonra üç önderin durumunu bana özetleyen Demirel,

«Çankaya'ya girdiğimizde karşımızda 'sinirli bir insan' vardı. Çankaya'dan çıkarken 'dört sinirli insandık'» diyecekti.

Demirel'in anlattığına göre, «Sunay'a bir aday bulduklarını söylemeye ve yardım istemeye gitmişlerdi. Sunay, bu isteği dinleyeceği yerde 'kendisini' anlatmıştı.»

Cumhurbaşkanlığı bunalımında son birkaç gün, böylece, sonuç vermeden eridi gitti.

AP, Taylan sorununa «kapandı» gözüyle bakmaya başladı. Taylan konusunda CHP'nin direnebileceğini söylediğim zaman Demirel, «Olanaksız» diyordu. «... Doğdu ve öldü. Keşke seçilebilseydi. İsterdik. Bunalım sona erer, hiç değilse devleti bilen birisi, Çankaya Köşkünde otururdu...»

Bu kısırdöngüden nasıl kurtulacaktık?...

26

ASKI

Yerçekiminden kurtulmuştuk da sanki boşlukta geziyorduk.

Tünelin ucunda ışık görünmüyordu. Denenen bütün yollar sonunda çıkmaza girmişti. Hele iki büyük partinin aralarında görüşüp anlaşarak bir aday ortaya çıkarmalarından sonra varılan sonuç hemen her çevreyi, her kesimi karamsarlığa itmişti.

Ne olacak, devletin özüyle ilgili bu bunalımdan nasıl çıkılacaktı?..

Demirel'in, Ecevit'in —CHP önderinin deyimiyle— «varlığı ile yokluğu kestirilemeyen Melen hükümetinin» hiçbirinin yeni bir seçenek sunma olasılığı yok gibiydi. Ancak, hepsi de «devletin başsız kalamayacağını» söylüyorlardı.

Doğruydu. Şu ya da bu yoldan bir Cumhurbaşkanı seçilir, Çankaya Köşküne oturur veya oturtulurdu! Yöntem uygulamalarından doğan kimi ayrımların demokratik rejim açısından sakıncalarını bildiğimiz için, Cumhurbaşkanı sorununun partilerin bulacağı yoldan düzlüğe çıkmasını istiyorduk.

Fakat, dileğimizi doğrulayacak bir «çözüm» yolu görünmüyordu ortalıkta.

Görev dönemini tamamlayan Sunay, Çankaya'dan ayrıldı. Küçük köpeği Yaşar'ı, eşini Orduevine taşıdı.

27 Mart sabahı bürolara umutsuzluğun getirdiği yorgunlukla ayağımızı sürüyerek gittik. Siyasal kulislerde neler konuşulduğunu öğrenmek için yorucu çalışmalara gerek yoktu. Böyle günlerde gizlendikleri köşelerden kimlerin çıkacağını, bunların neler söyleyebileceğini biliyorduk. Rejimi kötüleyip Orduyu yüceltenlerin amaçlarını, yapmak istediklerini kestirmek zor değildi.

Hepimiz, bunalımdan çıkmak için ikili ilişkilere özen gösteren parti önderlerinin peşindeydik.

Yanılmamıştık.

Demirel, Başbakanlığa çağrılmıştı.

27

VİZE

«Karşılıklı anlayış havası içinde fikirler söylendi» diyordu Demirel.

Başbakanlığın kapısında gazetecilerle konuşan AP önderi, fazla ayrıntıya girmiyordu. Oysa, yeterli değildi. Başbakanın çalışma odasında Demirel - Melen arasındaki bir görüşme değildi bu. —Sancar, ABD'de olduğu için— Ordunun bir numaralı generali Kara Kuvvetleri Komutanı Eşref Akıncı Başbakanlığa, beraberinde Genelkurmay İkinci Başkanı Turgut Sunalp'ı da alarak gelmişti. Görüşme, bir biçimde Demirel - Ordu arasında, Başbakan Melen'in çağrısıyla gerçekleşmişti.

Toplantının sürdüğü saatlerde kimi kişilerce «Pandoranın kutusu» açılmıştı.

Ordunun, «Eh, artık yeter!» demek için Başbakanlıktaki görüşmeyi düzenlediği öne sürülüyordu. Ordunun, Arıburun'u 27 Mayıs'a karşı olduğu, İhsan Sabri Çağlayangil'i 27 Mayıs'ın hapse attığı, Meclis Başkanı Sabit Osman Avcı'yı kimi sakıncalı davranışları nedeniyle istemediği söyleniyordu. TBMM dışından bir adı ise, kabul edemezdi. Yeni adaylar bulunamadığına göre, Ordu Gürler üzerinde direnecekti!

Dönüp dolaşıp, aynı noktaya gelmiştik.

Ordunun bu baskıyı yaparken elinde dayandığı bir nokta vardı. Gürler Paşa adaylıktan çekilmişti, ama hâlâ turlarda 150 dolayında oy alıyordu. Bunun bir nedeni yok muydu?..

Bitmeyen bir görüşmenin içeriğini bu denli ayrıntılarla öğrenebilenlerin becerikliliğine, ustalığına şaşmamak elde değildi.

Parlamento koridorunda İsmet Paşa, Devlet Bakanı AP'li Doğan Kitaplı'yı kolundan yakalıyor, «Ne zaman seçilecek?» diye soruyordu. Doğan Kitaplı ise, «Nereden bilebilirim Paşam» deyince, öfkeleniyor, «Olmaz böyle şey. Devlet başsız kalmaz» diye söyleniyordu.

Devlet, elbette başsız kalmayacaktı. İlk haber geldi, Demirel paltosu ile şapkasını Başbakanlıkta unutmuştu. Havadan

sudan boş birkaç cümle söyleyen Demirel'in bu unutkanlığı kulislerde başka biçimde yorumlanıyordu.

Başbakanın çalışma odasında öylesine sert tartışmalar olmuş; Ordu, AP önderini öyle sıkıştırmıştı ki, Demirel paltosunu, şapkasını unutacak duruma gelmişti!

Demirel'den sonra Başbakanlıktan ayrılan Genelkurmay Başkan Vekili Kara Kuvvetleri Komutanı Eşref Akıncı, daha konuşkandı :

«Demirel'e Silahlı Kuvvetlerin bir isteğini ilettiniz mi?»

«Hayır!»

«Cumhurbaşkanının bir an önce seçileceğine inanıyor musunuz?»

«Onu parlamento bilir. Biz bilmeyiz.»

«Cumhurbaşkanlığı seçiminde Silahlı Kuvvetler 'rencide' olmuş mudur?»

«Hayır hayır!»

Evet!. Evet!.. Bütün çabalara karşın, Ordu bütünüyle Cumhurbaşkanlığı sorununun dışında kaldığını —bir kez daha— doğruluyordu.

«Pandoranın kutusu»na bir tekme!

Demirel, parlamentodaki odasında yanında oturan partinin Genel Sekreteri Nizamettin Erkmen'e,

«Konuş Bakalım Başbakanla, ne istiyor, bir öğrenelim» dedi.

Bir önceki gecenin gelişmeleri üzerinde görüşmek için 27 Mart sabahı çalışmaya geldiğinde, saat 12.00'ye doğru, sekreterliğini yapan Meclis memurlarından Sami Çelikbaş, Demirel' in yanına gelmiş, küçük kâğıda yazılı bir not uzatmıştı. Melen, AP önderiyle görüşmek istiyordu.

Bunun üzerine o da Erkmen'den, Başbakanla ilişki kurup çağrının nedenini saptamasını istemişti. Erkmen geldi ve «Ferit Melen, Genelkurmay Başkan Vekili Akıncı'nın sizinle görüşmek istediğini, bu görüşmenin Başbakanlıktaki odasında yapılmasını düşündüğünü söyledi» dedi.

Kısa süre düşünen Demirel, «Eğer çağrı sahibi Sayın Başbakan ise giderim. İçeri girer ve çıkarken gazetecilere demeç veririm» diye olumlu bir yanıt verdi.

Demirel, yanında Erkmen'le saat 13.00'te Başbakanlığa girdi.

Kristal avizelerden dağılan ışık, sessizliğin sürüp gittiği odayı aydınlatıyordu. Pencerelerin hemen önünde, yuvarlak masanın çevresinde iki orgeneral oturmuş, bekliyorlardı.

Demirel içeri girdi.

Yuvarlak masanın çevresinde toplandılar. Çağrının gerçek sahipleri, Akıncı ile Sunalp'tı. Akıncı Paşa çocukluğunda askeri okula girmiş, ömrünü Ordu içinde geçirmiş, kısa boylu, ama dinç bir insandı. Turgut Sunalp ise, iri, uzun boyluydu. Genelkurmayın istihbarat servisleriyle birlikte yaptığı değerlendirmeden sonra Gürler'in seçilmesini «aritmetik» bir kesinliğe bağlayan hesaplarıyla arkadaşları arasında bir hayli ün yapmıştı. Şimdi, cumhurbaşkanı seçiminin darboğaza girdiği gün Akıncı Paşayla yeniden ortaya çıkıyordu.

Ferit Melen, konuklarını ağırlamak, dinlemekle görevliydi; bekliyordu.

«Bu olanaksız» dedi Demirel. «Nedenlerini uzun uzadıya anlatmaya gerek yok, Gürler Paşayı seçmemiz olanaksız!»

Görüşme, Akıncı Paşanın «Ordu bünyesindeki huzursuzluğu» anlatmasıyla başlamıştı. İki Paşa, cumhurbaşkanının bir türlü seçilmemesinin «Ordu içinde kaynaşmalar» yarattığını anlatmışlardı. Orgeneral Akıncı, «Sunay'ın görevi uzamadı. Öteki yollar sakıncalı. Adayımız Gürler Paşadır, seçiniz Gürler'i bunalım sona ersin» demişti.

Demirel, sonucun buraya uzanacağını daha görüşme başlarken anlamıştı.

AP önderi bu isteğe karşı çıkan bir konuşma yaptıktan sonra, TBMM'deki oy dağılımını açıklamaya başladı.

Akıncı Paşa, «Sizi zorlamıyoruz» diyordu.

Demirel ise, Türk Silahlı Kuvvetlerinin 13 Mart günü Gürler'in seçilmemesiyle «büyük itibar kazandığını» söylüyordu.

Araya giren Turgut Sunalp, «Neymiş o 'itibar' Sayın Demirel» diye sordu.

Demirel, «Söyleyeyim» dedi ve söyledi :

«... 13 Mart günü eğer Gürler Paşa seçilmezse Ordunun yönetime el koyacağı yaygındı. Öyle inandırıcıydı ki, herkes Ordu müdahalesini bekliyordu. Oysa Ordumuz kışlasında kaldı. Elbette ki bu sonuç, yaygınlaşan söylentileri bir anda sildi. Bu durum, Silahlı Kuvvetlerimize büyük 'itibar' kazandırdı...»

Sunalp atıldı : «Ordunun müdahale edeceğine siz de inandınız mı?» dedi.

Bir bakıma Ordu ile Demirel'i karşı karşıya bırakmak için sorulmuş bir soruydu bu.

Demirel, «İnanmam ya da inanmamam sorun değil» dedi.

«... Ne olursa olsun, 13 Mart günü ne yapmayı kararlaştırdıysak, bunu gene yapacaktık. Hiçbir şey değişmeyecekti. Türk Silahlı Kuvvetleri, korumak ve kollamakla görevli olduğu Cumhuriyetin kalbini, yani parlamentoyu tahrip edemez. Türk Silahlı Kuvvetleri bu davranışıyla bir hukuk devletinin ordusu olduğunu kanıtlamıştır. Bu 'itibarı' zedelemeyiniz. Saklı tutunuz, tutalım...»

Kısa süren sessizlikten sonra Demirel, «Şayet zorlarsanız, açıkça söyleyeyim, bu zorlama sonuç vermez, halkımızla Ordunun arasını açmış olacaksınız» diye konuştu.

Her dakika, sanki «bir şeyler» arıyormuşçasına araya giren Sunalp, birden konuştu, «Ne demek bu?» diye sordu.

«Şu demek» dedi Demirel:

«Parlamento halk tarafından seçilmiş bir heyettir. Halkın temsilcisidir. Ordu zorlamasıyla aradaki 'mesafe' açılır. Milletin ordusu, milletin parlamentosunun üzerine varmış olur. Ama, varmamalıdır. Çünkü, ordunun başkomutanlığı parlamentonun manevi kişiliğinde saklıdır. Böyle yüce bir kuruma ordunun müdahalesi, ya da onu zorlaması elbet olumlu sonuçlar getirmeyecektir...»

«Parlamentonun üstünlüğü» inancını kesin çizgileriyle belirleyen bu sözlere, parlamentoya baskı yapmayı düşünmediklerini söyleyen komutanların karşı çıkması olanaksızdı. Sancar Paşanın, daha Gürler Paşanın seçime aday olduğu sırada Ordu baskısının söz konusu olmayacağı yolundaki eğilimi —bir süredir— biliniyordu, hele Demirel'in Genelkurmay Başkanıyla «gizli buluşmasından» sonra...

Görüşmenin havası yavaşça başka yöne kaydı. Ordu baskısı söz konusu olmadığına göre, Komutanların Ordu adına sonucu sağlamayı kolaylaştıracak önerileri bulunabilirdi.

«Nihat Erim'e ne dersiniz?» diye soruyordu Akıncı Paşa.

«Sayın Başbakan bize Erim'i duyurdu» dedi Demirel. «Nereden çıktı bilemiyorum. Bize göre, Erim seçilemez. Ona oy vermemiz de olanaksız.»

Erim'in «nereden çıktığını» Akıncı Paşa açıkladı. Genelkurmay Başkanı, ABD'ye gitmeden sorunu aralarında görüşüp bir aday ararlarken, 'örneğin Nihat Erim gibi' bir 'kişilikten' söz etmişti. Önerinin kaynağı bu konuşmaydı.

«Çıktı, çıkacak» diye düşündü Demirel.

Devletin önemli, zor günlerinde «hep anımsanan ad», çıktı çıkacaktı ortaya.

Demirel, komutanların çeşitli seçeneklerin ardından son «çare» olarak aklından geçen adı öne sürmelerini bekledi.

Ne var ki, yanılıyordu. Komutanlarda, İsmet Paşanın seçilmesi gibi bir istek görünmüyordu. Öyleyse, Ferit Melen hangi nedenle ve neye güvenerek İsmet Paşanın seçilmesini istemişti?.. Ecevit'e de İsmet Paşanın adını vermişti.

Hazırlıklıydı, İsmet Paşa adı öne sürülünce, karşı çıkacaktı Demirel.

Akıncı Paşa, konuşmasını sürdürdü :

«Orduya ters düşmeyecek birini bulunuz. Fakat bu sözlerimi Ordunun 'vize' vermesi anlamında almayınız. Ordu bulacağınız kişiye 'vize' verirse seçilir gibi bir anlam çıkarmayınız.»

Demirel, yanıtladı :

«... Buraya vize almak için gelmedim. Cumhurbaşkanı parlamentonun özgür iradesiyle seçilecektir. Amacımız 'halka ters düşmeyecek' birini Çankaya'ya göndermektir. Bu yüce makama oturtmaktır. İnanmalısınız ki, Silahlı Kuvvetleri 'rencide' etmeyi düşünmeyiz. Herkesi memnun etmektir amacımız. TBMM ve halk çoğunluğunun üzerinde birleşeceği bir 'ad' bulmak istiyoruz...»

Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili görüşme bitmişti. Öteki konulara geçildi. 12 Mart muhtırasının öngördüğü reformlar gibi konular. AP önderi, «reformların, partisinin güvencesi altında olduğunu ve kesinlikle çıkarılacağını» yineledi. Sonra, genel seçime gidilecekti.

Oysa, Cumhurbaşkanlığı seçiminden sonra reformların çıkması için TBMM'ye değil, bir seçim hükümetinin kurulmasını sağlamak için yeni Cumhurbaşkanının çalışmaya başladığı ilk gün, Çankaya Köşküne gitti.

Reform yapılması gerekiyorsa, halkın seçtiği yeni parlamento ve sinesinden çıkacak yeni hükümet bunları üstlenirdi.

Bu görüşmeden sonra, umulmadık bir gelişme oldu.

28

«BUGÜN DEĞİL, 3 - 4 AY SONRA, 'BİR ŞEY' OLABİLİR!»

(1973 — Genelkurmay İkinci Başkanı, 1985 — MDP Genel Başkanı Turgut Sunalp)

Başbakanlıktaki toplantının resmi tutanağı, öykünün ilginç öteki yanlarını sergiliyordu.

Hepimizin ibret almasını sağlayacak yanlarını.

Melen'in çağrısı üzerine Başbakanlığa giden Demirel'le Genelkurmay Başkan Vekili Orgeneral Akıncı ve İkinci Başkan Turgut Sunalp arasındaki görüşme, o günlerde nasıl bir tartışma ortamında bulunduğumuzu gösteriyordu.

Bugün «demokratik bir siyasal partinin» önderi olan Sunalp'ın, o gün sergilediği tutum özellikle irdelenecek nitelikteydi.

Akıncı Paşa, Sunalp'a oranla son derece yumuşak, «tehdit edici» öğelerden uzak bir konuşma yapmıştı.

Öykünün «resmi ve bilinmeyen tutanağını» vermek, her açıdan yararlı :

GENELKURMAY BAŞKAN VEKİLİ, K.K. KOMUTANI EŞREF AKINCI : «Efendim, bu Cumhurbaşkanının süresinin uzatılması bizim istediğimiz bir şey idi. Faruk GÜRLER'in seçilmesi de bizim istediğimiz bir şey idi. Sayın GÜRLER'in seçimi olmayınca, SUNAY'ın uzatılmasına bel bağlanmıştır. Amma bu da akâmete uğradı. Dün akşam üç partinin Cumhurbaşkanını ziyareti ve *Anayasa Mahkemesi Başkanının Kontenjan Senatörü seçilmesi suretiyle Cumhurbaşkanlığına getirme arzuları bizi sizinle görüşmeye mecbur etti. Bu zatın solcuları himaye ettiği veya sola mütemayil olduğu tedirginliğimizi arttırdı.* Deniz GEZMİŞ dâvasındaki tavrı bellidir. Onun için biz bunun Cumhurbaşkanı tarafından kabûl edilmeyişini fal-i hayır telâkki ediyoruz. Genelkurmay Başkanımız burada yoktur. Ama, ben vekâlet ediyorum. Kendisinin görüşü de budur. SU-

NAY'ın uzatması mümkün olmazsa veya 5 + 5 formülü olmazsa GÜRLER'in seçilmesinin ordunun arzusu olduğunu size söyleyelim dedik.»

GENELKURMAY İKİNCİ BAŞKANI TURGUT SUNALP : «Böyle bir adamı nereden buldunuz?. GÜRLER benim komutanımdır. SUNAY da komutanımdır. *'Sayın GÜRLER Devlet Başkanı olursa ordu rahat eder.' Ordu ile Parlamento ve Devlet Başkanı arasındaki ahengi tesis eder diye düşündük. Onun için kendisi bu işe talip olmuştur. 'GÜRLER'in seçilmemesi halinde hemen bir şey olur diyemem.' 'Amma 3 - 4 ay sonra bir şey olabilir.' İsyan başkadır, ihtilal başkadır Ordunun anatomisi üstünde kumandanlar vardır. Ortada albaylar vardır. Altta genç subaylar vardır. Bu gençlerin elinde de silah vardır. Ordu bizim elimizdedir. Hâkimiz. Amma bunun devamı, GÜRLER'in Cumhurbaşkanı olmasına bağlıdır.* Bunu biz size bir daha anlatalım dedik. Şimdi Cumhurbaşkanı seçimine dalındı. Yer altı faaliyetleri üzerindeki çalışma yüz üstü kaldı. Memleketin durumunu siz de biliyorsunuz. *Ve nihayet GÜRLER'in Cumhurbaşkanı olması, seçim sonrasındaki meseleleri de çok kolaylaştırır.* Biz demokrasiden yanayız. Ben antikomünistim. Ben Moskova'da bulundum. Biz niye Adalet Partisi'yle hasım gibi bir durumda olalım. GÜRLER Atatürkçüdür, antikomünisttir.»

AP GENEL BAŞKANI DEMİREL : «Evvela 1973'teki Cumhurbaşkanı seçiminin özellikleri vardır. Atatürk rakipsizdi. Karşısına kimse çıkamazdı ama, buna rağmen, seçime müracaat etti. Çünkü, oradan lagalite doğar. Bir zorluk olmadı ise, şahsiyeti ile ve ondan sonra gelenler arasındaki mesafedendi. İNÖNÜ de Atatürk'ün Başbakanlığını uzun zaman yapmış bir kişi idi. O da rakipsizdi Kurtuluş Savaşı kadrosunun önde gelen simalarındandı. 1950'de rejim değişti. Tek parti ile çok partili cumhuriyet ayrı ayrı şeylerdir. 1950'de seçilmiş bulunan Üçüncü Cumhurbaşkanı da o günün şartları içinde rakipsizdi. Halk devletin kapılarını açmıştı. Büyük bir partinin başı dururken başkasını aramazlardı. 1961'de GÜRSEL protokolle seçilmiştir. 21 Ekim protokolü yapılmıştır. O günün siyasi liderleri —ben onun kenarında idim— zaman kazanmayı Meclisin kapanma ihtimaline tercih etmişlerdir. Böyle bir yola gitmişlerdir. 1966'daki Cumhurbaşkanlığı seçiminin de yine bir özelliği vardır. Onu Başbakan ve çoğunluk Partisinin Genel Başkanı olarak ben tanzim ettim. O bir uzlaşmaya dayanır. İstişareler yap-

tık. Sayın SUNAY etrafında oy toplayabileceğimizi gördük ve kendisinin Cumhurbaşkanı olması için bize hiçbir talep ve telkin gelmeden biz kendisine talip olduk. Ve 474 oyla 25 dakikada Cumhurbaşkanı seçtik.

1973 seçimi birden fazla namzetle yapılan bir seçimdir. İlk defa yapılıyor. Her 7 senede bir defa yapılacaktır. 1973 Cumhurbaşkanı seçimi öncesinde geçmiş olaylar vardır. Sayın MELEN bana 23 OCAK 1973 günü Sayın SUNAY'ın süresinin uzatılmasını intikal ettirdiği zaman kendisine 'Bu ortamda bunun zorla yapılmadığını kimseye anlatamayız. Bu takdirde Cumhurbaşkanlığı gibi bir yüce makamı herkesin ağzına sakız yaparız.' dedim. Ve buna karşı çıktım. Hadiseler geldi, *28 Şubat günü Cumhurbaşkanıyla vaki görüşmemde, Cumhurbaşkanı bana aynen : 'Benden Genelkurmay Başkanının Cumhurbaşkanı olmasını istediler.* Ben evvela Kontenjan Senatörü olması lazım dedim. Ben bunu bir şartla yaparım : Partiler bir protokol imzalarlarsa. Aksi halde buna tevessül etmem dedim' dediği zaman kendisine; böyle bir protokol imzalamayacağımızı açıklıkla söyledim ve ilave ettim : 'Bizim Sayın GÜRLER'in şahsı ile bir meselemiz yoktur. Ancak şayet Genelkurmay Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığına giden yolda bir önceki basamak olursa TBMM bir kenara itilir, devreden çıkar. Onun için bunu fevkalade önemli sayıyorum. Ama bir önemli mesele daha var, o da Ordu'nun içine hiç çıkarılmayacak şekilde siyaset sokulur. Çünkü, Cumhurbaşkanının devresi sona ererken Genelkurmay Başkanı olacak kimse artık Cumhurbaşkanı olacağından ordu Genelkurmay Başkanlığı mücadelesini Cumhurbaşkanlığı için kendi içinde yapar, bu da orduyu tahrip eder. Biz bu vebalin altında kalmayız' dedim.

Hiç kimse düşünmese bile biz orduyu düşünürüz. Biz devlet fikrinin adamlarıyız. Buna rağmen Cumhurbaşkanı, kendisini Kontenjan Senatörü seçti. 13 MART günü 4 turun neticesinden sonra 14 MART sabahı Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri bana geldi. Kendisine 'Cumhurbaşkanı teminat arıyordu. Teminat görmeden niçin Genelkurmay Başkanını Parlamentoya gönderdi?' diye sordum. O da bana; 'Diğer partilerin söz verdiğini, bizim partinin içinden de rey verileceğini' ifade etti. Neticenin öyle çıkmadığı görüldü.

Bu hadiseyi hikâye edişimin sebebi, bizim sayın GÜRLER'e neden taraftar olmadığımızı anlatmak içindir. Ben sizleri tanıyorum. Sizler ordunun siyasete girmiş bulunmasından muzda-

ripsiniz. Siyaset orduları tahrip eder. Türk Ordusu bizim milli mefahirimizdir. Türkiye birliğinin temel unsurudur. Başka milletlerin ordularından farklıdır. Etrafımız düşmanla çevrilidir. Bir Makaryos bile bizim için önemli problemdir. Onun için biz ordunun siyasete sürüklenip yıpranmasını istemedik.

Sayın AKINCI ve Sayın SUNALP Anayasa Mahkemesi Başkanı hakkında mütalaa beyan ettiler. Hakşinas olmak için ve kendi hareketimizi izah için söylüyorum. Biz de tahkikat, tetkikat yaptık. Vardığımız netice şudur : Hem de pek çok çeşitli kaynaklardan tetkikler yaptık. Bizim maksadımız bir kişiyi Cumhurbaşkanı yapmak değil, Türkiye Büyük Millet Meclisini görevini ifa edebilir hale getirmektir. Yaptığımız tetkikatın sonucunda Anayasa Mahkemesi Başkanının müstakil, antikomünist, devlete ve demokrasiye sadık, şahsiyet sahibi bir sayın kişi olduğu kanaatine vardık. Burada bir münakaşayı sürdürmek istemem. Şahıslar hakkında karşılıklı hüküm tesis etmeye çalışıyoruz. Biz bu kanaata vardık ki, böyle bir mutabakata girdik. Esasen bu mevzu bitmiştir. Sayın Cumhurbaşkanı kabul etmeyince yapılacak bir şey kalmamıştır.

Sayın Anayasa Başkanına gelişimizin sebebi şudur : Ayın 13'ünde yapılan 4 turun sonuçlarını değerlendirdik. 14'üncü günü hükümet başkanı, Cumhurbaşkanı seçimlerinin tehirini Millet Meclisi Başkanından istedi. İstek, 19 Pazartesi gününe kadardı. 16'sına bırakıldı. Biz de buna muvafakat ettik. 16'sında yapılan oylama sonu hakkında 5. ve 6'ncı oylamalar sonucunda şunu gördük : Sayın ARIBURUN'un 26 oya, Sayın GÜRLER'in de 153 oya ihtiyacı vardır. Bunların bulunamayacağını tespit etmiş olduğumuz için, seçimin neticelenemeyeceği kanaatine vardık. Ve böyle bir çıkmazın çözümünü bizatihi bu neticenin içinde bulduk. Yapılamayan seçim ne olurdu? Yapılabileceği bir zamana tehir edilirdi. Ona gittik. Maalesef Millet Meclisinde bir oy (299 - 80) ile talihsizliğe uğradık. Bu bir hesap hatası değildi. 10 oya hata denilebilir ama, 1 oya hata demek mümkün değildir. Bu bir kazadır. Cumhuriyet Senatosu'nda durum nazari olarak böyle bir teklifin geçirilebilmesine müsaittir. Zira, bu teklife Cumhuriyet Senatosunda AP, CHP, Kontenjan, hükümet ve bazı müstakil üyelerin oy vermesini beklerdik. Bunları topladığınız zaman teklifi çok aşan rey vardır. Esasen Cumhuriyet Senatosunda Anayasa değişikliğinin zorlukları vardır. Seçilmemiş üyeler var. Bunlar devletin doğrultusunda olsa, Anayasa değişikliği olur. Ama, devlete hep ters

istikamettedirler. Ama biz, bu üyeleri Anayasa değişikliğine tesiri olan seçilmiş Senatörlerden karşılamaya mecburuz. Cumhuriyet Senatosundaki durumu gördünüz. İşte o akşam, ne yapacağız diye düşünmeye başladık. Size şunu ifade edeyim ki, daha evvel reddettiğimiz, daha sonra çare olarak düşündüğümüz uzatma, benim 15 arkadaşıma mal oldu. 15 Parlamento Üyesi, bir partinin Mecliste veya Senatoda Grup kurmasına yetecek kadardır. Mecliste 15 üyesi olmayan partiler vardır. Bu bizim meseleleri ne kadar samimiyetle tuttuğumuzun işaretidir.

Biz, 25 akşamı ve 26'ncı günü diğer partilerle temaslar yaptık. Ne yapacaktık?. Benim oyum kâfi değil. Bu kâfi olsa bile gizli oyla yapılan bir seçim. Grup kararı almak mümkün olmadığı gibi, farzı muhal alsanız, icra etmek mümkün değil. Seçimin nasıl yapıldığını gördünüz. Hücreler kondu. Evvela Parlamenter arkadaşlarım buna itiraz ettiler. Prestij meselesi yaptılar. Ben, önemli bir hadisedir, netice münakaşa edilmemelidir dedim. Bu, Parlamentoyu istismarlardan korur dedim. Seçimler böyle yapıldı. Şimdi biz Parlamentonun görevini ifa edebilmesi için çalışmaya koyulduk. Bir mutabakat sağladık, fakat bunu yürütemedik.

Sayın SUNALP, Adalet Partisi'yle hasım gibi bir duruma düşmekten bahsetti. Adalet Partisi, Türk Silahlı Kuvvetlerine toz kondurtmamıştır. Orduyu bizden iyi, bizden çok müdafaa eden kimse yoktur. 12 Mart muhtırasını münakaşa etmek istemiyorum. Bunun hemen sonunda şu zat Başbakan olacak dediniz, Partinizden istediğini alacak dediniz, yönetime ters düşenlerden bakan aldınız. Güvenoyu alacak dediniz, hepsini yaptık. 25 - 26 Nisan 1971'de Örfi İdare lazım dediniz, biz yine peki dedik. Anarşistlerin asılması lazım dediniz, el kaldıran biziz. Anayasa değişecek dediniz, değiştirdik. Reform çıkacak dediniz, çıkaran biziz. Bütün bunları biz, orduyu başarılı kılmak için yaptık. Orduyu başarılı kılmak tabiri bana aittir. Biz antikomünistiz. Bütün bu saydıklarım, bize dayanılarak yapıldı. Ben, Şubat 1972'de Parti Başkanlarını ziyaret ederek onlara, daha sonra Cumhurbaşkanını ziyaret ederek orduyu başarılı kılmanın yollarını söyledim. Bir Millet düşmanlarına karşı kullanacağı kendi ordusunu mağlup edip de ne yapacak?.

Biz siyasetçileriz. Yara alırız, onu tamir ederiz. Ama ordu öyle değildir. Adalet Partisi olarak biz, ordunun başarısı için bu kadar gayret sarfettikten sonra, acaba neden orduyla hasım durumuna düşmüş oluruz?. Siyaseti de, partiyi de, memlekete

hizmetin vasıtası sayarız. Bizim için iktidar önemli değildir. Gayet tabiîdir ki, her parti programını tatbik için iktidar ister. Partiler iktidar peşinde olmazlarsa, iane cemiyeti mi olacaklardır?.

Bizim için önemli olan mesele, şu Anayasa'nın işlemesidir. Bu Anayasa ile kurulu bulunan Cumhuriyeti korumak ve kollamak görevini üstüne alan ordunun, emrinde bulunduğu ve Cumhuriyetin kalbi olan Türkiye Büyük Millet Meclisini tahribine kalkacağına hiç ihtimal vermem.»

SUNALP : «Biz AP'ye neye hasım olalım?»

DEMİREL : «Şimdi bir yere geliyorum. Sayın AKINCI, sayın GÜRLER'in seçilmesi hususunda bizim yardımcı olmamızı rica ediyor.»

AKINCI VE SUNALP : «Evet.»

DEMİREL : «Sayın Kumandanlar, ben size bir şey söyleyeyim, sayın GÜRLER'in seçilmesi imkânı mevcut değildir. Ben çıkıp Grubumda rey verelim desem, bütün arkadaşlarım ayağa kalkar, 'sen ver' derler. Zihinler ve vicdanlarda kanaat ve karar teessüs etmiştir. Ben size, Parlamentoyu bilen bir kişi olarak söylüyorum. Ben AP'nin Genel Başkanıyım. Bana bunu söylemeniz bir mana taşır. Ben de size Parlamentonun neyi yapıp yapmayacağını söylüyorum. Bugün Cumhurbaşkanı seçiminin 14'üncü günüdür. Yalnız bizim değil, bizim dışımızdaki Grupların da havası teessüs etmiştir. Bu işi zorlamakla, Parlamento ile ordu arasındaki ahengi zedelersiniz.»

AKINCI : «Neden yani?»

DEMİREL : «Neden olduğunu söyleyeyim : Parlamento, lalettayin 600 kişi değildir. Böyle olsa, şunu ister, bunu istemez. Bu da bir mana taşımaz. Parlamento, seçilmiş 600 kişidir. İstediği, istemediği mana taşır. Parlamentoyu zorlarsanız, onu seçen milleti zorlamış olursunuz. Bu da, Parlamento - Ordu arasındaki ahengi zorlamak demektir. Bu ahenk fevkalade hayatidir.

13 MART günü Türk Demokrasisi önemli bir imtihandan geçmiştir. Bu imtihan, Türk Parlamentosunun olduğu kadar, Türk ordusunun da imtihanıdır. İçerde ve dışarda 13 Mart günü şayet sayın GÜRLER seçilmezse, ordunun devlete el koyacağı yaygındı.»

SUNALP : «Siz buna inandınız mı?.»

DEMİREL : «Ben buna hiçbir zaman inanmadım. Ama inansam da, inanmasam da hareketim değişmezdi. Bunlar içer-

de ve dışarda söylenen, yazılan şeylerdi. *Türk Parlamentosu baskı altında gösterilmişti.*»

AKINCI : «Yani şimdi sizinle görüşmemiz de baskı mı?..»

DEMİREL : «Öyle telakki etsem buraya gelmezdim.»

SUNALP : «Çizdiğimiz manzaraya inanıyor musunuz?.»

DEMİREL : «Bu sualinizi esefle karşılarım. Ben, Türkiye Cumhuriyetinin kaderinde 6 sene, görev deruhte ettim. Benim bildiklerimi henüz bilmeyenler vardır. Bazı sırların mezara kadar gideceğini de ifade ettim. Çizdiğiniz manzaranın doğruluğundan şüphe etmek durumunde beni göremezsiniz.»

SUNALP : «Bu manzarayı ortadan kaldırmanın çaresi, GÜRLER'in Cumhurbaşkanı olmasıdır.»

DEMİREL : «GÜRLER'in Cumhurbaşkanı olmasıyla bu manzaranın düzeltilmesi arasında münasebet göremiyorum. Neye GÜRLER çare olsun?.»

SUNALP : «Şimdi bir şey olmaz. Şimdi ordu elimizdedir. Ama 4 ay sonra olacağa karışmayız. Biz bir hatırlatma yapıyoruz. Size söyleyelim, son bir görev yapıyoruz.»

DEMİREL : «Türkiye Büyük Millet Meclisinin hür iradesiyle vereceği bir kararı benim şu veya bu istikamete çevirmem mümkün değildir.»

AKINCI : «Bir kişi için ordu ihtilal yapmaz. Ama biz bunu istiyoruz.»

DEMİREL : «Karşılıklı fikir teatisinde bulunduk. Siz endişelerinizi söylediniz. Ben neyin mümkün olduğunu, neyin olmadığını size söyledim.»

AKINCI : «GÜRLER mümkün olmazsa, sayın ERİM'le de orduyu tutabileceğimizi Kumandanımız Amerika'ya giderken söyledi. Sayın MELEN ae size dün iletti.»

DEMİREL : «Evet ben de kendisine (MELEN'e) gereken şeyi söyledim.»

AKINCI : «Şimdi ne olacak?»

DEMİREL: «Ben de bilmiyorum. Biz de alternatif arıyoruz.»

AKINCI : «Ordunun durumunu biliyorsunuz. Bize ters gelmeyen bir alternatif olsun. (İkisi birden) : *'Bu vize demek değildir.'»*

DEMİREL : «Biz, sizi rencide etmeyiz. Siyasetçilerin orduyu rencide etmeleri akıllarından geçmez.»

SUNALP : «GÜRLER olsa iyi olur.»

DEMİREL : «Ben size gerçekleri olduğu gibi söyledim. Mümkün görmüyorum.»

29

BİR YAZGININ AĞLARINI ÖRDÜĞÜ ANLAR

«Demirel düşmanlığı» bir kez daha boy gösterdi.

Sosyal, ekonomik eğilimlerine, uygulamalarına karşı olma bir yana, milletin büyük çoğunluğuna dayanan bir partiyi, AP' yi sürekli kötülemeye yönelik çabalar yeniden alevlendi. Bu tür çaba sahiplerinin yorumlarına göre, Demirel cumhurbaşkanlığı bunalımını hep körüklemişti. 28 Mart'a değin «gün kazanarak» bunalımı sürdürmüştü. Demirel'in amacı bir Cumhurbaşkanı seçtirmek değildi. Tersine, seçtirmemekti! Yeni Cumhurbaşkanı seçilmezse Çankaya'ya «vekâleten» Arıburun'u oturtacak, Senato Başkanı aracılığıyla dilediği siyasal oyunu tezgâhlayacaktı.

Aynı yorum, bu yorumdan kaynaklanan davranışlar, 12 Eylül'den önceki Cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında da ortaya çıkacaktı. Korutürk'ün görevi sona erdikten sonra, yeni Cumhurbaşkanı seçilene değin bu göreve vekâleten bakan İhsan Sabri Çağlayangil'e de aynı şeyler yakıştırılmıştı. Demirel'in Çağlayangil'i kullanarak, Cumhurbaşkanını seçtirmeden devleti yönetmeyi istediği varsayılmıştı.

Demirel'in, Arıburun'lu bir Çankaya ile genel seçimlere gideceği söyleniyordu.

1973 genel seçimleri için bu yorumlarla varsayımlar tümüyle yanlıştı.

AP, her şeyden önce Cumhurbaşkanının TBMM'nin iradesiyle seçilmesini istiyordu. Ama, ardından hemen genel seçime gidilerek demokratik düzene dönülmesinden yanaydı.

Arıburun, Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmeye başladı. Feyzioğlu'nun CGP'si ortaya yeni bir «tez» sürdü; Cumhurbaşkanlığının «uzun süre vekâleten» yürütülmesinin olanaksızlığını savundu.

Demirel, artık gazete manşetleriyle sütunlarına yansıyan bu varsayımlar karşısında, hem gülüyor, hem de yakınıyordu: «... Türkiye'deki siyasal olaylar, bunalımlar hep bu yanlış varsayımlarla başladı. Peşin hükümlerle. Kimi çevreler ortaya kimi varsayımlar attı, sonra ilk önce kendisi inandı ve çevreyi ateşe verdi...» diyordu.

Bütün arkadaşlarına, «bir yeni formül, bir aday bulun getirin» diye çıkışıyordu. O da, Cumhurbaşkanlığının uzun süre «vekâleten» yürütülemeyeceğini biliyordu.

Ecevit de, aynı yargıdaydı. Açılmak istenilen yaranın büyümemesi, bunalımın sönüp gidebilmesi için seçimin bir an önce yapılması gerektiğine inanıyordu. Yapılacak en küçük yanlış, bunalımın boyutlarının büyümesine yol açabilir, Ordunun hoşgörüsünü zorlayan 'etken' kesimlerin eline önemli bir koz verebilirdi.

'Hoşgörüyü' somutlaştıran olay ise, Sunay'ın görevini bırakırken yapılan askeri törenden önce radyolardan halka duyurulan resmi bildiriydi :

Sunay'ın onuruna başkentin üzerinde jetler uçacaktı.

Cumhurbaşkanlığı bunalımı ile «jetlerin ilgisi» olmadığı duyuruluyordu.

Genel seçimin öne alınmasıyla ilgili söylentiler, alıp yürümüştü. AP içinden 150 parlamenter, erken seçim için imza toplamaya başlamışlardı. Haziran ayında yapılacak erken seçimden sonra, Cumhurbaşkanını yeni TBMM'nin seçmesi isteniliyordu.

Erken seçim istemlerinin, ülkemizde ilginç bir yazgısı vardı.

1969'da yapılan seçimden sonra AP bölündü. İktidar, kılpayı çoğunlukla ayakta duruyordu. O sırada parlamentodaki bu çarpıklığı düzeltmek için bir erken seçim yapılması eğilimleri ortaya çıkmış, ama destek görmemişti.

Erken seçime o sırada olumlu gözle bakabilseydik, ülke —belki de— 12 Mart'a gelmeyecekti.

12 Eylül'den önce de Cumhurbaşkanlığı seçiminin kilitlenmesinden, parlamentonun işlemez duruma gelmesinden sonra, demokratik rejime yeni bir güç verebilmek için erken seçim yapılması AP tarafından istenildi. Öğretmenlikten parlamentoya, parti yöneticiliğinden Anayasa Komisyonu Başkanlığına gelen Şener Battal'ın başkanlığındaki komisyonda uzun tartış-

malar yapıldı. Prof. Turan Güneş gibi önemli hukukçular, erken seçimin 1961 Anayasasına aykırı olduğunu savundular. Turan Güneş'i bu savunusundan sonra kınadığımda, «Ne yapayım. Erken seçime gidilirse, Bülent beni Kocaeli'nden milletvekili yapmamak için her şeyi göze alacak, gelemeyeceğim» gibi, anlamsız, bilgisine yakıştıramadığım bir yanıt vermişti.

1980'de erken seçim yapılmadı.

12 Eylül harekâtı gerçekleşti.

1984 - 85'te aynı filmi bir kez daha görüyorduk.

Ekonomide halkı düşkırıklığına uğratan, sosyal açıdan ülkeye bir şey kazandıramayan Anavatan iktidarı, parlamentodaki çarpıklığı düzeltmeye yönelen erken seçim istemlerini kabul etmiyordu.

Bir açıdan, erken seçime direnen yalnızca Özal değildi.

Özal'ın dayandığı güçler de erken seçim istemiyordu.

Onlar, DYP ve SODEP'le «eskilerin işbaşına» geleceği kuşkusu içindeydiler.

Oysa, demokratik düzen bilinen demokratik kurallardan yoksundu.

Bir erken seçim her şeyden önce parlamentodaki çarpıklığı giderecekti.

«Sistem» düzene girdikten sonra yavaş yavaş demokratik kurallardaki eksiklikler giderilecek, rejim yeni baştan onarılacaktı.

Sular, köprülerin altında akıp gidiyordu!

Eşi Perihan Arıburun, çay sunuyordu.

Eskimiş möblelerin, tarihsel tabloların, eski yazı sülüslerin karmaşasında, odanın bir köşesinde oturuyorduk. Tekin Arıburun Paşanın, Cumhurbaşkanlığına vekâlet ettiği günlerdi:

«Dışardan yapılacak bir tayinle Cumhurbaşkanı seçilmesine karşıyım,» diyordu.

Oysa, CHP Sunay'ın gitmesinden, Arıburun'un Çankaya'ya çıkmasından sonra artık engel kalmadığını, TBMM'nin —eski Cumhurbaşkanına sunulan öneriyle— Taylan'ı seçebileceğini söylüyor ve direniyordu.

Arıburun ise, önerinin karşısındaydı.

Çankaya'ya geçici olarak çıkan Arıburun'un öteki düşüncesi ilginçti :

«Genel seçimlere Cumuhurbaşkanı seçildikten sonra gidilmesi doğrudur» diyordu.

Bu iki yargı, CHP ile AP arasındaki «işbirliğini» düş ortamına itiyordu.

Arıburun'a göre, Ordunun sıkıntılarını çözecek ve Orduyu siyaset dışına çıkaracak bir Cumhurbaşkanı seçilmesi gerekiyordu.

Amaç birdi, ne çare ki, söylenti çeşitli.

Arıburun'u özenle inceliyordum. İçimden Cumhurbaşkanı olmayı istiyor mu diye bir soru geçiyordu. Belki istiyordu, böyle bir makamı istemeyecek kişi çıkmazdı, ama hiç renk vermiyordu, bu isteğini dile getirecek tek cümle söylemiyor, hatta dokundurmuyordu bile.

Kamuoyu, siyasal partilerin bir «beklenti» içine girdiğini sanıyordu.

Hepsi uydurmaydı. Partiler ne Sancar'ın ABD'den dönmesini, ne de başka bir şey bekliyordu.

Zaman kazanmanın peşindeydi partiler, bu arada «akla uygun gelecek» bir ad bularak, bunalımın içinden sıyrılmak istiyordu. Nitekim 3 Nisan 1973 günü, AP'nin kimi eğilimleri gazetelerdeydi:

«... Erken seçim - partilerin parlamento içinden bir aday üzerinde birleşmesi - Anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi - öteki partilerin saptayacakları bir adayı AP'ye vermeleri...»

Demirel, özel söyleşilerde, «CHP'nin parlamento içinden bulacağı geçerli bir adaya» oy verebileceklerini söylüyordu. Ama, CHP patentli —örneğin Necdet Uğur'un adı kulislerde duyuluyordu— adaya AP oy vermezdi.

Necdet Uğur'un adaylığını nasıl karşıladığını sorduğum zaman Demirel,

«... Canım efendim...» diye başlayıp sürdürmüştü : «Bir Cumhurbaşkanı arıyoruz, parti Grup Başkan Vekili değil.»

Partilerarası görüşmeler, siyasetteki deyimiyle «dirsek temasları» sürüp gidiyordu.

Bu çalkantılar arasında CHP'de içbünye çatışmaları, savaşımları gelişiyordu.

4 Nisan 1973 günü Cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında partisine ve önderine ters düştüğünü öne sürerek Kâmil Kırıkoğlu, Genel Sekreterlik görevinden ayrılıyordu.

Bu istifayla Ecevit'in CHP önderliği daha bir pekişiyordu.

30

ANKA KUŞU

Dokuz gün sonra, 13 Nisan 1973 günü, cumhurbaşkanlığı bunalımı bir ayını dolduruyordu.

Tam 23 gündür «sonuç yok!»

13 Mart günü başlayan heyecan fırtınası yerini tekdüzeliğe, giderek bıkkınlığa bırakmıştı. Halk arasında da bu türden eğilimler seziliyordu.

Seçimden sonuç alınması uzadıkça, Orduda yapıldığını bildiğimiz «durum muhakemelerinde» hangi sonuçlara varıldığını araştırıp duruyorduk.

6 Nisan gününe değin «bir sonuç alınması» isteklerinden söz ediliyordu.

Oysa parlamento koridorları, siyasal parti merkezleri hâlâ canlılığını koruyordu. Buna karşın, o güne değin ortaya çıkan on adayın her birine bir «kulp» takılmıştı. Her biri doğmadan öldüler. Adayın adıyla birlikte, ortalıkta dosyalar dolaşmaya başlıyordu. 13 Mart'ta parlamentoda özgür irade savaşımını kazanan siyasal odakların bu başarısı, o sonuca ulaşamadıkları için değer yitiriyordu.

Yitip gitmeyense, Ordunun siyasal partilere 6 Nisan 1973'e, en geç 9 Nisan'a değin süre tanıdığı yolundaki savlardı. «Sabırlar taşıyor» başlığı altında çıkan yazımı Demirel pek sevmemişti. Bir ara görüştük; üzerinde konuşmak bile istemedi.

Fakat herkes «sonuç» istiyordu.

Halkı da beraberine alan bu istek ağır bastı. İki siyasal partideki çalışmalar giderek yoğunlaştı. 5 Nisan günü sabahı, önce arkadaşlarıyla görüşmeler yapan Demirel, TBMM'de Ecevit'in odasına gitti :

«AP'den bir adaya oy verir misiniz?» diye sordu. Partinin kendi iç dengesi açısından bu soru zorunluydu.

«Hayır, vermeyiz» yanıtını aldı. Ecevit, yanıtını açtı :

«... AP içinden bir kişiye oy vermemizin güçlüğünü kabul

edersiniz. Verebiliriz, ama kimi koşullarla...» dedi. Demirel'in benimsemesi olanaksız koşullarını sıraladı :

«... Başbakan CHP'den seçilecek, anarşik olaylarda eyleme karışmamış fikir suçlularının affını sağlayacak bir hükümet kurulacak. Ya da kurulacak karma bir hükümet, bu önemli isteği özenle benimseyecek...»

Demirel : «Naim Talu, ya da Sabahattin Özbek'e oy verir misiniz?»

«Hayır!»

Ama, bir «evet» çıkmalıydı.

Demirel, son girişimde bulundu.

«Peki Sayın Ecevit, Kontenjan Senatörü Emekli Amiral, Moskova Büyükelçisi Fahri Korutürk'e ne dersiniz» diye sordu.

İki önder arasındaki konuşmanın düğüm noktası, işte bu andı. Ecevit, duraksamaksızın yanıt verdi :

«Korutürk'e oy verebiliriz» dedi.

Türkiye Cumhuriyetinin yeni Cumhurbaşkanı, kısa süren bu görüşmeden sonra, birden doğuyordu.

Demirel, bu çözümü kaptığı gibi, arkadaşlarının yanına âdeta koştu.

Ama, devreden çıkmaya niyetli görünmeyen Feyzioğlu, Korutürk'ü istemiyordu. Moskova Büyükelçiliği sırasında geçirdiği 'ruhsal' bunalımın bu önemli görevi etkileyeceğinden kaygılanıyordu. Demirel, CHP önderinin görüşlerini açıkladıktan sonra, Feyzioğlu'na Korutürk üzerinde birleşmenin —söylenen sakıncaları— giderdiğini anlattı.

Oysa, Ecevit, Sunay döneminde Çankaya'da hukuk danışmanlığı yapan, Korutürk'ün yakın arkadaşı Emekli Amiral Fahri Çoker'le uzun görüşmeler yapmış, Korutürk'ün insan ve karakter yapısı üzerinde —bir gece önce— geniş bilgiler almıştı. Demirel'e aynı öneriyi bu nedenle yapmıştı.

AP'nin Korutürk'le ilgili «istihbaratı» ve değerlendirmesi daha başkaydı :

«...Dayanıklıdır. Antikomünisttir. Zora baş eğmez. Demokratik rejime bağlıdır. Sade bir yaşantısı vardır...»

İki büyük parti artık ilkede anlaşmışlardı.

Üçüncü parti, GP ne isterse yapsındı, dilerse oy versin, dilerse Korutürk'e karşı çıksındı.

31

SONUCA DOĞRU

Emekli amiralin Cumhurbaşkanı adayı gösterilmesine partiler karar vermişlerdi.

Bütün bu gelişmeler güzeldi, anlamlıydı.

Ya Korutürk, görevi kabul etmezse, o zaman ne olacaktı?..

Gece, Demirel'in konutundaki çalışma odasında sigara dumanından göz gözü görmez saatler geçirildi.

Herkes gittikten sonra, Demirel'le Çağlayangil başbaşa kaldılar. Ordunun, Korutürk adını nasıl karşılayacağına ilişkin araştırmalarda, girişimlerde olumsuz bir sonuç gözetilmemişti. Ordu, 'ne olumsuz, ne de olumlu' bir yorum yapıyordu.

İstanbul'da Moda'daki bir apartman dairesinde telefon çaldığında sabahın ilk saatleriydi.

İhsan Sabri Çağlayangil, Emel Korutürk'e eşiyle görüşmek istediğini söyledi.

Ama, Korutürk uyuyordu!

«Lütfen, kaldırınız» dedi Çağlayangil.

Telefona gelen Korutürk'e, Çağlayangil, «Sayın Paşam, acaba yarın Ankara'ya gelebilir misiniz?» diye sordu.

Korutürk, «Biletimi almıştım, zaten yarın Ankara'ya gelecektim» dedi.

«Çok güzel!.. Sizi havaalanında karşılarım.»

«Zahmet etmeyiniz. Kente gelince ararım sizi.»

«Hayır, sizi alacağım, hemen oradan başlayarak görüşürüz» dedi Çağlayangil.

«Siz bilirsiniz» dedi Korutürk, «Teşekkür ederim.»

Bu kısa konuşmada ne Çağlayangil Korutürk'e partilerin anlaşıp kendisini Cumhurbaşkanı seçeceğini söyledi, ne de Korutürk bir «şey» sordu.

Ankara'daki kimi haberciler, belki de Korutürk'e gelişmeleri anlatmışlardı. Kim bilir, belki de yakın arkadaşı Fahri Çoker, daha önce «gereken bilgiyi arzetmiş» olabilirdi.

6 Nisan günü, Demirel'le Ecevit yeniden bir araya geldiler.

Bu görüşme «üç dakika» sürdü.

Üç dakikalık konuşmanın sonucunda Korutürk'ün adaylığı, Cumhurbaşkanı seçilmesi kesinlik kazanmıştı.

Feyzioğlu, Korutürk'e —belki de— istemeye istemeye oy vermeyi kararlaştırdı.

Korutürk, kendisini karşılayan Çağlayangil'e havaalanından kente gelirlerken kimi kaygılarını söyledi :

«Seçime, AP adayı olarak girmezdi. Eğer iki parti, hatta ötekiler de aralarında anlaşmışlarsa bu görevi kabul edebilirdi.»

TBMM'ye gelindi, Korutürk'e üç partinin hazırlayıp imzaladıkları adaylık önerisini gösterdiler.

Korutürk inanmıştı.

Kaldığı konuta gitti.

6 Nisan saat 16.00 sıralarında Cumhurbaşkanı seçilmiş olacaktı.

Türkiye'de, Cumhurbaşkanları seçimden sonra frak giyerler, parlamentoda andiçerler, sonra kutlamaları kabul ederlerdi.

Hazırlanmalıydı.

Olaylar, o denli hızla gelişmişti ki, yabancı büyükelçiliklere haber vermek bile bir sorun olmuştu. Öğleden sonra saat 15.00'te TBMM oylamaya geçerken, Dışişleri Bakanlığı memurları, kordiplomatiğin hangi koridorlardan kutlama töreninin yapılacağı salona gideceğini gösteren işaretleri yerleştiriyorlardı.

Oturum açılıp da seçime geçildiği sırada, kordiplomatik yavaş yavaş yerini alıyordu. Ordu üst yöneticilerinin tümü oradaydı. TBMM genel kurulunda olağanüstü bir durgunluk vardı, fakat bu durgunluğa karşın, yine de herkeste bir heyecan, bir mutluluk seziliyordu.

32

DEMOKRASİYE YENİDEN AÇILIŞ

Yabancı basında Türkiye ile ilgili olumsuz yazılar Cumhurbaşkanı seçiminden sonra giderek azaldı.

Türkiye, artık yeni bir döneme giriyordu.

Çünkü Batı, Türkiye'nin «ara rejimden» çıktığına inanıyordu. Biz de.

Kuşkulu, kaygılı ortamdan, ılımlı bir dünyaya gidişin verdiği inançtı bu.

Cumhurbaşkanlığı bunalımından sonra kamuoyunda, AP ile CHP'nin ortak bir hükümet kuracağı yargısı yaygınlaşmaya başladı.

Oysa, herkes yanılıyordu.

Bunalım sırasında iki partinin ana hedefi, bir an önce «Çankaya sorununu» çözmek, demokrasiye geçişi sağlamaktı. Cumhurbaşkanlığı seçiminden sonra partiler, kendi programları, ilke ve inançları doğrultusunda bir seçim yapılması, dolayısıyla iktidarın halkça saptanması düşüncesi içindeydiler.

Başbakan Melen, demokratik geleneklere uyarak, yeni Cumhurbaşkanına hükümetin istifasını verdi. Cumhurbaşkanlığının daha ilk gününde Korutürk'ün önüne bir sorun geldi : Yeni bir hükümetin oluşmasını sağlamak!

Kimi çevreler, Korutürk'ün Melen'den görevi sürdürmesini isteyeceğini söylüyorlardı. Melen de bana, «Hele bekleyelim, görelim bakalım» diyordu. Umutlu muydu, yoksa gelişmelerin bu isteklerin tersine oluşacağını biliyor muydu, anlayamıyordum.

Melen'in istifasından sonra Korutürk, deneyimli bir Cumhurbaşkanı gibi davranarak, parti önderlerine «Melen hükü-

metinin görevini sürdürmesine» yanlı olup olmadıklarını sordu.

Demirel, «İşte, bu olmaz!» diye yanıtlamış; Ecevit ise, «Varlığı ile yokluğu aynı ölçüde olan bu hükümeti» aylardır istemediğini söylemişti. Demirel, Melen hükümetinin ülkeyi yönetim biçimine, Meclislerle kurduğu ilişkiye, hele Gürler'e yanlı olmasına karşıydı, bu açılardan Melen'i suçluyordu.

Genel seçime gitmeyi düşleyen bir ülkenin, «partilerüstü» hükümetle değil, «partilerarası» bir hükümetle yönetilmesini istiyordu.

Ecevit, Melen'in yalnızca ekonomik ve sosyal görüşlerine karşı değildi. Ülkenin siyasal yapısına vermeye hazırlandığı biçimden yakınıyordu. Aynı partinin, aynı hükümetin çatısı altında çalıştıkları günlerde bile, Melen'le hep ters düşmüştü Melen'e, işbaşına geldiğinden beri «Her kapının ardında komünist arayan insan» damgasını vurmuştu. Açıkçası Melen'in Başbakanlık dönemi sona ermişti.

Demirel, Cumhurbaşkanı Korutürk'e,

«...Dilerseniz Melen hükümetini görev başında tutabilirsiniz. Fakat biz, parlamentoda oy çokluğuyla Melen hükümetini ilk fırsatta düşüreceğiz...» dedi.

CGP önderi Feyzioğlu, Melen'in görevini sürdürmesine «ötekilerin» yanlı olmayacaklarını biliyordu, bir konuşmamız sırasında içini çekerek, «...Adamcağızın —Melen'i amaçlıyordu— görev başında kalmak gibi bir isteği yok» demişti.

Melen, bir başka dünyaydı. Kimi olumlu yargıları vardı, kimi yanılgıları.

Her şeyden önce ülkeyi genel seçime götürmeyi başaracak kişinin kendisi olduğuna inanıyordu. Seçimlerle ve öncesiyle ilgili söyledikleri oldukça ilginçti :

«...Ordu, AP önderi Demirel'e devleti asla bırakmazdı; Ecevit'in kesinlikle 'temizlenmesi' gerekirdi...»

Böyle diyordu Melen. Bu inançlarını 1980'lere değin hiç yitirmedi.

AP'nin bir daha iktidar olması nasıl önlenecekti?

«...Bir seçim yasası çıkarılacaktı. Bu seçim yasasının getirdiği sistemle, iktidar hiçbir partiye verilmeyecekti...»

Ordu Komutanlarıyla o günlerde iyi ilişkiler içinde olan Melen'in bu «plandan» haberi olması doğaldı.

Korutürk hükümet sorununu çözmek için akılcı bir yol tuttu.

İki büyük partiye «partilerarası bir hükümet» istediğini söyledi. Bu isteği, siyasal çevrelerde olumlu bir etki yaptı.

«Partilerüstü» hükümetten, «partilerarası» hükümete yöneliş, 12 Mart'ın tümüyle sona ermesiydi.

Fakat, iki parti yeni başbakan, yeni hükümet biçimi üzerinde anlaşamayacaklardı.

Demokratik sürece girmiştik bir kez, düşünce ayrımları artık doğaldı; işin doğasında vardı.

Demirel, Çankaya'ya —ülkeyi seçime götürecek hükümetin— Naim Talu'nun başkanlığında kurulmasını söyledi.

Ecevit, Melen'i ne denli istemiyorsa, Talu'ya da o denli karşıydı.

Cumhurbaşkanı seçiminden sonra yeni hükümetin nasıl olacağını araştırmaya girişen CHP —Ecevit'ten bir özel söyleşide dinlediğime göre— «Karma bir hükümet kurulması gerçekleşirse, CHP aşırı gibi görünen kimi isteklerinden vazgeçebilir, reformların vebalini üzerine almaz»dı.

Oysa Demirel, Çankaya'ya reformların sorumluluğunu üstlendiklerini bildirmişti.

Bu gelişmeler, biribirinden habersiz iki insanın değerlendirmeleriydi.

O sırada gelişen iki olay, gözlerden kaçtı.

Cumhuriyetçi Parti'yi kurduktan bir süre sonra Feyzioğlu'nun partisine katılan Dr. Kemal Satır, Güniz Sokaktaki konuta geldiğinde, Demirel'in yeni bir öneri ile karşılaşacağından haberi bile yoktu.

Satır, CGP'nin «resmi temsilcisi» olmadığını söylüyordu, «özel bir söyleşi» için gelmişti, ama bu, doğru değildi.

Demirel, dinledi.

Aradığını buluyor gibiydi. Çünkü, Satır kendi isteği doğrultusunda konuşuyor, 'partilerarası' bir hükümetten söz ediyordu. «Eğer Demirel, böyle bir hükümete karşı değilse, CGP'nin AP ile işbirliği yapması çok doğaldı. Hatta CGP'nin hükümet konusunda hiçbir ön 'koşulu' da yoktu».

Kafasındaki eğilimlerle Satır'ın söylediklerini hemen birleştiren Demirel, CGP'nin «özel temsilcisi»ne Talu'nun başkanlığında bir karma hükümete ne diyeceğini sordu.

Satır ve partisi için sorun yoktu :
«..Ver elini...» dedi Demirel'e.

Bülent Ecevit, «Bu iş, burada biter» dedi ve ayağa kalktı.

Demirel, CGP ile ilkede anlaştıktan sonra Ecevit'e gelmişti, AP önderi, yeni başbakanın Naim Talu olmasını istediklerini Korutürk'e söylediğini Ecevit'e duyurunca, CHP önderinin «sigortaları atmış» ve böyle konuşmuştu.

Çünkü Ecevit, Demirel - Satır arasındaki görüşmeden ve bu görüşmenin olumlu sonucundan haberli değildi.

AP ile, CHP arasında bir süredir gözetilen olumlu yaklaşımlar, bir ad, bir olayla bir iki saniyede yitip gitmişti.

Ayrılığın o anlamlı, ince noktasına gelindiğinde Demirel, CHP önderinin elini tuttu :

«Birbirimizden bir daha görüşmeyecekmişiz gibi ayrılmayalım» dedi.

Ama, ayrıldılar.

Ecevit kendi yoluna gitti, Demirel de kendi yoluna.

AP ile bir karma hükümet kurmamak —kanımca— Ecevit'in işine yaradı.

CHP, Demirel'den kopmuştu; hükümet olamamıştı; buruktu, canı sıkılmıştı. Ama 1973 seçimlerinden önce ülkeyi adım adım tarayarak, programını, inançlarını anlatarak ve aşılayarak durmaksızın çalıştı. Demirel daha çok, Ankara'da genel siyasetin her gün ortaya çıkardığı sorunlarla boğuştu. AP'nin 1973 seçimlerindeki yenilgisinin çeşitli nedenleri arasında, Ecevit'in hükümet dışında kalarak dilediği gibi «particilik» yapması önemli bir etkendi.

Nitekim Ecevit bana, «AP ile işbirliğimiz fiilen kurulsaydı, seçim öncesi ne söyleyecek ve bundan ne kazanacaktık, hiç» diyecekti.

Demirel'i, CHP ile hükümet kurmaktan uzaklaştıran en önemli neden, Ecevit'in «eyleme karışmamış fikir suçlularının affı» ile ilgili öneride direnmesiydi.

Naim Talu'yu hiçbir zaman başbakan olarak düşünemeyen Ecevit'e göre, hükümeti kurması gereken kişi, gerçekte AP önderi Demirel'di. «Eğer o hükümet olmayı istemezse, CHP bir başka AP'linin başbakanlığına da karşı çıkmazdı. Hatta Demirel'e ya da bir başka AP'liye 'belirli çevrelerden' tepki gelirse, bunlara da açıktan göğüs gerebilirdi.»

Feyzioğlu'nun amacı, daha değişikti. O, Ecevit'in hükümete girmesini kesinlikle istemiyordu, isteyemezdi.

Demokrasiye açılışın ilk perdeleri sahnelendi.

Bu tür siyasal oyunları haz duyarak izleyen Türk kamuoyu içinse, bütün bunlar olağan ve beklenen demokratik işleyişlerdi.

33

YENİ CUMHURBAŞKANININ İLK SÖZLERİ

TARİH : 19 NİSAN 1973
SAAT : 15.00 - 16.00
YER : ÇANKAYA KÖŞKÜ
KONU : DEMOKRASİYE GEÇİŞ SÜRESİ - YENİ HÜKÜMET
KATILANLAR : YENİ CUMHURBAŞKANI KORUTÜRK - AP ÖNDERİ DEMİREL

VE... GÖRÜŞMENİN TUTANAĞI...

AP GENEL BAŞKANI DEMİREL : «Türkiye'nin fevkalade zor bir döneminde görev aldınız. Başarıya ulaşmanız için biz, kendi imkânlarımız dahilinde olan gayretleri esirgemeyeceğiz. Biz devlet fikrinin insanlarıyız. Devletimizi her şeyin üstünde tutarız. Siyasi mücadelemizi biz; devlete zarar verecek şekle getirmeyiz. Ve o istikâmette siyasi mücadele yapmayız. Biliyorum; göreve başladığınızdan henüz 72 saat geçti. Size iyi temennilerimizi söylemeyi fırsat bildim.»

CUMHURBAŞKANI KORUTÜRK : «Çok teşekkür ederim. Sizi daima meselelere çok ihatalı ve yüksekten bakmanızdan dolayı takdir etmişimdir. Ben şimdi bir mesele ile karşı karşıyayım : Bu da hükümet meselesidir. Memleketin hedefi seçime ulaşmaktır. Bunu önemli bir nirengi sayıyorum. Bir de 12 Mart muhtırası vardır. Gerçekçi olmak lazımdır. Bu 12 Mart muhtırasının birtakım matalibatı mevcuttur. Bu arada, hükümetin istifa etmiş olması karşısında, sizlerle görüşmeden bir karara varmadım. Parti liderleri, memleketin meselelerini izahta köklü mucip sebepler bulabiliyor. Beni düşündüren şey, yeniden hükümet kurulmasının uzaması, Cumhurbaşkanlığı seçimi gibi dalgalanmaya tabi olması; bu durumda da, kanunların çıkmaması, memleket işlerinin sürüncemede kalmasıdır.

Hükümetin istifasının kabulü halinde, yeni hükümet nasıl kurulabilir?. Bu kanunlar ne kadar zamanda çıkabilir?. Bu hususlardaki fikirlerinizi öğrenmek isterim.»

DEMİREL : «Cumhurbaşkanı seçiminin faktörleri çok değişiktir. Çok çeşitli tesirler, Parlamento üzerine teksif edilmiştir. Aksi halde mesele bu şekle dönmezdi. Sizin oturduğunuz sandalyeye zorla kimse gelip oturamaz. Otursa da uzun oturamaz. Bu sandalyeye rızaen oturulur. Rızanın zorla istihsali de mümkün değildir. Yapılan mücadele, bu sandalyeye meşru yollardan, meşru şekilde gelinmesinin mücadelesi idi. Çok esef verici işler cereyan etmiştir. Bunları sayıp dökmek istemiyorum. Bu hususları neden söylediğimi de biraz sonra izah edeceğim. Hükümet meselesine geçiyorum :

Sizinle gönül isterdi ki, devletin önemli meseleleri üzerinde bu vesileyle konuşalım. Ama *hükümet meselesi de, devletin önemli meselesidir.* Madem ki mevcuttur, diğer meselelere takdimen konuşulması zarureti vardır. Hükümet, Cumhurbaşkanı seçildiğinden dolayı istifa etmiş değildir. Çünkü hükümetin güvenoyunu Meclis verir. Başbakanı atayan kim olursa olsun, güvenoyu devam ettiği sürece hükümet devam eder. Atayan değişirse, hükümetin değişmesini gerektiren bir husus yasalarda mevcut değildir. Nitekim 1966'da da buna lüzum görmedik. Hükümet, bütçe sonunda ağır tenkitlere uğramıştır. Krize kriz eklemek istemediğini, Cumhurbaşkanı seçimi biter bitmez istifa edeceğini de beyan etmiştir. Binaenaleyh hükümet, Cumhurbaşkanı seçiminden önce moralman müstafidir. Diyorsanız ki, hükümetin kurulması gecikir, kanunlar, memleketin işleri sürüncemede kalır; bir kere böyle olmaz ama, farzediniz ki böyle olsun, bu hükümeti tutmaya devam etmek, bunun çaresi değildir. *Esasen siz hükümeti tutmaya devam etseniz bile, Meclisler bu hükümeti alaşağı ederler. Nedenlerini saymayacağım.* Ben sadece ne olacağını ifade ediyorum. *Memlekete yeni bir hükümet lazımdır. Yeni bir ortam yaratılmaktadır. Devletin başı yenilenmiştir ve seçime gidilmektedir.* Bu konuyu düşünürken, bu hükümetin ne yapacağını da beraberinde düşünmek gerekir.

Bu iddialı bir hükümet olmamalıdır. Daha doğrusu, büyük iddiaları olmamalıdır. *Yapacağı işler belirlidir. Ordunun siyasetten çekilmesi ve anarşinin önlenmesi, memleketin en önemli konularıdır.* Görünüşte bu hükümet, bunlarla takdim edilecek değildir. Reform kanunlarının ve Seçim Kanununun çıkmasını

takip edecek ve memleketi seçime götürecektir. Böyle takdim edilecektir. Bu hükümeti ordunun sırtından almak lazımdır. Lazımdır ki, orduyla siyaseti ayırabilelim. 12 Mart muhtırası, bunun matalibatı gerçektir. Reform kanunları, memleketin diğer işleri yüz üstü kalır mı şeklindeki endişenize temas edeyim :

Bu zamana kadar reform kanunları çok konuşuldu. Silahlı kuvvetler reform istedi, amma, hangi sahada, şumulü ne idi, ortaya koymadı. Daha çok hükümetler, orduyu siyaset içinde tutmaktan fayda uman hükümetler, bu konuda bazı hususları ordunun talebi gibi göstermekte fayda umuyorlar. Mevcut hükümet veya yeniden kurulacak hükümet, artık reform kanunu yazacak değildir. İki sene geçmiştir. Yazdığı kadar yazılmıştır. Bunlar 7 - 8 önemli kanundur ve durumları şudur :

Devleti kendi gücüyle ayakta tutmak için, Anayasa ve kanunlarda değişiklik yapmak. Bu hususta iki defa Anayasa değişikliği yapılmıştır. Anayasa değişikliği ile ilgili kanunların büyük bir kısmı çıkarılmıştır. Bir de Güvenlik Mahkemesi kanunu var ki, o da çıkarılabilir. Meclislerin çalışmasını, randımanlı hale getirecek tedbirler içinde Millet Meclisi İçtüzüğü çıkarılmıştır. Petrol Reformu kanunu çıkarılmıştır. Hukuk reformu adı altında getirdikleri bütün kanunlar çıkarılmıştır. Maden reformu kanunu, Cumhuriyet Senatosunun gündemindedir. Toprak reformuyla ilgili öntedbirler kanunu çıkarılmıştır. Temel Kanun aylarca Komisyonda müzakere edilmiş ve Millet Meclisinin gündemindedir. Üniversite ve Eğitim Kanunu Bütçe Encümenindedir. Seçim kanununun usule müteallik bazı maddeleri, Partiler arasında hazırlanmış ve kanunlaşmıştır. Seçim Kanununun ikinci kısmı olan önseçim ile Seçim ve Partiler Kanunundaki bazı değişiklikler de, Partilerarası Komisyonca üzerinde çalışılmaktadır. Şayet Cumhurbaşkanlığı seçimi bu safhaya girmeseydi, onların çoğu şimdiye kadar bir hayli daha mesafe almış olurdu.

Adalet Partisi olarak bizim oyumuz; Anayasa değiştirmeye yetmez. Cumhurbaşkanlığı seçiminde de bir miktar eksiğimiz vardır. Amma, kanunları çıkarmaya yeter. Biz saydığım konular tamamlanmadan seçime gitmeyi düşünmeyiz. Diğer bir ifadeyle, bütçe usulü çalışır, saydığım kanunları tamamlarız. Ondan sonra seçim için dağılırız. Esasen ben, bu konuları; AP' nin teminatı altındadır diye beyanat verdim. Biz hiç kimse düşünmese de, askeri başarılı kılmayı düşünürüz. Bu, mutavaat

manasına alınmamalıdır. Ordunun kumandanları, reform dedik, oldu diyebilmelidirler. Böylece, orduyu incitecek bir durum olmamalıdır.

Cumhurbaşkanı seçimi, Anayasa kurallarının hâkim olmasını sağlamak için uğraştığımız bir konudur. Bundan dolayı kimsenin incinmemesi gerekir. O, reform konusundan ayrıdır. Anayasanın dediğini yapmak veya yapılması üzerinde ısrar etmek, orduyu incitmez memnun eder. Biz bunu yaptık.

Görülüyor ki; hükümet yerinde kalsa da, kalmasa da, reform konusu ondan ayrılmıştır. Asayiş konusu da zaten, ordu tarafından deruhte olunmuştur. Öyleyse, hükümetin yerinde kalması ile bunu bağlamamak lazımdır.

Diyeceksiniz ki, bu hükümet gitsin diyorsunuz. Peki, yerine nasıl bir hükümet getiririz? Bu nasıl olur? O hususiaki fikirlerimi de söyleyeceğim. Parti Başkanlarının size ne söyleyeceğini ben bilmem, değişik şeyler söyleyebilirler. Burada aranacak şey, güvenoyu sağlayacak çoğunluğu bir araya getirmektir. Bunun dışında bir şey aranmamalıdır. Parlamentoda en büyük parti biziz. Bizim de bir hükümeti ayakta tutacak çoğunluğumuz mevcut değildir. Nasıl güvenoyu sağlayacak bir çoğunluğu bir araya getirelim, diyeceksiniz. Bu hususta ben, düşüncelerimi gayet net ifade edeceğim.

Partilerüstü hükümet meselesi bitmiştir. Şayet koalisyon sözü allerjik geliyorsa, veya koalisyon lafının kullanılması doğru bulunmuyorsa, fiilen o istikâmette, amma, şeklen başka bir yol tutulabilir. Yapılacak şeyler alt alta yazılır, bir protokola raptedilir; şartlar çoğaltılmamalıdır ki, uzlaşma zorlaşmasın. Bir Başbakan bulunur. Başbakan, etrafında toplanacak partilerle hükümete alacağı kimseleri ve bu protokolü müzakere eder. Böylece siz partilerle karşı karşıya kalmazsınız. Başbakan namzediyle karşı karşıya kalırsınız.»

KORUTÜRK : «En zor taraf bu. *Kim olur Başbakan?*.»

DEMİREL : «Ben onu da söyleyeceğim. Biz çoğunluk partisiyiz, hükümeti biz kuralım, diğer partilerle gerekli ortaklığı sağlarız demedim. Ben böyle demediğime göre, başka partiler Başbakan bizden olsun veya hükümeti biz kuralım diyemeyeceklerdir. O zaman *Başbakan tarafsız olur. Bizim partiden ayrılmış bir tarafsız da olmaz. Ben size kimler olmazı da söyleyeyim.*»

KORUTÜRK : «Kimler olmaz, uzun bir liste olur. Kim olur daha kolaydır.»

DEMİREL : «Kim oluru da söyleyeyim. Bizim hükümetten beklediğimiz bir şey yoktur. Biz memleketin selametini bekleriz. Hükümetten şu veya bu bakanlığı elde ederek bundan bir fayda ummayız. İki yıla yakın bir zamandır, 8 bakanlık bizim üyelerimiz tarafından deruhte edilmektedir. *Devletin imkânlarını kullanarak seçim kazanma mümkün değildir.»*

KORUTÜRK : «Ama, başka türlü düşünenler de var. Filan veya filan Bakanlığı şu parti ele geçirirse gübre dağıtır, filan dağıtır, seçimi kazanmaya çalışır diyorlar.»

DEMİREL : «Bu tamamen yanlıştır. Bizim dışımızdakileri bir araya getirin, güvenoyu verecek kimseleri bulun, biz muhalefette kalırız. 6 ay sonra seçim yapılsın, biz seçimi kazanır geliriz. *Biz size partilere dayanınız derken, tavsiye ettiğimiz şekil devletin imkânlarını yağmaca müessesesi olduğu kanaatinde değiliz.* Onun için bunları söyledim.»

KORUTÜRK : «Kim olur, kim hükümet kurar? Kimin etrafında toplanılabilir?»

DEMİREL : «Onu her partiye sorarsınız. Ve ondan sonra da bir orta yol ararsınız. *Bize soruyorsanız, müstakiller bellidir. Yine kontenjandan birisi olacaktır. Veya dışardan birisini getireceksiniz.»*

KORUTÜRK : «Dışardan birisini getirmem. O iyi olmuyor. Meclisin içinde memleketin yetişmiş insanları varken, dışardan neye adam aranıyor deniyor.»

DEMİREL : «Kontenjana döneceksiniz. *Kim var; bize soruyorsanız, Naim TALÛ var.»*

KORUTÜRK : «Siz Naim TALÛ dersiniz, başka biri Cihat ALPAN, Sabahattin ÖZBEK der.»

DEMİREL : «En büyük çoğunluğa biz sahibiz. *Biz Naim TALÛ der, başkaları buna yanaşmazsa, biz güvenoyu sağlayacak çoğunluğu müstakillerle de buluruz.»*

KORUTÜRK : «O zaman hükümet, Adalet Partisi damgasını taşır. Ben hükümetin birden fazla parti tarafından desteklenmesini tercih ediyorum.»

DEMİREL : «Reform kanunlarının teminatını veriyorum. En büyük parti olarak Başbakan kim olur, en mühim iş bu diyorsunuz, bunun cevabını veriyorum. Bu hükümet ne yapar onu söylüyorum. Bizim dışımızda yapabilecekseniz yapın diyorum. Bakanlıkların tarz-ı taksimini seçeceğiniz Başbakana bırakırsanız daha kolay olur diyorum. Sanıyorum ki, sizin zihninizi işgal eden her suale vuzuh getiriyorum. Biz kendimizi si-

zin yerinize koyarak meseleye baktık. Memleketin huzur ve istikrarı için bu zamana kadar her türlü fedakârlığı yaptık. Şimdi de Partimizin menfaatini gözeten bir düşünceyle değil, memleketin selametini gözeten bir düşünceyle çözüm getiriyoruz. Biz Naim TALÛ dedik.

Kim başka bir şey derse, çoğunluğu onlarla bulursunuz.»

KORUTÜRK : «Çarşamba günü değerlendireceğim. Perşembe günü de bir neticeye ulaşmaya çalışacağım.»

Sonuç : Naim Talû, Başbakan.
Ama, Talû'ya CHP'den karşı oy.
Sonuç: Bu hükümetle 1973 genel seçimi.
Yeniden demokrasiye geçiş ve yedi yıl.
1980 12 Eylül harekâtı.
Ve adı :
«Üçüncü kez...»

34

1973 SEÇİMİNİN FOTO FİNİŞİ

14 Ekim 1973 genel seçimlerinin belirgin özelliği şuydu :

Demokrat Parti'nin uzantısı olan AP'yi bu seçimlerde CHP, 200 bin oy geçerek Türkiye'nin birinci partisi oldu.

1950'deki genel seçimlerden bu yana CHP hiçbir seçimde DP'yi ya da AP'yi geçememişti. Ama, ilk kez CHP, birinci parti oluyor, AP'yi geride bırakıyordu. 12 Mart darbesinin ardından gelen 1973 seçiminde AP 3 milyon 200 bin, CHP ise 3 milyon 400 bin oy alıyordu.

Genel seçimlerde alınan sonuç, Demirel ve kadrosu için «sürpriz» niteliğindeydi.

Yaklaşık 17 milyon seçmenin ancak 11 milyonu sandık başına gitmiş, yarım milyon oy geçerli sayılmamış, böylece her 100 Türk seçmeninden 34'ü oy kullanmamıştı. Sandık başına giden 66 kişiden 4 kişinin oyu geçersiz sayılmıştı. Her 100 vatandaşımızdan 62'si ülkenin yönetimine gelecek siyasal güç için iradelerini açıklamışlardı.

Tertemiz seçimdi, ne var ki, kimi özellikleri de vardı.

AP'den kopup giden —siyasal yasaklı Bayar'ın desteğindeki— DP, 1 milyon 230 bin oy almıştı. AP'den bu kopma olmasaydı, tek başına gene iktidara gelecekti.

12 Mart darbesi Necmettin Erbakan'ın Milli Nizam Partisini kapatmıştı. Yasalara göre, kapatılan bir partinin kurucu üyeleri bir başka parti kuramazlar, bu partiye önder olamazlardı. Ama, Erbakan ve arkadaşlarının Milli Selamet Partisini kurmasına göz yumuldu. Bu parti, 1973 seçimlerinde 1 milyon 250 bin oy alıyordu. Sağ oylardaki bu iki bölünme, AP'nin tek başına iktidara gelmesini engelliyordu.

Turhan Feyzioğlu, ancak 600 bin oy alabiliyordu.

CHP 186; AP 149; MSP 49; DP 45; CGP 13 milletvekili

çıkarıyor, MHP 3; Birlik Partisi 1 milletvekilliği kazanırken 6 bağımsız Millet Meclisine giriyordu.

Bu sonuç, Türkiye'nin önündeki yeni siyasal dönemin görünümünü çiziyordu.

CHP'nin birden geçmişinde görülmeyen oranda büyük aşama yapması, MHP'nin üç milletvekilliği kazanması, sağ parti oylarının dinci - milliyetçi diye bölünüp yeni bir yön almaları, önümüzdeki yıllarda önemli gelişmelerin gündeme geleceğini gösteriyordu.

Artık Türkiye, karma hükümetler dönemine girecekti.

Kısacası, çok partili yaşama geçtiğimizden bu yana, 1973' teki 8. genel seçimde halkımız, hiçbir partiye 'tek başına hükümet' kurma gücünü vermemişti. İktidarlar, Millet Meclisinden çıkacaktı.

Miting alanını doldurmuş Adanalılara baktım.

Demirel'i dinliyorlardı.

AP önderi halka demokratik rejimden, erdemlerinden söz ediyordu. Ne var ki, 12 Mart'tan sonra gelen hükümetlerin uygulamalarıyla partisinin ilgisi olmadığını söylediği sırada, kürsünün hemen altında duran kasketli bir vatandaş, sessizliğin içinden sesini yükseltti ve «Ama, senin 'adamların' o hükümetlerde vardı!...» diye bağırdı.

Bu tek cümle, bana kalırsa 1973 seçiminin yazgısını saptıyordu. Halk, başkentte yapılan demokratik rejim savaşımını elbette yakından izliyordu, ama «hükümetlerin uygulamalarıyla» daha yakından ilgiliydi.

Ara rejim sırasında Zürih'te, ünlü Bahnhoff Str'de, bir de baktım, badembıyığı, şık giysileriyle biraz ilerde Necmettin Erbakan gidiyor.

Koştum, durdurdum, Zürih'te ne aradığını sordum.

Erbakan, «eşinin rahatsızlığını tedavi ettirmek için İsviçre'ye geldiğini» söyledi. Kaldığım pansiyonun telefon numarasını verdim, ararsa konuşabilirdik.

Pek umudum yoktu, ama ertesi sabah aradı.

Buluştuk. Fotoğraf çekmemi istemiyordu. Ama, konuşuyordu. Siyasal yaşama pek değinmiyor, kuşkulu cümlelerle so-

rularımı geçiştiriyordu. Fakat, buradan «Türkiye'yi özenle izlediğini» cümlelerinin arasına kimi yerlere sıkıştırıyordu.

Erbakan istememişti, ne çare ki, huy canının altında. Yanımdan ayrılıp giderken birkaç fotoğrafını çektim. Resimler Erbakan'ın İsviçre'de gezdiğini gösterecek nitelikteydi.

Haberi Hürriyet'e verdim. O sırada İçel Milletvekili Celal Kargılı, Millet Meclisine bir soru önergesi vermişti; Erim'den Erbakan'ın 'nerede' olduğunu soruyordu.

Hürriyet'in birkaç gün sonraki manşeti :

«Başbakana Erbakan'ın nerede olduğu sorulurken 'İşte İsviçre'de» biçimindeydi.

Ve.. Erbakan bir süre sonra 1973 seçimlerine doğru Türkiye'ye döndü.

Parti kurdu : Milli Selamet Partisi.

Onca «sakıncaları» olduğu söylenen, dinsel duyguları sömürerek oy peşinde koştuğu «etken çevrelerde» yinelenip duran davalara konu bir insan, birden gene siyasal alana giriveriyordu.

Erbakan'a yurda dönüp parti kurarsa, herhangi bir 'sakıncayla' karşılaşmayacağına ilişkin güvence verildiğini AP kadroları söylüyorlardı. Esasen o sırada amaç, AP'yi bir daha 'tek başına' iktidara getirmemekti. Bir yandan DP'nin, öte yandan MSP'nin «içten çabalarıyla» AP'nin oylarını bölmeyi amaçlayanların Erbakan'a yeşil ışık yaktıkları öne sürülüyordu. Bu sonucu alabilmek için Erbakan'ın İsviçre'deki «ikameti» sırasında kimi kişilerle görüştüğü de söylenenler arasındaydı.

Tabii, bir de Celal Bayar vardı.

Uzunca bir dönem kamuoyunda «istenilmeyen adam» olarak nitelenen Bayar, AP'ye, kendi deyimiyle AP'ye değil, Demirel'e karşı olduğunu belirten DP'yi «himayesine» almıştı.

Oysa, Bayar ve arkadaşları için Millet Meclisinden «siyaset yapmalarını sağlayacak yasa» henüz çıkmamıştı. Florya Köşkündeki toplantıda, «eski Demokrat Partililerin affına karşı» olan Ordunun bu konudaki kararlılığını ele alan görüşmelerin üzerinden henüz bir yıl bile geçmemişti.

Fakat, Bayar'a siyaset yapma, il il dolaşıp DP mitinglerinde konuşma olanağı tanındı. AP, bölünmeli, tek başına iktidara gelmemeliydi!

Bu güçleri «seferber edenler»in kimler olduğunu bulmak, karanlık dehlizlerde ışıksız dolaşmak kadar zor işti. Ancak, Türk siyasal yaşamına diledikleri yönü vermeye çalışan, kimi zaman bunda başarılı da olanların «etkili fısıltıları» işe yaramış, başarı sağlamıştı.

Bütün bu yaşananlardan sonra, «merkez politikası» ile uğraşan AP'nin, seçimleri kazanması için hiçbir neden kalmıyordu.

Demirel'e göre, seçimleri yitirmenin iki önemli nedeni vardı :

«...1971 bunalımının açtığı yarayı ve meydana çıkardığı duraksamaların neden olduğu güvensizliği tam yenemediğimiz... Seçimin anlamlı hale getirildiğini iyi anlatamadığımız anlaşılmıştır...» diyordu.

Kendisinden sonra ortaya çıkan ve giderek büyüyen yaşam pahalılığını halk, AP'ye bağlamıştı. Bu neden, partiler-üstü dönemi âdeta unutturmuş, AP halk tarafından «iktidarda imiş gibi muamele» görmüştü. 1971 bunalımının ortaya çıkardığı iktidar boşluğu AP ile doldurulmuştu. Demirel, yanılgısını şöyle dile getiriyordu :

«...AP'nin 6 yıllık iktidar döneminde yapmış bulunduğu hizmetler ile 2,5 yıllık bunalım döneminde vermiş bulunduğu rejim savaşımı ve parlamentoyu açık tutma ve ülkeyi seçime götürmek için sarfettiği çabalara, bizim atfettiğimiz ağırlık ile seçmenin atfettiği ağırlık değişik olmuştur. 'Bizi yanıltan' en önemli hususlardan birisi de budur...»

Seçimden en büyük parti olarak çıkan Ecevit ise, halktaki uyanışın bu sonucu verdiğini, ortanın solu politikasına duyulan özlemin CHP'yi tarihinde ilk kez güçlendirip Millet Meclisinde birinci parti olmaya ittiğini söylüyordu.

Kesin bir gerçek vardı. Ecevit, seçim propagandası boyunca, her olanağı, hele halkın yaşamında değişiklik «umudunu» çok iyi kullanmıştı. Ara rejim tartışmaları sürüp giderken, Ankara'da oturmamış, ülkeyi durmadan gezmiş dolaşmış, çalışıp çabalamıştı. O sırada CHP'deki güçlü kadro önderin çevresinde sımsıkı toplanmış, tek yumruk gibi davranmış, seçim sonucunu etkilemekte başarılı olmuştu.

Demirel artık, «Rejimi kurtarmak için AP'nin partiler-üstü hükümetlere destek olmasının, bu hükümetlerin bütün faturalarını ödemelerine» neden olduğunu anlamıştı.

Halkın on yılda iki askeri müdahaleden çıkması, yeni seçmen gruplarının yetişmesi, ve bunların daha çok, yeni siyasal türkülere açık olması, halkın bir ölçüde «depolitize» olmasını da sağlamıştı. Sonunda, acı gerçek şuydu ki, MSP ve DP, Demirel'in yüzde 20'ye yakın oyunu alıp götürmüştü.

1971 - 73 dönemi, bir biçimde, parlamentoda elinde tuttuğu güçler ve hepsinden ötede siyasal çabalarıyla bir «Demirel dönemi» idi.

O nedenle 1971 - 73 arasındaki bu yüklü olayların, gelişmelerin anlatımında 'Demirel' adı, ötekilere oranla daha büyük ölçüde yer alacaktı, almalıydı, aldı da.

Fakat, 1973 genel seçimiyle başlayan 'yeni dönem', ön planda Demirel - Ecevit ikilisiyle, bunların yanı sıra Erbakan - Türkeş ikilisinin de rol oynadığı olaylarla dolup taşacak, 1980' ne değin gidecek, gidecekti...

Sürekli sözünü ettiğimiz gibi Demirel'in demokratik haklara, demokratik düzene ve insan haklarına dayalı özgürlükçü rejim arayışları ve inancı, 1973 seçimlerini yitirmesine karşın, hiçbir zaman yitmedi, her düşüncenin üzerinde kaldı.

1973 yenilgisini sorduğum zaman Demirel, bu inancını dile getirdi :

«...Bütün bunlara karşın» dedi... «...Cumhuriyet'in 50. yılında yani, 29 Ekim 1973 tarihinde Türkiye, milletin özgür iradesiyle seçilmiş bir parlamentoya ve parlamentonun özgür iradesi ile seçilmiş bir Cumhurbaşkanına sahipti. Yani, 12 Mart 1971 muhtırasının açtığı yarayı, hiç olmazsa, 'şeklen' sarmıştı...»

'Şeklen' diyordu Demirel... «Şeklen!..»

«Biçimsel açıdan.»

Daha sonraki yıllar bu değerlendirmenin anlamını, açık seçik tüm öğelerini görecektik.

35

12 MART 1971 — 12 MART 1985

TV'de İstiklal Marşının nasıl yazıldığını yansıtan bir program sergileniyordu :

İstiklal Marşı 64 yıl önce, 12 Mart 1921'de Millet Meclisinde kabul ediliyordu :

«...Ben ezelden beri hür yaşadım, hür yaşarım/Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklal»...

14 Mayıs 1971 gecesi, DP'nin özgür oylarla 1950'de tek başına iktidara gelişinin 21. yıldönümünde Demirel'le bir görüşme yapmış ve «özgürlükçü demokrasi üzerinde» değerlendirmelerini dinlemiştim.

13 Mart 1973'te Gürler'in önüne açılmak istenilen «Çankaya yolu» büyük bir savaşım sonucu kapanmıştı.

İsmet Paşa, 89 yaşında ölmüştü. Bir tarih!

1971 - 73 arası Türk siyasal yaşamının çok önemli olaylarıyla geçmişti.

1973'te yeni siyasal olayların başlangıcındaydık.

1971 - 73 arasını anlatan kimi belgelerle siyasal öyküleri içeren bu kitabı bitiriyorum.

Son cümleler, son satırlar...

Gazetelerin tarihine baktım : 12 Mart 1985.

On dört yıl önce bugün, 12 Mart darbesi yapılmıştı.

Her gazeteyi inceledim. 12 Mart'ın on dördüncü yıldönümünde, 12 Mart 1985'te.

Bir gazetedeki iki satırın dışında hiçbir gazetede 12 Mart darbesiyle ilgili tek satır yoktu.

Kimse anımsamamıştı.

Müthiş bir yazgıydı bu!

12 Mart muhtırası, Türkiye'de hiçbir iz bırakmamıştı.

12 Mart muhtırası gelmiş geçmişti.

12 Mart darbesinin defteri 12 Mart 1985'te kapanmıştı.

36

BAĞLANTI

6. cildi tamamladım.

7. ciltte buluşmayı düşlüyorum.

Artık, 1980'den geriye gelerek yazmayı düşünüyorum.

1980'den geriye gelerek 1973 yılıyla buluşabiliriz.

1979 - 80 yıllarındaki çok ilginç siyasal çizgileri birlikte görme olanağı bulabiliriz.

Bir kez daha ara rejimde yaşamayı düşlemeyerek!

Özgür, parlamenter, demokrasiye ve insan haklarına dayalı bir düzeni içeren ülkede yaşamak!

CÜNEYT ARCAYÜREK AÇIKLIYOR dizisi, 6. cilde ulaşmış bulunuyor. Dizinin yeni kitabı, **ÇANKAYA'YA GİDEN YOL (1971-1973)**.

Yaklaşık kırk yıllık gazetecilik yaşamında pek çok iktidar görmüş, politikanın etkin ve renkli kişilerini yakından tanımış, 27 Mayısı, 12 Martı, 12 Eylülü bir gazetecinin gözüyle yaşamış olan Arcayürek, bu ciltte de açıklamalarını, 1971-1973 yılları arasındaki olayları ve bilmediğimiz yönlerini anlatarak sürdürüyor. Zaman zaman ilginç belgelerin de yer aldığı kitapta, o dönemin siyasal yaşamımızdaki önemini vurguluyor.

1971-1973 arasında, çok kısaymış gibi görünen bir süre içinde Türkiye, âdeta en uzun günleri yaşamıştır. 12 Mart darbesinden sonra sık sık ortaya çıkan hükümet bunalımları, siyasal partiler arasındaki kopukluklar, meclislerden bir türlü çıkarılamayan yasalar, ekonomik sıkıntılar, bunların yanı sıra bir de anarşik olaylar... Hem sivillerin, hem de askerlerin parlamentoya karşın, kimi isteklerini gerçekleştirebilmek için verdikleri savaşımlar. Ve olanları sessiz, suskun izleyen bir kamuoyu. Derken, 1973 cumhurbaşkanlığı seçimi, seçim öncesi gerilimi, **ÇANKAYA'YA GİDEN YOL**'un, kime açılacağı, gittikçe artan sorunlara bu seçimin çözüm getirip getiremeyeceği soruları.. Yanıtsız sorular, çözümsüz sorunlar, sorunlar...

ÇANKAYA'YA GİDEN YOL, Cüneyt Arcayürek'in açıklamalarının en ilginç bölümlerinden biridir. Belirli aralıklarla demokraside yeni arayışlar içine girilen ülkemizde, gönlü demokrasinin bütün kurumlarıyla yaşamasından yana olanların, ilgiyle okuyacakları bir kitap, **ÇANKAYA'YA GİDEN YOL (1971-1973)**.

Cüneyt Arcayürek Açıklıyor dizisi sürecek. Arcayürek'in 1973'e dek getirdiği açıklamaları, yine önemli olayları, olayların bilmediğimiz, bilemediğimiz yönlerini, başkişilerini ve belgeleri aydınlatarak 1980'li yıllara, günümüze değin uzanacak.

1800 Lira
KDV Dahil 1980 Lira

kapak baskısı pan matbaacılık ankara 12 14 22